

SEYAHATNAMELERDE KONYA

SEYAHATNAMELERDE KONYA

Ahmet Çaycı

Konya Turizm Tanıtım ve Eğitim Vakfı
Adına Sahibi
Ercan USLU

KOTEV Yönetim Kurulu Başkanı

Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür
Yayınları: 333

ISBN: 978-605-389-257-1

SERTİFİKA NO: 21473

Proje Koordinatörleri

Selim Yücel GÜLEÇ

Mücahit Sami KÜÇÜKTIĞLI

Recep ALTINOK

Feyzullah ALTAY

Mehmet YÜNDEN

Baskı

Erman Ofset

Fevzi Çakmak Mahallesi Büsan O.S.B.

Özlem Caddesi No:33/G Karatay/KONYA

+90 332 342 01 55

Düzenleme

Muhammet Ali ORAK

Yapım

Yazarlar

Abdullah HARMANCI

Ahmet ÇAYCI

Ahmet YAVUZYILMAZ

Ali Osman ÖZTÜRK

Bayram ÜREKLİ

Cahit KARAKÖK

Fatih ÇOLAK

Fatih USLU

Güngör KARAUĞUZ

Hüseyin MUŞMAL

Köksal ALVER

Mustafa GÜNDÜZ

Muzaffer YILMAZ

Osman ERAVŞAR

Rıza DURU

Tashih

Metin KÖSE

Ön Hazırlık

A. Yasin CANDAN

KÜLTÜR A.Ş.

Mevlâna Kültür Merkezi Aslanlıkişla

Caddesi Karatay/Konya

www.konyakultur.com

+90 332 352 81 11

Bu Kitap Başbakanlık Tanıtma Fonu Katkılarıyla Bastırılmıştır.

Aralık 2016

KONYA

SEYAHATNAMELERDE KONYA

Hazırlayan
Ahmet aycı

TAKDİM

Şehirleri tanıtan en etkili kaynaklar arasında seyahatnameler bulunur. Seyahatnamelerden, tarih, coğrafya, jeoloji, sanat, edebiyat, etnoloji, antropoloji gibi pek çok alan üzerine bilgi toplamak mümkündür. Bu türün dünyadaki en muhteşem örneklerinden Evliya Çelebi Seyahatnamesi, kendi başına hacimli bir eser olmak bakımından değil sadece, ülkemizin kültürel karizmasında çok yüksek bir seviyeyi işaret etmek bakımından da önemlidir. On ciltlik eserin içerisinde kıtalar, milletler, toplumlar, şehirler en ince ayrıntısına kadar eğlenceli bir üslupla anlatılır.

Ancak seyahatnameler bizde Batılılar kadar yaygın bir tür olmamıştır. Mesela sözü edilen eser dışında ülkemizdeki şehirlerin, coğrafyanın, tarihî mirasın, sosyal yaşamın, âdet ve geleneklerin üzerine eğilen çalışmalar geçmişten beri eksik kalmıştır. Seyahatname türlerinin bizim için önemi, yabancı seyyahların son yüzyıllardaki yoğunlaşan gezileriyle artmıştır. O tarihler aynı zamanda Osmanlı medeniyetinin zayıfladığı, badireli dönemlerdir. Seyahatnamelerin dışardan bakan, dolayısıyla farklı perspektife sahip özelliği objektif bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmıştır.

Arkeoloji, Hititoloji, sanat tarihi, epigrafi gibi alanların Türkiye'de ortaya çıkmasında, gelişmesinde seyyahların ürettiği eserler önemli rol oynar, bazı seyyahlar gezip gördüklerini aktarmakla yetinmemiş, gezdikleri coğrafyayı en ince ayrıntısına kadar resmetmişlerdir. Bugün elimizde, tamamı Batılılardan oluşan seyyahlar tarafından gravürler hâlinde çizilmiş şehir albümleri bulunmaktadır. Aynı şekilde, sosyal bilimlerin pek çok alanına hizmet edecek bilgiler de bu tip eserler aracılığıyla bize ulaşabilmiştir.

Konya, kendisiyle özdeşleşen "Bir başkent daima başkenttir." Sözü'nü haklı çıkartacak bir özende seyahatnamelerde gözlemlenmiş bir şehirdir. Anadolu'nun ortasında, geçiş noktalarının göbeğinde, her

zaman varlığına güven duyulan bir şehir olmuştur. Mesela Haçlıların saldırısıyla yaşanan İznik bozgunu, Konya'nın geçmişteki güvenli konumunu Selçuklu hükümdarları tarafından hatırlanmış, Konya başkent yapılmıştır. Şehrin bozulmayan, kendini muhafaza eden ve dış etkilere karşı savunmaya geçen korumacı refleksleri hep sürmüştür. Bu sebepten Konya'da en eski devirlere kadar muntazaman gidebilen tarihî katmanlara sahip ender şehirlerdendir. Şehrin tarih ve kültür kaynakları sorulabilecek sorulara cevap verebilir.

Kendi sorularının peşinde ilerlerken yolu Anadolu'dan geçen seyyahların pek çoğu Konya'yı görmüş, anlatmışlardır. Yazılanlara bakarak şehrin günümüzdeki durumu mukayese edildiğinde ilginç veriler mutlaka ortaya çıkacaktır. Hâlihazırda her yıl milyonlarca yerli yabancı turistini ziyaret ettiği şehir cazibesini kaybetmiş değil, bilakis artırmaktadır. Geleceğin Konya'sında çağdaşımız seyyahların izlenimleri belirleyici olacak. Konya Valiliği olarak, şehrimizi Büyükşehir Belediyemiz, diğer kurumlarımız, sivil toplum kuruluşlarımız ve değerli halkımızla birlikte medeniyet yarışında en ileriye taşımaya gayret gösteriyoruz. Elinizdeki kitap, bu duygu ve düşünceler çerçevesinde bir araya gelen kıymetli akademisyenlerimiz, Konya sevdalısı yazarlarımız tarafından oluşturuldu. Emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Tarih devam ettikçe, tıpkı geçmişteki gibi, bütün sokaklarında güvenle dolaşılabilen, tarihî yapıları, müzeleri, camileri, türbeleriyle olsun, sosyal canlılığı, hareketli çarşıları, cıvı cıvı parklarıyla olsun Konya, dünyanın dört bir yanından seyyahları Mevlana'nın "Gel" çağrısıyla bekleyecek hep.

Yakup CANBOLAT
Konya Valisi

TAKDİM

Şehre girmeden, insana dair bir anlatı oluşturmak imkânsızdır. Şehirler, tüm duyuş kabiliyeti, var oluş amacı ve eylemleriyle birlikte hayatı anlamlı bir bütüne, yani tarihe dönüştüren toplumların kimliğidir. Bir ucu şüphesiz ki medeniyet birikimlerinin görkemli zenginliklerine açılan bir çığırın mezkezî hareket noktasını ifade eder aynı zamanda şehirler. Medeniyetleri, onlara karakteristik özelliklerini kazandıran maddi manevi nitelikleriyle birlikte kavramak için bu yoldan yürümek icap eder. İçerisinde var olduğu toplum ve kültürün dışında başka dünyaların, yaşantıların da var olduğu bilgisi, insanlarda o farklı medeniyetleri tanıma duygusunu doğurur. Seyahatler, bu öğrenme ve anlama merakı neticesinde ortaya çıkar.

Eski çağlardan günümüze kadar binbir meşakkati, tehlikeyi göze alarak yapılan ama illa ki önüne geçilemez bir merakın ve öğrenme isteğinin neden olduğu seyahatler sayesinde ortaya müthiş bir bilgi kaynağı çıkmıştır. Medeniyetleri tanımaya-tanıtmaya yönelik oluşturulan bu anlatıların birbirinden ilginç yol hikâyeleriyle, çeşitli macera ve sürprizlerle bezenmiş oluşu bakımından seyahatnameler bilgiyi kuru bir içeriğe hapsolmaktan kurtarmış ve âdeta onu hayatın olanca canlılığıyla ruhlandırmıştır. Ayrıca toplumlar, kültürler, medeniyetler arasında farklı cihetlerde yapılabilecek alışverişlere sempatik bir imkân sağlamıştır.

Seyahatler, aslında en başta her birimizin şahsında doğduğumuz, yaşadığımız şehri tanıma arayışının neticesinde başlayan bir süreçtir. Yaşadığımız şehirler, ait olduğumuz değerleri gösteren imajlarla yüklüdür. Evler, ibadethaneler, sokaklar, çarşılar, anıtlar, tarihî eserler, kalıntılar, insan eliyle yapılmış daha başka yapılar, bağlı olduğumuz medeniyetin değerlerine ilişkin tasarımlara sahiptirler ve görmek isteyenlere görünür, duymak isteyenlere de konuşurlar. Konya, bahsini

ettiğim şekilde, tarihi boyunca meraklı gözlerle, can kulağıyla kendisine yönelmiş, kendisiyle etkileşime geçmek isteyen çabaları karşılıksız koymamış bir şehirdir. Onun insanlık tarihi kadar eski mazisinde, Anadolu medeniyetlerinin izleri okunabilmektedir.

O sebeptendir ki geçmişten günümüze Konya'mız nice seyyahın gelip gördüğü, bir müddet konakladığı önemli bir merkezdir. Türklerin Anadolu'yu fethiyle birlikte İslam medeniyetinin vazgeçilmez müstesna bir parçası olmuş, Türkiye Selçukluları payitahtlığı ile ise siyasi ve stratejik önemi artmıştır. Bu minvalde, şehrin maddi ve manevi temellerini teşkil eden yapıcı unsurların layığıyla anlaşılması, Türk-İslam medeniyetinin bütüncül kavranması noktasında zaruri görünmektedir. Ülkemize Batı'dan gelen seyyahların Konya'ya hasrettikleri değerlerin temelinde bu husus bulunmaktadır. Ayrıca şehrimizin bir nüve misali, tüm devirlerin genetik özelliklerini bünyesinde koruyabilme başarısı da burada etkendir.

Elinizdeki eser, kendi memleketlerinden kalkıp akıl almaz mesafeleri öğrenme ve anlama arzusuyla kat eden pek çok seyyahın izlenimlerine dayanan mühim bir başvuru eseridir. Şehrimizin kapıları dünün seyyahlarına olduğu gibi modern dünyanın seyyahlarına da ardına dek açıktır. Umuyorum ki her gelen Çatalhöyük'ten Hititlere, Roma'dan Selçuklulara, Osmanlılardan günümüz Türkiye'sine kadar birlikte var olabilme kültürüyle asırlarca yoğurulmuş bir medeniliğin, bozkırın çetin coğrafyasıyla tenakuz oluşturacak nispette selim bir anlayış ve duygu ikliminin havasını Konya'mızda teneffüs edecekler ve insanlık değerlerine dair kendinden nice izler bulacaktır.

Son olarak kitapta emeği geçen akademisyenlerimize, yazarlarımıza candan bir teşekkürü şehrimiz ve halkımız adına bir borç biliyorum.

Tahir AKYÜREK

Konya Büyükşehir Belediye Başkanı

TAKDİM

Anadolu, insanlık tarihinin kadim yerleşim yeri, hatta eski dünyanın merkezleri arasında sayılmaktadır. Anadolu coğrafyasının önemli şehirleri arasındaki Konya, kadim kültürün bütün katmanlarını ihtiva eden zengin bir şehir olması sebebiyle seyyahlar tarafından ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretler özellikle Doğunun gizem ve bilinmezlerini keşfetmeye yönelik cereyan etmiştir. Batılılar tarafından dini, ekonomik, ticari ve sosyal içerikli çok sayıda seyahat gerçekleştirilmiş ve bunlar kayıt altına alınarak tarihi vesika mesabesine ulaşmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte ekonomik bakımdan zenginleşmeye başlayan Batı, hammadde temin etmek amacıyla Doğunun gizli dünyasını keşfetmeye başlamıştır. Bu sayede Doğu, araştırmanın nesnesi haline getirilmiştir.

İslam Dünyası 2016 Turizm Başkenti ilan edilen Konya şehri hususunda hazırlanan bu çalışma, Konya'nın tarihi ve kültür boyutlarını ihtiva etmesi bakımından önemlidir. **Seyahatnamelerde Konya** başlığı altında toplanan eserde birbirinden farklı on iki makale bir araya getirilerek, Konya'nın geçmişi yerli ve yabancı seyyahların izlenimleriyle ele alınmıştır. Böyle bir çalışmanın oluşumunda Necmettin Erbakan Üniversitesi, Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr Ahmet Çaycı ve makaleleri ile katkı sağlayan bilim insanlarına teşekkürlerimi bildirir; etkinliklerin bütün İslam âlemine hayırlara vesile olmasını dilerim.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörü

ÖNSÖZ

Seyahatnameler bilinmeyenlerin keşfedilmesi esasına dayalı gözlemlerin sonucu peyda etmiş çalışmalardır. Keşfe sürükleyen amillerin başında merak gelmektedir. Merak edilen mekanların belirginleşmesi gayesiyle uzak diyarlara seyahatler gerçekleştirilmiştir. Merak ile başlayan serüven mekanları/şehirleri bilinir hale getirmiştir.

Bu çalışma, Konya şehriyle ilgili kaleme alınmış seyahatnamelerden oluşan muhtasar bir örnektir. Öncelikle araştırmanın merkezinde Konya şehrinin mevcudiyeti sebebiyle *“Konya’yı Keşfetmek”* le kitaba giriş yaptık. *“Tanpınar’ın Konya’sı”* yla medeniyetin inşasındaki parametreler arasında Konya şehrinin yerini belirlemeye çaba sarf ettik. *“A. Süheyl Ünver ve Konya”* ile merhum Süheyl Ünver’in Konya aşkını ifşa etmeyi denedik. *“Abdullah Cevedet’in Konya Seyahati”* ile Osmanlının son dönemindeki Konya panoramasını yakalamaya gayret ettik. *“Mehmed Ziya’nın Konya Seyahati”* ile Bursa’dan başlayan heyecanın Konya’da nihayet bulmasına tanık olduk. *“Konya Bölgesindeki Hitit Anıtlarını Ziyaret Eden Bazı Seyyahlar...”* ile Hititler döneminin Konya’sını tanımaya çalıştık. *“Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri”* ile Osmanlı münevverlerinin kaleminden Konya’yı algıladık. *“Osmanlıya Esir Düşen Schiltberger...”* yazısından erken tarihlerdeki Konya’yı keşfettik. *“Osmanlı’nın Son Dö-*

nemlerinde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya” ile Almanların Anadolu’daki emellerini daha iyi anladık. “İngiliz Seyahatnamelerinde Konya” başlıklı makale sayesinde Konya’daki Oryantalist zihniyeti tespit ettik. “Mevlevilik Tarihinin Kaynaklarından Seyahatnameler” isimli araştırma ile seyyahların Mevlevilere bakışını sorguladık. “Seyahatnamelerde Akşehir” ile Konya’nın taşrasıyla alakalı izlenimleri aldık.

Bu kitap, Konya şehrinin **İslam Dünyası 2016 Turizm Başkenti** ilanıyla birlikte tarafımıza tevdi edilmiştir. Böyle bir çalışma fırsatı sağlayan Konya Valisi Yakup Canbolat Bey’e, Konya Büyükşehir Belediye Başkanı Tahir Akyürek Bey’e ve Necmettin Erbakan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Muzaffer Şeker Bey’e teşekkürlerimi sunmak isterim. Yine bu kitaba makaleleriyle katkı sağlayan bilim insanlarına müteşekkirim.

Prof. Dr. Ahmet Çaycı

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Selçuklu Kültür ve
Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi

İÇİNDEKİLER

Konya'yı Keşfetmek.....	1
Tanpınar'ın Konya'sı	33
A. Süheyl Ünver ve Konya	45
Abdullah Cevdet'in Konya Seyahati.....	77
Mehmed Ziya'nın Konya Seyahati	103
Konya Bölgesi'ndeki Hitit Anıtlarını Ziyaret Eden Bazı Seyyahlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme	125
Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri	141
Osmanlıya Esir Düşen Johannes Schiltberger'in "Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)" Adlı Eserinde Konya Üzerine Düşünceler.....	203
Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya...	213
İngiliz Seyahatnamelerinde Konya.....	267
Mevlevîlik Tarihinin Kaynaklarından Seyahatnameler	313
Seyahatnamelerde Akşehir	363

Konya'yı Keşfetmek

Prof. Dr. Köksal ALVER

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Keşif Arzusu

Bir kenti keşfetmek, öncelikle keşif arzusunu gerektirir. Keşif kadar zahmetli ve meşakkatli bir eylem, ancak arzu ve iştiaak ile kotarılabilir. Hemen her keşif eyleminin buna ihtiyacı vardır. Hemen her keşif, ön şartlara muhtaçtır. Bir kenti keşfetmek de diğer keşifler gibi bu ön şartlardan muaf değildir.

İnsan neden keşif yapar, bir keşif insanı neden heyecanlandırır? İnsan, keşif gibi zahmetli ve yorucu bir işe neden kalkışır? Ömrünü, değerli vaktini neden bu uğurda harcar? Ne kadar keşfedebilir insan? Örneğin, bir kentin ne kadarını keşfedebilir? Bütün bir ömrünü harcasa gene de bir kentin tamamını keşfedebilir mi? Dahası insan, bir kenti neden keşfetmek ister, o kenti nasıl keşfeder?

İnsan keşif yapan bir varlıktır; hatta keşfe düşkün bir varlık olduğu söylenebilir. Bezgin, bitkin, üşengeç bir varlık olduğu kadar kendi kabına sığmayan, kendi ortamını sürekli yenileyen ve değiştiren, sürgit bir devinim içerisinde kendini gerçekleştiren bir varlıktır. Keşif insana yakışan bir eylemdir. İnsan bu eylemi kendine yakıştırmasını bilir. İçinde bir keşfetme arzusunu daima saklı tutar. Yeniye arzular, başkasını merak eder, uzakları düşler, yakını kolaçan eder. Durağan hallerinde bile bir kıpırtı vardır.

Keşif arzusu kesif bir duyguyu imler. Teoman Duralı'ya göre (2011: 249), kâşiflik, aşırı bir ruh hali, bir iptiladır. Bir

tutkudur. Keskin bir arzudur keşif ve elbette pek çok şeyi gerektirir. Bir arzuya denk gelen keşif, kaçınılmaz bir şekilde bir emeği ve çileyi; zahmeti ve sıkıntıyı devreye sokar. Hiçbir keşif bunlar olmadan gerçekleşmez; hiçbir keşif ağır yükler altına girmeden kendi örtüsünü kaldırmaz. Mutlak surette kaşifi kendi etrafında bin bir nazla döndürür durur; keşif nazlı bir yar gibidir; maşukunun bakışlarını sadece kendine çevirmesini ister daima.

Keşif, nedendir bilinmez, genelde insan-üstü bir etkinlik, dahası bir yüce amaç şeklinde algılanır yahut öyle yansıtılır. Kâşif de buna bağlı olarak insan-üstü bir algı ve güce sahip başka türlü bir insandır. Keşif ve kaşifliğe yüklenen bu anlamlar ister istemez her iki alanın gündelik hayatın dışında, orada bir yerde, konumlanışını doğurmaktadır. Oysa keşif de kaşiflik de gündelik hayatın içinde hayatîyet bulabilecek hususlardır. Keşif, normal ve sıradan bir eylemdir esasen; yalınkat bir etkinliktir. Hayatın ötesinde ve dışında değil, bizzat hayatın içinde gerçekleşmektedir. “Keşif, yeni bir yerin, yörenin, taze bir dünyanın ilk defa bir yahut birkaç kişi tarafından ana hatlarıyla bulgulanmasından ibaret değildir. Doğru, ilk ağızda gezme etkinliğidir. Ya sonra? Görmedir; öyleyse gezilip görülen mahallin, muntıkanın taşıyla, toprağıyla, canlısıyla, hepsinde de öte insanıyla, beyne dayanılarak başarılan bir yeniliğin bulgulanmasıdır” (Duralı, 2011: 250).

Keşif, aramak, merak etmek, sormak, sorgulamak, gözden geçirmek, ilişki kurmak gibi adımlarla işler. Bir örtüyü/ perdeyi aralamaktır keşif. Var olanın ardındakini merak etmek, onu görmeyi arzulamak, ona varmayı murad etmektir. Bilinmeyene vakıf olmak, bakılan o şeyde bir başka şeyi görmek ve illa ki bir bağ kurmak, bağlantılar bulmak, ilişkiyi tespit etmektir. İlişkiyi tespit edip bir hakikate bağlanmaktır keşif. Sırrı bulmak olmasa bile o sırrın, yani insan ve toplum hadiselerinde dolaşıp duran o sırrın perdesini aralamaktır.

Hayret, keşfin gereği olduğu kadar onun büyük bir armağanıdır. Bir armağandır hayret; bir kapıyı bin kapıya aralamaktır. Bir kapıdan başka kapılara geçmenin yoludur. Hayret keşfin can suyudur. O sırla yüzleşmek; keşfin insanın önüne serdiği gerçeği başka bir dille yeniden yeniden heceleme, o sırrı başka sırlara eklemektir. Keşfin bereketidir hayret, keşfi çoğaltma ve yayma ameliyesidir. Keşif insanı hayret kapısına vardırır. O kapının kölesi yapar; gönüllü kölesi: hayret makamının nişanesi. Hayatın çoğalması, bereketlenmesi. Çünkü keşif, hayata bağlar, kişiye taze nefes üfler ve ona hayat verir. “hayatın gücünü artıran” bir deneyim olup çıkar (Botton, 2002: 118).

Keşif bir bilinç durumudur, bilinçlenmedir. Bir farkındalıktır, gafil gezmeme halidir ve asla bir bilgiçlik değildir. Keşif, insana bilmediklerini bildirir, öğretir. Keşfeden insan öğrenir, her keşifle yeni pencereler açılır önüne, perdeler iner. Keşif insanı enginleştirir, olgunlaştırır ve elbette ona hayatlara yapışıp kalan ibretleri hediye eder. Ancak insanın hiçbir zaman bilgiçlik taslamasına izin vermez. Çünkü keşif ilginç bir şekilde insana bilmediklerinin çokluğunu, bildiklerinin bilmediklerinin yanında devede kulak olduğunu fısıldar durur sürekli. Her yeni keşfinde yeni bir şey öğrenen insanın kibrini, keşif ustaca mütevazılık merhemiyile sıvar. O’nu mütevazı olmaya davet eder; bilgiçlik tasladığı andan itibaren keşfin bereketinin kaybolacağını, hayret makamından düşeceğini hatırlatır. Bundan olacak ki keşifler az konuşur, çokça susarlar.

Keşfin Adımları

Bir kenti keşfetmek, baştan sahici bir niyeti gerektirir. Niyet kenttir. Adımlar nereye yöneleceğini bilir. Baştan sona kentin damarlarına, tenhalarına, kuytularına, izbelerine, meydanlarına, sırlarına, güzelliklerine, çirkinliklerine, cila-

lı-boyalı yüzlerine ve pörsümüş yüzlerine doğrudur adımlar. Keşif, niyetle kendini perçinler. Kasıt, kentin tanınması, bilinmesi, anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Bir kenti keşif niyetinin donattığı adımlar, kişiye, kentin kapılarını usul usul açar. Kişi kenti adımlaya adımlaya keşfe çıkar.

Bir kenti keşfetmek ile turistik gezi yapmak arasında önemli farklar vardır. Turist de bir kenti görür elbette, kentin belli başlı özelliklerini tanıyabilir, daha önce bilmediği yönleri bilebilir. Ne ki keşif uzun soluklu, derinlemesine bir tecrübeyi gerektirir. Turist hızlı gezendir ve dahası sadece kentin belli başlı yerlerini gezendir. Oysa keşif kentin bütününe hedefler ve derinlere inmeyi murad eder. Bu bakımdan turist ile keşif yahut seyyah, turistik gezi ile keşif gezisi arasında kimi benzerlikler olmasına karşın birbiriyi karıştırılmamalıdır.

Merak ve Arzu

Bir kenti keşfetmek, kolay olmayan, belki bütünüyle mümkün olmayan zahmetli bir eylem ve uğraştır. Meşakkatli, yorucu, bıktırıcı bir faaliyet de olabilir. Dolayısıyla keşif nasıl merak ve arzu ile gerçekleşiyorsa, bir kenti keşfetmek de ancak bir merak, arzu ve tutku ile gerçekleşebilir. Merak, arzu ve tutku, keşfin gıdalarıdır. Niye merak ederim? Neyi merak ederim? “Karşılaştığım insanlarla ilgili hikayeler icat etmek gibi bir saplantım vardır. Müthiş bir merak sarar benliğimi, o insanların yaşamlarıyla ilgili sorular sormaya iter beni. Onların ne iş yaptıkları, nereli olduklarını, adlarını, o anda ne düşündüklerini, neyin pişmanlığını duyduklarını, neyin umudunu taşıdıklarını, eski aşklarını, şimdiki hayallerini bilmek isterim” diyor Botton (2002: 94). Bir kenti merak etmek de böyle olmalı; o kentin fiziği, toplumsal ve insani yönleri, her yanına sinmiş hikâyeleri, tarihi, geçmişi, hali, geleceği, farklı yüzleri, sesleri, renkleri merak ve arzu-yu şaha kaldırmalı ve keşifi yola düşürmelidir.

Yürümek ve Gezmek

Bir kenti keşfetmek, gezmek ve dolayısıyla yürümeyi şart koşar. Gezi ve yürüyüş, keşfin kapılarını aralar, yürüyüşçüyü yahut bir kent kaşifini kentin damarlarında gezdirir, bu damarlarda adım adım dolaştırır ve sonunda kentin bilinmeyenlerini gözünün önüne getirir.

Yürümek, adımlamaktır. Mümkünse yavaş yavaş, sürprizlere açık bir şekilde adımlamak; acelesiz, telaşsız ama illa merak ve hayret kanallarını açık tutarak. Adımlamak, kentin değişik yerleri, mekânları ve yüzleri arasında mekik dokumaktır. Kişi adımlayarak an be an kentin ruhunu hissederek ve onu kaydeder. Algısı kentle dolar. Köşe-bucak gezer. Adımlar onu bir yerden başka bir yere taşır. Düz bir çizgi takip etmez adımlar; her an başka bir yöne sapabilir. Adımlar özgürdür ve insanı kentin bütün karmaşasıyla buluşturmayı amaçlar. Yasak bölgelere giremese bile, kişiyi onun etrafına kadar götürür, ona orayı gösterir. Adımlamak, kenti yürüten kişi için yeniden haritalamaktır.

Yürümek, tanımak dolayısıyla seçmek ve beğenmektir. “Yürüylen kişi seçen, seçim yapan bir kişidir” (Certeau, 2009: 194). Yürüyüşçü, kendince hisseler kapar kentten; o büyük mekândan küçük küçük mekânlar kırpar, kendine asude köşeler bulur, kendi koridorlarında ilerler. Tekrar tekrar gördüğü objelere yeniden yönelir, kenti kendince parçalara ve bölgelere ayırır, bu bölgeleri derecelendirir, seçimler yapar. Son derece öznel davranan yürüyüşçü, kendi istikametini ve işaret taşlarını belirler. Kentin her yerini dolaşmış, her bölgesinin ayırımına varmış olabilir, ancak sonuçta o kendine göre yerler belirlemekten kendini alamamıştır. Kentin tamamına değil ama bir bölgesine, parçasına, yönüne, koridoruna, kimi mekânlarına tutunmuştur. “Böylece yaya, kimi zaman uzamın ‘diline’ göstergeleri arasından kimilerini seçip çıkararak kimi zaman da bu göstergeleri mevcut kullanımlarının dışına kaydırıp kullanarak süreksizlik, kopukluk

yaratır. Kimi yerleri ‘durağanlaştırır’ ya da ‘hareketsizleştirirken’, başkalarıyla ‘ender’, ‘rastlantısal’ ya da ‘gayrimeşru’ uzamsal ‘dönemeçler’ yaratır. Ama bu davranış biçimi de çoktan, yürüyüş retoriği içinde yerini almış durumdadır” (Certeau, 2009: 195). Yürüyüşçü kimi güzergahlar belirler, bazen güzergahları değiştirir. Farklı güzergahlar, yönler, bölgeler arasında gidip gelir; böylece kentin bütününe yahut bir bölgesinin tamamını keşfetmeyi sürdürür.

Sıkı bir yürüyüşçü olan Nuri Pakdil, ‘yürümezsen düşersin’ sözü gereği İstanbul ve Ankara’yı semt semt, mahalle mahalle, sokak sokak gezer; her iki kentin damarlarına kadar iner. “Çok yürüdüm Yenikapı’dan Yeşilköy’e doğru” diyor Pakdil (1980: 60), sonra ekliyor, bunca yolun yürünüp yürünemeyeceğini merak eden okurlar için: “Yürünür mü? Yürünür; istenirse, sizi, kanatlandıran bir istek varsa”. ‘Sizi kanatlandıran bir istek’: sanki yürüyüşün ilacını işaret ediyor. Sözü edilen ilaç, arzu ve merak olmasın sakın! Belki.

Yürümek, ilham verir, bir ilham kaynağıdır. Düşüncenin devreye girmesidir. İnsan yürürken bakar, görür, tanık olur ve mutlaka düşünür. Gördükleri arasında bağlantılar kurmayı dener. Düşünce her an devrededir. Yürüyüşçü iyi bir düşünürdür. “Yürüyüş dünyaya açılmadır. İnsanı mutlu yaşam duyguları içinde yeniden oluşturur. Tam bir duyumsallık isteyen derin düşünmeni etkin bir biçimine sokar insanı. İnsan bazen yürüyüşten değişmiş olarak döner ve çağdaş yaşamlarımızda ağır basan ivediliğe boyun eğmekten çok zamanın keyfini çıkarmaya eğilimli hisseder. Yürümek geçici ya da kalıcı olarak bedenle yaşamaktır. Ormanlarda, yollarda ya da patikalarda yürümek dünyanın düzensizlikleri karşısında gittikçe artan sorumluluklarımızdan uzaklaştırmaz bizi, soluklanmamızı, duyularımız keskinleştirmemizi, meraklarımızı yenilememizi sağlar. Yürüyüş çoğu zaman insanın kendi içinde yoğunlaşmasını sağlayan bir dönemeçtir” (Breton, 2008: 11). İşte, yürüyüş ile düşünce

arasında o muhteşem bağ! Akıp duran hayatı insanın içine bir hava gibi dahil eden yürüyüş o hayatı duyumsatır. Keşif için bulunmaz bir yoldur yürüyüş. Tükenmez bir gözlem ve düş kaynağıdır. Sürprizlere, beklenmedik şeylere gebedir. İnsanı rutinlerin dışına çıkarır.

Modern hayatın kahramanlarından biri olan aylağın (flanör) iyi bir yürüyüşçü olması boşuna değildir. "Bir kenti arşınlayarak kendini keşfetmenin bir başka biçimi, gerçeküstücüler gibi, sokaklarda, rasgele, başıboş dolaşmaktır... Kentli belli bir amaçla evinden çıkıp bir güzergahta yürüyebilir ama kimi zaman da keyfine bırakır işi ve adımlarını engellemeye çalışmaz. Yürüyüşçü, kimi zaman belki ileride daha bilinçli olarak döneceği yerleri tanımak için elinde haritayla dolaşsa da kendi kişisel yolunu yaratarak keşfetmeye çalışır kenti. Kentte yerlerin çekiciliğinden başka bir sınır tanımayan aylak böyle yürür. Alışkanlıklarını bir yana bırakır, alışık olduğu güzergâhlar ağını terk eder, onların ötesine geçer, unuttur onları, aşar" (Breton, 2008: 101). Aylak tam da yürüyüşün tadına varan kişidir. Yürümeyi başlı başına bir deneyim olarak görendir aylak. Bu yüzden flaneur, yavaş hareket eder. Modern hayatın hız odaklı algısını tersine çevirir. Aheste aheste, keyfini çıkararak yürür; 'seyahat eden bir oyuncudur' (Bauman, 1998: 210). Kentle, vitrinlerle, pasajlarla oyun oynar; Benjamin'in (2002: 131) söylediği gibi kentsel dünya flanörün evi haline gelir. "Cadde, Flaneur için konuta dönüşür; sokaktaki adam, kendi dört duvarının arasında nasıl evinde olduğunu duyumsarsa, Flaneur de bina cepheleri arasında kendini evindeymiş gibi duyumsar. O'nun gözünde emaya kaplı parlak firma tabelaları, aşağı yukarı bir burjuva salonundaki yağlıboya tablo gibi bir duvar süsüdür; duvarlar, not defterinin dayadığı yazı masasıdır; gazete kulüpleri kitaplıklarıdır; cafelerin balkonları da, işini bitirdikten sonra eğilip sokağa baktığı cumbalardır."

Kaşif bir gezgindir, gezendir; kendi haritasının çizgilerini

çize çize gezen bir kent gezgini. Ancak onu turist ve aylaktan ayırmak gerekir. “İnsanlığın geçmiş parlak çağlarının örnek şahsiyeti addedilebilecek kaşif gezginine, tarihin kılınıc arttığı günümüzün harap zihniyetini tam tamına temsil eden özelliksiz, renksiz, suyuna tirit gezen-tozanı (turist) kadar ters düşebilecek kişilik yapısı bulmak gerçekten de zordur” diyen Duralı (2011: 251), bir gezen olarak kaşifin farklı özellikleri olduğuna işaret eder. O’na göre kaşif, mümtaz ve müstesna bir şahsiyettir. Bitmez-tükenmez bir bilme iradesi vardır. Yaşadıkları, gördükleri onu kibirleştirmemiş aksine alçak gönüllü kılmış ve müteşekkir kalmasına yol açmıştır. Daha önce söylendiği gibi onların çokça susmaları ne denli etkili bir hayat tecrübesine sahip olduklarıyla ilgilidir. Oysa turistin sesi çok çıkar; o gidip gezdiği yerleri ballandıra ballandıra anlatmakla kalmaz, her yapıp ettiğini pazara çıkarırcasına sonu gelmez belgelerle, fotoğraflarla, kayıtlarla ortada sır bırakmaz. Urry’in (1999) söylediği gibi mekânları tüketen, içini boşaltan bir figür olarak arzı endam eder.

Bakmak, Görmek ve Okumak

Keşif, bakmayı ve görmeyi gerektirir. Bilincin ve algının açık oluşu, bakışın gereğidir. Kişi, kentte gezip dolaşırken nereye ve nelere bakacağını, neyi nasıl göreceğini bilmelidir. Boş bakışlarla kentin ayrıntısı ve o ayrıntılara gizlenmiş sırlar ortaya çıkarılamaz. Kente bakmak, onu aramak, araştırmak, okumak, gözlemlemektir. Bakışa bir hayretin yapışmasıdır. “Görme, kent toplumsallığının ayrıcalıklı duyusudur. Kentte dolaşan insanı kent manzarası (vitrinler, reklam panoları, araç ya da yaya trafiği, olaylar vb.) sürekli çeker” (Breton, 2008: 114). Bakış bütün bir kente dönüktür. Ötekine bakılır, o gözlenir, görüntüler ve manzaralar arasında ilgi kurulur. Kent tanınır, bilinir.

Kenti seyretmek gerekir. Seyir olmadan keşif olmaz.

“Kenti seyredebilmek iradesi, kentten zevk alma araçlarının öncülüdür” diyen Certeau (2009: 186), bu zevki tadarak Dünya Ticaret Merkezi’nin 110. katından Manhattan’ı seyreder ve kenti okur: “Dünya Ticaret Merkezi’nin 110. katından Manhattan’ı seyretmek. Rüzgarla harmanlanan sisin ardındaki, bu kent-ada, denizin ortasındaki bu deniz, Wall Street’in gökdelenleriyle yükselir, Greenwich’te çukurlaşır, sonra yeniden Midtoovn’ın zirvelerinde yükselip, Central Park’ta sakinleşir, düzleşir ve sonunda Harlem’in ötesinde kümelenir. Dik ve düz çalkantılar, dalgalanmalar kenti. Ancak bu hareketlilik, kıpırdanma, bir bakışın altındayken durulur. Bu devasa kitle, gözlerin altında hareketsizleşir. Hırslın ve yozlaşmanın en aşırı uçlarının, ırkların ve tarzların en kesin ve en net karşıtlıklarının, dün yaratılan ve bugün çoktan çöplüğe dönen binalar ile günümüzün, uzamı diki-ne yarıp kenti basan yapıları arasındaki çelişkilerin içinde kaynaştıkları bir metin olarak okunmak üzere gözler önüne serilir. Roma’dan farklı olarak New York, geçmiş yaşlarıyla oynayarak yaşlanma sanatını öğrenememiştir. Bu kentin şimdiki zamanı, edinilmiş olanın fırlatıp atılması ve geleceği meydan okunması ediminde kendini bir saatten başka bir saate her defasında yeniden bulur. Anıtsallık özelliğini fazlasıyla taşıyan abartılı ve devasa yerlerin kenti.” Seyir, öylesine bakınmanın ötesinde sıkı bir gözleme dayanır. Tıpkı yürüyüşte olduğu gibi seyirde ve bakmakta da düşünce aktiftir. Seyir ve bakış birer düşünme eylemidir. Sennett (1999: 174), sokak ve caddenin sembolik yönlerine işaret ederken, seyir ve bakışın bu mekânlardan neler alabileceğine ilişkin kimi ipuçları sunmaktadır.

Rilke, ‘görmeyi öğrenmek’ten söz eder. *Budur Benim Çabam* şiirinde adeta neden görmek istediğini açıklar: “Budur benim çabam, bu/ adanmak özlem çekerek/ dolaşmaya günler boyu/ Güçlenip genişlemek derken/ binlerce kök salarak/ kavramak hayatı derinden/ ve ortasından geç-

rek acının/ olgunlaşmak hayatın ta ötesinde/ ta ötesinde zamanın.” Nasıl öğrenilir görmek? Ve neyi görür gözlemci, kentte ne bulur? Mekân ve çevrenin bütün bileşenlerini. O mekân ve çevreyi var eden tüm unsurları. Lynch (2010: 8-9), üç bileşenden söz eder: kimlik, yapı ve anlam. Her bir bileşen, mekânda kendi özel yerini almıştır. Bu yapılar birbirine dolanmıştır, birbirinden ayrılamaz. Bir kapının görsel algısı onun anlamıyla bütünleşiktir. Bakış, mekândaki anlamı, kent hayatının akışındaki manayı bulmaya dönüktür. Görülenlerin nedenselliği üzerine düşünmek, onlar arasında bağlantılar kurmak, onları düzenleyip anlamlandırmaktır bakış.

Kente bakan, kentte gezen, kenti kolaçan ve onu keşfetmek isteyen kişi için en kestirme yollardan biri kent imgesi üzerine düşünmek ve bu imgenin temel bileşenlerine dikkat etmektir. Lynch’i isabetli bir şekilde kaydettiği gibi, her kent imgesel bir yaratımdır temelde. Her kentin kişinin ve toplumun imgeleminde bir karşılığı vardır. Bu imgeyi var eden hususlar kentin mekânsal ve toplumsal özellikleridir. İmge, kentin tanınmasıyla oluşur. Kentin yolları, kenarları, merkezleri, bölgeleri, sınırları, odak noktaları, dönemeçleri, kıvrımları bütünüyle kent imgesini belirler. Kente bakmak, bu imgeyi değişik yönleriyle okumaktır.

Perec (2010), değişik günlerde ve zamanlarda bir Paris semtini gözlemler, gözüne takılanları not eder, listeler. Ortaya müthiş bir ayrıntı denizi çıkar. Ayrıntılar hayatın olağan akışının bir yerindedir; ilginç değildir, esrarengiz de. Ama onların kent bileşenindeki yerine ilişkin düşünme, her bir ayrıntının kendi ukdesindeki değerini açığa çıkarır. Yazarın bakışına takılan çeşmeler, güvercinler, konuşan insanların el hareketleri, hatta eşya taşıma biçimleri, durakta bekleyenler, araçlar, elinde köpeğinin tasmaı olan bir çocuk yahut elinde gazete olan bir adam, fotoğraf çekme delisi Japonlar, tur otobüsleri, elde taşınan çiçek demetleri, uyuyan

bebeğini sırtında taşıyan genç bir baba ve daha neler neler. Kent hayatını var eden ayrıntıları yakalayan bir bakış.

Kent okunabilir mi? Kente bakış ve görüş okumayı gerektirir mi? Roland Barthes'ın (1997) ufuk açıcı, kıskırtıcı söylemi kentin okunabileceğini belgeler. Bir 'şehir göstergebilimi', bir 'şehir anlambilimi' oluşturmak isteyen Barthes'e göre şehir söylemdir, dildir, yazıdır, şiiirdir. "Şehir bir söylemdir; bu söylem de gerçekten bir dildir: Şehir, sakinleriyle konuşur; biz, içinde bulunduğumuz kenti konuşuruz; bunu da orada yaşayarak, orada dolaşarak, ona bakarak yaparız." Kent, baştan sona anlamlar bütünüdür; en çapraşık, en zıt, en karmaşık göstergeleri dahi bir anlam yüklüdür. Kent, her yönüyle kişiyi kendine bakmaya dolayısıyla kendini okumaya davet eder. Çünkü kent bir yazıdır; kendinde dolaşan kişi ise bir okur. Paqoot'nun (2011: 69) dediği gibi "şehir okunabilmek için kendi kendini yazar". Öyle ki, şehirde "her şey işaret yerine geçer, her şeyin anlamı vardır, her şey duygu ve ifade taşır". Bu bakımdan bir gezgin, seyyah, yürüyüşçü, flaneur kendi adımlarken pek çok cümle ile, kelime ve söz düzeniyle dolayısıyla bütün bir algı ve hayat ile yüz yüze gelir. Geçirdiği deneyim müthiştir; elde ettiği hasıla son derece kıymetlidir.

Keşif Harmanı

Bir kenti keşfe çıkmak ilkin hayal gücüne yaslanmakla olur. Hayal atına binmekle başlar keşif. Keşif sadece olanlara bakıp onları not etmekle gerçekleşmez; zaten onlar vardır ve oradadır. Elbette var olanı da görebilmek, orada olanı fark edebilmek de bir keşiftir, ancak keşif orada kalmayı değil onun ardına geçmeyi, öte yakaya ulaşmayı murad eder gezginden. Olandan başlayıp olmayana, olma ihtimali olana ya da olması gerekene hayal atını sürmektir keşif. Keşfin yaratıcılığı buradadır. Hayal gücünü devreye sokmadan keş-

fin harman olması pek mümkün değildir. Hayal gücü gezgine ve meraklıya özgürce kente bir şeyler eklemek-çıkarmak hakkını bağışlar. Hayal gücü o kenti yeniden kurar, değiştirir, dönüştürür ve olması gereken seviyeye işaret eder. Keşif harman olacaksa, bereketini yayacaksa, hayal gücü ile yola çıkmalı.

Keşif harmanında kentin unsurları, özellikleri, temelleri, ayrıntıları, esasları, ruhu, sesi, rengi ortaya çıkar. Kent üzerine esaslı bir düşünme pratiği sağlar; kent nedir, nasıl bir dünyadır, hangi mekânlarla var olur, ne tür ilişkiler etrafında kurulur, nasıl bir hayata imkân tanır? Bu doğrultuda kentlilik, kent halleri, kent kültürü, bir kentte yaşamının grameri, gereği, zorluğu, imkanları hatırlanır. Kent ve insan ilişkileri, kenti var eden onca hayat gözlemlenir.

Kenti var eden ve kentin her yanına damgasını vuran ilişkiler ağı gözlemlenir. Mekânların hangi ilişkileri temsil ettiği keşfedilir. Mekânın anlamı, ruhu, toplumsal ilişkiler arasındaki rolü fark edilir. Bir köprü kurma vesilesi olur bütün bunlar. Keşif bağlantı kurmak, o ince bağı yakalamaktır. Kentin keşfi ve anlaşılması esasen söz konusu bağlantıları ve bağları tespit etmek demektir. İlişkiler ve bağlantılar dahası bağlamlar tespit edilmeden bir kentin keşfi mümkün değildir. Öylesi bakıp geçmek, turistik bir gezinti yapmak bir keşif değildir; olsa olsa kentin cilasına bakıp dalmaktır. Bu ise geçicidir, uçucudur. Kent kendini asıl bağlamında, bağlarında ve ilişkilerinde saklar yahut aşikâr eder. Bunun için de ayrıntılı ve uzun süreli bakışı, derinlemesine gözlemi ve keskin analizi gerektirir. Bir değerler ve inançlar diyarı; hafıza ve düşüncedir; sembolik ve şiirsel bir dünya olan kent (Haydar, 1991: 87), elbette çok yönlü analizi gerektirir.

Keşif harmanında kentin tüm yüzleri aşikâr olur. Kentin karmaşası, karmaşık bir yapı oluşu, büyük çelişkileri barındırması. Fakat aynı şekilde bir büyük uyumu, uzlaşmayı, insicamı da şekillendirmesi. Çelişkilerin içindeki uyumu,

uyumun koynundaki çelişkileri fark etmek. Farklılık, değişkenlik, aykırılık, kopukluk, uçurumlar ve köprüler. Kenti bütün yönleri, bütün renkleri ve yüzleri. Geçmişi ve geleceği arasında salınan kentin bugünkü halleri. Kentin yeni yüzleri. Eski yüzleri. Bir yanı harabe ve yıkık-dökük; bir yanı taze ve boyalı-cılalı. Harabede saklı olan ölümlülük, fanilik, geçicilik halleri. Yenilikte saklı olan kalıcılık, hayata tutunma çabası. Hayat ve ölümün iç içe oluşu gibi, ölümün hayatlara çarpa çarpa gelişi, hayatların ölümlere dolana dolana yaşayışı. Kentin her yanında bütün bunlar. Sanki mekânlar da bu müthiş çelişkiyi ve uyumu sembolize etmeleri için oradadır: camiler, bankalar, yardım dernekleri, aşevleri, genelevler, lüks lokantalar, semt pazarları, AVM'ler, gökdelenler, kerpiç evler, rezidanslar, girdaplar, meydanlar, kuytular, bulvarlar ve dar-çıkılmaz sokaklar. Kentin çağrışımları.. çağrışımlıdır kent.. şehir, pek çok şey çağrıştıran ve farklı imajlar kuşağını meydana getiren bir alandır (Haydar, 1991: 61). Hepsinde bir mana, hepsinde bir bağ ve ilişki biçimi. Hepsini var eden kentin anlamı ve ruhu. Kent "elbette karmaşık bir desen olacaktır, süreklilik ve bütünlük gösterecektir. Aynı zamanda da muğlak ve devingen olacaktır. Binlerce kentlinin algısal alışkanlıklarını karşılamak için esnek, işlevi ve anlamı değiştirmek için açık uçlu ve yeni betimlemelerin oluşturmasını kabul eder olmalıdır. Seyircilerini, dünyasını keşfetmeye çağırmalıdır." (Lynch, 2010: 132).

Keşif harmanında kentin süsü görülür. Ağaçlar, çiçekler, bahçeler ve parklar; kemerler, köprüler, deniz ve sahil, dağlar ve engebeler, vapurlar, martılar, dolmuşlar, gökyüzü ve bulutlar. Ve elbette kentin sesi; her bir yanı dolduran sesler işitilir. İnsan sesleri, çığlıklar, sirenler, ezanlar, çanlar, kornalar, çekiç sesleri, iş makinelerinden taşan sesler. Bir de kentin zamanları; akıp giden anlar. Mevsimler, akşamlar, sabahlar, geceler ve gündüzler. Kentin bütün zamanları kendinde birleştirmesi, çakışması. Kentler, zamanları bir-

birine dolar; geçmişin geleceğe halin geçmişe sözünü taşır. Kendisi zaten zamanın somut anıtı değil midir?

Kentin ruhu ve psikolojisi. Tarihin ve zamanın o kente ekledikleri, yaralar, sancılar, mutluluklar, yıkımlar, inşalar, işgaller ve fetihler. Her durumda başka bir yüze bürünen kent, her yeni olayda hikâyesini derinleştiren kent. Kentin hikâyesi. Tıpkı insan gibi kentlerin de hikâyelerinin olması. Acaba bu yüzden mi insanlara benzer kentler, sırf bu yüzden mi insanı okumak kadar ciddiye ve merhamet gerektirir kenti okumak! Her kentin hikâyesi farklıdır. Kuruluşu, başından geçenler, yaşadıkları. Zaman kente sürekli yeni hikâyeler ekler. İstanbul'un tarihinde fetih yeni bir hikâyedir. Göç ve sürgün Kırım'ın, katliamlar Srebrenitsa ve Hama'nın, depremler Adapazarı ile Van'ın, fetih İstanbul'un, bombardıman Hiroşima'nın hikâyesine yeni bir halka ekler. Kentler bunlar konuşulmadan anlatılabilir mi?

Kent hafızadır. Eserlerle geçmişten günümüze yaşamın kaydını tutar, onu belgeler; kurumları, mekânları, ruhu ve simgeleriyle hayatı terennüm eder, gösterir. An be an olan biteni kaydeder ve kendi yüzünde hayatın çizgilerini aksettirir. Keşif harmanı, kentin hafızasının kilidini açar; kent harmana yayar kendini, bütün maharetini gösterir. Sadece mekânlar değil, insan ve hayatın tüm yönleri bu harmanda gözlemlenir. İnsan halleri ile mekânlar birlikte bu iklimi var eder. Keşif, her iki unsurun ayrıntılı, derinlemesine gözlemini bekler.

Kentin tarihi, geçmişten bugüne geçirdiği aşamalar, yaşadıkları keşifle birlikte yaprak yaprak açılır. Kent büyük bir tanıktır; değişimin tanığı ve abidesidir, bir değişim imgesidir bilindiği gibi. Keşif, kentin kendine ait hikayesini ve serüvenini gözlemler, kentin bedeninde ve ruhundaki kayıpları, yıkımları, inşaları, sancıları, hastalıkları, kederleri bulup çıkarır. Nasıl hafızasının saklı köşelerine tanık oluyorsa, aynı şekilde tarihin, geçmişin örttüğü perdeleri teker

teker indirir ve bugün ile bağını yahut kopukluğunu meydana çıkartır.

Kent bir varlık alanıdır. Karakterdir. Aktördür. Kimlik, ruh, hafıza, iklim kente bir karakter verir ve onu kendi başına bir varlık haline getirir. Göz, kente bakarken bir karaktere; belli davranışları, hayatı, bakışı, hissiyatı, arzusu, hırsı, coşkusu olan bir varlığa bakar.

Konya'yı Keşfetmek

Konya nasıl keşfedilir? Konya'yı anlamak ve keşfetmek için nereden başlamak gerekir? Hangi kaynaklar, ipuçları, kişiler, haritalar, izler Konya'yı keşfetmede ilham verebilir? Bir kenti keşfetmeye nasıl ve nereden başlanır? Bu sorunun cevabı tek bir seçeneği işaret etmez, dahası dayatmaz. Cevap gayet açıktır: herhangi bir şekilde ve herhangi bir yerden. Ama burada atlanmaması gereken husus yukarda izah etmeye çalıştığımız duygu ve bilince sahip olmak, yani keşfi arzulamak, bunun için adımlamaktır.

Konya'yı keşfe çıkarken belli bir mıntıka, belli bir güzergâh yahut bölge seçilmeyebilir öncelikler. Herhangi bir yerin, herhangi bir imgenin yahut olağan bir durumun keşfin kapısını araladığına inanmak gerekir. Bu anlamda kentin damarları olan sokaklar, caddeler, bulvarlar, çarşılar, meydanlar, mahalleler iyi bir başlangıç sayılabilir. Bunun yanı sıra pazarlar, kenar semtler, seyir alanları, parklar, heykeller, kent objeleri, taşıtlar, tarihi alanlar, modern alanlar yavaş yavaş kentin kapılarını aralama adına bir başka önemli adımdır.

Konya'yı keşfe çıkarken yararlanılacak kimi kaynaklar mutlaka bilinmeli. Kitaplar, haritalar, broşürler, levhalar, hatıralar, tanıklıklar, sohbetler, ziyaretler, araştırmalar, so-ruşturmalar gibi her bir kaynak mümkün olduğunca iyi de-

ğerlendirilmeli. Bu kaynaklar kişiyi Konya kültürü ve Konya'nın gündelik hayatı ile karşılaştıracaktır. Kişi kâh kendi başına bir haritayı rehber edinerek kenti arşınlamalı, kâh Konya hayatı ve kültürü hakkında sohbetlerde bulunmalıdır. Hem eski Konya hem de yaşayan Konya'yı gözlemlemek adına farklı kaynaklara müracaat etmeli.

Bir kenti keşfetmenin çok değişik yolları ve yöntemleri vardır. Bunun yanında bir kenti keşfetmenin sonuçları da başka başkadır. Ben burada kendi bireysel Konya keşfimi *listeleme yöntemi* adını verdiğimi bir usulle anlatmayı deneyeceğim. Listeleme yöntemi, bizzat benim gördüğüm, gözlemlediğim, dokunduğum, baktığım, konuştuğum, duyduğum yahut başka bir şekilde izine rastladığım güzergâhlar, aktörler, resimler, olgular, mekânlar, ayrıntıları içermektedir. Hemen anlaşılacağı gibi bunlar dışında nice güzergâh ve nice görünmeyen, bilinmeyen, konuşulmayan, dokunulmayan odaklar da söz konusudur. Zaten keşif büyük oranda kişiseldir ve kişiden kişiye farklı olanaklar ve açılımlar sunar.

Konya'yı Adımlamak

Konya'yı adımlamak kişiyi iki önemli gerçeğe karşı karşıya getirir: Konya'nın geçmişi ve Konya'nın bugünü. Mekânlar, insanlar ve hayatlar hep bu kıyası yapmaya imkan tanır. Bugüne dair gözlemler kişiyi geçmişle bağlantı kurmaya yöneltir. Dün ve bugün diyalektiği önem arz eder.

Konya tarihi. İkonya'dan Konya'ya. Uygarlıklar, devletler, kültürler. Hitit, Roma, Bizans, Selçuklu, Karamanoğlu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri. Her bir dönemin Konya'ya getirdikleri-götürdükleri. Konya tarihinin ilmekleri.

Konya coğrafyası. Engin ova, plato ve dağlar. Dağlı ve ovalı ayrımı. Sultan Dağları, Toroslar, Erenler, Bozdağlar,

Geyik Dağı, Takkeli Dağ, Loras Dağı. Yerköprü Şelalesi, Yaylalar. Beyşehir, Akşehir, Tuz, Kulu, Meke, Obruk gölleri. Cihanbeyli ve Obruk platoları. Konya, Çumra, Ereğli, Sarayönü, Kadınhanı, Karapınar ovaları. Hadim Çayı, Meram Çayı, Çarşamba Suyu.

Konya imgesi ve Konya imajı. Konya kültürünün ilmekleri. Konyalılık. Tasavvuf, dindarlık, muhafazakârlık. Dini hayat ve dini düşüncenin harmanı. Anadolu ruhu. Selçuklu. Mevlevilik. Nakşibendiliğin kolları. Sağlam bir temel. Gelenek ve göreneklerin hayatı çevirmesi.

Konya'ya bakmak. Kente hakim yapıları bir kale yok. Alâaddin Tepesi'nin ise ufku binalar ve ağaçlarla kesilmiş. Gene de tercihlerden biridir. Akyokuş. Aydınçavuş. İyi bir Konya fotoğrafı. Takkeli ve Gevele dağları. Eski kale de burada zaten. Beşyüzevler ve Yazır sırtları. Kule Site'nin kırk ikinci katı. Kentin tamamını görmek. Genel bir kanaat sahibi olmak, fotoğrafı bütün görmek. Kentin biçimine, şekline bakmak. Biçimi yorumlamak. Kıvrımlarını görmek. Neden bu şekilde ve biçimde yapılandığı üzerine düşünmek. Yarım ay şeklinde yapılaşan Konya.

Konya'nın damarları. Sokaklar, caddeler, semtler. Kentin içinde akmak. Artık genel resim yok, küçük resimler ve o resimlerin ince ayrıntıları. Bir duvar, çeşme, kaldırım, dükkan levhası, yüzler, sesler, süsler. Kente yapışan her şey. Damarlar. Kentin kanı ve sıcaklığı. O damlarda ilerlemek.

Semtler. Semtlerde dolaşmak. Bir semtten bir başkasına geçmek. Yahya Kemal, İstanbul semtlerini yıldızlara benzetir; birinden diğerine geçiş bir yıldızdan başka bir yıldıza geçiş gibidir der. Öylesine kendine özgü, öylesine kendiy-le mukayyet. Konya da öyle mi? Semtlere bakmak gerek. Meram, Dere, Nalçacı, Türbeönü, Sedirler, Araplar, Bosna-Hersek, Binkonutlar, Aydınlikevler, Beşyüzevler, Mengene, Uluirmak, Beşyol, Fatih-Işıklar, Şeker-Tekke, Parsana,

Binkonut, Özalkent. Semtlerin ayrı ayrı dünyaları. Semt pazarları. Semt sakinleri. Bir de mezarlıklar. Her semtin farklı bakan çocukları. Her semte değişik tad ve ruh aşıl原因an muamma. Sır. Kentin sırrı semtlerde. Semtlerin nüfusu farklı kaynaklı. Çevre ilçelere göre konumlanan semtler ve sakinleri. İlçesine, köyüne, kasabasına yakın yere yerleşen yeni göçmenler, yeni kentliler. Kenardakiler.

Mahalleler. Adları. Adı gibi çağrışımları da önemlidir. Değişen mahalle hayatı. Değişen mahalle isimleri. Küçük mahallelerin büyüklere dahil edilişı ve bir hafızanın yok oluşu. Şükran, Abdülaziz, Çifte Merdiven, Kalenderhane, Kürkçü, Havzan, Hacı Şaban, Alavardı, Armağan, İhsaniye, Aşkan, Mamuriye, Pirebi, Şeyh Ulema, Orta Mescit, Hasan Dede Mescit, Hacı Yusuf Mescit, Köprübaşı, Aziziye, Aksinne, Akçeşme, Sahibata, Şeker Furuş, Gazi Alemşah, Ferhuniye, Devri Cedit, Cedidiye, Şeyh Sadreddin, Hacı Kaymak, Hacı Fettah, Kerim Dede, Sarı Yakup, Bordobaşı, Çaybaşı, Özlem, Erenköy, Yazır, Bosna-Hersek, Sancak, Molla Gürani, Akşemseddin, Şeyh Şamil, Kaşgarlı Mahmut, Gazali, Sakarya, Dumlupınar, Bedir, Akıncılar, Aydınlikevler, Musalla Bağları, Medrese, Gurbi Cedit, Ubeyit, Uzun Harmanlar, Büyük Kumköprü, Araplar, Keçeciler, Mengene, Dolap, Bulgur İmam, Doğanlar, Çimenlik, Kumköprü, Aymanas, Kalfalar, Hadimi, Tırıl Irmak, Hacı İsa Efendi, Kirazlı, Çandır, Ayanbey, Yorgancı, Durunday, Lalebahçe, Kovanağzı, Alakova. Her mahalleye kimliğini veren mekânlar, sesler, insanlar. Mahalle mescitleri. Çeşmeler. Bakkallar. Çayevleri. İhtiyarlar. Çocuklar. İmamlar. Muhtarlar.

Sokaklar. Adları. Tıpkı mahalle adları gibi sokak adlarındaki sır keşfedilmeyi bekler. Çokça girip çıktığım sokaklar. Bey, Bahane, Akçeşme, Murassa, Topraklık Cami, Koyunoğlu, Mecidiye, İbni Bibi, Eşrefoğlu, Rehberi Hürriyet, Karahafızlar, Gevraki, Yıkık Mescit, Arap Sarnıç, Mahmut Dede, Dolap Pare, Eseri Mehmet, Başarabey, Köyceğiz, Tu-

rut, Ateşbaz, Tacülvezir, İnce Minare, Hattat Yakut, Attar-Cicimolla, Attar Ziya Baba, Tuzcular, Kaşıkçılar, Demirciler, Dülgerler, Kömürcüler, Unkapanı, Fıçıcular... Çıkmazlar. Eğri sokaklar. Izgara biçimli sokaklar. Dönem dönem değişen sokak biçimleri. Sokak biçimleri ve hayat tarzları.

Evler. Evlerin biçimleri. Evlerin içleri. Eşyalar. Lüks evler ve yoksul evler. Bir statü sembolü evler. Evler ve semtler. Evlere göre kıymeti olan semtler ve mahalleler. Çatalhöyük evlerinin bir benzeri olan kerpiç evler. Artık devri kapanan kerpiç evler; yıkılan ve yerine apartmanlar, siteler kondurulan kerpiç evler. Hayatlı evler. Hemen yanı başında apartmanlar, rezidanslar ve siteler. Kentin her bir yanında. Bütün kentleri bir örnek haline getiren TOKİ evleri. Eski mahalleleri vahşi bir şekilde yok eden kentsel dönüşüm fenomeni. Kentin ruhunu pazara çıkaran kentsel dönüşüm ve TOKİ heyulası. Lojmanlar bir de. Modernleşen Türkiye'nin tanıkları olan ilk apartmanlar: Hayat, Kibrit. Kübik yapılar.

Caddeler: Nalçacı, Mimar Muzaffer, Başaralı, Larende, Sahibata, Mevlana, Amber Reis, Şerafettin, Sedirler, İstanbul, Karaman, Maraş, Aslanlı Kışla, Furkan Dede, Türbe, Tefikiye, Sarı Hasan, Abdülezel Paşa, Mücahit Asker, Uzun Harmanlar, Baruthane, Hacı Hasanbaşı, Şeyh Ulema Recep Ağa. Aslan Ali, Hatıp, Eski Meram, Yeni Meram, İki Çay Arası, Lalebahçe, Kavanağzı, Küçük Kavanağzı, Köyceğiz, Yaka, Aşkan, Saçlı Kasap, Mengene, Hoca Cihan Tekke, Eski Sille, Sille, Saray, Araplar, Keçeciler, Kırbaşı, İsmail Kaya, Mehmet Akif, Ahmet Yesevi, Veysel Karani, Hadimi, Dörtokka, Yorgancı, Dere, Yeşil Dere, Elektrik, Yeni Değirmenci. Her caddenin dünyası. Caddenin dükkanları, bazen gürültüsü. Eski mahallelerin böğründen geçen ve müthiş bir değişimi başlatan yeni caddeler. Ahmet Özcan, Fetih, Ali Ulvi Kurucu, Şefik Can. Kerpiç evlerin canına okuyan kıyımdan çıkan mübarek isimler. Ali Ulvi Kurucu'ya, Şefik Can'a reva mı bu? Bir rant alanı olarak cadde. Bir vitrin,

kentin keşmekeşi.

Merkezler. Alaaddin Tepesi, Zafer, Şato Form. Çarşılar. Kayalı Park. Teksas Durağı. Araboğlu Makası. Anıt. Fuar yani Kültür Park. Merkezin canhıraş kalabalığı. Sürekli doluluk. Akan trafik. Bir hengame, bir hız ve acelecilik. Zamanın hızla akışı. Merkezin vakitleri.

Kenarlar. Sessizlik, sakinlik, yoksulluk. Uzaklık. Hoca-cihan, Kozağaç, Lalebahçe, Bosna, Beşyüz Evler. Başka bir iklim, başka bir yaşantı. Kendi halinde mi, merkezle içli dışlı mı? Merkeze hevesli kenarlar, merkeze öfkeli kenarlar. Yahut bir merkez olma yönünde adım atanlar. Bosna ve Real gibi.

Camiler. Selçuklu ve Osmanlı estetiğinin incileri. Büyük camiler. Alaaddin, İplikçi, Şerafeddin, Aziziye, Kapu, Seli-miye, Sahibata. Küçük ve nadide camiler/mescitler. Naki-boğlu, Sırçalı, Piri Mehmet Paşa, Konevi, Şekerfuruş, Kışla Saray, Cıvıloğlu, Beyhekim, Dursun Fakih-Tahir Paşa, Amber Reis, Kadı Mürsel, Bulgur Dede, Hoca Hasan, Hoca Fakih, Hatuniye, Asri, Hacı Fettah, Namık Paşa, Şems, Tavus Baba.

Mahalle mescitlerinin asudeliği, sükuneti. Hacı İvaz, Sarı-nıç, Yanık, Topraklık, Piriesat Kabasakal, Araplar Ak Cami, Dedemoğlu Kuşkondu, Tahtatepen, Sephavan, Bağevliya, Şeyh Ulema Yusuf Ağa, Şeyh Ulema Ovalı, Tercüman, Kadı İzzettin, Tahirle Zühre, Zenburi, Ayanbey. Cami ve mescit-lerin müstemilatları. Hazîreleri. Mezar taşları. Kitabeleri. Yapı malzemeleri. Sanat üslupları. Çağları. Elbette yeni ca-miler. Mahalle yerleşimi ile cami yapımı arasındaki müthiş uyum. Cami'nin kentin ana mekânlarından biri oluşu.

Konya medreseleri. Yıkılan niceleri. Nizamiye, Tacü'l-ve-zir, Celaliyye, Atabekiyye, Gühertaş, İplikçi, Ziyaiye, Kazanlı. Müzeleştirilenlerden kimileri; Karatay, İnce Minare, Sırçalı. Ali Gav bir kurs merkezi. Ali Efendi Muallimhanesi,

Paşa Dairesi, Islah-ı Medaris. Medrese bakımından en zengin şehirlerden biri olan Konya, en fazla yıkım gören şehir aynı zamanda.

Cami ve medreselerin yanında bir de dar'ul-huffazlar. Ayakta kalanlar arasında gelişkin bir mimari üslubuyla Hasbey, Nasuhbey ve Meram dar'ul-huffazları. Kimi suskun, kimi mescit. Hafızları yok. Diğerleri ise zaten bina olarak yok.

Mezarlıklar. Üçler. Musalla, Musallada Cennet Çukuru. Semt ve mahalle mezarlıkları. Tekke, Ulurmak, Hacı Fettah, Yediler, Aliyenler, Aslan Ali, Beybes, Hatıp, Gödene, Sak-yatan, Hoca Cihan, Araplar, Kağnıcılar, Yediler, İşgalaman, Yorgancı, Köyceğiz, Aksinne, Silles, Tavus Baba, Yazır, Bos-na-Hersek. Şehitlikler. Mezar taşları. Taşlardaki hüznün, acı, keder, pişmanlık, dua. İki yurdun sakinleri.

Türbeler ve kümbetler. Mevlana ve yarenleri. Alaaddin Camii haziresindeki sultan türbeleri. Şems, Konevi, Hadimi, Seyyid Harun, Sahip Ata, Tacül Vezir, Tavusbaba, Ateşbaz-ı Veli, Hoca Cihan, Hoca Fakih, İshak Paşa, Karaaslan, Karasungur, Şeyh Hasan Rumi, Şeyh Osman Rumi, Fakih Dede, Mahmut Dede, Cemal Dede, Arap Dede, Söylemez, Turgutoğlu, Şekerfüruş, Gömeç Hatun, Fatma Hatun, Zelve Sultan, Kalender Baba, Ulaş Baba, Siyavuş, Eflaki Dede, Afakan. Ve makamlar. Dünyada mezarı olmayan Şair Nefi'nin dünyadaki tek makamı ile Muhammed İkbal'in makamı yan yana, Mevlana'nın yanı başında.

Tekke ve zaviyeler. Ali Gav, Kazeruni, Sahibata, Söylemez, Ateşbaz, Ayabakan, Miskinler, Şemsi Tebrizi. Yıktırılan onlarca tekke ve zaviye. Konya'nın kayıp hafızası.

Kiliseler, manastırlar. Yakın zamana kadar Konya'da yaşayan gayri müslimler. Konyalı Gökbudak ailesinin reisinin tehciri eleştiren bir sözü: Gavursuz memleket mi olur? Daha düne kadar gayri müslim nüfusu. Konya şehir hayatında iz-

leri. Onların evleri, hayatları. Kiliseler. Çok önemli Aya Elana kilisesi. Sille'deki diğerleri. Hızır İlyaslık, Panaya. Konya merkezde Saint Paul. Yıkılanlar.

Çeşmeler. Eski mahalle çeşmeleri. Semt çeşmeleri. Havzan, Akçeşme, Buğday Pazarı, Gevraki, Gazhane, Dolap, Dolappare, Devri Cedit, Sedirler, Sarnıç, Feritpaşa, Ferhuniye, Ali Paşa, Şerefşirin, Akbaş, Ayanbey, Hamidiye, İhtiyarettin, Köprübaşı, Küçük Sinan, Balıklı, Güldan Dede, Hacı Fettah, Süt Tekkesi, Şirinhanım. Çeşmelerin kitabeleri. Akmayan çeşmeler. Ve belediyenin her mahalle ve semte itinayla yerleştirdiği yeni tek tip tatlı su çeşmeleri. Kente bir iyiliğin adı olan çeşmeler. Keşke taştan olsa ve belli bir mimari üslupla yapılsalar.

Konya su kültürün diğer abideleri. Hamamlar. Mahkeme, Sultan, Ahmet Efendi, Meram. Yıkılan hamamlar. Sungur, Fenari, Şahne, Şadbey. Havzan'a adını veren havuzlar. Buzhaneler. Sahibata'nın çifte buzhanesi. Sarnıçlar. Ana Sultan, Devler, Hoca Fakih, Hoca Cihan sarnıçları, Ak Sarnıç, Şerafettin, Buzlukbaşı, Yorgancı. Köprüler. Çarşamba, Gömse, Meram. Onlarca değirmen.

Çarşılar. Eski çarşılar. Kapu Camii ve Aziziye civarı. Be-desten. Çıkıkçılar içi. Konya'nın kalbi. Eski çarşıların gölgesinde yeniler. Zafer, Saray, Fatih, Ahmet Efendi, Rampalı... Bir de bütün kentlerin yeni çekim merkezi olmaya aday AVM'ler. Kule Site, Real, Kipa, Konya Park, Oval Çarşı, Kent Plaza. Yeni çarşılar ve yeni ritüeller. Eski çarşılar ve bildik nağmeler.

Pazarlar. Semt pazarları, mahalle pazarları. Muhacir Pazarı, Kadınlar Pazarı, Tellal Pazarı. Tabi artık olmayan eski pazarlar. At Pazarı, Buğday Pazarı, Saman Pazarı, Amele Pazarı.

Hanlar ve kervansaraylar. Mecidiye, Nakip Hacı İbrahim, Tüfekçi, Zazadin, Horozlu, Hoca Cihan, Dokuzun, Kızılö-

ren, Kuruçeşme, Kandemir, Kulak Murat, Obruk, Pamukçu, Sulutas, Derbent, Zıvarık, Bağrıkurt, Dedeler, Kadınhanı, baraj suları altında kalan Altunapa. Modern zamanların otelleri. Bağdat, Augustos, İstanbul, Osmanlı Palas, Selçuklu Palas. Şimdilerde Rixos, Hilton, Dedeman, Bera, Ramada ve diğerleri.

Sanayi ve ticaret. İpek yolu ve Konya. İpek yolu boyunca kervansaraylar. Konya sanayisi. Büyük sanayiler, orta ölçekliler. Aile şirketleri. Bozkırın ortasında bir atılım mucizesi. Mobilya, gıda, ayakkabı, makine, otomotiv yedek parça sanayileri. Dünya çapında bir üretim ve markalaşma.

Müzeler. Arkeoloji, Etnografya, Koyunoğlu, Karatay, Sırçalı, İnce Minare, Hümayun, Ereğli, Akşehir.

Konya mimarisi. Selçuklu, Osmanlı. Erken Cumhuriyet ve sonrası. Taş işçiliği. Çiniler. Ahşap sanatı. Taç kapılar. İnce işçilik. Şah eserler. İnce Minare, Karatay, Sahib Ata Külliyesi, Eşrefoğlu Camisi.

Konya'da eğitim. Yaygın medrese ağı. Mahalle mektepleri. Liseler. Muallim Mektebi (Konya Lisesi), Kız Öğretmen Okulu, Hakimiyet-i Milliye, İsmet Paşa, Gazi Mustafa Kemal İlköğretim okulları, Kız ortaokulu, Sanayi Mektebi. Üniversiteler.

Konya'nın süsleri. Ağaçlar ve çiçekler. Çınarlar, söğütler, meşeler. Meram'da anıt ağaçlar. İğdelerle süslü Mecidiye Sokağı. İstanbul ve Bursa'yı aratmayan erguvanlar. Sayısız erguvan. Kampüste, Beyşehir yolunda, İstanbul yolunda. Aynı güzergahta laleler ve güller. Meram'da ıhlamurlar. Neredeyse her yerde dut ağaçları.

Bahçeler ve parklar. Dede Bahçesi, Millet Bahçesi, Kültür Park, Japon Parkı, Kelebekler Vadisi, Selçuklu Çiçek Bahçesi, Nenehatun, Kozağaç. Ama illa Kayalı Park, Aziziye Camii civarındaki Hurdalık. Aydınçavuş-Tavusbaba. Meram

Bağları. Ayrıca Meram Dere, Sille. Semt parkları. Ayrıca Konya şehir hayatında mutlaka anılması gereken bir bahçe kültürü. Meram, Selçuklu, Sille, Meram Köyceğiz ve Beybeş'te, yakın köylerde özenle bakılan bahçeler, meyveler, bağlar, çiçekler.

Konya civarı. İlçeler, kasabalar ve köyler. Sille, Kilistra, Çatalhöyük, Taşkent, Hadim, Cihanbeyli, Kulu, Bozkır, Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Ereğli. Her birinde farklı bir hayat, değişik kültür kalıpları. Konya civarının anıt eserleri.

Sille: Ak Camii, Çay Camii, Kurtuluş Camii, Karataş Camii, Ak Manastır, Elena Kilisesi, Şapel, Ak Hamam, Subaşı Hamamı, Çeşmeler, Taş Evler ve Konaklar, Mezarlıklar ve Mezar Taşları, Mağaralar.

Ahırlı: Merkez Camii, Akkise Camii, Çeşmeler.

Akören: Büyük Camii, Kayasu Camii, Sarnıçlar, Belbaşı Hanı, Çeşmeler.

Akşehir: Ulu Cami, İplikçi Camii, İmaret Camii, Güdük Minare, Hasan Paşa Camii, Taş Medrese Külliyesi, Seyyid Mahmud Hayrani Zaviyesi, Arasta, Nasreddin Hoca Türbesi ve diğer türbeler, Meydan Hamamı, Şifa Hamamı, Çeşmeler, Evler, Gar, Hıdırlık, Göl, Sultan Dağları.

Altınekin: Ali Paşa Camii, Oğuzeli Camii, Taşgun Baba Türbesi, Zengicek Türbesi, Zıvarık Han, Zalmanda Han, Dedeler Hanı, Zengicek Kalesi.

Beyşehir: Eşrefoğlu Camii, Eşrefoğlu Külliyesi, Kubadabad Sarayı, Taş Medrese, Kale, Köprü, Göl, Eflatunpınar Anıtı, Fasıllar Anıtı.

Bozkır: Bozkır Camii, İsaaura Antik Kenti, Zengibar Kalesi, Çarşamba Deresi Köprüsü, Hisarlık Eski Camii, Üçpınar Kurşunlu Camii.

Cihanbeyli: İnsuyu Eski Mescit, Bulduk Tekkesi, Yapalı

Tekkesi, İnsuyu Tekkesi.

Çeltik: Merkez Camii.

Çumra: İstasyon, Alibey Höyüğü Ulu Camii, İbrahim Bey Camii, Dinek Camii, Şeyh Hocenti Türbesi, Sarnıçlar, Afşarören Hanı, Okçu Han, Balçıkhisar Hanı, Kabalık Hanı, Köprüler, Çatalhöyük.

Derbent: Büyük Camii, Eli Kesik Han, Kavak Han.

Derebucak: Ortapayam Han, Tol Han, Düden Mağarası.

Doğanhisar: Ulu Camii, Çarşı Camii, Orta Camii, Deştiğin Ulu Camii, Yunus Emre ve Taptuk Emre mezarları.

Emirgazi: Emirgazi Türbesi.

Ereğli: Şeyh Şehabeddin-i Şuhreverdi Zaviyesi ve Külliyesi, Karabaş Veli Külliyesi, Ulu Camii, Rüstem Paşa Kervansarayı, Çağaloğlu Bedesteni, Türbeler, Hamamlar, Köprüler, Gar, Müze, Zengen Eski Camii, Herakleia Antik Kenti, İvriz Kaya Anıtı.

Hadim: Aşağı Hadim Camii, Hadimi Türbesi, Seyyid Bayram Veli Türbesi, Antik Kent, Yerköprü Şelalesi, Bolat Deresi, Köprüler.

Halkapınar: Ulu Camii.

Hüyük: Aşağı Camii, Çavuş Camii, Köşk Camii, Hamamlar.

Ilgın: Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Lala Mustafa Paşa Hanı, Arasta, Pir Hüseyin Camii, Kaplıca, Bulasan Köprüsü. Ulu Cami, Gar, Argıt Köprüsü, Tekke Köyü Sultan Tekkesi, Yukarı Çiğil Camii, Sungur Bey Türbesi.

Kadınhanı: İbrahim Paşa Camii, Hacı Mehmetli Camii, Karahisarlı Camii, Karamanlı Camii, Raziye Sultan Hanı, İstasyon, Okul, Kestel Kalesi.

Karapınar: Selimiye Külliyesi, Selimiye Kervansarayı,

Selimiye Camii, Raşadiye Camii, Valide Sultan Hamamı, Meke Gölü, Obruk Gölü.

Sarayönü: Pir Hüseyin Camii, Hatip Camii, Yılcancık Tekkesi, Roma Köprüsü, İstasyon, Höyükler, Hisarlar, Çiftlikler. Ladik Ulu Camii, Laodikeia Antik Kenti ve Anıtları, Ladik Halıları.

Seydişehir: Seyyid Harun Külliyesi, Muallimhane Camii, Hamamlar, Çeşmeler, Kümbetler, Türbeler, Mescitler, Kale.

Taşkent: Uzun Şıh Camii, Çarşı Camii, Yeni Camii, Evler, Sokaklar, Sultan Suyu, Köprüler, Çeşmeler, Ağıl Ardıç.

Yalıhüyük: Büyük Camii.

Konya'yı Dinlemek

Konya'yı keşfetmek, sadece mekânlar arasında gezinti ile mümkün olmaz. Bir kenti keşfetmek için mutlaka o kentin seslerini duymak, insanlarıyla tanışmak, kentin insan yapısını anlamak gerekir. Konya, her kent gibi kendisini hızlı gezgine ve turiste açmaz. Onu hissetmek için mutlaka mekânlar gibi insanlarıyla da hemhal olmak gerekir.

Konya'nın sesleri. Ezanlar, sirenler, tramvaylar, otobüsler, otomobiller. Bildik şehir telaşı. Başka sesler. Çarşılar, pazarlar. Kuşlar. Güvercinler. İki cami yanında, Aziziye ve Şerafettin'de güvercinler. Serçeler, kırlangıçlar.

Çarşının abidesi esnaf. Ustalar, kalfalar, çıraklar. Kentin emeği, bereketi. Esnaf muhabbeti. Meslekler. Kaybolmaya yüz tutan meslekler, yeni meslekler. Berberler, halıcılar, kilimciler, bıçakçılar, kalaycılar, keçeciler, tenekeçiler, lokumcular, şekerciler, saatçiler, yorgancılar, tespihçiler, semerciler, kunduracılar, debbağlar.

Çayevleri. Çarşının ve şehrin demi. Muhabbetin ocağı. Közde çay. Ateş Çayevi, Esnaf Çayevi, Nasip Çayevi, Kardeşler Çayevi, Arabın Kahvesi. Başka çay ocakları. Camlı

Köşk. Meram Tolluoğlu. Eskilerde kalan Kayıklı Kahve. İş hanlarında daha nice lezzet ocakları. Çayevlerinin simaları. İhtiyarlar, edebiyatçılar, deliler. Çayevlerinin yıllanmış halleri. Yeni cafeler. Bir de nargile mekânları. Osmanlı, Emirgan, Tophane, Büyülü Fener, Ortaköy, Sille Taşev, Çelebi Konağı. Farklı bir muhabbet iklimi.

Lokantalar, Etliekmeçiler. Anadolu, Kabakçı Ali, Bolu, Kurucu Kazım, Form, Boyalı, Seçim, Lezzet, Kılıcı Mahir, Tiritçi Mithat, Canbaba, Sini, Havzan, Cemo, Konya Mutfağı, Taka, Gül Bahçe, Mevlevi Sofrası, Yörük Obası. Kebapçılar, Çorbacılar, Köfteciler, Tostçular. Hacı Şükrü, MisMis, Ehil, Zemzem, Hilal, Kaşibeyaz (Karbeyaz), Sofu, Asmaaltı, Numan Usta, Çini Ali, Ateş Baba, Buhara, Hayat Tostçusu. Yemekler. Etkiekmek, Tandır Kebap, Tirit, Etli Pilav, Ekmek Salma, Su Böreği, Tandır Böreği, Yaprak Sarma. Bamyas ve Arabaşı. Tatlılar. Höşmerim, Sacarası.

Mahalle fırınları. Tandırlar. Kendisi artık olmayan ama adı hâlâ bir bölgesi belirleyen Fenni Fırın. Tandır börekleri.

Yollar ve yolculuklar. Otogar, Eski Garaj, Gar. Otobüs, Tren, Hızlı Tren, Atlı Tramvay, Tramvay, Faytonlar, Dolmuşlar ve Bisiklet. Konya'nın bisikletleri (velesbit) ve bisiklet tutkunu ihtiyarlar. Efsane üç tekerlekli Arçelikler.

Kütüphaneler. Yusuf Ağa, Beyhekim, Koyunoğlu, İl Halk, Yazma Eserler, Üniversite. Hemen her semte dağılan Okuma Salonları; hemen her semte birer kütüphane kurulması gerektiğini söyleyen okuma salonları.

Konya'nın manevi haritası. Peygamberler. Değişik mezarlarda. Ardı sıra pek çok manevi önder. Bahaeddin Velled, Mevlana, Konevi, Hadimi, Sultan Velled, Hoca Cihan, Sadır Sultan, Pirebi Sultan, Zelve Sultan, Eflaki Dede, Sarı Yakup, İmam Bagavi, Nasreddin Hoca, Yunus Emre, Beyhekim, Seyyid Mahmud Hayrani, Seyyid Harun Veli, Şeyh Selahaddin Zerkubi, Arif Çelebi, Mehmed Kutsi Efendi, Mehmed Bahaeddin Nakşibendi. Yeni zamanların mümtaz

isimleri. Fahri Kulu Efendi, Ahmet Ziyaüddin Efendi, Hacı Veyiszade Mustafa Efendi, Müftü Abdülkadir Gevraki, Bozkırlı Mustafa Efendi, Derbentli Mustafa Efendi, Ali Ulvi Kurucu, Tahir Büyükkörükçü, İsmail Kaya.

Sohbetler, dersler, irşad faaliyetleri, mesnevi dersleri. Mesnevihanlar. Sıdkı Dede, Şefik Can, Selahaddin Hidayetoğlu, Ali Osman Koçkuzu.

Konya ve Sema. Semahane. Sema ayinleri. Şeb-i Arus törenleri. İhtifaller. Semazenler.

Kitabevleri. Çizgi, Enes, Hüner, Kömen, Gençlik, Mısra. Rampalı. Zafer Kitapçılar Çarşısı, Bedesten. Kitabevleri ve entelektüel, edebi iklimler. Entelektüel ve edebiyat muhitleri. Bilkad, TYB, Aydınlar Ocağı, Çınar, Muhit, İlham, Timav. Yeni zamanların yeni mekanları; kitap-kafeler.

Konya sanatı. El sanatları. Hat ve hattatlar. Hüseyin Öksüz, Hüseyin Kutlu, Fevzi Günüş, Fatih Özkafa. Sanat merkezleri. Güldeste, Müsemma.

Konya mizahı. Nasreddin Hoca, Tayib Ağa, Canbaz Deli Osman, Akviranlı Halil'in Ahmet, Vahdi Hoca, Faik Ağa, Başaralılar.

Konya folklorü. Türküler. Maniler. Atasözleri. Deyimler. Masallar, efsaneler. Mazhar Sakman, Kör Ahmet, Bedia Akartürk. Aşıklar Bayramı. Feyzi Halıcı.

Müzisyenler, bestekarlar, neyzenler, sazende ve haneneler. Tekke musikisi. Ney ve Konya. Sadrettin Özçimi, Fevzi Özçimi, Tahir Karagöz, Ahmet Kırdış, Ali Kemal Belviranlı, Ahmet Çalışır, Kemal Pekçağlar, Hasan İhsan Çopur, Zekai Kaplan, Süleyman Yıldırım, Hasan Genç, Suat Orhan.

Konya eğlencesi. Çetnevir. Oturak. Barana. Oyunlar. Sokak oyunları, ev oyunları. Sinemalar, yazlık sinemalar. Artık sadece AVM'lere sıkışan sinemalar. Düğünler, sazlı-sözlü alemler.

Dergiler. Düşünce ve edebiyatın harmanı. Oku, Varide, Jurnal, Metafor, Mahalle Mektebi, Sosyoloji Divanı, Ücra, Çalı, Ribat, Göldeste, Özlem, Çağrı, Lonca ve elbette fanzinler, bir çıkıp bir batan onlarca dergi. Şairler, edebiyatçılar. Geçmiş çağlardan bugüne akıp duran bereketli iklim. Şair Şemi, İbrahim Demirci, Zemçi Çetinkaya, Mehmet Uğurlu, Mehmet Harmancı, Abdullah Harmancı, Vural Kaya, Murat Güzel, İsmail Özen, Ulvi Kubilay Dünder, Mehmet Kahraman, Ömer Korkmaz, Ali Berkay.

Gazeteler. Yerelin sesi, kendiliği, sıradanlığı, değişimi. Memleket, Merhaba, Hakimiyet. Gazete köşelerinde farklı dillerle konuşan yazarlar.

Konya kültürünün tutanakları. İbrahim Hakkı Konyalı, Şahabettin Uzluk, İzzet Koyunoğlu, Celaleddin Kışmır, Veli Sabri Uyar, Mehmet Önder, Sefa Odabaşı, M. Ali Uz, Hasan Özönder, Haşım Karpuz, Hasan Çopur, Zeki Oğuz, Seyit Küçükbezirci, Saim Sakaoğlu, Yusuf Küçükdağ, M. Tahir Sakman, Caner Arabacı, Bekir Şahin, Ahmet Köseoğlu, İsmail Detseli.

Sonsöz

Hiçbir kent bitmez, tüketilemez. Konya da öyle, çünkü keşif bitmez. Burada andıklarım benim Konya'm, gözümün görebildiği, elimin dokunabildiği kadarıyla. Bunun dışında nice Konya, nice dünya var, Konya'ya yapışmış nice hayat var; dokunulamayan, bilinemeyen, gidilemeyen. Herkesin kendi kenti var, herkesin kendi köşeleri. Bir kenti bütünüyle keşfetmek mümkün değildir. Turist varsın sevensin, nice kentler gördüm, her yeri dolaştım diye, John Urry de boşuna turistlere kızıp durmasın mekânları hoyratça tüketiyorlar diye! Ne mekân tükenir, ne kent; keşif an be an sürer gider, kıyamete kadar. Kaşif, kendini keşfin gıdasıyla besler durur, turistik katkılara pek aldırılmaz. Yoluna revan olur; keşfin kanatlarında nice ülkeler ve mekânlar görür. Keşfin

kanatlarında hayretin açıldıkça açılan kapılarından girer çıkar.

KAYNAKÇA

Barthes, Roland, 1997, "Göstergebilim ve Şehircilik", *Göstergebilimsel Serüven* iç., Çev. M. Rifat-S. Rifat, YKY, İstanbul.

Bauman, Zygmunt, 1998, *Postmodern Etik*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı yay., İstanbul.

Benjamin, Walter, 2002, *Pasajlar*, Çev. Ahmet Cemal, YKY, İstanbul.

Botton, Alain de, 2002, *Seyahat Sanatı*, Çev. Ahu S. Bayer, Sel yay., İstanbul.

Breton, David Le, 2008, *Yürümeye Övgü*, Çev. İsmail Yerguz, Sel yay., İstanbul.

Certau, Michel de, 2009, *Gündelik Hayatın Keşfi 1*, Çev. Lale A. Özcan, Dost Kitabevi, Ankara.

Duralı, Ş. Teoman, 2011, *Deniz ve Kâşiflik*, Şule yay., İstanbul.

Haydar, Gülzar, 1991, *Şehirlerin Ruhu*, Çev. Gürkan Sekmen, İnsan yay., İstanbul.

Lynch, Kevin, 2010, *Kent İmgesi*, Çev. İrem Başaran, Türkiye İş Bank. yay., İstanbul.

Özdenören, Rasim, 2009, *Kent İlişkileri*, İz yay., İstanbul.

Pakdil, Nuri, 1980, *Bir Yazarın Notları I*, Edebiyat Dergisi yay., Ankara.

Paquot, Thierry, 2011, *Şehirsiz Bedenler*, Çev. Zeynep Bengü, Everest yay., İstanbul.

Perec, Georges, 2010, *Bir Paris Semtinin Tüketilme Denemesi*, Çev. Ayşe Ece, Sel yay., İstanbul.

Sennett, Richard, 1999, *Gözün Vicdanı*, Çev. S. Sertabiboğlu-C. Kurlutay, Ayrıntı yay., İstanbul.

Urry, John, 1999, *Mekânları Tüketmek*, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı yay., İstanbul.

Tanpınar'ın Konya'sı

Doç. Dr. Abdullah Harmancı

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Beş Şehir, modern Türk edebiyatımız içerisinde en çok dikkat çeken şehir monografilerinin başında gelir. Eserin türünün ne olabileceği sorusu farklı şekillerde cevaplandırılmıştır. Bu eser için “deneme”, “monografi” ve “seyahatname” diyenler çıkmıştır. Edebiyatın şiir, roman, öykü gibi farklı türlerinde yetkin eserler veren Tanpınar'ın eserlerinde genellikle “değişerek devam etmek devam ederek değişmek” formülüyle ifade edilen bir anlayışı benimsediği, modern çağda kendimize ait bir medeniyeti nasıl kurabileceğimiz sorusunu sorduğu hatırlanacak olursa, *Beş Şehir*, böylesi bir soruyu cevaplama gayretinin sonucudur. Bir başka deyişle, bütün eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de, Tanpınar, “biz”i modern dünyada yeniden var edecek hamlelerin veya bu hamlelere hazırlayacak teorilerin peşindedir. Şehre bu gözle bakar.

Ahmet Hamdi Tanpınar, 1925-1928 seneleri arasında, Konya Lisesi'nde öğretmen olarak görev yapmıştır. *Beş Şehir*'in Konya'dan bahsetmiş olmasını bu mutlu “tesadüfe” borçluyuz. Ancak onun Konya'ya yolunun ilk düşüşü 1925 senesi değildir. 1916'da da çok kısa bir süre Konya'da bulunduğunu gene *Beş Şehir*'den öğrenmekteyiz (Okay, 2010: 138). Tanpınar'ın “Konya”yı yazışı çok ileriki senelerde gerçekleşecektir. Bilindiği gibi *Beş Şehir*'i oluşturan yazılar çoğunlukla *Ülkü* dergisinde tefrika edilmiştir. Ancak bu tefrika içerisinde “Konya” yazısı yoktur. *Beş Şehir* ilk defa 1946

senesinde kitaplaşmıştır. Yazarın en başta Bursa'yı en son ise Konya'yı yazdığı anlaşılmaktadır.

Tanpınar'ın "deneme" veya "monografi" olarak değerlendirilen eseri *Beş Şehir*'de, neden bu beş şehri seçmiş olduğu sorusu önemli bir sorudur. Her şeyden önce bu beş şehrin tesadüfi bir seçim olmadığı herkesin ortak kanaatidir. Orhan Okay hoca, Tanpınar'ın eserin ön sözündeki "hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniye karşı beslenen iştiağın kitaptaki yazıların iki temel motifini teşkil ettiği" ifadelerini alıntılar ve devam eder: "... kitaptaki beş şehrin hikâyesi veya tasviri, tanıtılması için söylenebilecek ortak özellik, eskinin büyük değerleriyle geleceğe uzanan Türk şehirlerinin tarihi ve kültürel maceralarını ve ümitlerini aksettirmesidir. Böylece Ankara'da Roma İmparatorluğu'ndan Selçuklu ve Osmanlı'ya, Erzurum'da yakın devir tarihinden günümüze, Konya'da Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Bursa'da Osmanlı'dan aktüel tarihe, nihayet İstanbul'da Bizans'tan Osmanlı'ya, sürekliliğini kaybetmeyen ve kopmayan bir süreç içinde devamlı ve zihni bir gidiş geliş bütün bu medeniyetlerin, sanat eserlerinin, hayat tarzlarının, kültürlerinin, insanların mukayeseleri imkânını verir." (Okay, 2010: 298)

Beş Şehir'in yazılma sebebi; bütün bir Tanpınar eserlerinin temel meselesini oluşturan özgün bir yaşama biçimi, özgün bir medeniyet oluşturmaya nasıl başaracağız, mazi ile bugünü, Doğu ile Batıyı nasıl mezcedecek ve buradan kendimize mahsus bir hayat çıkartmayı nasıl başaracağız sorularının belki şehirler üzerinden cevaplandırılma isteğidir. Kitap için seçilen şehirler de, yazarının ön sözde belirttiği gibi, hayatımızda kaybolan şeylere duyulan üzüntü ve yeniye karşı beslenen iştiağın araştırılması amacıyla seçilmiş şehirlerdir. Belki bu soruların cevaplarını, bu şehirlerde seyahat veya ikamet ederken, yazar, bulabileceğini düşünmüş olmalıdır.

Orhan Okay, Tanpınar'ın bu eserinin Türkçedeki benzerlerinden hangi özellikleriyle ayrıldığını ve neden önemli olduğunu şöyle açıklar: “*Beş Şehir*’in en önemli özelliği, yazarın objektif birer şehir monografisi olmaktan ibaret kalmamasıdır. Bunlarda, tarih bilgisinden ziyade tarih kültürü, sanat tarihi tasvirlerinden çok sanatkâr sezgisi, bir sosyal yapının incelenmesi yerine de insani değerlerin ön planda tutulduğu görülür. Diğer bir özelliği ise kitabı bilgiye değil yazarının müşahedelerine dayanmasıdır. Hayatının büyük bir bölümünü İstanbul’da geçirmiş olan Tanpınar, kitabında anlattığı şehirlerin her birinde en az iki yıl veya daha fazla bir süre kalmış, oranın tarihi, mimarisi, günlük yaşayışı, insanları ile bir âlim gibi değil fakat bir dost gibi adeta haşır neşir olmuştur.” (Okay, 2010: 299)

Tanpınar'ın bu eseri yazarken zihnindeki temel sorun, ön sözde belirttiği cümle içinde gizlidir: “Geleceğimizi nasıl inşa edeceğimiz sorusuna geçmişimize bakarak cevap bulabilmek.” Şehirler medeniyetlerin en büyük sonuçları olduğuna göre, nasıl bir medeniyet kurabileceğimiz sorusunu, şehirler üzerinden cevaplamaya çalışmıştır.

Beş Şehir’in neden yazıldığı sorusunu cevapladıktan sonra, bu eserin yayınlandığı 1946 senesinden beri ne gibi yankılarla karşılandığına kısaca bir göz atalım.

Mehmet Çavuşoğlu, 1969 tarihli bir yazısında, *Beş Şehir*’in herhangi bir seyahatname olamayacağını, onun bir kitap-tan ziyade bir çağrı olduğunu ifade eder. Yahya Kemal’in “Ezansız Semtler” yazısına atıf yapar ve “Yahya Kemal’in duyduğu o sembolik ezan sesidir ki, ...benim neslimi, ortasında bulunduğumuz boşluğu, içimizdeki sızıyı duymaya, sonunda konuşması muhtemel vicdan azabının ağzını kapamaya, mazinin daima mevcut olduğunu anlayıp kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an hesaplaşmaya ve anlaşmaya davet etmektedir.” (Uçman-İnci, 2002: 185) der. Tanpınar'ın bu eserinin de aynı çağrışıyı gerçekleştirdiğini söyler. Çavuşoğlu'na göre *Beş Şehir*, kendimiz olabilme-

miz için maziyle hesaplaşmamız gerektiğini ifade eder. Ve bizi bu hesaplaşmaya çağırır.

Tarık Özcan, “*Beş Şehir*, toplumsal değerlerimizin; geometrinin ve estetiğin nizamından geçtiği büyük bir abidedir.” der (2006 - C.4: 538).

Mehmet Kaplan, Tanpınar’ın bu eserinde, “Türk milletinin ruhunu vücuda getirdiği eserlerde araştırdığını” ifade eder (2004: 151).

Alev Sınar Uğurlu, Tanpınar’ın şehirlere neden yöneldiği sorusunu, şehirlerin, coğrafyanın medeniyet kurmadaki işlevini gösterebilecekleri mekânlar oldukları şeklinde cevaplamaya çalışır (2016: 511).

Ayrıca 2016 senesinde Alberto Manguel adlı Arjantinli yazar, *Tanpınar’ın İzinde Beş Şehir* adıyla bir eser yayınlamıştır (2016). Eser hakkında basınıımızda yer alan bütün eleştirilere rağmen, Manguel’in çalışmasını *Beş Şehir*’i anlamaya yönelik bir çaba olarak görmek gerekir.

Bu bilgilerinden sonra Tanpınar’ın *Beş Şehir*’inde¹ yer alan “Konya” bölümünün muhtevassından bahsedebiliriz. Konya bölümü beş ara bölümden ve otuz küsur sayfadan oluşur. Tanpınar’ın bu otuz sayfada söylediklerini beş başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, kitapta kapladıkları hacme göre sıralayacak olursak “**tarih**”, “**sanat**”, “**sosyal hayat**”, “**tasavvuf**” ve “**insan**” şeklinde incelenebilir. Tanpınar’ın Konya’ya yaklaşımı, her şeye yaklaşımında olduğu gibi estetik temellidir. Artistiktir. Hem baktığı şeyde artistik olanı görür hem de bu meseleyi dile getirme biçimi bir “estet”e yaraşır seviyededir. Dikkat çekici analizleri, senelerden beri dillerde dolaşan çok veciz belirlemeleri vardır. Tanpınar’ın

1 Bu makale boyunca yararlandığımız *Beş Şehir* baskısı için bk. Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1992.

gücü, gerek derinlemesine belirlemelerden gerekse bunları ifade edişindeki çarpıcılıktan gelmektedir.

Tanpınar, *Beş Şehir* adlı monografisinde Selçuklu tarihine çokça yer verir. Belli başlı Selçuklu tarihi kitaplarını okuduğu, adlarını verdiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Konya'dan bahseden satırların önemli bir bölümü, işte bu Selçuklu tarihinin kritik noktalarının veya şahsiyetlerinin anlatılmasıyla dolar. Bilindiği gibi Anadolu Selçukluları'nın tarihi 11. asrın sonunda başlayıp 14. asrın başında sona ermiştir. Anadolu Selçukluları, iki asrı aşkın bir süre varlık sürmüşlerdir. Tanpınar, Anadolu Selçukluları'nın tarihinin "iki korkunç hadise arasında" sıkışmış olduğunu beyan eder. Bunlardan birincisi Haçlı seferleri ikincisi ise Moğol istilasıdır. İlkinin 11. asrın sonuna ikincisinin ise 13. asrın ortalarına denk geldiğini, Türkiye Selçukluları'nın varlık gösterdikleri asıl parlak dönemin bu bir buçuk asırlık dönem olduğunu ifade eder. Bugün Anadolu'da eski kervan yolları üzerinde görmekte olduğumuz kervansarayların da bu dönemde yapıldığını belirtir. "Anadolu hiçbir zaman bu dönemde olduğu kadar zengin ve müreffeh olmadı." der.

Tanpınar'ın Konya'ya gelmeden önce Konya hakkında okumalar yaptığı ve bu okumalarının Konya ile karşılaştığında somutlaştığı şu satırlarından anlaşılır: "O zaman mektep kitaplarında okuduğunuz, fakat sergüzeştlerini bir türlü bir çerçeveye sıkıştıramadığınız için muhayyilenizin boşluğunda silâhları, muzaffer orduları veya hazin talihleriyle yersiz yurtsuz gölgeler gibi dolaşan bir yığın insan sizin için başka türlü canlanır." Tanpınar, Anadolu Selçuklularının en büyük sorunlarından biri olan tahtın paylaşımı soruna da değinir: "...memleketi sülâle efradına dağıtan Selçuk veraset sisteminde bir defa için konulmuş ve herkesçe kabul edilmiş bir saltanat kanununun bulunmaması memleketi sülâle efradına dağıtan, yahut sülâle efradından birini kurtayla seçen Selçuk örfü yüzünden doğan mücadelelerin

devri açılır. Saltanat kavgalarının biri öbürünü takip eder. II. Kılıç Arslan gibi büyük gazi bir hükümdar bile ömrünün sonuna doğru evvelâ büyük oğlunun elinde esir muamelesi görür, sonra küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına sığınır ve onunla saltanatını paylaşır. Bu çetin örf, devletin en kuvvetli devri olan Alâeddin Keykubad devrine kadar böylece gider."

Yazarın daha çok devletin iktidarını paylaşanlar arasındaki taht mücadeleleri üzerinde durduğu, örneğin Alaeddin Keykubat gibi, kendi karısı ve oğlu tarafından zehirlenerek öldürülen ya da başka şekillerde tahttan indirilen devlet adamlarının makûs talihlerine odaklandığı görülür. Türkiye Selçukluları'nın tarihini bir "portreler galerisi" olarak tanımlayan yazar, en çok devletin hiç şüphesiz en önemli hükümdarı olan Alaeddin Keykubat üzerinde durur. Onun diğer özellikleri yanında mimar oluşundan ve yaptırdığı veya planını çizdiği mimari eserlerden bahseder.

Beş Şehir'in Konya'ya ayrılan otuz küsur sayfalık bölümünde, tarih bağlamında, sadece padişahlardan değil vezirlerden de bahsedilir. Bu şahsiyetler hakkında tarihin verdiği nihai yargılar tekrarlanır. Taht kavgalarında taraf tutup padişahların ya da çevresindekilerin öldürülmelerine göz yuman veya doğrudan öldürülmelerine sebep olan vezirlerden ya da tersine devlete büyük hizmetleri olan muktedirlerden derinleşmemek şartıyla bahsedilir. Konya'ya ilişkin satırlarında, Tanpınar'ın okuyarak öğrendiği ama somutlaştıramadığı bir dünyayı, mümkün mertebe yaşanılır hale getirebilmiş olmasının sevinci okunur.

Beş Şehir yazarı, kendi çağının, yaşadığı günlerin Konya'sına hemen hemen hiç değinmez. Dahası, şehrin farklı tarihi dönemlerine de iltifat etmez. Onun bütün dikkati, Konya'nın başkent olduğu tarihi döneme ve bu dönemin devletine odaklanmıştır. Sonradan çokça tekrar edilecek olan "Bir başkent daima başkenttir." vecizesini yazar, Konya için dile getirir.

Tanpınar'ın Konya'sında tarihle ilgili bölümlerden sonra en önemli yeri "sanat" alır. Bu bölümde ise neredeyse tamamen mimari sanatının izleri görülür. Mimari, bir insanın ve bir şehrin hayatında en çok yer kaplayan, insanı doğrudan doğruya ilgilendiren bir sanattır. Kitaptaki yerinin ön plan-da olması biraz da böyle anlaşılmalıdır. *Beş Şehir*'in yazarı "Konya"nın dördüncü bölümünde daha çok Konya'daki mimari eserlere yer verir. Bölüme şöyle başlar: "XI. asrın başından XIII. asrın, üslûp düşünülürse XIV. asrın sonuna kadar, şüphesiz biraz da yukarıda bahsettiğimiz feodalite-nin ve vezir aristokrasisinin servet toplanmasına verdiği im-kânlar ve bir buçuk asırlık iktisadî inkişafın sayesinde cami, türbe, medrese, hastane, imaret, han, kervansaray yüzlerce eser yapılır." Tanpınar, Selçuklular'ın Anadolu'nun dört bir yanını birbirinden güzel mimari eserlerle doldurduklarını ve bunu varlık gösterdikleri üç asır içinde başardıklarını ifa-de eder. Sözü I. Alaeddin Keykubat'a getirir ve onun Konya ve diğer illerde planlarını kendi elleriyle çizdiği eserlerinin isimlerini sayar.

"Çatı sisteminde henüz kubbe ile tonoz kemerin ara-sında kararsız olan, binanın içinde zaman zaman çok basit düzenlerle yetinen bu mimariye, kendi şekilleri ile beraber doğmuş sanılacak kadar mükemmel birkaç eserin dışında, elbette bütün meselelerini halletmiş bir üslûp gözüyle baka-mayız. Fakat Endülüs'ten Gotik'e kadar giden ve Ahlat kolu ile eski İran ve Kafkas üslûplarına kadar çıkan araştırma-nın zenginliği de hiçbir surette inkâr edilemez." cümleleri, yazarın sanat tarihine vukufunu, mimari eserler hakkında profesyonel yorumlar yapabildiğini gösterir. "Sahip Ata'nın yaptırdığı İnce Minareli'nin cephesi tiftikten dokunmuş bü-yük bir sultan çadırına benzer." diyerek Türk kültürünün önemli bir parçası olan çadır süslemeleri ile Selçuklu mima-risi arasında ilişki kurar.

Tanpınar'ın en ilginç mimari yorumu İnce Minareli

medresenin portalı hakkındadır: “Tezyin olarak sadece iki Kur’an suresini (Yasin ile Sûre-i Feth) taşıyan ve onların, kapının tam üstünde çok ustalıklı bir düğümle birbirinin arasından geçerek yaptıkları düz pervazla, Allah kelâmının büyüklüğü önünde insan talihinin biçareliğini anlatmak ister gibi mütevazî açılan asıl giriş yerini çerçeveleyen bu kapı bütünü nev’inin hemen hemen yegânesidir.”

Beş Şehir, zaten sanat tarihi kitaplarında da olan bilgileri aktarmasıyla değil, bu bilgileri burada olduğu gibi, artistik bir biçimde yorumlamasıyla dikkatleri üzerine çeker. Mimari yorumlarını şöyle sonlandırır: “Sırçalı Medrese’nin (1242) sırlı tuğladan o zarif sekiz köşeli hasır örgüsü süsleri, Karatay Medresesi’nin (1245) yüzlerce güneşi ve yıldızları ile küçük bir kehkeşan gibi parlayan çini tavanı bu zevkin elimizde kalan yetim ve parça parça şahitleridir. Biz bir arkeolog gibi bu yarım izlerden yürüyerek, eski Konya’yı, hiçbir zaman tanıyamayacağımız Konya’yı ancak tahayyül edebiliriz. Alâeddin Tepesi’ndeki köşklerin yüz elli sene evvel nispeten tam olduğunu düşünürsek bir imparatorluğun, dayandığı medeniyetle beraber inkırazının ne demek olduğunu anlarız.” Yazarın estetik tavrı hem belirlemelerinde hem de ifadelerinde tezahür eder.

Mimari dışında “edebiyat” ve “türküler” de *Beş Şehir*’de sanata ilişkin olarak dile getirilen düşünceler arasında yer alır. Edebiyat bahsinde Mevlana’nın iki büyük eserine değinir. Şöyle der: “Mevlânâ şairdir. Şiiri inkâr etmesine, küçük görmesine rağmen Şark’ın en büyük şairlerinden biridir. Nasıl Garp Ortaçağı, bütün azap korkusu, içtimaî düzen veya düzensizliği ile, rahmaniyet iştiağı ve adalet susuzluğu ile Dante’nin eserinde toplanırsa, Müslüman Şark da bütün varlık hikmeti, Hakla Hak olmak ihtirası ve cezbesiyle Divan-ı Kebîr’dedir. Divanı Kebîr, insan talihinin şartlarını bir türlü kabul edemeyen ihtiyar Asya’nın ebedîlik iştiağıdır. Fakat birçoklarında -hattâ en büyüklerinde- olduğu gibi birlik felsefesi onda hayattan bir kaçış olmaz, belki ilâhî

aşkta kendini kaybettikçe hayatı ve insanı bulur.” Tanpınar ayrıca Mesnevi’den bahseder ve hayvan hikâyeleri vasıtasıyla hikmet arayan bu eserin Şark’ın en güzel taraflarını bize açtığını ifade eder.

Konya türkülerinin kendi üzerindeki kalıcı etkisinden de bahseden Tanpınar, Konya söz konusu olduğunda, “Mevlana” ve “Selçuklu efsanesi”nden sonra üçüncü önemli varlığın türküler olduğunu belirtir. Anadolu’nun romanını yazmak isteyenlerin ona bu türkülerden gitmeleri gerektiğini belirtir. Özellikle bu cümle, bize ait bir medeniyetin temellerini nasıl atabileceğimiz problemiyle cedelleşen Tanpınar’ın, belki türküler vasıtasıyla bu soruyu cevaplamaya çalıştığını gösterir. Dolayısıyla bu cümle, Tanpınar’ın bütün eserlerine yansıyan “biz” olma problemini anlamamızı kolaylaştırır.

Tanpınar, Konya’nın Selçuklu dönemlerindeki toplumundan, sosyal hayatından da bahseder. Ancak bu konuyla ilgili bilgilerin sınırlılığından yakındır. Buna rağmen bazı “delil”lerden hareket ederek örneğin Konya halkının etnik yapısından bahseder: “Aslen Türk olan büyük halk kitlesinin yanı başında henüz Hristiyan kalmış Rum ve Ermeni gibi yerli kavimlere mensup bir kalabalığın, Gürcü, Bizanslı, Suriyeli, Mısırlı, Elcezire ve Iraklı, Lâtin tüccarların, Harezm-lilerin, Bizans’dan gelen askerlerin, Haçlı döküntülerinin, Ortaçağ’ın bazı Anadolu şehirleri gibi Konya’da da büyük bir yekûn tuttuğunu tahmin edebiliriz. Ulema ve şeyh sınıfı da bu şekilde karışıktı. İbn-i Bibî’de, Aksarayî’de, Eflakî’de adları bize kadar gelenlerin künyelerine dikkat edilirse gerçekten acayip bir mozaik elde edilir. Bu bütün Orta Asya, biraz da Akdeniz’di.”

Bu mozaik durumunun kılık kıyafete de yansıdığını, o dönemde Konya sokaklarının, herkes kendi inancına ve örfüne göre giyindiğinden dolayı, son derece renkli olduğunu beyan eder. Selçuklu sarayından Bizans ile irtibat halinde olduğundan ve Hristiyan padişah eşleri için kilise yaptıracak kadar geniş düşünceli hükümdarların bulunduğundan söz

edilir. Bu geniş düşünceliliğe o zaman Konya'sında pek çok çekişmenin bulunduğu ifade edilir: "Bununla beraber bu İslâm merkezinde içten içe bir yığın mücadele vardı. Sün-nî akîde, Şîî ve Bâtınî inançlar ve tasavvufî. Müslümanlık Hristiyanlıkla, ırktan gelen kültür İslâmî kültürle, Türkçe, Acemce ile mücadele halindeydi. Sünnî ulema gerek sarayı gerekse aykırı meslek ve tarikat adamlarını şüphesiz şiddetle kontrol ediyordu."

Konya'nın bu dönemde ticaretten ve zanaattan kaynaklanan bir refah içerisinde olduğu belirtilir. Eski Konya çarşısının büyük oranda ahi olduğu ve Konya'ya ahiliğin rengini kattığı ifade edilir. Siyasi çalkantıların, Konya ahalisini zaman zaman üzüşü zaman zamansa sevindirisi anlatılır.

"Tasavvuf" da *Beş Şehir*'in Konya'sında özellikle Mevlana ve Şems üzerinden işlenmek suretiyle yerini alır. Daha çok Mevlana'nın Şems'le birlikte yaşadığı değişim ve Şems'in Mevlana için ne ifade ettiği sorusuna cevap aranır. Mevlana'nın felsefesi anlaşılmaya çalışılır: "Onun dünyası hareket hâlinde bir dünyadır. Burada her şey yaratıcı aydınlığın ve aşkın kendisi olan Allah'ın etrafında döner, ona doğru yükselir, onda kaybolur, ondan doğar ve ayrılır, tekrar onunla ve birbirleriyle birleşir. Her şey burada birbirini özler, birbirinin aynıdır, birbirine cevap verir. Bu mahşerde ne öldüren, ne öldürülen, ne seven, ne sevilen birbirinden fark edilir."

Yunus Emre ile Mevlana karşılaştırılır. Yunus'un şiirinin Mevlana'nın zenginliğine sahip olmadığı belirtilir. Şeyh Galip'in şiirleri üzerinden Mevlevilik öğretisi derinleştirilir.

Bizce *Beş Şehir*'in Konya'sında en ilgi çekici taraf, Tanpınar'ın kendi şahsi belirlemeleri ve deneyimlerini aktardığı bölümlerdir. Dolayısıyla biz bu aktarımları "insan" başlığı altında ele almayı düşündük. Bu belirleme veya deneyimlere örnek verecek olursak, "Konya"nın ilk paragraflarında çok ilgi çekici pasajlara rastlarız. "Konya, bozkırın tam çocuğudur. Onun gibi kendini gizleyen esrarlı bir güzelliği

vardır. Bozkır kendine bir serap çeşnisi vermekten hoşlanır. Konya'ya hangi yoldan girerseniz girin sizi bu serap vehmi karşılar. Çok arızalı bir arazinin arasından ufka daima bir ışık oyunu, bir rüya gibi takılır. Serin gölgeleri ve çeşmeleri susuzluğunuza uzaktan gülen bu rüya, yolun her dirseğinde siline kaybola büyür, genişler ve sonunda kendinizi Selçuk sultanlarının şehrinde bulursunuz." Bu satırlar, Konya'yı ve onun insanlarını en karakteristik yönleriyle yakalar. Zira Konya da insanları da, ilk bakışta ilgi çekici değildir. Ama dünyalarına girilip zaman harcandıkça gerçek renkleri ve maceraları anlaşılmaya başlanır. "Konya insanı ya bir sıtma gibi yakalar, kendi âlemine taşır, yahut da ona sonuna kadar yabancı kalırsınız." diyen Tanpınar, bir kez daha eserini ebedileştirecek bir tespiti imza atar. Bizce eserin değerini ve şöhretini bu tür veciz belirlemelerde de aramak gerekir.

Konya bölümündeki en ilginç gözlemlerden biri, Tanpınar'ın bir Mevlevi ayinini izledikten sonra, ertesi gün sema yapan kişileri sosyal hayatın içinde gördüğü zaman düşündükleridir: "O akşam semada gördüğüm insanları ertesi sabah çarşıda, pazarda işlerinin başında ve bir talebemi lisede karşımda görünce hakikaten şaşırmıştım. Onları ben arkalarında esen Rast'ın sert rüzgârında uçup gitmiş sanıyordum. Bu ölen ve ertesi sabah dirilmenin sırrını bilen insanların arasına katılamadığıma, o neşveyi bulamadığıma şimdi bile içimde üzülen bir taraf vardır."

Görüldüğü gibi Tanpınar'ın Konya'ya bakışı bir estetik bakışıdır. Bize ait bir dünyayı yeniden nasıl kurabiliriz, sorusunun bütün eserlerinde peşine düşen Tanpınar'ın şehirlere bakarken zihnindeki soru budur. Bu sorunun cevabını bulmak üzere dünden bugüne uzanan tarihleriyle belki bir medeniyetler mozaği olarak görülebilecek olan şehirleri anlamaya yönelir. *Beş Şehir*, böylesi bir anlama çabasının mahsulüdür.

KAYNAKÇA

Kaplan, Mehmet; *Edebiyatımızın İçinden*, 3. bs., Dergah Yay., İstanbul, 2004.

Manguel, Alberto; *Tanpınar'ın izinde Beş Şehir*, YKY, İstanbul, 2016.

Okay, Orhan; *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergah Yay., İstanbul, 2010.

Özcan, Tarık; "Deneme", *Türk Edebiyat Tarihi C.4* içerisinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul, 2006.

Tanpınar, Ahmet Hamdi; *Beş Şehir*, MEB, İstanbul, 1992.

Uçman, Abdullah – İnci, Handan; *Bir Gül Bu Karanlıklarda*, Kitabevi, İstanbul, 2002.

Uğurlu, Alev Sınar; "Ahmet Hamdi Tanpınar ve Bursa", *Hece*, 3. bs., S. 61, 2016, s.511-624.

A. Süheyl Ünver ve Konya

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Öğretim Üyesi

Ahmet Süheyl Ünver 1898 yılında İstanbul Haseki'de, Hattat Mehmet Şevki Efendi'nin Kızı Safiye Hanım ile Tırnovalı Mustafa Enver Bey'in oğulları olarak dünyaya gelmiştir¹. İleri görüşlü bir aile ortamı içerisinde büyüyen Süheyl Ünver, Mektebi Tıbbiye-yi Askeriye'ye girdikten bir süre sonra İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'ne geçiş yapmış ve bu okuldan 1920 yılında mezun olmuştur. Lisans eğitiminin ardından dermatoloji ve zührevi hastalıklar konusunda uzmanlaşmış, daha sonra Paris'e giderek Prof. Dr. Macel Labbe yönetiminde hazırladığı iki tezle iç hastalıkları mütehassısı olmuştur. 1933 üniversite reformu ile Tıp Tarihi ve Dentoloji Enstitüsü'nü kurmuş, 1936'da profesörlüğe, 1953'te ordinaryüslüğe yükselmiş, 1973'te ise emekliye ayrılmıştır.

Süheyl Ünver elli yılı aşan çalışma ve araştırma hayatını yalnızca tıp alanı ile sınırlı tutmamış, entelektüel bir bilim insanı olarak çok farklı alanlara da ilgi duymuştur. Türk Kültür ve Sanatı'na büyük bir muhabbet besleyen Ünver, 1957 senesinde Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü'nde bir atölye kurarak, geleneksel Türk El Sanatlarını yaşatmayı amaçlamıştır. Geleneksel el sanatlarımızdan olan tezhip ve ebruda icazetli bir sanatkâr olan hoca, ölümüne kadar bu atölyede faaliyetlerine devam etmiştir.

1 A. Süheyl Ünver'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Güner Sayar (2004). *A. Süheyl Ünver Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri 1898-1986*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Türk süsleme sanatlarına duyduğu bu ilginin dışında Süheyl Ünver'in Anadolu'ya yaptığı çok sayıda seyahate bağlı olarak tuttuğu notlar ve çizim-resimlerden oluşan defterleri, sanat tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Hocanın Anadolu'yu karış karış gezerek büyük bir özveri ile oluşturduğu bu defterlerden biri de Konya'ya aittir.

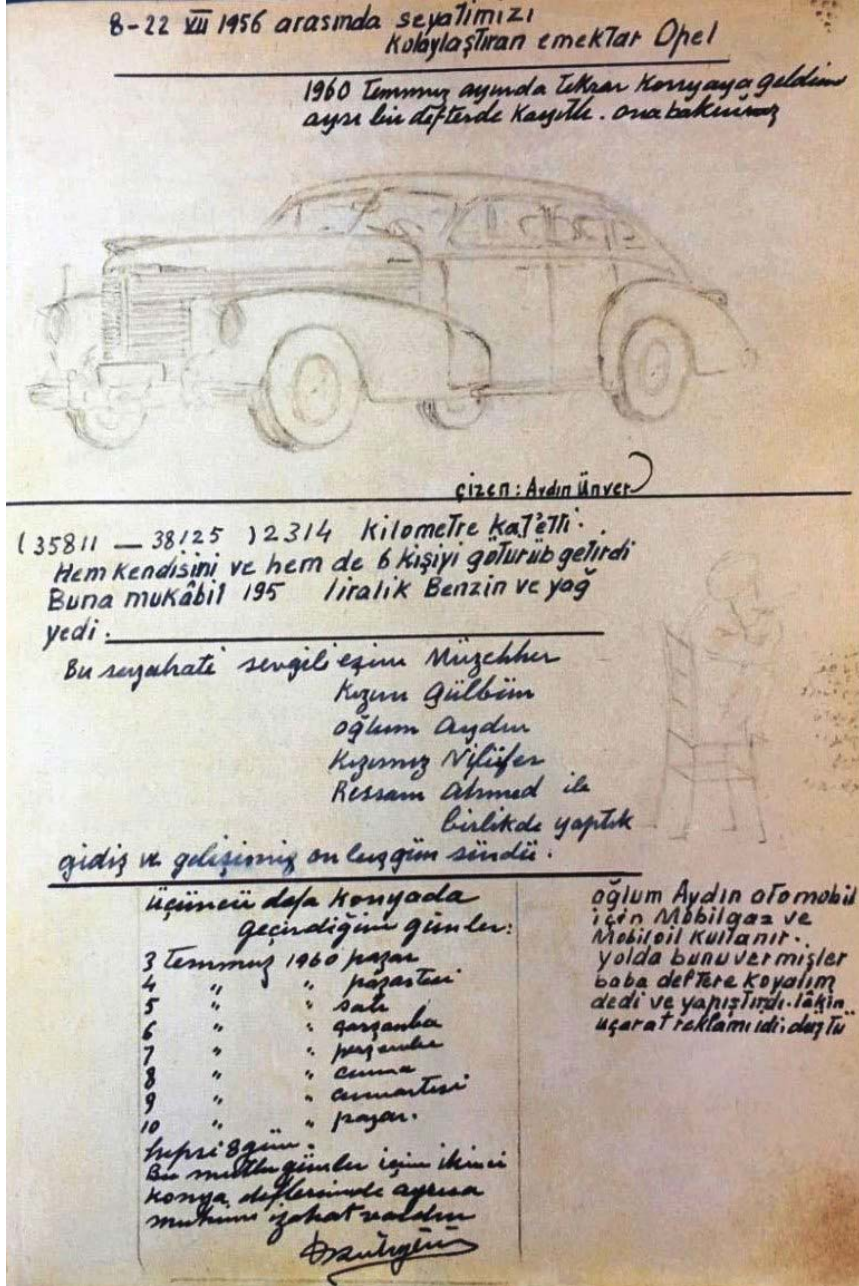
Süheyl Ünver'in Konya'ya ilişkin on adet defterinin olduğu bilinmektedir. Gezi notları, fotoğraf, çizim ve resimlerden oluşan bu on defter bugün İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır². Defterlerden seçmeler, Gülbün Maser ve Mine Esiner Özer tarafından 2006 yılında bir kitap haline getirilerek yayınlanmıştır³. Bu kitapta ayrıca Süheyl Ünver tarafından yapılmış ve Gülbün Maser arşivinde bulunan Konya konulu bir grup resimde yer almaktadır. Giriş kısmında Süheyl Ünver'in Anadolu Selçuklu Sanatı konulu ve Konya merkezli olan dört adet müstakil makalesinden pasajların olduğu kitap, Süheyl Ünver'in Konya'ya yönelik gezi-araştırmalarının toplandığı yegâne kaynak olma özelliği taşımaktadır. Basılan bu kaynak eserin dışında Süheyl Ünver'e ait özel bir suluboya katalogu da, Türk Tarih Kurumu arşivinde yer almaktadır.

Süheyl Ünver'in Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Konya Defterleri incelendiğinde, defterlerde altı ayrı tarihin olduğu göze çarpmaktadır⁴. Buradan hareketle hocanın Konya'ya pek çok kez geldiği ve defterlerin ayrı geziler sırasında oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 216 Nolu defterde 1956 yılına ait gezi programı, katılımcılar, kullanılan araç, hatta alınan benzin ve yağ miktarını belirten bir sayfa bile bulunmaktadır (Resim 1).

2 Kütüphanede yer alan defter numaraları: 36, 103, 216, 679, 698, 733, 739, 764, 851, 894.

3 A. Süheyl Ünver (2006). Konya Defterleri, (Yay. Haz. Gülbün Maser ve Mine Esiner), I. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

4 1956, 1960, 1961, 1963, 1965, 1973.

Resim 1: 1956 Yılına Ait Gezi Programı (Konya Deferleri'nden)

Süheyl Ünver'in Konya'ya ilişkin seyahat notlarını üç temel kısımda ele almak mümkündür: Sulu boya resimler, yazılı bilgiler ve teknik çizimler. Bu üç temel kısım bir bakıma Ünver'in belgeleme metotları olarak da değerlendirilebilir. Çünkü hocanın Konya Defterleri, özellikle de defterde yer alan sulu boyaları bir bütün olarak incelendiğinde, esas gayenin sanatsal değil, kayıt altına almak -belgelemek- düşüncesine dayanan bir amacının olduğu net bir şekilde görülmektedir.

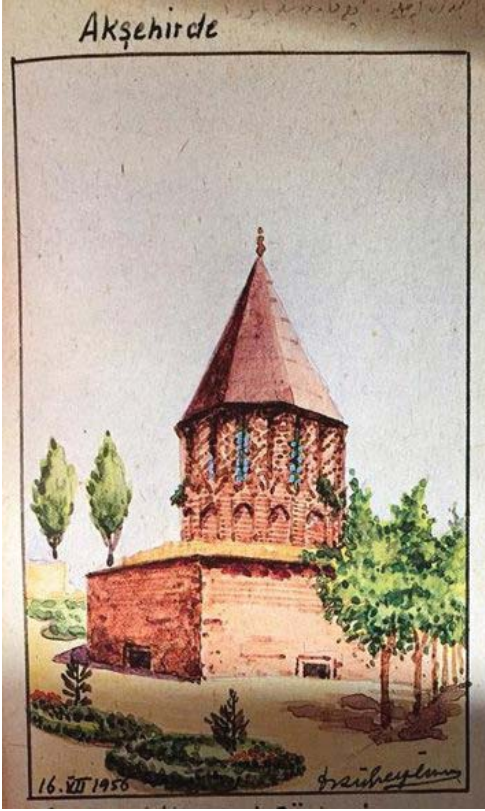
Hocanın Konya Defterleri'ndeki esas cazibe merkezi Konya Kenti olsa da, defterler genel hatları itibariyle beş yerleşim alanı ile sınırlanmıştır. Bunlar, -muhtemelen karayolu güzergâhına bağlı bir sıralamaya göre şekillenen- Akşehir, Ilgın, Kadınhanı, Beyşehir ve Konya'dır.

Ilgın'la ilişkili olarak sadece Ilgın Kaplıcası'nın bir sulu boyasının ve yapıya ilişkin kısa bir bilginin verildiği defterlerde, Kadınhanı'ndaki Taş Han'ın (Raziye Hatun Kervan-sarayı) portal ve bazı devşirme malzemelerinin renklendirilmiş çizimleri yer almaktadır (Resim 2). Defterlerdeki bu üç ilçe içerisinde Akşehir'e daha fazla önem verildiği görülmektedir. Bunda şüphesiz, Akşehir'in tarihi ve kültürel geçmişi ile mevcut yapı yoğunluğunun etkisi vardır.

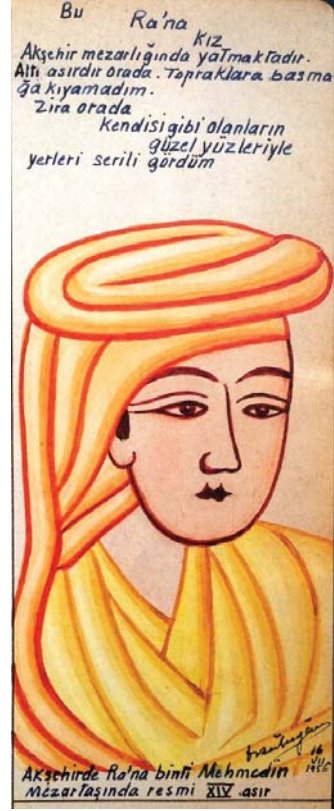
Akşehir'e ait bilgiler 2016 nolu defterde bulunmaktadır. Akşehir'e kaç defa geldiği ve konaklama yapıp yapmadığı bilinmeyen Süheyl Ünver, Akşehir'deki altı adet yapının sulu boya resmini yapmıştır⁵. Bu yapılar içerisinde Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi'ne özel bir alaka gösterilmiştir (Resim 3). Bununla birlikte defterlerde yer alan, fakat Hıdırlık'ta, bugün mevcut olmayan kubbeli bir yapı dikkat çeki-

5 Taş Medrese, Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Ferruh Şah Mescidi, Nasrettin Hoca Türbesi, İmaret (Hasan Paşa) Camii. Yapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Samur (1996). *Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Resim 3: Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi (Konya Defterleri'nden)

Resim 4: Akşehir'de Bir Mezar Taşı (Konya Defterleri'nden)

cidir. Süheyl Ünver, türbeye benzeyen bu yapının Alevilere ait bir mescid olarak kabul edildiğini belirtmekte ve ziyaret ettiği dönemde hayvan barınağı olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Ünver, bu sulu boya çalışmalarına ilave olarak Akşehir'de, Yağlı Dede (Şeyh Eyüp) Türbesi'nin basit bir genel görünüşünü de çizmiştir. Ayrıca Akşehir'e ilişkin bazı kısa bilgiler de veren hoca, gördüğü ve duyduğu yapıların isimlerini ve konumlarını da notlarında belirtmiştir. Süheyl Ünver yaptığı listede Akşehir'deki yatırlar ve mezarlıklar-

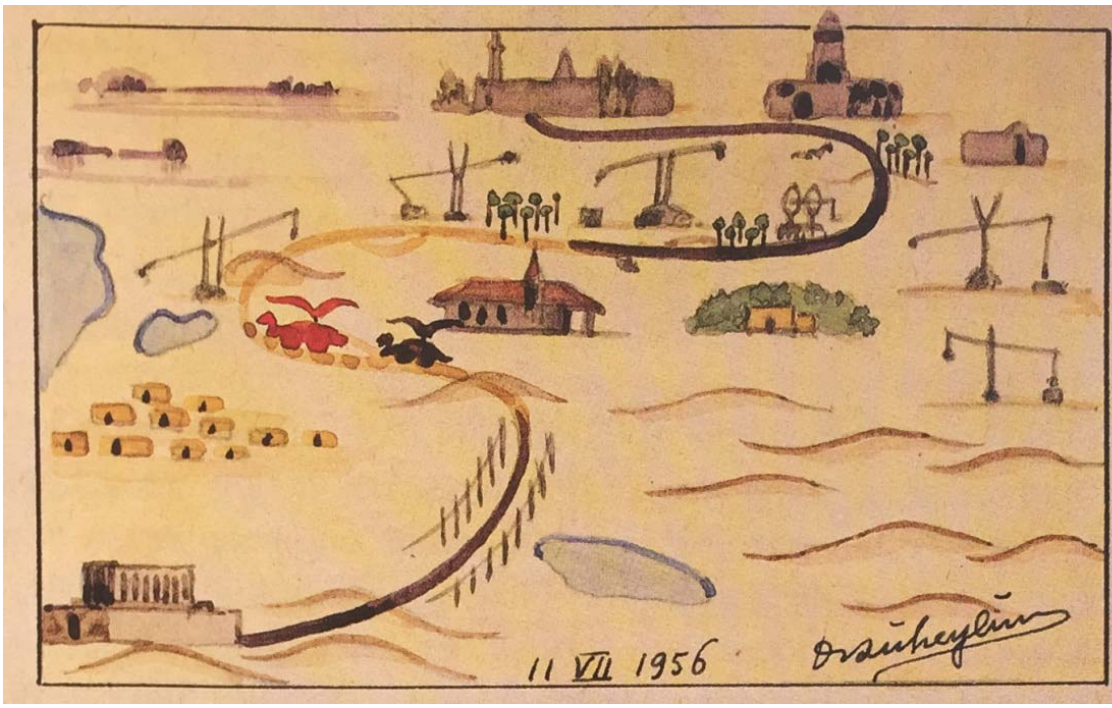

Resim 5: Nasreddin Hoca Türbesi (Konya Deferleri'nden)

dan da bahsetmiş ve onu çok etkileyen 14. yüzyıla ait bir çinili bir mezar taşının sulu boyasını yapmıştır (Resim 4). Hoca'nın Akşehir notları arasında Nasrettin Hoca ayrı bir yer tutmaktadır. Nasrettin Hoca Türbesi'nin sulu boya resmini yapmasının dışında Ünver, büyük ustanın fıkralarından birine defterinde yer vermiş ve Nasrettin Hoca'nın Türkiye için önemini vurgulamıştır (Resim 5).

Süheyl Ünver'in Akşehir'e ilişkin notlarından burada konaklamadığı, genel olarak kent merkezine bağlı incelemelerde bulunduğu, resimler yaptığı ve yöre sakinlerinden edindiği bilgilerden istifade ettiği düşünülmektedir.

Ünver'in Konya DeFTERleri'nde en ilgi çekici kısımlar, şüphesiz Konya Kent Merkezi'ne aittir. Bir başka ifadeyle bölgeye yönelik yaptığı seyahatlerin asıl odak noktası Konya Kenti'dir. Hatta Karaman, Akşehir, Ilgın gibi diğer yerleşim alanlarına ziyaretler, esas itibarıyla Konya'ya gelmiş olmanın vesilesiyle gerçekleşmiştir denilebilir. Nitekim

Resim 6: 1956 Yılına Ait Bir Harita (Konya Defterleri'nden)

hocanın pek çok eski öğrencisi, üstadın Konya'ya karşı ayrı bir muhabbet beslediğini çeşitli vesilelerle belirtmiştir. Bu durum hocanın Türk Sanatına ve kültürüne olan ilgisi ve hayranlığı ile alakalı bir durumdur. Zira kendisinin seyahatlerine bağlı olarak yayınlanmış kitaplarına bakıldığında, Ünver'in Selçuklu ve Osmanlı'nın kadim şehirleri üzerine çalışmalar yaptığı net bir şekilde görülecektir⁶.

Süheyl Ünver'in Konya ziyaretleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, şehirdeki tarihi eserlere yönelik çok sayıda sulu boya resim ve çizim yaptığı, bazı yapıların hem tarihi hem de mevcut durumu hakkında bilgiler verdiği ve

6 A. Süheyl Ünver (2014). *Orta Anadolu Defterleri* (Ankara, Niğde, Kayseri, Nevşehir), (Yay. Haz. Gülbün Masera ve Mine E. Özen), İstanbul: Kubbealtı Yayınları; A. Süheyl Ünver (2014). *Bursa Defterleri*, (Yay. Haz. Gülbün Masera ve Mine E. Özen), İstanbul: Kubbealtı Yayınları; A. Süheyl Ünver (2014). *Edirne Defterleri*, (Yay. Haz. Gülbün Masera ve Mine E. Özen), İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

kente ilişkin betimlemelerde bulunduğu görülmektedir. Bu betimlemeler içerisinde 1956 tarihli renklendirilmiş basit bir harita çizimi oldukça dikkat çekicidir. Ankara Anıtkabir - Konya Alaeddin Camii arasına ait olan bu haritadaki karayolu güzergâhı üzerine çok sayıda su kuyusu işaretlenmiştir (Resim 6). Bu durum, bugün Konya ve çevresinde sayıları oldukça azalan bu tipteki su kuyularının o dönemdeki yoğunluğu vurgulaması bakımından önemlidir.

Süheyl Ünver pek çok kez geldiği Konya’da, bu şehre ait otuz adet yapının sulu boya çalışmasını yapmıştır (Tablo 1). Yapılara ilişkin bu genel çalışmaların dışında yirmiye yakın mimari parça ve süsleme detayı da hoca tarafından sulu boya tekniğinde resmedilmiştir.

Çalışmalara bakıldığında Süheyl Ünver’in Konya’da izlediği rotada ortaya çıkmaktadır. Kendi tuttuğu notlardan hareketle kent merkezinde, bugünkü Şükran Mahallesi civarında Şerafettin Camii’ni gören bir yerde konakladığı anlaşılan hoca, şehri gezmeye de aynı noktadan başlamış, kentte bugünde mevcut olan büyük ölçekli yapılar ve onların etrafında yer alan diğer kayda değer eserleri resimlerine konu etmiş ve aynı zamanda bazı resimlerin yanına -yapılara ilişkin- kısa notlar düşmüştür. Hakkında az ya da çok bilgi verilen yapısı sayısı yirmidir (Tablo. 1). Bu bilgi ve resimlere ilave olarak Konya Defterleri’nde, kentte yer alan altı tarihi yapının fotoğrafı bulunmaktadır⁷.

Resim, fotoğraf, çizim ve bilgiler ihtiva eden Süheyl Ünver’in Konya serüveninin defterlerini, dört bölge dâhilinde ele almak mümkündür⁸:

7 Mevlana Manzumesi, Konya Köşkü, Şerafettin Camii, Sırcalı Medrese, Meram Sultan Hamamı, Meram Cemal Ali Dede Türbesi.

8 Konya Kentinin Selçuklu Dönemi Fiziki Yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Azize Aktaş Yasa (1998). Konya’nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı, *VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, (30 Nisan-2 Mayıs), s. 231-264.

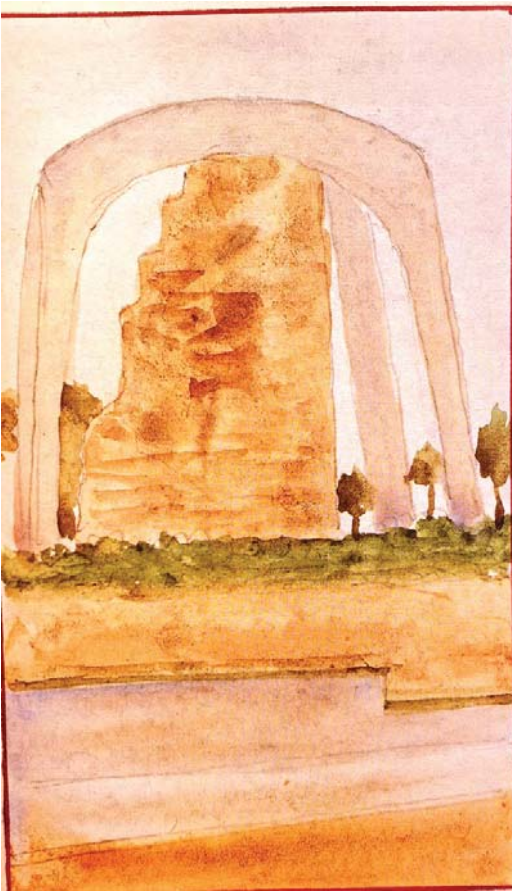

Resim 7: Alaeddin Camii (Konya Defterleri'nden)

I. Bölge: Alaeddin Tepesi ve Çevresi: (Eski Konya İç Kalesi ve Etrafı) Alaeddin Camii ve Türbesi, Konya Köşkü, İnce Minareli Medrese, Karatay Medresesi, Küçük Karatay Medresesi, Tahir İle Zühre Mescidi, Beyhekim Mescidi, Ulaş Baba Türbesi (Resim 7-9).

II. Bölge: Eski Bedesten Mevkii ve Civarı: (Eski Konya Dış Kalesi Sınırı, İçi ve Dışı) Mevlana Manzumesi, Şerafettin Camii, Piri Mehmet Paşa Camii, Şems Tebriz-i Camii ve Türbesi, Sırçalı Medrese, Sahip Ata Külliyesi, Ahmet Efendi Hamamı, Tercüman Mescidi, Hasbey Dar'ul Hüffazı, İplikçi Camii (Resim 10-13).

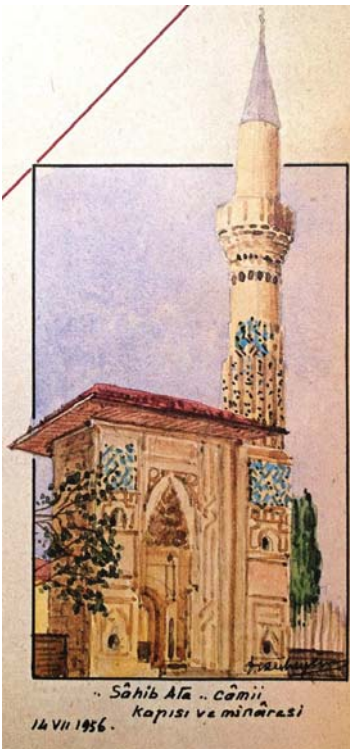
III. Bölge: Musalla Mezarlığı ve Civarı: Musalla Mezarlığı içerisinde yer alan türbeler, Halka Begüş Türbesi, Kalender Baba Türbesi ve Kesikbaş Türbesi.

Resim 8: Konya Köşkü (Konya Defterleri'nden)

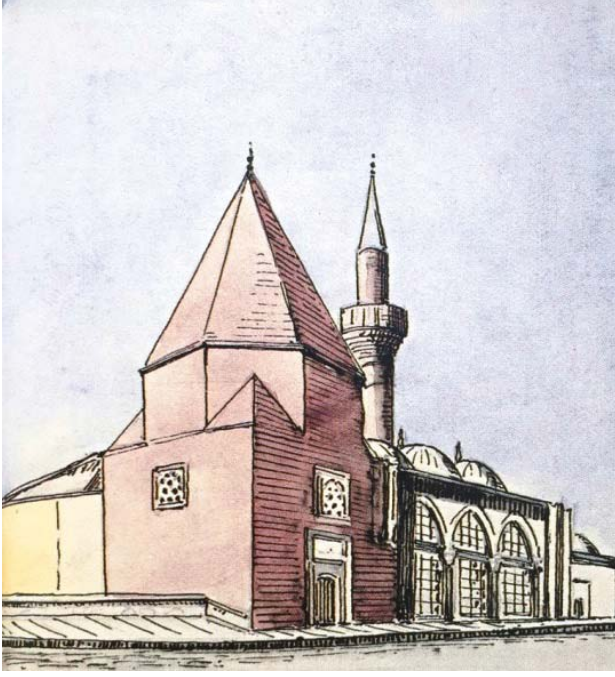
Resim 9: Ulaş Baba Türbesi (TTK Arşivi'nden)

Resim 10: Sahip Ata Camii (Konya Defterleri'nden)

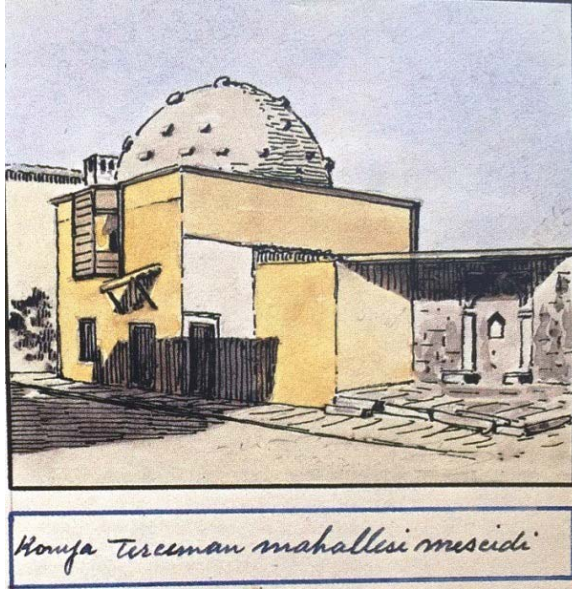
Resim 11: Hasbey Dar'ul Hüffazı (TTK Arşivi)

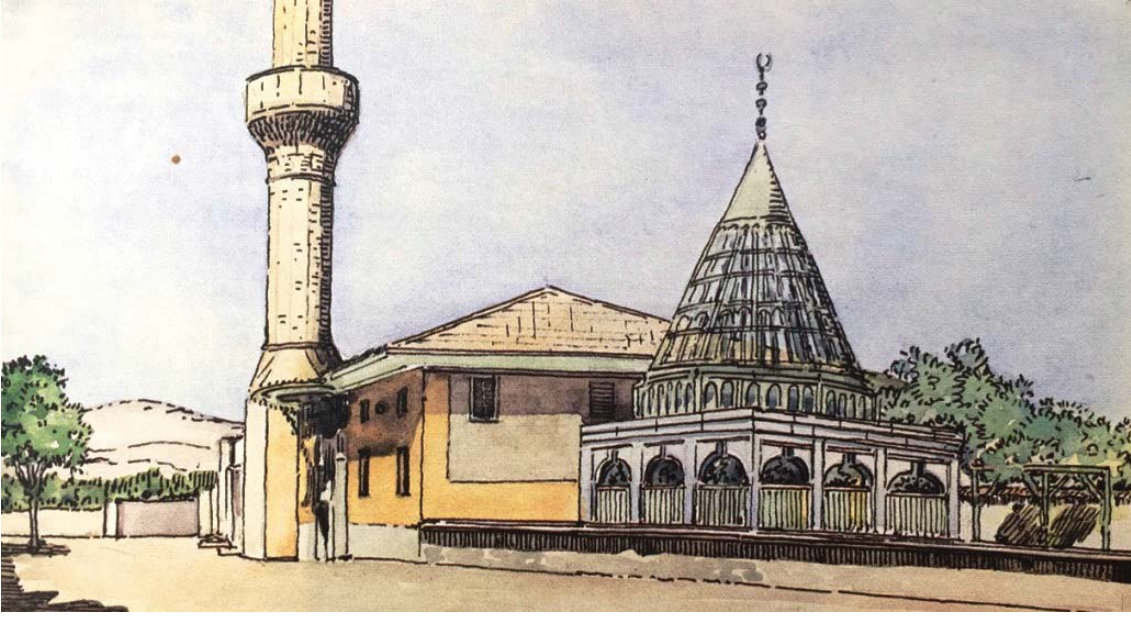

Resim 12: Piri
Mehmet Paşa
Camii (Konya
Defterleri'nden)

Resim 13: Tercüman
Mescidi (Konya
Defterleri'nden)

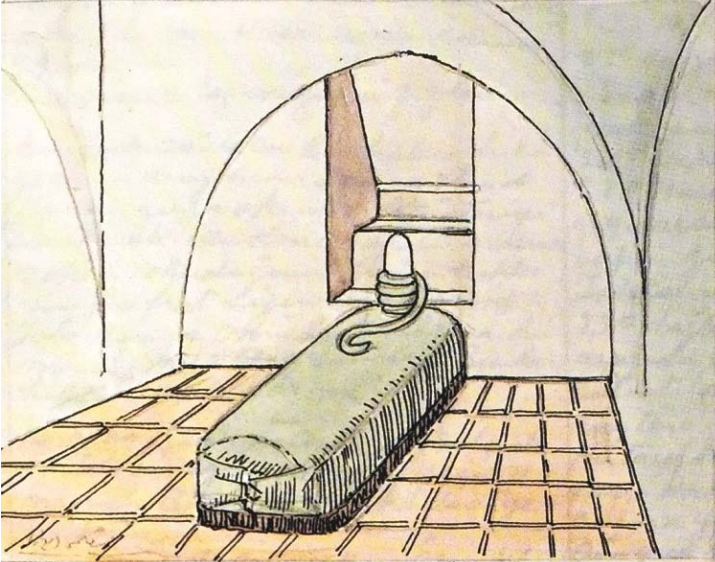

Konya Tercüman mahalləsi mescidi

Resim 14: Sadrettin Konevi Camii (Konya Defterleri'nden)

Tavus dede türbesi yanında Cami' nın. Dışkısı me-
rine kurulmuş, yini. Fakat esası eski. Karaman dı-
rı esatından. Dede Menlano Mırsın n menlani

Konya - Meram . Tavus Dede Türbesi içi

Meram 6 VI 1961
Karaman dönüğü
Zinci dfa Konyada
Müge müdürü andırının
Muhammed Bay ile akşam üzeri
Sinaslı Ali Kemal Efendi To-
runu ile birlikde gittik
Cemal Ali dede
türbesi mügeve Tamiye edili-
yor. gayet kötü n anlayışın
cin müteahhidi nurlung
o da cabil amme n kalfa-
lara lueakmış. Berhad cin
hale sokmuşlar. Epi aca
n tahtı söyledim. Am-
ma faydası ne? İki
kendini söyle kendini ist
zanallı nurlukot.
Bu Cemal Ali dede Sub-
tan Vele den lalase onun
dine taklidi ile güddündü-
günden de nurlukot.

Resim 15: Meram Tavus Baba Türbesi (Konya Defterleri'nden)

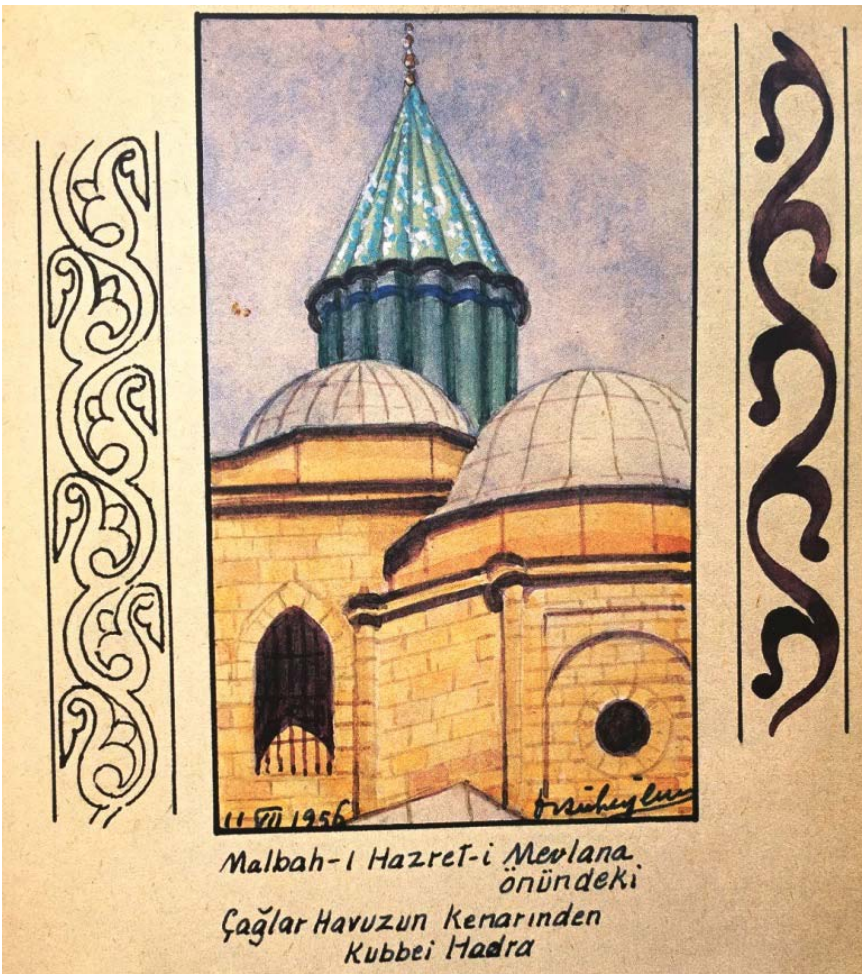
IV. Bölge: Günümüz Meram İlçesi ve Civarı: Sadreddin-i Konevi Camii ve Türbesi, Meram Sultan Hamamı, Meram Tavus Baba Camii ve Türbesi (Resim 14,15).

Süheyl Ünver'in incelediği yapılar dönemlerine göre değerlendirildiğinde, yapıların büyük bir çoğunluğunun Anadolu Selçuklu Dönemine ait olduğu görülmektedir. İlk etapta bu oranın, Konya'nın Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olmasına bağlı yapı yoğunluğu ile alakalı olduğu düşünülse de, durum esas itibariyle hocanın kişisel tercihi ile alakalıdır. Zira Şerafettin Camii'ni resmettiği halde Azi-ziye Camii, Mevlana Manzumesi'ni resmettiği halde ise Selimiye Camii hakkında defterlerde herhangi bir malumatın olmaması, tercih bahsini ispatlamaya yeterlidir. Konya Defterlerinde yer alan eserlerin kahir ekseriyeti Selçuklular Dönemi'ne ait olmakla birlikte, defterlerde yer alan yedi yapı Karamanoğulları ve Osmanlı dönemlerine tarihlenmektedir⁹.

Ünver'in Konya'da incelediği, resmettiği ve hakkında bilgiler verdiği eserler içerisinde bir grup yapı ön plana çıkmaktadır. Bu yapıların başında Mevlana Manzumesi gelmektedir. Süheyl Ünver'in Mevleviliğe ve Mevlana'ya karşı özel bir muhabbet beslediği, konu ile ilgili yaptığı yayınlardan anlaşılmaktadır¹⁰. Hatta hocanın modern bir seyyah gibi Anadolu'yu gezmesine Mevlana'nın vesile olduğunu söylemek hiçte yanlış olmaz. Zira kendisi bir makalesinde Mevlana için şunları söylemiştir: *...O da bizler gibi gezmiş, tozmuş. Buldukça doymamış doymadıkça sabretmiş. Ahlakı ile cemi-*

9 Hasbey Dar'ul Hüffazı, Tavus Baba Türbesi, Sultan Hamamı, Tercüman Mescidi, Şerafeddin Camii, Piri Mehmet Paşa Camii, Mevlana Manzumesi.

10 Bkz. A. Süheyl Ünver (2006). *Sevakıb-ı Menakıb Mevlana'dan Seçme Öyküler*, İstanbul: İşaret Yayınları; A. Süheyl Ünver (1968). *Mevlanamızın Sözleri ve Hallerinden Alınacak Dersler, İslam Medeniyeti Mecmuası*, S:6, s.18-22.

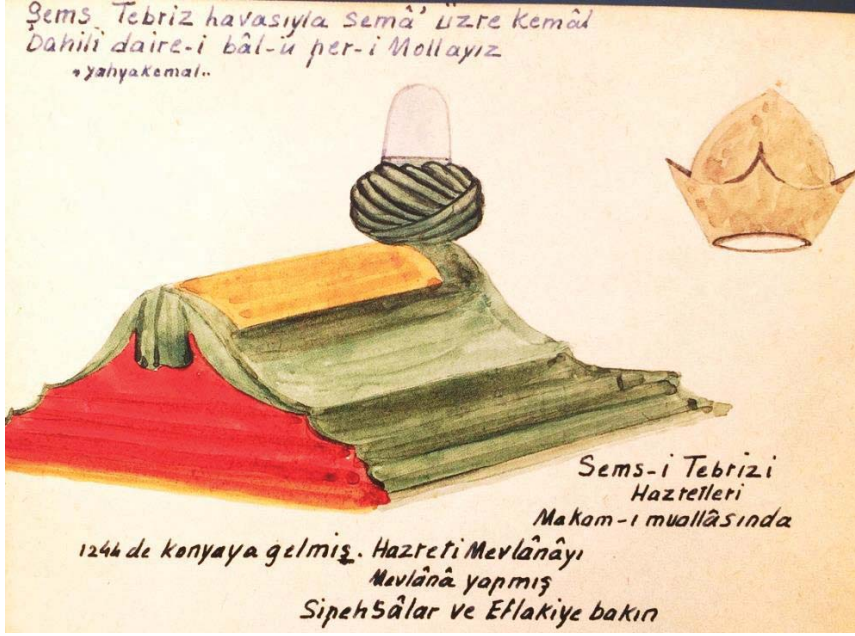

Resim 16: Mevlana Manzumesi (Konya Defterleri'nden)

yette bugün pek muhtaç olduğumuz bir örnek olmuş. Örnek Veli olmuştur...¹¹.

Süheyl Ünver'in Konya ziyaretlerinde yaptığı ve defterlerinde yer alan Mevlana Manzumesi ile ilgili çoğu manzara ve genel görünüş şeklinde olan on adet suluboya resmi bulunmaktadır (Resim 16). Bunlara ilave olarak Mevlevilik ile

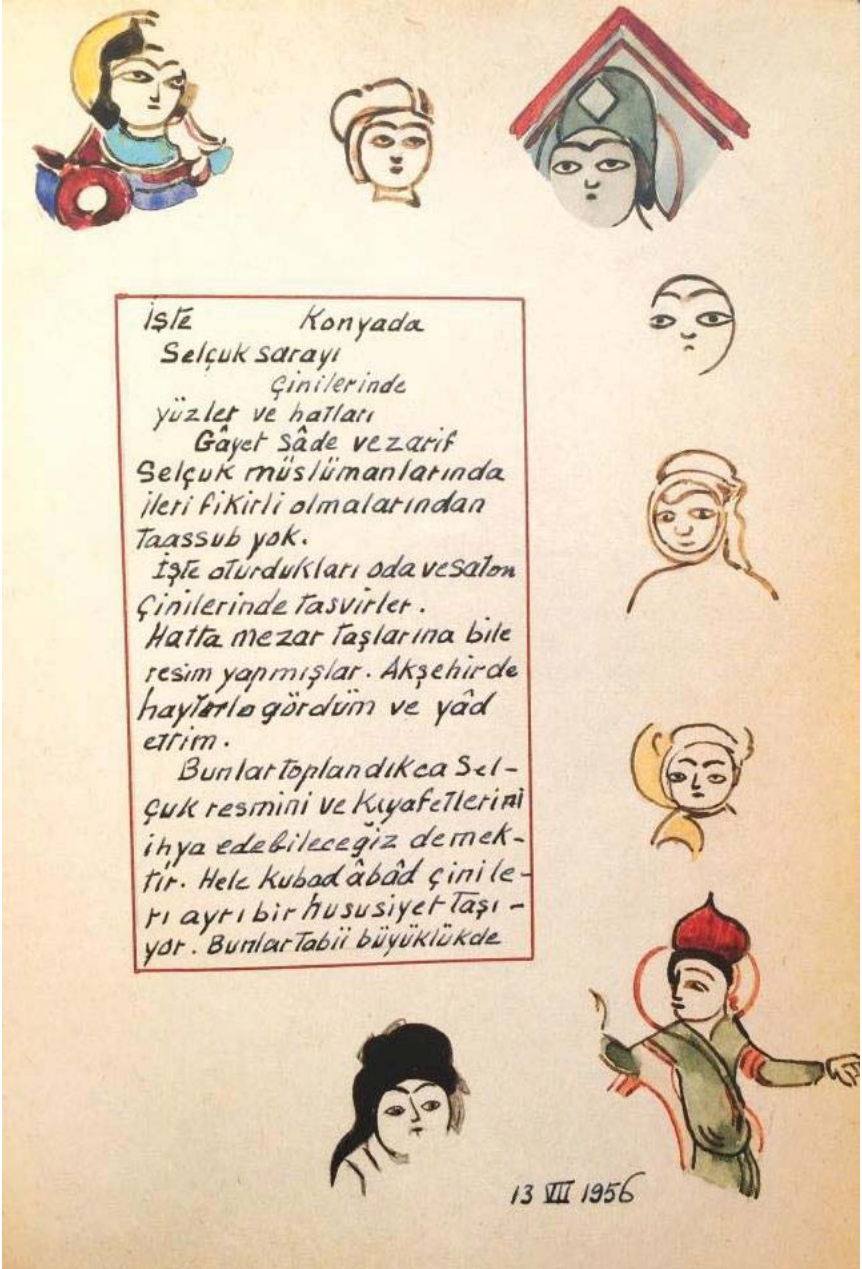
11 A. Süheyl Ünver (1967). Mevlana Yolunda, *Mevlana Güldestesi*, Ankara, s. 8,9.

Resim 17: Şems-i Tebrizi Sandukası (Konya Defterleri'nden)

alakalı, içerisinde Mevlana'nın portre denemesinin de olduğu on adet ayrı sulu boya çalışması ile çeşitli fotoğraflarda yer almaktadır. Hoca, Mevlana ile ilgili bu resim çalışmalarını kısa bilgilerle de perçinlemiş ve gerek Mevlana Manzumesi'nin bazı kısımları, gerekse Mevleviliğe hizmet etmiş kişiler hakkında aydınlatıcı yazılar yazmıştır.

Ünver'in ilgisini celbeden ve Mevlana Manzumesi ile bir bütün olarak değerlendirile bilinecek bir diğer yapı da Şems Tebriz-i Camii ve Türbesi'dir. Konya Defterleri'nde yapıya ilişkin iki adet sulu boya resim ve Şems Tebriz'i ile ilgili övgü dolu sözler yer almaktadır. Bu notlardan biri şu şekildedir: 1244 yılında Konya'ya gelmiştir. Mevlana'yı Mevlana yapmıştır (Resim 17).

Resim 18: Karatay Müzesinde Sergilenen Minai Tekniğinde Yapılmış Çiniler (Konya Defterleri'nden)

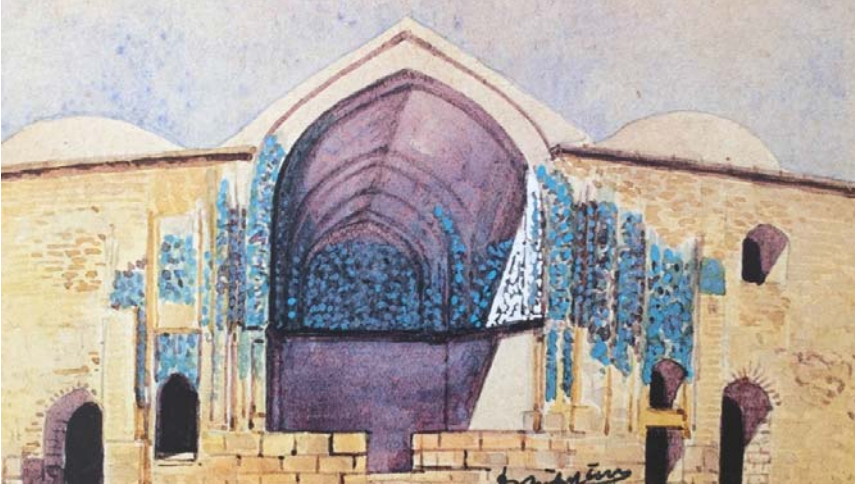
Selçuk arması . Çift başlı Kartal .
Şimdiye kadar gördüklerimin en güzel
Biyarlıkırdan getirmişler .
Şimdi Konyada Karatay Çini Müzesinde
Fönzensi yeşil zemin üzerinde . üstün-
den dikkatle çizdim . Bence en müstems
noktası bir çini sathına işlenmiş olma-
sıdır . Biyarlıkırdaki acaba neredeydi .
yoksa orada da olması muhtemel Sel-
çuk sarayındamı ?

Resim 19: Karatay Müzesi'nde Yer Alan Çift Başlı Kartal Tasviri (Konya Defterleri'nden)

Mevlana dışında Süheyl Ünver'in Konya'da en çok ilgisini çeken yapılar: Alaeddin Camii-Konya Köşkü, Sahip Ata Külliyesi, Sırçalı Medrese ve Karatay Medresesi'dir¹². Bu üç yapının ortak özelliği esas itibarıyla zengin çinilere sahip olmasıdır. Nitekim bu üç yapıya ait (ya da ilişkili) çini örneklerinin sulu boya resimleri, Konya seyahatleri sonucunda oluşan defterlerin önemli kısımlarından birini oluşturmaktadır. Bugün Karatay Medresesi'nde sergilenen figürlü çinilerden bir grup örnek ve Konya Köşkü'ne ait olan minai tekniğindeki çiniler, hocayı oldukça etkilemiştir. Süheyl Ünver'i Karatay Medresesi'nde en çok etkileyen parça ise sıraltı tekniğinde yapılmış bir çift başlı kartal tasviridir (Resim 18, 19). Hoca, Gördüğü en güzel çift başlı kartal tasviri olarak tanımladığı parçanın Mehmet Önder tarafından Konya'ya kazandırılma hikâyesini de, resmettiği çift başlı kartalın altında kısaca zikretmiştir. Karatay Medresesi'ndeki bu çiniler dışında hoca, Sahip Ata Külliyesi ve Sırçalı Medrese'ye ait çok sayıda çini pano ve bordür detayını resmetmiş ve resmettiği çinilerin bir kısmının yok olmaya başladığını ifade etmiştir (Resim 20).

Süheyl Ünver ortaya koymuş olduğu çalışmasıyla aslında bir bakıma atmış sene öncesinin Konya'sını betimlemiştir. Ve daha atmış sene öncesinde gerek şehrin gerekse

12 Bu yapılar hakkında Ayrıntılı bilgi için bkz. Friedrich Sarre (1989). *Konya Köşkü*, (Çev. Şehabeddin Öztürk), Ankara: TTK Basımevi; Yılmaz Önge (1984). *Konya Sahip Ata Hankahı, Suut Kemal Yetkin Armağanı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s.281-292; Yaşar Erdemir (2002). *Karatay Medresesi ve Çini Eserler Müzesi*, Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları; Yaşar Erdemir (2002). *Sırçalı Medrese ve Mezar Anıtları Müzesi*, Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları; Yaşar Erdemir (2009). *Alaeddin Camii ve Türbeleri*, Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları; Yaşar Erdemir ve Ahmet Yavuzylmaz (2010). *Alaeddin Keykubat'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Sanat Eserleri, I. Alaeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (6-7 Kasım 2008), s. 129-175.

Resim 20: Sırçalı Medrese (Konya Defterleri'nden)

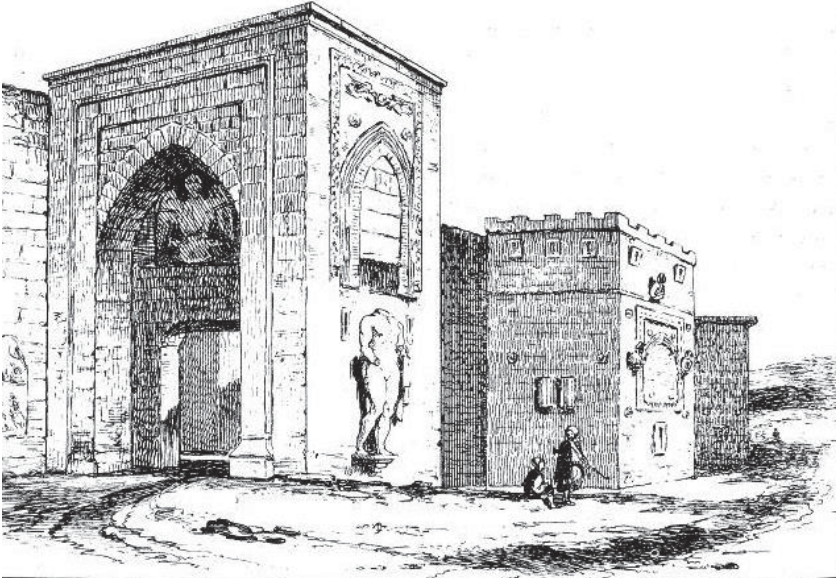
tarihi eserlerin karşı karşıya kaldığı tehlikeleri görmüş ve yazmıştır:

İki Konya var. Birisi gösteriş ve meydanlar. Yegâne bulvar. Etrafında güzel binalar. Hele bir yan sokaklara sapıver ve gör. Eski ve perişan Konya. Ahmet Efendi Hamamı. Erkekler kısmı harap. Kadınlar kısmı büyükçe tamir edilmiş. Gezdim. Yakında açılacak. Bulgur Tekke Camii. Eski. İçi Çinili. Selçuklu'nun dıştan şahane bir eseri. Kapı tarafı dolmuş. Cami üstüne yandan bir merdivenle çıkılıyor. Çarşı içine sıkışmış. İlk yapıldığında pek temiz ve mükemmel imiş. Şimdi iç ve dışta perişan bir tamir...¹³

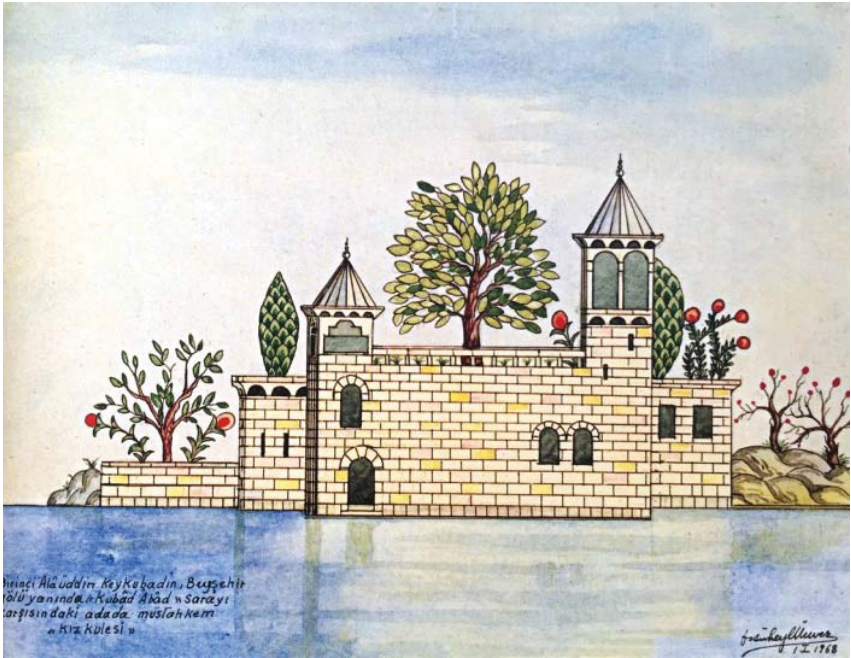
Yukarı satırlarda gelecekteki tehlikeyi işaret ettiğinden habersiz olan Ünver, Konya'ya dair bir eski-yeni kıyaslamasını 1960 yılında şu şekilde yapmıştır:

Eski Konya Abdülaziz Azizim Balıkesirli Üstadıma göre Selçuklular zamanında çok hoş ve değerli ve o kadar temiz imiş. Kimse sokağa tükürmeye kıyamazmış.

13 A. Süheyl Ünver (2013). *Konya Defterleri...* s.60.

Resim 21: Konya Surları 1825 (Friedrich Sarre'den)

Resim 22: Beyşehir Kız Kalesi'nde Yer Alan Saray (Konya Defterleri'nden)

Bundan 75-80 sene öncede Konya çok cazip. Kal'a hasarlı ama yine de var. Hele Selçuklular zamanında Kal'a ve kapıları heykel ve tarihi kabartmalarla ruşen. İdarecilerin ihmalleri Konya'da çok şey kaybettirmiş. Bir kısmını resimlerden görmekteyiz.

Şu sahifedeki hususiyetlerin hemen tamamı yok. Köşk harabe, ihtişamı yok. Adeta erimiş. Bir duvar parçasını bir şemsiye ile korumuşlar. Çok şey kaybolmuş. Ah geçmişin ve bugünün idarecilerine yazıklar olsun¹⁴...

Günümüzde mevcut olmayan bu yapılardan biri olan Selçuklu Kalesi'nin yok ediliş ve buna paralel Hükümet Konağı'nın yapılış hikâyesi ise hoca tarafından şu şekilde nakledilmektedir:

....Konya'ya bir hükümet binası lazım. Yer de hazır. Zamanın usulü ile duvarları taş, içi tahtadan bir bina. Taş nereden bulmalı? Civardan getirmek pahalı. Konya kaleleri neye duruyor. Abdurrahman Paşa'nın emirlerine amade bir taş ocağı. Hemen emri vilayetpenah'ı: Kaleden söküüp getirin¹⁵.... (Resim 21).

Süheyl Ünver Konya seyahatlerinde tuttuğu notlarla, yakın dönemde şehrin ne ölçülerde değiştiği gözler önüne serilmektedir. Bununla birlikte hocanın gerek resmetmek gerekse hakkında bilgi vermek suretiyle kayıt altına aldığı bazı eserlerin günümüzde mevcut olmaması, çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Günümüze gelemeyen bu eserlerin başında Beyşehir'in girişinde yer alan köprü, Kubadabad Büyük (ya da Küçük) Saray ile Beyşehir Gölü üzerindeki ada da bulunan Kız Kalesi kalıntısı gelmektedir. Köprünün tamamen, sarayların ise büyük oranda ortadan kalktığı düşünülürse, Ünver'in 1968 yılında yaptığı resimlerin ne kadar büyük bir önem taşıdığı anlaşılabacaktır (Resim 22). Bu yapılar dışında Konya Karatay Medresesi'nin kar-

14 A. Süheyl Ünver (2013). *Konya Defterleri...* s. 30,31.

15 A. Süheyl Ünver (2013). *Konya Defterleri...* s. 36.

Resim 23: Küçük Karatay Medresesi (Konya Defterleri'nden)

şısına yapılan ve bugün mevcut olmayan Küçük Karatay Medresesi'nin bir kısmı da, hoca tarafından resmedilmiştir (Resim 23).

Süheyl Ünver'in 1950 ve 60'lı yıllara ait, bir bakıma envanter çalışması olarak da değerlendirile bilinecek girişimi büyük bir takdiri hak etmekle birlikte, bir takım hataları da bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin Ünver, Karatay Medresesi'nin karşısındaki yapıyı Kemaleddin Karatay Darüşşifası olarak adlandırmıştır¹⁶. Fakat yapının darüşşifa olduğuna dair sağlıklı bir belge bulunmamakla birlikte İbrahim Hakkı Konyalı yapının darüşşifa olduğunun bi-

16 A. Süheyl Ünver (1972). Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri, *Malazgirt Armağanı*, s.9-31.

linsel temele dayanmadığını ifade etmektedir¹⁷. Benzer bir durumda Alaeddin Camii için geçerlidir. Hoca gerek Konya Defterleri'nde gerekse müstakil yayınlarında bu camiyi Konya Sarayı'nın selamlık dairesi olarak tanımlamıştır¹⁸. Gerçi Konya'ya ilişkin en erken tarihli seyahatnamenin yazarı olan Bertrandon de la Broquiere (1432-1433), Konya'yı ziyareti sırasında iç kale içerisinde bir selamlık kısmından bahsetse de¹⁹, yapı üzerine en kapsamlı araştırmalardan birini yapan Yaşar Erdemir eserinde böyle bir bilgi vermemektedir²⁰.

Süheyl Ünver'in çalışmalarının büyük bir kısmını oluşturan resimler bir bütün olarak incelendiğinde, sulu boya tekniğini tercih ettiği görülmektedir. Bu tercihte çalışmanın muhtevası birinci dereceden rol oynamaktadır. Zira boyama teknikleri içerisinde en hızlı olanı sulu boyadır. Hareket halindeki biri için zaman mefhumunun önemi düşünüldüğünde, Süheyl Ünver'in sulu boyu seçiminin nedeni ortaya çıkmaktadır.

Açık ve kapalı kompozisyonların tercih edildiği ve evrensel bir ışığın hâkim olduğu resimlerde empresyonist bir üslubun egemen olduğunu da söylemek mümkündür. Resimlerin tamamında doğa unsurları ana obje ve objelerden ayrı tutulmamış ve tamamlayıcı bir unsur olarak tercih

17 İbrahim Hakkı Konyalı (1964). *Konya Tarihi*, Konya: Enes Kitabevi, s.882.

18 A. Süheyl Ünver (1972). Anadolu Selçuklu Hanedanı Tahtları Üzerine, *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C:1, Ankara, s.404-412; A. Süheyl Ünver (2013). *Konya Defterleri...*s. 30.

19 Semavi Eyice (1975). Bertrandon de la Broquiere (1432-1433) ve Seyahatnamesi, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C:6, Bölüm: 1-2, s. 97,98.

20 Yaşar Erdemir (2009). *Alaeddin Camii ve Türbeleri*, Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

edilmiştir. Bununla birlikte doğa, ana objenin ötesine asla geçmemiştir. Ünver'in bazı resimlerinde yer alan yapılar günümüzde incelendiğinde, etrafındaki bitki örtüsünün mevcut olmadığı görülmektedir. Bu durum ilk etapta doğanın tahrip olmasıyla açıklanabileceken, Ünver'in eski öğrencilerinden hocanın resmettiği bazı yapıları süslerken realist davranmadığı bilgisi alınmıştır. Buradan da Süheyl Ünver'in resimlerindeki esas gayenin kayıt altına alma fikri olduğu tekrar anlaşılmaktadır. Fotoğrafın yaygın olarak kullanılmasına rağmen Ünver'in resmi tercih etmesi ise hocanın güzel sanatlara olan ilgisi ile açıklanabilir.

Seksen sekiz yıllık ömründe, Türk Kültürü ve Sanatı'na yönelik pek çok çalışma bulunan Ünver'in Konya Seyahatleri, Konya'ya yönelik yapılmış çalışmaların önemli kilometre taşlarından birini oluşturmaktadır. Bilimsel çalışma metoduna amatör ruhu ekleyerek yarım asır öncesinin imkânlarıyla büyük bir hizmete imza atan Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, ölümünün otuzuncu yılında, Türk Sanatı'na gönül verenlerce saygıyla anılmaktadır. Ruhü şad olsun.

Kaynakça

Ahmet Güner Sayar (2004). *A. Süheyl Ünver Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri 1898-1986*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

A. Süheyl Ünver (1967). *Mevlana Yolunda, Mevlana Güldestesi*, Ankara, s.8-10.

Süheyl Ünver (1968). *Mevlanamızın Sözlere ve Hallerinden Alınacak Dersler, İslam Medeniyeti Mecmuası*, S:6, s.18-22.

A. Süheyl Ünver (1972). *Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri, Malazgirt Armağanı*, s.9-31.

A. Süheyl Ünver (1972). *Anadolu Selçuklu Hanedanı Tahtları Üzerine, VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C:1, Ankara, s.404-412.

A. Süheyl Ünver (2006). *Konya Defterleri*, (Yay. Haz. Gülbün Masera ve Mine Esiner), İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

A. Süheyl Ünver (2006). *Sevakıb-ı Menakıb Mevlana'dan Seçme Öyküler*, İstanbul: İşaret Yayınları.

A. Süheyl Ünver (2014). *Orta Anadolu Defterleri (Ankara, Niğde, Kayseri, Nevşehir)*, (Yay. Haz. Gülbün Masera ve Mine E. Özen), İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

A. Süheyl Ünver (2014). *Bursa Defterleri*, (Yay. Haz. Gülbün Masera ve Mine E. Özen), İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

A. Süheyl Ünver (2014). *Edirne Defterleri*, (Yay. Haz. Gülbün Masera ve Mine E. Özen), İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Azize Aktaş Yasa (1998). Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı, VII . *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, (30 Nisan-2 Mayıs), s.231-264.

Friendrich Sarre (1989). *Konya Köşkü*. (Çev. Şehabeddin Öztürk), Ankara: TTK Basımevi.

İbrahim Hakkı Konyalı (1964). *Konya Tarihi*, Konya: Enes Kitabevi.

Semavi Eyice (1975). Bertrandon de la Broquiere (1432-1433) ve Seyahatnamesi, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C:6, Bölüm: 1-2, s.97,98.

Tahsin Samur (1996). *Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Yaşar Erdemir (2002). *Karatay Medresesi ve Çini Eserler Müzesi*, Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Yaşar Erdemir (2002). *Sırçalı Medrese ve Mezar Anıtları Müzesi*, Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Yaşar Erdemir (2009). *Alaeddin Camii ve Türbeleri*, Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Yaşar Erdemir ve Ahmet Yavuzylmaz (2010). Alaeddin Keykubat'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Sanat Eserleri, I. *Alaeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (6-7 Kasım 2008), s. 129-175.

Yılmaz Önge (1984). Konya Sahip Ata Hankahı, *Suut Kemal Yetkin Armağanı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s.281-292.

Tablo 1

SULUBOYASI YAPILAN ESERLER	FOTOĞRAFI ÇEKİLEN ESERLER	KISA BİLGİLERİN VERİLDİĞİ ESERLER	MİMARİ PLASTİK ÇİZİMLERİN YAPILDIĞI ESERLER	SULU BOYASI YAPILAN ÇİNİLER
KONYA KÖŞKÜ	MERAM SULTAN HAMAMI	KONYA SARAYI VE KÖŞKÜ	TAVUS BABA TÜRBESİ (SANDUKA)	TAVUS BABA TÜRBESİ (BORDÜR DETAYI)
ALAEDDİN CAMİİ VE SULTANLAR TÜRBESİ	KONYA KÖŞKÜ	ALAEDDİN CAMİİ	GÖMEÇ HATUN TÜRBESİ (SANDUKA)	KARATAY MEDRESESİ (KUBADABAD SARAYI FIGÜRLÜ ÇİNİLER)
GÖMEÇ HATUN TÜRBESİ	ŞERAFETTİN CAMİİ	KUVADABAD SARAYI	Tercüman MESCİDİ (MERDİVEN)	KARATAY MEDRESESİ (KONYA KÖŞKÜ MİNAİ ÇİNİLER)
SADREDDİN KONEVİ CAMİİ VE TÜRBESİ	SIRÇALI MEDRESE	MERAM SULTAN HAMAMI	KADINHANI TAŞ HAN (DEVŞİRME MALZEME)	SAHİP ATA CAMİİ (BORDÜR VE PANO DETAYLARI)
HALKA BEGÜŞ TÜRBESİ	TAHİR İLE ZÜHRE MESCİDİ	GÖMEÇ HATUN TÜRBESİ	ZENBURİ MESCİDİ (MİNARE)	KARATAY MEDRESESİ (BORDÜR VE PANO DETAYLARI)
KALENDER BABA TÜRBESİ	MEVLANA MANZUMESİ	SADREDDİN KONEVİ CAMİİ VE TÜRBESİ	TAHİR İLE ZÜHRE MESCİDİ (BOYASIZ ÇİZİM)	BULGUR TEKKE MESCİDİ (ÇİNİ DESEN)
KEŞİKBAŞ TÜRBESİ	MERAM CEMAL ALİ DEDE TÜRBESİ	MUSALLA MEZARLIĞI	ŞEMS TEBRİZİ TÜRBESİ (SANDUKA)	KARATAY MEDRESESİ (DİYARBAKIR KALESİNDEN GETİRİLEN ÇİFTBAŞI KARTAL TASVİRİ)

MERAM SULTAN HAMAMI		AHMET EFENDİ HA- MAMI		İPLİKÇİ CAMİİ (MİHRAP VE BORDÜR DETAYI)
KADINHANI TAŞ HAN		BULGUR TEKKE CAMİİ		
SAHİP ATA KÜLLİYESİ		SAHİP ATA KÜLLİYESİ		
İNCE MİNARELİ MEDRESE		İNCE MİNARELİ MEDRESE		
Tercüman MESCİDİ		TAHİR İLE ZÜHRE MES- CİDİ		
ŞERAFETTİN CAMİİ		KARATAY MEDRESESİ		
PİRİ MEH- MET PAŞA CAMİİ		KÜÇÜK KA- RATAY MED- RESESİ		
KARATAY MEDRESESİ		TAVUS BABA TÜRBESİ		
KÜÇÜK KARATAY MEDRESESİ		MEVLANA MANZUMESİ		
SIRÇALI MEDRESE (ANA EY- VAN)		ŞEMS TEBRİZİ CAMİİ VE TÜRBESİ		
BEYŞEHİR SELÇUKLU KÖPRÜSÜ		TÜRBE HA- MAMI		
KUBADA- BAD SARA- YI'NDAN BİR YAPI (BÜYÜK YA DA KÜÇÜK SARAY)		MERAM CEMAL ALİ DEDE TÜR- BESİ		
BEYŞEHİR ADASI KIZ KALESİ		BEYHEKİM MESCİDİ		

BEYŞEHİR YOLU SEL- ÇUKLU HANI		KARATAY MEDRESESİ		
MEVLANA MANZU- MESİ				
ŞEMS TEBRİZİ CAMİİ VE TÜRBESİ				
HATUNİYE CAMİİ (Mİ- NARE)				
SELÇUKLU İÇ KALESİ (TEMSİLİ)				
ULAŞ BABA TÜRBESİ				
HASBEY DARÜL HÜFFAZI				
HOCA HA- SAN CAMİİ				
EMİR (NU- REDDİN) Sİ- PEHSALAR TÜRBESİ				

Abdullah Cevdet'in Konya Seyahati

Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ
Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi

“Seyahat intibalarını yazarken okuyanları alakadar ve müstefid etmeyecek şeyler yazmaya-bilmek hünerdir. Zira kârî' sizin falan gün falan saatte falan yere inmiş olmanızı okumaktan ne lezzet ve ne menfaat alabilir.”¹

1. Abdullah Cevdet, Kimdir?²

Abdullah Cevdet 9 Eylül 1869'da Arapkir'de doğmuştur. Babası Diyarbekir Birinci Tabur Kâtibi Vasfi Efendi'dir. İlköğrenimini Hozat ve Arapkir'de yapmıştır. Elazığ Askerî Rüstiyesi'ni ve Kuleli Askerî Tıbbiye İdâdisi'ni bitirdikten sonra Mekteb-i Tıbbiye'ye girmiştir. Buradan askerî göz tabibi olarak mezun olmuştur. Bu dönemde batı dünyasında büyük etkiler yapan özellikle materyalist ve pozitivist içerikli felsefî kitaplardan çeviriler yapmaya başlamıştır. Öyle ki, “bu dönemde Osmanlı entelektüelleri Büchner ve Moleschott gibi 19. yüzyıl Alman materyalizminin en çok bilinen iki liderinin materyalizmiyle

1 Abdullah Cevdet, “Seyahat İntibaları- Ankara'da”, İçtihad, No:192, 15 Teşrin-i Sâni 1925, s.3786.

2 Abdullah Cevdet'in hayatı ve eserleri M. Şükrü Hanioglu'nun, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981, isimli kitabı ve *DİA*, C.1 s. 90-93'teki “Abdullah Cevdet” maddesinden özetlenmiştir.

*âdetâ hayretten donakalmışlardır.”*³ Abdullah Cevdet’in İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ilk kurucuları arasında yer aldığı birçok kaynakta ileri sürülmektedir.⁴ Buradaki siyasî faaliyetleri yüzünden tutuklanmış, çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Fizan’a sürülmek üzere iken Paris’e kaçmış ve orada faaliyet gösteren Jön Türklere dâhil olmuştur.

Cevdet, 1897’de Cenevre’ye geçerek *Osmanlı mecmuası*-nın yöneticileri arasında yer aldı. Aynı zamanda Mısır’da çıkan *Kânûn-ı Esâsi*, Romanya’da çıkan *Sâdâ-yı Millet* ve Londra’da çıkan *Kürdistan* dergilerinde de yazdı. Bu arada gerek tercüme gerek telif birçok risale kaleme aldı. Viyana sefaret tabipliğine getirildi. Bu görevde 1903’e kadar kaldı. 1904’te Jön Türk hareketi içinde açıkça anarşist eğilimler taşıyan tek teşkilât olan *Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti*’ni Ethem Nuri (Balkan) ile birlikte kurdu.

Eylül 1904’te Ahmet Celâleddin Paşa’nın yardımlarıyla *İçtihad Mecmuası* ile aynı adı taşıyan yayınevini kurdu. *İçtihad*, siyasetten ziyade kültüre ağırlık veren önemli bir yayın oldu. 1905’te matbaasını Mısır’a taşıyan Cevdet, *İçtihad*’ı 13. sayısından itibaren Kahire’de çıkardı. 1908’te II. Meşrutiyet ilan edildi ancak İstanbul’a gelmedi. R. Dozy’nin *Tarih-i İslâmiyet*’ini tercüme etmesinden dolayı büyük tartışmalar

3 Şerif Mardin bu değerlendirmeyi Attila Doğan’ın, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, eserine dayanarak yapmıştır. Bk.: Şerif Mardin, “Operasyonel Kodlarda Süreklilik, Kırılma ve Yeniden İnşa: Dün ve Bugün Türk İslâmî İstisnacılığı”, *Doğu Batı, Dün, Bugün, Yarın İdeolojiler-4*, S.31, s.39.

4 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler, C.1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.51; Hanioglu, *age*, s.25; Ali Birinci, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnâmesi (1895)”, *Osmanlı*, (Ed.: Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001, C.2, s.401-409.

yaşandı.⁵ 1910'da İstanbul'a geldi ve *İçtiḥad*'ı 24. sayısından itibaren yayımladı. Bu tarihten sonra Batıdan ve Doğudan bolca tercüme yaptı. *İçtiḥad* dergisinde birçok seyahat yazısı da yer almaktadır.

1910 sonlarında Osmanlı Demokrat Fırkasına katılan Cevdet, *Genç Türk*, *Selâmet-i Umûmiye*, *Âzad* ve *Türkiye* gibi dergilerde yazılar yazdı. Bu fırka Hürriyet ve İtilaf'a katılınca 1918'e kadar siyasî faaliyetlerden geri planda durdu. *İçtiḥad* farklı sebeplerle birkaç kez kapatıldı ancak her defasında *İçtiḥad*'ı anımsatan (*Cehd*, *İşhâd*, *İştihâd*, *Âlem-Eski İçtiḥad*) aynı kökten gelen isimlerle yeniden yayımlandı. Ölümle tehdit edilince *İçtiḥad*'ı 1915'te tatil etti, 1918'e kadar yayın işiyle uğraşmadı. 1918'de yayın ve siyasî çalışmalarına tekrar başladı ancak kısa bir süre sonra *İçtiḥad* yine kapatıldı, 1921'de tekrar çıkardı. Bu sırada birçok dergi ve gazetede (*Serbestî*, *Yeni İstanbul*, *Roj-u Kürd*, *Hetâv-ı Kürd*, *Jin*) yazdı. Bu gazete ve dergilerde bütünleştirici bir Osmanlı aydını olarak yazılar kaleme aldı. Türkiye'nin nüfusu meselesi üzerine görüşleri hayli tepki çekti. 1922'deki Bahâîlik hakkında yazdıkları yüzünden iki yıl mahkûm olduysa da, dava temyizde bozuldu. İstiklal Harbi ve Cumhuriyet'i destekledi. Mustafa Kemal'in ve Cumhuriyet inkılaplarının sıkı bir savunucusu oldu. Aktif siyasî göreve getirilmedi. Ölünceye kadar daha çok edebî ve felsefî konulara yoğunlaştı. 29 Kasım 1932'de vefat etti. Kırk altı telif, otuzun üzerinde tercüme kitabı bulunan Abdullah Cevdet'in tıp alanında da olmak üzere kültürel hayatın farklı alanlarında eserleri vardır.

5 Hanioglu, *age*, s.326, dn:4; İsmail Kara, *Din İle Modernleşme Arasında, Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003, s.110-118.

Abdullah Cevdet'in Konya Seyahati

Abdullah Cevdet'in *İçtiḥad* mecmuasındaki seyahat yazılarının büyük kısmı Konya izlenimlerine ayrılmıştır. Yaklaşık yirmi gün kadar süren bu gezi için Cevdet on yazı kaleme almıştır. Bu gezilerin hangi amaçla yapıldığına dair yazılarda belirgin bir ipucu olmasa da Cevdet'in gazeteci kimliği, araştırmacı ruhu ve Anadolu'yu coğrafyası, etnografyası ve diğer kültür unsurlarıyla öğrenme arzusunun temel saik olduğu anlaşılmaktadır. Yazılar genelde iki ya da üç sayfa yer tutmuştur. Dergi içindeki yerleri değişiktir. Son iki sayı hariç hiç birinde fotoğraf yer almamıştır. Konya seyahatine ilişkin yazılarında Cevdet'in kendi imkânlarıyla çektiği üç fotoğraf yayımlanmıştır. Bunlardan biri genel manzara, biri Mevlana dergâhı diğeri de Konya Muallim Mektebi binasıdır.

Abdullah Cevdet, kesin hareket tarihi belli olmamakla beraber, *İçtiḥad* dergisindeki yazı tarihinden anlaşıldığına göre 1925 baharının ilk günlerinde, (muhtemelen Mart başı) Haydarpaşa'dan trenle Eskişehir'e hareket etmiştir.⁶ Yolda giderken sürekli Anadolu halkının sosyal, kültürel ve sağlık meseleleri üzerine düşünen yazar, bu konularda daha önce de farklı gazete ve dergilerde dile getirdiği görüşlerini yazmıştır.

Yazar Konya'yı anlatmaya Alâeddin Tepesi'nden başlar.⁷ Gezdiği diğer şehirler de göz önüne alındığında en detaylı bilgileri Konya hakkında vermiştir. Şehrin coğrafi konumu Paris'in enlem-boylam derecesine izafetle belirtilir ve şöyle der: "Konya Paris'ten geçen nısfü'n-nehar dairesine nazaran 30-32 derece tûl-i şarkide. 52 37 arz-ı şimalide vakî'dir". Ardından Konya'nın 1905'te 75 bin olan nüfusunun 54 bin

6 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları", *İçtiḥad*, 1 Nisan 1925, No:177, s.3551-3552.

7 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları-3, *İçtiḥad*, 15 Nisan 1925, No:178, s.3570-3572.

civarında olduğu bilgisini verdikten sonra şu detaylara değinir:

Konya ve Rehberi ismiyle Konya maarif mşdşrş Ferit, İktisât-ı Millî Bankası mşdşrş Mşmtaz Bahri, Konya Beley diye reisi Mehmet Muhlis, Darü'l-Muallimat mşdşrş Fâik Bey'lerin tertip ve üç sene evvel neşrettikleri gşzel bir kitaptaki vesâike nazaran Konya'da 8937 ev, 120 mahalle ve 54,637 can vardır. Hâlbuki 1905'te nşfusu yetmiş binden de fazla idi.

Konya'nın beşeri bilgileri ardından topografik ve jeolojik yapısı ve tarih öncesi dönemleri hakkında ansiklopedik bilgiler verir. Ancak bu bilgiler dönemine göre ileri düzey olsa da bu gün için hayli sıradandır. Ardından bölgenin karasal ikliminden bahseder:

Konya deniz sathından 1200 metre irtifa'ında bir yayla üzerine bina olunmuştur. Evsaf-ı iklimiyesi tamamen beridir. Muhtelif mevsimlerde gecenin gündüzün derece-i hararetleri 8 ile 27 santigrat arasında tehalşf eder. Yaz günleri derece-i hararet bazen 37'ye kadar çıkar. Asgari derece-i hararet temmuz ve ağustos aylarında vasatiyen 15-17 santigrattır.

Kışın asgari sşhunet derecesi tahte'l-safer 8 ile 15 ve nadiren 27'ye kadar iner. Yağmur mevsimleri muayyen değildir. Bazen kuraklık bazen yağmurlar sşrekli olur. Senevî yağan yağmurlar miktar-ı vasatiyesi 40 santimetredir. Yağan karların irtifa'ı yarım metreye kadar çıkar. Etrafın ormansız olması iklimin evsafını bozmuştur.

Arazinin sathı bahırdan çokça mşrtefi' bulunması hava tabakalarının teshilinde gşçlşk ika' eder ve hararet kolay inşa' eder ve derece-i hararet erken saferin dşnuna dşşer. Bu keyfiyet-i iklimiye ekseriya sebzelerin şlşmşnş mucib olur; çşnkş arazinin rutubeti birden bire havaya intikal eder. Sıcaklığın birdenbire artması da nebatatın neşv ü nemasını durdurur. Baharda açılan çiçekler, yeşillikler birdenbire solar ve kavrulur.

Konya'nın nüfus ve iklim bilgileri ardından tarih öncesi dönemlerden başlayan ve yirminci yüzyıla kadar gelen tarihine kısaca değinir. Bu tarihlendirme İslâm öncesi, Anadolu medeniyetleri dönemi, Selçuklu ve Osmanlı dönemi olarak parçalara ayrılarak verilir. Tarihiyle ilgili bilgiler ise dönemlere göre tasnif edilmiştir. Ancak bu dönemlendirmelerde de çok belirgin detaylar yoktur:

Konya arazisi tarih-i arzda "diluvial" denilen teşkilattan evvelki devr-i salise mensup ve o zamana ait zelzelelerin ve intifa'ların eserleri ve Konya havalisinde hâlâ meşhuddur. Müstehâse olarak deniz hayvanlarının bekayasına tesadüf olunuyor. Sahne-i vukuu olmuş olduğu ve volkanlardan eser olarak sıcak su kaplıcaları ve sıcak çamurlar vardır. Bu arazide muhtelif madenler şimdiye kadar keşfedilmemiştir. Aşı dedikleri kızıl renkte hamz, hadid tabakaları vardır. Kızılviran nahiyesine izafe olunan kızıl vasfı bu nahiyenin mebzulen ihtiva ettiği bu kızıl tabaka-yı turâbiyeden mütevelliddir. Killer, kireç taşları, alçı ve tebeşir taşları vardır. Linyit ve turâb bu hıttanın en mühim servet-i turâbiyesini teşkil eder. Kızılviran civarında Karaman, Koçhisar havalisinde teşkilât-ı fehmiye gayr-ı tam olarak mevcuttur.

Abdullah Cevdet'in seyahatinde en çok üzerinde durduğu konu bölgenin ekonomisi, ticari yapısı, tarım ürünleri, ithalat ve ihracat gibi konulardır. Konya'nın bu tür özellikleri hakkında da detaylı bilgiler vermiş ve Konyalıları ticarete ehil insanlar olarak görerek övgüler düzmüştür:

Konya halkı filhakika Anadolu'nun diğer vilayetleri ahalisinden kendisini ve kendisi lehinde tefrik edecek evsaf-ı mümtazeyi haizdirler. Bana öyle gelir ki mesnevi-i mebdé'inin bu hal-i ruhanî üzerine bir tesir-i celili olmuştur. Ticaret ve ziraata rağbet ve bilhassa ticarete ve şirketler aktine meyil ve istidât başka vilayetlerimizden ziyade burada görülüyor. Fikr-i iktisat ruhlarına hâkimdir. Kadınlarda da aynı haslet mevcuttur. Çalışkan ve küçük sanatlarla meşguldürler. Çorap, fanila örерler; kilim, halı, seccade dokurlar. Konyalılarda Fransız milletine has olan iktisat ve tasarruf hasletinin yüksek derecesi bârızdır.

Abdullah Cevdet, Konyalıları ticari zekâ ve kabiliyet bakımından Fransızlara benzettikten sonra Konya ahalisinin ne işle meşgul olduğunu anlatmaya başlamıştır. Burada öne çıkardığı konu tabii olarak ziraat olacaktır:

Bu noktada ısrar ve tevkif edeceğim ahalinin çoğu ziraatla meşguldür. Fakat asr-ı ziraat usulünden hemen eser yoktur. Arazi en yüksek kuvve-i inbâtiyeye mâliktir. Her nev'i meyve her nev'i sebze, her nev'i hububat yetişir. Konya'nın Hatunsaray, Detse, Botsa köylerinde keten ve kenevir dahi zer'i ve istihsâl olunuyor. Konya'ya has olan ve "divlek" denilen kavun yüksek miktar mevadd-ı sekriyeyi hâvidir ve pek lezizdir. Selbasan ve Hatunsaray taraflarının bu nev'i kavunları tatlılığı ile meşhurdur. 1335 ve 1336 senesinde on kazasıyla beraber Konya ovasında ekilen arazinin miktarı 40,111,335 dönümdür. Bir dönüm takriben dokuz yüz metre murabba' arazidir. Bu miktarda ziraattan alınan hâsılat 1,233,439 tonilato miktarındadır.

Sırf Konya'ya ait ziraat sahası miktarı aynı senede 655,494 dönüm bulunmuştur. Kabil-i zer'i olmayan yerler vaktiyle ormanlık imiş. Bozkır, Seydişehir kazaları zengin ormanlara mâlik bulunmuştur.

Beyşehir kazasında mühimce ormanlar var. Pozantı ormanlarından daha büyük ve daha mühimdir. Beyşehir'i'nin ormanlarını ihya ve idame eden eski muhacir Çeçenlerdir. Orada oldukça asrî bir kereste fabrikası var. Bu fabrika bir şirket-i mahalliyesidir. Şerikler arasında Konyalılar da var. Konya'nın muhtaç olduğu kerestenin yüzde seksenini bu fabrika tedarik ve i'ta eder.

Abdullah Cevdet Konya'yı anlatırken sürekli olarak bu-
ranın manevi havasından bahseder. Ona göre bu şehrin di-
ğerlerinden çok farklı bir manevî hava vardır. Konya'nın
halkı diğer bölgelerden Mevlânâ sayesinde farklıdır. *"Konya
halkı filhakika Anadolu'nun diğer vilayetleri ahalisinden kendisini
ve kendisi lehinde tefrik edecek evsaf-ı mümtazeyi haizdirler. Bana
öyle gelir ki Mesnevî mebde'inin bu hal-i ruhanî üzerine bir tesir-i
celili olmuştur. Fikr-i iktisat ruhlara hâkimdir. Kadınlarda da aynı*

haslet mevcuttur." Muhtemelen Cevdet bu satırları büyük hürmet duyduğu Mevlana'nın hatırına hürmeten yazmaktadır. Zira Konya'nın sanayisini anlattığı ilerideki satırlarda "*maalesef Konya'da sanayi yok*" diyecektir. Konya'da büyük denilebilecek fabrikanın olmadığını belirttikten sonra ancak zanaat düzeyinde bir hareketten ve çeşitlilikten bahsedilebileceğini belirtir. Bu geri kalmışlığı uzun cümlelerle eleştirir.

Ne Konya'da ne Türkiye'nin diğer şehirlerinde Avrupa'nın darü's-sanayileriyle nisbet kabul edecek darü's-sanayi yoktur. Zavallı Türkiye sanayi memleketi değil ziraat memleketi olduğu zu'umundadır. Hâlbuki bugün 3 Şubat 1325 tarihli *İkdam*'da şu satırları okuyorum: 7600 ton buğday geldi.

Yunan bandıralı Ata vapuru cenubî Amerika'dan yedi bin altı yüz ton (yani yedi milyon altı yüz bin kilo) buğday İstanbul limanına getirmiştir. Mezkûr buğday dünden itibaren mavnalara nakledilmeye başlanmıştır.

Bu miktar buğday İstanbul'un yirmi, yirmi iki günlük ekmeği demektir. Zirai bir memleket fevkalade ahval olmaksızın hariçten buğday getirir mi?

Bu buğdayı bir Yunan vapurunun getirmesi de ayrıca câlib-i dikkattir. Konya'da sanayi-i mühimme namına bir şey görmedim. Taşçılık, dülgerlik, mescilik, kunduracılık gibi mahalli ihtiyaçları, o da yarım yamalak tatmin eden şeyleri sanayi addedemem. Konya'da vaktiyle güzel halılar dokunurdu. Sille, Ladik, Karapınar'da bini mütecaviz halı dest-gâhı vücut bulmuştur.

Sille'de vaktiyle mevcut dest-gâhları yüzde doksanı gitmiş ve yüzde onu kalmıştır. Bu kalan dest-gâhlar Türklerin elindedir. Rumlar tamamen gönderilmişlerdir. Onlar Pire'de Korfu'da daha mükemmel dest-gâhların başında çalışıyorlar. Biz Türkler elimizde kalan bu yüzde onu çoğaltabiliriz ve ümit ederim ki bu işin ehemmiyetini anlayanlarımız eksik olmayacaktır.

Konya'da keten peşkirler, çarşaflar, sofrta takımı, gömleklik ince kıvratma bezler dokuyan iki yüz kadar el dest-gâ-

hı mevcut imiş, bunu Konya Rehberi'nden öğreniyorum.

Konya'nın ziraat potansiyeli bakımından diğer bölgelerden hayli farklı olduğunu, insanların da aslında ziraat ve ticarete ehil olduklarını, kabiliyetli olduklarını belirtmesine karşın mevcut durumdan hiç de hoşnut değildir. Bu hoşnutsuzluğunu Konyalıları Yunan halkının yaptıklarıyla mukayese ederek ifade eder:

Halı meselesi, üzerinden kayılıp geçilecek hafif bir mesele değildir. Geçenlerde galiba Akşam gazetesi: "İbret alalım: Yunanlılar halıcılığımızı da elimizden alıyorlar." ünvanlı ve bir Yunan halı fabrikası müdürünün beyanatından ibaret bir makale tercüme ve neşretti. Maktuatını hıfzettirğim o makaleyi aynen buraya tescil ediyorum.

Yunanlıların bizden kapmak istedikleri milli sanayimizden halıcılık hakkında Yunan halı fabrikası müdürü Damyanos Atina'da münteşir Dimokratya gazetesine şu beyanatta bulunmuştur: İlk halı fabrikası 1914'te tarafımızdan açılmıştı. İptida mütehasşıs işçi fikdanı ve boyaların mefkudiyeti hasebiyle fazla iş görülemedi. Fakat Asya-yı Suğra hezimetinden sonra Yunanistan'a gelen muhacirlerden pek çoğu bu işe vakıf olduklarından halıcılık inkişaf eyledi. Küçük büyük müteaddid şirketler tesis etti. Bunların başında kendi fabrikamız vardır ki ismi Anadoluyan Ruk Manafaktorian'dır. Ve Yunanistan'ın en büyük halı fabrikasıdır. Halılarımız Amerika'ya ihraç ediliyor ve orada kendi şubelerimiz vardır. Ve halılarımız oradaki şubelerimizin iş'arına ve tevsiyelerine tevfikan, yani piyasada aranılan şekilde imal ediliyor.

Yunanistan'da hala 1500 kadar dest-gâh vardır. Ve cem'an 5000 işçi kadın iştigâl ediyor. Maa't-teessüf istihlâkâtın gayr-ı mü'min bulunması ve mevadd-ı iptidâiyenin ucuzca tedarik edilmemesi Yunan halıcılık sanatının terakkisine mühim bir mani teşkil etmektedir. Meclis-i milli bu sanatın kıymetini takdir ederek mevadd-ı iptidâiyenin bilâ-resm ithali için bir kanun layihası tasvip etmiştir. Bu tedbir bilâ-şüphe halılarımızın daha ucuza mâl olmasını temin edecektir. Fakat kâfi miktarda ve ucuz fiyatla yük tedariki

meselesi kalıyor. Bade mühim istihlak meselesi gelir. Şimdiye kadar halı fabrikalarının kısm-ı azamî mamûlatını sürmeye muvaffak olamamıştır. Ve halıcılar ya halılarını olmayacak fiyatlarla satmaya yahut da işlerini tahdide mecbur kalmışlar. Binaenaleyh diğer memleketlerin mamûlatı ile rekabet edebilecek iyi, ucuz imali temin edilmekle beraber bunların sevki de naht-ı temine alınmalıdır. Bu da fikrimce ya büyük bir halı satım şirketinin teşkili veyahut da mevcut olanların takviyesi ile kâbildir. Millî bankanın bir halıcılar şirketi tesis teşebbüsü bu itibarla müfiddir. Bu şirket Millî Banka'nın yardımıyla halıcılığın inkişafına çalışabilir. Fakat mesele pek naziktir. Şirketin yardım edeceğine, halıcılığı ızzar etmemesi için derin tetkikâta ihtiyaç vardır. Halıcılık muhacirlerden ve yerlilerden bu suretle 50 bin amele geçindirmeye yani senevî takriben 800 bin metre murabba' halı imalinde muvaffak olabilir. Bu da 1 milyon 200 bin İngiliz lirası kıymetinde ecnebi parasının Yunanistan'a ithali demek olur.

Abdullah Cevdet ziraat ve ticaret bakımından hiç de potansiyelini kullanamayan Konya hakkında daha ağır eleştiriler de yapar. Eleştirisinin dozunu, eski zamanların taş ve toprak mamullerini hatırlatarak daha da yükseltir. Zira eskiden var olan zengin gelenekler artık yok olmuştur.⁸ Ziraat ve ticaretle ilgili olarak Millî İktisat Bankası, Türk Ticaret Bankası ve Ziraat Bankası şubelerinden⁹ bahseder. Yine bu konuyla ilgili olarak Konya Sanayi Mektebi hakkında kısa bilgiverir:¹⁰

Konya Sanayi Mektebi sadr-ı esbak merhum Arnavut Ferit Paşa tarafından inşa ettirilmiştir; binası 317 tarihinde itmam edilmiştir. Bidâyette âdi bir demirhane ve bir de ma-

8 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları", *İçtihad*, No:181, 1 Haziran 1925, s.3615-16.

9 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları", *İçtihad*, No:182, 15 Haziran 1925, s.3629.

10 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları", *İçtihad*, No:181, 1 Haziran 1925, s.3615-16.

rangozhanesi vardı. 323 senesinde on beygir kuvvetinde bir motor, bir torna mübayia ve bir döküm ocağı inşa edilmiş; mektep, vâridâtının azlığından senelerce ciddi bir terakki gösterememiş. 338 senesinde mektebe ehemmiyet-i mahsûsa verilmiş, demirhaneye birkaç dest-gâh daha alınmış ve bu sene dökümhanesinin noksanları ikmâl olunmuş her nevi âlât ve edevat-ı ziraiyeyi yeniden imâl ve tamir edebilmek için bir hale gelmiştir. mübayia olunan bir ziraat traktörü ile de ayrıca talebeye ziraat makinistliği tedris ettirilmektedir. 340 senesinde mektebin yüksek bir dereceye irtikası için ecnebi mütehasısı ustalar getirilmesine karar verilmiş ise de şimdiye kadar bir münasibi bulunamamış ve bu sebeple bedeli bütçeye konmuş olduğu halde demirhane ve marangozhaneye muktezi dest-gâhlarda satın alınmamıştır. Ustalar bulunduğu, dest-gâhlar da getirildiği taktirde mektep emsali arasında iyi bir sanat mektebi haline gelecektir.

-Mektepte sanayi-i hadidiye ve haşibiye mevcuttur.

Sanayi-i hadidiyenin şubeleri demircilik, tesviyecilik, tornacılık, dökmecilik, makinistlik;

Sanayi-i haşibiyenin şubeleri de marangozluk, tornacılık, modelciliktir.

-Mektebin mevcudu hal-i hazırda 110 leyli ve 20 nehâri ki cem'an 130 talebedir.

-Mektep, tâli mekâtib derecesindedir; üç senesi nazari ve amelî ve iki sene de tatbikat görmek üzere münhasıran amelî ki cem'an tahsili beş senedir. Altı senelik mekâtib-i iptidâiye tahsili gören veya aynı imtihanı veren talebe kabul ediliyor.

-Mektebin açıldığı tarihten şimdiye kadar yüz yirmi dört efendi şehadetname ile neş'et etmiştir. Her şubeden ne kadar talebe yetiştiği şu cetvelde görülür.

Bunlardan on üçü vefat veya terk-i meslek etmiş ve mütebakisi mesleklerini takip etmektedirler.

16 Demirci, 21 tesviyeci, 4 tornacı, 9 dökmeci, 15 kunduracı, 27 marangoz, 1 marangoz tornacısı, 2 tapiseur, 13 terzi, 3 çorapçı.

Konya'nın ithal ve ihraç ettiği ürünleri de tek tek sayıl-

mıştır. Ancak bunlar arasında hiç de sanayi devrinde iftihar edilecek bir kalem/ürün yoktur.

Türkiye'nin ticareti maâ't-teessüf daima zero ile gösterilmektedir. Konya dahi Türkiye'mizin bütün diğer şehirleri gibi ticareti, Avrupa masnuat ve mâmulâtını getirip şehirde satmak ve Avrupa ve Amerika'ya bir miktar mevadd-ı iptidâiye ihraç etmekten ibaret kalmaktadır. Koçhisar'da büyük bir memlaha vardır. Buradan istihsâl olunan tuz ile mühimce ahz ü ita yapan tacirler vardır. Harice sevk olunacak mevadd: tiftik, yapağı, deri ve bir miktar afyondan ibarettir. Burada pek âlâ dutluklar yetiştirilerek kaliteli ipek istihsâl edilebilir. Afyon istihsâli ehemmiyetli derecede artırılabilir. Benim tahkikime göre Konya'da da Ankara'da olduğu gibi nefis bal istihsâli mümkündür. Fakat ilmî arıcılık, tesis ve tamim etmelidir. İlmî arıcılık, anânevî arıcılığa nisbetle yüzde üç yüz derecesinde fazla mahsul veriyor. Amerika'da ilmî arıcık pek ileri gitmiştir.

....

3000 vagon hububat, 700,000 kıyye kirli yapağı, 200,000 kıyye tiftik, 150,000 adet deri 50,000 davar, 2000 kıyye afyon memâlik-i ecnebiyeye satmaktadır. Bunlardan başka yumurta, yağ, halı, kilim ve kıldan mamul mensucat ihracatı vardır; fakat bunların hakiki miktarını öğrenemedik.

Konya'nın ithalatı hakkında şu bilgileri verir:

Konya, Mersin, İstanbul ve İzmir medhalleriyle Avrupa mamûlatı, masnuatı ve hatta mahsûlatı sellerinin altın da kalmaktadır. Esasını mevadd-ı gıdaiye müstesna olarak diğer havaicin cümlesi Avrupa'dan, Amerika'dan daha umûmi tabir ile ecnebi memleketlerden gelir. Levazım-ı inşaiye, gaz, kibrit, levazım-ı kırtasiye, aktariye, ecza-yı tıbbiye, tuvalet eşya ve levazımı her nev'i kumaşlar, dantela, kurdela, cam, evani-yi beytiye, iplik, iğne hep Avrupa'dan ve Amerika'dan gelir. İğne sarfiyatı mühim bir meblâğ teşkil eder. Eyukiyo'nun meşhur "Bankalar, Sanayi ve Ticaret Diksiyonari" ünvanlı kamusunda okumuştum ki 1896 senesi zarfında Almanya Çin'e yedi milyon altın marklık,

yalnız iğne satmıştır. Çin böyle şeylerden müteessir olmaz; çünkü Çin Avrupa'ya ve Amerika'ya müthiş miktarda ipek verir, pirinç verir, kumaş verir, çini tabakları verir, bronz ve porselen masnuatı verir, pamuk verir, çay verir. Her nev'i maden verir; zengin taşkömürü ve demir madenleri vardır. Bir memleket ki taşkömürü ve demir cihetinden zengindir, o memleket dünyanın en kuvvetli memleketi olabilir; yalnız bunlarla beraber, ilme mâlik olmak ve çalışmayı bilmek ve çalışmak meşruttur. Almanya'yı iktisat ve sanayi cihetleriyle dünyanın en kuvvetli milletli yapan nedir? Kömür ve demir madenlerinin zenginliği ve Almanların âli terbiyeleri. Taşkömürü madenlerine mâlik olmak, adeta işçi madenine mâlik olmak demektir. Hem nasıl işçi madeni? Grev yapmaz, hasta olmaz, yevmiyesi son derece ucuz, mutî işçi madeni. Bu ucuzluk hakkında size bir fikir vermek isterim. Üç franklık taşkömürünün gördüğü işi insanlara yevmiye ile gördürmek lazım gelse 1500 frank vermek lazım gelir. Düşünün 3 frank ile 1500 frank arasındaki fark ne kadar büyüktür! Bu sözlerimiz biraz bahsin haricine çıktı; fakat faydasız değildir zannediyorum.

Bütün bu detaylardan sonra Cevdet, Konya'da ekilen arazinin miktarı hakkında bilgiler verir, üretilen bitkiler, meyveler, sebzeleri sıralar ve bunu başka yerlerle mukayese eder. Mevcut durumdan ziyade potansiyel üzerinde durulur. Konya'nın tarım veriminden *"Yafa portakalı cesametinde yetişen sarımsaktan, Bursa ziraat sergisinde kazanılan madalyadan ve iki buçuk kilo sıkletindeki pancarlardan"* bahsedilerek örnekler verir. Yine bir başka örnek de Konya'nın patates potansiyelidir. *"Kızılviran nahiyesinde tanesi üç yüz dirhem (bir kilo kadar) büyüklüğünde patates yetiştirmekte"* dir. Zirai ürünlerin yanında av ve ehil hayvanlardan da bahseder:

Konya'da av hayvanatı çok azdır. Çünkü orman yoktur. Arslan, kaplan, geyik, kurt, ayı gibi vahşi hayvanlar ormanlık yerlerde olur. Konya'da dağların çıplak olduğunu söylemiştik. Tilki, sansar, sincap gibi hayvanlar vardır. Bunların derileri harice sevk olunur. Senevî seksen bin lira raddesinde cüz'i bir meblağ bu yüzden memlekete girer.

İlgın ve Beyşehir ve Akşehir göllerinde tatlı su balıkları vardır. Cüz'i miktarda bunlardan tutulur ve şehre nakledilerek satılır.

İnek, manda, koyun keçi, hindi, kaz, ördek vardır. İnekler İsviçre yahut Kırım inekleriyle mukayese edilemez. Bunlar küçük ve muttarittirler. At, merkep, ester azdır. Konya mühimce miktarda yumurta ihraç eder. Fakat gariptir ki yumurtaların sandıklarda kırılmasına mani olmak için kullanılan ağaç talaşı Romanya'dan getiriliyormuş. Aynı hal Eskişehir'de de vâkidir. Konya vilayeti senevî bir milyon kilo yapağı ve nısf derecesinde tiftik satmaktadır. Yapağının kilosu 70, tiftiğin kilosu 270 kuruştur.

Anlaşıldığına göre Konya'da av hayvanı yok denecek kadar azdır. Ehil hayvanların cinsi çoktur. Yumurta bu bölgenin önemli bir ihraç ürünüdür ama ambalaj malzemesi olan karton Romanya'dan ithal edilir! Yapağı, yün ve tiftik de ihraç ürünleri arasındadır.¹¹

Konya'nın toprağı büyük bir kudret-i inbatıyeye mâliktir. Cevat Dayı bostanında yafa portakalı cesametinde sarımsak çıkmıştır. Bursa ziraat sergisinde madalya kazanmıştır. Konya toprağında gayet büyük yani iki buçuk kilo sıkletinde pancarlar yetişmektedir. Mevadd-ı sekriyesi de ziyadedir. Bu kadar iyi ve büyük pancar yetiştiren vasi' araziye mâlik bir memlekette şeker fabrikası yapmak pek lazım ve muvafık iken şimdiye kadar böyle bir müessese vücuda getirilememiştir. Bulgaristan'da üç şeker fabrikası vardır ve senelerden beri işliyor.

Çumra ovasının irva sahasında bir şeker fabrikası yapmak için hükümetçe bir tasavvur ve teşebbüs var. Avrupalı bir şirketin dahi bir şeker fabrikası yapmak teşebbüsünde bulunduğunu öğrendim.

Abdullah Cevdet, Konya'nın hastaneleri ve buradaki

11 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları-5", *İctihad*, 15 Mayıs 1925, No:180, s.3601-3603.

doktorların eğitim ve nitelik durumlarından da övgüyle söz eder:

Şehrin hastanesi 125 kişiliktir. Evlerin sıhhi olmadığını söyledik. Sıhhi evler yapılmak lüzumu der-pîş olunurken çimento hatıra gelir. Konya'ya 8 ile 10 kilometre mesafede Sille'de çimento imaline mahsus taş madenleri mebzulen mevcuttur. Sıhhi meskenden bahsolunurken çimentodan sonra ağaç düşünülür. Ağaç dikmek ve yetiştirmek hususunda Anadolu'nun bazı yerlerinde fena bir fikir vardır.

Şehrin ağaçsız olması ise bir Anadolu klasiğidir ve hurafe gelenekler, batıl alışkanlıklar ve tembellik bunun asıl sebebidir. "Seyahatim esnasında rast geldiğim bazı köylülere evlerinin önüne olsun niçin ağaç dikmediklerini soruyordum. Aldığım cevap "Efendim adet olmamış" idi. Anadolu'nun bazı yerlerinde ezcümle benim memleketim olan Harput'ta ziyaretir diyerek ağaç kesmekten ihtizar eden yerler de var. Bu şüphesiz bir fetişizm eseridir; fakat nafi'dir." Seyyah burada Goethe'yi hatırlar ve şöyle der:

Meşhur Goethe'nin bir sözünü size hatırlatmak istiyorum. Bu büyük şair ve feylesof diyordu ki: "Ömründe bir ağaç dikmeyen, bir ev yapmayan, bir evlat sahibi olmamış olan bir insan, insan namına lâıyk değildir." Bu söz ne kadar mahsuldar ve kuvvetli bir sözdür! Eğer herkes baba yahut ana olsa, herkes bir ağaç yetiştirmiş, herkes bir ev yapmış olsa bana öyle geliyor ki kolay kolay bir ev yıkmak, bilâ-lüzum bir ağaç devirmek ve hakiki bir zaruret olmaksızın harbe girişmek kabiliyeti insanlarda çok azalır.

Cevdet Samsun'un aydınlatılması konusunda önerdiğini Konya için de dile getirir ve burası için "*beyaz kömür*" den bahseder:

Konya'nın beyaz kömürü de vardır. Süratle akan veya yüksekten düşen suların bir ismi de beyaz kömür Houille Blanche'dir. Bu beyaz kömür sanayi ve darü's-sına'iler âleminde tükenmez bir hazinedir. Bununla, söylemeye hâcet yok, doğrudan doğruya makineler taharrik olunduğu gibi elektrik istihsal ve bu kuvvet kilometrelerle uzak mesafelere götürülerek oralarda tenvir ve taharrik işlerinde istihdam

olunur. İstihdam kelimesini kullandım. Bu kelime insanlar için kullanılır. Zî-ruh olmayan eşya için isti'mal kelimesi kullanılır. Fakat ben bu sûretle beyaz kömürü bir köle halinde tasavvur ve tasvir etmek istedim. İlim, kuvve-i tabiatı köle gibi kullanmayı bize öğretmiştir. Yani öğrenmek isteyenlere öğretmiştir.

Dere kariyesi sükût-ı miyahi Konya'nın beyaz kömü rüdür. Bu su tatlı bir sudur. Konya'ya araba ile bir buçuk saat mesafededir. 7-8 kilometre demektir. Dâna isminde Belçikalı bir mühendis Konya'da evlere su tevzi'i der-uhde etmek istiyor. Kendisi su boruları fabrikasının acentesidir. Kadıköy su şirketinin de acentesidir.

Karaman kazasına iyi bir su getirdi Belçikalı mühendis Dâna, Karaman kazasına 30,000 liralık demir su borusu satmıştır. Avrupa'da su akıntısından yahut su düşmesinden azim istifadeler temin olunmaktadır. İsviçre şehrinin ortasından geçerek Lac Lemana'ı Cenova Gölü'nü teşkil eden Ren nehrinin tazyik-i meyahında, bütün Cenova şehrini tenvir, bütün müessesât-ı sanaiyyesini taharrik ve bütün elektrik tramvaylarını ve ale'l-umûm echize-yi elektrikiye-yi sevk eden elektrik kuvveti istihsal olunmaktadır. Bizim Eğin kazasında Kadıgölü denilen ve beş altı yüz metre irtifından sükût eden cesim su sütunundan her halde El-Aziz vilayetinin büyük bir kısmını tenvir ve binlerce fabrika makinelerini tahrik edecek kudret-i elektrikiye istihsal edilebilir. Bu feyyaz-ı kudret asırlardan beri kulak sağır edici bir gürültüden başka bir şey hâsıl etmeksizin dökülmekte, mahv ü heba olmaktadır!

Beyaz kömür su gücünden enerji elde etmektir. Bölgenin yakınlarındaki ırmaklar bu amaçla kullanılmalıdır. Burada Abdullah Cevdet'in modernist düşünce dünyasını da yakalamak mümkündür. "*İlim, kuvve-i tabiatı köle gibi kullanmayı bize öğretmiştir. Yani öğrenmek isteyenlere öğretmiştir*" der. Kuvve-i tabiatın bir köle gibi kullanılması Avrupa modernizminin tabiatı tam anlamıyla insanlık lehine kullanma hırsının ve doyumsuzluğunun neticesidir. Oysa klasik doğru dünyasının hayat felsefesi, tabiatı köleleştirmek değil,

onunla birlikte yaşamak üzerine kuruludur.

Ticaret ve ekonominin ön koşullarından ulaşım ve su meselesine de kısaca değinen Cevdet, Konya tren istasyonunu tanıtmış ve yine buradaki su sıkıntısını sütunlarına yansıtmıştır. Şehrin bir kısmının şebeke suyuna sahip olduğunu, bunu da Osmanlı döneminde Arnavut Ferid Paşa'nın büyük mücadelelerle getirebildiğini belirtir:

Su meselesi de sıhhat-i umûmiye sahasına dâhildir. Sadr-ı esbak Arnavut Ferit Paşa Konya'da vali iken Konya'ya su getirmiş. Su, demir borularla gelmiş. Hocalar fetva vermişler: Demir boru Frenk icadıdır. Bu borulardan geçen su ile abdest alınmaz, demişler. Arnavut Ferit Paşa bunları dinlememiş, suyu getirmiş ve bu su ile beş yüz küsur çeşme ihyâ olunmuştur.

İddiaya göre bazı hocalar, demir boruyla getirilen su ile alınan abdest sahih değildir diye mukavemet etmişlerdir! Acı bir şekilde eleştirdiği hususlardan biri de Konya gibi bir şehrin bayındırlık işleridir ve şehir modern alt yapıdan yoksundur.¹² Konya “*umrân-ı medenî ve sıhhiden mahrum*”dur dedikten sonra “*şehirde lağım teşkilatı yoktur*” bu da salgın hastalıklara kapı aralamakta, humma ve sıtmanın artmasına sebep olmaktadır der.

Evvela Konya'da lağım teşkilatı yoktur. Bu asırda lağım-sız şehrin ne derece sıhhi olabileceği kolay bulunur. Lağımı olmayan büyük bir şehrin en mühim bir umran-ı medeni ve sıhhiden mahrum bulunduğu meydandadır. Sıtma vardır. Hem de hayli çoktur. Ilgın kazasında sıtmanın tahribatı daha ziyadedir. İdare-i hususiye-i vilayet her bir veya iki kazaya bir seyyar tabip gönderebildiğini Konya valisi Kazım Beyefendi hikâye etti. Ilgın'ın sıtma ocağı nane bataklığıdır. Karaman'a içilecek suyu uzaklardan getiriyorlar. Konya'da askerî ve mülkî hastaneler var. Bakteriyolocyahane, kimyahane var. Sıhhiye müdürü Hıfzı Nuri Bey ve ordu

12 Abdullah Cevdet, “Seyahat İntibaları-4”, *İctihad*, 1 Mayıs 1925, No:179, s.3582-3584.

müşavir cerrahiyesi evlad-ı ruhaniyemizden Doktor Eyüp Sabri Bey ile beraber bu müessesat-ı sıhhiye ve tıbbiyeyi ziyaret ettik. Gureba hastanesi Arnavut Ferit Paşa zamanında yapılmıştır. 35 yataklıdır. Türk irfanının Avrupa irfanından hemen hiç geri kalmayan şubesi mutlaka tababettir. Tabiplerimiz, operatörlerimiz içinde Avrupa'da da muallimlik edecek irtifa ve kıymette zevat vardır.

Konya'da İlahî-Uhrevî Hayat ve Modern Eğitim

Bir Konya mebusu (Refik Koraltan) ve beş arkadaşının önerisiyle Meclise sunulan ve 30 Kasım 1925'te kabul edilip 13 Aralık 1925'te yürürlüğe giren Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına henüz üç ay kadar zaman vardır. Cevdet diğer yerlerden farklı olarak seyahat intibalarına "*Konya'nın ilahî ve uhrevî mekânları*" başlığını açar. Dolayısıyla bu yazıdan, din karşıtlığıyla tanınan, materyalist ve pozitivist felsefeye gönülden bağlı bir son dönem Osmanlı erken Cumhuriyet aydınının bu toprakların özgün bir kültürel dinamiği hakkında neler düşünüp hissettiğine dair önemli bilgiler edinmek mümkündür.

Cevdet Konya'da ilahî ve uhrevî yapıların çokluğundan haber verdikten sonra Dergâh-ı Mevlânâ, Kapu Cami-i Şerifi, Aziziye Cami-i Şerifi, Sultan Selim Cami-i Şerifi'nden kısaca bahseder. Yusuf Ağa Kütüphanesi üzerine de bazı yorumlar yapar.

Sultan Selim Cami-i Şerifi ittisalinde bulunan bu kütüphanenin müessisi, Sultan Selim-i Salis'in validesi Mihr-i Şah Sultanın kethüdası Yusuf Ağa tarafından 1209 tarihinde tesis olunmuş, bu noktada biraz tevakkuf etmek isterim. Yusuf Ağa ismindeki ağa unvanına bakılırsa bu kethüdanın okuryazar olmadığı anlaşılır. Zira okuryazar olanlara uzman efendi denilmeye başlanmıştı. İran'da ağa ve aga bir unvandır. Ve mühim bir mevki-i içtimai ve fikriyeyi gösterir, böyle ümmi yani okuryazar olmayan ve mühim mevki-yi içtimailere zekâ ve dirayetleriyle vasıl olan zevat Osmanlı tarihinde eksik değildir. İlmin bir nimet ve bir kıymet olduğunu takdir etmek fetanetini zirek-i ümmiler,

birçok okuryazarlardan daha ziyade takdir etmişlerdir. Ve biz nice ümmiler tanıdık ki fetanet ve akl-ı selime mazhariyet itibariyle birçok âli tahsil diplomalarını hâmil olanların çok fevkinde idiler.¹³

Abdullah Cevdet'in ruh ve düşünce dünyasının olu-şumunda en önemli ilham kaynaklarından biri kuşkusuz Mevlânâ'dır. Onun hakkında kısa tanıtım yazısının ardından ona olan hayranlığını ve üzerindeki etkiyi dile getirir. Artık üç ay sonra giremeyeceği Mevlânâ'nın "kutsî makamına derin bir istiğrak içinde olduğu halde" girer. Abdullah Cevdet'e göre "*Mevlânâ Celalettin büyük mütefekkindir. Şair olmaktan ziyade mütefekkindir. İnsanları anlamış ve insanların gaflet ve delaletine için için ağlamıştır.*" Mevlânâ'nın şairliğinden, mutasavvıf ve ilmî kisvesinden ziyade mütefekkir cihe-tini ön plana çıkaran ve önemseyen Cevdet, "*felsefî görüşüme göre Konya'da en ziyade cazip müessesese Dergâh-ı Mevlânâ'dır. Dergâh-ı Mevlânâ'da Mevlânâ hem ebedî uykusunu uyur hem ebedî yaşamaya devam etmektedir*" der. Bu kısa yazıda Mevlâna'yı tam olarak anlatamayacağından bahisle okuyucularına, *Dîvân-ı Şemsü'l Hakâyık*'ın Tokadîzâde Şekib Bey'in tercümesinden *İçtihad*'da peyderpey neşretme sözü verir. Buna ilave olarak da *Dilmestî-i Mevlânâ*'dan¹⁴ parçaları kendi kaleminde *İçtihad* okuyucularına sunacağını belirtir. Sondan bir önceki seyahat intibalarını da sadece Mevlânâ'dan parçalara ayırır.¹⁵

Bu vadide Abdullah Cevdet'in önemli ziyaretlerinden biri de Mevlânâ Dergâhı ve buranın Postnişini Çelebi Ab-

13 170 numaralı *İçtihad*'ta "Dumlupınar ve Gazi Mustafa Kemal Paşa" sernameli makalemizi de okuyun.

14 Abdullah Cevdet'in ilgili kitabı için bk.: *Dilmestî-i Mevlânâ ve Gazâlî'de Ma'rifetullah, Rubâ'iyât-ı Gazâlî, Orfî'de Şi'r ve İrfân*, (Haz.: Erdoğan Erbay, Nimet Yıldırım, Ali Utku), Çizgi Kitabevi, Konya, 2014.

15 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları", *İçtihad*, No:190, 15 Teşrin-i Evvel 1925, s.3759-60.

dülhalim Efendi'dir.¹⁶ Elbette bu ziyaretin farklı izahları yapılabilir ancak kendisi bunu sebebini Mevlevî ve Bektaşî kültürünün özgürlük ve serbestiyet karakterleriyle izah eder: *"Mevlevîlere hususî bir incizab duyurum. Zannediyorum ki Bektaşîler gibi onlarda da suret-i umûmiyede bir hür-endişlik kumaşı vardır."* Cevdet Postnişin ile görüşmesinin içeriğine dair ayrıntı vermez. Onun sanatkâr ruhlu biri olduğunu söyler ve Konya'ya her gelenin mutlaka burayı ziyaret etmesini ister. Daha sonra Mevlânâ Dergâhı'ndaki kütüphaneyi birlikte gezerler, orijinal *Mesnevî* nüshalarının musanna ve müzehhep güzelliklerinden hayranlıkla söz eder.¹⁷

Abdülhalim Çelebi Efendi bize dergâhın kütüphanesini gezdirdi. 1256 tarihinde yazılmış gayet küçük kıtada bir Kur'an gösterdi. Pek musanna' bir eserdir. Sonra Fahri Oyması diye şöhret almış ve bihakkın şöhret almış olan oymaları gösterdi. 936 tarih-i hicrisinde Gazanfer isminde bir zat tarafından vücuda getirilmiş nefis yazı ile yazılmış bir *Müntehabat-ı Eş'ar-ı Farisiye* gördük. Musavver Hâfız divanı bir mücevherdir. Yalnız Çelebi Efendi'nin cedd-i alaları bir çay geçerken suya düşürmüş ve hemen kitap kurtarılmış ise de birkaç sahifesi bozulmuştur.

Konya'nın uhrevî mekânları arasında Kur'an hafızlığının yapıldığı medreselere de değinen Cevdet'in karışık fikir ve ruh dünyası bir kere daha görünür. Konya'da dinî eğitim mekânı olarak en dikkate değer yer olarak bir medrese türü olan darü'l-huffazları sayar ve bunlardan Karamanda ve Akşehir'de ikişer tane vardır. Konya'dakilerle birlikte burada dört yüz çocuk hafızlık yapmaktadır:

Konya'da gördüğüm talimi ve dinî müesseselerin en ziyâde câlib-i dikkat olanı Darü'l- huffazlardır. Darü'l-huffazlar birer medrese, birer seminaryadırlar. Buralara on ya-

16 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları", *İçtihad*, No:187, 1 Eylül 1925, s.3711-14

17 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları", *İçtihad*, No:187, 1 Eylül 1925, s.3711-2.

şından yirmi yaşına kadar çocuklar devam ve Arapça olan Kur'an'ı ezber ederlerdi. Bu müesseseler iki sene evveline gelinceye kadar devam etti. Darü'l-huffaz Karaman'da iki tane, Akşehir'de iki tane vardır. Bunlarda cem'an 400 çocuk Kur'an ezberlemeye çalışırlardı. Konya'nın Darü'l-huffazında 150 talebe vardı. İki sene evvel bu zavallı çocuklar bu işkenceden tahlis edildiler ve binaları iptidai mektebine kalbolundu. Manasını anlamadığı ibareleri ezberlemek ne kadar müşkil ve azaptır, tahmin edersiniz. Zalim hocaların tazyiki ve dayacağı altında birçok çocuklar tecennün edermiş. Konya'nın maarif müdürü Celil Bey bu Darü'l-huffazları iptidai mektep binalarına tahvil ederken bunlara Kurtuluş Mektepleri adını vermiş. Bu isim doğrudur ve haklıdır. Çünkü bu tebdilde hakiki bir halâs vardır. Cem'an beş yüz elli dimağ mengenenin arasında tazyik olunmakta iken kurtarılmışlardır. İnsaniyet, bütün insaniyet zannederim ki daha böyle çok halâslara müstahak ve muhtaçtır. Bunlar yapılmalıdır. Ve cümlemiz bu müncilik vazifesiyle muvazzaf olduğumuzu bilmeliyiz. Adalet üzere bulunmaya mecbur olmadan evvel âdil olmayı öğrenmeliyiz.

Verimli ve etkin bir aydın olmasını sağlayan en önemli sermayenin klasik Şark ilmine vukûfiyeti olan Abdullah Cevdet'in sırf anlamını bilmiyorlar diyerek hafızlık sürecini "işkence" olarak tanımlaması, din karşıtı düşüncenin onu nelerle kadar sürüklediğinin göstergesidir. Cevdet'in, hafızlığın İslam ilim ve kültür dünyasındaki yerini bilmemesini düşünmek zor, dolayısıyla metinde Tevhid-i Tedrisât'a da gönderme yapmasından hareketle bu aşırı yorumun konjektürel olduğu düşünülebilir.

Seyyah dinî mekânlardan sonra Konya'nın okullarıyla ilgili izlenimlerini aktarır.¹⁸ "Konya'da bizim irfan" başlığı kendi eserlerine ve görüşlerine olan ilgiyi ifade eder ve burada bir fikir hayatının gelişmekte olduğu müjdesini verir. Çevirilerinin ve *İctihad* makalelerinin görüştüğü memurlar

18 Abdullah Cevdet, "Seyahat İntibaları-10", *İctihad*, No:185, 1 Ağustos 1925, s.3674-76.

ve gençler tarafından okunmuş olması onu ziyade memnun etmiştir. Cevdet'in eğitim mekânlarından çoğunu ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Daha önce Konya Sanayii Mektebini ziyaret ettiğini anlatmıştı. Kız Muallim mektebini gezer ve Ermeni mimarın temelini attığı bina hakkında bilgiler verir. Burada 207 kişinin eğitim görebildiğini, şimdilik 169 kişinin eğitim aldığını anlatmıştır. Daha sonra Konya Lisesi intibalarını ve yöneticileriyle yaptığı görüşmeleri aktarmıştır. Son olarak ise Konya Darülmuallimini'ni ziyaret etmiş bu mekânlar hakkında şu ayrıntılı bilgileri vermiştir:

Kız muallim mektebini ziyaret ettim. Güzel bir binadır. Bu binanın temelini Ermeniler atmış. Kadrosu 207'dir. El-yevm 169 mevcudu var. Beş sınıftır. Saadet Hanım müdürleridir. Bu 169'un 10'u nehâridir. Talebenin sıhhatleri pek şen görünmüyor. Muayene-yi tıbbiyeleri senede yalnız üç defa icra ediliyormuş. Bunun pek az olduğunu her hafta ve hele her ay esaslı bir muayene-yi tıbbiye'ye tâbi' tutulmalarını ve tartılmalarını ve her şakirdin bir sıhhat dosyası bulunmak muvafık olacağı fikrinde bulundum.

Konya Lisesi'nin Kemal Bey isminde uyanık bir müdürü var. Sabık-ı idadi mektebidir. Şehre bir çeyrek mesafededir. Sıtmasız havalisindendir. 230 kısım-ı sâni, 140 kısım iptidai mevcudu vardır. 103'ü leylidir. 5'i meccanidir.

Darü'l-muallimin'e gelince: Tâli ve âli kısımları var. 205 kısım-ı tâlinin, 95 kadar âli kısmın mevcudu var. Bahçe aradım, hemen hiç yok. Mektep için idman yeri aradım; o hiç yok. Talebenin sıtmadan mustarip olduğunu müdür bey söylüyor. Müdürü İsmail Kemal Bey'dir. Ziraat derslerinin miktarını sordum. "Geçen sene 3'üncü ve 4'üncü sınıflarda haftada üç saat ameli, üç saat nazarî, şimdi 3'üncü sınıfta haftada 2 ve 4'üncü sınıfta haftada yalnız bir saat oldu" dedi. Mütehayyir ve çok mukadder oldum. New York şehrinin mekteplerinin bahçelerinde, tarlalarında 450.000 çocuğun [1913 senesinde] çalışmakta bulunmuş olduğunu düşündüm. Her mektebinde malumat-ı ziraiye dersleri bulunmayan ve bu derslere mühim bir tatbik ve itina tahsis edilmeyen hiçbir millet yoktur. Amerika'da 8 ile 10 yaşında çocuklar mektep bahçelerine mini mini elleriyle ektikleri

pancarı toplar, doğrar, sıkar ve userasından şeker istihsal ederler. Bütün cihan ziraata azim himmet tahsis etmiştir. Çok uzağı çok iyi gören müceddid reis-i cumhuremiz hayat-ı ziraiyemizde esaslı bir inkılâbın vücubunu görmüştür.

Eski bir dostum “her tarla bir istihkâmdır.” dediği vakit büyük bir hakikat ifade etmişti. Harb-i umûmiden evvelki refah-ı umûmi ancak bilhassa zirâi istihsalin taz’if edilmesiyle yavaş yavaş avdet edebilir. Nüfus meselesi ve gıda meselesi yekdiğerine bağlıdır. Karın tok olmadıkça tevellüd arzu ve iktidarı tevlid etmez. Tamamiyet-i tagaddi=neşv ü nema-yı tam ü kudret-i tevlid. Noksan-ı tagaddi=tereddi ve tenakus. Bu bir hakikat-i riyaziye derecesinde kuvvetli bir hükm ü nazardır. Mektep programımızda, hayat programımızda fizyolocıyanın, psikolocıyanın bize gösterdiği bu sade ve sarîh hakikati göz önümüzden ayırmayacağız.¹⁹

Abdullah Cevdet Konya seyahatini Fahrettin (Altay) Paşa’yı ziyaretle sonlandırmıştır. Bir süre önce mebus olan ancak aslı mesleği askerliğe dönen Fahrettin Paşa’yı ziyaret sebebini, kışlanın önünde yaptırmış olduğu muntazam meydan ile medenî bir tarzda, zevk-i selim içinde yaptırdığı eserleri görmek olarak ifade etmiştir. Onu beklediğinden farklı bir komutan bulmuştur. Neler okuduğunu, Konya’da ağaç meselesi vb. konuları sohbet mevzu etmiştir. Paşa’nın topluma önderlik için yaptığı bazı uygulamalar söz konusu edilmiş sonra da mesele Türk ırkının özgünlüğü, medenî kabiliyetleri ve becerilerine gelmiştir. Artık Abdullah Cevdet’in tereddütsüz biçimde ‘Türk ırkı’ndan bahsetmesi gözlerden kaçmaz: ona göre “Şarklının ve bilhassa Türk’ün umran unsurlarını tasarruf ve istismar ve isticnasa yüksek derecede istidadı vardır.” Avrupalılar “fort comme un Turc (Türk gibi güçlü) misalini hakkımızda umur-u maneviye ve fikriyede” kullanılmaktadırlar. Meselenin detaylarına burada giremeyeceğini belirten Cevdet yeni kurulan Cumhuriyet’in en önemli meselesi olan “milli kültür yaratma”nın farkında gibidir.

19 Abdullah Cevdet, “Seyahat İntibaları-10”, **İçtihad**, No:185, 1 Ağustos 1925, s.3676.

Mehmed Ziya'nın Konya Seyahati

Prof. Dr. Bayram Ürekli

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Mehmed Ziya Bey, Evkaf-ı Hümayun hulefasından Osman Vasfi Efendi'nin oğlu olup İstanbul'un Süleymaniye semtinde dünyaya geldi. Doğum tarihi Sicill-i ahvâl kayıtlarında 1283/1866-67 mezartaşında ise 1282/1866 olarak geçmesine rağmen oğlu Celal Ergun babasının doğum tarihini 1871 olarak ifade etmektedir. Önce Hamidiye sıbyan mektebini sonra Galatasaray Mektebi Sultanisi(1886) ve Mekteb-i Sanayi-i Nefise'yi 1890 yılında bitirdi. Buradaki öğrenciliği esnasında Maliye Nezareti Muhasebe-i Umumiyye Defter-i Kebir-i Umumi kısmında memuriyete başladı. Maarif Vekâleti bünyesinde Edirne, Tekirdağ, Midilli, Gümölcine, Halep ve Konya'da öğretmenlik yaptı ve 1892 yılında Bursa İdadisi'nde müdürlük görevinde bulundu, İstanbul'da Mahmudiye ve Vefa Rüşdiyesi ile Numune-i Terakkî ve Mercan idadilerinde dersler verdi. II. Meşrutiyetten sonra istatistik idaresi Müdürlüğü'nde iken Avrupa tarzında ilk defa ciddi bir rehber ve yıllık hazırladı. 1911 yılında kurulan İstanbul Şehri Muhipleri Cemiyeti (İstanbul'u Sevenler Derneği) ne üye seçildi. Faydalı çalışmalar yapan bu cemiyet, 1. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine dağıldı. 1917 yılında kurulan Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni(Eski Eserleri Koruma Encümeni)inde Halil Ethem Eldem, Mimar Kemâleddin, Efdaleddin Tekiner ve Celal Esat Arseven gibi isimlerle birlikte görev alarak tarihi eserlere karşı duyduğu ilgiyi hizmete dönüştürme imkanı buldu. Bu arada Meclis-i Kebîr-i Maârif, Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Hey'eti, Evkâf-ı İslâmiyye Meclisi, Târîh-i Osmânî Encümeni ile Vakıf Kütüphanelerinin

ıslahı için kurulan komisyonlarda da üye olarak çalıştı. Bu çerçevede İstanbul'daki eski eserlerin tescil edilmesinde görev aldı. Bu eserlerin resimlerinin çekilmesi ve kitabelerinin okunarak kayıt altına alınmasında hizmet etmiştir. Mehmed Ziya, Türk tarihindeki önemli kişi ve olaylar üzerine anma törenleri tertip etmesi sebebiyle "İhtifalci" lakabıyla anılır olmuştur.

Mehmed Ziya, henüz lise çağında iken Mevleviliğe ilgi duymuş Galata ve Yenikapı Mevlevihanelerinde bulunmuş hatta Şeyh Eşref Dede ile üç yıl kadar sohbet etmiştir. Konya'ya tayini sebebiyle Mevlevilik ile daha yakından ilgilenme imkânı bulmuş ve bu yakınlığın sonucu olarak da Bursa'dan Konya'ya Seyahat ve Konya Seyahati Hatıratından isimli iki eser kaleme almıştır. Bu çalışmalar sayesinde Mevlevi büyüklerinin hayat hikayelerini ve Mevlevilik hakkında bilgi aktarma imkanı elde etmiştir. Konya çalışmalarının yanı sıra, bir hayli Mevlevi dedelerinden faydalanmak suretiyle Yenikapı Mevlevihânesi isimli çalışmayı tamamlayarak bu sahadaki yetkinliğini ortaya koymuştur.

Mehmed Ziya Bey, 27 Mart 1930'da vefat etmiş ve İstanbul'un Eyüp semtinde-ki Bahariye Mevlevihanesi Haziresi'nde yer alan Dedeler Mezarlığı bölümündeki aile sofası içine defnedilmiştir. Daha sonraki senelerde Mehmed Ziya ile birlikte diğer aile fertlerinin mezarları da perişan hale gelmiştir.

Mehmed Ziya tercümeleri ile birlikte yirmiden fazla eser kaleme almıştır. "Yenikapı Mevlevihanesi, İstanbul ve Boğaziçi, Tarih-i Sanâyi, Âlem-i İslâmiyet, Bursa'dan Konya'ya seyâhat" en önemlileridir.¹

1 Mehmed Ziya Bey'in biyografisi konusunda geniş bilgi için bkz. İbrahim Alaeddin Gövsa, "Mehmed Ziya"; *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1936, s. 1601; Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmed Ziya Bey Hayatı, Mezarı ve eserleri", *Eyüp Sultan Sempozyumu VI*, İstanbul 2003, s. 172-181; Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat-Konya Seyahati Hatıratından* (Hazırlayanlar. Ahmet Çaycı-Bayram Ürekli), Konya 2010, s. 7-8; Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, (Haz. Mehmet Fatih Birgül, L. Ali Çanaklı), Bursa 2008.

Mehmed Ziya Bey'in Konya izlenimlerini yazdığı Bursa'dan Konya'ya Seyâhat adlı eser altı kısım olarak düzenlenmiştir. İlk kısımda İstanbul'dan Bursa'ya yolculuk ve Bursa ile ilgili geniş bilgi verilmiş, özellikle Bursa'nın ziyaret yerleri, camiler, türbeler, kaplıcalar, mektebler, Mevlevîhane ve şehrin ticaret mekanları hakkında oldukça önemli ve geniş tarihi malumât anlatılır. İkinci kısım da Bursa ovası, Kestel, İznik ve Yenişehir yolu ile Bilecik'e ulaşılması Küplü, Bozüyük ve Söğüt Ertuğrul Gazi Türbesi hakkında aydınlatıcı bilgi verilerek Eskişehir'e ulaşılır. Bu bölgedeki Karakeçili Türkmenleri ve onların II. Abdülhamid döneminde devlete bağlılıkları ile ilgili bilgiler çok dikkat çekicidir. Üçüncü kısımda Seyitgazi Nahiyesi, Frigya Mezarları, Çavdarhisar ve bölgenin eski çağ dönemi üzerinde durularak Kütahya şehri geniş bir şekilde ele alınmıştır. Çini imalathaneleri ve özellikle Kütahya Mevlevihanesi hakkında önemli bilgiler sunulmuştur. Dördüncü kısımda Afyonkarahisar'ın jeolojisi, coğrafi durumu, ziyaret yerleri, Afyon Mevlevîhânesi, şehir halkının sosyal durumu, Kaplıcalar, Çay ve İshaklı kasabası ile Akşehir ve Akşehir'deki türbeler, özellikle Nasreddin Hoca Türbesi üzerinde durulur. Beşinci kısım Azarı Köyü, Bölgeye dair tarihi bilgiler, Argıthanı, Ilgın ve Ladik bölgesinin antik dönemine dair malumat, Ilgın kaplıcaları ve zirai faaliyetler hakkında bilgiler verilir. Son kısım Konya'ya ayrılmış olup, Konya'nın topografyası, eski ve ziyaret sırasındaki durumu, Selçuklu eserleri, eğitim ve okullar, dinî kurumlar, Mevlânâ Türbesi, meşhur Mevlevîler, halıcılıkla ilgili tarihi bilgi, Konya halı sergisi, Konya'nın yol bağlantıları ve ulaşım gibi konular ele alınmıştır. Mehmed Ziya Bey bu kısımda ayrıca Mevlevilikle ilgili önemli bilgiler verir.

Konya Seyahati Hatırâtından adlı muhtasar eserde ise Mehmed Ziya Bey, Alaeddin Camii'nin avlusunda bulunan Selçuklu sultanlarının türbelerini ziyaretini ve ziyaret sırasındaki hitabını kaleme almıştır. Yine Konya İdâdi Mektebi'ndeki tarihi konuşması yer alır ki bu konuşmada Konya'nın kadîm tarihini anlatır. Sonra Konya'nın Selçuklular devrinde-

ki durumunu, Selçuklu mimarisini, lisanını, edebiyatını, Konya kalesini ele almıştır. Yine halkın yaşadığı mekanları, eski medreseleri, medreselerde okutulan dersleri ve tren yolunun Konya'dan geçmesi ile bölgenin ictimai hayatındaki değişimi anlatır. Son olarak da Konya'nın iktisadi hayatına dair bilgi vermektedir.

Mehmed Ziya Bey'in Bursa'dan başlayıp on gün kadar sürerek Konya'da nihayet bulan yolculuğunu anlattığı bu eserinde, onun eğitimci ve samimi bir Mevlevî olduğu dikkati çeker. Bu sebeple o geçtiği yerlerdeki Mevlevîhanelerle ilgili geniş ve önemli bilgiler verir.

Konya izlenimleri: Mehmed Ziya Bey, daha önce Konya'da bulunmuş fakat o zaman inceleme fırsatı bulamadığı birçok şeyi bu ikinci ziyaretinde mümkün olduğu kadar dikkatle incelemeyi düşünüyor. Gelişinin asıl sebebini ise Konya'da açılan halı sergisi hakkındaki gözlemlerini "Ma'lûmât" gazetesinde neşretmek olarak belirtiyor. Fakat bu arada Konya'nın tarihi durumuna dair bilgileri de toplamayı düşünmektedir.²

Mehmed Ziya Bey'in yolculuk yaptığı tren saat bir buçukta³ Konya istasyonuna giriyor. Mehmed Ziya bir polis memuru yardımı ile Osmaniye Otel'i'ne yerleşiyor. Sabah güneşin doğuşu sırasında Mevlânâ Türbesi üzerindeki yeşil kubbeyi seyrediyor. Sonra Konya'da ziyaret edeceği yerleri düzenli görebilmek için kendisine bir program hazırlıyor.

Programında;

Şems makamını ziyaret

Kubbe-i Hadra (Yeşil Kubbe)'yı ziyaret

2 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat* (haz. Çaycı-Ürekli), Konya 2010, s. 307; Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, (Haz. Mehmet Fatih Birgül, L. Ali Çanaklı), Bursa 2008.

3 Mehmed Ziya burada ezanî saati söylüyor yani akşam ezanının 12:00 olarak kabul edildiği saat, burada ifade edilen zaman akşam ezanından yaklaşık bir buçuk saat sonrası.

Sadreddin Konevi Türbesi'ni ziyaret
Altun-pa Medresesi hakkında tetkikât
Pirinççiler Hanına dair malumât
Kadı Siraceddin'in kabrini ziyaret
Mevlânâ'nın eşyasına dair tafsilatlı açıklama
Mesnevi-i Şerif Nüshasını ziyaret
İdâdî Mektebini ziyaret
Sahibata ve Karatay türbelerini ve medreselerini ziyaret
Sultan Alaaddin Cami ve Türbesini ziyaret
Âteş-bâz-ı Velî ve diğer meşhurların kabirlerini ziyaret
olarak zikrediyor.⁴

Mehmed Ziya otelden saat bir buçukta çıkarak Sadrettin Konevi'nin Cami ve Türbesini ziyarete gitmiştir. Cami'nin Konya valisi Mehmed Ferid Paşa zamanında mükemmel bir şekilde tamir edildiğini, kerpiç olan duvarlarının yontma taştan, toprak dam olan üstünün de kiremitle 1315/1897 tarihinde⁵ yenilendiğini belirtir. Yine cami içindeki kütüphanede 256 cilt önemli kitabın bulunduğunu Sadreddin Konevi'nin çocukluğu ve yetişmesini anlatmıştır. Onun olgunlaşmasında üvey babası Muhyiddin ibn Arbî'nin etkisini vurgulamıştır. Sadreddin Konevi'nin tefsir, hadis, kelim, tasavvuf ve hikmette asrının önemli kişilerinden biri olduğu mantık ve fen ilimlerinde yüksek dereceye ulaştığını ve birçok kişinin öğrencisi olarak O'ndan ders aldığını belirtir.

Sonra Sadreddin Konevi'nin Muftâhu'l-Gayb ve Fatiha Tefsiri başta olmak üzere 14 eserinin isimlerini saymaktadır. Mehmed Ziya bu kısmı şöyle anlatır:

“Buradan doğruca Sadre'd-dîn Konevî Hazretleri'nin

4 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, (haz. Çaycı-Ürekli), Konya 2010, s. 309. (Bu yazıda kitabın bu yayını kullanılmıştır).

5 Tarihte karışıklık olmalı çünkü Ferid Paşa 27 Mart 1898 tarihinde Konya'ya vali olarak tayin edilmiştir.

merkad-ı mutahharlarını ziyarete vardım. Şeyh-i müşârün ileyh hazretlerinin câmi'-i şerîf ve türbe-i enverleri mine'l-ka-dîm nazar-ı ihtiram önünde bulundurulduğundan aralık aralık ta'mîr ve tezyinine ihtimam olunduğu gibi el-yevm makâm-ı fehâmet-ittisâm sadâret-i uzmâyâ revnak-bahş-ı ik-bâl olan Fehâmetlü Devletlü Ferîd Paşa Hazretleri'nin⁶ Konya Vâlîliği'nde bulundukları esnada dahi sûret-i mükemmelede ta'mîr ve tezyin edilerek allâme-i müşârün ileyh hazretlerinin revân-ı pâki şâd edilmiştir.

Cenâb-ı Sadre'd-dîn'in Câmi'i sakflı küçük ve fakat dil-nişîn bir ma'beddir. Vaktiyle duvarları topraktan yapılan ve üzeri buralarda âdet olduğu üzere toprak ile örtülü olan iş bu ma'bed-i mübarek 1315 senesi zarfında duvarları yontma taştan üstü kiremit olmak üzere bir tarz-ı nevînde müceddeden ve mükemmelen termîn edilmişti.⁷

İşbu câmi'-i şerîf derûnundaki kütübhanede 256 cild kütüb-i nefîse-i mu'tebere mahfûz-ı mahfaza-i ihtiram oldu-

6 Mehmed Ferid Paşa, Avlonyalı lakabı ile tanınmıştır. 1851 tarihinde Yanya'da doğmuştur. İlk tahsilinden sonra Rumca ve Fransızca öğrenmiş, Mülkiye ve Adliye memurluklarında bulunmuş sonra Devlet şû'ra azalığına getirilmiştir. 27 Mart 1898 tarihinde Konya Valiliği'ne atanmış, 18 Temmuz 1899'da kendisine Vezirlik rütbesi verilmiştir. Konya Valisi iken Çayırbağ içme suyunu Konya'ya getirmiştir. Eski eserleri tamir ettirmiş, yol yaptırmış, eşkıyalığı önlemiş, Buğday pazarı, Müze-yi Hümâyûn'un Konya Şubesi'ni açmıştır. Konya'da ilk defa yatılı Sanat Okulu'nun açılması, Ziraat numune tarlalarının kurulması, Konya'da ilk defa Halı ve Kilim Sergisi'nin açılması onun zamanında olmuştur. 25 Ocak 1903 tarihinde sadaret makamına getirilmiştir. 9 Temmuz 1908 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. Azlinden sonra Mısır'a oradan da Avrupa'ya geçmiş, İtalya'nın Sanremo şehrinde 8 Aralık 1914'te vefat etmiş ve cenazesi Avlonya'ya getirilerek defnedilmiştir. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara 1983, s. 299-300; İbnü'l-emin M. Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar III*, İstanbul 1950, s. 1587-1653.

7 II. Abdülhamid zamanında Mehmed Ferid Paşa'nın Konya Valiliği sırasındaki tamir edilen cami, böylece büyük bir kısmı yenilenmiştir. Camideki tamir kitabesinin tarihi 1317'dir.

ğu gibi beş altı yüz senelik zarif ve nefis bir seccade dahi şâyân-ı ziyâret-i müteberrikât-ı kadimedendir. Hattâ riva-yete nazaran bu seccade Muhyî'd-dîn Arabi Hazretleri'nin metrûkâtından imiş.

Sadre'd-dîn Konevî (Ebu'l-Meâlî Şeyh Muhammed) e'â-zım-ı meşâyih-i muhakkikin ve efâhim-i ulemâ-yı râsihîn-dendirler. Aslen Malatyalı iseler de neş'etleri Konya'dır. Kendileri henüz tıfl-ı nev-resîde iken pederleri vefat etmekle o târihte Şam'da bulunmakta olan Şeyh Muhyî'd-dîn Arabi Hazretleri bi'l-hâssa ta'lîm-i lisân-ı hakikat zımnında Konya'ya gelerek müşârün ileyhın validesini tezevvüc edip kemâl-i ihtimam ile terbiye ve tefeyyüzlerine sa'y ve ikdam buyurmuşlardır. Semere-i istî'dâd-ı Hüdâ-dâdlarıyla az vakit zarfında Cenâb-ı Şeyh-i Ekber'in nefes-i kâmiline mazhar olan bu zât-ı âli-kadr fûnûn-ı muhtelif ve ulûm-ı mütenevvî'ada vâsıl-ı derece-i kusvâ oldukları gibi be-tah-sîs tefsir ve hadîs, tasavvuf, kelâm, hikmette vahidü'l-asr oldular. Kendilerinden istifâza eyleyen ulemâ ve urefâ pek çokdur.

Ekser evkâtta Cenabı Sadre'd-dîn'in meclis-i ilm ü irfanlarında hâzır bulunan Mevlânâ Celâle'd-dîn Rûmî Hazretleri'yle beyinlerinde muhâdenet ve muhâlasat-ı kâmile bulunduğundan esnâ-yı musahabede Hazret-i Celâle'd-dîn'e (Mevlânâ) tabîriyle hitâb buyurmaları sâhib-i Mesnevinin Mevlânâ lakab-ı âlisiyle teşehhürlerine bâdî olduğu gibi âlem-i ukbâya irtihâllerinde dahi Hazret-i Pîr'in namâzını vâki' olan vasiyetleri üzerine müşârün ileyh kılmıştır. Hazret-i Sadre'd-dîn (671) târihinde irtihâl-i dârı-bekâ buyurmuşlardır.⁸

8 Yazar yukarıdaki paragrafta Sadreddin Konevi'nin Mevlânâ Celaledîn-i Rumî'nin cenazesini kıldırıldığından söz etmektedir. Mevlânâ Celaledîn Rumî'nin vefat tarihi 17 Aralık 1273 olduğuna göre burada ifade edilen tarih, milâdî 671/1272 tarihine rastlamaktadır. Dolayısıyla Sadreddin Konevî, Mevlânâ'nın cenazesinde bulunmuş (17 Aralık 1273) ve bu tarihten dokuz ay sonra 16 Muharrem 673/22 Temmuz 1274'te Pazar günü vefat etmiştir.

Beynlerinde mükerreren vâki' olan mükâtebeden dolayı imâmiyyeden âlim-i meşhur Nasîrû'd-dîn Tûsî dahi Cenâb-ı Mevlânâ gibi Şeyh Sadre'd-dîn'in fazl u irfanının musaddıklarından olduğu meşhur ve mütevâtirdir. Cenâb-ı Sadre'd-dîn'in müellefât-ı aliyyelerinden başlıcaları:

1) Tefsir-i Fatiha, 2) Miftahü'l-Gayb, 3) Fükûk, 4) Tabsıratü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehî (Lisân-ı Fârisî üzere-dir), 5) Nefahât-i İlâhiye, 6) Fusûs fi Tahkîki't-Tavri'1-Mahsûs, 7) Keşfü's-Sırr, 8) Şerh-i Esmâ'-i Hüsnâ, 9) Câmiü'l-Usûl fi'l-Hadîs, 10) Risâle-i Hâdiye, 11) Müfâvazât, 12) Envâr-ı Enbiyâ, 13) Şerh-i Hadîs-i Erba'în, 14) Tuhfetü'l-Meşkûr

Müşârün ileyh hazretlerinin edebiyât-ı arabîyye ve Fârisiyye'ye intisâb-ı tâmlarından nâşi mutasavvifâne tanzîm buyurdukları eş'âr-ı arabîyye ve ebyât-ı Fârisiyyeleri de pek rengîndir. Sadre'd-dîn Konevî usûl-i tarîkatı, Muhyî'd-dîn Arabî Hazretleri'nden ahz u telakkî eylemişlerdir.”⁹

Yine Sadreddin Konevî ile Hazret-i Mevlânâ arasındaki sevgi ve dostluğu zikrederek bu iki alimin birbirlerinin sohbetlerine katıldıklarını, Sadrettin Konevî'nin hasta olan Mevlânâ'yı bir gün izyarete geldiğinde üzüntüsünden ağladığını yazmaktadır.

Sadreddin Konevî'nin türbesi hakkında bilgi vererek Konya'da bulunduğu sırada burayı sık sık ziyaret ettiğini de vurgulamaktadır.¹⁰ Türbenin yanındaki mezarlıkla ilgili de şöyle malumat vermektedir.

“Şeyhin Türbesi tarz-ı Selçukî üzere menşûr-ı müsemmen şeklinde direklerden çatılmış olup, bu direklerin üzerine tel kafes geçirilmiştir. Merkadın üstü ve etrafı beyaz mermerle tefriş olunmuştur. Cenab-ı Ebu'l-Me'âlinin ârâm-gâh-ı ma-

9 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 310-313.

10 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 310.

nevîsi zât-ı kemâlât-perverîleri gibi mahviyyet içinde ulviyyet, sadelik içinde ihtişam ve kudsiyyet izhâr etmektedir.

Zaviyenin kapısı üzerindeki Arapça kitabeninTürkçesi şöyledir:

“Bu mübarek imâretin inşası Şeyhü'l-imam, hakikati bulan, rabbanî âlim Muhammed oğlu İshak oğlu Sadreddin Muhammed'in -Allah ondan razı olsun- içindeki türbesi vakfiyesi şartlarında yazılı olduğu üzere kendisinin vakf eylediği kitapları bulunan kütüphanesiyle beraber, Salih dervişlerinden kalpleri ve bedenleriyle Allah'a yönelmiş dostlarının şahitlikleriyle altı yüz yetmiş üç (1274) senesinin aylarında yapıldı.”¹¹

Türbe ile ittisâlindeki mescidin târîh-i inşâsı Gıyâse'd-dîn Keyhüsrev-i Sâlis'in zamanına müsadiftir.

Şeyh-i müşârün ileyh hazretleri Meretin (605)inci sâli Cemâziye'l-Ahir'inin yirmi ikinci Perşembe gecesı tevellüd etmişlerdir.

Merhum Münîb Çelebi ile ba'zen şeyhin türbe ve kütübhanesini ziyarete gelir idik. Mescidin derûnu gayet sade ve fakat hoş ve ruhanîdir. Hele yaz günleri pek serin olur. Konya ma'mûlâtından olan büyücek testilere konmuş sular hem soğuk olur hem de sa'atlerce durduğu için içindeki mevâdd-ı kilsiyeye vesâ'ire durularak testinin dibine iner. Bu suretle şürbe bir derece daha sâlih bir hâle gelir.

Bir gün bu mescid-i mübâreki ziyaret ederken yerde duran yazılı bir taş gözüme ilişti. Vaktiyle bir sütün olduğuna şüphe edilmeyen bu taşın üzerinde senato ile Konya ahâlîsi tarafından Antonin hakkında yazılmış bir şükrâne sureti mahkûktur.

11 Yazar burada kitabenin Arapça metnini vermiştir, anlaşılması için biz Türkçe tercümesini koyduk.

Hazret-i şeyhin kütübhânesindeki kitâbların ekserisi akâ'ide ve tasavvufa dâ'irdir. Hatt-ı Kûfî ile yazılmış bir mushaf-ı şerîfin nukûş ve tezyînâtı fevka'l-'âde nazar-rübâdır.

İttisâlindeki kabristanda beş altı yüz senelik mezar taşları vardır. Bunların kimisi okunuyor kimisinin kitabeleri gayet kaba yazı ile yazılmış ve tarz-ı imlâları da hatalı olmak hasebiyle güçlkle tefrik ediliyor idi. Münâsib oldukça beyân eylediğim veçhile altı yüz târihine yakın zamanlarda yazılan kitabelerin yazıları ne Sülûse benziyor ne Kûfiye, o zamana mahsûs Sülûs ve Kûfî bozuntusu hutûtta ibaret!

Civarda ümerâ-yı Etrâkten bir çoğu medfûndur. Ez-cümle müceddeden açılan geniş ve sâyedâr ağaçlarla en muntazam bir bulvar hâlinde olan şose üzerinde ve yeni yapılan jandarma karakolhânesinin karşısında ka'in olup ahîren ta'mîr ve telvîn edilen tuğladan ma'mûl bir türbe derûnunda Şehâbe'd-dîn Anberül-Habeşî bin Emînü'd-dîvân medfûndur. Konyalılar bu zâta Anber Reis diyorlar. Ümerâ-yı Selçukiyye'den olmak ihtimâli vardır." demektedir.¹²

Mehmed Ziya devamında Larend kapısı, Konya surları ve Turgut oğul Ahmet Bey'in türbesi hakkında bilgiler verir.

"Bugün âsâr-ı bakiyesi meşhûd olan Lârende Kapısı'nın iki tarafında kuleler varmış. Harâb bir hâlde duran bir kulesi üzerinde Konya Kalasının duvarlarında olduğu gibi iki balık resmi görülür. Kapının târîh-i inşâsı (sene 618) (1221 Milâdî) dir. Konya ve Sivas Kal'aları târîh-i mezkûrda inşâ edilmiştir.

Kal'anın inşâsı hakkında İbn Bibinin verdiği tafsîlâta nazaran Alâ'e'd-dîn Keykubâd-ı Sâni (663) şehrin dört kapısıyla kuleleri inşâ ettikten sonra sâ'ir kal'a surlarını ve burçla-

12 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 314-317.

rı rü'esâ-yı Etrâk inşâ eylemişlerdir. Kal'a duvarları Ayât-ı Kerîme ve ehâdis-i nebeviyye ile tezyin edildiği gibi Şeh-nameden bir takım ebyât-ı Fârisiyye dahi hakk olunmuş ve cidarlarına mermerden arslan ve balık ve kartal kuşu resimleri dahi vaz' edilmiş idi. Bunların ekserisi Mekteb-i İ'dâdî Müzesinde hıfz edilmektedir...

Lârende Kapısı'nın karşısında ve Meram Caddesi üzerinde Sâhib-atâ merhumun camî'-i şerifi ve arkasında ve Lârende tarîki üzerinde banisinin türbesi vardır. Sadre'd-dîn Konevî'yi biraz geçince, ümerâ-yı Etrâkten Turgudoğlu Ahmed Bey'in Türbesi görülür. Bu medfen basık tavanlı, taştan ma'mûl olup sokağa ve etrafındaki kabristana pencereleri vardır...

Bu türbenin içindeki taşların kitabelerini iyice okuyabilmek üzere, kabristanın alçak duvarını atlayarak içeriye girdim. Konya'da, kabristanlara sâyedâr ağaçlar dilemek âdet olmadığından, sıcağın en şiddetli bir zamanında kitabeleri okuyuncaya kadar pek ziyâde meşakkat çektim; muztarib oldum. Kabristandaki taşlar bu havalide çıkan küfegi nev'inden mesâmmâtli kaba taşlar olduğundan üzerlerine güzel yazı tahrîr ve hakk edilemiyor. Mezar taşları şekil ve tarz-ı tahrîrce hep birbirine benziyor; taşların re'sleri nısf dâ'ire şekl ü resmindedir.”¹³

Mehmed Ziya Bey buraları inceledikten sonra Şems-i Tebrizî Dergahı'nı ziyarete gitmiştir. Türbenin bahçesinde sağda ve solda bulunan kabirleri geçerek o zaman Şems dedesi Ahmed Şükrü Efendi'nin odasına girer ve Dede Efendi'yi daha önceden tanıdığı için hoşbeş ettikten sonra türbe de korunan eski emanetleri görmek istediğini belirtir. Hacı Ahmed Şükrü Efendi ile birlikte türbe kısmına geçerler. Şems-i Tebrizî Dergâhı semahâne ve türbeden ibaret olup, şeyhe mahsus daire bunun dışında bulunmaktadır.

13 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 316-317.

Mehmed Ziya Türbenin durumundan ve içeride bulunan bir Kur'ân-ı Kerim, dört cilt olarak tertip edilmiş Kanunî'nin veziri Rüstem Paşa'nın vakfettiği bir tefsiri, Magribî hatla yazılmış altı ciltlik Mesnevî nüshasını, Şems Hazretleri'nin başına giydiği Arakiyeyi ve hırkasını ziyaretini şöyle anlatır:

“Kapıdan içeriye girdiğim zaman Dede Efendi'yi uzun ve alçak bir sedirin alt başında, kitâb mütâla'asıyla meşgul buldum. Adâb-ı tarîk üzere selâm verdim. Mübarek zât başını kaldırıp, bana bir nazar atfettiler. Fakirin o esnada: “Dede Efendi hazretleri fakiri tanıyabildiniz mi?” su'âli-me cevaben: “Maşallah! Tanımaz mıyım!...” mukâbelesiyle bir elinde kitâb olduğu hâlde oturdukları yerden kalkarak bizi tatyîb ve taltif ve eski mahabbetleri tecdîd eylediler. Bu seferki seyâhatimizden bahsile zât-ı âlîleri gibi zevât-ı fazîlet-simâtı ziyaret şerefiyle müşerref ve müstes'ad olduğumdan dolayı hâsıl olan mesrûriyyetimi arz ederek türbede mahfuz teberrükât-ı kadîmeyi ziyaret arzusunda bulunduğumu beyân eyledim.

Cenâb-ı Şems'in sandukası, Buhârâ ve umûm Hindistan'daki merâkîd-ı meşâhîr misillû yukarıdan aşağı kamilen şallarla mestur ve müzeyyen olup başındaki uzun sikkenin üzerinde yeşil örfî destâr vardır. Sandukanın başucunda ve semâ'hâne ile türbe-i münevereyi tefrik eden câmekânın iç tarafında zücâcdan mâ'mûl kıymetdâr kandiller vesâ'ir evânî mu'allâktır.

Cenâb-ı Şems'in zât-ı kerâmet-penâhîleri tecelliyât-ı sübhâniyye ve cezebât-ı ilahiyyeye masdar oldukları cihetle türbe-i münevverelerinde bu hâl tamamıyla mahsûstur. Sâ'ika-i ihlâs ile içeriye giren bir zâ'ir için mazhariyyet-i Şems'i hiss ü idrâk etmemek kabil değildir! Türbe-i kudîsî-rütbe-i Cenâb-ı Mevlânâ'daki hâlet-i aşk-efzâ başka, dergâh-ı müşterî-penâh-ı Şems-i Tebrîzî'deki cilve-i acîbe-i istiğrak bûsbütün başkadır.

Bu dergâh-ı âlîde ziyaretiyle müstes'ad ve müşerref ve hâ'iz-i nisâb-ı mübâhât olduğum müteberikâttan bir nüs-ha-i Kur'ân-ı Kerîm, İzze'd-dîn el-Hattât es-Sâvecî hattıyla muharrer olup nazar-rübâ bir surette tezhîb ve teclîd edilmiştir. Bu kitâb-ı mübîn ve mukaddesin hatimesinde: "Fîşehri'l-mu'azzam Şa'bân li-seneti sitte aşara. Min şehri'l-Mükerrem Muharremi'l-Harâm li-seneti sitte ve ısrîne ve seb'a mîe"¹⁴ ibareleri muharrerdir.

Mahmûdül-Kalemdâr'ın hatt-ı nefîsiyle yazılmış dört cild üzerine müret-teb tefsir-i şerifi dahi ziyaretle müşerref oldum. Cennetmekân, firdevs-âşiyân Kanunî Sultân Süleyman Hân Hazretlerinin veziri Rüstem Paşa'nın vakfı olan bu tefsîr-i şerîf satırlarının aralarında kırmızı mürekkeple Fârisî tercümeler de vardır.

Bu Kitâbu'llâh'ın hattı fevkal-'âde nefis olduğu gibi cildi dahi nazar-rûbadır. Hele satırlarının arasındaki kırmızı hutût nazar-ı kârî'e başka bir letafet arz ediyor.

Kitâb-ı akdesin târîhi şudur: "Zî'l-Hicce min şuhûri sene selâsin ve ısrîne ve seb'a mîe. Mine'l-hicreti'n-nebeviyye."¹⁵

Hâcî Ahmed Dede Efendi bu teberrûkat-ı nefîseyi birer birer ziyaret ettirdikten sonra, kuhl-ı uyûn-ı iştiyakımız olan Mesnevî-i Şerîf nüshasını mahfuz bulunduğu câmekândan çıkararak yed-i ihtiramında tuttuğu hâlde fakire uzattı.

Mağribî hattıyla altı cild üzerine muharrer olan bu kitâb-ı hikmet-nisâbın nihâyetinde şu ibareler yazılıdır:

"Mülk sahibi ve kullarına yardım eden Allah'ın inayetiyle, doğru yolu gösteren bu kitabın yazılması, fakir, günah-

14 "Muazzam Şaban ayının 716 ve Muharremü'l-Haram ayının 726 senesidir."

15 Peygamberin hicretinden yediyüz yirmi üç senesi zilhicce ayında (Aralık 1323).

kar, doğrudan eksikliğini kabul eden Karamanlı Hasan b. Ahmed b. Muhammed -Yüce Allah ona lutfuyla yardım etsin- tarafından tamamlandı. Allah onu, velilerin kutbu, inananların özü, nebilerin ilimlerinin varisi, dinin ve ümmetin celali lakabını (Mevlâna'nın) -Allah bizi takdis etsin ve onun yolundan gitmeyi nasip etsin- sözlerinden istinsahı ve bereketiyle affetsin. Yedi yüz seksen dört senesi ayları içinde M.1382."¹⁶

İş bu mücelledât-ı mübâreke ve âsâr-ı nefiseden mâ'adâ Cenâb-ı Şems'in başlarına giydikleri arakiyye ile iktisâ eyledikleri hırka dahi şâyân-ı ziyaret ve teberrüktür.

Mahzen-i envâr-ı şems-i hakikat olan, müşârün ileyh hazretlerinin başlarına koydukları sikk, arakiyye cinsinden Nakşî külahına müşabih olup etrafında lafza-i celâl ve tevhîd muharrer ve menkûştur. Yan tarafları şemsiyyelidir.

Arkalarına giydikleri hırka uzun kollu ve yırtmaçlıdır. İpekli, kefenlisi, yünlüsü, kıldan ma'mûl olanı el-yevm türbe-i Mevlânâ dâhilinde mevdû'-ı sandukça-i ihtiram olup senede bir kerre ziyaretiyle teberrük olunur.

Vazîfe-i ziyareti îfâ ettikten sonra, şâyân-ı kayd u tezkâr olan husûsâtı defter-i hatıratıma geçirmek üzere bir köşeye çekildim. Dede Efendi ise gıpta olunacak bir vaz-ı ta'zîm ve mahviyetkârî ile teberru kât-ı mezkûreyi yerli yerine yerleştiriyordu. Bu iş nihayet beş on dakika sürdü, sonra beraberce çıkıp da'ireye avdet ettik."¹⁷ demektedir.

Mehmed Ziya bu ziyaretini anlattıktan sonra Şems-i Tebrizi Hazretleri ile Mevlânâ Hazretleri'nin buluştukları yer hakkında malumât vermektedir. 1244 yılında Konya'ya gelen Şems-i Tebrizî Pirinçiler Hanına inmiştir. Burası "Mera-

16 Aslı Arapça olan ibarenin anlaşılması için Türkçe tercümesini verdik.

17 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 318-320.

cü'l-Bahreyn" "iki denizin birbirine karıştığı yer" anlamına gelmektedir ki, Mevlânâ ile Şems burada buluşmuşlardır. Bunu şöyle anlatır:

Cenâb-ı Şems-i Tebrîzî hakkında ba'zı tafsîlât vereyim: Ma'lûm-ı urefâ olduğu üzere, Şeme'd-dîn Tebrîzî gencîne-i aşk u istiğrak olmuş kümmelîn-i evliyâu'llâhtan olup ismi şerifleri (Muhammed bin Ali bin Melikdâd) ve Şeyh Ebû-bekir Sellebâf Tebrîzî hulefâsındandır. Ahir hâlinde dâ'imâ seyr ü seyahatle imrâr-ı evkât ederler idi. Bağdâd'da Şeyh Evhadü'd-dîn Kirmanî ile görüştüktan sonra (642) sene-i hicriyyesinde Konya'ya gelerek (Pirinççiler) Hânî'na nazil olmuştur. Burasına (Merecû'l-bahreyn) itlâk olunur zira bahr-ı Rûmî olan Cenâb-ı Mevlânâ ile, deryâ-yı Fâris olan Şems-i Tebrîzî yekdiğerine burada mülâkî olmuşlardır.

Bu hâna dâ'ir esaslı tedkîkât icrası hususunda fakîri ter-gîb ve teşvik eden fâzıl-ı güzîde-hısâl Veled Çelebi Efendi Hazretleri olmuştur.

Bu cihetle Konya'ya muvasalatımın ertesi günü hemân tedkîkâta başlamış idim.

Karatâi Medresesi'nin karşısında kâ'in ve (Küçük Karatâi) Medresesi nâmıyla mevsûm ve meşhur olan medrese Cenâb-ı Mevlânâ nâmına inşâ edilmiştir. Bu medrese mu'ah-haran harâb olduğundan yerine bir başkası yapılmıştır. Bundan on sene mukaddem görülen gayet musanna' sofa bekâyâsı dahi münhedim olarak yerine bir mescid bina edilmiştir. Bu medrese-i kadîmenin tarz-ı inşâ ve tezyini de diğ-erleri gibi musanna' ve nazar-rübâ olmak melhuzdur.

Cenâb-ı Şems'in, Hazret-i Mevlânâ'ya mülâkî oldukları Pirinççiler Hânî el-yevm Ataiyye Medresesi'nin bulunduğu mahalde veyâhûd ittisalinde imiş. Mezkûr medrese cadde-sinde bir sedd varmış. Burasına (Meracû'l-bahreyn) denir ki, her iki gevher-i nâ-yâbın telâkî-i aşk-efzâları işte burada vâkî' olmuştur. Tesviye-i tarîkte bu seddin bir kısmı mezkûr

medreseye ve bir kısmı da tarîke kalb edilmiştir. Orada zerkûblar ya'nî kuyumcular otururlar-muş. Sedd terbî'an sekiz on metredir. Burada kabir taşı gibi taştan bir alâmet-i mahsûsa bulunurmuş...

Cenâb-ı Şems ile Hazret-i Mevlânâ'nın yekdiğerine ne suretle mülâkî olup beynlerinde ne gibi muhâverât cereyan ettiğı menâkıb vesâ'ir âsârda mastûr ve havârik-ı hâlât-ı müşârûn ileyhimâ dahi ba'zı kütüb-i mu'teberede mezkûr olduğundan burada tafsiline lüzum görülememiş ancak edeb ve fazilete dâ'ir olan muhaverelerinin zikr ü beyânına ibtidâr kılınmıştır:

Menâkıb-nüvîsânın beyânına göre, Hazret-i Şems-i Tebrîzî, Cenâb-ı Mevlânâ ile iki sene kadar sohbet buyurup, musâhabetleri sırf aşk u mahabbet-i ilâhiyyeden ibaret olmakla bu esnada tarafeynden nice havârik-ı hâlât zuhur etmiştir. Cenâb-ı Mevlânâ'nın semâ' ve taraba olan meyl ü inhimâk-ı âlîleri bu mülakatın netîce-i vecd-efzâsıdır.¹⁸

Mehmed Ziya Şems-i Tebrizi ile Hazreti Mevlanâ arasında geçen arkadaşlık ve dostluk bağı, Konya'dan giden Şems'i bulmak için Mevlanâ'nın Halep'e, Erzincan'a sonra Şam'a gittiğinden genişçe bahseder. Sonra Mevlanâ Türbesi'ne geçerek kendisi de Mevlevî olduğu için Mevlanâ Türbesi'ni uzun uzun anlatır:

“Fakat evvel-emirde, mehbit-i envâr-ı lâhûtiyye ve mahzen-i füyûzât-ı sübhâniyye olan bu türbe-i mu'attarayı mümkün olduğu kadar ta'rîf ve tavsif edeyim: Oldukça nazar-rübâ bir tarzda mermer levhalarla inşâ edilmiş büyücek bir kapıdan geçilince dört beş metre murabba'ında ayrıca bir mahalle girilir. Burada birçok elvâh-ı güzide ve mu'tebere ez-cümle Molla Câmî merhumun medh-i Mevlânâ'ya dâ'ir tanzim eyledikleri kıt'a-i meşhûreleri sağ cihette âvîhte-i mevkî'-i şeref ve ta'zîmdir.

18 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 321-322.

Geniş saçaklı bir mermer kapının üstünde Molla Câmi'nin türbe-i mu'azzama-i Mevlânâ vasfındaki beyt-i hikmet-âmî-zî asılmış olduğu gibi bunun altında da Haleb'de şeref-yâb-ı mülâkâtı olduğum Konya Vergi Müdür-i esbakı, muhibb-i vefâ-şî'âr Sâdık Bey pederimizin eser-i kilik-i letâfet-resânî olan ism-i pîr mulaktır.

Bu küçük dâ'ireden müstatîlû's-şekl vâsî' bir dehlize geçilir.

Bu dehlizin sağ tarafı sülâle-i tâhirelerinden güzerân olan çeleviyân ve ba'zı kibâr-ı meşâyih-i eslâfın merâkîd-ı mübârekelerini muhtevîdir, işbu merâkîd ile dehlizin zemini bir seviyede olmayıp makâbirinki bir metre kadar yüksektir...

Cenâb-ı Mevlânâ'nın asûde-nişîn-i lahd-i safa oldukları mahall-i mübarek murabba' u's-şekl kalın sütunlara istinâd ettirilmiş ve üzerine kitâbımızdaki resimde görüldüğü veçhile uzun bir kubbe oturtulmuş âdetâ müstakîl ve fakat diğer makâbire muttasıl olmak üzere bir türbe şekil ve hey'etindedir. Diğer makâbirin üstündeki kubbeler camî' kubbele-ri gibi basık ve nısf dâ'ire resminde olduğu hâlde Kubbe-i Hadrâ bir üstüvane üstüne mahrût oturtulmuş şekilde ve dilimlidir. Makâbir-i sâ'ire üzerinde üç kubbe vardır. Kubbe-i Hadrâ tarz-ı Selçukî üzere yapılmış ve üstü kamilen yeşil çinilerle mestur ve müzeyyen bulunmuştur.

Kubbe-i Hadrâ hakkında icra eylediğim tahkikattan anlaşıldığına göre, Hazret-i Mevlânâ'nın medfûn oldukları mahal zamân-ı Selçukî'de gül bahçesi imiş. El-yevm civârında kâ'in türbe hamamı da bir halvetten ibaret olup bahçenin hamamı imiş.

Dehlizin etrafı Selçukîler zamanında yapıldığı gibi Kubbe-i Hadrâ dahi Melik Alâ'e'd-dîn tarafından inşâ ettirilmiş- tir. Asıl Kubbe-i Hadrâ'nın altında cevâmî'-i şerife kubbeleri tarzında yuvarlak bir kubbe daha varmış.

Cennetmekân Kanunî Sultân Süleyman aleyhi'r-rahme ve'l-gufrân Hazretleri dahi Irak seferinde Konya'yı teşrif-i hümayûnlarında Hüsrev Çelebi Hazretleri'nde müşahede buyurdıkları ahvâl-i kerâmet-iştîmâle binâen dâ'ire-i türbe-i mukaddesede inşâ-yı eser ve isticlâb-ı hüsn-i nazar-ı evliyâ-yı kirama teşmîr-i sâ'id-i ihtimam buyurup hâlâ namâzgâh-ı fukara ve niyâzgâh-ı urefâ olan mescid-i şerifi bina ve Bahâ'e'd-dîn Veled kuddise sırruhu's-samede mensûbiyyetle ma'rûf medrese-i münderiseti'l-erkânı tecdîd ve Mesnevî-hân Mahmûd Dede'ye¹⁹ (Sevâkıbü'l-Menâkıb) nâmındaki eserin tertibini irâde ve ferman buyurmuşlardır. Sultân-ı müşârûn ileyh hazretleri eş'âr-ı celilelerinde (Muhibbî) mahlasını ihtiyar buyurmuşlardır.

Dergâh-ı şerifin ittisâlindeki iki minareli câmi'-i envâr-lâmi' ile imaret, medrese dahi âsâr-ı Süleyman Hân'dandır.²⁰

Melek Ahmed Paşa dahi 1060 târihinde bu dergâh-ı münîfin ta'mîr ve termîmine me'mûr olmuş idi.²¹

Semâ'hâne Gedik Ahmed Paşa'nın eser-i hayrı olduğu

19 Konya Mevlânâ Dergâhı'nda uzun süre hizmet etmiş ve Sevâkıb-ı Menâkıb adlı çalışmayı hazırlamıştır. 1011/1602 yılında vefat etmiştir. Bkz. Süheyl Ünver, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, İstanbul 1973, s. 2.

20 Peçevî Kânûnî'nin yaptırdığı eserleri sayarken, “merkadin kurbinde iki minareli bir cami, semâhâne, mescid, imâret, dârü'z-ziyâfe ve dervişler için hücreler yaptırdı” demektedir. Bu hususta bkz. Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, C. I, İstanbul 1864-66, s. 426; Evliya Çelebi yukarıda belirtilenleri zikrettikten sonra farklı olarak kiler, fırın, matbah, dârü't-ta'am saymaktadır. Ayrıca bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. 3, İstanbul 1314, s. 262; İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1997, s. 646-647.

21 Mevlânâ mâmuresi IV. Murad'ın saltanatı zamanında 1060/1650 yılında Melek Ahmed Paşa sadrazam iken esaslı bir surette tamir edilmiştir. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. 3, s. 262.

gibi türbe-i şerîfenin üç tarafındaki payeler Sultân Selîm Hân-ı Sâni Hazretlerinin hengâm-ı saltanatlarında yaptırılmıştır.

Merhum Hacı Bostan bin Abdü'l-halîm Çelebi Efendi'nin²² zamânında, Kubbe-i Hadrâ'nın ba'zı yerleri muhtâc-ı ta'mîr bir hâle gelmiş olduğundan ta'mirini ârzû etmiş ise de âsâr-ı mülûkten olmak hasebiyle keyfiyyet Sultân Mustafa-yı Sâni Hazretleri'nin atebe-i mülûkânelerine arz ve istizan edilerek bi'd-defa'ât vuku' bulan istirhamı veçhile şeref-erzân buyurulan müsâ'ade-i seniyye üzerine bu hizmet-i müteberrike Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın yeğeni sadr-ı esbâk Amcazade Hüseyin Paşa'ya terk ve ihale buyurulmuştur.

Kudemâ-yı tezkire-nüvîsân türbe-i şerîfenin hey'et-i mecmû'asını üç dâ'ireye taksim edip: Türbe-i mutahhara-da bi'l-fi'il meşihat eden çelebiyân-ı kiramın medfenine *kubâbü'l-aktâb*, çelebiyân-ı sâ'ire ve meşâyih ve Mesnevî-hân ve tarîkatîyân ve vücûh-ı fukaraya mahsûs olan mahalle *hadîkatü'l-ervâh* ve câzibe-i aşk ve mahabbet-i Mevlânâ ile Horasan'dan Konya'ya gelen ve fakat irtihâl-i Mevlânâ'yı müte'âkib terk-i kabâ-yı müste'âr ile türbe-i şerîfeye müteveccihen asûde-nişîn olan âşıkân-ı sâdıkânın medfenlerine dahi *hamûşân-ı âşıkân* demişlerdir.

Velî-ni'met-i bî-minnetimiz, halîfe-i kerâmet-mu'tâdımız, pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin me'âsir-i güzide-leri silsile-i meşkûrelerinden olmak üzere türbe-i şerife ile mescid-i mübarek bundan bir iki sene evvel sûret-i mükemmelede ta'mir ve tezyin ve semâ hâne dahi tevsî' buyurularak kulûb-ı sâfiyyeashabı tatyîb ve tesrîr buyurulmuştur.²³ Bundan sonra türbedeki sandukalar hakkında bilgiler vererek türbenin çini süslemelerini, geometrik şekillerini, hat örneklerini, mesnevi ciltlerini ele alıp anlatır.

22 Yirmi yedi yıl postnişinlik yapmıştır. 1117/1705'te vefat etmiştir.

23 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 328-332.

Tekmil-i kitabın hitâmı (668)dedir. Hazret-i Mevlânâ ve Cenâb-ı Veled'in Türkçe'den ziyâde Rumca dahi şi'rleri vardır.

Altı cildten ibaret olan Mesnevî-i Şerif (25.585) ebyâtı müştemeldir, bu eser-i âlîden evvel yazdıkları Dîvân-ı Kebîr (93.927) ebyâtı hâvidir. (Fîhi Mâ Fîh, Mürâselât, Mecâlis-i Seb'a) gibi müttefekun aleyh olan âsâr-ı güzidelerinde bir fıkra Türkçe yoktur. Yalnız (Dîvân-ı Kebîr)lerinde tam bir mülemma' gazel ile meyânında birkaç beyti hâvî üç tane gazel parçası kezâlik bir iki gazel meyânında ebyât-ı müfrede-den ibaret Türkçe şi'rleri vardır." demektedir.

Bunu müteakiben Hazreti Mevlânâ'dan sonra sıra ile makamına geçenlerin isim ve tarihlerini zikretmektedir.²⁴

Mevlanâ Türbesi'nden sonra Konya Sur'unun Laren-de kapısı karşısında bulunan Sahibata Cami ve türbesini, sandukalar üzerindeki kitabeleri anlatmaktadır. Yine Gazi Alemşah Mahallesinde harab bir halde bulunan Sırçalı Medrese'yi, Alaaddin Tepesi'nin kuzey tarafında sur hendeğini geçince insanın karşısına çıkan Karatay Medresesini, Gazi Alemşah Mahallesinde bulunan Daru'l-huffaz'ı, İnce Minare Daru'l-hadis Medresesini anlatmaktadır.²⁵

Mehmed Ziya Bey'in bu eseri Bursa'dan hareket ederek Konya'da nihayet bulmuş on günlük bir yolculuğu daha geniş olarak da Konya'yı anlatmaktadır. Eser okunduğunda bunun sıradan bir seyahat kitabı olmadığı fark edilmektedir. Çünkü yazar geçtiği yere ait gözlemlerini aktarmakla yetinmeyip, daha önce telif edilmiş kaynaklarda bulduğu bilgileri tetkik ederek doğru bulduklarını kitabına almakta, yanlışları da belirtmektedir. O'nun en belirgin tarafı araştırmacı eski eserlere vukufu, eğitimci ve Mevlevî olmasıdır.

24 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 345-346.

25 Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, s. 350-357.

Konya Bölgesi'ndeki Hitit Anıtlarını Ziyaret Eden Bazı Seyyahlar ...

Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD. Öğretim üyesi.

Giriş

Bir Anadolu kenti Halikarnassos'ta doğmuş Herodotos, Lydia, Media, İran, Fenike ve Mısır diyarlarını İ.Ö. V. yüzyılın ortalarında dolaşmıştı. Kimilerine göre o, '*tarihin babası*' kimilerine göre de '*yalanların babası*' lakabıyla antik çağ dünyasında ünlenecekti. Dolaşısıyla aslında, '*Historia*'sında, Mısır için anlattıklarından en azından bir kısmı uymakta idi ikinci yakıştırılan lakabına. Öyle ki firavun Sesostri'sin, baş eğdirdiği ülkelere yazıtlı ve üzerlerinde kadın üreme organlarının olduğu -tarihçimizin zamanında bile- çoğunun kayb olduğu ancak bir kısmını Suriye topraklarında gördüğü çeşitli sütunlar diktirdiğini satırlarının arasına serpiştirir vermişti. Dahası aynı paragrafın arasında Herodotos, öyle şeyler yazıyordu ki doğruluğunun ve yanlışlığının teyidi yaklaşık iki bin beş yüz yıl sonrası bulacaktı. Çünkü mezkûr Mısır firavunun, biri İonia'nın Phokaia-Ephesos yolu, diğeri Sardes'ten İzmir'e giden yol üzerinde iki buçuk dirsek yüksekliğinde, sağ elinde kargı, sol elinde yay tutan bir savaşçı rölyefini oyduğunu ballandıra ballandıra anlatıyordu. Hatta kabartma üzerinde '*ben, bir omuz vuruşta bu ülkeyi yendim ve aldım*' cümlesinin yazılı olduğu bir kitabenin¹ de var olduğunu ekliyordu satırlarının arasına.

Söyledikleri, o zaman ki dünyanın herhalde çok ilgisini çekmiş

1 Herodotos II: 106.

ve çok okunanlar arasına girmiş olmalıydı. Ama görüldüğü üzere antik dünya, koskoca bir Hitit devletinin ve medeniyetinin varlığını unutmış ve hafızasından silmiş görünüyor. Bu siliş, sadece antik dünya için değil aynı zamanda modern dünya için de söz konusuydu.

Hititleri Modern Dünya Konya Bölgesi Odaklı Tanımaya Çalışıyor...

XIX. yüzyılın başlarında Batı’da arkeoloji yeni yeni emeklemeye başlıyordu. Bu kapsamda Batı, geliştireceği ve daha sonra tüm dünyaya pazarlayacağı arkeolojinin staj alanları ile birlikte kendi medeniyetinin köklerini ve kutsal kitaplarındaki masalların doğruluğunun ne oranda olduğunu öğrenebilmek için Osmanlı Devleti’nin coğrafyasını seçiyordu. Çoğu Batılı tüccar, mimar, mühendis, papaz ve bazen ajan olanlar çok geçmeden Mezopotamya’nın Ninive ve Khorsabad gibi merkezlerinde² kazılara başlayacaktı. Böylece arkeolojik kalıntılar yanında binlerce Sumerce, Akadça, Babilce ve Asurca tabletler keşfedilecek ve çok geçmeden bu kil kitaplar üzerindeki çivi yazıları da deşifre edilecekti.

Bu yüzyılın başları ve ortalarında çiviyazılı belgelerin keşfi ve deşifre edilmesi ile meşgul olunurken aynı zamanda bilinmeyen – ve aşağıda nasıl bir isim verildiği anlatılacak- bu medeniyetin arkeolojik abidevi eserleri ve yapılarının seyahatnamelere girdiği yıllar da oluyordu. Özellikle 1833-1837 yılları arasında Anadolu’yu dolaşan ve raporlarını 1839’da yayımlamış olan Ch. Texier, Lycaonia ve Isauria bölgelerini gezecekti ancak buradaki Hitit varlığından daha çok –yukarıda Herodotos’un ifadelendirdiği- Karabel anıtı (İzmir) ile Boğazköy ve Yazılıkaya’daki kabartmaları ve mimari eserleri tanıtacaktı³. Bu tanıtım daha bilinmeyen bu

2 Nissen 2004, XI.

3 Texier 1839, 625 vd..

ulusun vücuda getirdiği eserleri modern dünyaya tanıtmassı açısından yayımlanmış ilk eserdi. Ch. Texier'in eserinde, Lykaonia Bölgesindeki -daha sonra Hitit olarak adlandırılacak kavmin- arkeolojik malzemesinin fotoğraflarını vermesinin sebebi, bölgedeki seyahati sırasında vaktinin Konya Bölgesi'ndeki Hitit anıtlarını görmeye yetmemiş ya da bu anıtlardan haberi olmaması şeklinde açıklanabilir belki.

Ancak Ch. Texier'den beş yıl sonra yani 17 Ağustos 1842'de, W. J. Hamilton, Beyşehir'in 25 km kuzeyindeki Eflatunpınar anıtını ziyaret ederek anıtın çizimini seyahatnamesine⁴ koyuyordu. Bu çizimle modern dünya bu anıttan ilk defa haberdar oluyordu. Bilindiği üzere bu anıt⁵, aynı adı taşıyan ve buradan fişkıran çayın kaynağına, her bir blok üzerinde karışık varlıklar ve Fırtına Tanrısı ile Güneş Tanrıçası'nın yüksek kabartma olarak oyulduğu örme iri trakit taşlarının üst üste konulması işlemi ile dikilmiştir.

Bu arada bölgedeki keşifler çeyrek asır boyunca keşfedilmeyi bekleyecekti. Ancak Beyşehir-Seydişehir yolu üzerinde ve Beyşehir'e 16 km uzakta ve Fasıllar köyünün içindeki bir tepe üzerinde yatık vaziyette, altta iki yanında aslan/leoparın arasında sakallı bir Dağ Tanrısı üzerine basan genç figüründen oluşan ve başka bir tanrıyı barındıran Fasıllar anıtı⁶, Eflatunpınar anıtın keşfinden kırk iki yıl sonra J. R. S. Sterret tarafından görülerek yayımlanabilecekti⁷.

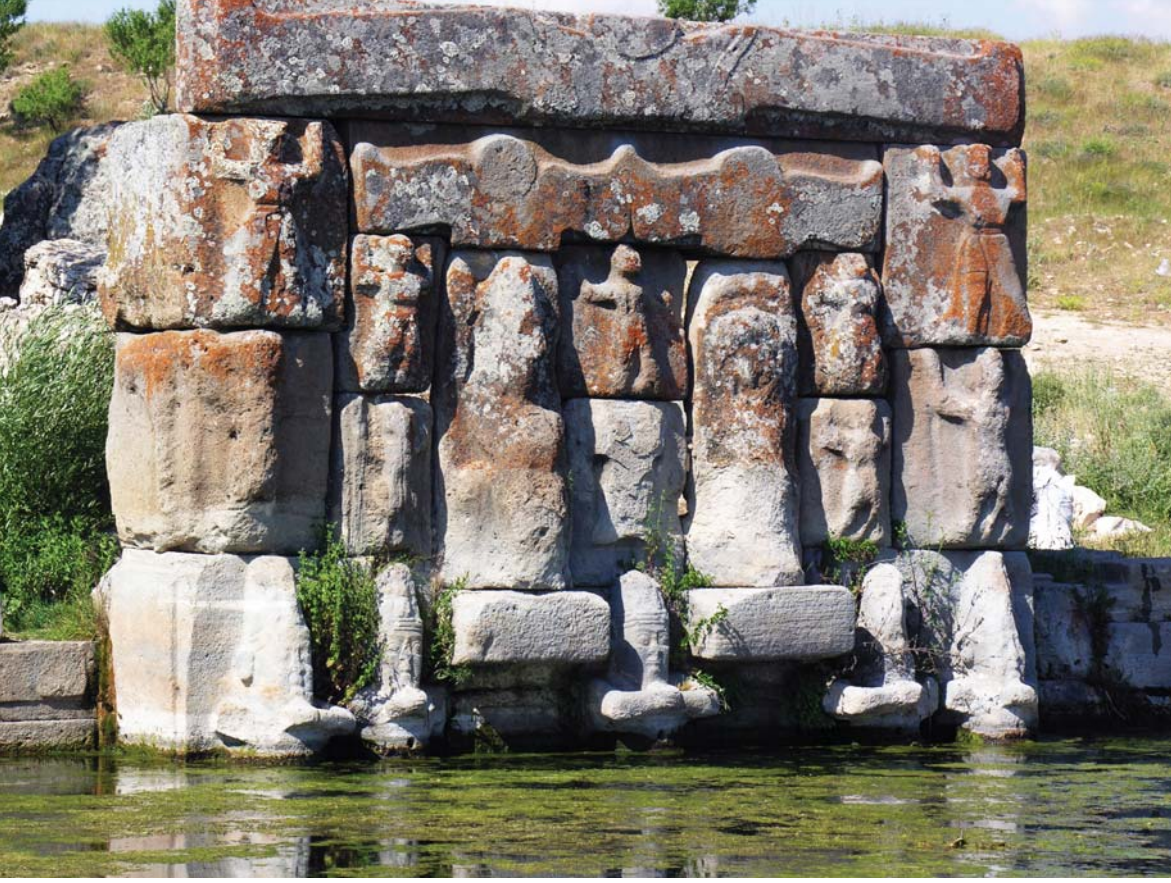
Fasıllar anıtının keşfedildiği yıllarda (1885), Kadınhanı ilçesinin 9 km batısındaki Köylütolu köyünün 5 km kuzeyinde antik bir baraj yapısının hemen yanında, bir çiftçinin

4 Hamilton 1842, II, 350-351, no. 25.

5 Güterbock 1947; Bittel 1953, 1976; Laroche 1958; Mellaart 1962; Alexander 1968; Behm-Blancke/Rittig 1970; Naumann 1974, 1991; Börker-Klähn 1976, 1987, 1993; Erkanal 1980.

6 Arık 1956; Belke 1984.

7 Sterret 1885.

Resim 1: Eflatunpınar Anıtı

çift sürmesi sırasında 1.80x0.90 m ölçülerinde kalker bir taş üzerine kazınmış –şimdi Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde sergilenen- hiyeroglifli bir yazıt bulunmuştu. Bölgenin yakınlarında olması muhtemel bir kente yapılacak bir askeri sefer hakkında bilgi veren bu yazıt, bulunmasından hemen sonra G. Perrot ve M. Sokolowski⁸ tarafından yayımlanmıştı.

Köylütolu hiyeroglifli taş bloğun keşfinden yaklaşık yirmi yıl sonra, yani XX. yüzyılın başlarında, Konya Bölgesi’nde iki hiyeroglif yazıt grubu daha keşfedildi. Bunlardan biri, Emirgazi ilçesi Eski Kışla mevkiinde –şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulu-

8 Perrot- Sokolowski 1885.

Resim 2: Fasillar Anıtı

nan- ve W. M. Ramsay ile T. Callander tarafından keşfedilmiş⁹ beş bazalt taş üzerine kazınmış sunak şeklindeki yazıtlardı. Diğerisi ise W. M. Ramsay ve G. Bell tarafından modern dünyaya tanıtılmış ve Karaman'ın kuzeyinde deniz seviyesinden 2288 m yükseklikte Karadağ üzerinde bir, Adakale Köyü'nün hemen yanında yükselen Kızıldağ üzerindeki¹⁰ -şimdi biri kayıp- beş hiyeroglif yazıttı.

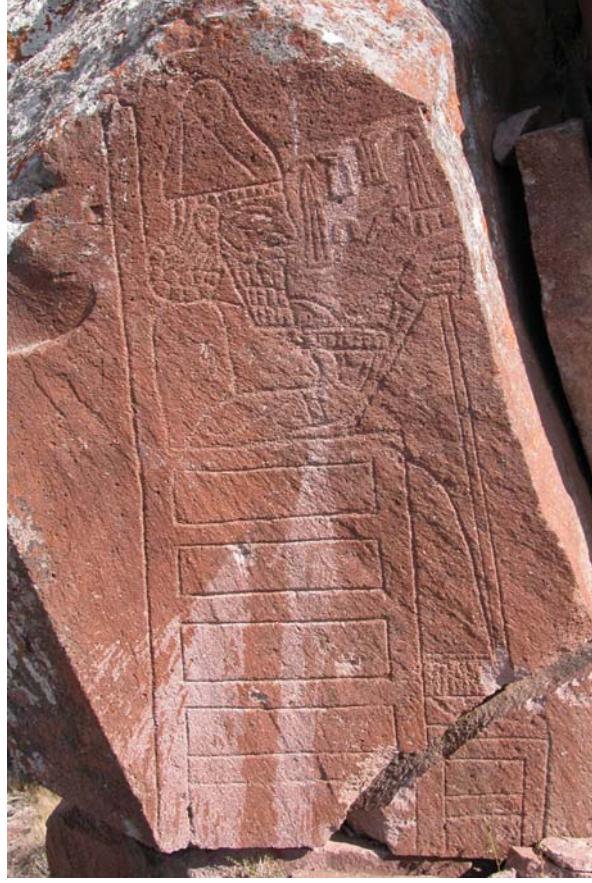
Hititler Bilinmemeye Devam Ediyor...

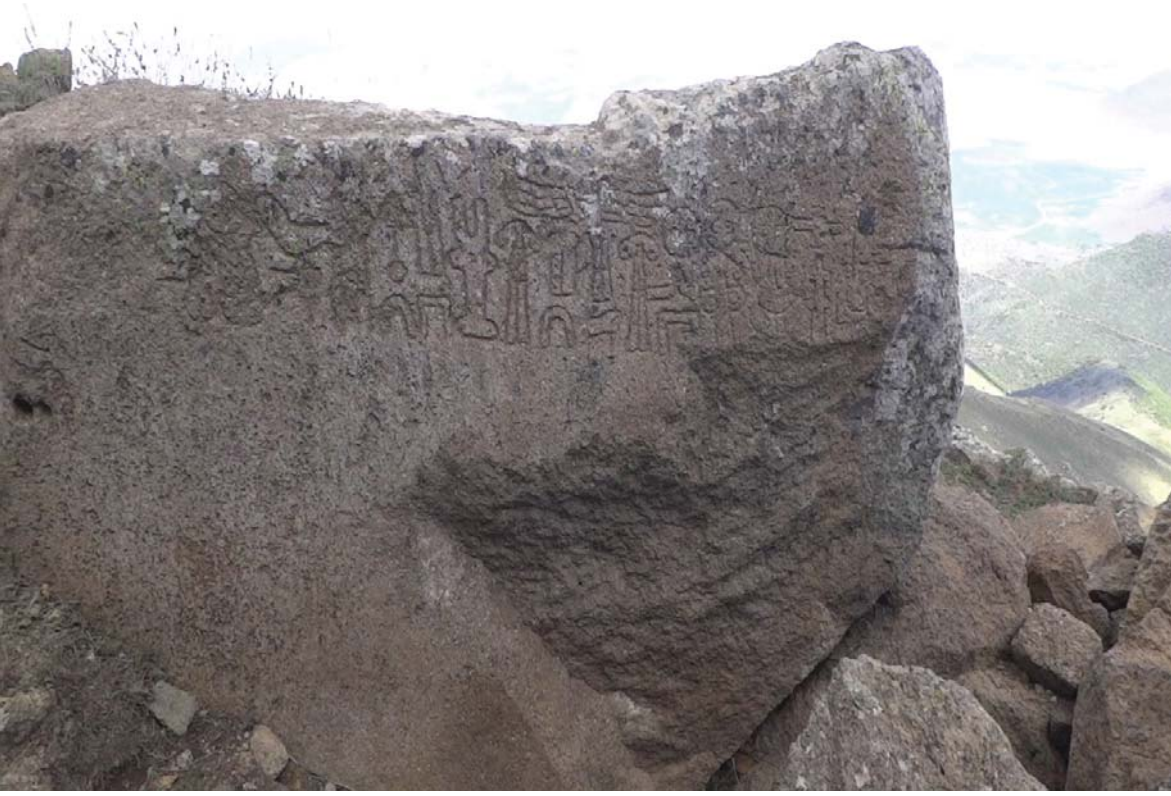
Konya Bölgesi'nde keşfedilen abidevi yapılar yanında hi-

9 Ramsay-Bell 1906.

10 Ramsay-Bell 1909; Eyice 1974

Resim 3-4: Kızıldağ Kabartması ve
Hiyeroglif Yazıtı

Resim 5: Karadağ Hiyeroglif Yazıtı

yeroglif yazıtlı bloklardaki yazıtlar XIX yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında kopyaları yapılarak bazı çözüm denemeleri yapıp yayımlanmaya çalışılıyordu. Ama bu yazıtlar daha tam olarak okunamadığı gibi bu yazıtları kaleme alanların hangi Eskiçağ ulusu olduklarını da modern dünya daha bilmiyordu. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyası dâhilinde Kuzey Suriye ile birlikte Kapadokya'nın kuzey ve güneyi ile Lykaonia Bölgesi; Amazonlar, Paphlagonialılar, Med/Persler, Galatlar ya da Romalılara ait olduğu düşünülen ancak daha sonraları yanlış olduğu öğrenilebilecek pek çok kabartmanın keşfine sahne oluyordu. Çünkü Hititler, diye anılan ve bilinen bir eskiçağ ulusu hâlâ dünya kamuoyunun hafızasında yoktu...

XIX yüzyılın son çeyreğinde Mısır'da Tell-el-Amarna'da¹¹ yaşlı bir köylü kadın tarafından pek çok çiviyazılı tablet parçası bulunmuştu¹². Bu tabletlerin dili o zaman ki antik filoloji ile çalışan uzmanlarca okunabilecekti. Ama iki tablet vardı ki bunlar okunamıyordu.

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Tell-el-Amarna'da bulunmuş iki tablet hâlâ okunamıyor ve tabletlerin deşifre edilmesi bu alanda çalışan uzmanları meşgul etmeye devam ediyordu. Ama tam bu yıllarda, Boğazköy'deki kazılarda yazı karakterleri Tell-el-Amarna'da bulunmuşlara benzer on binin üzerinde çivi yazılı tablet daha keşfedildi. Keşfedilen bu çiviyazılı belgelerin dilinin Hint-Avrupa kökenli bir ulusa ait olabileceğini ilk kez Norveçli Jørgen Alexander Knudtzon¹³ söyleyecekti.

1915 yılında ise artık bu dil, Çek papaz Bedřich Hrozný¹⁴'nin çözümlemeleri sayesinde okunabilir hale gelmişti artık ama Hint-Avrupa kökenli bu ulusun kim olduğunun cevabı hâlâ bulunabilmiş değildi. Çünkü keşfedilen binlerce çiviyazılı belge bu konudaki suskunluğuna devam ediyordu. Dahası bu bilinmeyen ulusun döneminde ya da önceki çağlarda hem Mezopotamya ve hem de Anadolu'da yaşamış komşu ulusların arşivleri bile bu ulusa bir isim koymamıştı. İlginç olan şey şu ki bu satırları okuduğunuz ana kadar da belirsizlik ve suskunluk sürüyor.

Tell-el-Amarna'da keşfedilen iki tablettten biri üzerinde günümüz Batı Anadolu Bölgesi sınırları içinde olan Arzawa kralından Mısır kralına, yazacağı mektuplarını 'Neš(a)umni-

11 Knudtzon 1915.

12 Chiera 1996.

13 Knudtzon vd.1902.

14 Hrozný 1915, 1917, 1919, 1920; Cowley 1920; Beckman 1996; Hoffner 2002.

li¹⁵ dilinde yazması istenmiş olmasından yola çıkılarak Boğazköy arşivinde keşfedilmiş olan tabletlerin dilinin '*Neşaca*' ve bu yazıyı geliştiren ve kullanan ulusa da '*Neşalı*' denildi. Ama koskoca Eskiçağ dünyasının çiviyazılı arşivleri içinde bu isimlendirme sadece tek bir örnekti.

Hititlerin İsim Babası

Durum böyle olunca, Boğazköy arşivinde bulunan çiviyazılı belgeler ile Kuzey Suriye ve Anadolu'nun hemen hemen her bölgesine dağılmış olan ve büyük bir medeniyet yaratmış bu eskiçağ ulusuna bir isim verilmesi gerekiyordu:

Peki, o zaman bu ulusa hangi isim konmalıydı?

İsim, Batılı ulusların ve Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'tan konuldu. Yani bu Eskiçağ ulusun isim babası Tevrat'tı. Çünkü Tevrat'ta 60 kez geçen '*Het*' sözcüğünden yola çıkılarak Batılı İngilizce '*Hittite*', Almanca '*Hethiter*', İtalyanca: '*Ittita*' ismini, bu ulusa vermeyi yeğledi. Hz. İbrahim, ölen karısı Sara için bir kabir alanı bulmak için yaptığı bir araştırma sonucunda rastlamıştı Hititli Sohar oğlu Efron'a. Sonuçta içinde Makpela adı verilen bir mağaranın da bulunduğu tarlayı Efron'dan dört yüz shekel gümüş (yaklaşık 3320 gr) karşılığında satın almıştı. Sonra Tevrat'ta sırasıyla Hz. İshak, Hz. İsmail, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davut ve Hz. Süleyman gibi peygamberle sıkı ilişkiler ağı bağlamında geçmekte idi '*Het oğulları*' tabiri.

Sonuç

Ne yazık ki arkeolojinin kurulma aşamasında olamadığımız gibi Eskiçağ dünyasında ikinci bir süper güç olma şansını yakalamış olan bu Eskiçağ ulusun da isim baba-

15 VBoT 2 25.

Resim 6: İvriz Kaya Kabartması

sı olamadık. İngilizce karşılığı olan 'Hittite' kelimesinden öykünerek hemen 'Hitit' deyiverdik biz de bu ulusa. Ama Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu ulusa biz, milletçe, Gazi M. Kemal'in kelimeyi türetmesi sonucu 'Eti' diyorduk. Keşke Türk ulusunun zihninde hâlâ yer ettiği gibi Eti demeyi sürdürebilseydik çok köklü bir medeniyet vücuda getirmiş olan bu Eskiçağ kavmine. En azından bu ulusun isim babası olamasak da biz de bir farklılık göstererek yeni bir şey söylemiş olabilirdik belki.

Fakat her şeye rağmen yine de beni teselli eden bir konu var...

Hicri 1145 yani Miladi 1732 yılında kaleme aldığı *Cihannüma*'sında¹⁶ Kâtip Çelebi, 'Ab-riz' adlı kasabanın yöneticisi 'İrinus' isimli bir beye ait olduğunu düşündüğü Konya Ereğli yakınlarındaki İvriz'deki -daha sonra Geç Hitit Dönemi'ne ait olduğu anlaşılabilecek- kabartmadan söz ediyordu aslında.

Durum böyle olunca -Hititlerin isim babası olamamıştık belki ama- Hititlerin varlığını modern dünyaya, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Kâtip Çelebi ile ilk defa duyurmuş olduk.

16 Kâtip Çelebi 1732, 617.

KAYNAKÇA

Alexander, R. L.

1968 "The Mountain-God at Eflatun Pinar", *Anatolica*, II, 1968, 77-88.

Arik, R. O.

1956 *Ankara-Konya, Eskişehir-Yazılıkaya Gezileri*, Ankara.

Behm-Blancke, Manfred, R.- D. Ritting

1970 "Der 'Aslantaş' von Eflatun Pinar", *Mitteilungen Der Deutschen Orient-Gesellschaft*, CII, 89-99

Beckman, G. H.

1996 "The Hittite Language and its Decipherment", *Bulletin of Canadian Society for Mesopotamian Studies*, XXXI, 23-30.

Belke, K.

1984 *Galatien und Lykaonien*, Wien.

Bittel, K.

1976 "Iflatunpınar", *Reallexikon der Assyriologie (und Vorderasiatischen Archeologie)*, V, 1976-1980, 33-36.

1953 "Beitrag zu Eflatun-Pınar", *Bibliotheca Orientalis*, X, I/2, 2-5.

Börker-Klähn, J- CHR. Börker

1976 "Eflatun Pınar Zu Rekonstruktion, Deutung und Datierung", *Jahrbuch des (Kaiserlich) Deutschen Archäologischen Instituts (mit dem Beiblatt) (und) Archäologischer Anzeiger*, XC, I-41.

Börker-Klähn, J.

1987 "Neues zu Iflatun Pınar (Ergebnisse des Würzburger Orientalischen Seminars: Archäologischer Unterricht)", *Archiv Orientální*, LV, 176-179.

1993 "Noch Einmal Iflatun Pınar", *Aspects of Art And Iconography: Anatolia And Its Neighbors. Studies in Honor of N. Özgüç, Nimet Özgüç*

Armağan, (Edited by, M. J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç), Ankara, 339-355

Chiera, E.

1996 Kilden Kitaplar. Çivi Yazılı Belgelerin Anlattıkları, (Çeviren: A. M. Dinçol), İstanbul.

Cowley, A. E.

1920 The Hittites, London.

Erkanal, A.

1980 "Eflatun Pınar Anıtı", Bedrettin Cömert'e Armağan, Ankara, 287-301.

Eyice, S.

1971 Karadağ (Binbir Kilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler, İstanbul.

Güterbock, H. G.

1947 "Alte und Neue Hethitische Denkmaler", Halil Ethem Hatıra Kitabı I, 48-51, Ankara.

Hamilton, W. J.

1842 Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia I-II, London.

Herodotos Herodotos, Historia, The Loeb Classical Library, ed. A. D. Goddley, London 1930-1950. Herodot Tarihi, çev. M. Ökmen, İstanbul 1991.

Hoffner, H. A. Jr.

2002 "Hittite", Beyond Babel. A handbook for Biblical Hebrew and Related Languages, (Edited by J. Kaltner ve S. L. McKenzie), Atlanta.

Hrozný, B.

1915 "Die Lösung des hethitischen Problems", Mitteilungen der deutschen Orientgesellschaft, LVI, 17-50.

1917 Die Sprache der Hethiter, ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum in-

dogermenischen Sprachstamm, BoSt. 1-2, Leipzig.

1919 *Hethitische Keilschrifttexte aus Boghazköi. In Umschrift, mit Übersetzung und Kommentar, Leipzig.*

1920 *Über die Völker und Sprachen des alten Chatti-Landes. Hethitische Könige, Leipzig.*

Kâtip Çelebi

1732 *Cihannüma, Amire Basımevi, H. 1145 (1732) İstanbul.*

Knudtzon, J. A.-S. Bugge-A. Torp

1902 *Die zwei Arzawabriefe, die ältesten Urkunden in indogermanischer Sprache, Leipzig, Hinrichs.*

Knudtzon, J. A.

1915 *Die El-Amarna-Tafeln. Mit Einleitung und Erläuterungen Herausgegeben, Leipzig.*

Laroche, E.

1958 *"Eflatun Pınar", Anadolu/Anatolia, III, 1958, 43-47.*

Mellaart, J.

1962 *"The Late Bronze Age Monuments of Eflatun Pınar And Fasililar Near Beyşehir", Anatolian Studies, III-II7.*

Naumann, R.

1974 *"Einige Beobachtungen in Eflatun-Pınar", Mélanges Mansel (Mansel'e Armağan) I-III, 467-474.*

1991 *Eski Anadolu Mimarlığı (Çeviri. B. Madra), Ankara.*

Nissen, H. J.

2004 *Ana Hatlarıyla Mezopotamya . Yakın Doğu Arkeolojisi'nin İlk Dönemleri (İ.Ö. 9000-2000), İstanbul.*

Perrot, G.-Sokolowski, M.

1885 *"Le Monument d'Eflatoun en Lycaonie et une Inscription*

Hittite", *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale*, III, Troisième Série-Tome V, Janvier-Juin.

Ramsay, M.

1906 *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire*, **London.**

Ramsay, W. M. - G. L. Bell

1909 *The Thousand and One Churches*, **London.**

Sterret, J. R. S.

1885 *Preliminary Report of an Archaeological Journey Made in Asia Minor During the Summer of 1884*, **Boston.**

VBoT Verstreute Bogazköi-Texte, Marburg

Texier, C.

1876 *Asie Mineure; Description Géographique, Historique et Archéologique*, **Paris.**

Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri*

Ahmet ÇAYCI

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Beşeri Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

Ortaçağın en önemli şehirleri arasında yer alan Konya şehri Selçuklu payitahtı olarak tarih cetvelindeki yerini almıştır. Daha sonraki dönemlerde de tarihi ve coğrafi misyonu bağlı bir biçimde kendine has özelliğini devam ettirmiştir. Osmanlı devletinin haberleşme, ticaret, askeri sefer, hac seferi, devlet görevlilerinin görev yerlerine salimen ulaşmaları amacıyla belli güzergâhlar üzerinde menziller ve konaklama yerleri tesis ettikleri bilinmektedir.¹ Osmanlı döneminin Konya'sına baktığımız zaman, İstanbul'dan başlayarak Anadolu ve kutsal topraklara doğru devam eden ve Osmanlılar zamanında sağ kol güzergâhı² olarak adlandırılan hat üzerinde yer almıştır. İşte bu çalışmada Akşehir'den başlayarak Ilgın, Ladik, Konya, İsmil, Karapınar, Ereğli'ye kadar uzanan hac menzillerini hacıların günlük ve notlarının yardı-

1 Bu hususta geniş bilgi için bkz. L. Armağan, "XVIII. Yüzyılda Hâc Yolu Güzergâhı ve Menziller(Menâzilü'l-Hâcc)", *Osmanlı Araştırmaları*, S.XX, İstanbul 2000, s.76; Y. Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s.4-5; S. Altunan, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler", *Türkler* C.X, Ankara 2002, s.913; F. Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", *Türkler*, C.X, Ankara 2002, s.921.

2 Y. Halaçoğlu, age., s.4-5.

* Bu çalışma daha evvel tarafımızdan hazırlanarak "Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi", S.Ü, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 21'de yayınlanan metnin genişletilmiş halidir.

myla aktarmaya çalışacağız. Araştırma sadece hac kafileleri ile sınırlandırılmamış; değişik görevlerle ve özel görevli olarak İstanbul'a giden seyyahlardan coğrafyacılar kadar Konya'yı ihtiva eden eserler bu çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir.

'Menâsik-i hac ve menâzilü'l-hac' adı altında kaleme alınmış eserler; Müslümanların hac ibadetlerini nasıl gerçekleştireceklerini anlatmaktadır. Bu tür eserler, yalnızca hac farizalarının nasıl yapılacağını açıklamakla kalmamış, aynı zamanda hac güzergâhını oluşturan menziller hakkında da bazen oldukça tafsilatlı bazen de kısa bilgilerle desteklenmiş durumdadır.³ Eserlerin büyük bir bölümü mensur olarak kaleme alınmakla birlikte manzum olanları da mevcuttur. Sayısal bakımdan oldukça kabarık durumdaki bu tür kitaplar yazma eserler kütüphanelerinde bulunmaktadır. Ayrıca, doğrudan hac menzillerini konu alan eserler de kaleme alınmıştır. Bu tür çalışmalarda, menziller daha detaylı bir biçimde işlenmiş ve daha geniş bilgiler aktarılmıştır. Hac konusuyla ilgili eserlerin büyük bir kısmında müellif adları ve telif tarihleri yer almakla birlikte tarihi ve müellifi belli olmayan çalışmalar da mevcuttur. Bilindiği üzere tarihi bulunmayan kitaplar her ne kadar doyurucu bilgilerle donatılmış olursa olsun, meselelerin açığa çıkartılmasında eksiklik arz etmektedir.

Şehirler hakkında bilgi veren kaynakların çeşitliliği bilinen bir husustur. Bu kategorinin bir başka türünü coğrafya ve tarih kitapları teşkil etmektedir. Osmanlı dönemine ait tarih kitapları bu araştırmaya kaynak oluşturmaz iken; coğrafya kitapları bu çalışmanın kapsamı dahiline alınmıştır. Aşağıda bu kitaplardan ulaşabildiğimiz kadarını sunmaya çalışacağız.

3 Bu hususta geniş bilgi için bkz. C. Çetin, *XII. Ve XIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, (S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2004, s.38.

1-Çaldıran Seferi Menzîlnâmesi

Bu menzîlnâme Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Bölümü'nde 1955 numarada kayıtlı ve katibi bilinmeyen kitabın içindeki sadece belli bir kısmı ihtiva etmektedir. Aynı kitap içinde yer alan *Haydar Çelebi Ruznâmesi* ile bu nüshanın bilgileri örtüşmektedir. İşte bu sebepten dolayıdır ki nüshalarla ilgili tartışmalar sürüp gelmiştir.⁴ 920/1514 yılında Yavuz Sultan Selim, Edirne'den başlayarak Tebriz'de son bulan seferine Anadolu'nun sağ kol olarak ifade edilen güzergahtan gittiği ve orta kol olarak isimlendirilen hattın döndüğü bilinmektedir.⁵ İşte bu gidiş sırasında Konya şehri ziyaret edilmiş kısa bilgi aktarılmıştır.

Edirne'den başlayan yolculuk sayesinde 17 Mayıs 1514 tarihinde Akşehir yakınlarındaki Uluşar Çayırı Konağı'na konulmuştur. Burada yaklaşık bir hafta süreyle kalındıktan sonra Argıthanı ve Ilgın tarafına geçildiği anlaşılmaktadır. Sonra Saideli bölgesindeki Zengi Köyü'ne ulaşılmıştır. Akabinde Gelmic Beli Konağı ve Terfil Abad Çayırı aynı zamanda Kalyat olarak adlandırılan Konya yakınlarındaki mekanlarda mola verilmiştir. 2 Haziran 1514 tarihinde Konya şehrine ulaşıldıktan sonra "...bu günde devletlü Padişah hallede mülküh Hazretleri Menla Hüdavendigârı ziyaret idüb yüz bin akçe tasadduk itdiler." şeklindeki not düşülmüştür.

Konya şehri terk edildikten sonra Kırk Bekar Konağı'na oradan da Karacadağ üzerinden Karabınar menziline ulaşılmıştır. Sonra "...Eski-il Kazasına tabi' kabağın Akçaşehri konağına ki Lârende ahalisi pişkeş çekdiler." cümlesi ifade edilmiştir.

Ereğli'ye intikalden sonra Akhöyük yakınlarındaki Sulu Adruk Köyü'nde mola verilmiş; böylece Konya sınırları terk edilmiştir.

4 *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, (Haz. Y. Senemoğlu), İstanbul 1976, s.63.

5 Ali Seslikaya, Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2014, s.37-40.

2-Bedrü'd-din İbn Raziyyi'd-din el-Gazzi

Bedrü'd-din, Kahire'de 867/1462 yılında doğmuştur. 924/1518 senesine kadar dinî ilimlerle meşgul olup, Kahire'nin önemli alimlerinden ders almıştır. 936/1529 tarihinden itibaren Şam'dan başlayarak İstanbul'a kadar sürecektir seyahati esnasında yol güzergâhında rastladığı mekanlar hakkında izlenimlerini aktarmaktadır. Yol üzerindeki yerleşmeleri şöylece sıralamaktadır: Şam, Ba'lbek, Humus, Hama, Muarre, Haleb, Misis, Adana, Kölek, Akköprü, Ereğli, Konya, Akşehir, Afyonkarahisar, İnönü, Ermenipazar, Yenışehir, İznik, İzmir, Gebze, Üsküdar yoluyla İstanbul'a ulaşmaktadır.⁶

Bedrü'd-din İbn Raziyyi'd-din el-Gazzi, İstanbul'a giderken gördüğü ve kaleme aldığı yerler arasında Ereğli, Konya, Akşehir bulunmaktadır. İzlenimlerini şöylece aktarmaktadır.

“... Ayın 13. günü Perşembe öğle üzeri Ereğli'ye vardık. Ereğli küçük bir şehir olup içinde bağları ve pek bol bahçeleri vardır. Câmînin tahtadan olsa gerek bir minberi vardır ki ... süslüdür. Tahtadan yüksek mahfelleri de vardır. Caminin dışında, şehirde göze çarpan bir minaresi vardır ki yarım berid⁷ uzaktan görülebilir. Şehrin dışında bulunan sulu ve çimenli, geniş bir çayıra konduk. Burası, insana ferahlık veren çok güzel bir yer olup bir yanında nehir akıyordu...”⁸

Ereğli'yi ziyaret eden kimselerin belleğinde kalan hatı-

6 Bedrü'd-din İbn Raziyyi'd-din el-Gazzi'nin el-Metâli'ül-Bedriyye fî Menâzil er-Rumiyye, adlı eseri Köprülü Ktp., No. 1390 da kayıtlıdır. Yazma toplam 182 varaktan oluşmaktadır. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Ekrem Kâmil, “Gazzi-Mekki Seyahatnamesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Semineri Dergisi*, ½, İstanbul 1937, s.5-15.

7 Bir berid, 3 fersah veya 12 mildir.

8 Ekrem Kâmil, agm., s.27.

raların başında şehrin yeşile bürünmüş silüeti ilk sırayı almıştır. Şehrin dış görünüşüne etki eden ikinci unsur, şehri donatan minarelerdir. Seyyahın bahsettiği cami ve minare, Ereğli Ulu Camii ve minaresi olmalıdır. Çünkü Ereğli Ulu Cami'nin kuzey-doğu köşesinde yer alan yaklaşık kırk metre yükseklikteki taş minare, Ereğli'nin uzak noktalardan rahat bir biçimde görülebilecek özellikte bir yapıdır.⁹

Ereğli'den sonra Konya şehriyle ilgili izlenimlerini geniş bir biçimde aktarmaktadır: “...İsmi bilemediğimiz birçok uğraklardan geçtikten sonra, ayın 16. Pazar günü kuşluk vakti Konya'ya vardık.

Konya, güzel bir şehirdir. Münbit ve mahsuldar ovaları vardır. Ağaçları çeşitli, bahçeleri büyük, çarşıları zengin, evleri geniş, türbeleri güzel, mescidleri şirindir. Burada geçim de ucuz ve güzeldir. Hulâsa; şehir baştanbaşa yüce bir güzelliğe, görülmemiş bir bahara maliktir ki, Karaman memleketleri arasında buna benzer ikinci bir şehir yoktur.

İçinde müteaddit mescidleri ve yeni imaretleri, eski yapılı bir camii – ki binası çok güzel ve sağlamdır- vardır. Buranın mütevellisi Molla Hüncar diye tanılan bir zattır. Her Cuma muayyen vakitte onun yanında toplanılıp davul zurna çalınırmış. Bu şehrin etrafı eski büyük surlarla çevrilmiştir. Aralarında canları olsa hemen konuşacak vaziyette çok canlı insan heykelleri ve cüsseleri vardır. Bazı kapılarında ayakları yere dikilmiş... insan heykelleri var, ki biz bunu dinimizce merdut görürüz.

Şimdi Karaman şehirlerinden olan burası, tarihi zamanlarda hükümdarların paytahtı idi. Buradan İmam Sadreddin gibi bir kısım tasavvuf şeyhleri ve şeyhülislâmları fahrü'l-kudat ve'l-hukâm Kadı Alâeddin ve oğlu allâme Muhibbüddin gibi Hanefi ve Şafî âlimler yetişmiştir.

9 İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Ereğli'si Tarihi*, İstanbul 1970, s.477-494.

Bu şehrin insana neşe ve ferahlık veren sulu ve güzel çayırli yerinden birine indik. İçinde bahar kokularını yayan tatlı ve çok hoş esen rüzgarları, hafif ve güzel akışlı suları cana can katıyordu. Bu şehri, ayın 17. Pazartesi sabahı ... terk ettik.”¹⁰

Bedrü’ d-din İbn Raziyyi’ d-din el-Gazzi, Konya’ dan sonra Akşehir’e kadar herhangi bir yerleşim yerinden bahsetmez. Akşehir’le ilgili tatmin edecek kadar izlenim vermektedir. “...Sürekli yolculuktan sonra ayın 19.Çarşamba günü kuşluk vakti Akşehir’e vardık. Akşehir; güzel, şirin bir şehirdir. Burası Karamaniye ülkesinin sonu ve en iyi bir yerdir. Osmanoğulları ile hudut olan bu şehrin, karı andırır beyaz, dama taşı gibi muntazam evleri vardır. Bol sulu ve yeşil bahçelerinde çeşitli, güzel ve pek bol meyve yetişir. Bu meyvelerin bir kısmı mücavir Türk şehirlerine ve İstanbul’a gönderilmektedir. Hoş, tatlı ve güzel göz yaşı gibi berrak ve temiz suları süzüle süzüle akıyor ve etrafa hayat saçıyordu. Bu şehrin zengin çarşıları, büyük mescidleri ve kadim hamamları ve şehrin yakınında büyük bir çimenlik vardır. Cuma namazını kılmağa mahsus veziri âzam Hüseyin Paşa’nın¹¹ yap-

¹⁰ Ekrem Kâmil, agm., s.29.

¹¹ Burada ifade edilen ‘Hüseyin’ ismi yanlışlıkla yazılmış olmalıdır. Çünkü Arapça’da Hasan ile Hüseyin’in yazılışında çok küçük bir harf farklılığı bulunduğu için eksik yazılma ihtimali yüksektir. Bununla birlikte, Akşehir’de banisi Hüseyin Paşa olan camii ve imâret mevcut değildir. Banisi Hasan Paşa olan Camii ve İmâret şehrin güneyinde yer alır. Hasan Paşa’nın kimliğiyle ilgili açıklama, 965/1557 senesinde Akşehir’i ziyaret eden Kudbüddin Mekki’de yer almaktadır. Kudbüddin Mekki, Hasan Paşa’yla ilgili (bu çalışmanın ilerleyen sayfalarında da ifade edileceği üzere) şu bilgileri vermektedir: “*Hasan Paşa, Sultan Bâyezid İbni Mehmed Han’ın kölesi idi. 920/1514 de Sultan Selimi’n Şah İsmail ile yaptığı Çaldıran muharebesinde şehid düşmüştür.*” Bu hususta geniş bilgi için bkz. Ekrem Kâmil, agm., s.32-33. Ayrıca, Hasan Paşa’nın Akşehir’deki imâretinin mimarisi hususunda bkz. İ.H. Konyalı, *Nasreddin Hoca’nın Şehri Akşehir (Tarihi ve Turistik Kılavuz)*, İstanbul 1945, s.318-329; A. Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezit-Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul 1983, s.6-7; Y. Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996, s.49-54; T. Samur, *Akşehir’deki Türk Mimari Eserleri*, Konya 1996, s.56, dpn.63.

tırdığı büyük camiden başka misafirlerin inmesine mahsus bir de imaret vardır ki onu ilimle müteveaggil fakihler süslemektedir. Ne bir hisarı ve ne de bir suru yoktur. Bolluk içinde olan bu şehrin halkı cidden temiz ve âlicenaptır.

Şehirden bir merhale uzak mesafede, içinde ufak mikyasta gemilerin ve kayıkların yüzdüğü büyük bir gölü vardır. Bu gölde balık da avlanır. Bu avlanan balıkların bir kısmı civar şehirlere götürülerek satılır... Dört tarafı bahçelerle çevrilmiş ve çemenle örtülmüş olan bu şehir, yıldızların ortasındaki aya benzemektedir. Meşhur Nasreddin Hoca'nın mezarı buradadır... Burada öğleyi geçirdikten sonra yolumuza koyulduk.”¹²

Yazar, Akşehir’le ilgili tanımlamalarda edebî bilgilerini de kullanarak oldukça belagatli kelimelerle tanımlamalara gitmiştir. Şehri “...Yıldızların ortasındaki aya benzetmesi...” bunun en bariz delilidir.

3-Mısır Seferi Menzîlnâmesi

Bu menzîlnâmede Yavuz Sultan Selim’in İstanbul’dan başlayan ve Mısır’a kadar devam eden 922/1516 tarihli seferinin Konya bölümü ele alınacaktır.¹³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Bölümü’nde 1955 ve 1958 numaralarda kayıtlı ve katibi bilinmeyen iki kitabın içinde de sadece sekiz varaklık bölüm halinde verilmiştir. Bilindiği üzere Yavuz Sultan Selim, normalde Safevi devletine gerçekleştireceği seferin güzergahını Memlûkluların beklenmedik girişimleri sonucu değiştirmek zorunda kalmış ve Mısır’a yönelmiştir. İşte böyle bir seferde Konya şehrine ait tafsilatlı bilgi verilmeden kısa bilgi ile yetinilmiştir.

12 Ekrem Kâmil, agm., s.32.

13 Ali Seslikaya, Yavuz Sultan Selim’in Sefer Menzîlnâmeleri, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2014, s.37-40.

Osmanlı birliklerinin 1516 yılı Haziran ayı sonlarında Akşehir'e ulaştıkları ve burada mola verdiklerini öğrenmekteyiz. Derakat Konağı, Ilgın Konağı, Zengi Yurdu Konağı ve Gelmec Yurdu Konağı takip edilerek Konya'ya şehrine intikal edilmiştir. Daha sonra da Konya hudutları terk edildiği anlaşılmaktadır.

4-Kudbüddin Mekki

Kudbüddin Mekki, 917/1511 senesinde doğduğu kabul edilmektedir. 943/1536 senesinde eğitim görmek amacıyla İstanbul'a geldiği daha sonra 965/1557 senesinde elçi unvanıyla İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁴ Kudbüddin Mekki, ikinci ziyareti sırasında Medine'den başlayarak Tebuk, Ma'an, Şam, Humus, Hama, Haleb, Adana, Kölek Boğazı, Kızılışık, Sarıışık, Gavursandık, Ulukışla, Ereğli, Karapınar, Bozok, Ilgın, Akşehir, Çay, Afyonkarahisar, Döğer, Kütahya, Karaöyük, Bozöyük, İznik, Gebze, Üsküdar'dan İstanbul'a kadar ulaşmıştır. Dönüşü ise, deniz yoluyla İskenderiye'den Kahire'ye oradan da tekrar Mekke'ye gerçekleşmiştir. Kudbüddin Mekki, Mekke'ye döndükten sonra müderrislik görevinde bulunurken 990/1586 senesinde vefat etmiştir. Anadili Arapça'nın yanı sıra Farsça ve Türkçe eserler kaleme almıştır.¹⁵

Kudbüddin Mekki'nin Konya çevresinde ilk ulaştığı şehir Ereğli olmuştur. Ereğli ile ilgili kısaca hatıralarını aktarmaktadır. "... Ayın 15 Pazar günü ikindi üzeri Ereğli'ye vardık.

14 M. Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara 1991, s.27.

15 Kudbüddin Mekki'nin el-Fevâid es-seniye fi'r-rıhleti'l-Medine ve'r-Rûmiyye, isimli eseri Beyazıt Velîyüddin Efendi Ktp., No.2440 da kayıtlı bulunmaktadır. Toplam 205 varaktan oluşmaktadır. Anadolu ile ilgili bilgiler, 124-169 varaklar arasında yer almaktadır. Diğer bölümlerde, Mekke ve Medine arasındaki seyahatler ile Arap yarımadasındaki geziler aktarılmaktadır. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Ekrem Kâmil, agm., s.5-18.

Ereğli 400 kadar evli mâmur bir şehirdir. Yakında, 1500 kadar köy, çiftlik ve hanesi vardır. Bunun kadısı 15 Osmanî alır. Bir minareli bir cami vardır. Bunu Selçuk hükümdarlarından Kılıç Arslan yaptırmıştır.¹⁶ Buranın camii imamı Sinan Halife ile görüştüm. Bu zat, Kadîasker Sinan Efendi'nin eski danışmendi idi. Bu şehri kuranın Hiraklinüs olduğunu söyleyerek bir hikaye anlattı. Bu şehrin camiinde Lârendeli bir vâiz gördüm, adı Abdülkerim'dir. Burada bir de yolcuların inmesine mahsus bir han vardır. Camiye ve çarşıya yakın olan bu handa iki gün istirahat ettikten sonra Salı günü sabahleyin yola çıktık."¹⁷

Kudbüddin Mekki bundan sonra Karapınar'a uğradığını belirttiikten sonra Konya'yla ilgili herhangi bir bilgi vermeden Sarohan-Miskir-Bozok yerleşim yerlerinden bahsetmektedir. "... Ereğli'den ayın 17. Salı sabahı hareket ettikten sonra Karapınar'a, Kilye'ye uğradık, oradan 18. Çarşamba günü Sarohan denilen köye indik. Bu köy ahalisi meşhur Saruhanlılardandır. Burada Ersandık adında mübarek bir kadın gördük. Bizi davet etti. Bu kadın Konya'da Ezelizâdenin yanında danışmend olan Mahmud adında bir oğlundan bahsetti. Bu oğlanın diğer adı da Haydar imiş. Geceyi burada geçirdikten sonra tanla beraber geçerek dağ eteğinde Miskir adında bir köye indik... Miskir'den ayın 20. Cuma sabahı hareket ettik. İkindiye yakın Bozok denilen bir çiftliğe vardık, hanına indik. Burada Aşık Paşa'nın torunlarından Şeyh Abdülkerim b. Şeyh Nurullah adında bir genç Şeyh ile görüştüm. Bu zat, buradan dört gün mesafede bulunan Kırşehirlidir... Buranın büyük bir camii vardır. 350 sene evvel yapıldığını bana söylediler. Çok güzel bir minberi olan bu camiinin Ali Halife adında bir hatibi vardır... Geceyi bu handa geçirerek Cumartesi

16 Burada tanımlanan 'bir minareli cami' ibaresi, adı geçen yapının Ereğli Ulu Camii olabileceğini göstermektedir. Bazı araştırmacılar, Katip Çelebi ve Evliya Çelebi'den alıntılar yapmak suretiyle, Ereğli Ulu Cami'ni Kılıç Arslan dönemine tarihlendirmektedir. Bu hususta bkz. İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Ereğli'si.*, s.493

17 Ekrem Kâmil, agm., s.27-28.

günü sabahleyin göçtük.”¹⁸

Buradan sonraki güzergâh Ilgın’a uğramaktadır. Ilgın’la ilgili fazlaca bilgi yer verilmiştir. “...Aydın 21. günü Bozok’tan geçerek, ikindi üzeri Ilgın’a vardık. Ilgın büyük bir Camii olan ve Deleği zade adıyla tanınmış Hacı Hızır’ın yaptırdığı bir hanı bulunan bir köydür. Bu köyün 25 Osmanî alan bir kadısı vardır.... Köye yakın erkekler için ayrı, kadınlar için ayrı, birbirine yakın iki hamamı vardır. 665/1266 tarihinde Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev İbn Kılıç Arslan tarafından yaptırılan bu hamamlara girdik. Cidden çok muhteşem ve muazzam binalardır.

Tabiattan sıcak suyu olan bu hamamların yanı başında pek muhkem yapılı büyük bir hanı vardır ki yaptırının büyüklüğüne ve azametine delâlet eder. Soğukların şiddetinden Pazar gününü burada geçirdik. Ertesi günü göçtük.”¹⁹

Bir sonraki durak Akşehir olduğu anlaşılmaktadır. Kudbüddin Mekki, Akşehir’in fiziki yapısıyla birlikte bir yıl önce Mekke-i Mükerrreme’de hac esnasında tanıştığı şehrin kadisiyle aralarında vuku bulan görüşmeyi anlatmaktadır. “...Aydın 23. günü Pazartesi günü ikindi üzeri Akşehir’e vardık. Soğukların şiddetiyle geceyi ve ertesi günü burada geçirmek zorunda kaldık.

Akşehir hoş, temiz, binaları güzel bir yerdir. Burada Hasan Paşa’nın imaretine indik. Bu Hasan Paşa, Sultan Bâyezid İbni Mehmed Han’ın kölesi idi. 920/1514 de Sultan Selim’in Şah İsmail ile yaptığı Çaldıran muharebesinde şehid düşmüştür. Burada minberi ihtiva eden bir camii var. Bunun hatibi Abdurrahman İbn Mahmud’dur. Burada bir de medrese vardır ki müderrisi 14 Osmanî alan İsmail Çelebi’dir. Bu zat Tacü’l-halvetinin torunlarından.

Bu şehrin kadısı Hacı Ali Efendi idi, ki bununla geçen sene

18 Ekrem Kâmil, agm., s.30.

19 Ekrem Kâmil, agm., s.31.

*hacca geldiği zaman tanışmıştık... Bunun bir de âlim oğlu vardır ki Sahib Medresesi'nde²⁰ 30 Osmanî ile müderristir."*²¹

5-Abdurrahman Gubârî

968/1561 yılında kaleme aldığı 'Menâsikü'l-Hac' adlı eseri 1203/1788 senesinde istinsah edilmiştir. Menâsikü'l-Hac adlı eser manzum olarak düzenlenmiştir. Eserde hac ibadeti sırasında nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Hac menzilleri hakkında bilgiye yer vermeden doğrudan doğruya hac ibadetini ilgilendiren konulara yoğunlaşmıştır. Gubârî aslen Akşehir doğumludur.²²

6-Mehmed İbn Ömerü'l-Aşık

Mehmed İbn Ömerü'l-Aşık, 1005/1596 senesinde seyahatleri esnasında gezdiği ve gördüğü yerlerle ilgili bir eser kaleme almaya başlamış ve bir yıl sonra 1006/1597 senesinde tamamlamıştır.²³ Mehmed İbn Ömerü'l-Aşık, eserinde kaleme aldığı mekanların bazılarını bizzat ziyaret etmiş olabileceği gibi, bunun yanında bazılarıyla ilgili bilgileri ya bir diğer kaynaktan yada sözlü kaynaklardan aktarmayı tercih

20 Taş Medrese olarak ta bilinmektedir. Anadolu Selçuklularından II. Keykavus zamanında 648/1250 yıllarında yapıldığı portalindeki kitabede belirtilmektedir. Yapı, Sahip ata Fahreddin Ali'nin eserlerindedir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Y. Dermiralp, age., s.57; T. Samur, age., s.72.

21 Ekrem Kâmil, agm., s.32-33.

22 Abdurrahman Gubârî, *Menâsikü'l-Hacc*, Millet Ktp. No.820; Konya Bölge Yazmalar Ktp., No.4154.

23 Mehmed İbn Ömerü'l-Aşık'ın *Menâzirü'l-Avalim*, adlı eseri Topkapı Sarayı Ktp., Revan Köşkü , No.1667'de kayıtlıdır. 1111/1699 yılında Mehmed İbn Ali tarafından istinsah edilmiştir. Yazma toplam 620 varaktan meydana gelmiştir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Ekrem Kâmil, agm., s.5-18.

etmiştir. Örneğin, Konya ve Akşehir ile bilgilerin tamamen bu şekilde oluştuğu görülmektedir.

Konya'yla ilgili aktarımlar şöyledir. *"Konya, İbn Said'e göre, meşhur bir şehirdir. Cenup tarafında bir dağ vardır. Garbinde de gölle nihayet bulan bir nehir akar. Konya'nın bu dağ cihetinde üç fersaha yakın ve nehir tarafında sulanmakta olan bahçeleri pek çoktur... Konya'nın meyveleri bol ve Kamerüddin adını taşıyan zerdalisi pek güzel ve şirindir. Burası önceleri, saltanat merkezi idi. Buranın kalesinde Eflâtun'un bir kabri vardır. Nüzhetü'l-kulûb'te yazıldığına göre Sultan Kılıç Arslan yontulmuş taşlardan bir kale bina etmiş içinde de kendisi için muhteşem bir saray yaptırmıştır.*

Konya'nın harabeye yüz tutan suru Sultan Alâeddin Keykubad ve ümerası tarafından tamir ettirilmiştir. 20 arşın derinlikte olan hendeğinin dibinden başlayarak, 30 arşın yüksekliğinde bulunan surunun tepesine kadar yontulmuş taşlarla bina ettirilmiştir. 12 kapısı olan bu surun, çevresi 10 bin adımdan ziyadedir. Her kapının önünde kale vâri bir köşk vardır.

*Konya'nın havası mutedildir. Suları güzel ve civar dağlardan-
dır. Surun kapısında, bu suların içine aktığı 300 kadar musluklu
bir büyük su haznesi vardır. Münbit ve mahsuldar olan Konya'da
pamuk, buğday, arpa ve diğer hububatlar yetişir..."²⁴*

Yukarıda yer alan Konya ile ilgili bilgiler rivayetlere dayandırılarak aktarıldığı Konya'da pamuk yetiştiği belirtmekle bunu perçinlemektedir. Öte yandan Ilgın'la ilgili olanlar sözlü kaynaklardan derlenerek verilmiştir. *"İlgın kaplıcası; sayanı itimat bir zat olan dostlarımdan Hamid Mehmed Çelebi'den duyduğuma göre, bu kaplıca, Akşehir taraflarında Ilgın denilen kasabanın yakınındadır. Eski Rum padişahlarından (Sultan Alâeddin tarafından kârgir bir hamam yaptırılmıştır. Bunun içinde büyük bir havuz vardır. İçine, bunun iki tarafındaki arslan*

24 Mehmed İbn Ömerü'l-Aşık, age, v.286-1; Ekrem Kâmil, agm., s.29.

*ağzı musluklarından su akmaktadır. Bu kaplıca, felce, baras ve cü-zama karşı pek nefidir...”*²⁵

Mehmed İbn Ömerü'l-Aşık Akşehir'i tanıtan yazılarını Nüzhetü'l-kulûb²⁶ gibi coğrafya ve tarih kitaplarından alın-tilar yapmak suretiyle tamamladığı görülür. Bu durumdan dolayı, hatalı bilgilerin tekrar edildiği açık bir biçimde gö-rülmektedir.

7-Abdurrahman Hibri

Abdurrahman Hibri, 1041/1632 yılında gerçekleştirdiği hac yolculuğu Edirne'den başlayarak Hicaz'a kadar yolcu-luk sırasında gördüğü ve yaşadığı olayları ve kutsal toprak-lara ait hatıralarını aktarmaktadır. Bu seyahatin Anadolu bölümünde yer alan Konya şehrine özel bir yer ayırmıştır.²⁷ Başta Konya olmak üzere Akşehir, Ilgın, Karapınar, Ereğli gibi ilçe ve köylere ait izlenimlerini aktarmaktadır. “*Ertesi Akşehir nâm kasaba –ki İshaklı ile mâbeyni altı saatlik yoldur-nuzûl olundu. Bunda üç câmi’-i şerîf ve üç han vardır. Câmi’in bir Hasan Paşa’nındır ki Sultân Bâyezîd Hân asrının evâhırında 916 tarihinde binâ olunmuştur. Tarihi bu mısradır: ‘ve hiye bey-ti umrî li’l-hâmidîn’ yanında tabâkhânesi dahi vardır. Nasreddin Hoca, bu câmi’in kurbündeki mezâristanda medfûndur. Tarîki sahrâlardır. Ertesi Ilgın nâm kasaba –ki Akşehir ile mâbeyni, on saatlik yoldur- nuzûl olundu. Bunda Kars Fâtîhi Kara Mustafa Paşa’nın bir a’lâ câmi’i vardır ki, sene erba’a ve semânîne ve tis’a mi’ede binâ eylemişdir ve tarihi câmi’u’l-ahîr ve kurbünde bir kâr-gir çifte hanı vardır ve bunda bir câmi’ ile bir han vardır. Tarîki*

25 Mehmed İbn Ömerü'l-Aşık, age, v.102-2; Ekrem Kâmil, agm., s.31.

26 Karşılaştırma için bkz. Hamd-allah Mustavfî el-Kazvinî, *Nuzhat-al-Qulûb*, (Çev. G. Le Strange), London 1919, s.96.

27 Abdurrahman b. Hasan Edirnevi, *Menâsik-i Hacc*, (İstinsah Ahmed Çelebi), Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, No.104/3.

sahrâlar ve girivlerdir. Ertesi Ladik nâm karye -ki Ilgın ile mâbeyni on saatdır- nuzûl olundu. Bunda iki han vardır. Birisi Pîrî Paşa'nın. Malkoç Efendi bir hammâm binâsına mübâşeret edüp lâkin kendisi kalbe itmâmî'l-binâ fevt oldukça nâ-tamâm kalmışdır. Tarîki giriveler ve sahrâlardır. Ertesi Mahmiye-i Konya -ki Ladik ile mâbeyni on saatlik yoldur- nuzûl olundu. Bunda merhûm Sultân Süleyman'ın²⁸ iki minâreli bir büyük câmi'-i şerîfi vardır -ki İstanbul'da Sultân Mehmed Hân câmi'-i şerîfi tarzındadır. Ve pişgâhında tabâk-hânesi ve kurbünde bir han vardır. Andan gayri yolcu konacak hanı yokdur. Mâ'adâsı bâzîrgân hanları şeklindedir. Ücretle konulur. Bu câmi şehirden taşra Hazret-i Mevlânâ Asitânesi önündedir ve şehir içinde Sultân Alâeddin Keykubad'ın bir büyük câmi'i vardır ki içinde yetmiş aded mermer sütûnu vardır ve dahi kendinin türbesi içindedir. Sadreddin Konevî hazretleri merkadi kurbünde bir câmi' dahi vardır. Ve şehir içinde Arık-oğlu câmi'i demekle ma'rûf bir bî-nâzîr câmi'i vardır ki Tophâne'deki Ali Paşa tarzındadır ve bu câmi'in cânib-i şarkisinde Saraç-zâde Abdülfettâh Ağa sene ihdâ ve erbâ'ine ve elfde bir han binâ eylemiştir ki fevkânî ve tahtânî odalara fakîr zehâb u iyâbda ol hana kondum idi. Ve bunlardan gayri beş altı câmi' dahi vardır. Birkaç medreseler dahi vardır ve altı hamâmı vardır. Konya'yı Selâtîn-i Selçûkî'den Kılıç Arslan Süleyman sene-i semânîn ve erba'a mi'ede feth edüp kendiye dârü'l-mülk edinmişti ve kalasın Selâtîn-i Selçûkiyeden Sultân Alâeddin binâ eylemiştir. Sitte ve işrine ve sitte mi'ede ve hazret-i Mevlânâ'nın vâlidî Sultanü'l-ulemâ zamanında gelmiştir ve Asitâne-i Mevlânâ pişgâhında olan şâdîrvânı Sultân Selim Hân-ı evvel binâ eylemiştir ve Asitânenin, harem kubbelerin sene-i selâsîn ve elfde Bayram Paşa binâ eylemiştir. Ve

28 Burada ifade edilen Sultan Süleyman Camii, günümüzde Sultan Selim Camii olarak adlandırılmaktadır. Tarihi kaynaklarda Süleymaniye ve Sultan Selim Camii şeklinde iki türlü söylenmiştir. Yukarıda, metnin devamındaki ifadeye göre, Mevlana Dergâhı'nın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Daha önemli bir detay, Caminin İstanbul'daki Sultan II. Mehmed Han, yani Fatih Camii'ne benzerliğidir ki, Eski Fatih Camii olarak adlandırılan eser ile, Konya Sultan Selim Camilerinin plan benzerlikleri bilinen bir durumdur. Bu hususta geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1997, s.528-535.

Şems-i Tebrizî'nin merkadi üzerinde bir mevlevî-hâne dahi vardır. Ve bunda dahi oturak olmak mu'tâd-ı kadimdir. Tarîki nısfı girive ve nısfı sahrâdır. Ertesi İsmil nâm karye -ki Konya ile mâbeyni üç saatlik yoldur- nuzûl olundu. Bunda dahi bir câmi' vardır. Ve Kılavun Yusuf Paşa'nın toprak örtülü çifte hanı vardır. Ammâ suyu kuyuya muhtaçdır. Yâni muhtaç olmağla gehî bulunmaz. Tarîki sahrâdır. Ertesi Karapınar nâm menzil -ki İsmil ile mâbeyni dokuz saatdir- nuzûl olundu. Bunda Sultân Selim-i sâni hazretlerinin iki minâreli bir câmi'i ve pişgâhında tabakhânesi ve bî-nâzîr çifte hanı ve hamâmı vardır. Ve binâsı isneteyn ve semânîne ve tis'a mi'ede tamâm olmuştur ki merhum Sultan Selim'in hanı tarihidir. Tarîki sahrâdır. Ertesi Ereğli nâm kasaba -ki Karapınar ile mâbeyni on saatdir- nuzûl olundu. Ve bunda Karaman oğlu'nun bir câmi'i ve bir hanı vardır. Ve Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa dahi bir kârgîr han binâsına mübâşeret eyleyüp lâkin itmâmına muvaffak olmamıştır. Bunda dahi oturak olmak mu'tad olmuştur. Tarîki sahrâdır. Ve bir mikdarı kumdur.”²⁹

Abdurrahman Hibri, Ilgın ile Ladik arasında iki han mevcut bulunduğunu bunlardan birisinin Pîrî Paşa Hanı olduğunu belirtir. Pîr ismine Anadolu Selçukluları zamanında Konya çevresine yerleşen Turgut oğullarının şeceresinde rastlamaktayız. Turgutoğlu Pîr Hüseyin Bey'in Sarayönü'nde banisi bulunduğu camii bu gün hala ayaktadır.³⁰

Abdurrahman Hibri'nin açıklamaları önemli tespitleri ortaya koymaktadır. Bunların başında, Konya şehrinin tarihi ve fiziki yapısını destekleyen bilgiler sunmakla birlikte, Mimarlık ve Sanat tarihini ilgilendiren detaylara da değinmiştir. Örneğin, Süleymaniye Camii olarak bahsedilen edilen Sultan Selim II. Cami'nin, İstanbul'daki Sultan Mehmed

29 Abdurrahman Hibri, “Menâsik-i Mesâlik”, (Haz. S. İlgürel), *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 6, Ekim 1975, s.117-119.

30 Bu hususta geniş bilgi için bkz. M. Z. Oral, “Turgut oğulları Eserleri-Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, III, Ankara 1956, s.41; R. Duran, “Konya - Sarayönü'nde Üç Ahşap Camii”, *Vakıflar Dergisi*, S.XX, Ankara 1988, s.48.

II. Camii (İlk Camii) tarzında olduğu ifade edilmiştir. Aslında burada zikredilen Süleymaniye Camii ifadesi bir gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır ki Abdurrahman Hibri 1041/1632 senesinde Konya'yı ziyaret ettiğine göre, bu tarihte adı geçen Caminin Sultan Süleyman I (1520-1566) tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. O zaman, adı geçen yapının niçin Sultan Selim II.(1566-1574) Camii olarak adlandırıldığı meselesi ise bir başka sorun olarak durmaktadır. İ. H. Konyalı bu sorunu, Caminin inşasına Sultan Süleyman I. tarafından başlanarak, Sultan Selim II tarafından tamamlandığını savunmaktadır.³¹ Abdurrahman Hibri'nin İstanbul Sultan Mehmed Cami'ne benzetmesi, yapının adı geçen tarihte tamamlandığının işaretidir. O zaman, Sultan Selim II ismini vermek için bir sebep kalıyor ki, adı geçen Padişah tarafından tamir ettirilmiş olma ihtimalidir. Bununla birlikte, Arıkoğlu Camii ile İstanbul Tophâne'deki Ali Paşa kıyaslamasının yapılması manidardır. Arıkoğlu Cami'nin yeri Sinan Parekendes Mahallesi'nde, Şerafeddin Camii banisi olan Arıkoğlu Memi tarafından yaptırılmıştır.³²

Ereğli'de Ekmeci-zâde Ahmed Paşa'nın yapımına başlayıp tamamlayamadığı yapı, Bayram Paşa tarafından tamamlanmıştır. Ekmeci-zâde Ahmed Paşa 1617 yılında vefat ettiğine göre, bundan sonraki bir tarihte tamamlanmış olmalıdır.³³

31 İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s.534.

32 İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s.550; Y. Oğuzoğlu, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma*, (AÜDTCF Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1980, s.12; Y. Küçükdağ, *Lale Devrinde Konya*, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s.43.

33 Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Ereğli'si...*, s.559-561; C. Orhunlu, "Bayrampaşa Kervansarayı", *Vakıflar Dergisi*, S.X, Ankara, s.200; G. Apa, *Ereğli-Türk Devri Yapıları*, (S.Ü. , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2001, s.95.

8- IV. Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznâmesi

IV. Murad tarafından 1044/1635 tarihinde gerçekleştirilen Revan ve Tebriz seferleri sırasından divan/sefer katiplerinden biri tarafından ruzname/günlük şeklinde menziller tek tek aktarılmıştır. Yazma Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat Köşkü Bölümü No 405'te mevcuttur.³⁴ Sefere gidiş sağ kol üzerinden, dönüş ise orta kol olarak ifade edilen güzergahtan gerçekleştirilmiştir. Sağ kol üzerinden gerçekleşen seyahat Akşehir'den başlayarak Ereğli'ye kadar ki Konya bölümünü kapsamaktadır.³⁵ İşte bu sebepten dolayı Konya şehrini kısaca aktarmaya çalışacağız.

Ordunun geçtiği menziller hakkında kaç saatlik mesafede olduğu ve şehrin ünlü simaları zikredilmektedir. “Zi'l-ka'de 6 Pazarertesi: Bugün, Akşehir nâm menzile, beş sâ'atde nüzûl olundu. Hoca-Nâsireddîn, bunda medfûndur. Zi'l-ka'de 7 Salı: Bugün, Arkın nâm mahalle nüzûl olundu. Ve bu menzile, beş sâ'atde gelindi... Ve Karaman Eyâleti ol gece Bolu Beği olan Kör Hazînedâr İbrahîm Beğ'e verildi. Ve Bolu Sancağı, Abaza Mehmet Paşa'nın âdemlerinden, Serhoş-Mehmed Ağa'ya ihsân oldu.(6 a.)”

Akşehir'den sonraki önemli menzillerden biri Ilgın olmuştur. “ Zi'l-ka'de 8 Çarşamba: Bugün Ilgın Sahrâsı'na, üç sâ'atde gelindi. 9 Perşembe: Üç sâ'atlık yoldur. Bugün Cisri'atîk (Eskiköprü) nâm menzile, nüzûl olundu...”

Sıradan gidildiği zaman Kadınhanı ve Sarayönü'nü takip edilmesi gerekmektedir ki burada Sulu Zengi'den, günümüzdeki Sarayönü ilçesinin batısından bahsedilmektedir.

34 Bu eser A. Süheyl Ünver tarafından yapılmıştır. Bkz. A. Süheyl Ünver, “Dördüncü Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi”, *Belleten*, C. XVI, Ankara 1952, s.547-576.

35 Yunus Zeyrek, *IV. Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznâmesi*, Ankara 1999, s.7-9.

“Zi'l-ka'de 10 Cum'a: Bugün, Suluzengî nâm menzile, beş sâ'atde gelindi... (6 b.) Zi'l-ka'de 11 Cum'aertesi: Bugün, Kilimlic nâm menzile iki buçuk sâ'atde gelindi. Zi'l-ka'de 12 Pazar: Bugün, Kâhus nâm mahalle iki buçuk sâ'atde gelindi. Bu menzilde konulmayup, Konya'ya varmak mümkün idi. Lâkin alay-düzmek (tören hazırlığı) için, bunda konuldu.”

Bu menziller aşıldıktan sonraki Konya'ya vuslat gerçekleşmiştir. “Sa'âdetlü Pâdişâhımız, Konağa geldikten sonra, yigirmibiş 'aded cırdanlı (uzun mızraklı) Hâs-Odalı kulları ile ilgar edüp, altı sâ'atlık yolu bir sâ'atde alup, Konya Şehri'ne vardılar. Hazreti Mevlânâ'yı (Türbesini) ziyâret etdikden sonra, Konya'da sâkin eski zorbalardan 'Araboğlu Halîl nâm şakînin ve bir ehli-fesâd zâlim Yeniçeri'nin başlarını kes(tir)üp, gerü filhâl 'avdet buyurup, Otak-ı Hümâyûn'a geldiler. Zilka'de 13 Pazarertesi: Bugün, Konya-Sahrâsı'na nüzul olundu. Konya'ya girilince, Rumeli ve Anadolu 'Askeri'nin kesreti ve Yeniçeri'nin çokluğu, (hiç) bir târihde, bir seferde görülmemiştir. 'Azîm Alaylar ile, Konya Şehri içinden geçilüp, (doğu'daki) Sahrâ'ya konuldu...Ve bugün Ordu'da, bir sağanak şedîd rûzigâr peydâ oldu ki, az görülmüşdür. Ordu'da, niçe kimesnenin çadırların yere indürüp ve niçesinin dahi muşamması havâyâya uçup; insân âvâzesi ve tokmak-kazık (çakma) şamâtası, âfâka çıkup, gûyâ ki Kıyâmet 'alâmetlerinden bir gün idi. Hele (ki) çokluk karâr eylemeyüp (çok sürmeyip) def' oldu. Zi'l-ka'de 14 Salı: Bugün, oturak oldu. Bugün, tertîb üzere Otak-ı Hümâyûn'da Dîvân (Ayak-Dîvânı) olup, Karaman Beğlerbeğisi İbrâhîm Paşa'ya ve birkaç Beğler'e mansıb inâyet olmağın, el öpdüler...Zi'l-ka'de 15 Çarşanba: Bugün, oturak oldu. Ye'vî mez-bûrda, Sa'âdetlü Pâdişâhımız Hazretleri, Hazreti Mevlânâ'nın (Türbesi) ziyâretine varup; (Postnişîn) Şeyhini, kaaideleri üzere mukabele etdürüp (karşılıklı zikir söyletip), Semâ' etdiler (Pervâne döndüler). Ve Semâ'dan sonra Şeyhi'ne bir kürk, fukarâsına iki kise akça ihsân edüp; andan sonra, Hazreti Mevlânâ'nın Tekyesi'ne, (Pâdişâh'ın yüzbin akçadan yukarı geliri olan) Hâs'dan yüzellibin akça ta'yîn (her yıl ödenecek gelir) ve ihsân buyurdu-

lar....(7 b.) Ve bir gün ta akşama değin, 'azîm furtunalar olup, karlar ve yağmurlar yağdı. Ve akşamdan sabâha değin 'azîm kar ve yağmur (yağmış) ve şedîd rûzgârlar esmiştir, ki Rûz-i Hızır'da (3 Mayıs'ta), böyle kar yağdığını ve böyle tûfân olduğunu, kimse görmemiştir."

Konya şehri terk edildikten sonra Karahöyük ve Akçaşehir olarak ifade edilen menzillere intikal gerçekleşmiştir. Akçaşehir'de sultanın avlandığı bilgisi verilmektedir. "Zi'l-ka'de 20 Pazar: Bugün, Karaöyük nâm menzile, altı sâ'atde gelindi... Zi'l-ka'de 21 Salı: Bugün, Akçaşehir nâm menzile, dokuz sâ'atde gelindi. Ve bu menzilin yolları, gayet düz ve çolistan yerlerdir; suyu dahi az bulunur. Ve bu ovanın etrâfı, (8 a.) yüksek karlı dağlardır. Ceylan ve Yabankeçileri, gayet çoktur. Hattâ, Sa'âdetlü Pâdişâhumuz, gecedен altı buçuk sâ'atde kalkup, menzil uzak olmağla, arabaya girüp, sabâhul-hayr'e güneş zâhir olduktan sonra, araba içinde iki tarafa nâzırlar iken, hikmeti Hudâ, yüksek dağlardan bir dâne Ceylan, ki çabûk (-süvâr) Hünkârımız'dan gayri kimesne göremeyüp; filhâl, arabadan çıkup, süvâr olup, bir gönder (mızrak) ile ardına düşüp, amân ve zaman vermeyüp; gönder ile urup saydeylediler. Alaylara karşı bir güzel şikâr olmuştur ki, (nezîri) görülmemiştir... Zi'l-ka'de 22 Çarşamba: Bugün Gölbaşı nâm menzile, yedi buçuk sâ'atde gelindi. Konağa geldikten sonra, Dûlbend-Gulâmı Mehmed kuluna, Kapucubaşılık ihsân edüp, taşra çıkardılar. Ve bu menzilde bir Segbân, kazığa uruldu."

Ereğli'ye intikal ediş ve Ereğli'deki su kenarında (ismi verilmiyor ama Hitit Anıtı civarı tarif edilmektedir) dinlenme yerindeki kaya dibinden kaynayan suya dikkat çekilmekte ve sultanın burada cirid oynadığı bildirilmektedir. "Zi'l-ka'de (23) Perşembe: Bugün Ereğli nâm mahalle, dört sâ'atde gelindi. Ve bu menzilde, Şam (8 b.) Beğlerbeğisi Küçük-Ahmed Paşa'dan, (zorbalardan) Şahâoğlu'nun kellesin ve ma'an dörtyüz Dürzî'nin kellelerin, âdemleri getirüp; Otak-ı Hümâyûn önünde, Huzûr-i Hudâvendigâr'a arzeylediler. Ve bu menzilde vâki' Ziyâretgâhi Hazreti Risâletpenâh'ın, mu'cizâati kesîretü'l-berekâtile,

bir ulu kaya dibinden, billûr misâl cereyân eden sâf suyu ziyâret için, bizzât Sa'âdetlü Pâdişâhımız mahall-i mezbûra varup; sâyebân kurulup ve envâ'i ni'met bişirilüp ve ol Mübârek Makam'da tana'um edüp ve suyundan şûrb-edüp, safâlandıktan sonra; geri (yine) cıvıd oynayarak, Otak-ı Hümâyûnları'na 'azîmet buyurdular..."

9-Kadrî

Kadrî mahlasıyla eserler vermiş bulunun Abdülkadir Çelebi, 1056/1646 senesinde gerçekleştirdiği hac yolculuğu sırasında³⁶ gördüğü menziller hakkında bilgi aktarmakla birlikte, hac ibadetinin doğru bir biçimde gerçekleşebilmesi için gerekli kuralları sıralamaktadır. Kadrî'nin eseri sekiz bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde İstanbul'dan başladığı menzilleri tanıtmaya işlemi altıncı bölüme kadar devam etmiştir. Bu menzilleri oldukça uzun uzadıya anlatmayı tercih eden Kadrî, eserin büyük bölümünü Şam, Kudüs, Medine ve Mekke şehirlerine tahsis etmiştir. Bu kadar geniş bir anlatım zenginliği içinde Akşehir'den başlayarak Ereğli'ye kadar devam eden güzergâhı yaklaşık dört varak halinde sunmuştur.³⁷ Kadrî'nin bu çalışmasında Konya ve çevresiyle ilgili bazı yeni malumatlar içermektedir. "...Akşehir nâm mahalle varulur. Bolâvâdin'den on sâatlik yoldur...şehrin üç cami' vardır ki beyân olunur. Biri Sultân Süleymân, biri Sultân Alâeddin, biri dahi Hasan Pâşâ Cami'i'dir...beş mahalde dahi hamâmları vardır... Akşehir'den kalkıldıkda Ilgın nâm mahalle varulur. Onbir sâatlik yoldur... İki cami' vardır. Birine Mustafa Pâşâ Cami'

36 Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbi'nin Tuhfetü'l-Harameyn*'i, Ankara 2002, s.24-25.

37 Kadrî, *Menâzilü't-tarîk ilâ beyti'llâhi'l-atîk*'i, Millet Ktp., A.Emir T., No. 892. Adı geçen eser daha evvel, İ. Atan tarafından Konya İpek Yolu Dergisi'nde müellif adı verilmeden yayımlanmıştır. Bu hususta bkz. İ. Altan, "Hacc Yolunda Konya Menzilleri", *Yeni İpek Yolu*, S.106, Konya 1996, s.47-48.

dirler bir hoşca cami'dir. Birine dahi Turgud Begzâde Cami' dirler kiliseden dönmedir. Ve bir hamâmı vardır ona dahi Mustafa Pâşâ hamâmı dirler. Çarşu ve bâzârı bezâstânı ve hânları dahi vardır. Şehrin yakın mahalde bir göl vardır. Şehrin haricinde iki ılıca vardır... Ilgın'dan kalkıldıkda Lâdîk nâm mahalle varulur. Lâdîk'e varmadan mukaddem bir köy vardır yedi sâatde varulur. Arslanlı köyü³⁸ dirler. Bir cami' ve bir hân vardır. Arslanlı köy demeden murad câbecâ(yer yer) taştan yapılmış arslan suretleri vardır... Ilgın'dan Lâdîk'e on sâatlik yoldur. Lâdîk bir köydür. Bir cami' ve bir hamâmı vardır.”³⁹

İlgın'daki Turgud Begzâde Camii olarak ifade edilen yapı, Pîr Hüseyin Bey yada diğer adıyla Çukur Camii'dir. İnşa tarihi olarak Anadolu Selçuklu dönemine kadar geriye giden bir sürece sahip bulunmakla birlikte, zamanla yapılan tamir ve tadilatlarla binaen başka isimlerle çağrıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁰

Burada zikredilen Arslanlı köy, bugünkü Kadınhanı ilçesidir. Kadınhanı, Ilgın-Ladik arasında bulunmaktadır. Bahsedilen han yapısı halen mevcuttur. Han yapısında kullanılan devşirme malzemelerden hareketle Arslanlı köy denildiği açık bir biçimde vurgulanmaktadır.

Daha sonra Ladik'ten Konya'ya kadar olan yolculuk ve Konya'daki ziyaret yerlerinden bahsedilir. “...Konya büyük şehirdir. Ve bir büyük kal'ası vardır. Burçları cümle musavverdir. Şehrin bir mikdarı kal'ada ve bir mikdarı kal'a haricindedir. Bezâstânı kal'adadır. Cami'leri gayet çokdur. İki salâtîndir biri Sultân Süleymân'dır ki hariç kal'adadır...biri dahi Sultân Alâeddin dir ki kal'a içinde bir yüksek mahalde vaki' olmuş kiliseden

38 Arslanlı Köy olarak bahsedilen yer bu günkü Kadınhanı ilçesidir.

39 Kadrî, age., v.8

40 M. Z. Oral, agm., s.42; T. Samur, *İlgın'da Türk Devri Yapıları*, Konya 1992, s.15.

dönme bir büyük cami'dir. Minberi ve mihrâbı hayli münakkaşdır. Sultân Alâeddin anda medfundur. Türbeye Cami'den geçilir. Babası ve dedesi dahi dahilinde medfundur. Ol mahalde bir sarnıç vardır suyu gayetiyle sovuğdur. Şemsi Tebrizî hazretlerinin dahi kal'a içinde bir mahalde makamları vardır. Onda dahi mukâbele olur. Amma kendileri ne mahalde medfun olmalarında itilâf etmişlerdir. Menlâ hünkâr hazretleri kala' haricinde medfundur. Rahmetullahu tea'la türbeleri vardır. Azim binâdır. Gedik Pâşa merhum bina eylemiştir ve türbenin kubbesinin taşrası kâşidir ve hayli münakkaşdır ve türbe içinde kabirleri bir saffe üzeredir etraftı gümüş kafesdir. Sultânü'l-Ulemâ ki babalarıdır anlar dahi onda medfundur. Kabri sair kabirlerden yüksektir...Türbenin içinde bir mescid vardır. Ve türbenin haremi vardır. Harem içinde bir azîm şadırvân vardır... Şeyhi, Menlâ hünkâr hazretlerinin evlâdındandır. Ve türbede bir mahalde hoş nasîhat yazılmıştır ki Hadîs-i sahihdir. 'Selâmetü'l-insân fi hıfzı'l-lisân' ve şehrin altı mahalde hamâmı vardır. Dördü kal'ada ikisi haricindedir. Ve hânları ve çarşu ve bâzârı mükemmeldir. Hususan helvâcı dükkânları helvâsı gayet latîf olur ve bir latîfe vardır ki 'Konya'da helvayı adama topuz ile yidiriler' dirler... Ve Merâm dirler bir vadi vardır bir sâatte varulur. Bâğ ve bâğçelü bir cây-ı zibâdır. Ol şehrin halkı vakt-i germada anda giderler. Ve Merâm'ın bir hoşca hamâmı vardır ve ol hamâmın bir şadırvânı vardır hayli yüksek akar. Bu beyt onda tahrîr olunmuştur.

Beyt: İrişür fiskıyyesi akdıkca dâim bamına,

Cennete girmek dilersen gir Merâm Hamâmı'na

Ol yerin mesîresi bir yüksek mahalde bir köşk vardır ve bir kahvehâne dahi vardır. Ve bir akarsu vardır. Merâm'ın içinden geçer ve Konya şehri haricindedir. Namâzgâh dirler bir suffe vardır bir hoşcamesîredir."⁴¹

Kadrî, Selçuklu yapıları ve Sultanlarıyla ilgili bilgiler verdikten sonra Mevlânâ'nın külliyesini oldukça detaylı bir

41 Kadrî, age., v.9-11.

biçimde anlatmaktadır. İfadelerden Türbenin kubbesinin çinilerle bezeli olduğunu ve kabirlerin etrafının gümüş kafes ile çevrili olduğu vurgulanmaktadır. Yapılar arasında en çok Meram'daki hamam methedilmiş ve cennet kıyaslaması yapılacak kadar abartılmıştır. Ayrıca, Meram'ın önemli bir mesire yeri olduğuna dikkati çekmektedir.

Diğer menâsiklerde Konya'dan sonraki güzergâh olarak İsmil'den söz edilirken, Kadrî'nin güzergâhı Göçü köyünden geçmektedir. Gerçi Kadrî metnin içinde bu menzillerin her ikisinden de söz ederek İsmil geçidinin güçlüğüne dikkat çekmektedir: *"Menzili Göçü, Konya'dan kalkıldıkda yol içidir. Biri İsmil yoludur ki ertegün Karabınâr nâm mahalle varulur. Lakin İsmil geçidi dirler bir azîm su vardır geçilmede pek tâb çekilmekle ol yola çokluk yolcu gitmez."*⁴²

Karapınar ve Ereğli ile ilgili şu izlenimler aktarılır. *"Göçü'den kalkıldıkda Karabınâr nâm mahalle varulur. Karabınâr bir karyedir ve küçük kal'ası vardır. İçinde iki minâreli bir hoşca cami' ve hareminde bir şadırvânı ... ve bir hamâmı... mükellef hânı vardır. Ereğli nâm mahal bâğ ve bâhcelu bir hoş vadi-i dil-kuşadır. Bir cami' ve iki hamâmı vardır. Ve hânları muhassal cümle çarşı ve bâzârı mükemmeldir... Ereğli içinde bir nehri azîm akar... Şehri Ereğli cümle Medine-i Münevvere vakfıdır."*⁴³ Ereğli'yle ilgili bilinen bilgiler tekrar edilmiştir. Ancak, genellikle Ereğli'de üç camii ismi zikredilirken bu kez sadece bir camiden bahsedilmektedir. Çarşı ve pazarları her zaman dillere destan bir özelliktir. Bunun yanında yeşillikleri ve sularının bolluğu ziyaretçilerin hem fikir olduğu bir durumdur.

10-Katip Çelebi

Katip Çelebi, 1058/1648 yılında Sultan IV. Mehmed için

42 Kadrî, age., v.11.

43 Kadrî, age., v.11.

kaleme aldığı 'Cihannüma' adlı eserde Konya ile ilgili önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Eserin içeriği, bir hayli alıntı-lardan oluşan derleme türündeki bir çalışma olduğu açık bir biçimde görülmektedir. İktibas edilen kitaplar arasında coğrafya kitaplarının çokluğu dikkati çekmektedir. Adı geçen iktibaslardan kaynaklanan bazı yanlış bilgiler aktarıldığı da fark edilmektedir. Örneğin aşağıda verilen bilgilerin büyük bir kısmı kendinden evvel yazılanların tekrarı durumundadır. "Konya... Bunun kal'asini Sultan Kılıçarslân-ı Selçukî tâştan yaptı. Darü'l-mülkü ve tahtı idi. Kendü sarâyında bir eyvan-ı azîm binâ itti. Ba'de suru harabe-i müşerref oldukda Sultân Alâeddin Keykubad-ı Selçukî ve ümerâsı tecdîd idub tâş ile k'ar-ı hendegin yaptılır. Hendegi yirmi zirâ' irtifâ' divarı otuz zira'dır. Bu surun on iki kapusu olub her birinin büyük kasr şeklinde kuleleri vardır... Suyu dâğdan gelur. Anın için bab-ı surda bir kubbe-i azîme vardır. Haricinde üç yüz kadar lüle âb cari olur. Şehre münkasımdır... Ekser bağistân cânib-i cebeldedir... Bunda bir nev' asümânî şukufe olur ki ehli ana debbağ çiçeği dirler. Tahmini her sene sair mezuat gibi ekib bicerler. Ve bununla debbağlar asümân gönü edim ve sahtiyân tabbağ iderler Bilâd-ı Ruma ve Frenge gider...İsmil'in karşusunda olân dâğlara Fodul Baba dâğları dirler imiş. Ehli İsmil anlara gusfendisu(koyunları) sayd(avlamak) itmek olmaz. Fodul Baba sürüsü dirler ve anun himâyesinde dirler. Destur ile gurbân taleb idub iki üç gusfend saydına cür'et idub üçden ziyadesine sayd cür'et etmezler. Anlarda meşhurdur eger ziyâde olursa elbette ol adama ukubetler gelur. Hani b'azusu helâk olmuştur hat-ta bir asırda Konya Pâşası ol koyunlara ta'arruz etmişdir. Azîm ukubetlere uğradı. Ve bu koyunların sürüsü iki bin kadar ve daha ziyâdedir. Halâ ol dağda ne ağâç ne su vardır..."⁴⁴

Katip Çelebi'nin Konya hakkında öne çıkardığı özelliklerinden biri 'asümânî şukufe' olarak adlandırdığı debbağ çiçeğidir ki bu çiçekten elde edilen boya maddesinin deri işlerinde ne kadar önemli olduğu ifade edilmektedir. Baş-

44 Katib Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1245, Matbaa-i Amira, s.615(Yusuf Ağa Ktp., No.4111); İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s.21-22.

ka ifade ile bu yolla elde edilen derilerin Avrupa ülkelerine ihraç edilmiş olması hem Konya ekonomisi hem de ülke ekonomisi bakımından manidardır. Bunlara ilaveten Katip Çelebi, Konya'nın su mimarisini doğrudan ilgilendiren açıklamalarda bulunmaktadır. Konya'nın suyunun Meram bölgesinden geldiğini ve üç yüz lüle tarafından şehrin muhtelif yerlerine taksim edildiğini bildirmektedir. Konya ile ilgili izlenimler İsmil yakınlarındaki Fodul Baba dağları (Bozdağlar) olarak adlandırılan dağlık arazideki yaban koyunlarının mevcudiyeti ve onları avlamanın yasaklanmasıyla ilgili menkıbelere dayanan gerekçelerle devam etmektedir. Hatta bu menkıbe, bir örnekle somutlaştırılmak istenmiştir.

Ereğli'yle ilgili gözlemler antik kalıntılar üzerinde yoğunlaşırken, özellikle İvriz'deki su anıtındaki betimlemeler figür ve motif boyutuyla irdelenmektedir. *“Ereğli ism-i kadimi Herakle-i Karaman, bir kasaba-i azîmedir ki yirmi iki mahallesi vardır ve her birinde mahsus mesâcit ve dört cami' vardır ki birisi Karamanoğlu İbrahim Beg binâsıdır ve birisi Şihabeddin Maktûl'e mensubdur ve anda türbesi vardır ve iki hamâmı vardır. Kadimden şehri almasın deyu etrafına toprâk döküb gûya bir divar içinde olmuştur... Farza kasaba bazı tilâl (tepeler) ile muhât olmuş gibidir. Sonradan muhdes suru vardır ki bir tarafı bârûnun (kale) vasatında çekilmiştir. Bu kasabanın çayırı ve suları bir hemvar (-düz) sahrada vakı' olub Erdost nâm kûh dameninde (etek) vakı' olmuştur. Kadîmü'l-eyyâmda uşri mahsulü Haremeyn-i Şerifeyn fukarasına vakıfdır... Hâlâ ol menba'da vakı' Abriz nam karyenin emiri ve kebiri Ebrindos nam bir kâfir yiğidin şekli olmak üzere ol heykel bir elinde bir deste sünbüle ve bir elinde iki huşe (sal-kım) engür (üzüm) sureti nakş ve tasvîr olunmuş... Kasaba hâlâ vakıfdır ve bu kasabada Kılıçarslan'ın bir cami' atiki ve Rüstem Paşa'nın bir hanı vardır. Ekmekcioğlu Ahmed Paşa dahi bir hân-ı cedide şuru'edüb na-temam kalmıştır...”⁴⁵*

45 Katip Çelebi, age., s.616-617; İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Ereğli'si...*, s.26-27.

Ereğli izlenimleri arasında yer alan detay, eski çağ tarihine ışık tutacak durumdadır. Katip Çelebi, İvriz'deki kaya kabartmasını literatüre taşıyan ilk müellif olmalıdır. Çünkü, yukarıda tasvir edilen; *"Abriz nam karyenin emiri ve kebirî Eb-rindos nam bir kâfir yiğidin şekli olmak üzere ol heykel bir elinde bir deste sümbüle ve bir elinde iki huşe (salkım) engür (üzüm) su-reti nakş ve tasvir olunmuş."*⁴⁶ ibaresiyle Hitit döneminin su anıtını oldukça ince ayrıntılarına kadar tanımlamaktadır. Tanımlama daha sonraki batılı seyyahların kitaplarında sürekli yer almıştır. Su anıtı Hitit tarihinin aydınlatılmasında oldukça önemli bir referans kaynağı olmuştur.

11-Evliya Çelebi

Yüzyılın en önemli seyyahlarından olan Evliya Çelebi, sadece hac güzergâhında bulunan şehirleri aktarmamakta, bazen de bir elçi ya da orduyla birlikte hareket eden bir nefer gibi Osmanlı toprakları dahilinde olduğu kadar zaman zaman da coğrafyanın dışına çıkarak gördüklerini ve yaşadıklarını yazıya dökmüştür. İşte Evliya Çelebi'nin 1060/1650 senesinde gezdiği, gördüğü ve yazıya aktardığı Konya şehrini geniş bir biçimde aktarmaya çalışalım: *"Konya Kalesi'nin yapıcısı, Yunanlılardan Yenvan Tarihi'nin sahibi-nin yazdığına göre, Nişan oğlu Aleksandır oğlu Harkılan'dır... Buraya Müslümanlardan ilk olarak gelen, Selçuklulardan Alâeddin Keykubad'dır. Bunlar Anadolu Selçuklularındandır. Selçuklu, Mahan diyarından Danişmendoğulları ile gelerek Azerbaycan ülkelerini fethetmişler ve amca oğulları Çobanbay'ı buraya hâkim tâyin etmişlerdir..."*⁴⁷

Evliya Çelebi, Konya Kalesi'nin fiziki yapısını en ince detaylarına kadar aktarmaya çalışmıştır: *"Konya Kalesi'nin*

46 Katib Çelebi, age., s.617.

47 Evliya Çelebi, *Tam Metin Seyahatnâme*, III-IV, İstanbul 1993, s.9.

şekli:569 tarihinde, yontma taş ile Sultan Mesud'un oğlu Sultan İzzeddin Kılıç Arslan inşa ettirip sağlamlaştırarak, dördüncü yapıcısı olmuştur. Bir de sultan divanhânesi yaptırmıştı ki, o asırda Kisra eyvanından daha üstündü. Zelzeleden yıkıldığında Keykubad tarafından onarılmış ve bir hendek kazılmıştı ki, derinliği on bir, genişliği elli ve surlarının yüksekliği otuz melik zira'dır⁴⁸. Dış kısmındaki hisar duvarının çevresi on bin adımdır. Atpazarı kapısı üzerinde zincirlerle asılmış bir kuru at kafasına gem vurup, gösteriş için koymuşlardır. Binici olan bu memleket halkına nasihat için konmuştur. Yani avrata ve ata güvenmeyip, at kuru kafa olsa da ağzından gemi, başından dizgin ve yuları eksik etmeyesin demektir. İç kalenin avlusu belli değildir. Bu kale Selçuklular zamanında on iki kapılı idiyse de, Osmanlıların eline geçtikte dördü bırakılıp diğerleri kapatılmıştır. Kalenin her tarafı çeşitli sanat eserleriyle süslenmiştir. En son olarak, Sultan Alâeddin Keykubad'ın oğlu Gıyaseddin yeniden yaptırmıştır..."⁴⁹

Daha sonra Evliya Çelebi Konya şehrinin tarihiyle ilgili Anadolu Selçuklularından başlayarak Osmanlı dönemine kadar yaşananlarla ilgili yüzeysel bilgiler aktarmaktadır. "Anadolu Selçuklularının en son hükümdarı Alâaddin'dir. Hepsi on dört padişah'tır.699 tarihinde, Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey, hutbe okutup para bastırarak Emir olmuştur. Bu Konya havalisi Karamanoğullarının ellerinde kalıp, Kosava savaşında Hüdâvendigâr Gazi şehid olduktan sonra evvelce itaat etmiş olan Karamanoğulları da isyan etmiştir.

Bunun üzerine 792 tarihinde, Yıldırım Bâyezid Han büyük bir ordu ile yıldırım gibi yetişip Konya Kalesi'ni aman ve zaman vermeyerek fethetti. Bu şekilde Selçukluların eski merkezi, darü'l-emân Karaman ülkesinin Konya şehri de Osmanlı şehirle-

48 Bir zira' yaklaşık 75-90 cm. arasında değişen değerlere sahiptir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1982, s.1430.

49 Evliya Çelebi, age., s.10.

rinden oldu. Kanunî Sultan Süleyman Han kanunu üzere hâlâ Karaman eyâleti namıyla ayrı bir eyâlet olup, paşa idaresindedir... Her tarafı mükemmel bir şehirdir. Bu büyük şehir, Meram dağının doğu tarafında düz bir ovada kurulmuş olup, bir saatlik mesafededir.”⁵⁰

Evliya Çelebi Konya şehrinin dini yapıları, eğitim kurumları, su mimarisi, iklimine varıncaya kadar oldukça geniş malumat aktarmaktadır. “En eski câmi, iç kalede Sultan birinci Alâaddin Câmii’dir. Diller ile anlatılmayacak, kalemler ile yazılamayacak kadar güzel bir camidir. Fakat iç kalede olduğundan cemaati az olmaktadır. Bu iç kale yüksek bir yerdedir. Mükemmel cebhâneleri ve topları vardır. Bu kalenin doğu ve kuzey tarafları küçük bir göldür. Konya’dan geçen bütün pınarlar bu göle akarlar.

Sultan Süleyman Camii: Birer tabakalı, minareli, geniş avlulu, has mermer ile kaplı nur bir câmidir. Mescidleri de çoktur. Medreselerin en meşhuru Nalinci medresesidir. On bir aded darü’l-kurra’sı vardır. Üç yerde darü’l-hadis, yüz yetmiş yerde sıbyan mektebi vardır. Her yıl surre ve atıyyesi verilen kırk kadar derviş tekkesi vardır. En meşhuru Hazret-i Şems-i Tebriz-i Tekkesi’dir ki, yüksek bir kubbesi olup onda da Mevlâna âyinleri yapılır. Mahkemeye yakın eski bir tekkedir. Çeşmeleri de çoktur. Kaynakları hep Meram dağında olup, taksim kubbesinden gelir. Üç yüzden fazla tatlı sebili vardır. On bir aded ziyaret yeri olup, yiyeceği daima bol olanları Hazret-i Mevlânâ Tekkesi ile Sultan Süleyman Tekkesi’dir. Hamamlarının en meşhuru Asitâne hamamı olup, eski usûl suyu ve havası güzel, iç açıcı bir hamamdır. Kale içinde Sungur Hamamı da böyledir.

Vilâyet ayânının dediklerine göre, saraylarında seksen kadar saray hamamı vardır. Üç yüz kırk kadar bağlı, bahçeli, akarsulu büyük sarayları vardır. Paşa sarayı meşhurdur. Hanlarından, At pazarı kapısı dışında Bağdad Fatihî’nin ilk annesi Kösem Sul-

50 Ay. es., s.10.

tan'ın yaptırdığı han meşhurdur. Ayrıca yirmi altı aded han vardır. Bedestanıyla beraber toplam bin dokuz yüz büyük dükkânı bulunur. Yüzlercesi baştan başa kâgir, bina ve demir kapılı kanatla ile örtülü kurşun kaplı bedestandaki zengin tüccarlarda dünyanın bütün kıymetli eşyaları bulunur. Sipahpazarı, sarachânesi, tahtakalesi güzel ve düzenlidir.

Suyu ve havasının güzelliğinden, halkı sağlam ve sıhhatli kimselerdir. Öyle yaşlı kimseler vardır ki, kuvvetleri gitmiş, ömrü yüz yetmişe yetmiş, güçleri bitmiş oldukları halde yine dinç olurlar. Bilginleri olgun, efendi ve dürüst kimselerdir. Konya'nın helvacı ve berberleri dillere destandır.

Eşrâf ve ayânın önde geleni, Hazret-i Mevlânâ'nın oğlu Halim Çelebi'dir. Yirmi kadar, Eflâtun ve İbn Sinâ'dan örnekler veren hakim, cerrah, tabib bilginleri vardır. Sohbet ettiğimiz kimseler arasında duası kabul olunan büyük kimseler vardır. Askerî kumandanların hepsi samur kürk ve güzel elbiseler giyerler. Uleması da çeşit çeşit sof ve melâyi kumaşlar giyerler. Tarikata bağlı kimseler, Mevlânâ'ya bağlı olduklarından, Mevlevî külâhları üzerine sarık sararlar.

Halkın hepsi Türk'tür. Açık-seçik ve güzel konuşan kimseleri vardır. Suyu ve havası gayet güzeldir. 'Mâretü'n-Numan ve Halebü's-sehba havasından daha hoştur' derler. Hakikaten seher vakti sabah rüzgârından insan taze hayat bulur.

Kale dışında su taksimi için bir kubbe yapılmıştır. O kubbeden 366 çeşmeye su dağılıp şehrin câmi, mescid, han ve hamamlarına, ayân saraylarına hep buradan su gider. Kaynağı, Meram dağındadır. Ayrıca 2700 su kuyusu bulunur ki bostanlar sulanır. Bütün nebatlar bu şekilde yetişir. Şehir beşinci iklimin ortasında olup, yaz ve kışı normaldir. Yedi türlü buğdayı olup, dededişi tabir edileni ancak Şam civarında yetişir... Kuyumcuları, külâhcıları, terzileri ve berberleri meşhurdur. Dericileri de Osmanlı ülkesinin en iyileridir.

Meram dağında bir çeşit çiçek yetişir ki, çivid rengindedir. De-

ricileri onunla derileri tabaklayıp gök rengi, şeftali sarısı, turuncu ve kırmızı deriler yaparlar. Bu deriler, Arabistan ve Acemistanda çok meşhurdur. Yiyeceklerden beyaz ekmeği, kâhisi(simit), çöreği, balı, böreği, çeşitli helvaları, zülbiyesi, pandisi, pişmaniyesi ve tahini de çok meşhurdur. Hele sabunisi ve beyaz çinisini âşıklar yediğinde lezzetinden dimâları açılır. Özel olarak helvacı çarşısı vardır. 'Konya'da adama helvayı döğerek yedirirler' sözü meşhurdur. Meyvelerinden Meram dağında 'kamerü'ddevle ve kamerü'ddin' adıyla iki çeşit kayısı yetişir ki, Şam'ın kaysısından daha lezzetli, sulu ve tatlıdır. Yirmi çeşit armudu, kiraz, şeftali, üzüm sarması ve badem kırması olur. Burada tabiat şartları gereğince limon, turunç, nar, incir ve zeytin gibi meyveler olmaz."⁵¹

Konya şehrinin mesire yerleriyle ilgili önemli kıyaslamalara yer verilmiştir. "Herkes bütün gezginler, Konya'nın gezi yerlerini ve bahçelerini methederler. Ben de yirminci seyâhatim olan bu seferime kadar, hakikaten böyle bahçeler görmedim. Budin hududunda Peçevi Sirem şehrinin kale ardındaki Baruthane mesiresi, Kırım yarımadasının Sodak bağı, İstanbul'un yüz yetmişden fazla bahçe ve gülistanları, Malatya'nın Uspuzu'su, Tebriz'in Şah-ı Cihan bağı bu Konya'nın Meram mesiresinin yanında bir çimenlik bile olamaz."⁵²

Şehrin ulaması unutulmamış ve bu anlatımdaki yerini almıştır. Bunlar arasında Mevlânâ Celâleddin Rumî ilk sırada ifade edilmektedir. Mevlânâ Celâleddin Rumî doğumu, hicreti, uğradığı mekanlar, çocukları ve yazdığı eserler hakkında tafsilatlı bilgiler aktarılmaktadır. Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin dergâhı ve mimarisiyle ilgili malumat mevcuttur. "Sultan Süleyman Han tarafından yaptırılmıştır. Daha nice Melik ve sultan bu tekkeyi tamir ettirmiştir ama Süleyman Han, Bağdad fethine giderken buraya iki yüz kese masraf bırakmıştır. Bağdad'ı fethedip geldikten sonra, önce bilginler sultanının oğlu Molla Hümkâr'ın sandukasını altın sırmalarla donatarak etrafını

51 Ay.es., s.10-12.

52 Ay.es., s.12.

gümüş parmaklıklarla çevirtmiş, sonra dört tarafına hüsn-i hat ile âyetler yazdırarak gümüş kap-kacak, şamdan, buhurdan, gülsuyu kablari, meşalelikler, binlerce süslü kandil ve süslü avizeler ile donatmıştır. Hazret-i Sultan el-Ulemâ'nın sandukasını hepsinden yüksek, Molla Hünkâr'ınki ondan alçakça yapılmıştır. Mübârek başlarında Mevlevî külahları üzerine beyaz sarıklar vardır. Keşmir ve Lahor şalları ve tıslân-ı sünnet-i Muhammedî ile öyle sevimli ve gösterişli kabirlerdir ki, avludan gören insan heyecana kapılıp adeta dehşete düşer. Bu kabirler semâhânenin kible tarafına düşen köşesinde olup etrafları parmaklıklıdır. Üzerlerinde ayrı ayrı kubbeleri yoktur. Semâhâne meydanı cilâlı, geniş bir yerdir. Bundan başka çalgı çalacak ve ibadet edecek yerleri, mihrabı ve sütunlarla yapılmış binaları olan bir tekkedir. Beyaz ham mermer ile döşenmiş geniş avlusu vardır. Pencereleeri, etraftaki ağaçlıklara bakar. Haftada bir defa Mevlevî âyini yapılır. Bu âyinlere üç yüz kişiden fazla insan katılır. Kimi Molla, kimi bey, kimi paşa, her biri birer bağın gülü olan Allah'ın ârifleri, dünya yaşantısını unutup Mevlânâ tekkesinde semâ ederek zikir ederler...

Tekkede bulunanlar kiler, fırın, mutfak ve yemekhâne de Süleyman Han'ın hayratıdır. Bu tekkenin yanında iki minareli bir cami, bir medrese, bir ziyafet yeri vardır ki, bunlar da Süleyman Han tarafından yaptırılmıştır. Bu hayır yerlerinin hepsi de kâgir yapı olup kubbeler ile örtülü, baştan başa mermerlerle kaplı büyük binalardır. Osmanlı ülkesinde böyle büyük tekke daha yoktur.”⁵³

Evliya Çelebi daha sonra Konya'nın diğer evliyalarından Sadreddin Konevî'den bahsetmektedir. Onun Muhiddin İbn Arabî ile olan akrabalık derecesini belirttikten sonra Muhiddin İbn Arabî'nin Sadreddin Konevî'ye yaptığı ilmi katkılar dile getirmektedir.⁵⁴

Evliya Çelebi Konya şehrinden sonra İsmil üzerinden Karapınar'a ulaşır ve Karapınar'da Süleyman Han Camii,

53 Ay.es., s.15.

54 Ay.es., s.15.

mescidleri, tekkeleri, sübyan mektepleri ve bedesten hakkında gördüklerini kaleme döker. Süleyman Han Cami'nin Mimar Sinan (1489-1588) eseri olduğunu özellikle vurgular.⁵⁵

Evliya Çelebi, Karapınar'dan sonra Ereğli'ye ulaşır. Ereğli şehrinin antik dönem tarihi hakkında kısa bilgi verdikten sonra Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad tarafından nasıl fethedildiğine değinir. Osmanlılar döneminde Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) tarafından kalenin fethedilişi anlatılmaktadır. Bunun yanında, Evliya Çelebi, Ereğli şehrinin Haremeyn Vakfı olduğu aktarır. Ereğli'nin mimari eserleri arasında büyük saraylar, Koca Mehmetpaşa Camii⁵⁶ (Süleyman Han'ın veziri tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir.), Tekke, mescidler ile birlikte Rüstem Paşa Kervansarayı'ndan bahseder. En son olarak, el-Mevlâ İskenderzâde Abdürrahim Efendi'nin Türbesine değinir.⁵⁷

12-Kadı Ebubekir Efendi b. Ehram

Kadı Ebubekir Efendi b. Ehram Şam'da görev yapmış ve Atlas isimli Latince coğrafya kitabını Osmanlıcaya çevirmesi için Osmanlı Sultanı III. Mehmed tarafından böyle bir görev tevdi edilmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında tercüme edildiği kabul olunan kitabın içeriği ile Katip Çelebi tarafından kaleme alınan kitap arasında benzerlikler bulunmaktadır. Kitap İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesi 1686 numarada kayıtlı olup iki cilt halinde ve bin yüz beş sayfadan teşekkül etmektedir.⁵⁸

55 Ay.es., s.16.

56 Ereğli'de bu Caminin yeri tespit edilememiştir. İ. Hakkı Konyalı'da böyle bir yapıya ulaşamamaktan yakınmaktadır. Bu hususta bkz. İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Ereğli'si*, s.474.

57 Evliya Çelebi, age., s.17.

58 Abdülkadir Erdoğan, "Ebubekir Efendi Coğrafyası", *Konya Dergisi*, S. 5, Konya 1937, s.304.

Kitabın Konya ile ilgili bölümünde şunlara rastlamak mümkündür. “Şehrin müntahayı garbisinde iki çatal dağ ve bu dağların etekleri yakınında akarsular, bağlar vardır. Şehrin kal’ası mamurdur. Bu dağların cenup cihetinde Meram adlı bahçeleri ve güzel mesireleri vardır...Selçuk Sultanlarından Kılınç Arslan Konya Kal’asını taştan yaptırmış, kendi sarayında muazzam bir eyvan bina ettirmiştir. Sonra bu kal’a harabe yüz tutunca Alâeddin Keykubad ve ümerası yeniden onarmışlardır. Handeğinin genişliği yirmi ve kal’a duvarının yüksekliği otuz arşındır. Kal’anın on iki kapısı olup her birinin birer kasır şeklinde kuleleri vardır. Konya’da yüksek minareler bina edilmiştir. Suyu dağdan gelir. Kal’anın bir kapısında büyük bir kubbe vardır. Üç yüz kadar lüle abı cari şehre taksim edilmiştir....Kamerüddin demekle maruf bir kayısı olur ki gayet latiftir. Bağları çoğu dağ cihetindedir. Burada asümanî bir çiçek yetişir ki Konyalılar ona (Dabak çiçeği) derler. Tohumunu her yıl öteki mezruat gibi ekip biçerler. Bu çiçekle debağlar gön ve sehtiyan boyarlar. Buradan Rum ve Frenk ülkelerini gider.”⁵⁹

Sonra İsmil hakkında bilgi verilir ve İsmil’deki dağ silsilesinden ve orada yetişen av hayvanlarından söz edilir. “İsmil’in şimalinde şarktan garbe uzanmış bir dağ vardır. Buna Fudul Baba dağı derler. İsmil kazası ahalisi bu dağdaki yabani keçileri avlamazlar ve onlara Fudul Baba sürüsü derler. Onun himayesinde olduğuna inanırlar. Yalnız Fudul Baba’nın ruhaniyetinden izin alarak kurbanlık iki üç keçi avlayabilirler. Fazlasına cesaret edemezler. Hatta bazı avcılar bu yüzden ukubetlere uğramışlardır. Bir zaman Konya paşalarından biri bu keçilere taarruz etmiş te başına büyük felâketler gelmiştir. Bu keçilerin sürüsü iki binden fazladır. Halbuki o dağda ne ağaç, ne de su vardır.”⁶⁰

Ereğli faslında ise tarihi yapılar hakkında bilgi verilir. “Ereğli’nin ...doksan türlü armudu bulunduğunu da ilave ediyor.

59 Abdülkadir Erdoğan, a.g.m., s.306.

60 Abdülkadir Erdoğan, a.g.m., s.306.

Ekmekçi Oğlu Ahmed Paşa'nın Ereğli'de başladığı bir hanı bitiremediğini Bayram Paşa'nın... serdarlıkla oraya gidip hanı ikmal eylemiştir... Erdost Dağı'nda bir su kaynağı vardır. ...Üzerinde nice değirmenler ihdas olunmuştur. Bu ırmağın kaynağındaki büyük bir kayaya bir insan sureti resm olunmuştur. Oradaki (İbriz) adlı köyün büyük beyi (İbrinos)un şeklidir. Bu heykelin bir elinde bir deste başak ve öteki elinde iki üzüm salkımı nakş olunmuştur. Bu, bağ ve ekine eyi bakılması için bir remizdir. Rüstem Paşa'nın da bir hanı vardır." ⁶¹

13-Amcazade Ali b. Şaban

Amcazade Ali b. Şaban 1089/1678 tarihinde 'Menâsik-i Hacc' adlı eseri yazmıştır. Eser bir bakıma hac rehberi durumundadır. Rehberin büyük bir bölümü hacda dikkat edilmesi gereken kurallardan oluşurken, eserin son bölümünde menzillerin listesi oluşturulmuştur. Bunlar arasında Akşehir'den Ereğli'ye kadar uzanan güzergâhın uzaklıkları saat olarak ifade edilmiştir.⁶²

14-Nâbî

Şair ve edib kimliğiyle tanınan Nâbî'nin kaleme aldığı 'Tuhfetü'l-hameyn' isimli eseri, hac menzilleri ve bu menzillerde karşılaştığı ziyaretgâhları kapsamaktadır. Yolculuğuna İstanbul Kartal'dan başlayan Nâbî, gittiği menzillerle ilgili izlenimlerini manzum bir biçimde takdim ederek, çalışmadaki edebi yönü ön plana çıkarmaktadır. Gittiği konaklardaki gördüklerini zaman zaman kendinden önceki şairlerin beyitleriyle süslemekten geri kalmamıştır. Nâbî, sa-

61 Abdülkadir Erdoğan, a.g.m., s.306.

62 Amcazade Ali b. Şaban, *Menâsikü'l-Hacc*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, No. 1010/1, v.90.

ray desteğiyle 1090/1679 senesinde başladığı hac yolculuğu esnasında Akşehir'den itibaren Konya ve çevresini oldukça belâgatli cümlelerle tarif etmiştir.⁶³ Mesela, Akşehir'de Şeyh Mahmud Hayrânî ve Nimetullah Nahcivânî hazretlerinin türbeleriyle birlikte Hoca Nasreddin'in makamını ziyaret etmiştir. Daha sonra Konya şehri hakkında Yunan ülkelerinin merkezi ve Eflatun'un yattığı yer olarak tanımlamakla birlikte, evliyaların bol olduğu latif toprak parçası olarak sözünü bitirmektedir. Özellikle Mevlânâ Celâleddin Rumî'yi anlatırken; irfan deryasında gark olmuş, yüksek makam sahibi ve Mesnevi'siyle manevi gönülleri süsleyen olarak vasıflandırmaktadır. Mevlânâ'nın Türbesi'ne yapılan ziyareti oldukça geniş bir biçimde ifade ederek şunları dile getirmektedir: “...Hakkâ bir kubbe-i refî'a-i gerdûn-nümûndur ki 'ikd-ı Süreyyâ âvize-i gerden-i küngüre-i berrâk ve nevî-i küngüri mîl-i sürme-i dide-i sükkân-ı seb tıbbâkdur. Zir-i kubbe-i celâlet destgâhında mücerred kendülerün ve peder-i 'ali-güherleri hazret-i Sultânü'l-ulemâ Bahâe'ddin hazretlerinin âsâyışgâh-ı hâssâları olup tâk-ı kubbe ile bâzu-be-bâzu-yı ittisâl olan tâklar sâyesinde ferzend-i edîb-i vâllâ-nijadları hazret-i Sultan Veled ve yine kenâre-nişîn... sikke-dâr-ı hâlisü'l-'ayyâr-ı darb-hâne-i ma'na ve müzehhib-i ser-safha-i nüsha-i hüddâ Selahaddin-i Zer-kûb-ı Konevî ve şimşir tiz-bâzû-yı tevfik...hazret-i Çelebi Hüsameddin ve sair evlâd-ı emcâdları âsûde-i habgâh-ı rahmet-penah-ı mezarları olup...”⁶⁴ Daha sonra Sadreddin Konevî Türbesi'ne yaptığı ziyaret ve orada gördüklerini aktarmaktadır. Bu izlenimlerin başında Sadreddin Konevî'nin Türbesi'nin üzeri açık bulunan külâh kısmı dikkatini çekmektedir. “...Ba'de sadru's-sudûr-ı encümen-i hakîkat...cenâb-ı Şeyh Sadred-din-i Konevî hazretlerinin hâk-i müşgîni fiyz-âgînleri...fevkince bâlâ-yı mezâr-ı 'itr-âmîzlelerinde mânende-i micmer-i müşebbek çûb-ı tirâşideden

63 Menderes Coşkun, age., s.55-70.

64 Ay.es., s.168-172.

sâhte bir kubbe-i kafes-sîmâ vâki' olmuştur ki..."⁶⁵ Bunun yanında onun ilmi kişiliğinden ve yüksek bilgilerini öven ifadeler kullanmaktadır. Daha sonra, Sadreddin Konevî'nin dolaplarında yer alan nadide kitaplardan bahsetmektedir. Bunlar arasında Muhyiddin İbn Arabî'nin eserlerinden ve de özellikle *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinden bahsetmektedir. Hatta, Kadriyye tarikatının Şeyhi Abdulkadir Geylânî hazretlerinden Muhyiddin İbn Arabî'ye intikal eden hırkanın, Sadreddin Konevî kütüphanesinde saklandığı bildirilmektedir.

Daha sonra Ereğli kasabasına yapılan yolculuktan bahsedilmekte ve oradaki Şeyh Şihabeddin Maktûl'ün Türbesi'ni ziyaretanlatılmaktadır.⁶⁶

15-Bahrî

XVII. yüzyıl sonunda yaşadığı kabul edilen Bahrî mahlasıyla bilinen ve tam künyesi tespit edilemeyen müellif manzum olarak eser vermiştir. Eserinde oldukça kısa bir biçimde menzillerden bahsetmektedir. Örneğin menzillerle ilgili kısa bilgi aktardığı beyitlerinden birinde "*İrişdik Konya'ya on yedi günde, İki gün oturak ittik biz anda*" şeklindeki kalış süresini vermektedir.⁶⁷ Bunun dışında Konya'yı betimleyen geniş bilgiye yer verilmemiştir.

16- Uluslu İbrahim Hamdi Efendi

Uluslu İbrahim Hamdi Efendi tarafından 1150/1737'li yıllarda yazıldığı kabul edilen Coğrafya kitabı bulunmak-

65 Ay.es., s.172-174.

66 Ay.es., s.172-174.

67 Bahrî, *Üsküdâr'dan Şam'a Kadar Konaklar*, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan, No.322/5, v.15; Menderes Coşkun, age., s.15-16.

tadır. Müellifi hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte Bartın'a bağlı Ulus İlçesi'nden olduğu bilinir. Diğer coğrafya kitaplarında olduğu gibi coğrafi yapı ile birlikte Konya ve ilçelerindeki ziyaret yerleri hakkında bilgi verilmektedir.⁶⁸

Konya'nın sınırları; doğuda Adana, kuzeyde Sivas, güneyde ise İçel şeklinde tanımlanmaktadır. Daha sonra Konya'ya bağlı bulunan Aksaray, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Karapınar, Ilgın, Ereğli, Bozkır, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Karaman, Bor, Ulukışla gibi merkezlere ait malumat verilmektedir.

Konya'nın dördüncü iklim bölgesinde altmış altı derece boylam ve otuz sekiz derece enlemindeki meşhur bir şehir olduğu ifade edilmektedir. "... Bu şehrin intiha-i garbisinde iki

Çatal dağların zeyli şarkisinde düz yere vaki olmuş enharü cariye-lü ve bağ ve bağçalı suri mağmur ve canibi cenubunda dağlar eteğinde Meram nam bağçe ve mesiresi olup zirve-i cebelden şehir ve Meram'a nehri cari olup mezariğ ve besatin şehri sakiy ittiğinden gayri şehrin canibine bu suların ayağı nazil olup bir göl olur ve ol göl dağları ihata etmiştir ve bu Konya Kalesi'ni Sultan Kılıç Arslan-ı Selçukî hacerden bina idüp dari melik idinüp sarayda bir eyvanı kebir bina etmişti sonra sûru haraba müşrif olduk da Sultan Alâeddin Keykubad-ı Selçukî ve ümerası tecdid idüp taş ile ka'ri handekten bina ettiler ki handeki yirmi zira derinliği ve otuz zira divarı olup on iki bap ile nümudar ve her bir babını kasır şeklinde birer kule ile imaret etmişler idi ve zirve-i guhten gelen nehirden bab-ı sûrde bir kubbe-i azime ve üç yüz kadar lüleden âb cari ve andan şehre münkasım olur... ve keزالik fevakihe-i mütenevvia kesir olduğundan maada kamerüddin denilmekle maruf kaysinin bir diyarda misli yoktur. Havası mutedil, ekseri bağları tarafı cibale vaki olup bir nevi asumanî şükûfe olur ki ahalisi ana

68 Talat Mümtaz Yaman, "200 Sene Evvel Konya", *Konya Dergisi*, S. 22-23, Konya 1938, s. 1209(1208-1219)

debbağ çiçeği deyüp her sene sair mezruat gibi tohumunu eküp biçerler ve bununla asumankevnî edim ve sahtiyan sabğ ederler bilâd-ı Rum ve Frengistane götürürler makbuldür."

Coğrafi bilgilerden sonra Konya'nın ziyaret yerleri ile devam edilmektedir: Ziyaretgahların başında Hz. Mevlana'nın Türbesi zikredilmektedir. Sonra Şems-i Tebrizi, Sadreddin Konevi, Kadı Seraceddin, Seyyid Burhaneddin ve Sultan Veled gibi ulemanın önemli simalarının merkadlarından kısaca bahsedilmektedir.

Konya'nın ilçeleri de bu açıklamalarda yerini almıştır. Akşehir hakkında şu bilgiler aktarılır: *"Altmış beş derece tul ve otuz sekiz derece kırk dakika arzda Rum'dan vasi' sahranın intiha-i cenubisinde şarktan garbe mümted dağların eteğine karip enhari cari ile latif bağlı ve bağçelü bir kasaba olup tariki Konya'da üç menzildir bu Akşehir'in latif ruh-perver mesiregâhları olup cümleden biri Baştekye'dir... Buhari Dede Merkadi ve Nîmetullah Veli Merkadi, Ahiören, Kürd Emir ve Baştekye nam mahalle varılır ki bi nazirmesire olup bir nice sedler fevki çimenzar ve her birinden adem kolu kadar âb carî olup eshabı savdaya ilâcî kâfidir ve Hâce Nasreddin meşhur ziyaretgâhtır."*

İlgin, *"Altmış beş buçuk derece tul ve otuz sekiz buçuk derece arzda Akşehir'den iki menzil şarka bir kasabadır bunun bir lâtif camii ve Rüstem Paşa binası hanı ve çifte hamamı ve Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev bin Kılıç Aslan altı yüz altmış senesinde bina etmiştir. Ve bir eski hamamı dahi olup kasaba beyninde arası bir mil baittir...Hamamı Alâeddin-i Selçukî bunun üzerine bir kârgir kubbe ile beytu'l-gasil bina etmiştir. Dahilinde bir havuz olup iki mevziinde aslan ağzı lülelerden su cereyan eder bundan iğtisali felç ve berasa nafidir ve bu kasabanın şarkısında fenai şehre karip bir bûheyre olup devri sekiz mil suyu leziz envai balığı çıka. Konya'ya bundan gidilir."*

Seydişehir, *"Altmış beş derece yirmi dakika tul ve otuz derece on dakika arzda bir imaret-i ma'mure ve hucerat ile bir kasaba ve*

kazadır. Bozkır mabeynine düşüp tarafı cenubunda kasabadan beş mil baid Beyşehir gölünün bir küçük gölü olup eyü balığı çıkar... bağ ve bağçesi dağ tarafına düşüp Beyşehir'den ma'murdur..."

Beyşehir, "Altmış beş derece tul ve otuz yedi derece yirmi dakika arzda bir göl kenarında düz yerde taştan iki kapulu bir kal'ası ve hamam ve cami olup hammamın biri dahili kal'ada ve esvak ve pazarı taşra munfasıl yerde bir kaza ve kasaba olup banisi Sultan Alâeddin ve bir tarafı bağlı ve bağçelu sahra tarafı çimenzar ve mer'adır. Bu kazanın Yağan nam bir nahiyesi ve kible tarafında birkaç pare karyesi vardır."

Karapınar, "Altmış yedi derece tul otuz sekiz derece arzda bir kasaba-i sagir olup Sultan Süleyman binası kurşun örtülü camii ve hamam ve esvak ve mükellefhanları olup İsmail'den bir merhale şehrahda Ereğli'den canibi şimale ve Larenden beraberinde cenuba vaki' olmuştur."

Ereğli ise, "...iklimi rabiden Rum'dan altmış yedi derece kırk dakika tul ve otuz yedi derece kırk dakika arzda yirmi iki mahalle müstemil olup her birinde birer mescidi olduğundan başka Kılıç Aslan hayratı Camii Atik ve Şehabeddin maktul binası bir cami ve Karamanoğlu İbrahim Bey asarından iki camii ve iki pâk hamam ve esvaki ma'mur ile müzeyyen bir şehri dil-aram ve ferah fezadır...bundan gayri etrafında üç yüz altmış kadar harklar ile enhari cariyeler mezruat ve bağatların sakiy eylediklerinden maada vafir asiyaplar döndürür ve mahalli menbai nehirden Abrinus nam karyenin emîr-i kebiri Abrinus nam melikin heykeli olup bir elinde dest-i sünbüle aherinde huşe-i engûr sureti nakş olunup güya ki garsi hadayık ve bağat ve mezruata say eyleyin işaretin ider ve bu nehir Ereğli ovaya indikte sazlıklara münteşir ve andan Karapınar mehazisinden mürur ve Bozoğlan Bulgar Dağları dameninde ... bir senk surahında nabud olur. Bu su muğcizat-ı Muhammedî'den olmakla kasaba-ı Haremeyn-i Şerifeyn vakfıdır ve bu Ereğli etrafında cereyan eden ırmaklar mütehaccir olmakla anlardan donan taşlardan hanlar ve bazı binalar yaptırmışlardır ve kesreti hadayık ve besatîn bir mertebedir ki yalnız cins emrudu doksan türlü olur

sair meyveden kaysî ve envainın hesabı kabili tadat olamayup bu şehrin bir muhdes sûr ve sahibü'l-hayır Şehabeddin'in Türbesi var, ucuzluk bir vilâyettir."

17-eş-Şeyh el-Hac İbrahim

eş-Şeyh el-Hac İbrahim, 1191/1777 tarihli '*Menâzil-i Hacc*' başlığıyla eser hazırlamıştır. Çalışmanın giriş bölümünde menzillerden bahsederken Akşehir, Ilgın, Ladik, Konya, Karapınar, Ereğli'den bir iki cümle bahsetmektedir. Burada yer alan bilgiler hava şartlarıyla su kaynaklarının durumu ve ziyaret mekanlarından zikredilir.⁶⁹

18-Mehmed Edîb

1193/1779 senesinde hacca giden Mehmed Edîb Efendi, eserlerinde Edîb ve Derviş mahlaslarını tercih etmiştir.⁷⁰ Mehmed Edîb, hac yolculuğu sırasında gördüğü ve yaşadıklarının dışında kendinden önce kaleme alınan eserlerden doğrudan alıntılar yaparak zenginleştirme yoluna gitmiştir. Bu çalışmayı '*Nehcetü'l-Menâzil*'⁷¹ adı altında toplamış ve daha sonra, bu eser esas alınarak baskıları yapılmıştır. Kitabın büyük bir kısmı menzillere ve menzillerde yer alan ziyaretgahlara ayrılmış durumdadır. Kitabın son bölümünde ise hacla ilgili kurallar sıralanmaktadır.⁷²

69 eş-Şeyh el-Hacı İbrahim, *Menâzil-i Hacc*, Süleymaniye Ktp., Yahya Tevfik No.1457/1, v.2-3.

70. "Mehmed Edîb", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.6, s.202-203.

71 Kitabın birden fazla baskısını çeşitli kütüphanelerde bulmak mümkündür. Bu nüshalar için bkz. Mehmed Edîb b. Muhammed Derviş, *Nehcetü'l-Menâzil*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, No.1339; Daru'l-Mesnevi, No.134; Halet Efendi, No.408; İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 195; Konya Bölge Yazmalar Ktp. No.7770.

72 Menderes Coşkun, age., s.29-30.

Mehmed Edîb, Akşehir'i oldukça övgü dolu kelimelerle tanımlamaktadır. Büyük bir düzlükte akarsulu bağ ve bahçelerin arasında camiler, hanlar, çarşılarla donatılmış kasaba olarak tavsif etmektedir. Camilerden ilki Sultan Alâeddin'e, ikincisi Sultan Süleyman'a ve üçüncüsü Hasan Paşa'nın eseri olarak verilir. Kasabanın beş adet hamamın varlığından bahsedilirken isimleri zikredilmemiştir. Mehmed Edîb, bu bilgilerin büyük bir kısmını Kadrî'nin eserinden aynen alıntı yaptığı anlaşılmaktadır. Örneğin, her iki eserde de üç adet camii ile beş adet hamamın varlığından bahsedilmektedir. Bu eserler arasında Sultan Süleyman Camii olarak zikredilen ve mevcut kaynaklarda tespit edilemeyen yapıyı ifade etmek gerekir.⁷³

Mehmed Edîb, Akşehir isminin bir çiçekten esinlenerek verildiğine dair hikaye anlatmaktadır. Bunlara ilave olarak, Akşehir gölünden bol miktarda ve türde balık avlandığı vurgulamaktadır. Akşehir ile Ilgını birbirine bağlayan güzergâhta Argıthan'ından sadece isim olarak vermektedir.⁷⁴

Ilgın'la ilgili tanımlamalara şehri süsleyen yapılar topluluğu ile başlanır. Bunlardan ilki Mustafa Paşa'nın külliyesi, ikincisi Turgud Bey'in kiliseden çevirdiği camidir. Bunlara, şehrin dışında bulunan ve Gıyaseddin Keykubad eseri olarak vasıflandırılan çifte hamam ilave edilmiştir. Su mimarisine ait bir diğer yapı olarak İbrahim Bey'in çeşmesi anılır. Daha sonra yol üzerindeki Kadınhanı, nam-ı diğer Arslan Köyü ile ilgili bazı betimlemeler yapılır. Arslan Köyü denmesinin gerekçesi olarak yapılar üzerinde zaman zaman yer alan arslan figürlü heykeller gösterilir.⁷⁵

Konya ile ilgili kısımlarda aktarılan bilgilerin büyük bir

73 Mehmed Edîb b. Muhammed Derviş, *Nehcetü'l-Menâzil*, İstanbul 1232, s.32, (Konya Bölge Yazmalar Ktp. No.7770.)

74 Ay.es., s.32.

75 Ay.es., s.33.

kısmı diğer kitaplardan özellikle de Kadrı'nin kitabından alıntılarla doludur. Konya'ya, Meram bölgesindeki izlenimleriyle aktarıma başlar ve Meram Hasbey Hamamı'yla ilgili şu beyti tekrar eder;

"İrişür fısıyyesi akdıkca dâim bamına,

Cennete girmek dilerse gir Merâm Hamâmı'na"

daha sonra Konya merkezindeki izlenimleriyle cümlelerine devam eder. *"Cevâmî' ve hânât ve hammâmât ve mahallât ve esvâkı (çarşılar) mükellefeyi hâvi bir şehri muazzamdır. Suru kebiri vardır. On iki kapu ile altı yüz on dokuz tarihinde Alâeddin Keykubad... zamanında... bina etmiştir. Halen harabcadır. Dâhil surda Alâeddin müşârü ileyhın bir cami' vardır. Kendi dahi anda medfundur. Altı hamâmı vardır.... Debbağ çiçeği tabir iderler bir nev' çiçek olur. Anınla sahtiyân boyarlar..."* Şehrin önemli şahsiyetleri arasında Mevlânâ Celâleddin-i Rumî olmak üzere İmam Bağavi, Kadı Seraceddin, Şeyh Ahmed Trabzonî, Selahaddin Zerkubî ve diğer evliya ve imamlardan bahsedilmektedir. Örneğin Sadreddin Konevî'den bahsederken onun sandığındaki Muhyiddin İbn Arabî'den intikal eden Abdülkadir Geylani'nin hırkasını zikretmektedir. Konya'nın ihtiyacı olan suyun yakınındaki dağdan getirilerek üç yüz lüle miktarı şehrin muhtelif yerlerine taksim edildiği bildirilir.⁷⁶

Diğer seyyahlarda da zikredildiği üzere, Konya'dan sonraki ilk güzergâh İsmil Köyü olmuştur. Müellif İsmil'i hanı, çarşısı ve evleriyle küçük bir kasaba olarak tanımlamaktadır. Hacılara ikram etmede oldukça cömert davrandıklarını belirtir. Suyu kuyulardan temin edildiği için biraz sıkıntılı olduğunu ifade eder. Konya'dan Karapınar'a iki türlü ulaşıldığı bunlardan ilki; İsmil güzergâhından, ikincisi ise Göçü yoluyla mümkün olabileceğini ifade eder. İsmil yolu-

76 Ay.es., s.34-35; M. Önder, *Seyahatnamelerde Konya*, Konya 1948, s.32; İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, s.26-27.

nun zorluklarına karşın genellikle bu yolun tercih edildiğini vurgular. İsmil'in karşısında Fodul Baba tabir edilen dağların bulunduğu ve bu dağlarda sürü halinde yaşayan koyunlardan bahsetmektedir. Fodul Baba'nın himayesindeki bu koyunların avlanmaması hususunda halk arasında yaşayan menkıbeden örnekler vermektedir.⁷⁷

Mehmed Edîb'in Karapınar'la ilgili ilk izlenimi Sultan Süleyman'ın iki minareli camii ve onun etrafındaki imareti hakkındadır. Alâeddin Keykubad'ın tahtgahlarından biri olarak tanımlamaktadır.⁷⁸

Ereğli'deki ibadet mekanlarının başında Karamanoğlu İbrahim Bey Camii⁷⁹ ve Şihabeddin Maktûl'un Türbe ve Camii zikredilmektedir. Yirmi adet mahallesi ve iki hamamıyla hanları ve çarşılarının varlığından bahsedilir. Şehrin bulunduğu alanın toprak doldurulmak suretiyle,⁸⁰ etrafının surla çevrildiği kabul edilir. Suyu ve de bitki örtüsünün zenginliği dile getirilerek; doksan çeşit armudundan söz edilir. Ereğli'nin suları, Medine şehri vakıfları arasında olduğu ifade olunur. Ereğli'nin yakınlarında Çavuş Köprüsü adıyla bilinen bir köprüden bahsedilmektedir.⁸¹

19-Menâzilü'l-Hacc ve Mesâfetü'l-Fec li'l-Ac ve's-Sac

Yazarı bilenmeyen '*Menâzilü'l-hacc ve Mesâfetü'l-fec li'l-ac ve's-sac*'⁸² isimli ve 1194/1780 tarihli eserde, alışıldığı üzere

⁷⁷ Mehmed Edîb, age., s.36.

⁷⁸ Ay.es., s.37.

⁷⁹ Burada kastedilen yapı Ereğli Ulu Camii olmalıdır.

⁸⁰ Burada ifade edilen mekanın toprak doldurularak değil, yapı katmanlarının üst üste birikmesiyle oluşan bir höyük olduğu anlaşılmaktadır.

⁸¹ Ay.es., s.38.

⁸² *Menâzilü'l-hacc ve Mesâfetü'l-fec li'l-ac ve's-sac*, Süleymaniye Ktp., Aşır Efendi, No.241/2.

hac ile ilgili geniş bilgi aktarıldıktan sonra menziller hakkında azımsanmayacak bilgiler bulmak mümkündür. Her zaman olduğu üzere Kartal'dan başlayarak Mekke'ye kadar menziller sıralanmış durumdadır. Konya şehrinden bahsedilmeden evvel Akşehir'le ilgili hatıralar dile getirilerek; hanları ve latif kaymağının olduğu bildirilir. Daha sonra Hoca Nasreddin'in burada medfun olduğu kaydedilir. İlginç'a ulaşınca; taşrasındaki ılıcalardan ve Mustafa Paşa'nın muazzam camisinden akılda kalanlar aktarır. Ladik karyesinin süt ve yoğurduyla birlikte rugan-ı sade(tere yağı)sinden bahseder.⁸³

Konya şehriyle ilgili kısa bilgi mevcuttur. Konya'nın öne çıkan özelliklerini şöyle sıralar: *"Konya kalesi ve Vâlide hanı vardır. Hz. Mevlânâ orada medfundur... Şems-i Tebrizî orada medfundur. Vesair ziyaretgahları vardır. Miyahı (suları) çoktur. Helvası meşhurdur."*⁸⁴

Yukarıda Valide Hanı'nın varlığından bahsedilmektedir. Valide Hanı, Arslanağa Hanı olarak da adlandırılmaktadır. IV. Murad Han'ın annesi Kösem Sultan'ın Üsküdar Camii Vakfı olmak üzere Kedhüdâsı Arslan Ağa tarafından yaptırılmıştır. Konya Kalesi Atpazarı Kapısı yakınında, Hacı Fetah Hanı bitişiğinde 64 odalı ve ahırları mevcut olup avlulu bir yapıdır. Kumaş tüccarları ve terziler iş hanı olarak öne çıkmaktadır.⁸⁵

Konya'dan sonraki güzergâh, her zaman olduğu gibi, İsmil'le devam etmektedir. *"İsmil azim karyedir. Hacıları iki*

83 Ay.es., v.52.

84 Ay.es., v.53.

85 Bu adı geçen han hakkında Konya Şeriye Sicillerinde bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu hususta bkz. KŞS, B25/192-3; KŞS, D23/266-2; KŞS, C.25/232. Ayrıca bkz. Evliya Çelebi, age., s.22; Y. Oğuzoğlu, agt., s.7; Y. Küçükdağ, agt., s.19-20

saatlik mesafeden karşılarlar. Suyu kuyu suyudur.” Karapınar’la ilgili; “Karapınar azim karyedir. Sultan Selim, iki minareli cami bina etmiş ve hamamı vardır.” Ereğli’yi ise meyveleri bol ahalisi nazik insanlardan oluştuğu vurgulanır.⁸⁶

20-Cûdî

Cûdî mahlasını tercih eden yazar, ‘*Merâhilü Mekke mine’ş-Şam*’ adlı eseri, XVIII. yüzyıl ortalarında kaleme aldığı sanılmaktadır. Cûdî’nin asıl ismi hakkında bilgi mevcut değildir. Eserini manzum olarak yazmıştır. Eser, 1218/1803 yılında Hafız Osman tarafından istinsah edilmiştir.⁸⁷ Eserde manzum olarak verilen bölümden sonra İstanbul Kartal’dan başlayarak sıralanan menziller arasında Konya şehrine de kısa bir bölüm ayrılmıştır. Ladik Köyü’nden sonra Konya’ya varış ve Konya’daki ziyaret merkezleri hakkında kısa bilgi ile yetinilmiştir. Konya’daki ziyarete Hz. Mevlânâ’nın Türbesi’yle başlar ve daha sonra sırası ile Kılıç Arslan, Şemsî Tebrizî, Sadreddin Konevî, Emir Sultan ve Şeyh Sultan’ın kabirleri ile devam edilir. Daha sonra yol güzergâhındaki önce Eski köyüne sonra Karapınar üzerinden Ereğli’ye varıldığı ifade edilir.⁸⁸

21-Seyyid İbrahim Hanîf b. Mustafa el-İstanbulî

Seyyid İbrahim Hanîf, 1201/1786 yılında gerçekleştirdiği hac yolculuğuyla ilgili hatıralarını ‘*Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf li-Menâzili’l-Harameyn*’ adlı eserde yetmiş varak halinde

86 *Menâzili’l-hacc ve Mesâfetü’l-fec li’l-ac ve’s-sac*, v.54.

87 Cûdî, *Merâhilü Mekke mine’ş-Şam*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, No:4886/3. Bu hususta ayrıca bkz. Menderes Coşkun, a.g.e., s.18-20.

88 Cûdî, age., v.51.

toplamaştır.⁸⁹ Eser mensur olarak yazılmıştır. Üsküdar'dan başlayarak Mekke'ye kadar devam eden hac menzilleri ve bu menzillerdeki önemli gördüğü ziyaret yerlerinden bahsetmektedir. Menzillerle ilgili fıkra ve şiirler ile yazısını süslemiştir. Örneğin Konya şehrini anlatırken Hz Mevlânâ'nın Türbesi'yle ilgili olarak "*În makâm-ı şerîf dil-dâr est, Türbe-i evci Kabe est, yâ-Rabb!*" diyerek nıdada bulunur.⁹⁰ Sonra, Mevlevilikle ilgili hikayeler anlatarak, Konya ile bağlantı kurmayı denemiştir. Daha sonra, Şemsî Tebrizî ile ilgili övgüler sıralayarak hikayelerini sıralamıştır. Konya'nın ilim ve irfan sahiplerinden Sultan Veled, Sadreddin Konevî, Sultanü'l-Ulema'ya ait övgülerle açıklamalarını sürdürür. Fakat bu övgülerle birlikte oldukça fazla hikayeye yer vererek Konya bölümünü tamamlamıştır.⁹¹

22-Hüseyin İbn Ali

Hüseyin İbn Ali, '*Menâsik-i Hacc*' adlı eseri 1239/1823 yılında Hacı Mehmed Efendi tarafından istinsah edilmiştir. Kitabın giriş kısmında hac ibadeti, dolayısıyla yapılacak olan ziyaretler hakkında genişçe bilgi vermektedir. Eserin son bölümünde ise Konya'dan başlayarak öncelikle Şam'a kadar olan menzilleri sıralandıktan sonra, Şam-Mekke arasındaki menziller ikinci bir tablo halinde sunulmuştur. Tabloda Konya-İsmil, İsmil-Karapınar, Karapınar-Ereğli⁹² arasındaki uzaklığı saat cinsinden ifade etmektedir. Hüseyin

89 Seyyid İbrahim Hanîf b. Mustafa el-İstanbulî, *Hâsıl-ı hacc-ı Şerîf li-menâzili'l-harameyn*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No.220. Bu hususta ayrıca bkz. Menderes Çoşkun, age., s.27-29.

90 Seyyid İbrahim Hanîf b. Mustafa el-İstanbulî, age., v.17.

91 Ay.es., v.18-19.

92 Hüseyin İbn Ali, *Menâsik-i Hacc*, (Müst. Hacı Mehmed Efendi), Konya Bölge Yazmalar Ktp., No.1828, v.39-40.

İbn Ali, seyahatin ilk menzili olarak Konya ile başlaması, hac yolculuğuna Konya'dan başladığını ve de Konyalı olma ihtimalini ortaya koymaktadır.

23-es-Seyyid Mustafa Niyazi

es-Seyyid Mustafa Niyazi 1272/1855 tarihli küçük risale tarzında hazırlamış olduğu hac rehberi, basma kitaplar gurubundadır. '*Kitabı, Menâsik-i Hacc-ı Şerif*' künyesiyle yayınlamıştır. Kitabın büyük bir bölümü hac sırasında yapılacak işlemleri belli bir sıraya göre anlatmaktadır. Kitabın sonunda İstanbul-Mekke arasındaki menzillerin bir tablo halinde sunmuştur. Bu tabloya göre; Akşehir-Ilgın arası 9 saat, Ilgın-Ladik arası 12 saat, Ladik-Konya 9 saat, Konya-İsmil 12 saat, İsmil-Karapınar 12 saat, Karapınar-Ereğli arasını ise 12 saat olarak verilmektedir. Menzillerle ilgili ayrıntılı bilgi aktarılmadığından sadece menziller arası uzaklıklar verilmiştir.⁹³

24-Hüseyin Tevfik

Hüseyin Tevfik, tarafından hazırlanan 1272/1855 tarihinde matbu olarak basılan '*Menâsik-i Hacc-ı Şerif*' adlı eserinde ise Konya ve civarındaki menzillerin bilinen isimlerini liste halinde tekrar edilmektedir.⁹⁴

25-Mustafa Niyazi Efendi Adanavî

Adanalı Mustafa Niyazi Efendi'nin 1300/1882 yılında

93 es-Seyyid Mustafa Niyazi es-Sadi, *Menâsik-i Hacc-ı Şerif*, İstanbul 1272, s.16-18, (Süleymaniye Ktp., Basma, No.3120/1).

94 Hüseyin Tevfik, *Menâsik-i Hacc-ı Şerif*, İstanbul 1272, s.16-19. (Süleymaniye Ktp., Basma, No. 6696.)

kaleme aldığı ve matbu olarak yayınlanan ‘*Menâsik-i Hacc-ı Şerif*’ kitabı bu serinin bir diğer örneğini oluşturur. Eserde hac farizalarıyla ilgili bilgi verilirken, Üsküdar’dan Şam’a kadar olan güzergâhtaki menzillerin isimleri liste halinde sunulmuştur. Bunlar arasında Konya’ya ait bölüm de mevcuttur.⁹⁵

26-Mustafa Sanâ’î

Mustafa Sanâ’î, ‘*Menâzilü’l-Hacc ma’a Menâsikü’l-Hacc*’⁹⁶ adlı çalışmasında, hem hacda yapılması gereken kuralları sıralamakta hem de menziller hakkında kısa bilgiler vermektedir. Bu menziller arasında Akşehir’den başlayarak Ereğli’ye kadar devam eden Konya bölgesi de yer almıştır. Akşehir’den mükellef hanları ve latif kaymağıyla birlikte Hoca Nasreddin’in memleketi olarak bahseder. İlgin için havasının ağır olduğunu, akarsularının bol olduğunu ve ılcalarının meşhur olduğunu belirttikten sonra Kara Mustafa Paşa’nın nazik camii şerifinden hatırında kalanları aktarır. Daha sonra Ladik’ten şöylece söz eder. “*Ladik azîm bir karyedir. Akarsuları ve hamamı vardır. Latif mahaldir.*”⁹⁷

Konya ile ilgili kısım bilenenlerin tekrarı mahiyetindedir. Örneğin, Konya’nın muazzam kalesi ve Valide hanı olarak adlandırılan hanından bahsedilir. Konya’da medfun bulunan Hz. Mevlânâ, Sultanü’l-Ulema ve Şemsi Tebrizî gibi isimleri zikreder. Türbe kurbunda (yakınında) iki minareli camiden bahsedilmektedir.⁹⁸

95 Mustafa Niyazi Efendi Adanavî, *Menâsik-i Hacc-ı Şerif*, İstanbul 1300, s.62-65, (Süleymaniye Ktp., Basma, No.5137/4.)

96 Mustafa Sanâ’î, *Menâzilü’l-Hacc ma’a Menâsikü’l-Hacc*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, No.2917.

97 Ay.es., v.4.

98 Ay.es., v.5.

İsmil'in büyük bir köy olduğu vurgulandıktan sonra ahalisinin hacıları iki saat yerden istikbal ettiklerinden bahseder ve havasının ağır olduğunu vurgular.⁹⁹

Karapınır'dan yine karye (köy) olarak söz edilir ve Sultan Selim'in iki minareli latif camii şerifinden söz edilir. Daha evvel bu arazinin Sultan Alâeddin semti olduğu vurgulanır.¹⁰⁰

Ereğli'den oldukça övgü dolu sözlerle gayet latif menzil yeri olduğu ifade edilir. Bağ ve bahçelerinin bolluğuna işaret edilir. Ziyaret yerleri arasında Şihab-ı Maktûl, şehrin bahçeleri taşrasında (dışında) müferrih (ferahlık veren) su kenarında harap bir halde olduğunu belirtir.¹⁰¹

27-Mustafa el-Bosnavî

Eğriboz kadısı olarak bilinen Mustafa el-Bosnavî, '*Delilü'l-Menâhil ve Mürşidü'l-Menâhil*'¹⁰² başlığı adı altında yedi yüz elli beyitlik manzum bir eser yazmıştır. Eserin yazılış tarihi belli değildir. Hac vazifesi tamamlandıktan sonra İstanbul'a dönüş esnasında güzergâhta yer alan şehirler ve o şehirlerdeki eserlerle ilgili düşüncelerini mısralara dökmüş durumdadır. Konya çevresine Ereğli'den başlayarak Akşehir'e kadar olan şehir ve köyleri övgü ile dile getirmektedir.

Ereğli şehrinin arazilerinin Mekke şehri vakfı olduğu ve insanların ilim düşkünü oldukları ifade edilmektedir.¹⁰³

99 Ay.es., v.5.

100 Ay.es., v.5.

101 Ay.es., v.6.

102 Mustafa el-Bosnavî, *Delilü'l-Menâhil ve Mürşidü'l-Menâhil*, Süleymaniye Ktp.,Bağdatlı Vehbi No.1024.

103 Ay.es., v.31a.

Karapınar köyünün hamam, medrese, camii ve han yapısını Sultan Selim'in bina ettiği aktarılmaktadır.¹⁰⁴

Konya şehriyle ilgili oldukça övgüler dizilmiştir. İfadesine “*Medine-i ser-bülend ve hûb hoşbâr, Mekarre ve medfun Molla Hünkâr*” ile başlamakta ve kadîm kalesinin Alâeddin Keykubad tarafından fethedilişiyle devam etmektedir. Şehri oluşturan ahalinin tamamının Türk olduğu belirtildikten sonra şehirdeki yiyecek ve içeceklerin ucuzluğuna vurgu yapılır. Helvasıyla birlikte Meram'ın bağlarının Şam'da bile bulunamayacak kadar eşsiz olduğu belirtilir. Şemsî Tebrizî'nin memleketi olduğuna dikkat çekildikten sonra Sultan Selim Han'ın imaret, medrese, camii ve su yapısının kazandıracağı sevaplara geçilir.¹⁰⁵

Ladik'ten köy olarak bahsedilmektedir. Ahalisinin cömert ve hayır işlerinde birbiriyle yarış halinde olduğu aktarılır. Köyde bulunan iki medrese ve iki han yapısıyla eğitim ve misafirlere hizmet verdiği belirtilir. En son burada üretilen halıların motiflerinin zarif ve güzelliği dile getirilir.¹⁰⁶

Akşehir'in dağların yakınında kurulan ve güzel bir yerleşime ve havaya sahip olduğu bildirilir. Şehri oluşturan ahalinin tamamının Türk olduğuna dikkat çekilir. Meyvelerinin bolluğuyla birlikte Nasreddin Hoca'nın şöhretine vurgu yapılarak, onun şehri olduğu irtibatı kurulur.¹⁰⁷

28-Menâzili Hacc Kitabı

Yazarı ve tarihi mevcut olmayan bu eserde, Konya ve çevresine ait bilgiler yer almaktadır. Eserde verilen bilgiler

104 Ay.es., v.31a.

105 Ay.es., v.32a.

106 Ay.es., v.32a.

107 Ay.es., v.32b.

bilinenlerin tekrarı olmasına karşın buraya dahil ediyoruz.

Akşehir kazasının güzelliği dile getirilir. Bu güzelliği süsleyen yapılar topluluğu arasında mükellef hanlar, çarşılar ve camiler zikredilir. Akşehir’de yetişen önemli zevattan sadece Nasreddin Hoca’dan söz edilmektedir.¹⁰⁸

Konya şehriyle ilgili bilgiler tekrar edilmiş durumdadır. Öncelikle kalesi, binalarından sonra ziyaretgahlarından bahsedilmektedir. İsmil Köyü tanımlanırken insanların misafirperverliğinden ve nezaketlerinden örnekler sunulmaktadır.¹⁰⁹

Karapınar’la ilgili bilinenler tekrar edilmiş ve Sultan Selim’in banisi olduğu yapılar topluluğu sırayla verilmiştir. Buna ilaveten Selçuklular zamanında Alâeddin Keykubad’ın önemli yönetim merkezi olduğu ifade edilir.

Ereğli’nin havası ve suyunun güzelliğiyle birlikte şehrin yeşilliklerine işaret edilmektedir. Gecelemeye uygun bir mekan olduğu ‘oturak yeridir’ tabiriyle tasdik edilmektedir.¹¹⁰

29- Mehmed Ziya

Mehmed Ziya tarafından 1912 yılında “*Bursa’dan Konya’ya Seyahat*” ve “*Konya Seyahati Hâtırâtından*” ismiyle iki kitap yayınlanmıştır.¹¹¹ Bu kitaplardan Bursa’dan Konya’ya Seyahat’te Eminönü İskelesi’nden Mudanya’ya oradan da

108 *Menâzili Hacc*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan No.150/2, v.70.

109 Ay. es., v.71.

110 Ay.es., v.72.

111 Bu iki kitap daha önce B. Ürekli ile birlikte tarafımızdan yayınlandığı için burada sadece kısa tanıtım ile iktifa edilmiştir. Bu hususta geniş bilgi bkz. Mehmed Ziya, *Bursa’dan Konya’ya Seyâhat, Konya Seyâhati Hâtırâtından*, (Haz. Ahmet Çaycı-Bayram Ürekli), Konya 2010.

Bursa şehrine kadar devam eden yolculuk anlatılır. Sonra Bursa'nın tarihi, Uludağ, Ulubat Gölü ve tarihi eserleri hakkında tafsilatlı biçimde bilgi verilir. Bilecik, Söğüt üzerinden Eskişehir'e kadar devam edecek olan yolculuk ve tarihi bilgiler aktarılmaktadır. Eskişehir'deki Karakeçili Türkmenlerinin nüfus yapısı ile şehrin tarihi eserleri hakkında tafsilata gidilir. Kütahya ve Afyon yöresinin antik dönem tarihi üzerinde durulduktan sonra Mevlevilik hususu ve mimari yapılar ifade edilmektedir. Afyon'daki kaplıcalar ve bunların hangi hastalığa iyi geldiği ifade edilir.

Akşehir'deki ziyaret mekanları anlattıktan sonra Nasreddin Hoca'nın Türbesi hakkında geniş bilgi verilir.

Argıthanı, Ilgın, Ladik ve Sarayönü üzerinden Konya'ya ulaşmıştır. Mehmed Ziya, daha evvel Konya'da görev yapmış olmanın getirdiği aşinalığın avantajıyla şehri hızlı bir biçimde dolaşmaya başlamıştır. Sadreddin Konevi yapılar topluluğu ile gezisine başlar. Sonra Şemsi Tebrizi Türbesi'ne giderek Hz. Mevlana ile Şems arasında پیدا eden dostluğu anlatır. Daha sonra Mevlana Dergahı'na intikal eder ve dergahta görev icra eden postnişinlerden kütüphanedeki kitaplara kadar tafsilatlı bilgi aktarır. Sonra Sahip Ata Külliyesi'ni ziyaret ederek hem cami hem de türbe hakkında izlenimlerini paylaşır.

Yine aynı müellif tarafından kaleme alınan *Konya Seyahati Hâtırâtından* adlı çalışma ise Alaeddin Tepesi'ndeki Selçuklu Türbesi'nde yatmakta olan sultanlardan bahsetmektedir. Konya Tarihi ve mimari eserleri hakkında kısa bilgi aktarılır. Konya'nın iktisadi ve sosyal tarihine delil teşkil edecek bilgiler ortaya koyar. Konya'daki sivil mimari hakkında bilgi vererek şehrin sosyal yaşantısına dikkat çekilmektedir.

30-Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası: Konya Vilayeti

Doktor Nazmi tarafından 1921 ve 1922 yıllarında hazırlanmış olup Konya merkez ve kazalarının coğrafyası, bitki ve hayvan türleri, maden yapısı, mülkü yapısı, nüfus yapısı, folklorik unsurları, sanat ve zanaatlar ile tarihçe ve tarihi eserler hakkında bilgi verilmektedir. Çalışma, 156 sayfa halinde Öğüt Mabaası tarafından Ankara'da basılmıştır.¹¹²

Kitabın başlangıcı Konya şehrine tahsis edilmiştir. Konya'nın coğrafi konumu ve komşularından bahsedildikten sonra vilayete bağlı kazalar sıralanmıştır. On bir adet kazanın ismi zikredildikten sonra çalışmanın ilerleyen safhalarında bu kazalar hakkında tafsilatlı bilgi aktarılmıştır.

Konya şehrinin denizden 1027 m yüksekliğinde İstanbul-Bağdat demiryolu güzergahında olduğu bildirilir. 36.5 ile 39.5 enlem ve 27.5 ile 33 doğu boylamlarında 9600 kilometrekarelik yüz ölçümüne sahip olduğu beyan edilir. Sonra Konya Vilayeti'nin önemli dağları, yaylaları ve nehirleri tek tek sıralanır. Aynı minval üzere Konya'nın jeolojik yapısı, gölleri ve madenleri hakkında ayrıntıya gidilir. Bitki örtüsü, orman potansiyeli ile birlikte ziraî ürünlerin türleri ifade edilmektedir. Merkeze bağlı mahalle ve nahiyelerin isimleri tek tek sıralanır. İklim bilgileri, nüfus yapısı, giyim-kuşam, geçim kaynakları, eğitim seviyesi, gelenek ve görenekler, sağlık kurumları, eğitim kurumları, kütüphaneler ve hizmet kurumları en ince ayrıntısına kadar verilir.

Daha sonra Konya'nın tarihçesi ve tarihi eserleri konu edilmektedir. Tarihçe kısmında şehrin isminin kaynağı ile meseleye başlanmış ve Antik dönemin Konya'sı anlatılmıştır. Ortaçağdaki Konya Anadolu Selçuklularının Konya'ya

112 Doktor Nazmi, *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası: Konya Vilayeti*, (haz. Mehmet Karayaman), Konya 2009, s. x.

intikali ve Karamanoğlu dönemiyle bu kısım tamamlanmıştır.

Tarihi eserlere Köşk harabesi ile başlatılarak *“Sultan Alaaddin’e ait olduğu sanılan köşk harabesi İkinci Kılıç Arslan’a aittir. Kitabesi de bu bilgiyi doğrulamaktadır.”* şeklinde devam etmektedir.¹¹³

Konya surları hakkında ise şunları bildirir: *“618 h/1222 tarihinde I. Alaaddin Keykubad tarafından şehrin etrafına daire şeklinde inşa ettirilmiş. Sahib-i Ata Cami-i Şerif i civarındaki ufak bir parça dışında, tamamıyla tahrip edilmiştir.”*¹¹⁴

Sahipata Camii, Sadreddin Konevi Camii, İplikçi Camii, Hatuniye Camii ve Minaresi, Sultan Selim Camii, Amber Reis Camii, Aziziye Camii, Kapı Camii, Saray Camii, Ovalıoğlu Camii, Namık Paşa Camii gibi camiler kısa kısa aktarılmaktadır.

Sadreddin Konevi Camii ile ilgili şu satırlar verilmektedir: *“Cami ve türbesi aynı isimle anılan yerdedir. Mozaik çinilerle süslü bir mihrabından başka sanat ve süsleme yönüyle bir fevkaladelik görülmez, kapısının üzerindeki kitabesine göre burası Hicri 673(1274/1275) tarihinde yapılmış ve Sadreddin Konevi inşasından iki sene önce vefat etmiştir. İçerisinde bir de kütüphanesi vardır ve oldukça kıymetli eserler vardır. Hepsi de yazmadır.”*¹¹⁵

Sultan Selim Camii’nin serüveni oldukça kısa ve öz bir biçimde ifade edilmiştir: *“Dergâh-ı Hazret-i Mevlana civarındaki büyük madettir. Yavuz Sultan Selim Hazretleri İran’a geçerken Konya’nın Osmanlı eserlerinden ve önemli yapılardan mahrum kaldığını görüp üzülmüş ve ismiyle anılan caminin inşasını emretmiştir. Meşhur mimar Sinan’ın planıyla inşasına başlanan*

113 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 31.

114 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 35.

115 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 33.

*bu büyük mabedin, Kanuni devrinde tamamlandığı rivayet edilmektedir. Kitabe ve tarihi yoktur. Yanındaki kütüphane ve Valide Kütüphanesi, Yusuf Ağa'nındır. Yazma olarak pek kıymetli eserler vardır."*¹¹⁶

Aziziye Camii ile ilgili şu ifadeler yer verilmektedir: *"Aziziye Cami-i şerifi ilk olarak Hicri 1090(1679/1680) tarihinde Muhasib-i Şehriyari Mustafa Paşa bina etmiştir. Daha sonra yıkılınca Hicri 1289(1872/1873) tarihinde cennetmekân Sultan Abdülaziz Han tarafından yeniden ve gayet latif bir surette inşa edilmiştir. Bu caminin ve Şerafeddin Cami-i Şerifi'nin yazıları Hattat Şehr-i Hamdizade Mahbub Efendi merhumundur."*¹¹⁷

Kapı Cami'siyle ilgili de kısa bilgi aktarılır: *"Bu cami-i şerif de şehrimizin ünlü camilerindendir... Namaz kılmaya gelenler diğerlerine tercihen buraya girerler. Bu caminin ilk inşa ettireni Dergâh-ı Hazret-i Mevlana postnişinlerinden Pir Hüseyin Çelebi merhumdur. O, burasını Hicri 1069(1658/1659) tarihinde yaptırmış, diğer eserlerini buna ilave etmiştir. Eski surların At Pazarı Kapısı civarında bulunduğu için bu isim ile yad edile gelmiştir. Bu mabedin diğer bir ismi de İhyaiyye'dir. Daha sonra yıkılan cami, Hicri 1288(1871/1872) tarihinde tekrar inşa edilmiştir. Taşları kale enkazından taşınmış ve mahalle halkının da bağış ve yardımları görülmüştür. Camiyi ilk inşa ettiren Pir Hüseyin Çelebi Hicri 1071(1660/1661) tarihinde Konya'da vefat etmiştir."*¹¹⁸

Mescidlerden sadece bazılarının isimleri zikredilmiştir; Akıncı Mescidi, Abdülmümin Mescidi, Beşârebey Mescidi gibi isimler verilmiştir.

İplikçi Medresesi, Karatay Medresesi, Sırçalı Medrese, Darü'l-hadis (İnce Minare), Pîr Esad Medresesi gibi eğitim yapılarının banisi ve yapım tarihleri zikredilmektedir. Örne-

116 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 38.

117 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 38.

118 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 39.

ğin İplikçi Medresesi hakkında şu bilgilere rastlamak mümkündür: “Aynı isimle anılan camiye bağlı bir medresedir. Eski adı “Altun-aba”dır. Selçuklu ümerasından bu isim ile meşhur bir zat tarafından Hicri 598(1201/1202) tarihinde inşa edilmiş ise de asıl özellikleri bozulmuş, bu gün yalnız bir hücre kalmıştır. Hazreti Mevlana’nın pederi burada müderrislik etmiştir.”¹¹⁹

Kadı İzzeddin Türbesi, Hoca Fakih Türbesi, Şeyh Osman Türbesi, Kara Arslan Türbesi, Turgutoğlu Türbesi, Ulaş Baba Türbesi, Kesikbaş Türbesi, Şerafeddin Türbesi ve Tacü'l-Vezir Türbesi gibi yapıların konumu, banileri ve inşa tarihleri ifade edilmiştir.

Turgutoğlu Türbesi ile ilgi şu bilgiler verilmektedir. “Karamanoğlu ümerasından Turgutoğlu Pir Hüseyin ve ailesinin türbesidir. Sadreddin Konevi civarındadır. Karamanoğlu İbrahim Bey’in emriyle Hicri 835(1431/1432) tarihinde bina edilmiştir.”¹²⁰

Şerafeddin Türbesi hakkında oldukça ilginç bilgi aktarılmaktadır: “Aynı isimli caminin kible yönündeki sivri türbedir. Selçuklu âlimlerinden Şeyh Şerafeddin Hazretlerine aittir. Burası Karamanoğlu İbrahim Bey’in hazinedarı Yusuf Ağa’nın Darü'l-huffaz’ı diye meşhur ise de doğru değildir. Doğu yönündeki böyle bir kitabeyi Hicri 1290 (1873/1874) tarihinde oraya ilave etmişlerdir. Adı geçen Darü'l-huffaz, İrfaniye Medresesi önündeki boşlukta idi. Yeniden yapılması sırasında görevlilere hükümetçe gösterilen yere gelişi güzel kitabe yazdırılıvermiştir.”¹²¹

Ferhuniye Tekkesi, Bulgurcuk Tekkesi, Ebu İshak Kazerunî Tekkesi gibi bazı tekkelerden de kısaca bahsedilmektedir.

Mevlana Dergâhı ve Şems-i Tebrizi Dergâhları hakkında

119 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 37.

120 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 36.

121 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 38.

da bilgi verilmektedir. Mevlana Dergâhı hakkında şu ifadeler yer almaktadır: “Dergâh-ı şerifin bulunduğu yer I. Alaaddin tarafından Hazret-i Mevlana’nın babası Sultanü’l-İlmiye verilmiş bir bahçe idi. H. 628(1230/1231) tarihinde vefat ettikleri zaman vasiyeti gereğince oraya defnedilmiş idi... Kubbe-i Hadra ile beraber sekiz kubbeden ibaret olan bu mübarek eser, Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından inşa edilmiş ve içerisine II. Bayezid tarafından süsler yaptırılmıştır. Yanındaki mescid Kanuni ve semahane ise Gedik Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır... Hücreler de Karamanoğlu İbrahim Bey’e aittir. Şadırvan IV. Murad tarafından inşa ettirilmiş ve suyu Yavuz Sultan Selim tarafından isale edilmiştir...Kabristan içindeki etrafı açık kubbe, Mustafa Paşazade Mehmed Bey için bina edilmiştir. Bu kimsenin Çoban Mustafa Paşa olduğu anlatılmaktadır. Dergâh-ı şerifin dâhilinde pek kıymetli eserler vardır. Selçuklular, Karamanlılar, Osmanlılar tarafından bağışlanmış kitaplar ve Mushaf-ı şerife ve eşyalar büyük bir özenle muhafaza edilmektedir.”¹²²

Hasbey Darü’l-Huffazı’nında oldukça müzeyyen ön cephe düzenine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Zazadin Hanı veya Sadedin Hanı olarak iki türlü söylendiği anlaşılmaktadır. “Konya-Aksaray Caddesi üzerinde şehre üç saat mesafede ve bir ovanın ortasındadır. Hicri 633(1235/1236) tarihinde I. Alaaddin saltanatı zamanında ümeran Sadedin Köpek tarafından bina edilmiştir. Harap olmaya yüz tutmuştur.”¹²³

Kitabın devam eden bölümlerinde Konya Vilayeti’ne bağlı kazalar hakkında aynı metodoloji bağlı kalınarak bilgi aktarılmıştır. Kitap bu yönüyle XX. yüzyılın başındaki Konya ve kazalarını tafsilatlı bir biçimde tasvir etmektedir.

122 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 35-36.

123 Doktor Nazmi, a.g.e., s. 35.

31-Abdullah Cevdet

Abdullah Cevdet, Türkiye'nin diğer şehirleri gibi Konya üzerine yazmış olduğu hatıralarını *İçtiha*d mecmuasında yayınlamıştır. Yirmi gün kadar sürdüğünü tahmin ettiğimiz geziler sonunda on makale kaleme alınmıştır. Abdullah Cevdet, kesin hareket tarihi belli olmamakla beraber, *İçtiha*d *Dergisi'*ndeki yazı tarihinden anlaşıldığına göre 1925 baharının ilk günlerinde, (muhtemelen Mart başı) Haydarpaşa'dan trenle Eskişehir'e hareket etmiştir.¹²⁴ Bu seyahat silsilesinin sonucu Konya şehrini ziyaret ettiğini kabul edebiliriz.

Yazar Konya'yı anlatmaya şehrin merkezi durumdaki Alâeddin Tepesi'nden başlar ve Konya'nın kültürel dokusunu tahlil yoluna gider. Konya'nın tarih öncesi dönemleri hakkında genel bilgiler verir.

Abdullah Cevdet'in ısrarla üzerinde durduğu husus üretim ve ekonomik durum üzerine yoğunlaşmaktadır. Ticari aktiviteler konusunda övgülerle birlikte yergilere de yer verilmiştir. Ama genel ahval üzere Konya'nın tarım alanında oldukça üretken durumda olduğunu kabul etmektedir.

Abdullah Cevdet, insanların sosyal yaşantısı üzerine tespitleri büyük oranda Hz. Mevlana ile irtibatlı biçimde özetlemiştir. “Konya halkı filhakika Anadolu'nun diğer vilayetleri ahalisinden kendisini ve kendisi lehinde tefrik edecek evsaf-ı mümtazeyi haizdirler. Bana öyle gelir ki Mesnevî mebde'inin bu hal-i ruhanî üzerine bir tesir-i celili olmuştur. Fikr-i iktisat ruhlarına hâkimdir. Kadınlarda da aynı haslet mevcuttur.”

A. Cevdet, Konya'daki sosyal yaşantıdan sonra şehrin fi-

124 Abdullah Cevdet, “Seyahat İntibaları”, *İçtiha*d, 1 Nisan 1925, No:177, s.3551-3552. Abdullah Cevdet, yazılarını *İçtiha*d dergisinin 177-190. sayıları arasında yayınlamıştır. Bu hususta geniş bilgi için çalışma dahilindeki Mustafa Gündüz tarafından hazırlanan “*Abdullah Cevdet'in Konya Seyahati*” bölümüne bakabilirsiniz.

ziki yapısını oluşturan Mevlânâ Dergahı, Kapu Camii, Aziziye Camii, Sultan Selim Cami'nden bahsetmektedir. Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin şehrin ilim hayatına katkılarından söz etmektedir.

Sonra Konya'daki eğitim kurumları ve eğitim durumu hakkında bilgi verir. Bu minval üzere eğitim kurumlarının ismini ve öğrenci sayılarından bahseder.

Değerlendirme:

Evliya Çelebi seyahatnamesi ve Coğrafya eserleri hariç, yukarıda izah eserlerin büyük bir kısmı hac yolcularına rehberlik edecek bilgilerle donatılmıştır. Eserler tam anlamıyla bir seyahatname tarzında olmayıp, hacıların ihtiyaçlarının kolay bir biçimde karşılanması ve güzergâhların kolayca geçilebilmesi amacıyla bilgiler aktarılmıştır. Dolayısıyla ele alınan konular arasında yakın benzerlikler yakalanabilmektedir. Örneğin su ihtiyacı hacılar için en önemli problemlerden biridir. Bu sebepten dolayı şehir ile ilgili bilgilerde su kaynaklarının durumu her zaman ince detaylara kadar verilmiştir.

Şehirlerin fiziki tanımlamalarında mimari yapıların sürekli vurgulanması şehirlerin kültürel zenginliğini oluşturmakla birlikte mimarlık tarihi, sanat tarihi ve genel tarih açısından kayda değer bilgilerle yüklüdür.

Akşehir'le ilgili yapılar arasında Alâeddin Camii, Hasan Paşa İmareti, Sultan Süleyman Camii, Nasreddin Hoca Türbesi, Mahmud Hayranî Türbesi, Nimetullah Nahcivânî Türbesi, Sahipata Medresesi, Hamamlar ve Hanlar zikredilmektedir. Yapıların türlerine göre tasnif edildiği zaman camilerin sayı olarak çokluğu dikkati çekmektedir. İkinci sırayı türbeler almaktadır ki bunlar arasında en çok zikredileni Nasreddin Hoca'nın ki olmuştur. Sahip ata Medresesi ise orada çalışan müderristen dolayı bahsi geçmektedir. Hamamların isimleri verilmekle birlikte Mehmed Edîb'e

göre bunların sayısı beşi bulmaktadır. Hanlarla ilgili detay verilmeden şehrin hanları çoğul olarak ifade edildiği dikkat çekmektedir.

Bazen köy bazen de kasaba olarak adlandırılan Ilgın için kimi seyyahlar havasının ağırlığından şikayette bulunurken bazıları sularının bolluğundan övgüyle bahsetmektedir. Ilgın ile özdeşleşen yapıların başında Turgud Beg (Çukur) Camii gelmektedir. Bazı seyyahlar yapının kiliseden çevrildiği izlenimine kapılmaktadır. Seyyahların bahsetmeden edemediği yapıların başında 984/1576 yılında Lala veya Kara Mustafa Paşa'nın yaptırdığı yapılar topluluğu gelmektedir. Bu yapılar; Cami, Han ve Hamam türündeki yapılar olarak sıralanmaktadır. Sıcak su kaplıcaları Ilgın için bir şans olarak görülmekte ve hemen her seyyah bu kaplıcaları Selçuklu eseri olarak vasıflandırmaktadır.

Ladik'ten köy olarak söz edilirken, ahalisinin kibarlığı ile tereyağı ve halılarının şöhreti dillendirilmektedir. Bunun yanında han, hamam ve cami gibi yapıların varlığını anlamaktayız.

Konya şehri üst düzeydeki övgülere mazhar olmuştur. Ovasından ağaçlık mekanlarına, çarşılardan geniş meskenlere, türbelerden mescidlere kadar Konya'nın fiziki yapısına vurgular yapılmıştır. Sularının bolluğuna bağlı olarak yeşilliklerin yoğun olduğu anlaşılmakla birlikte meyvelerinin zenginliği ve özellikle Kamerüddin olarak adlandırılan kayısısı zikredilmektedir. Kale yapısı şehirde ilk dikkati çeken yerlerden biridir. Bazı seyyahlar, surlar üzerindeki heykellerin ihtişamından etkilenerek sanki canlıymış hissine kapılmıştır. Surlarla bütünleşen bir diğer detay, su haznesinin surlara yakın bir noktadan lülelerle şehrin muhtelif yerlerine dağıtıldığı ifade edilmektedir.

Konya ile ilgili yapılar topluluğu oldukça geniş bir liste oluşturmaktadır. Kılıçarslan Sarayı, Anadolu Selçukluları-

nın payitahtlık simgesi olarak tarih içinde varlığını hissettirmiştir. Dini mimarının Konya'daki en eski yapısı olarak Alâeddin Camii gösterilmektedir. Bazı seyyahlar bu yapının kiliseden camiye çevrilmiş olabileceği kanaatinde bulunmuştur. Seyyahların büyük bölümü tarafından Süleymaniye Camii olarak ifade edilen yapının bazen de Sultan Selim Külliyesi olarak ifade edildiği görülmektedir.¹²⁵ Adı geçen yapı külliye tarzında tertip edildiği için; kimi seyyah külliyesinin tüm müstemilatından bahsederken, bazıları sadece han, medrese, tabakhane, tekke veya su tesisinden bahsetmektedir. Mevlânâ Türbesi, Sultan Süleyman (Selim) Külliyesi'ne olan yakınlığı sebebiyle zaman zaman bu yapılar topluluğunun bir parçası olarak verildiği görülmektedir. Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin ismi sadece türbe boyutuyla zikredilmeyip; alim, mutasavvıf, düşünür boyutlarıyla birlikte ifade edilmiştir. Mevlânâ ile birlikte Şemsi Tebrizî'nin ilmi yönünden bahsedilmekle birlikte, Şemsi Tebrizî dergâhında yapılan Mevlevi ayinlerinden izlenimler aktarılmaktadır. Sadreddin Konevî hazretleri konik kubbe betimlemesi ile her zaman ziyaret edilen mekanların başında geldiği anlaşılmaktadır. Ziyaret edilebilecek türbeler arasında Kılıçarslan, Alâeddin ve İmam Bagavî türbeleri bulunmaktadır. Hamam yapıları arasında Meram Hasbey Hamamı özel önem verilerek değerlendirilmiştir. Kadrî'nin Meram Hasbey Hamamı hakkında yazdığı beyit daha sonra Mehmed Edîb tarafından tekrar edilmiş durumdadır. Konya'nın diğer hamamlarına gelince bunların sayısı altı olduğu bildirilmekte bunlar arasında Sungur Hamamı isim olarak zikredilmektedir. Han yapılarının sayısı verilmemekle birlikte Vâlîde Hanı ile Abdülfettah Hanı'nda bizzat isim kullanarak bahsedilir.

125 Bu konuyla ilgili daha evvel açıklamalarda bulunduğumuz için tekrardan kaçınıyoruz.

XVI. yüzyıl seyyahlarının karye olarak tanımladığı Karapınar, XVIII. yüzyıldan itibaren büyük bir köy şekline dönüşmüştür. II. Sultan Selim tarafından yaptırılmış olan Külliye binası, hac güzergâhının önemli menzillerinden olması sebebiyle, yolcuların temel ihtiyaçlarını karşılayan merkez olmuştur.

Ereğli'deki yapılar topluluğu arasında en çok ifade edileni Kılıçarslan Camii olarak zikredilen yapıdır. Ereğli'deki bir diğer dini yapıyı Karamanoğlu İbrahim Bey Camii olarak ifade olunan yapı oluşturmuştur. Daha sonraki mekanlar arasında Şihabeddin Maktûl'e ait yapılar topluluğu yer almıştır. Bunlara ilaveten zaman zaman han ve hamam yapıları isim belirtilmeden verilmiştir.

Yukarıda ele aldığımız eserler sayesinde başta Sanat Tarihi olmak üzere Mimarlık Tarihi ve kent çalışmalarına ışık tutacak mahiyette bilgi edinme imkanı bulunmuştur. Belki burada vermeye çalıştığımız eserler, kendi tarihimizin birer parçası iken bunların tozlu raflar arasında kalması demek, bir anlamda bunlardan habersiz kalma demektir. Dolayısıyla bundan sonra gerçekleştirilecek başka araştırmalarla kendi seyyahlarımız izlenimleriyle, kendi kültür tarihimize ışık tutmuş olacağız.

Osmanlıya Esir Düşen Johannes Schiltberger'in "Türkler ve Tatarlar Arasında (1427-1394)" Adlı Eserinde Konya Üzerine Düşünceler

Prof. Dr. Ali Osman Öztürk

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K. Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı

Robert Anhegger'in "Almanların Marco Polosu"¹, çevirmen Turgut Akpınar'ın "Avrupa'nın ilk Türkoloğu"² diye nitelediği Bavyeralı Johannes Schiltberger (1381-1440), 16 yaşında 1396 tarihli Niğbolu Muharebesi'ne katılmış ve savaş sonunda Türklere tutsak düşmüş bir Almandır. Rivayete göre bu muharebede 60.000 şehit veren Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid, bunun intikamını sayısı on binlere varan esirin kafasını kestirmek yoluyla almış. Schiltberger, o sırada henüz çok genç olduğundan, şehzadenin, 20 yaşın altındakilerin affedilmesi ricası üzerine kurtulmuştur. Buradan Bursa'ya gönderilen Schiltberger 1402'ye kadar Bayezid'in emrinde bulunur ve Ankara Meydan savaşından sonra da Timur'un esirleri arasında kalır. Timur'dan sonra oğulları Şahruh ve Miranşah'ın yanında tutsaklık yaşamını sürdürür; 1408 tarihinde Karakoyunlu Kara Yusuf'a karşı verdiği savaşta ölümü üzerine onun ikinci oğlu Ebubekir'in kölesi olur. Ebubekir'in emri üzerine Çekre adındaki bir hanın maiyetine katılır; onunla birlikte Edigu (Edegu)'nun peşinden Sibiryaya üzerine bir sefere çıkar. Schiltberger son olarak Tataristan dediği Kırım ve ötesi ülkelerde bulunmuştur. Nihayet Çerkes ülkesindeyken

1 Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*. Çev. Turgut Akpınar. İletişim Yayınları 299, Tarih-Politika Dizisi 9, İstanbul 1995, s. 16.

2 J. Schiltberger, a.g.e., s. 11.

beyinin yanından kaçır ve Batum, Amasra, Sinop, İstanbul, Akkirman, Limburg Krakau, Breslau, Eger, Regensburg ve Landshut üzerinden doğduğu yer olan (Münih civarındaki) Freising'e ulaşır.

Turgut Akpınar, Johannes Schiltberger'in tutsaklık anılarını içeren eserini Ocak 1995 tarihi itibarıyla yayımlamıştır. Çok ilginç olayları ve tarihi tabloları içeren kitap, kısa sürede yeni baskılar yaptı. Bu kitapta, en çok üzerinde durulan konular; Schiltberger'in tutsak olarak gezdiği geniş coğrafyada gördüğü veya duyduğu özel yerler, büyük şehirler, bazı tarihsel kişilikler ile ilgili inanışlar; ayrıca mezarlar, ölü gömme, evlenme, yeme-içme adetleri ve halk tababeti vs. dir. Schiltberger doğal olarak tutsak bulunduğu Müslümanların inançlarıyla ilgilenirken, notlarında, dindaşı olduğu Ermenilerin âdetlerine ve dinsel geleneklerine özel bir yer ayırmıştır. Tutsaklığı süresince en çok sevindiği hususlardan ikisi; kutsal yerleri ve cennetten çıktığına inanılan dört nehirden üçünü görmüş olmasıdır.

“Cennette, sonradan çeşitli ülkelerden akan dört ırmağın çıktığı bir kaynak vardır. Birincisinin adı Phison (İndus) olup Hindistan'dan geçer. Bu nehirde çok altın ve kıymetli taşlar bulunur. İkincisi Nil'dir. Habeşistan ve Mısır'dan geçer. Üçüncüsü ise Dicle olup Asya (Küçük Asya) ve Büyük Ermenistan'ı kateder. Dördüncüsü Fırat olup İran ve Küçük Ermenistan'dan akar.”³

Schiltberger bu dört nehirden Nil'i, Dicle'yi ve Fırat'ı görmüştür. Çevirmen Turgut Akpınar, yukarıda adı geçen Büyük ve Küçük Ermenistan nitelemelerinin “coğrafi” terimler olduğunu belirtmektedir.⁴

Schiltberger'in gördüğü yerler arasında Konya da vardır. Konya ve civarına önce Yıldırım Bayezid'in Karaman'a (=

3 J. Schiltberger, a.g.e, s. 139.

4 Bkz. J. Schiltberger, a.g.e, s. 39; dipnot.

Karamanoğlu Ali Bey'e) karşı savaşları çerçevesinde değişir. "Her iki ordu, Karaman Bölgesine ait olan Konia (Konya) şehri önündeki ovada mevzilendiler⁵. Böylece Bayezid'e tabi olmak istemeyen Karamanoğlu Ali Bey ile yüz elli bin kişilik Osmanlı ordusunun savaşı başlar. Karamanoğlu yanıltmaya dayalı savaş taktiğinin, Bayezid'in düşmanı arkadan çevirme taktiği karşısında başarılı olamayacağını anlayınca Konya'ya kaçar ve oradan savunmaya geçer. Bunun üzerine şehir on bir gün süreyle kuşatılır.

"O zaman şehir ahalisi Bayezid'e bir heyet göndererek can ve mallarını koruması şartıyla şehri kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Bayezid de bunu kendilerine vaad edince, ahali ona şehre hücum etmesini, kendilerinin, şehri fethedebilmesi için surlarda ona geçit açacaklarını ilettiler. Karaman, [Bayezid'in] şehre girdiğini görünce, muhariple-riyle üzerine atılarak onunla şehir içinde çarpıştı. Şehir ahalisinden küçük bir yardım görseydi, Bayezid'i zorla şehirden sürüp çıkarabilirdi. Fakat hiçbir yardım alamayacağını anladı ve kaçmak istedi. Yakalanıp Bayezid'in önüne getirildi. O, 'neden bana tabi olmayı kabul etmek istemedin?' diye sorunca, Karaman, 'Çünkü ben de senin gibi bir Bey'im' diye cevap verdi. Bayezid bunun üzerine çok öfkelen- di ve üç kere bağırarak, birinin Karaman'ı alıp götürmesini bildirdi."⁶

Üçüncü defa huzura getirilen Karaman'a kızan biri onu çadırın arkasına götürüp izinsiz kafasını keser; bu cüret ise Bayezid'in gazabına uğrar, buna yeltenen kişinin aynı yerde ve aynı şekilde kafasının kesilmesine neden olur. Çünkü kudretli bir bey bu kadar çabuk öldürülmemeli, hükümdarın öfkesinin geçmesi beklenmelidir. Sonra Karamanoğlu Ali Bey'in kesik kafası mızrağa geçirilip şehirde dolaştırı-

5 J. Schiltberger, a.g.e., s. 40.

6 J. Schiltberger, a.g.e., s. 41.

lır; amaç, beylerinin ölümünü gören şehir ahalisinin teslim olmasını sağlamaktır. Konya işgal edilir, başkent Larende önüne gelinir. Konya eşrafından dört kişi gelerek, can ve mallarının korunması, eğer beyleri ölmüşse iki oğlundan birinin şehre bey tayin edilmesi şartıyla teslim olacaklarını bildirirler. Bayezid ise, onların can ve mal güvenliğini sağlayacağını, fakat şehre bey olarak kendi istediği birini tayin edeceğini söyler. Bunun üzerine Konyalılar, şehri teslim etmeyip Karamanoğlu'nun oğullarıyla ya ölmeyi ya da kurtulmayı göze alırlar. Bayezid, Konyalıların direndiğini görünce daha çok asker ve teçhizat getirilmesini emreder.

“Karaman’ın oğulları ve anneleri bunu öğrenince, en iyi vatanşalarını yanlarına çağırıp onlara dediler ki: ‘Görüyorsunuz ki Bayezid daha kudretli olduğundan, biz sizi idare edemiyoruz, başınıza geçemiyoruz. Bizim yüzümüzden sizlere zarar gelmesini istemiyoruz, böyle bir durum bize acı verir, bunu yapmamanızı istiyoruz. Bu nedenle annemizle mutabık kaldık onun merhame-tine sığınacağız.’ Bu sözleri, şehirliğin çok hoşuna gitti. Böylece Karaman’ın oğulları, anneleri ve şehrin en büyük eşrafını yanlarını alıp, kale kapısını açıp dışarı çıktılar. (...) Bayezid hemşiresini oğullarıyla birlikte görünce çadırından çıkarak onlara doğru yöneldi. Onlar ise yere kapanıp, ayaklarını öpdüler, af dileyip, şehrin anahtarını teslim ettiler.”⁷

Yıldırım Bayezid daha sonra şehri teslim alıp kendi beylerinden birini yönetici olarak tayin eder ve kız kardeşiyle yeğenlerini devletin başkenti Bursa’ya gönderir.

Schiltberger’in esaret notlarının 29. bölümü “*Tuna ile Deniz Arasında Gördüğüm Memleketler*” başlığını taşımaktadır.⁸ Burada Tuna nehrinden itibaren İstanbul boğazına kadar olan Trakya yarımadasında bulunan şehirleri adı ve hakla-

7 J. Schiltberger, a.g.e., s. 43.

8 Bkz. J. Schiltberger, a.g.e., s. 100-102.

rında (kaç hane olduğu, milliyeti ve varsa bazı (efsanevi ve dini) özellikleri ile anmaktadır. Bahsettiği bu bölge Osmanlı Sultanının hakimiyet bölgesidir. Bulgaristan'ın Tırnova, Yunanistan'ın Selanik şehirleri yanında Gelibolu da o tarihlerde önemli bir yerleşim yeri olarak belirtiliyor. Schiltberger Gelibolu'dan "Büyük Türkiye" diye isimlendirdiği Anadolu'ya ve İstanbul'a aynı (Marmara) deniz yolundan gidildiğini söyler.

Türkiye'nin o tarihlerde başkenti Bursa'dır ve iki yüz bin haneden oluşmaktadır. Şehirde Hristiyan, Müslüman veya Yahudi olduğuna bakılmaksızın fakirlerin tedavi edildiği sekiz adet hastane bulunmaktadır⁹. Bursa dışında önemine binaen Aydın, Manisa, Denizli, Saruhan, Germiyan, Kütahya, Ankara'yı da yerleşim yerleri olarak sıralar.

Ankara'da Arami inancına bağlı Hristiyanların yaşadığını, bunların kiliselerinde gece gündüz parlayan bir haç olduğunu belirten Schiltberger, şöyle devam eder: *"Orayı Müslümanlar da ziyaret ederler ve bu haç'a ı ışık saçan taş derler. Müslümanlar bir keresinde bu taşı kendi mabedlerine, tapınaklarına kaçırmak istemişler fakat Haç'ı tutan herkesin elleri çarpılmış."*¹⁰

O tarihlerde Schiltberger'in "Büyük Türkiye" diye adlandırdığı Anadolu'da Hristiyan nüfus ve ibadethanelerinin sayısı fazla olduğundan farklı inanışa sahip insanlar arasında ilişkilerin sıklığı ve yoğunluğu yukarıdaki alıntıdan anlaşılmaktadır. Schiltberger'in notlarında insanların ve sosyal olayların anlatımında dinler arası bu iç içe geçme durumu çokça söz konusudur. Nitekim yukarıda adı geçen şehirlerden sonra Şemesdin diye andığı bir veli dolayısıyla Konya bu bağlamda tekrar söz konusu edilir:

9 J. Schiltberger, a.g.e., s. 101.

10 J. Schiltberger, a.g.e., s. 101.

“Karaman’ın başkenti ise Karanda’dır. (Lârende, Karaman). Konia (Konya) şehri de bu memlekettedir. Orada Schemesdin (Şemseddin) isimli bir Velinin mezarı vardır. Bu Müslüman bir din adamı idi fakat gizlice kendini vaftiz ettirmişti. Ölümünde bir Ermeni papazı ona bir elma içinde şaraplı ekmek sunmuştu. Bu veli, büyük mucizeler göstermişti.”¹¹

Görüldüğü üzere, adı geçen velinin Müslüman olarak mı yoksa Hristiyan olarak mı defnedildiği tam anlaşılamamaktadır. Ancak net olarak söylenebilecek olan husus, Müslüman bir velinin hasta yatağında ya da ölüm döşeginde iken, Ermeni bir papaz ziyarete gelmiş ve kendisine yiyecek-içecek ikram etmiştir.

Kitabın Almanca baskısını hazırlayan Ulrich Schlemmer, burada adı geçen Schemesdin için “Der Derwisch Schmseddin, d.h. »Glaubenssonne« [Derviş Şemseddin, yani »Dinin güneşi«] notunu düşmüş.¹² Bu kişinin, Şemsi Tebrizî olduğunu tahmin edebiliriz. Ancak, Schiltberger’in yazılı kaynaklara göre 1247 ya da 1248’de Konya’da öl(dürül)müş olduğunu söyleyebileceğimiz Şemsi Tebrizî’nin vefat ettiği tarihten 149-150 yıl sonra tutsak düştüğünü dikkate almamız gerekmektedir. Dolayısıyla bu süre içinde, söz konusu kişinin ölümü hakkındaki söylentilerin efsaneleştiği, en azından sona ermediği görülüyor. Daha önemlisi; yukarıda o tarihlerde Müslümanların Hristiyan ibadethanelerindeki parlayan taşı ziyaret etmelerinde gördüğümüz üzere, burada da Hristiyanlar, Müslüman bir veliyi saygıyla anmakta ve değer vermektedir. Konya ve çevresi, değişik inanç gruplarının karşılıklı olarak yekdiğerinin inanç değerlerine saygı gösterdiğini görmekteyiz.

11 J. Schiltberger, a.g.e., s. 102.

12 J. Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich und bei den Tataren 1394-1427*. Thienemann. Stuttgart 1983, s. 245.

Ancak, bundan bağımsız olarak, bu dervişin kişiliğinden ve mucizelerinden etkilendiği açıkça belli olan Schiltberger, acaba “Ah bu veli Hristiyan olsa ne iyi olurdu” biçiminde kendi gibi düşünen dindaşlarının gönlünden geçenleri mi dile getirmiştir? Yoksa böyle mucizeler gösteren/gösterdiği anlatılan bir velinin ancak bir Hristiyan olabileceğini mi düşünmüştür bilinmez. Yıllarca tutsak yaşayan bir insanın, inancına sıkı sıkı sarılarak varlığını sürdürmeye çabalaması elbette anlaşılabilir.¹³

Tutsak gezgin, Konya’dan sonra bir piskoposa sahip Kayseri’den ve Sivas’tan da söz eder. Bizzat gittiği ve gördüğü Sivas’ı bir krallık (beylik?) olarak nitelemekte ve tüm bu bölgenin Türklere ait olduğunu belirtmektedir. Bir de Karadeniz kıyısındaki Nasun (?), Trabzon ve Giresun hakkında bilgi vermekte, Trabzon’da çok fazla şarap çıkarıldığını eklemektedir.

Schiltberger, yazdıklarını “pek noksansız sayılmasa da”¹⁴ diye belirterek kaydettiğini söyler. Unutulmaması gereken bir başka husus ise, anılarını ülkesine döndükten, yani aradan bir zaman geçtikten sonra kaleme almış olmasıdır. Anlattığı çok sayıda akıl almaz olaylardan, içinde yaşadığı dönemin destansı, efsanevî atmosferi içinde efsane ve masal motiflerinin çokça etkisinde kaldığı gözden kaçmamaktadır; öyle ki gerçekten yaşayıp gördükleri ile inanıp duydukları/duyup inandıkları ve inanmak istedikleri iyice biri birine karışmış görünüyor.

13 Bu notlar için bkz. „Johannes Schiltberger’in ,Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)‘ Adlı Eserinde Konya”. *Yeni İpek Yolu*, Konya Ticaret Odası Dergisi, Sayı: 127, Eylül 1998, s. 50-51.

14 J. Schiltberger, a.g.e., s. 27.

Değerlendirme ve Sonuç

Öncelikle Schiltberger'in notlarında Konya, kale ve surlar içinde, başkenti Larendé'de olan bir beylik olarak ortaya çıkmaktadır. Karamanoğulları'nın hakimiyetindeki bu şehiri Yıldırım Bayezid'in eniştesini mağlup ederek ele geçirdiği, bunun da uzun bir kuşatmadan sonra gerçekleştiği görülüyor. Schiltberger'in bu savaş, kuşatma ve şehrin ele geçirilmesi, beyin öldürülmesi, eşi ve oğullarının Bursa'ya gönderilmesi hakkında anlattıkları tarihi gerçeklere uygun görünmektedir.¹⁵

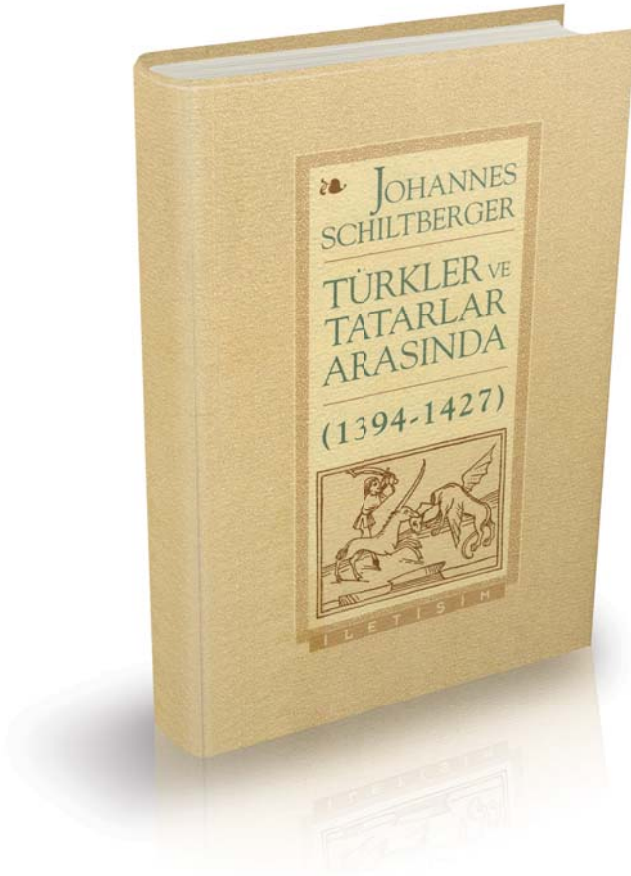
Konya ahalisinin bu kuşatma sürecindeki tavrı dikkate sayandır. Eşraftan bazılarının şehri can ve mal güvenliğinin sağlanması karşılığında teslim etmeyi kabul etmelerine rağmen, şehrin yöneticiliğine kendi beylerinin oğullarından birini atanmasında ısrarcı oldukları, aksi halde beyleri uğruna ölmeyi göze aldıkları anlaşılıyor. Bu sadakat ve vefa duygusunun bey ailesi tarafından takdir edilmesi ve çok kudretli Osmanlı Sultan'ın gücü karşısında ahalinin zarar görmemesi için tebaa ile istişare edilmesi de önemlidir.

Bir diğer husus, Karamanoğlu Ali'nin ölümünden sonra oğullarının, annelerine itaat etmeleridir. Schiltberger, Karamanoğulları Beyliği'nde de kadının yönetimdeki ağırlığına tanıklık etmiştir.

Schiltberger'in Konya'yı Orta Anadolu şehirleri arasında özellikle "Veli" diye andığı Şemseddin ve "mucizeleri" ile anması öncelikle buranın manevi iklimine önemli bir işarettir. Bu iklim yalnızca Müslümanlar için değil, aynı zamanda Hristiyan ahali için de geçerlidir. Şem'i'nin meşhur *Konya Medhiyesi*'nde Konya için söylenen "Velisi umman olur" iddiasına da bir kanıttır. Konya'nın velisi, diğer dinden olanlarca da kabul görmektedir.

15 Krşl.örn. <http://www.enfal.de/starih40.htm> (29.09.2016)

İlginç bir tespitimiz de, Schiltberger'in Konya bağlamında Mevlana Celalettin Rumi'den hiç bahsetmiyor oluşudur. Bunda elbette Şems'in Mevlana'yı bile etkisi altına alan baskınlığı rol oynamış olabilir. Bir diğer açıklama ise, notlarına yansıdığı haliyle, Şemseddin'i kendi dinine (Hıristiyanlığa) yakın görüp, Mevlana Celalettin Rumi'yi Müslüman olarak anmak gereğini duymamış olma ihtimalidir.

Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya

Doç. Dr. Hüseyin MUŞMAL

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Fatih USLU

*Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Sosyal Hizmetler Bölümü
Öğretim Üyesi.*

Okt. Fatih ÇOLAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Öğretim Elemanı.

Giriş:

Ortaçağ'ın başlarından itibaren, Antik kaynakların batı dillerine tercüme edilmeleriyle birlikte, bu kaynaklarda adı geçen yerler ve sahip olduğu yeraltı-yerüstü zenginlikleri Avrupa dünyasının dikkatini çekmeye başlamıştır.¹ Her ne kadar zaman içerisinde farklılaşmalar meydana gelmiş olsa da, Anadolu'da, Hitit, Mısır, Pers, Asur, Helen ve Roma gibi pek çok kültür ve medeniyetin izlerini görmek mümkündür. Bu bağlamda Anadolu'da çeşitli uygarlıklara ait görsel kalıntıların bolluğu daha 16. yüzyıldan itibaren gezginlerin dikkatini çekmiş ve 18. yüzyılda eski eserlerle ilgilenen kişiler Anadolu'nun önemini sık sık vurgulamışlardır. Bunun sonucunda Anadolu topraklarına birçok Avrupalı tarafından eski Yunan ve Roma uygarlıklarını saptamak amacıyla

1 Hatice Palaz Erdemir, Halil Erdemir, "Belgeler Işığında Almanların Osmanlı Devletinde Yaptıkları Eskiçağ ve Arkeoloji Çalışmaları", *I. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, (8-10 Ekim 2009), Konya 2010, s.226.

araştırma gezileri düzenlenmiştir.²

Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmeye başlamasıyla ve Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini artırmalarıyla birlikte batılı seyyahlar, Osmanlı Devleti topraklarındaki araştırmalarını yoğunlaştırmışlardır. Böylece Anadolu'yu gezmek isteyen Avrupalı seyyahların, zenginlerin, diplomatların ve biyolog, jeolog, arkeolog, yazar, ressam, mimar gibi meraklı araştırmacıların sayısında ciddi artışlar meydana gelmiştir.³ Anadolu'ya gelen birçok araştırmacı ve seyyah Anadolu'daki bu tecrübelerini kaleme alarak, araştırma, inceleme, günlük, seyahatname gibi eserler ve makaleler ortaya koymuş ve kendi ülkelerinde bunları yayımlamışlardır.

Seyahatnameler şehir tarihleri açısından önemli kaynaklar arasında gösterilmektedir. Bu nedenle tarihi süreçte Anadolu'ya yapılan seyahatler her zaman dikkat çekici olmuş ve seyyahların eserleri çeşitli çalışmalara kaynak teşkil etmiştir. Bu çerçevede seyahatnamelerden hareketle Konya şehri ile ilgili bazı çalışmalar da yapılmıştır. Ancak bu konudaki literatür incelendiğinde, özellikle Osmanlı son döneminde Alman seyyahların ortaya koyduğu eserlerden hareketle yapılan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada ele alınan eserler, Alman seyyahların, daha önce Türkçeye çevrilmemiş ve hatta çalışmalara neredeyse hiç konu olmamış araştırmalarından oluşmaktadır. Çalışmanın hazırlık aşamasında Avrupa'nın en büyük kütüphanelerinden birisi olarak kabul edilen Almanya'nın Başkenti Berlin'deki Devlet Kütüphanesinde (Staatsbibliothek zu

2 Güven Arsebük, "Dünden Bugüne Arkeoloji", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1983, s. 68.

3 Hüseyin Muşmal, *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası-Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*, Konya 2009, s.11.

Berlin) bulunan ve Osmanlı son dönemine tarihlenen Küçük Asya ile ilgili seyahatnameler taranmış ve bu döneme dair 100'e yakın eser tespit edilmiştir. Dijital kopyaları temin edilen bu eserlerin içerikleri incelenmek suretiyle, içeriğinde Konya ile ilgili bilgi veren çalışmalar günümüz Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Böylece özellikle tren yolunun Konya'ya ulaşmasından sonra Konya ve çevresine gelen Alman Seyyahların eserlerinden hareketle "*Osmanlı'nın Son Döneminde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya*" isimli bu çalışma hazırlanmıştır. Aşağıda öncelikle bahsi geçen eserler ve seyyahlar hakkında kısaca bilgi verilecek, seyahatin ne zaman nasıl ve hangi şartlarda yapıldığı ele alındıktan sonra, seyyahların Konya ile ilgili gözlemlerine yer verilecektir.

1-Max Schlagintweit, *Reise in Kleinasien*, Savunma Bakanlığı, Münih 1898.

Max Schlagintweit, Alman Askeriyesi'nde görevli bir askerdir. Alman Savunma Bakanlığı adına Osmanlı Devleti'ne bir gezi düzenlemiş ve edindiği izlenimleri 18 Şubat 1898 tarihinde rapor halinde sunmuştur. Eserini yayımladığı 1898 yılında Binbaşı rütbesine sahip bulunmaktadır.

Max Schlagintweit'in Anadolu Seyahatini 1897 yılı Sonbaharı'nda gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Seyyah, Alman Konsolosluğu kanalıyla Anadolu'da Bursa, Aydın ve Konya vilayetlerinde seyahat yapmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne müracaat etmiş ve 29 Eylül tarihinde "yol tezkeresi" almıştır.⁴ Seyyah Max, yol teskeresi ile birlikte seyahat ettiği vilayetlerde görevlilere sunmak amacıyla bir de "Yol buyrul-dusu" edinmiştir. Max'a göre bu dönemlerde Anadolu'yu

4 Osmanlı Devleti'nde seyahat etme isteyen seyyahların müracaat ve izin işlemleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Muşmal, *Yabancıların İzinde Osmanlı: Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar, 1876-1914* Konya 2009.

ziyaret etmek isteyen Alman seyyahların izin almaları hiç de zor değildir. Kendisi de müracaatını takip eden sekiz gün içerisinde arzu ettiği vilayetlerde seyahat edebilmek için gerekli izinleri ve belgeleri temin edebilmiştir.⁵

Max Schlagintweit, 30 Eylül 1897 yılında İstanbul'dan yola çıkmış ve Anadolu Seyahatine başlamıştır. Schlagintweit, seyahati ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Haydarpaşa'dan Anadolu Demiryolları ile saat 19.10'da seyahatimize başladık. Eskiden Afyonkarahisar'dan Konya'ya kadar beş günlük yoldu. Şimdi ise 272 km'lik bu yolu sekiz saatte alabiliyoruz. Konya dışarıdan tam bir bozkır şehri görünümünde, Ancak şehrin içi değişik bir manzara sunuyor. Şehirde özellikle Selçuklu dönemine ait haşmetli kalıntılar var. Bu şehirde ziyaretçileri en çok etkileyen budur. Selçukluların başkenti olan Konya'da o dönemlerden kalma anıtlar var. Büyük Karatay Medresesi, Sırçalı Medrese, İnce Minareli Medrese gibi. Buradaki pek çok yapı XIII. yüzyılın ilk yarısından kalma idi. Bu yapıları incelerken Sarre'nin çalışmalarını göz önünde bulunduruyorum ve bunların yapımı sırasında ne kadar çok zaman harcadığını düşünüyorum.

1273 yılında Mevlana Celaleddin, dergâhını kurdu ve 600 yıldan beri burada devam ediyor. Dergâhın bütün bölümlerini gezme izni aldık. Hatta hücrelerden birisinde kahve ve sigara içerek, birisi üst düzeyde iki derviş ile sohbet ettik. Yaklaşık 30 farklı tarikat içinden Mevlevi tarikatı en yayılmış ve en ünlüleri idi. Bunların koyu yeşilden uzun cübbeleri vardı ve uzun saksı şeklinde külahtan başlıklar giyerlerdi. Şehrin ortasında Selçuklu Sultanlarının kaldıkları büyük bir tepe var. Buradaki büyük yapıdan sadece küçük bir parça kalmış bulunuyor. Tepenin üstündeki Sultan Alaaddin Cami, XIII. yüzyıldan kalma ince uzun bir yapı. Çok

5 Max Schlagintweit, *Reise in Kleinasien*, Savunma Bakanlığı, Münih 1898. s. 3.

yüksek olmayan tavanını yaklaşık 50 adet antik sütun taşıyor. Tepenin üstünden şehrin her tarafını görmek mümkün oluyor. Buradan batı ve kuzey batısında yer alan dağlarla çevrilmiş olan geniş ovayı da görmek mümkündü. Tepenin etrafında eski sur kalıntılarını aradık. Fakat derinlemesine kazmadıktan sonra surlara dair pek bir şey fark edilmiyor. Aynı gün öğleden sonra Konya Valisi bizi kabul etti. Saat 15.00'te vilayet konağının önünde bizi bir çavuş karşıladı. Konakta renkli bir hayatın olduğu görülüyordu. Çavuş bizi binanın içindeki büyük odalar arasından valinin ön odasına götürdü. Burada bizi Galip Kemal Bey isminde valinin sekreteri karşıladı. Ben ona İstanbul'da iken bir mektup yazmıştım. Burada bir fincan kahvenin ve çayın tadını çıkardıktan sonra, bizi valiye götürdü. Siyah kaftan içinde gerçek bir Türk görünümlü Vali Efendi bizi karşıladı ve hemen divana buyur etti. Burada bize yeniden kahve ve sigara ikram edildi. Vali ile görüşmemizde Galip Bey bizim tercümanlığımızı yapıyordu. Vali Bey, 'hoş geldiniz' dedikten sonra seyahatimiz hakkında bilgi aldı. Vali, konuşmasında bize iki ülke arasındaki iyi ilişkileri anlattı ve bu ilişkilerin çok uzun zaman devam etmesini arzuladığını söyledi. Ayrıca bize Moltke'nin ve Goltz'un da askeri faaliyetlerinden söz ederek, Alman subaylarının Türk ordusunu güçlendirmek için yaptığı faaliyetleri anlattı. Bu arada üçüncü kahveleri de yudumladık.⁶

Görüşmeden sonra vali bize iki koruma vererek Meram'a uğurladı. Arabayla yapılan 45 dakikalık bir yolculuktan sonra Meram'a ulaştık. Burası dağların hemen eteğinde, içinden su akan bir vadi idi. Buranın yüksekçe bir tepesinden Konya rahatlıkla izlenebiliyordu. Buradan ufukta 100 km uzaklıktaki Karacadağ ve 50 km güneyde Karadağ görünüyordu. Güneş batınca tepeden indik. Konya'daki ziyaretimizden

6 Schlagintweit, *Reise in Kleinasien*, s.26- 28.

sonra, Haydarpaşa'ya kadar olan 850 km'lik yolumuza çıktık. Konya'dan iki günde İstanbul'a vardık. Anadolu Demiryolları sayesinde bu ülkenin tahılını Avrupa'ya götürebiliyor ve ticaretini yapabiliyoruz. Demiryolları ile ilk etapta arpa ve buğday naklediliyordu ve bunun yıldan yıla miktarı artıyordu. Alman çiftçileri tarafından bu altın değerindeki topraklar işletilse ne olur acaba? Burada bir Alman Kolonisi kurulmuş olsaydı ne iyi olurdu."⁷

2-Roman Oberhummer, Heinrcih Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasian Reise Schilderungen und Studien, Berlin 1899.*

Oberhummer, 19 Mart 1859 tarihinde doğmuş ve 4 Mayıs 1944'de ölmüş olan bir Alman coğrafyacısıdır. 1877 yılından itibaren Münih Üniversitesi'nde Tabiat Bilimleri ve Klasik Filoloji okumuştur. Daha sonra Münih Üniversitesi Teknik Yüksekokulunda Coğrafya ve Jeoloji okumuştur. 1882 yılında doktorasını tamamlamış ve Münih Üniversitesinde Eski Mısır tarihi, Berlin'de ise Roma tarihi üzerine çalışmaya başlamıştır. 1886 yılında Doçent 1892 yılında Profesör olmuştur. Bu dönemden sonra Oberhummer, Münih Üniversitesi ve Bavyera Bilimler Akademisi adına Türkiye, Yunanistan, Suriye, Kıbrıs, Mısır ve Kuzey Amerika'da araştırma gezileri yapmaya başlamıştır. Özellikle tarihi coğrafya alanında çalışan Oberhummer, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs hakkında yayınlar yapmıştır.⁸

Münih Üniversitesi tarafından görevlendirilmiş olan E. Oberhummer, Doktor H. Zimmerer'le beraber 1896 yılında Konya Vilâyeti'nin topografyasına dair bazı araştırmalar yapmak üzere Almanya Sefareti'ne başvurmuş, Sefaret 14

7 Schlagintweit, *Reise in Kleinasien*, s. 29-30.

8 Muşmal, *Yabancıların İzinde*, s. 107.

Ocak 1896 tarihinde başvuruyu Hariciye Nezareti'ne ilettiştir. Yapılan müracaatlar neticesinde 1 Şubat 1896 tarihinde padişah iradesiyle Oberhummer'e müsaade verilmiştir. Oberhummer, 1896 yılı Mart ayından itibaren Konya ve Ankara vilâyetleri dâhilinde Kayseri ve Niğde sancaklarında, İncesu, Ürgüp ve Nevşehir civarında tarihi mağaraları ziyaret etmeyi ve fotoğraflarıyla resimlerini almayı planlamışlardır. Oberhummer ve Zimmerer'in 1896 yılı boyunca Anadolu'daki araştırmalarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Araştırmacılar bu gezilerinde bölgede yaptıkları çalışmalarda önemli tespitlerde bulunmuşlar ve araştırmalarını 1899 yılında *Durch Syrien und Kleinasien* ismiyle Berlin'de yayımlamışlardır.⁹

1897 ile 1898 yılları arasında 12 ay boyunca seyahat eden Roman Oberhummer bu seyahatinde Filistin, Hayfa üzerinden Akka, Beyrut, Şam, Halep Tarsus üzerinden Toroslar, Adana, Gülek Boğazı üzerinden Bulgar Dağları, Çiftehan, Kapadokya üzerinden Nevşehir ve Aksaray'a kadar gelmiştir. 23 Aralık'ta Nevşehir'den ayrılan seyyahın Konya ile ilgili notları seyahatinin bu bölümde ele alınmaktadır. Konya seyahatine çıkmadan önce yanlarında 4 at, fotoğraf makinaleri ve aylarca sürdürdükleri yol boyunca gerekli eşyaları da bulunmaktadır. Şam'da heyete dâhil edilen ve yol boyunca atların bakımı ile ilgilenen Yakup adındaki Türk'ü yeterli para vererek Şam'a geri göndermişlerdir. Yine rehber olarak kendilerine eşlik eden Arif ise Avrupa'ya gitme hayalini taşımaktadır. Arif yolculukları sırasında kendilerine yemeklerini de yapmaktadır. Seyahatleri boyunca gittikleri yerlerde genellikle Hristiyanlarla da görüşmektedirler.

Oberhummer ve Zimmerer'in eserinde, Konya seyahati şu cümlelerle ele alınmaktadır:

9 Muşmal, *Yabancıların İzinde*, s. 107-108.

“23 Aralık’ta Nevşehir’den ayrıldık, At arabasıyla Aksaray ve Sultanhanı üzerinden Konya’ya ulaşmayı amaçlıyorduk. Nevşehir’de iken bizimle beraber olan Rum arkadaşlarımızı, pazardan, atlar için gerekli malzemeler ile yatak, tabak, çanak vs. almak üzere görevlendirdik. Yol boyunca taşıdığımız eşyalarımızı sandıklara koyarak develerle Ankara’ya göndermiştik. Konya’dan sonra tren ile İstanbul’a gideceğiz. Nevşehir’in ileri gelenlerinden bir Türk, Konya’da bir aileye vermek üzere bize bir tavsiye mektubu verdi. Bu mektubu alınca Anadolu Demiryolları Genel Direktörü Kühlmann trenle ücretsiz seyahat etmemize izin verdi. Yol boyunca verimli ovalardan köylerden geçerek Hasan Dağı’nın kenarından Aksaray’a ulaştık. 26 Aralık’ta Aksaray’dan ayrıldık ve Sultanhanı’na vardık. Burada Konya’daki surlar arasında olduğundan daha da güvendeydik. Yine uzun bir yolculuktan sonra istasyona ulaştık. İstasyon oteline ulaşınca çok mutlu olduk. Çünkü bu zamana kadar köylülerle hiçbir şey konuşamıyorduk. Oysa burada bu insanlarla Fransızca, İtalyanca, Rumca ve Almanca anlaşabiliyorduk. Burada Avrupai tarzda hazırlanmış masalar ve bu masalarda oturan seçkin insanlar gördük.¹⁰

Burada gördüğümüz Mevlevi dervişlerinin komik kahverengi külahları vardı. Adeta gece kıyafeti gibi elbiselerle Çelebi Efendi’yi bekliyorlardı. Ertesi gün lokomotifin sireni kulaklarımıza doldu. Altı ay sonra ilk defa bu sesi duymuştuk. Yolculuğumuz boyunca 2000 km yol gittiğimiz atlarımızı Konya pazarında satışa çıkardık. İstasyon şehre çok uzaktı ve yollar karla kaplıydı. Ancak Konya Valisine teşekkürlerimizi sunmak için valiliğe doğru yola çıktık. Kışla havasında güzel yapıları bir köşk görünümünde olan Konya Sarayı’nın önünden geçtik ve konağa vardık. Valinin tercü-

10 Roman Oberhummer, Heinrich Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasian Reise Schilderungen und Studien*, Berlin 1899, s. 258.

manı bizi salonda karşıladı. Bolca hürmetle ve saygıyla kahve ikram etti. Ancak ben hiç ret edemeyeceğim sigara ikram edilmesini bekledim. Genel Sekreter bunu fark etmiş olacak ki bana bakarak, hastalıktan dolayı Ramazan ayında tutamadığı için bugün oruç tuttuğunu, bundan dolayı da bize sigara ikram edemeyeceği için üzgün olduğunu söyledi. Valinin kapısının önünde Büyük salonda bizi bekleyen iki asker vardı. Seksen sekiz yaşındaki Vali Ali Paşa bizi karşıladı.¹¹

Sohbetimiz sırasında Vali bize bir nutuk çekti. Alman Demiryolu'nun gelecekte Asya'yı birleştireceğini, Süveyş Kanalı'na kadar uzanacağını, oradan da Basra Körfezi'ne kadar gideceğini anlattı. Sadece Suriye bu planın içinde yoktu. Vali bu sohbetten sonra da bize politikadan söz etti. Vali; 'Almanya Türkiye'nin has dostudur. Efendimiz, Sultanımız Avrupa'ya karşı Almanların yanında yer alıyor. O sizden Ermeni Sorunu ile ilgili gerçekleri ülkenizde anlatmanızı istiyor' dedi. Biraz korkuyla önünde eğildik ve sadece birkaç cümle ile teşekkürlerimizi ifade edebildik. Valiyi istek ve ümitleriyle birlikte ipek döşeginde bırakarak oradan ayrıldık. Şimdi ise, önce Selçuklu'nun en ihtişamlı dönemlerinden kalan kalıntılara göz atacaktık, sonra da Konya'dan artık ayrılabilirdik. Demiryolları Genel Direktörü Külmann tarafından hediye edilmiş bir biletimiz vardı ve her gün sabah Konya'dan İstanbul'a hareket eden bir tren bulunuyordu. Anadolu'da kaldığımız 12 ay boyunca Türklerin sıcak dostluğunu gördük ve bunların üstüne daha fazla kar ve daha fazla yağmur ancak hatıralarımızı sulandırabilirdi. Fakat hiçbir şey öylesine değildi. Avrupa'ya döndüğümüzde daha rahat yataklarımız, daha iyi polisler olacak ve benim sadık Kürt hizmetlim söz verdiğim gibi cennete gidecekti. Gariban Arif, bütün hayatı boyunca elinde bir pasaportu ol-

11 Oberhummer, Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien*, s.259.

madan Suriye, Filistin ve Anadolu'da gezindi durdu. Bunca ay bana adım adım rehberlik etti. Aşçılığımızı ve korumacılığımızı yaptı. Çok iyi bir arkadaş oldu. Onu Avrupa'ya götürmeye söz verdiğimde çok sevindi. Acaba kaç kez Münih'in hayalini kurmuştur. Münih'te elektrikli lambalar vardı, daha iyi polisler vardı, telefon vardı. Arif bana sadece, ona, bizde her köpeğin bir sahibinin olduğunu söylediğinde ve bisiklete binen kadınların olduğunu anlattığımda inanmamıştı. Ama gideceğimiz gün gelip çattığında ve trene bineceğimizde Arif'ten yurtdışına çıkabilmesi için izin kâğıtlarının olup olmadığını sordular. Oysa bunlar Arif'te yoktu. Görevli memura Arif'in bize Şam'dan Konya'ya kadar eşlik ettiğini ve onu Avrupa'ya götürmek istediğini söyledim. Bizdeki belgelerin Arif'in yurtdışına çıkabilmesi için yeterli olup olmadığını sordum. Her şey boşunaydı. Arif çok üzüldü ve ağlamaya başladı ama kanunlar kesindi. Arif'e Şam'a dönmesini ve Suriye pasaportu alıp benden Avrupa'ya gelebilmesi için davetiye göndermemi beklemesini söyledim. Arif'in atla Şam'a geri dönmesi yaklaşık bir ayını alacaktı. 4 hafta sonra, ben sekiz gündür Münih'te iken Ariften bir mektup aldım. Mektubunda kendisinin Şam'da olduğunu ve benden haber beklediğini ifade ediyordu.”¹²

Eserinde Selçuklu eserlerinden bahseden Seyyah, buradaki yapılarda Pers ve Helenistik etkisi olduğuna değinmiştir. Konya'da İslam Sanatının izlerini bulmanın mümkün olduğunu, Clement Huart ve F. Sarre'nin çalışmalarından sonra buradaki eserlerin tarihlendirilebildiğini ifade etmiştir. Seyyah Selçuklu eserleri hakkındaki genel bilgilerden sonra Mevlevilerden de bahsetmiştir:

“Mevlevileri sema ederken görmek mümkündü. Çelebi Efendi'yi sanki yarı tanrıymış gibi görüyorlar. Çelebi'nin Celaledin ailesinden gelmesi gerekiyormuş. Maalesef biz

12 Oberhummer, Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien*, s. 263.

ordayken Sema yapmadılar. Tekke'yi ziyaretimizde sadece türbeyi, mezarları, bahçeyi ve kuyuyu görebildik. Biz tekke'yi terk ederken kuyudaki buz gibi su ile kutsal olacağını düşünerek banyo yapanlar vardı. Konya'daki Avrupa kolonisi Mevlevilerin merhametlerini tam olarak kavrayamamış. Onlara yüzlerce Ermeni'yi kurtardıklarından dolayı müteşekkirel olmalılar. Nevşehir'de bize görüşmemiz tavsiye edilen Konya'daki Rum Bay Kalpuroglos ve oğlu, şehirdeki büyük evlerinde bizi misafir ettiler. Bütün doğuda olduğu gibi bu Rum ailenin yanında da milli duygularımız kabarmıştı. Yaşlı adam bizi odasına kabul etti. Kalpuroglas'ın oğlu 40 yaşında idi ve birçok çocuğu vardı. Oğlu divana babasının izni olmadan oturmuyor, oturduğu zaman da yine babasından izin almadan sigara yakmıyordu. Orada bile yanımızda bulunan hizmetlimiz Arif umutsuzca inşallah Münih'te de bir arada olacağız diye hayal ediyordu.¹³

3- Hauptmann E. Von Bodemeyer, Quer Durch Klein Asien In Den Bulghar Dag, Freiburg 1900.

Hauptmann E. Von Bodemeyer'in eseri İstanbul'dan Mersin'e kadar yapılan bilimsel bir Anadolu gezisinin notlarını içermektedir. Güzergâh üzerinde Sapanca, Eskişehir, Akşehir, Konya ve Tarsus gibi yerlerin fiziki özellikleri ve bölgede bulunan böcek çeşitleri incelenmiştir. Eserin sonunda, tespit edilen böceklerin Latince isimlerine ve açıklamalarına yer verilmiştir.

Alman seyyah Bodemeyer, İstanbul'dan Konya'ya kadar Anadolu Demiryolu'nu takip ederek Eskişehir, Akşehir ve Ilgın üzerinden Konya'ya gelmiştir. Konya'dan Ereğli, İsmil, Karapınar, Bulgardağı ve Gülek Boğazı üzerinden Tarsus ve Mersin'e geçmiş ve Mersin'den sonra Beyrut, Kıbrıs,

13 Oberhummer, Zimmerer, *Durch Syrien und Kleinasien*, s.263 vd.

Rodos ve İzmir üzerinden İstanbul'a geri dönmüş, buradan da Sofya üzerinden Viyana'ya gitmiştir. Eskişehir'den Anadolu Demiryolu'yla Konya'ya doğru hareket eden seyyah, sabah saat 06.00'da Akşehir'e ulaşmıştır. Akşehir tren istasyonunda iyi karşılandığını ifade eden seyyah, Sultandağı'nda araştırmalar yapmış, buranın fauna ve florasını incelemiştir. Konya yolculuğunda kendisine Testa isiminde bir Alman diplomat da eşlik etmiştir. Alman diplomat Testa, Akşehir'de kendilerine eğerli iyi atlar temin etmiş ve Sultan dağlarını bu atlar ile gezmişlerdir.¹⁴

Bodemeyer, eserinin Konya bölümüne şu notları düşmüştür: "Yolculuk sırasında öğünlerimizi basit yiyeceklerle atlattık. Zaman zaman, Akşehir'de haftanın üç günü temin edilebilen balıklardan yedik. Balıkların oldukça ucuz olduğunu, ancak çok leziz olmadıklarını söyleyebilirim. Uzun ve yorucu yolculuklar sonrasında geri döndüğümüzde soğuk yöresel bir içecek içiyorduk. Ayrıca demiryolu inşası zamanından kalma sandıklarda saklanan limon, şeker, soda ve şampanya karışımı Fransız içkileri içtik. Susuzluğumuzu ancak bu içecekler ile gideriyorduk. Ancak bu kıymetli içeceklerin tadını fazla çıkaramadık. Zira Ereğli yolculuğu sırasında içkilerimizi çaldırdık. İstanbul'dan aldığımız şarapları Akşehir'e kadar süren yolda bitirmiş ve uzun aramalar sonucunda Konya'da kırmızı şarap bulabilmiştik.

Akşehir'den Konya'ya tren yolculuğumuz beş saat sürdü. Gölgede bile 27 derece sıcaklık vardı. Ilgın'da yaban ördeği, yaban domuzu, turna, balıkçıl kuşu gibi kuşlar avlamak çok güzeldi. Daha önce mühendis Elsner burada avcılığın çok olduğunu anlatmıştı. Bizim için de akşam yemeğine ördek ve kuğu hazırladı. Ilgın'da kısa bir mola verdikten sonra Konya'ya devam ettik. Eşim Nicoli ile beni Konya İs-

14 Hauptmann E. Von Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien In Den Bulghar Dagh*, Freiburg 1900, s. 35.

tasyonu'nda kimse karşılamadı. Akşam olduğunda istasyon görevlisi bize, istasyonun karşısında bulunan lojmanlarda kalacak bir yer gösterdi. Birinci katta Anadolu Demiryolu Şirketi'nin doktoru kalıyordu. Dört tane boş oda vardı. Duvarlarda çakılı olan çivilere elbiselerimizi astık. Burada kaldığımız sürede orta Toroslarda yapacağımız araştırma gezisinin hazırlıklarını yaptık. Bölge hakkında kendisinden bilgi alabileceğimiz birisini bulamadık. Çünkü bizim gitmeyi amaçladığımız Bulgar Dağı'na daha önce kimse gitmemişti. Anadolu'nun yüksek bölgelerindeki faunayı araştırı- caktık."

Seyyah Bodemeyer ve mahiyeti Konya Vilayeti sınırları dâhilinde yapacakları araştırmalar için Konya valisinden izin almış ve gidecekleri güzergâhlardaki idari görevlilere bu durum bildirilmişti. Alman diplomat Testa Konya'daki 14 günlük ziyaretinde, valiye bu heyetin geleceğinden bahsetmişti. Valinin Almanca tercümanı olmadığı halde kendisiyle Fransızca anlaşmışlar ve bu ziyaretlerinde Konya İstasyonu müdürü kendilerine fazlasıyla yardımcı olmuştu.¹⁵

Bodemeyer eserinde Konya seyahatini şu şekilde anlatmaya devam etmiştir: "İstasyon Müdürü bize şehrin görülmeye değer yerlerini ve tarihi yapılarını gezdirdi. Eski Roma ve Selçuklu döneminden kalma yapıları ziyaret ettik. Bunları gördükçe Selçukluların eski İkonyum için neden bu kadar mücadele ettiklerini anladım. Konya, Küçük Asya'nın stratejik bir noktasından bulunuyor. Burası büyük kervan yollarının geçiş güzergâhında yer alan bir yerleşim yeridir. 60.000 civarında nüfusa sahip olan Konya, Anadolu Demiryolunun buraya kadar gelmesiyle bir ilerleme kaydetmiş. Bununla birlikte ileride demiryolu hattının buradan Bağdat'a kadar devam etmesiyle burası bir ticaret merkezi olacak ve doğu ile batıyı birbirine bağlayacaktır. Şehir mer-

15 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 40.

kezinde vali konağı yer alıyor. Mahkeme ve gümrük işleri dâhil bütün resmi işlemler bu konakta yapılmaktadır. Burada Osmanlı Bankası'nın bir şubesi de bulunmaktadır.¹⁶

Bankada paramızı bozdurduktan sonra buraya yakın bir otele gittik ve yemek yedik. Otelin olduğu yerde yol üzerinde birçok küçük dükkân bulunuyordu. Burada doğu hayatını yansıtan bir pazar da vardı. Pazardan battaniye, urgan, mutfak araç gereçleri, şarap, ışık, gaz lambası, bıçkı, balta ve pek çok çuval aldık. Bunları buraya kadar yaptığımız yolculukta ancak İstanbul'da bulabilirdik. Burada şekerciler, gümüş atölyeleri, halıcılar, ipek ürünleri ve bir de demiryolu inşaatı zamanından kalmış ama bozulmuş konserveleler vardı. Bunlar neye yarardı ki, üstelik bazıları da çok pahalıydı. Pazarda bize karşı ön yargılı yaklaşıyorlardı. Bir eczaneye gittik saçlarımız için losyon ürünleri aldık. Eczacı 1 meci-diye istedi. Bu aşağı yukarı 3 mark 30 fenik ediyordu. Tabi ki ödemekten başka alternatifimiz yoktu. Ama bunun için de keyfimizi kaçırmaya değmezdi. Maalesef doğuda bu işler böyledir, özellikle bir Yunan ya da Ermeni'den alışveriş yapıyorsan. Bu nedenle gerekli olan konservelelerimizi İstanbul'dan sipariş vermiştik. Siparişlerimizin çabuk gelmesi bizi sevindirmişti, böylece seyahatimizi çok geciktirmemiştik. Çünkü doğa bilimciler için haziran sonu, sezonun başlaması demekti.¹⁷

Konya Vilayeti özellikle avcılık hususunda çok potansiyeli olan bir yerdir. Ama ben bu işi 3 haftadan beri burada bulunan, Münih'ten gelen Bay Korb'a bıraktım. Benim için bu konular hakkında birazcık bilgi sahibi olmak yeterliydi. Araştırmalarım için özellikle demiryolu güzergâhını seçtim. Buralarda Meram dağlarında olduğu gibi vejetasyonun düşmanı olan keçiler yoktu. Meram bölgesi, Konya'nın

16 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 41.

17 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 42.

önde gelen ailelerinin oturduğu yerlerdi.¹⁸ Meram'da çok güzel bağ ve bahçeler bulunuyor. Meram'a geniş bir caddeden ulaşılıyor, burada büyük bir mezarlık var. Çevredeki dağlarda bulunan bitkileri, buradaki yüksek duvarlarla çevrili olan bahçelerde de görmek mümkündür. Bahçelerin içinden kadın ve köpek sesleri geliyordu ama içeriyi bütünüyle görmek mümkün değildi. Burada insanın bir silahının olması kuş avlamak için önemlidir. Meram'a gelmek isteyenlere mayısın başında gelmelerini tavsiye ederim, çünkü Meram'da sıcaklık sonraki aylarda 40 dereceyi buluyor. Ayrıca burada gezinti yapacak olanlara da güney ve batı yönüne doğru gitmelerini tavsiye ederim. Çünkü diğer taraflarda görülmeye değer pek bir şey bulunmuyor. Meram'da türlü renkte kuşlar uçuşuyor ve ağaçlar da büyük yapraklıdır.¹⁹

İstasyonun hemen karşısında demiryolu oteli bulunmaktadır. Konya'da bulunduğumuz süre içerisinde öğlen yemeklerimizi burada aldık. Bu mekânda her daim yabancılarla karşılaşılabilir. Otelin lokalinde ücretini ödediğiniz takdirde yiyecek bir şeyler bulmanız mümkündür. Burayı bir Rum işletmektedir. İçeri girince öncelikle sizi selamlar, karşılar ve sonra da ortadan kaybolur. Burada bulunduğumuz sürede Baş Garson Bay Triffon bizimle yakından ilgilenir ve kırık Almancası ile bizimle bir süre sohbet ederdi. Buraya her geldiğimizde bizden ilgisini eksik etmezdi, bazen masamıza çiçekler getirir, bize özel yiyecekler ve tatlılar sunardı. Otelin lokali Konya'da seçkin insanların buluşma noktası idi. Buraya gelenler her zaman düzenli ve temiz bir masa bulabilirlerdi. Burada keyifle içebileceğiniz şarapların yanında yiyebileceğiniz pirinç, yumurta, tavuk ve koyun eti de bulunurdu. Yemekten sonra kırmızı turp hatta mersin portakalı bile bulmak mümkündü. Doğuda her yerde

18 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asie*, s. 43.

19 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 44.

olduğu gibi bu lokantada da yöreye ait ürünler ikram ediliyor. Bu civarda para bozanlar da bulunuyor. Sahte paralarla kandırdıkları bizler, elbette onların ilk kurbanları değildik. Başkalarına bu tecrübemi anlatmaktan hiç çekinmedim. Bu paralar, İtalya'da üretilen ama sanki Anadolu'da bulunmuş eski para gibi satılıyordu.²⁰

Bulgar Dağı'na ve Ereğli'ye gitmek için bir at arabası ve rehber ihtiyacımız vardı. İstasyon müdürü, bize Ereğli'ye gitmek için, Anadolu şirketinin tur işletmecisi olarak bilinen Aliş'i tavsiye etti. Bu kişiyi Konya Valisi de tavsiye etmişti. Bunun üzerine Aliş'le görüştük. Aliş, bize Haziran ayının onuna kadar refakat edeceğini, gerekli arabayı, atları, mutfak eşyalarını, katır ve eşekleri ayarlayacağını, onların bakımlarını yapacağını söyledi. Ancak bizim için, kendi ahırındaki hayvanların yetmemesi üzerine benden avans alarak beş tane daha at satın aldı. Bütün bu işler için aramızda yazılı olarak anlaşma yaptık. Bize de bu hususta Konya istasyonu müdürü fazlasıyla yardımcı oldu.²¹

Yola çıkmadan önce Konya Valisi, bize kolaylık sağlanması amacıyla oralardaki kaymakam ve idarecilere iletilmek üzere Adana Valisi'ne tavsiye mektubu yazdı. Ereğli'den Bulgar Madeni'ne kadar nasıl ulaşacağımız, oralarda nerede konaklayabileceğimiz hakkında bizi detaylı bir şekilde bilgilendirdi. Bulgar Madeni'nde birkaç hafta araştırma yapmak ve konaklamak için izinli olduğumuzu bildirdi. Konya'dan çıktıktan sonra Ereğli, İvriz Çayı Vadisi ile Bulgar Dağı kuzeyine ve dağların kuzey tarafındaki en yüksek bölgelere ulaşacağımız bir seyahat planlamıştık. Valinin tavsiye mektubu sayesinde, bize bütün askeri duraklarda yardımcı oldular. Yol boyunca yer alan derbentlerde, askeri polis istasyonlarında, yaklaşık on kadar adam bulunuyordu. Her

20 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 45-46.

21 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 46.

gittiğimiz yerde validen izinli olduğumuzu Kaymakam'a bildirdik. Böylece onlar, her tarafa güvenle varmamızı sağladılar. Gittiğimiz yerlerde, görevliler bizi bulduğumuz istasyondan yolumuzun üzerindeki diğer istasyona götürmekle görevlendiriyorlardı. Şunu burada ifade etmek zorundaydım, memleketimizden çok uzaklarda bizimle böyle ilgilenileceğini hiç düşünmemiştik. Şu da bir tesadüftü ki vali Ereğli, Ulukışla, Pozantı, Adana ve oradan Tarsus'a kadar bir denetleme seyahati yapacaktı. Bundan dolayı da biz yolculuğumuza çıkmadan önce Bulgar Dağı'nın etrafında atların geçebileceği bir güzergâh bile yapılmıştı. Böylece seyahatimiz de hiçbir eksikimiz kalmamıştı. Eğer Konya'ya birkaç gün daha geç ulaşıyaydık, Valiyi göremeyecektik. Çünkü o denetlemeye çıkmış olacaktı.²²

Konya'dan Ereğli'ye kadar tuz steplerinden geçecektik. Sabah erkenden kalkılacak ve uzun yolculuğumuz başlayacaktı. Yolculukta hayvanların ve bizim dinlenme zamanlarımızı da hesaba katmalıydık. Sabırsızlıkla konvoyumuzu bekliyorduk. Çünkü hepsini bir arada hiç görmemiştik. Sabah saat 06.00'da Konya İstasyon Şefi, Aliş'le birlikte çıktı. Aliş beraberinde Çerkez binici kıyafetleri de getirmişti. Dizlerimizin üstüne kadar çıkan uzun çizmeler tertemiz haldeydi. Aliş ayrıca deri pantolonlar, fişeklikler, revolver, bıçak, süslü kırmızı fesler de getirmişti. Bizi istediğimiz her yere götüreceğine ve yolculuk boyunca bizim için canıyla canıyla mücadele edeceğine ant içti. Aliş'in yanında güçlü kuvvetli esmer kara bıyıklı biri daha vardı. Valizlerimizi kasamızı mühimmat çantamızı ona teslim ettik. O da tüfeği ve fişegini aldı. Her şeyi heybesine koydu kasaların anahtarını bize teslim etti. Emrinde iki tane atlı adam vardı. Bunların da fişeklikleri ve mavzer silahları bulunuyordu. Aliş'in kuyruğu yere kadar değen çok güzel bir atı vardı. Atların hepsi

22 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 48.

bakımlı ve asil Arap atlarıydı. Atımın sekiz yaşlarında olduğunu tahmin ediyorum. Çok sağlıklı güçlü vücudu vardı. Eğerim çok rahattı. Oysa bu ülkede hep işlerin kolay olmayacağı söylenilir.²³

Eşimin atı doğu motifleriyle süslenmişti. Eyeri ve üzeri sırmalarla işlenmişti. Bu ülkenin içerisinde böyle süslü ve teçhiz edilmiş bir atla dolaşmak bizim isteğimiz değildi, ama bize her zaman doğuda silahlı adamların ve kadınların böyle atlara bindikleri söylendi. Eşyalarımızı kıyafetlerimizi elbiselerimiz ve çamaşırlarımızın olduğu valizleri atlara ve arabalara yükledik. Arabanın birisini tamamen bu eşyalarla doldurduk. Yola çıkmadan önce bütün personeli toplayarak görevlerini tek tek söyledim. Bir tanesini en önde gitmek üzere görevlendirdim. Onu önceden kılavuz olarak, yolları denetlemesi ve su kaynaklarını tespit etmesi için gönderdik. Elinde kaymakamın izni vardı. İkinci korumamız biraz daha yaşlı ve ciddi birisiydi. Maden'e kadar yanımızdan hiç ayrılmadı. Arabamıza sürekli eskortluk yaptı. Aliş'in dışındaki rehberimiz eşyaların bulunduğu ikinci arabadaydı. Aliş bütün bu organizasyonun genel sorumlusuydu. Böylece bütün bu seyahat grubumuz bir binek arabadan, iki eşya arabasından, dokuz at, bir kılavuz rehber, üç tane koruma ve üç tane de atlı araba sürücüsünden oluşuyordu. Daha sonra bunlara bir ki tane rehber daha eklendi.²⁴

Seyahat planına göre Konya'dan Ereğli'ye kadar arabalarla gidecektik. Buradan itibaren arabalar Ulukışla üzerinden Pozantı Vadisi'ndeki Çiftahan'a ulaşacaklar ve orada bizi bekleyeceklerdi. Ereğli'den İvriz Çayı Vadisi'ndeki Zana'ya ulaşmayı amaçlıyorduk. Bulgar Maden'e varmak için burası bir istasyondur. Yanımızda bulunan gereksiz eşyalarımızı Konya'dan İstanbul'a göndermiştik. İstanbul'a

23 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 49.

24 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 50.

gönderdiğimiz çantalarda bugüne kadar topladığımız bitkiler vardı. Kıyafetlerimiz Avrupalı kıyafetlerdi. Oldukça hafifti ve sıcağa karşı önlem olarak açık renkteydi. Güneşe karşı korunmak için başımıza fes giydik. Ayrıca yüzümüzü korumak için de önlem almıştık. Bilinmeyene yolculuk ettiğimiz halde içimizde hiç bir korku yoktu. Büyük bir heyecan içerisinde yolculuk ediyorduk. Bir süre sonra etrafı dağlarla çevrili Konya arkamızda kalmış, ovaya neredeyse ulaşmıştık. Ereğli, Konya'ya 145 km uzaklıktaydı ve bu 145 km'lik saha adeta bir dörtgen boşluk gibiydi, bölgede hiç ağaç yoktu. Yol boyunca kervanların izlerini takip ederek ilerledik. Yolda bir hana girdik, atların içebilecekleri sular ancak hanlar içerisindeki kuyulardan elde edilebiliyordu. Çünkü vadilerdeki sular genelde tuzluydu. Konakladığımız han civarında yüz basamaktan oluşan derin bir kuyu vardı. Fener ve ışıklarla aşağıya kadar indik. Yol boyunca kartallara rastladık. Ama ben ateş edemedim. Yolda kervanlara rastlamıştık, bir eşek ve 20 devenin ardından yüzlerce hayvan ilerliyordu. Yorgun oldukları görülüyordu. Kervan nereden geliyordu acaba, Karaman'dan mı, dağlardan mı, Tarsus'tan mı, Mersin'den mi?²⁵

Buradan bir saatlik yolculuktan sonra Yarma'ya geldik. Köyün etrafını çevreleyen ve sadece bir giriş ve çıkışı olan uzun kerpiç bir duvar vardı. Kerpiçten yapılmış evlerin pencereleri de çok küçüktü. Hemen hemen hiç ışık girmiyordu. Evler birbirine çok yakın yapılmıştı. Yola en yakın olan ev köy odası idi. Bu, Anadolu'da bir gelenektir. Her Türk köyünde yolcu ve misafirlere tahsis edilmek üzere bir ev bulunur. Bu şekildeki bir misafirperverlik kolay kolay bulunmaz. Burada uzunca bir süre dinlendik. Konservelerimizi çıkardık ve açık havada öğlen yemeğimizi yedik. Yanımızda sacayağı ve bir çuval meşe kömürü de vardı. Steplerde ve

25 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 51-53.

dağlarda yolculuk yapıyorsanız bunların yanınızda olması önemlidir. Yemek yerken köylüler bizi merakla izlediler. Yarmada geceleme istemediğimiz için oradan 6 saatlik bir yolculuktan sonra İsmil'e ulaştık. İsmil'e kadar yol boyunca birçok şey toplayarak geldik. Bizi burada, çok iyi bir şekilde, adeta bir tören havasında karşıladılar. Bizim için köy evinde düzgün bir oda ayrılmıştı. Odanın altı ahır olarak kullanılıyordu. Yerler halılarla kaplıydı ve köşelerde minderler vardı. Köylüler köşelere bizi oturttular. Uzun bir yolculuktan sonra dinlenmeyi tercih ederdik, ama bir saat sohbet etmek durumunda kaldık. Bize küçük fincanlarda yarıya kadar telve ve yarıya kadar su olan kahve ikram edildi. Sigaralar da bendendi. Anadolu'da köylülerle yorucu sohbetler olurdu. Çünkü onlar her şeyi öğrenmek isterlerdi. Sohbet sıkça siyasete gelirdi. Türklerle Alman ilişkileri veya özellikle Rus ilişkileri konuşulurdu. Köy odasında kalan misafirleri bir köylü öğlen yemeğine, diğer biri de akşam yemeğine alır böylece misafirlere ikramlarda bulunurlardı. Onları kırmamak için genellikle davetlerini kabul ederdik. Bu davetler karşısında para verdiğimiz zaman çok nadir kabul ederlerdi, ancak hediyeler vermek istediğimiz zaman pek reddetmiyorlardı. Türkiye'deki seyahatlerimizin bu kadar ucuza mal olacağını hiç tahmin etmemiştik.²⁶

Ziyaretlerimizde sohbetlerin en zoru da halka burada olma sebebimizi anlatmaktı. Bizi hep ajanlıkla suçluyorlardı. Bunu bize İstanbul'da söylemişlerdi. Gittiğimiz yerlerde bize izinlerimizi soruyorlardı ve bizim başka bir şeyle meşgul olmadığımıza tatmin olana kadar da gerçekten bizi sıkı bir kontrole tabi tutuyorlardı. Yanımızdakilerle genellikle işaret diliyle anlaşıyorduk. Bu taraflar avcılar için vazgeçilmez yerlerdi. Bir sürü kuş vardı. Gökyüzünde sürekli akbalar ve kartal türleri uçuşuyordu. Karapınar yolu üzerinde

26 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 56.

çöl fırtınasına yakalandık. Bu zamana kadar görmediğimiz doğa olaylarıyla karşılaştık.²⁷ Karapınar'dan sonra Ereğli'deki büyük bir hana vardık. Buradaki köy odası inşaat halindeydi. Aliş, han sahibini tanıyordu. Önceden gönderdiğimiz kişi bize kaymakamın dinlenme odasında kalacağımızı söyledi. Kare şeklinde bu yapının etrafında düzenli bir avlu bulunuyordu. İçerisinde doğunun bütün renkli hayatını görmek mümkündü. Handa her odanın kendi girişi vardı. Ancak odalar arasında bir bağlantı yoktu. Yukarıya ahşap bir merdivenden ulaşılıyordu. Küçük bir pencereyle yeterince aydınlatılamayan han odasında birçok halı ve ayrıca yerde kalın dörtgen bir post seriliydi. Köşede de eski bir su testisi bulunuyordu. Odadakilerin hepsi bu anlattıklarımızdan ibaretti. Seyahatimiz boyunca ilk defa burada iskemle de oturduk. Anadolu'ya gelecek olanlara yanlarında açılıp kapanan sandalyeler getirmelerini tavsiye ederim. Ayrıca bu seyahat boyunca yeterince spor yapamadığımı da belirtmeliyim. Eşim burada ateşlendi. Enfeksiyon kapmasından tedirgin oldum; fakat onun için ne yapabildim ki, bu tür enfeksiyon hastalıklarının sonunun gelmediği bir ülkede?²⁸

Ereğli Hanında yemeklerimizi kendimiz yaptık. Buradaki misafirperverlik pek hoşuma gitmedi. Ayrıca buralarda hala posta ve telgraf işlerinin kötü durumda olduğunu da belirtmeliyim. Memleketten haber alıp almayacağımız meçhuldü. Üstelik kılavuzumuz Türkçe okuyamıyor, sadece konuşabiliyordu. En kısa telgrafın ücreti de iki mecdiye yani yedi marktı. Seyahatimiz boyunca Almanya'ya defalarca mektup ve kart gönderdim. Bana gelen en son mektubu da Ereğli'de alabildim, ancak daha sonraları İstanbul'da da elime mektuplarım ulaştı. Mektubumuz açılıp okunmuş, İzmir'den gönderdiğimiz mektupların çoğu ise adre-

27 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 57-58.

28 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 59-60.

se ulaşmamıştı. Gözlerimizin önünde mühürletmediğimiz için sanırım hata yaptık.²⁹ Buradan Zanapa'ya (Halkapınar) kadar yollar ve köprüler kötü durumdaydı. Bazı yerlerde ise sulardan geçmek zorunda kaldık. Bu yollar üzerindeki köylerde hep bir hastalık vardı. Bu hastalığa yakalananlar birkaç gün içerisinde ölüyorlar. Bu hastalık hayvanlarda da vardı. İnsanlar benden çok yardım talep ettiler. Bu hastalıktan kurtulmak için onlara göçebilecekleri bir yer söylememi, hatta buradaki bazı köylüler bizim arkamıza düşüp bizimle gelmek istediler. Arabamızın yolunu dahi kestiler, gitmemizi istemediler. Onlara ciddi bir para bağışlayarak buradan kurtulabildim. Bir önceki köyden 1,5 saatlik yolculuktan sonra Zanapa'ya vardık. Daha sonra Bulgar Dağı'na varmadan son yerleşim yeri olan Burna'da insanlar bizimle ekmeklerini, yumurtalarını paylaştılar. Burna'dan bir sürü böcek topladık. Buradaki bitkilerin ve böceklerin Avrupa'da sadece Viyana Müzesi'nde örnekleri bulunuyordu."³⁰

4-Julius Jüthner, Fritz Knoll, Karl Patsch, Heirich Swoboda, *Vorläufiger Bericht, Über Eine Im Auftrage Der Gesellschaft Unternommene Archaeologische Expedition Nach Kleinasien (Sommer 1902), Prag 1903.*³¹

1902 yılında Anadolu'da özellikle Isaura ve Psidia bölgelerindeki modern ve antik yerleşmeleri gezerek eski çağlara ait kalıntıları, heykelleri ve yazıtları tespit etmek için seyahat eden araştırma ekibi seyahatlerini 1903 yılında yayımlamışlardır. Eserde Jüthner tarafından birçok tarihi eserin çizimi yapılmış, ayrıca bir de gezi rotasını gösteren bir harita

29 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 60-65.

30 Bodemeyer, *Quer Durch Klein Asien*, s. 73.

31 Bu eseri Viyana Üniversitesi Kütüphanesinden elde etmemizde bize yardımcı olan Doç. Dr. Osman Doğanay'a teşekkür ederiz.

çizilmiştir. 1930 yılında bu ekip içerisinde yer alan araştırmacılar Heinrich Swoboda ve Fritz Knoll yanlarına arkeolog Josef Keil'i de alarak bölgeye tekrar bir araştırma ve inceleme seyahati başlatmışlardır. Bu gezilerden elde ettikleri bilgi ve bulguları da "Denkmäler aus Lykaonien, Pamphilien und Isaurien"³² isimli bir kitapta yayınlamışlardır. 1902 yılında bölgeyi gezdiklerinden dolayı daha tecrübeli olan araştırmacılar bu eserde daha çok arkeolojik çizimlere yer vermişlerdir.³³

Araştırma ekibi, seyahatle ilgili bilimsel ve pratik hazırlıklara 1901 yılının şubat ayında başlamışlardır. 24 Mart 1902 tarihinde, sözleştikleri gibi İstanbul'da buluşmak üzere herkes bulunduğu yerden hareket etmiştir. Kendilerine hizmetli, rehber ve aşçı olan Kristo Baukovici refakat edecektir. Kristo, daha önce uzun zaman İstanbul'da ikamet etmiş olduğundan Küçük Asya'da seyahatler hakkında tecrübeli, doğu geleneklerini gayet iyi birisidir. Ayrıca Türkçeye ve Rumcaya hâkim olduğu için böyle bir seyahat için en uygun kişi olarak düşünülmüştür. İstanbul ve İzmir'deki konsololar ekibe çok yardımcı olmuşlardır.

İstanbul'dan Konya'ya seyahat 27 Mart 1902 tarihinde başlamıştır. Seyahat için kullanılacak olan atlar Sille'de bir Rum'dan temin edilmiştir. Konya eski valisi olan Sadrazam Ferit Paşa araştırma ekibi için büyük bir şanstır. Paşa, eski çağ araştırmalarına çok önem veriyordu. Karşılaşılabilecekleri büyük problemlerin çözümünde onlara çok yardımcı olmuştur. Osmanlı Müzesi Müdürü Hamdi Bey ve Halil Bey de kendilerine karşı olabilecek olumsuz tutumları engelle-

32 Heinrich Swoboda, Josef Keil, Fritz Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphilien und Isaurien*, Verlag Rudolf M. Rohrer, Brünn-Prag-Leipzig-Wien 1935.

33 Fatih Çolak, *Almanların Konya ve Çevresindeki Faaliyetleri-19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başı*, Konya 2014, s.210-212.

mişlerdir. Seyyahların ifadeleriyle; bu insanlar Türk topraklarındaki Avrupalı araştırmacılara hiçbir zaman engel olmamışlardır. Avusturya vatandaşı ve Konya'daki Osmanlı bankası memuru da ekibe çok yardımcı olmuş ve onların memleketleriyle iletişim içinde olmalarını sağlamıştır.³⁴

Seyyah yolcuğunu şu şekilde ele almaktadır: “1902 yılı 4 Nisan’ında güzel bir ilkbahar gününde 4 tane jandarma eşliğinde Konya’dan batıya doğru hareket ettik. Ayrıca yanımıza iki tane yedek at ve beş tane de yardımcı aldık. İlk geceleyeceğimiz dağ Kızılören Dağı idi. Buradan inşaatta kullanmak ya da yakmak için Konya’ya odun götürülüyor. Yol boyunca yiyecek içecek ihtiyacımızı kendimiz karşılamak zorundaydık. Bu bölgelerin insanların çok garip ve fakirdi. Bütün seyahatimiz boyunca şehir yerleri hariç güzel ve geleneksel bir kıyafet görmedik. Genellikle dörtgen planlı ve tavanları alçak olan evler vardı ve çamurla birbirine tutturulmuş taşlardan örülü idi. Buralarda cami ve çeşmenin etrafındaki üç beş ağaç bütün bu kahverengi dokuyu değiştiriyordu. Kızılören ve çevresinde birçok kilise kalıntısı bulunuyordu. Burada bulunan halk genelde geçimini hayvancılıktan sağlamaktadır. Buradaki Müslümanlar fanatizmden uzaklar ve misafirperver olmanın dini bir gerekçe olduğunu düşünüyorlar. Yol üzerinde bulunan ve Kızılören’den gelen derenin kenarında kurulmuş olan Yunuslar Köyü’nde 45 kadar ev sayabildik. Bizden önce 1901 yılında buraya Ramsay gelmişti, biz de onun sayesinde buralar hakkında bilgi edinebilmiştik. Burada büyük bir kilise kalıntısı hala mevcudiyetini koruyor. Burası bir piskoposluk merkeziymiş. Kilisenin hemen karşısında Konya yolu üzerinde

34 Julius Jüthner, Fritz Knoll, Karl Patsch, Heinrich Swoboda, *Vorläufiger Bericht, Über Eine Im Auftrage Der Gesellschaft Unternommene Archäologische Expedition Nach Kleinasien (Sommer 1902)*, Prag 1903., s. 7-8.

mil taşları var. 11 Nisan'da Yunuslardan Miligöz üzerinden Davgana'ya gittik. Knol ve Swoboda burada kalacağımız bir ev buldular. Burası rotamız üzerindeki ilk küçük şehirdi. Yakın köylerden burayı ayıran şey, iki minaresinin olmasıydı. Mezarlıkta antik ve Bizans dönemine ait taşlar bulunuyor. 13 Nisan'da, Bizans döneminde bir yerleşim olan Çonya üzerinden Hüseyinler ve Fasıllara geçtik. Burada birden coğrafya değişti ve verimli topraklardan verimsiz topraklara geçiş yaptık. Fasıllar tarih öncesine kadar gidiyor. Köyün batısında Hititlere tarihlendirilen eserler mevcut.”³⁵

Araştırma ekibi, 18 Nisan'da, Dereköy üzerinden yola çıkan ekip Seydişehir'e ulaşmış ve 26 Nisan'a kadar o bölgede incelemeler yapmışlardır. Eserde bu bölgeyle ilgili şu bilgiler aktarılmaktadır: “Batısında Küpe Dağları bulunan Seydişehir yaşanabilir bir yer. Burada 800 ev, 24 cami bulunuyor. Yolları gayet iyi durumdadır. 26 Nisan'da kuzeye doğru ikiye ayrıldık. Knol ve Patch, Kızılcaköy istikametine gittiler. Biz de Jüthner ve Swoboda ile Kavak Karabulak Akçalar ve Yeniceçiftlik'e gittik. 30 Nisan'a kadar buralarda yazıtlar aradık. Yenice Köy'ünde 9cm kalınlığında bir duvar tespit ettik. Kızılca Köy'ünden yarım saat kadar uzaklıkta Asar Dağı'nda bir eski şehir kalıntılarına rastladık. Buralarda ilk kez bizim ortaya çıkardığımız bir sürü yazıt bulduk”. Araştırma ekibi eserin bu bölümünde burada buldukları yazıtları anlatmışlar, Kızılca Köyündeki Athene heykelinden ve Vasada ile Amblada'dan da detaylı bir şekilde bahsederek buralarla ilgili fotoğraflara da yer vermişlerdir.”³⁶

Seydişehir üzerinden Beyşehir'e ulaşan ekip Beyşehir

35 Araştırma Ekibi Fasıllar ve Anıtı üzerinde uzun uzadıya durmuş ve eserinde bu konu hakkında detaylı bilgiler vermiştir Jüthner, Knoll, Patsch, Swoboda, *Vorlaeufiger Bericht*, Prag 1903, s.15-21.

36 Jüthner, Knoll, Patsch, Swoboda, *Vorlaeufiger Bericht*, Prag 1903, s. 22-25.

hakkında da bilgiler vermektedirler: “Beyşehir, burada bulunan bir gölün sağında ve solunda bulunuyor. Eskiden buraya Karallis Gölü denilirmiş. Güçlü akıntısı var ve bu akıntı Beyşehir Çayı yoluyla Suğla Gölü’ne kadar gider. Kıyının solundaki kısma İçerişehir deniliyor. Burada Selçuklu dönemi kalıntıları var. Sarre, Küçük Asya çalışmasında bunları açığa çıkartmıştır. Buradaki sur kalıntıları etrafında eşekler otluyor. Beyşehir’in doğusunda birbirine paralel aynı şekilde evler var. Türk Hükümeti’nin yaptığı bu evler, bizim kolonilerimizdeki evlere benziyor. Beyşehir’e çok sayıda Rus Çerkezleri gelmiş. Kuzeyde Mada Adası bulunuyor. 35 yıl boyunca burada 40 tane Kazak ailesi varmış. Onların ataları II. Katherine döneminde inançlarından dolayı sürülmüşler. Önce Manyas’a yerleşmişler, dillerini ve inançlarını korumuşlar. Beyşehir’e göl üzerinden güney rüzgârının da yardımıyla kayıklarla sadece alışveriş yapmak için gelirlermiş. Bu insanlar burada balık tutup, onları tuzlayıp kurutuyorlar, çuvallarda ve eski petrol kasalarında bütün vilayete satıyorlar.³⁷

Beyşehir yerleşim için çok uygun bir yer. Burada eski dönemlerden kalma kalıntılar bulunuyor, özellikle İçerişehir denilen yerde mezarlıkta eski bir kilise kalıntısı var. Bu kalıntılar bize buranın eski kültürü ile alakalı bilgiler vermektedir. Beyşehir’de Karallis ile ilişkili sikkeler bulunmuş. Şu anda sadece Müslümanların camisinde bulunan eski yazıtlar buranın eski bir yerleşim yeri olduğunu gösteriyor. Tozlu olan Beyşehir’den gölün güney kıyısına gelenler burada kısa bir zaman sonra kendilerini çok yenilenmiş ve rahatlamış hissediyorlar. Gölü besleyen akarsu ve dereler bu yarımadayı çok verimli topraklar haline getirmiş. 10-11 Mayıs’ta yeşil Üskerles’e gittik. Burada manzara iklim, bitki örtüsü

37 Jüthner, Knoll, Patsch, Swoboda, *Vorlaeufiger Bericht*, Prag 1903, s. 27.

her şey birden değişti. Burada üzüm ve Karagöz Vadisi'nde de yağ üretimi var. Aslında burada şarap ve yağ üretimi yapılabilirdi için buraya koloni yapmak mümkün. Burada bir sürü eski yerleşim yeri ve kalıntılar gördük: Bademli, Üskerles, Üzümlü, Manastır, İvrin Kalesi ve Farisbeleni. Bunların her birinin kendine ait hikâyeleri var. Manastır'da 500 kadar ev var. Bölgedeki üzüm ticaretinin büyük olduğunu söylemek mümkündür. Roma döneminde bu bölge önemli bir rol oynamış olmalı. Buradan İkonyum'u Side'ye bağlayan ve Ramsay'ın da belirttiği ana yol geçmekte, bu yol üzerinde ise pek çok mil taşları yer almaktadır.³⁸

Beyşehir'de yolumuza Üskerles, Çetme, Taşdereköy, Hacı Ali Çiftliği üzerinden Ormana'ya kadar devam ettik. Gördüğümüz bu çevre çok sağlıklı, çok verimli, ağaç ve su açısından da çok zengin bir bölge. Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuz zaman buranın çok güzel bir yerleşim yeri olacağını düşünmekteyiz. Buralar hakkında bize ilk bilgileri Sarre vermiştir. Buralar çok verimli yerler, Gembos çevresinde evlerin yapım şekli diğer taraflarla kıyasla tamamen değişik. Taş duvarların yerini burada ağaçlar aldı. Köy, kayalıkların kenarında kurulmuş. Çünkü bu vadi her sene kasımın başından mayısın başına kadar su altında kalmış. Gembos çevresini Bosna'ya ve Karadağ'a benzettim. Buralarda büyük ve küçükbaş hayvanlar otluyor. Kayalıkların kenarlarına baktığımız zaman 2,5 metre yükseklikte su izleri vardı. Buralar sonbahardan ilkbahara kadar suyla kaplı olurmuş. Suyun derinliği her sene değişiyormuş. Buralarda su yükselince yollar da değişirmiş. Bu civarda bir de Ortabadem hanı yapılmış."³⁹

38 Jüthner, Knoll, Patsch, Swoboda, *Vorlaeufiger Bericht*, Prag 1903, s. 29.

39 Jüthner, Knoll, Patsch, Swoboda, *Vorlaufiger Bericht*, Prag 1903, s. 32.

Araştırma ekibi Akseki, İbradı, Ormana, Manavgat ve Bozkır üzerinden başta Zengibar Kalesi olmak üzere arkeolojik değeri olan tarihi yerleri incelemişler ve bu yerlerin çizimlerini yapmışlardır. Bu çizimlere eserlerinde yer vermişlerdir. 26 Haziran tarihinde Çumra Apa Barajı'na gelen ekip, 27 Haziran tarihinde Kavak Köyü'nde bulunmuşlar ve oradan Konya'ya ulaşmışlardır. Kendi ifadeleriyle ve eserlerinde değindiklerine göre; bu seyahatte 300 yeni yazıt tespit edilmiş ve 80 kadar eskiden bilinen yazıt yeniden değerlendirilmiştir. Yolculuk sırasında 400 den fazla manzara ve anıt fotoğrafı çekilmiştir.

5-Hans German Graf Von Schweinitz, In Kleinasien-Ein Reitausflug Durch Das Innere Kleinasiens Im Jahre 1905, Berlin 1906.

Daha önceki yıllarda Afrika Kıtası'nda birçok keşif seyahatleri yapmış olan Alman Hans Herman Schweinitz, 1905 yılında Konya, Ankara, Bursa ve İzmir vilâyetleri dâhilinde ilmi araştırmalarda bulunmak amacıyla Almanya Sefareti'ne müracaat etmiştir. Sefaret, başvuruyu 19 Mayıs 1905 tarihinde Hariciye Nezareti'ne iletmış ve 1 Haziran 1905 tarihinde kendisine Padişah iradesiyle müsaade verilmiştir. Schweinitz bu tarihten itibaren eşiyile beraber adı geçen vilâyetlerde araştırma yapmak amacıyla harekete geçmiştir. Dâhiliye Nezareti, 18 Haziran 1905 tarihinde durumu vilâyetlere bildirmiş ve Schweinitz'e gerekli kolaylığın gösterilmesini istemiştir.⁴⁰

Alman Seyyah Hans German Schweinitz, 1905 yılı yazında eşiyile birlikte Anadolu'da seyahat etmiş ve bu seyahatine dair notlarını "1905 yılında Küçük Asya'da Atla Seyahat"

40 Muşmal, *Yabancıların İzinde*, s. 87.

adıyla 1906 yılında Berlin'de yayımlamıştır.⁴¹ Seyyah eserinin önsözünde şu çarpıcı ifadeyi kullanır: “Anadolu’yu gezdikten sonra Almanların oraya ilgi duymalarının ne kadar doğru olduğunu anladım.”⁴² Schweinitz yolculuğuna dair bütün hazırlıkları tamamladıktan sonra, eşiyle birlikte Paris, Monte Carlo, Roma, Napoli, Palermo, Tunus ve Atina gibi şehirlerde seyahat ederek 15 Mayıs 1905’te Haliç’e gelmiştir. Anadolu’ya seyahat etmeyi düşünmelerine rağmen Küçük Asya’daki kolera salgını kendilerini tedirgin etmiştir.⁴³

Hans German eserinde seyahati ile ilgili şu bilgileri nakletmektedir: “İstanbul’a geldikten sonra memleketten iyi haberler alınca trenle küçük bir Anadolu seyahati planladık. Göller Bölgesi, bizi Konya’ya çekti. Seyahati nasıl yapacağımızı düşünürken, Alman Genel Konsolosu Dr. Stemmrich bize yardımcı oldu. Onun derin ülke bilgisi seyahat planımıza yön verdi. Yol boyunca Alman demiryollarını kullanmak şehirleri ve insanları tanımak istiyorduk. Almanya’nın ekonomisi için giderek önem kazanan bu toprakları kendimiz yerinde görmek istiyor ve ayrıca arkeolojik bölgeler de ilgimizi çekiyordu. Bu planımızı duyan Konsolos bize Ereğli’ye gitmemizi ve oradan Ankara’ya geçmemizi tavsiye etti. Ayrıca özellikle eşime seyahati at sırtında değil de at arabasıyla yapmayı tavsiye etti. At arabası kullanıldığı zaman geniş yollar tercih edilmeliydi ama böyle de bir ülkeyi tanımak çok zordu. Bu nedenle Ereğli-Ankara planı çok hoşumuza

41 Hans Herman Graf von Schweinitz,, In *Kleinasien Ein Reitausflug durch das Innere Kleinasien im Jahre 1905*, Berlin 1906; bkz. Ramazan Çalık, *Atatürk ve 1900 Sonrası Türkiye Hakkında Yazılmış Almanca Eserler Bibliyografyası*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı, Manisa 2001, s. 109.

42 Schweinitz, *In Kleinasien*, s.14.

43 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 1.

gitmedi.⁴⁴ Sonuçta ben eski planıma göre Göller Bölgesi'ne gitmeye karar verdim, böylece demiryolundan da çok uzaklaşmış olmayacaktım. Bayan Prof. Wigand'ın tavsiyeleri üzerine eşime binicilik elbiseleri aldık. Ayrıca daha önce yaptığım Afrika seyahatimdeki tecrübelerime dayanarak yanımıza yatak, masa, kap-kacak, alet-hırdavat, ilaç, harita ve silah almamız gerektiğini düşündüm. Yanımıza yolluk ve azık hiç almadık. Birkaç şişe şarap, fotoğraf makineleri ve aparatları zaten vardı. Çok az bakkaliye eşyası aldık. 14 gün boyunca İstanbul'da Londra Otel'i'nde kaldık bu sürede bütün ihtiyaçlarımızı giderdik. Ayrıca İstanbul'da bulduğumuz süre içerisinde Almanya Genel Konsolosu'nu, İstanbul'daki Alman Paşaları, Türk makamlarını ve Suriye'nin eski Valisi Naum Paşa'yı ziyaret etme imkânı bulduk.⁴⁵

30 Mayıs'ta İstanbul'dan hareket ederek aynı gün deniz yoluyla Mudanya Limanı'na geldik. Buradan Bursa'ya kadar Fransız demiryollarını kullandık. 6 Haziran sabah saat 06.00'da Eskişehir'den trenle Konya'ya doğru hareket ettik ve akşam karanlığında Konya'ya geldik. Konya'da bizi Alman Konsolosu Dr. Löytved karşıladı. Beraberinde birkaç Alman daha vardı. Mühendis Backhaus ve eşi, Doktor Vogt ve eşi ile konsolosun eşi ve baldızı. Doktor Vogt ve eşi Toroslar'daki Zooloji araştırmalarından yeni dönmüşlerdi.⁴⁶ Konya'da Demiryolu Şirketi tarafından yapılan bir otele yerleştik. İlk bakışta boş odaları ile iyi bir izlenim veremeyen otel yabancılara temiz oda ve rahat yataklar sunuyordu. Demiryolu hattı diğer şehirlerde olduğu gibi burada da şehrin dışından geçiyordu. Burası bizim üzerimizde, tıpkı küçük Alman şehirleri gibi sıcak bir etki bıraktı. Binanın yanında müdüriyet, hangarlar ve depolar bulunuyordu. İstas-

44 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 2.

45 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 4.

46 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 10.

yon çevresinde deve kervanları vardı. Bunlar Anadolu'da gördüğümüz ilk develerdi ve bir önceki senenin hububatını trene taşıyorlardı.⁴⁷

Küçük ve bahçeli evler istasyona ayrı bir güzellik katıyordu. İstasyon çevresinde yeni yeni evler yapılıyor. Buradan şehre kadar sağı solu tarlalarla çevrili geniş bir yol bulunuyor. Sanırım çok uzun süre geçmeden istasyonla şehir birleşecek. Bizim işimiz genelde şehirde olduğu ve görülmeye değer yerler de orada bulunduğu için sürekli istasyondaki otelde kalmak çok mantıklı değildi. Bunun için şehirde bir ev tutmak gerekiyordu. İlk gezimize 7 Haziran'da konsolosluk ziyareti ile başladık. Kerpiç binaların, taş duvarların arasından geçerek şehre girdik. Şehre girerken buranın eski bir Selçuklu başkenti olduğunu düşününce ve Anadolu'daki kıyı şehirleri ile mukayese edince ilk izlenimimiz çok da iyi olmadı. Ancak konsolos bizi saray tepesine çıkartınca fikrimiz değişti. Oradan bakınca bahçeleri, minareleri ve Selçuklu eserleri ile bütün şehir ayağınızın altındaydı. Burada şunu kabul etmek zorundayız: Konya sadece ilginç bir şehir değil, aynı zamanda mükemmel bir şehir. Konsolos Löytved iyi niyetli, günümüz Konya'sının ve eski Konya'nın uzmanı bir rehberdi. Onunla birlikte mükemmel bir zaman geçirdik.⁴⁸

Bugün Konya'ya baktığımızda sadece Selçuklu kalıntılarını görüyoruz. İlk yolculuğumuz Selçuklu Kulesi'ne oldu. Orada bir Arslan Kabartması vardı. Aslında Müslümanlarda bu tür figürler yasaktı ama Selçuklular bu yasakla pek ilgilenmediler. Bundan dolayı Selçuklu yapılarında hayvan figürleri görmek mümkündür. Ancak bu eserlere bakıldığında zanaatkârların bu eserlere ne kadar yabancı oldukları

47 Develerin ve demiryolunun fotoğraflarına yer verilmektedir. Schweinitz, *In Kleinasien*, s 12.

48 Eserde Kılıçarslan Köşkü'nün bir fotoğrafına yer verilerek uzun uzun tarihçesi anlatılmıştır. Schweinitz, *In Kleinasien*, s 12. vd.

anlaşıyor.⁴⁹

Burada, Selçukluların Konya'ya armağan ettiği ve bugün hala faal olan bir Mevlevi Dergâhı da var. Hristiyanlarda olduğu gibi Müslümanlarda da bu tür yerler ve tarikatlar vardır. Bunların en eskileri Mevlevilerdir. Mevcudiyetlerini Sultan Alâeddin'e borçludurlar. 1233 yılında Sultan Alâeddin, Celaleddin'i Konya'ya çağırılmış. Celaleddin'in ölümünden sonra öğrencilerinden birisi onun yerini devralarak onun edebiyatını, sanatını ve öğretilerini devam ettirmiş.⁵⁰ Mevleviler yaşa ve yaşat prensibini pratiğe dökmeye çalışıyorlar. Bundan dolayı burada Ermeniler bile kendilerine yer bulmuşlar. Müslümanların bayramı olan Cuma günü, dergâhı ziyaret ettik ve orada dinî ayinlerini görmek mümkün oldu.⁵¹

Dervişlerin başlarında saksıyı andıran kahverengi bir külah ve üzerlerinde uzun yeşil bir pardösü vardı. Mevlevilerin en yüksekleri Çelebi Efendi'dir. Bunların ayinleri bir daire etrafında dönmekten oluşuyordu. Fransızlar bunlara "dönen derviş" derler biz de "dans eden derviş" deriz. Ama Fransızların tabiri daha uygundur. Doğuya yapılan her seyahatte dervişleri ziyaret etmek mutlaka programa dâhil edilir. Buraya gelen turist gruplar bu seremoni gerçekleşirken gülmemek ve fikirlerini beyan etmemek için çok çaba sarf ediyorlar. Konya'da ise ayin coşkuyla gerçekleşiyor. Tören, Celaleddin ve onun takipçilerinin mezarlarının bulunduğu büyükçe bir salonda gerçekleşiyor. Kollarını gökyüzüne kaldırarak, gözlerini yumarak ney sesi eşliğinde kendi etrafında ve aynı zamanda salonun etrafında dönüyorlar.

49 Bulundukları yerden İnce Minare'nin çok güzel bir görünümü var, ayrıca burada eserde Alâeddin cami ve bir sürü başkaca yapıtın da resimlerine yer verilmiştir. Schweinitz, *In Kleinasien*, s 13. vd.

50 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 16.

51 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 17.

Bu müzik ve hareket sayesinde ruhlarının tanrı tarafından temizlendiğine inanıyorlar. Bütün bu seremoni mükemmel bir uyumla devam ediyor. Çelebi de bizde çok büyük bir etki bıraktı, ama derviş külahları içerisinde bu ibadette yer alan çelebinin çocukları da ayrıca çok etkileyici idi. Birkaç hafta içerisinde birçok şehirde farklı dinin ibadetlerini gördük. Paskalya Bayramı'nı Roma'da Peters Kilisesi'nde geçirdik, peygamberin doğum gecesini Ayasofya'da idrak ettik ve şimdi de Konya'da ilk Müslüman tarikatının ayinini gördük. Bugün bu farklı formlardaki ayinlerin tek bir mantığı var: İnsanı Tanrı'ya yaklaştırmak. Bu arada bu hareketlere yabancıların gülmesi de normaldir. Başka birileri bunu gülünç bulabilir.⁵²

Konya'ya gelişimizin ikinci günü konsolosumuzun eşliğinde valiyi ziyaret ettik. Vali Konağı, şehrin en yüksek memurunun makamı, büyük bir pazarın yanında bulunuyor. Burası orta halli bir Avrupa şehrini andırıyor. Konağa varınca bir görevli bizi makam odasına kadar götürdü. Bir müddet sonra vali geldi: Sevecen, resmî ve şık görünümlüydü.⁵³

Vali, Fransızcaya hâkimdi ve İstanbul'da büyüdüğü anlaşıyordu. Bize önce kahve ve sigara ikram etti. Sohbetimiz Konya'nın gelişimi hakkında oldu. Dr. Löytved'in valiyle iyi ilişkileri vardı. Löytved konsolos olmadan önce Türkiye'de rehberlik yapıyordu. Eskiden rehberlik yaptığı için hükümetle iyi ilişkiler içindeydi. Konya'da ne bir konsolosluk tabelası vardı ne de bir koruması bulunuyordu. Valinin onu Almanya temsilcisi olarak ciddiye alması sadece iyi niyetinden kaynaklanıyordu. Rusya'nın da Konya'da resmi bir temsilcisi var. Çünkü onlar demiryolları ile ilgileniyorlardı. Ayrıldıktan bir saat sonra vali bizi otelde ziyaret etti. Bu ziyaret çok ciddi bir ortamda geçmedi. Muhabbet

52 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 18.

53 Schweinitz, *In Kleinasien*, s.18.

eşliğinde biralarımızı yudumladık. Giderken bize şehirde kendisinin yapmış olduğu bahçeyi gösterme teklifinde bulundu. Vali ve eşim bir arabada konsolosla ben de başka bir arabada gittik. Valiyi Avrupalı bir bayanla gören halk çok şaşırdı. Şehir bahçesinde Konya'nın yüksek tabaka memurları vardı.⁵⁴ Genelde öğleden sonrayı burada geçiriyorlardı. Bu vali, büyük Ferit Paşa'nın halefiydi. Aynı Ferit paşa gibi Sultanın çevresinden yetişmeydi. Ferit paşa bu vilayete çok şeyler yapmış. Bugün de yine bu vilayet için uğraşiyor. Onun ve yeni valinin sayesinde şehrin pek çok yerine su getirilmiş ve çeşmeler yapılmış. Ertesi gün eşim konsolosun eşi ve baldızıyla birlikte valinin haremine gittiler. Konsolosun eşi ve baldızı Türkçeyi anadilleri gibi konuşuyorlardı. Eşim valinin eşi tarafından çok iyi karşılanmış. Hizmetçiler kahve, sigara ve bir sürü tatlı ikram etmişler. Ondan sonra muhteşem bahçeyi gezmişler. Bu içtenlik o kadar büyümüş ki Müslümanlar ve Hristiyanlar sarılarak öpüşmüşler. Sohbetleri bizim seyahatimiz üzerine kurulmuş. Türk kadınları Avrupalı çiftleri çok merak ediyorlar ve bilgi edinebilmek için her fırsatı kolluyorlar. Eşimin vermiş olduğu bilgiler neticesinde, valinin eşi bana sigara ve çiçek göndermiş ki bunu birçok erkeğe hiç yapmamışlardır. Bu birliktelik valinin gelmesiyle bölündü. Yaşlı bahçıvanın orada çalışmasına rağmen hizmetliler hemen geriye çekildiler, çünkü başlarında peçeleri yoktu. Valinin kızı siyah ve şık eteğiyle onun yanına gitti ve onu öptü. Diğer bayanlar da selam verdiler. Vali eşime arabaya kadar refakat etti. Valinin iki eşi var, genç olanı Sultanın sarayından gelmiş ve Konya'da yaşıyor, diğeri ise İstanbul'da yaşıyor. Birden fazla eş alma lüksünü sadece zenginler yaşayabiliyorlar. Fakat ondan sonra bu eşler hiçbir zaman aynı evde yaşamıyorlar. Avrupalıların ifade ettikleri gibi, aynı kişiye eş olan bayanlar aynı evde yaşamıyorlar. Ya farklı yerlerde ya da farklı evlerde yaşıyorlar.

54 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 19.

Eşler arasında, hatta çocuklar arasında da böylece yakın bir ilişki söz konusu değildir. Bunu bir nezaketsizlik olarak düşündüğü için bütün ziyaretimiz boyunca eşim de bu şekilde olanların iki evlerini de ziyaret etmemiştir.⁵⁵

Konya'da yapılacak çok şeyimiz vardı ve sürekli yollardaydık. İlk gezintimiz daha çok Rumların yaşadığı bir saat mesafede yer alan vadideki Sille'ye oldu. Eskiden beri burası halı imalatı ile ünlüymüş. Şu anda da 60 adet dokuma tezgâhı var. Tezgâhlarda özellikle çocuklar çalışıyor. Bu fakir insanlar gençlerine güvenmek zorundalar. Beş hatta dört yaşında çalışmaya başlıyorlar ve günlük en az 10 saat tezgâh başında halı dokuyorlar. Çocuklar günlük 40 ile 60 para arasında kazanıyorlar. Bu 18 ile 27 fenik yapardı. Çocukların bu çalışkanlıkları ve bu yetenekleri mükemmel ötesiydi. Buna rağmen Sille'de birçok insanın meşgul olduğu bu işletmeler iflas etti. Sille'de dağlarda birçok mağara var. Buralar eskiden kaya mezarlıkları idi. Ancak daha sonraları kaçak Hristiyanların sığınak yerleri olmuştur. Burada eskilerden kalma bir kilise bulunuyor, kayaya oyulmuş bir de şapel mevcut. İkinci seyahatimiz ise Meram bölgesine oldu. Burası Konya'nın batısında ve şehre yarım saat mesafede bulunan mükemmel yeşil bir vadi. İçinden "Başara Suyu" ya da "Meram Suyu" diye adlandırılan bir dere Konya'ya doğru akıyor. Konya gibi bir çölü yeşillendiren Meram Suyu sağlıklı olarak görülüyor ve suyu testilerde muhafaza ediyorlar.⁵⁶

Meram, Konya'nın yazlık bölgesidir. Çelebi Efendi'nin de burada yazlık bir köşkü var. Vali de birçok zamanını burada geçiriyor. Etrafta bir sürü yazlık ev var. Konyalılar yazın sıcak zamanlarını hep burada geçirirlermiş. Bundan dolayı Konya ile Meram arasında çok fazla gidiş geliş söz konusu-

55 Schweinitz, *In Kleinasien*, s 20.

56 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 22.

dur. Hatta bu nedenle İngilizler buraya yapmayı planladıkları tramvay projesi üzerine bir şirket kurmayı düşündüler. Bu proje bir dönem Konya'da çok popülerdi, ancak bu zamana kadar şirketten bir ses çıkmadı. Burada verimli vadiyi gören bir değirmende bir saat kadar vakit geçirdikten sonra Konya'ya döndük. Göller Bölgesi'ne gitmek için at temin etmemiz gerekiyordu. Tamamen bağımsız hareket edebilmek için atları kiralamayı tercih etmedik ve satın almaya karar verdik. Bunun üzerine At Pazarı'na gittim ve normal bir fiyata akıllı uslu, uysal beş at satın aldım. Demiryolunun Konya'ya gelmesiyle bu şehirde ticarette ve olumlu yönde değişimde büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte birçok inşaa faaliyeti de gerçekleşmiştir. Konsoloslüğün bize verdiği bilgiye göre 45.000 nüfuslu Konya'da geçen sene 1200 adet inşaat izni verilmiştir. Yakında iç bölgelerde bulunan ve en büyük şehir sayılan Kayseri'yi geçmesi mümkündür.⁵⁷

12 Haziran günü sabah erkenden Konya'dan valinin bize verdiği korumalar eşliğinde atlarımızla yola çıktık. Günlük 6-8 saat yol giderek üç günde Beyşehir'e vardık. İlk gün Konya Ovası'nı kuzey batıda dağlarla çevreleyen eski bir Selçuklu Hanı'ndan geçtik ve Kızılören'e geldik. Üçüncü gün öğleden sonra saat 14.00'de tropik sıcaklıktaki Beyşehir'e ulaştık. Hemen pazar meydanındaki hana gittik. Eşim adeta yaşayan bir ölü gibiydi, atından ben indirmek zorunda kaldım. Hemen dinlenmeye çekildi, ben de Dr. Löytved'in tavsiye ettiği İsviçreli mühendis Bariola'yı aramaya koyuldum. Bariola burada Anadolu demiryolları şirketinin Beyşehir sulaması için ön çalışma yapan mühendisler grubunun müdürü idi. Türk hükümetinin amacı verimli Konya Ovasını Beyşehir'in suları ile daha da verimli hale getirmekti ve bu iş için de Alman Anadolu Demiryolu Şirketi görev-

57 Schweinitz, *In Kleinasien*, s 23.

lendirilmişti. Aynı gün akşam Bay Bariola bizi bekârhane-sine davet etti ve orada rahat bir vakit geçirdik. Terasının Beyşehir'e ve göle bakan mükemmel bir manzarası vardı. Bize gururla kendi oluşturduğu bahçesini gösterdi. Daha sonra kaymakam ve buranın çok iyi Fransızca bilen Rum doktoru da geldi.⁵⁸

15 Haziran'da Bariola bize iki kayık ayarladı. Kayıklar çok alçaktı ve çalıştıracak bir şeyi yoktu. Bu kayıkları gölün kuzeyinde bir adada yaşayan Kazaklar yapmışlar.⁵⁹ Rüz-gârın da yardımıyla giden kayıklar, iki kürekçi tarafından kullanılıyordu. Kuzey batıya doğru ilerleyerek sıtmanın çok yaygın olduğu bölgelerden geçip Kıstıfan Adası isim-li büyük bir adaya geldik. Bu adada vahşi atlar ve sığırlar bulunuyordu. Bunların atalarını Konya'dan zengin bir Türk getirmiş. Vahşileştirilen atlar sahiplerine çok yüksek paralar kazandırıyor. Hatta Sultan kendi ahırını için bile buradan at alıyormuş. Kıstıfan Adası'nın yanında haritada yer almayan iki ada daha bulunuyordu.⁶⁰

Gölün etrafında karla kaplı dağlar var. Batıda ki dağlar göl kıyısına paralel şekilde uzanıyor. Doğuda ise geniş bir ova ile sınırlı. Batı kıyısına yaklaştıkça haşmetli ve zirvesi karlı kaplı Anamas Dağı'nı gördük. Bir saatlik bir yolculuktan sonra yine haritada yer almayan başka bir adaya, Yılan Adası'na geldik. Adada sığırlar, kırmızı dutlar, ilginç ağaçları vardı. Buradan da beş saatlik bir yolculuktan sonra gölün batı kıyısına vardık. Eskiden su taşkınları olan bu bölgeler şimdi çok verimli bir arazi halinde. Hoyran isimindeki bir köyde gecemizi geçirmek istedik. Gölde çalışan diğer mü-

58 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 25.

59 Eserde Rusya'dan gelen Kazakların fotoğrafına yer verilmiştir.

60 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 30. Buraya Beyşehir Gölü'nün bir de haritası eklenmiştir.

hendislerle burada buluşacaktık. Bay Bariola'nın isteği üzerine bu yerin yöneticisi bize hemen bir misafir evi ayarladı. Burası rahat olmaktan ziyade romantik bir yerdi. Odanın kapıları kapanmıyordu, camlar açıktı ve yerde de bir metre-kare kadar bir delik vardı. Buradan da aşağıdaki ahıra geçiş vardı. Köy halkı çok içtendi. Köşe bucakta meraklı kadınlar sürekli eşimi izliyordu. Çocuklar hemen evimizin önündeki dereye çimiyorlardı, köyün en yaşlısı hemen bize kahve hazırladı. Yorucu bir günün ardından mühendisler de bize katıldı. Dünyanın diğer ucundan gelen teknikerlerle bir akşam geçirdik. Eşim ve benim için 15 Haziran unutulmaz bir gündü.⁶¹

Gün içerisinde tropik bir sıcaklık söz konusu iken gece dondurucu bir soğuk vardı. Orada bulunan bir Türk işletmecinin rehberliğinde yapmış olduğumuz öğleden sonra gezisi çok rahat olmadı. Her taraf çamur olduğu için ilerlemekte zorlandık. Buradaki her çiftçi tahıl ekiyordu. Haşhaş da vardı. Salatalıklar yeni yeni ortaya çıkıyordu, üzümlerde ise hala hiçbir şey yoktu, meyve ağaçları çok yaşlı ve bakımsızdı. Bu da bize burada geçtiğimiz on yıl içerisinde meyve yetiştiriciliğine önem verilmediğini gösteriyor. Bay Bariola'nın rehberliğinde 16 Haziran sabahı erkenden yeniden yola çıktık. Yarım saat mesafe uzaklıkta, göl kenarında Bizans zamanından kalma saray kalıntılarına rastladık. Hayat burada nasıldı acaba? Bu gölde kimler hüküm sürüyordu ki buraya böylesine haşmetli bir yapı yapsınlar. Bu yapı bugün dahi ciddi bir etki bırakıyor. Muhtemelen kısa zamanda taşlar taşınmış olacak. Bizim Türk rehberimiz de buralıydı. Buradan götürdüğü taşlarla büyük bir bent oluşturup değirmen yaptığını söylüyor. Buradan Kız Kulesi Adası'na gittik. Adada ihtişamlı surlar ve bir Ortaçağ kalesi bulunuyor. Muhtemelen bütün ada bu surlarla çevrili idi. Burasının ka-

61 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 31.

dınlar hapishanesi olduğu söylenir, ancak günümüzde ise sadece deniz kuşlarının mekânı.⁶²

Ertesi gün yağmur eşliğinde yaklaşık dokuz saatlik bir bot yolculuğu ile Beyşehir'e döndük ve hanımıza geçtik. Bir sonraki gün de buradan ayrılmadık. Şehri görmek, şehir hayatını, burada olup bitenleri izlemek, birçok ziyaretler yapmak ve kabul etmek için yeterli zamanımız vardı. Beyşehir'de birkaç Selçuklu eserinden başka ilginç bir eser yok. Uzakta görülen bir Avrupa kışlası var, ancak boş durumda. Buradaki birlikler Makedonya'ya ve Yemen'e Arap İsyanı'na karşı savaşmak için gönderilmiş. Şehirde ve özellikle de hanımızın yakınında olan pazar meydanında hareketli bir hayat söz konusu. Pazarın karşısında yan yana tahta üzerinde konulmuş dükkânlar ve tezgâhlar var. Burada Avrupa ürünleri getiren sayısız kervanlar bulunuyor. Çoğu da bizim hanımızda konaklıyor ve aşırı derecede gürültü yapıyorlar. Hanımız dörtgen binadan oluşuyor. Etrafı duvarla örülü ve büyükçe bir avlusu var. Zemin katta ahırlar ve birinci katta da konaklama odaları bulunuyor. Avlunun içerisinde ise birinci kat boyunca tahta bir balkon var, buraya birkaç kırık merdivenle ulaşıyor. Hanın eski bir kapısı vardı ve geceleri burası örtülüyordu. Biz ise hanın içerisinde dışarıya penceresi olan tek odada kalıyorduk.⁶³

Beyşehir'de eşim kaymakamın evine bir ziyaret yaptı. Kaymakamın hanımı 16 çocuğu ile birlikte eşimi karşıladı. Eşimin üstün bir dil yeteneği olduğundan elinde bir sözlükle onlarla anlaştı ve kadınların kalbini kazandı. Kadınların sevgileri biraz abartılı idi, çünkü eşimin ağzına sürekli bir şeyler tıkıştırıyorlardı. Bundan dolayı eşimi bir korku sarmıştı. Ancak bunların hepsi iyi niyetle yapılmıştı. Ayrılır-

62 Eserde Kız Kulesi'nin bir fotoğrafına yer verilmektedir. Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 32-33.

63 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 36.

ken de eşime kendi ördükleri çoraplardan hediye ettiler. Son yıllarda şehre Çerkezler gelmiş. Bunlar Türk Hükümeti tarafından buraya getirilmişler. Ancak bu gelen insanlar buranın hava şartlarını uygun görmedikleri için pek de mutlu değillerdi. Bu tür göl bölgelerinde yüksek ateş hastalıkları söz konusudur. Çerkezler bundan dolayı çok harap oluyorlardı. Burada bulunduğumuz süre içerisinde sıtmaya karşı koruma ilacı olan kinin almamız neticesinde sıtmadan korduk. Ümit ederiz ki, sulama şirketi daha sağlıklı bir yaşam sunar. Ondan sonra yeni bir hayat oluşur. Bu bölgede birçok vadi var ve tarlalar ekilmiş. Arazide birçok çoban görülüyor ve özellikle deve sürüleri bulunuyordu.⁶⁴

Beyşehir ziyaretimizden sonra Beyşehir Gölü'nün batısında bulunan Seydişehir'e doğru hareket ettik. Oraya varacağımız daha önce bir telgrafla bildirilmişti ve bizim için bir ev ayarlanmıştı. Bizi kaymakam karşıladı. Bütün öğleden sonramızı ziyaretçilerle geçirdik. Burada da konumlanmış Türk askerleri vardı. Akşamın geç vaktinde Suğla Gölü civarındaki mühendislerin yöneticisi Hollandalı Höffelman bizi ziyaret etti. Ertesi gün öğleden önce Vervelid şehrine bir gezinti yaptık. Burada sadece eski kalıntılar eski zamanları hatırlatıyordu. Şimdi burası sebze ve meyve bahçelerinden oluşuyor. Burada üzüm bağları ve ceviz ağaçları var. Burada kükürtlü su ve bir hamam gördük. Şehre döndükten sonra kaymakama resmi bir ziyaret yaptık. Öğleden sonra 3 saatlik bir yolculuğun sonunda Göyük Köyü'ne geldik. Göyük Köyü, gölün kuzeyinde bir tepenin üzerinde kurulmuş bir köydür. Bu köy su seviyesi yükselince bir ada haline dönüşüyor. Tepenin yanında mühendislerin kamp alanı ve bu alanda dört beş tane çadır bulunuyordu. Bu çadırlardan birisini de bize tahsis ettiler. Burada çok güzel zaman geçirdik. Özellikle kampın sorumlusu bizimle çok ilgilendi. Mü-

64 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 37.

hendisler bize iki tane bot ayarladılar ve göle açıldık.⁶⁵

Suğla Gölü bizim elimizde bulunan haritadaki gibi değildi. Kenarlarında sazlıklar büyümüştü. Gölün en ilginç tarafı Arvana tarafıydı. Burası Beyşehir Gölü'nü andırıyordu ve bir de şelale vardı. Kamışları sazlıkları geçmek bir saatimizi aldı. Ondan sonra da iki saat kadar yol gittikten sonra Arvana kenarına geldik. Burada su kayboluyor. Yanımızdaki rehberimiz sert su akıntısının daha da aşağıda olduğunu söyledi. Arvana Köyü'nde ve buralarda mükemmel bir manzara var. Gölün kıyılarında 2 metre yükseklikte dahi su izleri vardı. Bu gölde bot kullananlar en ufak bir kötü hava şartlarından korkuyorlar. Bizim botlarımızı kullananlar da hafif bir rüzgâr çıkınca Arvana'dan ayrılmak istemediler. Eşim ise bu dalgalara çok sevindi. Ancak eşime böyle bir durum karşısında sevinmemesi gerektiğini söylediler. Delikanlının gözlerindeki o korkuyu okuyabiliyordum. Ereğli Kaymakamı daha sonra yanımıza çok zeki birisini verdi. Bu adam daha önce Seydişehir Kaymakamı imiş, bundan dolayı buraları çok iyi biliyor.⁶⁶

Kaymakamın bize anlattığına göre, göl çekildiğinde insanlar buraya gelirler ve yer tutarlarmış. İlk kim nereyi kaptıysa orası o kişinin ekim sahası olurmuş. İnsanlar burada yer kapmak için çadırlar içinde beklermiş. Gölün altında kalan topraklar gölün çekilmesiyle birlikte çok verimli hale geliyormuş.⁶⁷ Bütün bunlar bize anlatılırken benim ilgimi daha çok sulama projesi çekiyordu. Konya'da bize sulama projesinin çok gizlilikle yürütüldüğünü söylemişlerdi, ama buradaki mühendislerle çalışmaları hakkında konuştuk. Mühen-

65 Suğla Gölü ve iki bot fotoğrafına yer verilmektedir. Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 39.

66 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 40.

67 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 41

disler coğrafyanın zorluğu hakkında bizi bilgilendirdiler ve özellikle düdenlerin getirdiği zorluklardan yakındılar. Her şeye rağmen mühendislerin araştırmaları devam ediyordu. Buralarda çok büyük miktarlarda su yeraltında kaybolup gidiyor. Bundan dolayı yüzyıllardan beri bu proje buradaki insanların hayalleriydi. Bu sulama meselesi aslında yeni bir şey değil 300 yıl önceden beri bilinen bir şey. 300 yıl önce Arvana'nın önünde bir baraj yapılması denenmiş. 80 sene öncesinden de kanallar yapılmaya çalışılmış. Parasal sıkıntı ve kabiliyetli mühendislerin olmaması bu çabaları boşa çıkartmış. 20-22 Haziran arasını çadır kampında geçirdik. Suğla Gölü çevresini gezdikten sonra artık Bağdat Demiryolu'nun Konya-Ereğli-Bulgurlu yönünde yeni açılan hatlarını görmek için artık doğuya gitme zamanı gelmişti. Buradan da Konya'dan sonraki istasyon olan Çumra'ya gitmeyi düşünüyorduk. Suğla Gölü'nden Çumra'ya gitmek için farklı yollar var. Fakat biz Konya Ovası'na gidecek olan sulama kanalının rotasından gitmeye karar verdik. Bu zamana kadar buradan hiç bir Avrupalının geçtiğini düşünmüyoruz. Buradaki dağ geçitlerinin güzelliklerini daha önce Konya'da duymuştuk.⁶⁸

Kampı 23 Haziran'da terk ettik. Öncelikle atlarla gölün kuzey ucuna gittik. 4 saatlik bir yürüyüşten sonra Balıklava'ya kadar vardık. Buralarda ezan okunduğunda pek kimse onunla ilgilenmiyor, herkes işini yapıyordu. Balıklava'da bu özellikle dikkatimizi çekmişti. Ancak bütün ülkede hemen hemen aynı düşünceye vardık. Çok nadir bu sese kulak veren ve camiye giden insanlara rastladık. Ancak bununla birlikte bazen tarlalarında ibadet eden insanlar görüyorduk.⁶⁹ Buranın başka Müslüman ülkelerden farkı şuydu: Aden'de güneş batınca yüzlercesi işlerini bırakıp namaz kı-

68 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 44.

69 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 45.

lıyordu. İslam dini cihat üzerine kurulmuş olmasına rağmen Anadolu'daki Müslümanlar buradaki insanlarla savaşmayı düşünmüyorlar. Bu nedenle burada pek çok Rum ve Ermeni yerleşimi bulunuyor. Çok cami var ve özellikle demiryolu hattı çevresine gelen Avrupalılar Müslümanların yoğun etkisi altında kalıyorlar. Buralarda fanatizm durulmuş, ama her an harekete geçirilebilir. Yerli insanlar seyyahları çok candan karşılıyorlar. Onların gözünde inançsızmışız gibi bile olsak bize misafir olduğumuzu çok daha az hissettirdiler. Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında en ufak bir zıtlık olsa Kuran-ı Kerim'de yer alan "İnançsızlara karşı savaşınız" ayeti akla gelebilir.⁷⁰

Yanımızdaki korumalar yolu bilmediği için oradan bir rehber almayı tercih ettiler. Köylülerden hiç kimsenin bizimle gönüllü olarak gelmek istememesi üzerine korumalar bunu muhtara söylediler. Bunun üzerine buradakiler bizi en yakın köye götürmeyi görev bildiler ve bize bir refakatçi verdiler. Dere yatağına doğru ilerledik ancak yüz adım daha gitmemiştik ki dar bir geçide girdik. Doğuya gittikçe kayalıklar daha da yükseldi. Gölün taşması sonucu buralar çok bereketli hale geliyor. Dağlardan gelen sularla birlikte dere yatağı taşmış ve ortaya verimli yerler çıkmış. Neredeyse her taraf küçücük bir boşluk olmaksızın baştanbaşa ekiliydi. Bize eşlik eden delikanlı dönüş yolundan korkuyordu. Dört saat boyunca bu şekilde güzel doğanın içinde atla gittik. Yolculuk bana hiç sıkıcı gelmedi, çünkü hep yeni güzellikler gözümüze takılıyordu. Yolda kayaların içinden akan küçük bir şelale bile gördük.⁷¹

Çumra'da bizi karşılayan sulama projesi mühendisleri ve demiryolu çalışanları bizimle yeterince ilgilendiler. Ertesi gün yola trenle devam edecektik. Burada tren biletini

⁷⁰ Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 46.

⁷¹ Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 48.

Alman parasıyla ödemek istedim. Ancak ödeme listesinde bütün ülkelerin tarifesi olmasına rağmen Alman parasıyla ödenebilecek bir tarife yoktu. Konya'dan Bulgurlu'ya kadar 200 km yolu tren altı saatte alıyordu. Bağdat demiryolu ile ilgili kulağımıza Konya'dan Ereğli'ye kadar pek hoş şeyler gelmedi. Ama gerçekten de bu yolda Alman demiryolları çok başarılı olamamışlar. Biz bu durum için mahcup olduk. Böylesine bir yolculuk daha öncekilerle kıyaslanamaz. Buradakiler birinci sınıf vagonla seyahat etmiyor. İç bölgelerdeki vagonlar Prusya döneminden kalma kalitesiz vagonlardı. Biletler de çok ucuz değildi. Ereğli'ye ulaştığımızda Löytved çocukluğu burada geçen bir Avusturyalıyı bize rehber olarak verdi. Onunla burada çok güzel geziler yaptık.⁷²

Ereğli'den beş at ve bir de seyis aldık. Atların bakımıyla biz ilgilenemiyorduk. Şehir taşkın ve sel olaylarından dolayı çok sağlıklı değildi. Ancak yeşillik olduğu için güzel görünüyordu. Ereğli bu zamana kadar demiryolu üzerinde olup da demiryolundan çok fazla avantaj sağlayamayan bir yerdi. Yaklaşık 10.000 nüfusluydu ve bu insanların birçoğu demiryolu açıldıktan sonra buraya gelmişti. İnsanlar demiryolunun gelmesiyle tahıllarını İstanbul'a satabileceklerini düşünüyorlardı, ancak beklentileri fazla gerçekleşmemişti. Çünkü nakliye ücretleri çok yüksekti. Ayrıca güneye yapılan binlerce develik kervanlar işlevsiz hale gelmişti. Bundan dolayı da küçük bir kriz çıkmış. Ereğli'den güneye doğru demiryolu yapıldıkça bu kriz aşılabacaktır. Halk sürekli demiryolu yetkilerine develerle nakliyenin demiryoluna göre ucuz olduğunu söylüyordu.⁷³

28 Haziran'da bir gezinti yapmaya karar verdik. Kaymakam da bize katıldı. Ereğli'den kuzeye doğru gittik ve bir yaylayı ziyaret ettik. Yaylada orta direği olmayan mü-

72 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 62.

73 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 64.

kemmel çadırlar kurulmuştu. Üzerleri kumaşla örtülüydü. Kadınlar yayıkla yağ ve kaymak çıkarmakla meşguldüler. Yayladakilerin keçileri vardı. Anadolu'da yazın serin yerlere gitmek bir ihtiyaçtır. Bundan dolayı Anadolu'daki şehirlerin dağlarında yaylalar olur. Kim olursa olsun; Müslüman, Hıristiyan, köylü, şehirli, Türk, Kürt, Yörük fark etmez buraların insanları yazın havadar yerlere gitmeyi tercih ediyorlar. Konya'da Meram bölgesi de bu şekilde gidilen bir yaz yeridir. Kayseri'de de bir sürü benzer yer var. Ankara'da yazlık evlerin olduğu birçok yerden geçtik. Toroslar da da yazın geçirildiği birçok yer var. Kıyı şeridinden gelen pek çok kimsenin burada kaldığını gördük. Ya çadırlar kuruyorlar ya da oralarda yapılmış evler bulunuyor. Bütün ülkede tek tek aileleri ya da kervanları taşınırken bunu görebilirsiniz.⁷⁴

Dönüşte bir muhacir köyüne geldik. Bunlar Anadolu'ya yeni bir hayat getirdiler. Pek çoğu balkanlardan gelmiş. Balkanlar'da daha modern bir ziraat var. Ama buradaki halk eski alışkanlıklarını çok zor değiştiriyor. Müslüman muhacirler yeni bir kültür oluşturmuşlar. Kaymakam bu insanlardan faydalanmayı arzu ediyor. Hatta bunları Türk köylerine gönderiyor. Muhacir köyünde bir sürü ziraat aleti vardı.

Ereğli'ye döndüğümüzde bir otele gittik. Burada Bohemyalı Yahudiler vardı, bunlar demiryolu yapımı esnasında kantinden çok para kazanmışlar. Sabırsızlıkla demiryolu inşaatının devam etmesini bekliyorlardı. Orada iyi yatak bulabileceğimizi söylediler. Otel bir Türk evinden bozmaydı. Burada haşlanmış patates ve yumurta yedik. Bir köy odasına ve hana gittiğimizde yaptığımız ilk iş oradaki bütün yastıkları ve halıları dışarı çıkarıp odayı yıkamak oluyordu. Yataklarımızı da karşı haşerelere karşı ilaçlıyorduk. Böylece temiz bir odaya kavuşuyorduk. Bu şekilde Anadolu'da ay-

74 Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 67.

larca kendimizi koruduk. Birçok seyyah bizim yaptığımız gibi yapmadığından hastalanıyordu. Ereğli’de bir Avrupalının evinde kaldık, orayı temizleme ihtiyacı hissetmedik, ama ertesi gün vücudumuzda yüzlerce tahtakurusu ısırığı vardı. Çünkü duvarlar halılarla kaplıydı gündüz oraya gizlenen tahtakuruları gece ortaya çıkmıştı. Bundan dolayı zehirlendik ve ateşlendik. Ereğli’den ayrılırken vedalaştığımız insanlar içinde uzun zamandan beri Ereğli’de olan bir genç Alman vardı. Burada ticari faaliyette bulunmak istemiş ama başarısız olmuştu. Şu anda çok ümitler bağladığı arı yetiştiriciliği ile meşgul. Ben en son hazırlıklara göz atarken o da eşimle vedalaştı ve bir talihsizlik olmaması için bize iyi dilekte bulundu. Bir Almanın ağzından duyduğumuz böylesine güzel sözlerle Ereğli’den ayrıldık.”⁷⁵

6-Richard Feiherr von und zu Eisenstein, Reise nach Kostantinopel, Kleinasien, Rumenien, Bulgarien und Serbien, Wien 1912.

Richard Feiherr, Mayıs ayı içerisinde Anadolu yolculuğuna başlamıştır. 17 Mayıs sabah 06.00’da demiryolu ile Kütahya’dan Konya’ya hareket eden seyyah, akşam 20.00 civarında Konya’ya ulaşmıştır. Richard eserinin Konya ile ilgili kısmında şu bilgileri vermektedir: “Eskişehir’den yanımıza yiyecek bir şeyler almıştık. Eskişehir’de eski Frig vadisinden geçtik ve Afyon’a geldik. Buradan İzmir’e doğru giden bir demiryolu hattı daha vardı. Karahisar’da Selçuklu döneminden kalma eserler var. Yol boyunca karlarla kaplı olan Sultan Dağı’nı gördük. Konya’ya giderken Akşehir yakınlarında hububat tarlaları dikkatimizi çekti. Akşehir’e kadar neredeyse hiçbir ağaç görmedik. Ancak İshaklı istasyonunda ağaçlık alanlar vardı. Konya yolculuğunda demir-

⁷⁵ Schweinitz, *In Kleinasien*, s. 68 vd.

yolunun sol tarafında uçsuz bucaksız Akşehir Gölü ve ondan sonra uçsuz bucaksız ekin tarlaları görünüyordu, ama hiç ağaç yoktu. Ilgın'dan Konya'ya kadar yine karla kaplı dağları gördük. Demiryolu dağların etrafında yay çizerek ilerliyor. Demiryolunun kuzeyinde ve doğusunda büyük tuz çölü görülmektedir.

En ilginç Selçuklu kalıntılarını Konya'da tepe kalede görürsünüz. Burada bir de Karatay Medresesi ile Selçuklu Kalesi'nin kalıntısı bulunuyor. Tepe'de çok güzel çiniler gördük. Artık günümüzde yapılamayan çiniler kale duvarlarında da var. Burada mükemmel bir Alâeddin Camisi bulunuyor. Caminin içerisinde 54 sütun ve mükemmel el işçiliği ile yapılmış bir minber var. Caminin kenarında bulunan türbeler çinilerle süslü. Burada Selçuklu sultanları yatmaktadır. Konya'da Müslüman dervişlerin en eski tekkesi olan Mevlana Türbesi bulunmakta ve bu türbe mükemmel mavi çinilerle kaplı. 1273 yılında yapılan türbe bugün de hala işlevini sürdürmektedir. Burada bulunan dervişler mistik danslar yapıyorlar.⁷⁶

Konya insana dışarıdan bakınca çok dostça bir izlenim veriyor. Ancak şehrin içine girdikten sonra bu izlenimi kaybediyorsunuz. Birçok Türk şehrinde olduğu gibi burada da kirlilik hüküm sürmektedir. Her şeye rağmen Konya seyahat için sadece görülmesi gereken birçok yapıyı değil, aynı zamanda birçok yapraklı ağacı da görmenize fırsat veriyor. Bütün şehir yeşillikler içinde idi. Konya'da birçok caminin ve türbenin bulunmasıyla birlikte, Mevlevi Türbesi ve Aziziye Camii bunların içinde en dikkat çekici olanlarıdır. Aziziye Cami'nin kapısı Rönesans stilinde yapılmış ve

76 Richard Feiherr von und zu Eisenstein, *Reise nach Kostantinopel, Kleinasien, Rumanien, Bulgarien und Serbien*, Wien 1912, s. 109.

altın kaplamadır.⁷⁷

Konya'daki valilik de mükemmel bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Burada kayda değer bir şey daha var, o da kapalı bir pazardır. İstasyon'daki otel Anadolu Demiryollarına ait bir oteldir. Bu otel Mültezim Soulie tarafından güzel bir şekilde işletilmektedir. Burası demiryollarının mülküdür ve Alman sermayesi ile yapılmıştır. Otelde aynı zamanda birçok Fransız memur çalışmaktadır. Çünkü Fransızca genel anlamda kullanılan bir dildir. Türk Askeriyesi kılık kıyafet olarak, askeri tutum ve disiplin olarak son zamanlarda Mareşal Goltz'un etkisi ile büyük bir gelişme sağlamıştır. Ancak birliklerin eğitimden hala eksiklikler var.

Konya'da günü birlik gezintiler yapmanız çok mümkün. Mesela Arabayla Silile'deki Aziz Pavlos Mağarası'na ve Silile Manastırı'na gidilebilir. Silile'de birçok Rum yaşıyor. Buraya gitmek için, ekin tarlalarının içinden saatlerce yolculuk yapıyor ve bir tepeye varıyorsunuz. Silile'de birçok mağara var. Bu mağaralarda bir kilise ve birçok küçük hücreler mevcut. Menkıbeye göre Havari Pavlus da burada bulunmuştur. Bundan dolayı bu mağaranın adı Pavlus Mağarası'dır. Bizans döneminde, Havari Pavlus'un ve Aziz Tekla'nın teşvikiyle MS. 327 yılında Bizans İmparatoru Konstantin tarafından buraya Silile Manastırı inşa edilmiştir. Söz konusu kayaların arkasında Aziz Tekla ismiyle bundan 1500 yıl önce kayaya oyulmuş bir şapel bulunmaktadır. Buna Kyriakon ismi verilmiştir. Burada o dönemlerde inançlı insanlar bir araya gelir ve istişare yaparlarmış.⁷⁸

77 Eserde, İnce Minare Medresesi'nin fotoğrafının altında Mevlana Medresesi ifadesi yazılıdır. Burada Konya'nın genel görünümünün olduğu bir fotoğraf yer almaktadır. Ayrıca aynı yerde Mevlana Dergâhı, Konya Vilayet Konağı, Konya'daki Tren İstasyonuyla birlikte orada bulunan otelinin de bir fotoğrafına yer verilmiştir. Richard Feiherr, *Reise nach Kostantinopel*, s. 109.

78 Eserde Silile'ye ait bir fotoğraf yer almaktadır.

21 Mayıs'ta sabah saat beş buçukta Konya'dan Ereğli'ye hareket ettik. İlk istasyon olan Çumra'da Anadolu Demiryolları mükemmel işler yapıyor ve toprağı verimli hale getiriyorlar. Bu zamana kadar burası hep kurakmış. Bundan sonra yaklaşık 100.000 hektar arazi düzenli olarak sulanabilecek. Konya'nın güneyinden Beyşehir Gölü'nden getirilen su yapılan kanallarla Suğla Gölü'nden geçerek bu kanala katılacak. Proje bittiğinde arazinin verimi ve dolayısıyla demiryolları nakliyesi anormal bir şekilde artacaktır.⁷⁹

Bizi Ereğli'de hükümetin inşaat sorumlusu Hassbach dostça karşıladı ve bize kalacak bir oda ayarladı. Her defasında yemeğe çağırdı. Ereğli hakkında konuşacak çok bir şey yok, burada çok küçük birkaç cami bulunuyor. Demiryolu şirketinin yapmış olduğu birkaç ev dikkati çekmektedir. Anadolu Demiryolları Müdürü Brigel ile bir öğleden sonra arabayla İvriz'e gittik.⁸⁰ Burada mükemmel ve debisi yüksek bir su vardı. Çayın kaynağına kadar gittik. Su çok temizdi. İvriz Çayı'nın çıktığı noktadan biraz yürüme mesafesinde bir ağaçlık alan var. Kayanın yüzeyinde bir anıt var. Bu anıtın 3000 yıl önce burada bulunan Hititler tarafından yapıldığı düşünülüyor. Anıtta bir tarafta bir elinde üzüm bir elinde de buğday başağı taşıyan bereket tanrısı, diğer tarafta da ona ibadet eden bir kral yer almaktadır. Anıtın iyi durumda olduğunu gördük. Bir tarafımızda dağlardan gelen suyun ve bir tarafımızda da bu anıt bulunduğu yerde bir süre dinlendik. Doğanın bu güzelliğinin tadını çıkarttık.⁸¹

Ereğli'den Konya'ya döneceğimizde demiryolları müdürü bizi nazikçe kendi özel vagonu ile seyahat etmeye davet

79 Richard Feiherr, *Reise nach Kostantinopel*, s. 115.

80 Bu sayfada Ereğli'ye ait bir fotoğraf bulunmaktadır.

81 Eserde Anıtın fotoğrafına yer verilmektedir. Rihard Feiherr, *Reise nach Kostantinopel*, s. 120.

etti. Raylar kaliteli bir demirden yapılmış ve Almanya'dan gelmiştir. Bu hatlarda Türkçeden başka Fransızca konuşuluyordu, ama Almanca hiç konuşulmuyordu. 23 Mayıs'ta Konya'da bulunmam gerekiyordu, çünkü İzmir konsolosuna yazdığım bir mektubun cevabını bekliyordum. Mektupta şu zamanlarda koleranın yayılıp yayılmadığını sormuştum. İzmir'de kısmen kolera olduğu için gelen gemiler sadece bir gün kalıyorlarmış. Üsteğmen Günter'in "Sen buradan direkt İstanbul'a git, oradan Tiflis'e, oradan da Rusya'ya geç" demesine rağmen ben İzmir'e gitmeye karar verdim.

23 Mayıs günü öğleden sonra arabayla Meram'a gitmeye karar verdim ve üsteğmen Günter'i davet ettim. Dağların arasında bulunan bu bölge Konyalıların yazlık yerlerini oluşturuyordu. Bundan dolayı burada birçok villa ve birçok ağaç bulunuyordu. İçinden akan Meram Suyu, bahçeleri suluyor ve insanları bitki ekmeye teşvik ediyor, tabiatı canlandırıyor.⁸² Karşımızda Mevlana Türbesi'ne ait bir bina bulunmaktaydı, bina kısmen döküktü ve çok da iyi döşenmemişti. Bahçeli konaklarda ağaçlar ve çayır-çimen var, ama hiç çiçek yok. Türkler doğanın bu güzelliklerinden pek faydalanmıyorlar. Sanırım onlarda doğa anlayışı biraz eksik. 24 Mayıs'ta Konya'dan sabah saat 5'te Afyon'a doğru hareket ettik.⁸³

Sonuç Yerine

'Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Bazı Alman Seyyahlara Göre Konya' adlı çalışmayı aile, ekonomi, din, siyaset, eğitim ve boş zaman değerlendirme kurumlarına göre küçük bir tahlile tabi tutulabiliriz.

İnsanlığın sosyal / kültürel gelişmesinin hemen her basamağında yer alan aile kurumu genelde iki cins arasındaki

82 Burada ağaçların arasından bir villa fotoğrafı yer almaktadır.

83 Richard Feiherr, *Reise nach Kostantinopel*, s. 123.

ilişkileri, neslin devamını düzenleyen ve standartlaştıran bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Alman araştırmacılar, Türk aile yapısını çok mutaassıp bulmakla birlikte, İstanbul'da yaşayıp saraya yakın olan kişilerin ve bazı yöneticilerin iyi derecede Fransızca konuştuklarını ve başka kültürlerle karşı açık olduklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmacılar, Osmanlı toplum yapısının önemli bir kısmını oluşturan göçerlerin Toroslar'da yoğun olarak yaşadıkları ve bu bölgenin Balkan coğrafyası ile benzeşen yönlerinin olduğuna dikkat çekmişlerdir. Alman seyyahlar, yaylacılık kültürünün Anadolu'da yaygın olarak uygulandığını ister konargöçer Türk olsun, ister Kürt olsun isterse de gayrimüslim olsun bir yaşam tarzı olarak karşılaştıklarını ifade etmektedir. Konya ve çevresinde yaşayanlarında yaylacılık faaliyetlerinde bulunduklarını ifade ediyorlar. Konya ve çevresinde kullanılan dağlı ve ovalı kavramlarının da gösteriyor ki, coğrafyanın yaşam biçimlerini ve hayat tarzlarını oluşturmada önemli bir yeri ve etkisi vardır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde aile kurumunun tesisinde mahremiyete çok verildiğinin aktarıldığı bölümlerde Meram özelinde, Konya ve çevresinde evlerin avlulularının yüksek duvarlarla kapatıldığı anlatılmıştır. Alman seyyahların gözlemlerinden Türk toplumunda aile kurumunun çok iyi işlediği ve anlatıla geldiği gibi dışı kapalı bir toplum yapısına sahip olmadıkları da anlaşılmaktadır. Alman seyyahları en çok etkileyen sosyolojik durum ise Türk toplum yapısının önemli bir parçası olan misafirperverlik ve köy odaları olmuştur. Köy odalarında karşılaştıkları muameleden çok memnun kalan Alman seyyahlar her fırsatta bu kültürün kıymetli bir öge olduğuna dem vurmışlardır.

İktisadî faaliyetler konusunda Alman seyyahların Konya ve çevresindeki ekonomik faaliyetlerle ilgili düşüncelerini at pazarlarından at kiralınması yahut satın alınması ve bazı Alman seyyahların özel eşyalarını alırken karşılaştıkları tu-

tumlardan anlayabiliyoruz. Anadolu insanı için doğu toplumu ifadesi kullanan Alman seyyahlar ticaret yaptıkları tüccarlardan pek de hoşnut kalmazlar. ‘Rum yahut Ermeni esnafa göre daha insaflılar fakat tam olarak tutarlı bir fiyat politikaları yok’ fikrinde birleşen Alman seyyahlar Anadolu insanını ticari konularda biraz uyanık ve art niyetli olarak görmektedirler.

Alman seyyahlar, dini yaşayışlarla ilgili konularda yorum yapmaktan imtina ederken sadece peçeli kadınlardan, sigara ve içki kullanan erkeklerden ve çokça bulunan camilerden söz ederler. Saraya yakın kişilerin ve devlet memurlarının Batı tarzı giyimlerinden ve haremlik selamlıkların çok katı kurallara tabi olmadıklarından söz ederler ya da biz satır arası okumalarından bu yoruma varabiliriz.

Araştırmacılara izin belgelerinin verilmesinde Osmanlı devlet ricalinin sorun çıkarmadığı hatta çok kısa sürede Alman seyyahlara gerekli izinleri vererek ve koruma sağlayarak seyyahları oldukça memnun etmişlerdir. Osmanlı’nın son dönemlerinde Almanlarla ilişkilerin iyi olması hatta birçok konuda müttefik olmaları Osmanlı Valileri ile Alman Konsolosların da oldukça iyi ilişkiler kurduklarını seyahatnamelerden anlayabiliyoruz. Valiler, Almanya ile ilişkilerin gidişatına dair iyi niyetlerini defalarca Alman yetkililere ifade etmişlerdir. Ayrıca gerek yerli halkın gerekse Anadolu’ya çeşitli görev ve araştırmalar için gelen Alman seyyahların avcılık yaptıkları ve özellikle ördek, yaban domuzu ve balık ık av hayvanlarını avladıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arsebük, Güven; “Dünden Bugüne Arkeoloji”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul 1983.*

Bodemeyer, Hauptmann E. Von; *Quer Durch Klein Asien In Den Bulghar Dag, Freiburg 1900.*

Çalık, Ramazan; *Atatürk ve 1900 Sonrası Türkiye Hakkında Yazılmış Almanca Eserler Bibliyografyası, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı, Manisa 2001.*

Çolak, Fatih, *Almanların Konya ve Çevresindeki Faaliyetleri (19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı), Çizgi Kitapevi, Konya 2014.*

Eisenstein, Rihard Feiherr von und zu; *Reise nach Kostantinopel, Kleinasien, Rumanien, Bulgarien und Serbien, Wien 1912.*

Erdemir, Hatice Palaz, Erdemir, Halil; “Belgeler Işığında Almanların Osmanlı Devletinde Yaptıkları Eskiçağ ve Arkeoloji Çalışmaları”, *I.Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu, (8-10 Ekim 2009), Konya 2010*

Jüthner, Julius, Knoll, Fritz, Patsch, Karl, Swoboda, Heinrich; *Vorläufiger Bericht, Über Eine Im Auftrage Der Gesellschaft Unternommene Archaeologische Expedition Nach Kleinasien (Sommer 1902), Prag 1903.*

Muşmal, Hüseyin; *Yabancıların İzinde Osmanlı: Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar, 1876-1914 Konya 2009.*

Muşmal, Hüseyin; *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası-Konya Vilayeti Örneği (1876-1914), Konya 2009.*

Oberhummer, Roman, Zimmerer Heinrcih; *Durch Syrien und Kleinasien Reise Schilderungen und Studien, Berlin 1899.*

Schlagintweit, Max; *Reise in Kleinasien, Savunma Bakanlığı, Münih 1898.*

Schweinitz, Hans Herman Graf von; *In Kleinasien Ein Reitausflug durch das Innere Kleinasiens im Jahre 1905, Berlin 1906.*

Swoboda, Heinrich, Keil, Josef, Knoll, Fritz; *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphilien und Isaurien, Verlag Rudolf M. Rohrer, Brünn-Prag-Leipzig- Wien 1935.*

İngiliz Seyahatnamelerinde Konya

Osman ERAVŞAR*

Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

Ananadolu'nun tarih coğrafyasının batı toplumunda Aydınlanma Çağıyla beraber ilgi uyandırması bu coğrafyanın bileşenleriyle birlikte dolaşılıp araştırılmasını da beraberinde getirecektir. Seyyahların odak merkezinde olan Anadolu, özellikle Rönesans sonrasında başlayan "Aydınlanma" evresinde insanların kafalarına takılanların peşlerinden giderek araştırdıkları cazibe merkezi haline gelecektir. İlk merak edilenlerin dini sorularla ilgili olması bu arayışların peşinden koşmayı aynı zamanda kutsal bir amaca da yerleştirmiştir. İncil'de geçen yerlerin gerçek olup olmadığı, Apostollerin hayatı ve bunların gerçeklikle olan ilişkileri, bunlara yönelik delillerin sunulmak istenilmesi başlangıçta bu yolculukların yapılma amacını açıklamaktadır. Ancak zamanla bu yolculuklar dini çerçevenin dışına da çıkmaya başlar. Özellikle endüstrileşmenin başlaması ve 1789 Fransız devrimi sonrasında hareketlilik, batılı devletlerin dünyayı kendi çizdikleri çerçeve içinde paylaşım düşüncesi, nerelerin, hangi devletlerin payına düşeceği ve sonrasında buraların kazanılması için nasıl bir yol izleneceğinin belirlendiği emperyalizm ve sömürgecilik döneminde seyahatlerin amaç ve şekil değiştirdiği görülür. Emperyalizm ve sömürgecilik hareketlerinin merkezinde olan İngiltere bu çerçeve içinde bütün dünya ülkelerini araştıran ve bunlara yönelik stratejik planlama yapan bir ülke haline gelmiştir. Özellikle 19.yy. dan itibaren Anadolu'ya yapılan seyahatlerin birçoğunun bu amaçlar çerçevesi içinde şekillendiği görülür. İngilizlerin Osmanlı

devletiyle ilgilenmeleri 14.yy. da Niğbolu Savaşı dönemi-ne rastlar. Niğbolu Savaşı'nda Osmanlılara karşı mücadele eden Macar Kralı Sigismund'un kuvvetleri arasında İngiliz askerlerinin de bulunduğu bilinir. İngiltere'nin Osmanlı topraklarına uzak olması ve Avrupa devletleriyle aralarındaki Yüzyıl Savaşları gibi nedenlerden dolayı Osmanlı topraklarında İngilizlerin 16.yy. dan itibaren görülmeye başlar. 16.yy.da İstanbul'a ticaret yapmak üzere ilk İngiliz gemileri gelmiştir. İngilizler ile ilk resmi ilişkilerin Kanuni Sultan Süleyman döneminde başladığı bilinir. Ancak bu ilişkiler Kanuni sonrasında ise Edward Osborne ve Richard Staper adlı iki İngiliz tüccarının Osmanlılar ile ticarî ilişkilerini geliştirmek amacıyla William Harborne'ı Ekim 1578'de İstanbul'a temsilci olarak göndermişlerdir. Harborne, Sokullu Mehmed Paşa ve Hoca Sâdeddin Efendi'nin desteğini de alarak Sultan III. Murad ile görüşmüş ve ardından Fransızlara ve Venediklilere verilen ticari imtiyazlar olan kapitülasyonların benzerlerini almıştır. Osmanlıların İngilizlere tanıdığı bu haklar İngilizlerin Osmanlı topraklarında serbestçe dolaşmasını da sağlıyordu ki bu durum aslında seyyahlara en çok yardımcı olan husus olmuştur. İngilizlerin İstanbul'a ilk elçilerini 1580 yılında göndermesine karşılık, Osmanlı devletinin ilk elçisi 1610 yılında 1.Ahmed tarafından 1.James'e gönderilen İbrahim Ağa'dır. Aslında bu elçinin görevi de İspanya'da kalan Müslümanların Osmanlı topraklarına selamete ulaşması için kralın yardımını istemesidir (Kurat A. N., 1953, s. 174). İlk Osmanlı elçiliğinin 3. Selim döneminde Londra'da açılmasının ardından Osmanlı İngiliz ilişkileri ortak düşman olarak gördükleri Fransız ve İspanyollara karşı gelişmiştir. Bu dönemde Avrupa'da yaşanan mezhep savaşlarının da bunda önemli payının olduğu anlaşılmaktadır. 17-19.yy. arasındaki dönemde Osmanlı İngiliz ilişkilerinin seyrinde değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Rusların Osmanlı toprakları üzerindeki etkisi ve istekleri, Fransızlara karşı ortak tavrın takınılması gibi nedenlerden

dolayı, İngiltere'nin politikasındaki değişimlerin 19.yy.da Yunanlıların bağımsızlık istedikleri döneme kadar devam etmiştir. Bu dönemde Avrupa'da Fransız ihtilali sonrasında başlayan milliyetçilik akımlarının ve Helen kültürünün fark edilmesinin de etkisiyle Yunanlıların bağımsızlığının desteklenmesi İngiliz kamuoyunda artan bir biçimde devam eden bir baskı unsuru olmuştur. İngiltere ve diğer bir çok Avrupa toplumunda Yunanlılar desteklenmiş ve "Osmanlılar mâsum halkları despotlukla ezen çağdışı müstebit idare" algısıyla toplumda görülmeye başlanmıştır. Ünlü İngiliz şairi Lord Byron'un 1823'te Osmanlılara karşı Yunanlılar yanında savaşmak üzere Yunanistan'a gitmiş ve burada ölmesi İngiliz toplumunda Osmanlı karşıtlığının artmasına sebebiyet vermiştir. Bu olay sonrasında İngiltere Osmanlılara karşı Yunanlıları resmen desteklemeye başlamıştır. Aynı dönem içinde Osmanlı topraklarına çok sayıda seyyahında da gelmeye başladığı görülür. Bunlar içinde özellikle İngilizlerin geliş amaçlarının giderek sömürgecilik çerçevesinde Osmanlı coğrafyasının tanınması ve bu doğrultuda İngiliz siyasetine yön verecek bilgilerin oluşturulması olmuştur.

Bu dönem içinde ve sonrasında Kurtuluş Savaşı'na kadar gelecek olan seyyahlar gezdikleri yerlerde yaşayan Rum, Ermeni, Yahudi, Protestan, Katolik gibi farklı din ve mezhep ile ırktan olan kişilerle temas kurmaya başlarlar. İngiliz seyyahları gezdikleri yerlerde yaşayanların nüfusu, halkın meslek ve kazanç yolları, mabetleri, eğitim öğretim kurumları, mezarları, ziyaret yerleri, ve cemaat liderleri gibi Osmanlı toplumunun dini, ticari, sosyal ve kültürel hayatının bir çok yönüne ilişkin önemli bilgiler sunarlar. Ancak sunulan bu bilgilerin önemli bir kısmının Osmanlıya karşı oluşan politikalar çerçevesinde şekillendiği görülür. Özellikle 19.yy. sonundan itibaren verilen bilgilerin tutarlılığı ve tarafsızlığı bakımından tamamen sorgulanması gerekmektedir. Örneğin bugün Ermeni sorunu için kaynak ola-

rak gösterilen W.J.Childs'in seyahatnamesi (Childs, 1917), tamamen 1923 yılında Ermeni iddialarının doğruluğunun araştırılması amacıyla yapılan bir seyahat olmuş, seyahatnamesinde herhangi bir delil sunamamasına karşılık ikincil ve üçüncül kaynaklardan yaptığı aktarımlar günümüzde delil olarak kabul edilebilir

Bu makale içinde incelenen seyyahların seyahatnameleri daha öncesinde yaptığım çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır (Eravşar, 2001; Eravşar, 2007; Eravşar, 2009). Ayrıca bu çalışmalardan birisinde daha öncesinde Konya'ya gelen sadece İngiliz seyyahları değil, diğer bir çok seyyah da incelenmiş ve değerlendirilmişti. Bu çalışmalarda da geçen bazı bölümler bu makalenin içinde aynen alınmıştır. Bu açıdan bir tekrar gibi düşünülse de seyyahların anlattıkları ve aktardıkları değişmediği için bu yöntem kaçınılmaz olarak tercih edilmiştir. Bu çalışma içinde İngiliz seyyahlarının verilmiş olması, aslında bütünlük arz eden bir konunun tekil olarak irdelenmesi ve Osmanlı toplumuna İngilizlerin bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmesinin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevedeki bir araştırmam halen devam etmektedir. Geniş ölçüde seyahatnamelerden faydalanılarak hazırlanan bu çalışmanın odak noktasında ise Konya yer almaktadır.

Anadolu'ya gelen seyyahlar ve bunların gezdikleri yerleri konu alan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde ikisi seyyahların bir anlamda derlendiği ve kataloglandığı çalışmalardır. Bunların ilki, Saint Martin'in 1852 tarihli çalışmasıdır. Bu kitabın özellikle ikinci cildinde 1211-1846 tarihleri arasında Anadolu ile ilgili batılı ülkelerde basılan incelemelerin çok kısa özetleri tarih sırasıyla verilmiştir (M.V. de Saint Martin, 1852). 1846 sonrasındaki çalışmalar ve özellikle seyahatnameler ise S.H. Weber tarafından 1952 yılında derlenmiştir (S. H. Weber, 1952). 19.yy.da yapılan seyahatlerin incelendiği bu çalışmada da yayınlanmamış

bazı seyyahlara yer verilmiştir. Benzer şekilde bölgesel çalışmalarda bulunmakla birlikte genel olarak Anadolu'yu konu alan çalışmalar henüz yapılmamıştır (Eisner, 1993) .

Tarihi dönemlerde Konya'ya gelen ilk seyyahın Xenephon olduğu kabul edilir. M.Ö. 404 yılında Lidya'nın başkenti Sard'dan "Onbinlerin Ricati" adlı bir ordu yola çıkmıştı. Lidya Satrabı Gyrus'un, kardeşi Erdeşir'i tahttan indirmek için hazırladığı bir orduydu. Bu ordunun içinde Xenephon da vardı. Xenephon, İran'a kadar olan yolculuğunu gezi notları şeklinde tutmuş ve Konya hakkında çok kısa bilgiler vermiştir. Xenephon, Friky'a'nın son şehri olan Iconium'da üç gün kaldığını ve Lykonianlıların on binlerin geçmesine engel olmaya çalıştığını, Gyrus'un kenti yağmalanmasını emrettiğini yazar. Konya hakkında bilgi veren en eski seyyahlardan bir diğeri ise Strabon'dur. M.S. 1. yüzyılda kente gelmiş ve kent hakkında çok kısa bilgi aktarmıştır (Eravşar, 2002). Bu seyyahlardan sonra Konya uzun bir süre sesiz kalmıştır. Ancak Roma döneminden itibaren Konya'yı farklı kılan ve bir çok seyyahın uğramasına neden olan gerekçe, kentin önemli tarihi yolların geçiş yolu üzerinde bulunmasıdır. En eski Roma dönemi yolları haritalarında kentin bu durumu en olarak anlaşılmaktadır.

İngiliz seyyahların bölgeye gelişi 19.yy. başına karşılık gelmektedir. Öncesinde İngiliz asıllı bir seyyahın gelip gelmediği hakkında şu an için bilgi bulunmamaktadır. Bu durum aslında İngilizlerin Osmanlı devletiyle ilgilenmelerinin yukarıdaki giriş kısmında da açıklandığı üzere daha geç bir dönemde olmuştur. Ancak ticari imtiyazların elde edildiği 16.yy. dan itibaren Anadolu'nun içlerine İngiliz seyyahların gelmiş olmaları ihtimal dahilindedir.

WILLIAM FRANCIS AINSWORTH (1839)

Anadolu'yu 1839 yılında dolaşan Ainsworth, Anadolu

Selçuklu sultanlarının şehri olduğunu belirttiği Konya'dan uzunca bahseder (Ainsworth, 1842). Ainsworth seyahatini "Royal Geographical Society ile Society for Promoting Christian Knowledge to the Christian Tribes in Chaldea" adına yapmıştır. Ainsworth da diğer birçok seyyah gibi şehre Eskişehir-Afyon üzerinden gelmiştir. Kasım'ın 16'sında, Lâdik'ten bir saat uzaklıktaki harabeler içindeki Rum köyünü geçtikten sonra Konya Ovası'na inen seyyah, Konya'ya girişlerini şöyle anlatır:

"Üç saatlik seyahatimiz boyunca, Konya şehrine ulaşmadan önce Anadolu Selçuklu sultanlarının şehri Konya, daima uzaktan görülür. Bizim için şehirde kalacak bir yer temin etmesi için önceden bir Tatar gönderdim ve bu şehre vardığımda şehirden hoşlandım. Bay Rassam'ın humma nöbeti burada tekrar başladı ve onu tedavi altına almam gerekti. Temizce bir apartman olan ve istediğimizden daha iyi bir Ermeni'nin evine alındık.

"Küçük Asya'nın büyük kentlerinden biri olan Konya, İzmir'den uzak değildir. Büyük ve önemli yollar üzerindedir. Niebuhr'un günlerinden, Colonel Leake'inkilere kadar pek çok Avrupalı seyyah tarafından ziyaret edilmiş, geçmiş ve şimdiki durumu hakkında bir şeyler söyleyerek katkıda bulunmuşlardır.

"Küçük Asya'nın Kayseri, Kastamonu, Ankara gibi büyük şehirlerinin pek çoğunu ziyaretten sonra, Konya kesinlikle hepsinden en çökmüş ve harap bir görünüme sahiptir. Buna rağmen Konya, büyüklük, nüfus ve zenginliğinden dolayı önceki dönemlerden kalan ünü sayesinde şehirlersarasında ilk sıralarda gelmektedir. Özellikle Strabon, Konya'nın iyi yapılmış bir kent olduğundan üstü kapalı bir biçimde bahseder. Pliny, kente '*urb celebrima Iconium*' adını verir. Cellarius'a göre kilise kayıtlarında kent metropolis kentleri listesine yerleştirilmiştir.

“Şehrin kaderi çok daha değişiktir. Fakat şehir görkem ve büyük ününü, Türk Sultanları’ndan Selçuklu ailesinin rezidansı olmaya başlayınca elde etmiştir. Godefroy de Boulon’un komutası altındaki Haçlılar, Konya’da iyi karşılanmış ve buraya konuk sever bir biçimde girmişlerdir. Fakat (1146) Konrad yönetimi altındaki Haçlılar daha şansızdı. Türkler üzerinde önceki seferde zafer elde etmiş olmalarına rağmen, boş yere şehri kuşattılar ve geri çekilmeye mecbur oldular. Bizans İmparatorluğu’nun yöneticileri, diğer Türk prensleriyle Selçuklu sultanlarının kavgalarına sık sık karıştılar. Kent Timur tarafından yağmalandı. Fakat kentin sultanları tarafından kısa sürede tekrar onarıldı. Son sultan II. Alâeddin Keykubâd, Michael Paleologus’un esareti altında öldü. Bu durumdan sonra Söğüt Beyi Osman, Türklerin sultanlığını ilan etti. Fakat Karamanlılar II. Mehmed zamanına kadar Türklerin hakimiyetini tanımadılar.

“Oldukça geniş bir alanı kapsayan kent surlarının dışında, mevcut kalıntıların en önemlileri İslâmî dönemdendir. Bu kalıntıların en çok dikkat çekenleri camilerdir. Şerif Altun en büyüğüdür, sonraki Sultan Alâeddin’indir ve Sultan Selim Camisi Osmanlı Beyliği’nindir... Camilerin biçim ve dekorasyonu oldukça güzel ve zarif yapılmıştır. Serasenik mimari örneği olarak belirtilmiştir.

“Birçok mezar yapısı büyük kutsallığa sahiptir. Bunlar, günümüzde sadece kutsal sayılmaz, aynı zamanda hac ziyareti de yapılır. Süleyman’ın altıncı seferinin kayıtlarında, Mevlevi dervişlerinin başı ve Farsça da etik şiirleri çok beğenilen, Mesnevî’nin yazarı Mevlânâ Celâleddin Rumî’nin mezarını ziyaret etmek için, sultanın burada durduğunu öğreniyoruz. Ne var ki, bu türbelerin pek çoğu şimdi harabe halindedir.

“Konya çevresinde, şimdilerde halife şehri olan Bağdat’ınkiyle neredeyse eşit sayıda, 20’den fazla medrese kalıntısı vardır. Medreselerin bir çoğu Müslümanlar arasında

yaygın olan yüksek fikri akımları ellerinde tutarlar. Şimdi de önceleri olduğu gibi, medrese öğrencilerine, -tembel-likten daha kötü bir mazeretle- manastır hoşgörüsü içinde davranılır...Onların çalışmalarının hemen hemen hiç denetimi yoktur. Sözde niyet ve amaç, bireyi kutsamak için yalnız başına yeterlidir. Ve bu amaç vakfın yararına uygun hareket etmesidir.

“Konya’dayken yakındaki Sille dağı üzerine yerleştirilmiş ve bazı antikaların olduğu söylenen bir Rum köyüne gittim. Bazı efsanevi bilgiler bulmayı umuyordum. Fakat hayal kırıklığına uğradım.”

Ainsworth, arkadaşı Bay Rassam’ın yeniden iyileşmesinin hemen ardından, Kasım’ın 22’sinde Konya’dan ayrılırlar.

WILLIAM JOHN HAMILTON (1805-1867)

İngiliz jeolog ve gezgini, 5 Temmuz 1805 yılında Londra’da doğmuştur. Babası, William Richard Hamilton (1777-1859), bugün British Museum’da sergilenen “Elgin Mermerleri (Parthenon Kabartmaları) ve “The Rosetta Stone” olarak ünlenen, ünlü Mısır yazıtını da satan antikacı olarak ünlenmişti. Babası aynı zamanda Lord Elgin’in sekreterliğini yapmış ve Kraliyet Coğrafya Kurumu’nun kuruluşunda görev yapmıştı. Charterhouse ve Goettingen Üniversitesi’nde çalışırken, tarih ve modern diller konusunda eğitim almıştır.

Hamilton, 1827 de üniversiteden ayrıldıktan sonra Paris ve Madrid’de atase olarak çalıştı. 1829 yılında İngiltere’ye dönünce, ilgilendiği bilim dallarında kendini geliştirmeye başladı. Doğa bilimcisi Roderick Impey Murchinson’ın himayesinde, 1831 de the Geological Society’den burs aldı (Hamilton W. , 1838). Murchinson’un onu tanıtmasından sonra Hamilton ve Hugh Strickland doğuya bir keşif gezisi-

ne başladı. Hamilton daha sonra, Ermenistan ve Anadolu'ya doğru seyahatine devam etti. Bu gezileri sırasında günlüğüne coğrafi ve topografik konuları dikkatli bir biçimde not etti. Daha sonra bu notlarını düzenleyerek "Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia, with some account of their antiquities and Geology" başlıklı iki ciltlik eserini yayınladı (Hamilton W. , 1842). Bu çalışması, İngiltere Kraliyet Coğrafya Kurumu tarafından kurucu madalyası ile ödüllendirildi.

Daha sonraları Hamilton, Tuscani minarelleri, Oberstein akik taşı, Mayance Basın ve Hesse Cassel bölgesinin jeolojisi gibi farklı konulardaki çalışmalarını devam ettirmiştir. 1854, İngiltere Jeoloji Kurumu'na başkan olarak seçilmiştir. Fransa ve Belçika'ya ardı ardına seyahatler yaptı. 1865'de Jeoloji Kurumuna tekrar başkan olarak seçildi. 1866 bu görevinden istifa ettikten sonra, 22 Temmuz 1867 de İngiltere ölümünden önce bir yıl kalmıştır.

Hamilton, jeolog olmasının da sağladığı ayrıcalıkla, kentin jeolojik formasyonu başta olmak üzere, tarihi eserleri, sosyal yapısı hakkında tanımlayıcı bilgiler verir. Bir koleksiyoncu olarak Hamilton, kent ve çevresinden antik sikkeleri toplamıştır.

"Saat 9'dan hemen sonra dokuz saat mesafedeki Konya, tarihi İconium'a hareket ettik. Dolambaçlı bir istikamette doğu-güneydoğu ya da doğu yoluyla güneydoğuya doğru yedi mil boyunca alçak tepeleri tırmanırken yolun her iki kenarında çok sayıda mermer blokları uzanıyordu. Neredeyse dikey eğimde ve kuzey yoluyla batıdan, güney yoluyla doğuya matrisli, killi ve talklı şistten oluşan iki alçak sırtı geçtik; yataklar hafif çarpık ve kuvars damarıyla kesişmiş durumda. Sağımızda yüksek ve engebeli kireçtaşı tepeleri yükselirken sol tarafta yüzeyleri ve zirveleri daha yuvarlak biçimde, aynı oluşumda alçak tepeler gözükiyordu. Bu kayda değer özellik farkı, büyük merkezi gölün var olduğu

sıralarda, sağdaki çorak tepe dorukları yüzeyi üzerinde kayalık sırt veya ada gibi dururken, daha aşağıda olan tepelerin su altında kalmış olmasından kaynaklanmış olabilir.

Ladik'ten ikinci üçüncü mil arasında tepe yamacında küçük bina harabeleri ile kaplı bir noktaya vardık. İçlerinde, yazılı pek çok mezar ayakları vardı fakat öylesine basit ya da bozulmuş bir yapıya sahiplerdi ki kopyalama girişiminde de dahi bulunmadım; hepsinin sonu MNHMHXCXAPIN ile bitiyordu. Yolun yukarısındaki tepe üzerinde benzer kalıntılarla dolu bir Türk Mezarlığı vardı: bu harabeler muhtemelen Laodikya kalıntılarından inşa edilmiş bir Türk köy ya da kasaba mevkiini gösteriyordu. Engebeli ve kısmen ağaçlık tepeleri dolandıktan sonra saat 11'de Sultan Dağdan doğu- kuzeydoğu yönde gerilen ve devamıyla Konya ovasının kuzey sınırını şekillendiren sırtın doruğuna vardık. Bir mesafe güneye koşan yol tabakalara ayrılabilen kayaların dikey kenarları üzerinden taşmıyordu; sol yanımızda harabe bir han görüldü. Geceye kalmış gezginler için halen daha bir barınak imkânı sunabilir. Yüksek çorak araziye geçtikten ve solumuzda ovaya açılan bazı dere yataklarını geçtikten sonra, büyük Konya ovasına inerken, birkaç mil boyunca kasvetli bir yüksek araziye çaprazladık. Saat birde şu an kuru sel yatağı kıyılarındaki başka bir hanı geçtik. Doğuya eğimli, topraksı kireçtaşı ve konglomerasında oluşan düz-tepe boyunca birkaç mil yolumuza devam ettik. Doğru ve güneydoğuya doğru epeyce bir alana sahip ova, değişik dağ kütleleriyle kuşatılıyor; isimlerini araştırmak nafileydi zira Türk sürücüler için her şey ya Ak Dağ ya da Kara Dağ oluyordu. Daha üzücü ve perişan bir manzara hayal edilemezdi. Etrafındaki tüm arazi tamamen kurumuştu ve ne sağdaki tepelerde ne de soldaki engin ovada ne bir ağaç ne de bir çalı görülüyordu.

Sonunda saat bir buçukta Konya bahçe ve minareleri görüş alanımıza girdi. Uzaklığımız sekiz dokuz mil. Çöl orta-

sında bir vahaydı sanki. Bahçeler, tepelerden ovaya uzayan ve koyu yeşil dar bir yığın gibi görünüyordu. Kademeli biçimde seyrekleşiyor ve sulanmaları için kullanılan su miktarının tükendiği yerde kesiliyordu; zira suyun hemen yakınları dışında yeşillik emaresi görülüyordu. Yağmurlu havada çamurdan dolayı geçit veremeyecek olan tozlu ova üzerinden şehre yaklaşıırken birkaç tahıl tarlası ve üzüm bağları ara ara karşımıza çıkıyordu. Dörde çeyrek varken, zengin Arabesk tarz örnekleri ve çok çeşitli fantastik mimari şekilleri gözler önüne sunan, oldukça Doğulu görünümüne sahip, türbe, tapınak, ibadet odası, tekkeye ve eski yeni güzel kabirlerin bulunduğu Konya Mezarlığına ulaştık. Bir kılavuz için bekledikten sonra şehir duvarlarının bir bölümü boyunca geçtik; son derece ilgi çekiciler ve iyi kesilmiş iri taş blokları ile kaplanmış ve bazıları korniş, bitkisel bezeme, aslan kafaları ve Arapça yazılarla zengin biçimde süslenmiş olan kare kulelerle güçlendirilmiş halleriyle aynı şekilde Arabesk görünüyorlar. Kafası kaybolmuş, dış duvara karşı yerleştirilmiş kocaman heykeliyle Herakles kulesi olarak adlandırılabilir bir tanesinin içindeki güzel bir kapıdan şehre girdik. Kahraman, üzerine aslan derisi serilmiş sopasının üzerine yaslanırken resmediliyor. Heykelin üzerinde, görünüşte Bizans olan, bir köşedeki tahta oturmuş bir imparator veya general ile birlikte alay halinde bazı figürleri temsilen yüksek kabartma bulunuyor; bunun da üzerinde bazı kalın Arapça yazılar mevcut. Duvarların içinde karşılaştığım ıssız duran sahneye hazırlıklı değildim. Konya'yı, girişinde muhafız ve savaşçıları ile koşturmaya ve trafiğin yoğun olacağı bir yer olarak düşünmüştüm ancak yıkım ve dağılmanın ilk sahnesi giriş yeriye ve kaleye doğru yükseldikçe harabe yığınları ve harap haldeki cami kümeleri artıyordu. Minareli minaresiz en az 20 cami kalıntısından geçtik. Bazıları çoktan dikeylikten çıkmıştı. Renkli çini ve hoş arabesk oymalarla kaplı bir tanesi müstesna bir güzelliğe sahipti ve girişi zengin biçimde süslenmişti. Şehrin bu

kısımında daha önce camilerin arasında durmuş, yumuşak ve parçalanabilir çamur tuğlalardan (kerpiç) yapılmış evler uzun zaman öncesinden bu yana elementlerin etkisine boyun eğmiş. Kalenin kendisi de neredeyse yok olmuş, sadece harabe duvarlar kalenin önceki sahasını işaretliyorlar. Bir kısmı da şimdi mezarlığa çevrilmiş. Öte yandan modern şehir ve pazarlar, konak veya Paşa Sarayı istikametinde daha doğuya taşınmış.

Konya'da üç dört gün kalmaya karar verdikten sonra kendimi temiz bir Ermeni evine yerleşmiş bulduğuma üzülmedim. Sahipleri her açıdan benim isteklerime göre kendilerini yerleştirme kaygısı içindeydiler. Konya ve çevresinin şu anki durumuna geçmeden önce, genç Cyrus'un Yukan Asya seyahati ile ilgili olarak özellikle Ksenophon'un açıklamalarıyla bağlantılı olarak, Frigya Paroreius içinden geçen yolun tarihi coğrafyasına dönmek istiyorum. Kısmen bu yerlerle ilgili bizim bilgisizliğimiz kısmen de eski zamanlarda şehir isimlerinin sıkça değişmesi durumundan kaynaklı olarak Apa-mea ile İconium arasında bu rotadaki bazı yerleri belirlemenin zorlukları sonucunda, her ne kadar şu anda Sardis'ten Apamea'ya ve yine İconium'dan Tarsus'a Cyrus rotası büyük kolaylıkla izlenebiliyor olsa da Küçük Asya coğrafyası üzerine yazan modern yazarlar, bu anlatıya ait bu kısmın doğruluğu konusunda kuşku duymuşlardır.

İyi ki bu ara mesafeyi tespit edebileceğimiz iki şey var; Ksenophon sadece ordunun içinden geçtiği yerlerin isimlerini vermekle kalmamış aynı zamanda fersah ve arşın olarak da mesafeleri eklemiştir ve bunların sayesinde onun doğruluğunu ona karşı gerçekleştirilen saldırılardan kurtarma ümidindeyim. Trabzon'dan Sinop'a Karadeniz kıyıları boyunca onunla seyahat etmiş ve bu bölgeyle alakalı verdiği detaylar konusunda tatmin olmuş olmam nedeniyle gerçekçi karakterinin her hususta dikkate alınması arzusundayım.

Ksenophon'a göre Cyrus'un iki iyi bilinen nokta arasında, Apamea'dan İconium'a rotası şöyledir:

	Stathmi. (?)	Fersah
Apamea'dan Peltae'ye .	2.	10
Peltae'den Ceramorum Agora'ya	2.	12
Ceramorum Agora'dan Caystri Campus'a.	3.	30
Caystir Campus'dan		
Midas Çeşmesinin		
bulunduğu Thymbrium'a	2.	10
Thymbrium'dan Tyriaeum'a	2.	10
Tyriaeum'dan İconium'a	3.	20

Albay Leake, Caystri Campus'un Tmolus Dağı'nın güneyindeki Cayster ırmağıyla sulanan yerle aynı olması gerektiğini, Tymbrium'un Sakarya'nın (Sangarius)¹ bir kolu olan Thymbres'in üzerinde bulunmuş olacağını düşünüyor. Verilen mesafelerle bu yerlerin konumlarını bağdaştırmanın imkansızlığı bir yana, Sardis'den Celaenae veya Apamea'ya yürüdükten sonra Cyrus'un tekrar Cayster'e dönmüş olması veya bu nehirden, Tüm Frigya sahası içinden yürüme esnasında bahsedilen herhangi bir ara yer olmaksızın Thymbres yakalarına varmış olması mümkün değildir.

O halde Kseonophon tarafından verilen mesafe ile harita üzerindikileri karşılaştırırken İconium'u bilinen başlangıç noktası olarak ele aldığımızda, kullanmış olması gereken hattı, Frigya Paroreius içinden gittiği yolu geriye doğru takip edelim, gerçek coğrafya yapısıyla ne kadar uyuştuğunu göreceğiz. İlk karar verilmesi gereken şey fersah uzunluğudur. Eski zamanlarda tüm ölçümlerde olduğu gibi bir derece keyfi olsa da stathmus kadar çok değildi. 'Geography of Western Asia' eserinde Rennell, eski fersahın iki buçuk

1 Tour in Asia Minör, p.60.

milden fazla hesapladığı modem Pers fersahı kadar uzun olmadığını belirtir; eski fersahın üç Roma miline veya iki çeyrek coğrafik mile eşit olduğu sonucuna varır. Öte yandan, İconium'dan Dana veya Tyana'ya olan mesafeyi, ilerlediği hat üzerinde bilinen diğer mesafeleriyle beraber Celaenae ile İconium arasındaki mesafelerini hesaplamada kullanılabilecek çok daha doğru bir ölçek sunan harita mesafeleriyle karşılaştırma yoluyla Ksenophon'un fersah uzunluklarını doğrudan da hesaplayabiliriz.

Ksenophon, Lycaonia ve Cappadocia bölgesi içinden, İconium'dan Dana ya elli beş fersah ölçümünü verir; Colossae'den Celaenae'ye (ikisi de iyi bilinen noktalar) mesafeyi yirmi fersah olarak belirler: tamamı yetmiş beş fersah eder. İki rakamı topladığımızda daha doğru bir ölçüm alıyoruz: Colssae'den Celaenae'ye uzaklık haritada elli iki coğrafik mil ve İconium'dan Tyana'ya ova boyunca düz çizgideki yol yüz beş coğrafik mildir. Bu iki mesafenin toplamı yüz elli yedi coğrafik mildir ki fersah olarak verilen yetmiş beş rakamı ile bölündüğünde fersah uzunluğu olarak 2.18 G.M sonucunu verir. Aynı yol üzerinde çıkarılmış Sardis ile Collossae arasındaki mesafe fersahın 2.73 G.M. olduğunu gösterir ki bu da aşırı biçimde fazla gibi görünür. Ortalamayı alacak olursak fersah uzunluğunun 2 buçuktan biraz daha az olduğunu kabul edebiliriz.

Bu verileri kullanarak Ksenophon'un gittiği rotayı İconium'dan geriye doğru takip edebiliriz: bahsedilen ilk yer İconium'dan 20 fersah veya 50 coğrafik milden daha az uzakta olan Tyriaeum; bu ölçümler haritada bizi tam olarak, Kilikya kralı Syennesis'in karısı Epyaksa'nın ricası üzerine Cyrus'un ova içinde ordusunu gözden geçirdiğini anlayabildiğimiz Ilgın'a getiriyor. Tyriaeum'un Ilgın'ın yakınında mevzilenmiş olduğu gerçeği Strabon'un Efes-Mazaca yolunu anlatımında doğrulanıyor; zira net biçimde onu Philomelium ile Laodicea arasına ve Lycaonia sınırları ya-

kınlarına koyuyor -Akşehir ile Ladik arasının tam ortasında bulunan Ilgın'ın konumuyla yakın biçimde örtüşen bir mevki. Ksenophon'un yanı sıra Tyriaeum'dan bahseden tek yazar Strabon'dur ve bu mevki lehinde bir başka iddiası da vardır. Daha önce Holmi'nin, Frigya Paroreius başlangıcında olduğunu söylemiştir, dolayısıyla Frigya Paroreius Sultan Dağ'ın batı ucuna düşecektir. Ayrıca, Holmi-Tyriaeum arasında 500 stadyadan fazla bir mesafe verir. Sultan Dağ'ı başlangıcından Ilgın'a olan mesafe haritada 55 mildir ve eski yazarlardan bize aktarılan mesafelere uyacak başka hiçbirisiyle ayarlayamadığımı da söylemek önemlidir. Albay Leake'in araştırmalarından anlaşıldığı kadarıyla Yunanlar, stadyum kelimesiyle her zaman 600 Yunan fitini kastetmek istemişlerdir”

Seyyah, bu ifadelerini bir takım arkeolojik veriler ile değerlendirmiş ve kentin çevresinin diğer bölgelerle olan bağlantısı hakkında da bazı bilgiler vermiştir. Değerlendirme niteliğini taşıyan bu bilgiler tam anlamıyla tarihi coğrafya çalışmasıdır.

Konya'ya dönelim: ilk gelişimdeki harabe binalarının üzüntü verici görünümünü daha önce dile getirmiştım. Şehrin merkezinde duran Uç Kale hızla parçalara ayrılıyor; duvarların taş cepheleri yerinde yok, muhtemelen Paşa konağını inşa etmek için götürülmüş, duvarlar hızla çürümeye durmuş. Kale tepenin zirvesinde Sultan Alaeddin tarafından yapılmış ve kurucusunun adını almış bir cami var. Bu tepeden özellikle batıya bakan yönde şehir manzarasından daha sıkıcı bir şey olamazdı; doğu tarafı daha yoğun biçimde nüfuslanmış ve daha az harabe halinde. Arabesk mimarinin pek çok güzel örnekleri arasında İnce Minare Cami (yıldızlara ulaşan minareli cami) kadar hiç birinden etkilenmedim. Bir taslağını çıkarmaya çalıştım ancak yaprak süslemeleri, oyma işi ve şekillerdeki ince zarafeti anlatmanın imkansız olduğunu gördüm. Aslında, Arap mimarisinin bu

kalıntıları, günümüzde Konya'nın en önde gelen ilgi odağı objeleri idi. Persia'daki çoğu gibi minareler genellikle camsı tuğlalar ve kırmızı ve mavinin daha baskın olduğu değişik renklerde tuğlalardan meydana geliyordu.

Bir başka ilgi çeken harabe, enkaz halindeki kuleleri, siperleri ve muhafazaları ile Gotik bir kaleye benzerlikler taşıyan batı duvar kısmını şekillendiren, eski bir Türk hapishanesi veya zindanıydı. Ahşap bir köprüyle (hedeğin içinde kale duvarı etrafındaki girişe çıkan bir platforma bu köprüyle ulaştım) geçilen derin bir kale hedeğiyle çevrilmişti fakat sekiz on adet mazgal deliği ile geçilmiş, köprünün karşısında, sadece 18 inç kalınlığında ufak bir göğüs siperi dışında düşmana açık durumdaydı. Ağır demir kapılardan içeri girerek kıvrımlı karanlık bir geçitten iç avluya geçtim: bütünü acınacak biçimde enkaz halindeydi ve zindanların anahtarlarını muhafaza eden birkaç aile yaşıyordu: zindanlar bana açıldı ve gösterildi. Çok loş bir görüntüsü vardı.

Ertesi gün, 1 Temmuz Cumartesi, şehrin tek meskun kısmı, pazarları, görmeye çıktım; Küçük Asya'nın başta gelen yöneticilerinden biri olan Hacı Ali Paşa'ya hürmetlerimi sunduktan sonra duvarlarla ilgili gezintime devam ettim. Kesin olarak Türk yapı mıdır ve aradaki birkaç kısmın daha erken bir döneme ait olma ihtimalleri bulunmasına rağmen giriş kapıları üzerindeki Arabesk süslemeler ve Arapça yazıtlar ile aynı tarih ve tarza ait oldukları görünüyor. Bu tuhaf tarzı ne kadar çok gördüysem yine Roma tarzının değişimi olan tam Bizans karışımı ile Gotik tarzın bundan türemiş olduğuna ikna oluyorum. Bu, Teutonic hevesiyle (Almanların kendilerini gotik tarzın orijini olarak görmeleri nedeniyle) sivri kemerin kuzey iklimlerin ürünü olduğunu ileri süren ünlü Alman arkeologun teorisine karşı durur çünkü eğimli destekler ve keskin çatılar Yunan veya İtalyan düz çatılarına göre yağmurun veya karın atılması için daha kullanışlıdır. Bu Gotik-Arabesk tarz orijinin, an-

tikacıların klasik Dorik tarzını köylülerin ahşap kulübe ve evlerinden aldıkları kadar açık biçimde Arapların tavır ve alışkanlıklarında görülebileceğini de düşünüyorum. Sekiz köşeli ibadethaneler, basık çatılar sivri kemer ve daha küçük binalar ki bunlara Ermeni topraklarında ve Konya'da sıkça rastlarsınız giderek incelen zarif sütunlarla birlikte, Arap ulusların geldiği göçebe kabilelerin çadırlı ikametgahlarına kadar izlenebilir.

Paşa konağı, geniş mezarlıklar arasından, tozlu ova üzerinde yükseltilmiş bir geçitle girilebilen şehrin doğusunda büyük ve dağınık bir binadan meydana geliyordu. Yıkık dökük bir haldeydi ve avlusu, daha da pasaklı hizmetçi kuyruğu ile dolmuş kirli bir ahşap koridorla çevreleniyordu. Vardığımda Paşa, odasında bir süre beklediğim genel sekreteri ile görüşüyordu: görüşme bittikten sonra Paşa namazını kılarken beklemek zorunda kaldım. Bu esnada bir Türk memurunun işini yürütmedeki sadeliği gözlemleme fırsatı buldum. Devlet bürolarımızdaki sekreterler, bir Türk'ün önemli meseleleri idare ederken sergilediği kolaylık ve açıklığı gördüklerinde eminim şaşırırlardı. Odasının kapısı her zaman açık ve postacı, hizmetçi ve adaylar sürekli olarak girip çıkıyorlar; fakat kabul edilmeliydi ki divanın köşesine emeklerken ya da odanın karşısına nargile taşırken sessiz ve ayakkaşız adımları ne gürültü ne de rahatsızlık veriyordu. Bu böyle sürüp giderken köşesine çömelmiş sekreter de kapıya gelen insanlara değişik talimatlar veriyor, kitaplara bakmadan para meselelerinde karar alıyor ve herhangi bir yana bakmadan emirler veriyordu. Zaman zaman, üzerine koyacak masa veya evrak çantası bulunmadığından eline buruşturmuş olduğu pürüzsüz kalın bir kağıt parçasına ayrılma veya teskere mısraı yazıyordu; fakat bunu yazarken, her bir satırın kendisinden önceki sahra göre normal yünden daha fazla uzaklaşarak kelimelerin hiçbir zaman kağıdın diğer yanına düz çizgide gitmemesi dışında son derece dikkatli ve nizami davranılıyordu. Bu tamamlandığında

zarf için yırttığı büyük bir kağıt parçasını eline alıyor, kocaman bir makasla kaba köşesini incelikle keserek ve her bir kırpmada bir terzi inceliğinde tekrar tekrar ölçerek dikkatli biçimde her iki kenarını birbirine benzer olana dek kısaltıyordu.

Paşa'nın huzuruna güzel ve iyi döşemeli bir odaya çıkarıldım. Hacı Ali Paşa yüksek mevkideki pek çok Türk gibi cesur ve dikkatli, yaşlı asil bir adamdı. Paşalığında olan yerler boyunca konaklama ve her türlü rahatlık konusunda yolculuğumu garanti edecek şekilde farklı yöneticilere emir vereceği vaadinde bulundu. Diğer taraftan pekte meraklı görünmüyor aksine bilgilendirilmemiş gibi duruyordu. Tüm düşüncesi ve meşguliyeti, paşalığı için ödediği büyük bedel için karşılığım nasıl alacağı sorusuna yönlendirilmişti. Tek alakalı ifadesi yönetiminin denize kadar uzayıp uzamadığını sorduğum zamandı: şu an değil ama yakında uzayacağını umduğu yanıtını verdi.

Temmuz, Pazar. -Bina, kaldırım ve Konya mezarlıklarında çokça gördüğüm kırmızı traktik taşın batıdaki dağların içinde bulunan iki saat uzaklıkta bir Yunan köyü olan Zillieh'den (Sille) geldiğini öğrenince, bazı jeolojik olguları gözlemlene ve Konya'nın sebze meyve ihtiyacını karşılayan bahçeleri görme ümidiyle hemen bugün oraya gitmeye karar verdim. Ovanın karşısına doğru iki millik yürüşün ardından tepe eteklerine vardık ve güneybatıya dönerek, sulama yoluyla suyun bittiği noktaya kadar ovaya uzanan bahçeler dizisine verimlilik sağlayan küçük bir ırmakla sulanan kayalık bir vadiye tırmandık. Vadi yukarı doğru gittikçe daralıyor ve nehrin dar bir kanala sıkıştığı yerde bahçeler son buluyor. Kayısı, dut, ayva ve kiraz buranın önde gelen meyveleri ve hepsi elbette standart ağaçlardan ve mükemmel tada sahipler fakat genelde küçükler. Köyün adı Boğazköy.

Buradan kuzeye dönerek birkaç mil boyunca, toprağın hafif doğasından ötürü köylülerin hasat esnasında köklerinden ayrılan birkaç zayıf buğday tarlası dışında genelde

çorak olan tepelerde ilerledik. Sonra birden batıya dönüp alçak bir kireçtaşı tepeler sırtını geçtik. 11.30' da, tüm volkanik görünümlere sahip ve rehber edinerek incelemeye geçtiğim tepesindeki harabe kalesi bulunan koni biçimindeki Kara Burca tepesinin doğu eteğindeki Sarayköy'e vardık. Tepenin zirvesi (ve bence içi de) kırmızı trakitten meydana geliyor ve çoğu yerde ona karşı pozisyon alan beyaz peperit veya volkanik kum fark ediliyor. Kuzey tarafta zirveye yakın, her iki kenarında birçok işaret olan kaya içinden çıkarılmış uzun bir tonoz ve daha da yukarıda kayaya kazılmış bazı odalar, mağara ve depolar bulunuyor. Depolardan biri suyla dolu ve içinde aşağıya doğru inen basamaklar mevcut. Bu yer Yunanlar tarafından büyük rağbet görüyor. Agiasma veya tapınak olarak anıyorlar ve çevre topraklardan her yıl ibadet için buraya geliyorlar. Dağın adı Agios Philippos: zirvesinde, girişe yakın, harabelerin küçük bir kısmı çimentosuz iri düzensiz bloklardan oluşarak kiklop görüntüsü veriyorlar. Duvarların geri kalanı daha modem görünüyor ve kaya doruğunun her yanına uzanıyor.

Saray köyden yaklaşık dört mil kadar kuzey-kuzeydoğu yönünde Zillieh'ye, porfirik balçık taş setiyle kesilmiş değişik türde peperit ve traktik konglomeralardan oluşan inişli çıkışlı bir araziden yol aldık. Tümüyle Yunanların mesken tuttuğu bu görkemli be büyük yer, her iki yanda yüksek noktaları şekillendiren trakit tepelerin içinde derin bir boğaza konuşlanmış. Evler, daha önce içlerinde pek çok mağaranın oyulduğu peperit üzerlerine inşa edilmiş. Kayaya karşı inşa edilmiş ve tek bir ağaç dahi görünmeyen, yapıldıkları topraktan kaynaklanan mor teraslarıyla düz çatılı kocaman evler tuhaf bir görüntü izlenim sunuyor. Bir Yunan, mağaraların daha önceki zamanlarda ev olarak kullanılmış olduğunu söyledi. Zillieh sakinleri tam bir özgürlüğün keyfini çıkarıyorlar ve Türklere tabi değiller: aralarındaki söylenti şu ki, Türkler İconium'u ele geçirdiklerinde Yunanlar sü-

rülmüş ve buraya yerleşmeye mecbur bırakılmışlar ve bu yüzden sekiz yüzün üzerinde evi içinde barındıran bu yerin yerlileri olmuşlar. Birkaç sikke bulma beklentisi konusunda ümidimin boşa çıktığı ve içinden geçen yolun sadece nehir yatağı olan bu köyden ayrılarak Konya ovasına ulaşana dek dar bahçeler arasından derin vadiyi indik. Ardından ova üzerinde beş mil kadar güneydoğu yönünde sürüş gerçekleştirip yeniden şehir duvarlarına kavuştuk.

Ksenophon onu Frigya'nın son kenti olarak gösterse de, Iconium genelde Lycaonia'nın başkenti olarak kabul edildi. Cicero'nun Atticus'a gönderdiği mektuplarından anlıyoruz ki onun zamanında önemli bir yerdi çünkü Kilikya'ya ilerleyişinde on gün orada kalmıştı. Iconium tarihi ile bağdaştırılan en ilginç durum, Antik Pisidia'dan ihraç edilmelerinin ardından Yahudi sinagogunda Paul ve Barnabas'ın vaizliği idi. Bu yeri terk etmeye de zorlandıklarında Lycaonia kentleri olan Lystra ve Derbe'ye kaçtılar. Şehirde ve bazı müstakil ev duvarlarında birkaç yazıt buldum."

Seyyah 3 Temmuz'da Konya'dan ayrılmıştır. Konya'dan Karapınar yönüne hareket etmiştir. Ayrılışını şu şekilde verir:

"3. Temmuz Pazartesi. - Karapınar volkanik olguyu görme kaygısında, daha kısa ama daha az aşınmış Obruk ve Sultan Han yoluna tercihen buradan Aksaray'a ilerlemeye karar verdim. Altıda yola çıktık. Bugünkü yolculuğumuz on iki saatlik mesafedeki İsmil'e idi fakat sekiz saatte vardık. Paşa konağımızı arkamızda bırakarak, doğu-güneydoğu istikametinde ilerledikçe tüm izleri kademeli biçimde kaybolan birkaç tahıl tarlası bulunduran düz ve çimli Konya ovasına girdik. Birkaç mil sonra arazi şu an yanık duran uzun otlarla kaplı fakat öyle görünüyor ki kışın tüm arazi sular altında kalıyor gibi. Ova şimdilerde kuru. Geniş bir göl bulma beklentisi içinde olduğumdan sürekli etrafa bakınıyordum ve sürekli olarak yarım mil ya da çeyrek mil ötede var oldu-

ğunu sanıyordum ta ki gördüğüm şeyin su değil de bu geniş ovada yakalandığım aldatıcı serap etkisi olduğunu fark edene dek. Uzaklardaki dağlar yatay üzerinde neredeyse görülemiyor ve arazinin kusursuz biçimde yassı oluşundan dolayı yeryüzü yüzeyinin yuvarlaklığı iyi bir şekilde fark edilebiliyordu. Şu an kuru olan yerlerde kışın üç dört feet derinliğinde su olduğu söyleniyordu.

Biraz daha ilerlediğimizde, saat 9’da serap etkisi daha da güçlendi ve çok daha aldatıcı bir hale büründü. Dimitri birçok kez çeyrek mil kadar önümüzde su gördüğünü haykırdı ve sürekli hayal kırıklıklarının ardından bir kez daha “Evet, işte bu kesinlikle su” diye haykıracak ve taze bir hayale işaret edecekti. Geri dönüp Konya’ya baktığınızda görüntü muhteşem, zira gerçeğinin altında minare ve ağaçların devrik resmi belirgin bir şekilde görülebiliyordu. Nehir veya göl yakalarının su yüzeyindeki yansımasıydı sanki. Gün ilerledikçe havayı sis kapladı. Az bir mesafedeki en ufak pürüz veya yüzeydeki engebe ve hatta küçük bir toprak yığını su serabına neden oluyordu. Bir mil veya daha fazla mesafede yatay çizgi üzerine yükselen bir ev veya herhangi bir nesne, tepesi tabanın bir kısmının kesilmiş gibi durması için gereken tek olay olan algılanabilir hava dalgasının üzerine yükselecek kadar yüksek olmadığı sürece havada asılı gibi duruyordu. Serap etkisi, rüzgar sayesinde suyun üzerindeki dalgalar gibi sürülen ki bu şekilde Kuzey ışığının dalgalı ve sabit olmayan huzmelerine benzer biçimde hareket eden bir serap oluşuyordu, sıcak soğuk hava katmanlarının dalgalanmasıyla güçleniyordu.”

GERTRUDE LOVHATIAN BELL

19. yy. seyyahları, bu yüzyıl öncesinde Anadolu’ya gelen seyyahlardan ayrılan bir takım özelliklere sahiptir. Bu yüzyıl seyyahlarının büyük bir kısmı Osmanlı devleti içinde

casusluk faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. İşte bu seyyah ve araştırmacıların içinde Gertrude Lovhatian Bell'in özel bir yeri vardır. Son zamanlarda bazı belgeseller ile de tanıtılan bu seyyah, Osmanlı Topraklarında İngiliz istihbaratı adına araştırma ve ajan faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu araştırmayla Anadolu'ya 20. yy. başında gelen ve Anadolu'nun pek çok bölgesini de gezen Bell ve onun Konya günlüğü hakkında bilgiler verilecek, Konya ve çevresinden çektiği fotoğrafları tanıtılacaktır². Bell, hakkındaki bilgiler bibliyografya bölümünde belirtilen araştırma ve yayınlardan derlenmiştir.

Bell'in Konya günlüğü ve mektuplarından bahsetmeden önce hayat hikâyesi hakkında biraz bilgi verelim. Gertrude Margaret Lowthian Bell, 1868 yılında Victorya İngiltere'sinde ayrıcalıklı bir ailenin ferdi olarak Durham County de doğdu. Babası Thomas Hugh Bell, tanınmış bir aileden geliyordu. Henüz üç yaşındayken annesini kaybetti. Babası birkaç yıl sonra yine seçkin bir aileden gelen oyun yazarı Florence Oliffe ile evlendi ve aile Redford yakınlarına göç ederek yerleşti. Gertrude, orta doğuyla ilgilenmesinde kıvılcım yaratan Arap Geceleri gibi öykü ve kitapları okuyarak büyüdü. İlk eğitimini evde alan Bell, daha sonraları Londra da çeşitli okullara devam etti. Üniversite eğitimini Oxford da tarih okuyarak tamamladı. Üniversite eğitimi yapan bir

2 Bell'in fotoğraf albümü, günlüğü ve mektupları bugün İngiltere'de Newcastle Üniversitesi arşivindedir. Konya ile ilgili fotoğraflar ve dokümanlar aynı üniversite de öğretim üyesi olarak görev yapan Dr. Mike Tabona'nın yardımıyla temin edilmiştir. Fotoğrafların kullanımına izin veren başta Newcastle Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr. Jim Crowe ve Dr. Mike Tabona olmak üzere ilgililere teşekkür ederim. Bell hakkındaki bilgiler bibliyografyada künyeleri verilen kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Bell'in günlüğüne ilişkin notlar ise <http://www.gerty.ncl.ac.uk/home/> internet adresindeki veritabanından sağlanmıştır.

kadın olarak alışılmadık birsiydi. Oxford’u birincilikle bitiren ilk kadındı. Okulu bitirdikten sonra Londra ve Yorkshire etrafında sosyal konularda çalışmalar yaptı. Çabuk kavrama yeteneği kararlılığıyla eşlenen Bell, seyahat etmeye karar verdi. Okuldan mezun olduktan sonra Avrupa’ya ve devamında da İran ve Irak’a yoğun seyahatler yaptı. Dayısı Frank Lascalles, İngiliz diplomat olarak İran’a atanınca, dayısı ile birlikte 1892 yılında Tahran’a gitti. İlk mektuplarını buradan coşku içinde yazdı. İlk kez çöl ile karşılaşan Bell, duygularını şu cümleler ile açıklar:

“.....millerce hiçbir şey yok,hiç bir şey yetişmiyor.

.....soğuk kasvetli rüzgar hafifçe yayılıyor.

.....çıplak dağlar karla taçlanmış ve sel sularının derin izleri ile çizilmişti.

Buraya gelene kadar çölün ne olduğunu asla bilmiyordum”

İzleyen yıllarda dağcılıkla ve dünya turları ile ilgilenmeye başladı. İlki 1897-1898, ikincisi ise 1902-1903 yıllarında olmak üzere iki dünya turu gerçekleştirdi. Bu dönemde Avrupa’da prestijini de artıran Bell, Alplere tırmanan kadın olarak ün kazandı. Fakat Gertrude, çölden ve insanlarından o kadar etkilenmişti ki sonraki yıllarda Kudüs’e gitmeye karar verdi.

1899 yılında Kudüs’e arkadaşlarına yaptığı ziyaret sırasında Arap halklarına olan sevgisi ve ilgisi hayat akışını değiştirdi. Bu süreç içinde Arapçayı ve onların arkeolojik yerleşmeleriyle kültürlerini öğrendi. Kudüs ve 100 millik çevresini deve sırtında dolaştı. Bir kadın olmasına karşılık çok cesur birisiydi. Arap yarım adasında çölün derinliklerine seyahatler yaptı. Bu dönemde pırıltılı yazılmış parlak yazılarıyla batı dünyasına Arap çöllerindeki esrarengizliği tanıttı. Birkaç takma isim kullanmasına karşılık Araplar ona “Çölün Kızı” ve “Irak’ın Taçsız Kraliçesi” isimlerini verdi.

Sonraki yıllarda Gertrude, orta doğudaki Roma ve Bizans Uygarlıklarının yerlerini tespit etmek için araştırma yapan Fransız Arkeolog Saloman Reinach ile birlikte çalıştı.

Bell'in gezisini gerçekleştirdiği dönem Orta Asya coğrafyasının şekillenmeye başladığı, yeni devletlerin kurulduğu bir dönemdir. Onun incelemeleri, Osmanlı yönetiminin yetersizliğinin anlaması ve geniş kapsamlı tanımlamaları sadece onun kitabı *"The Desert and the Sown"* için değil aynı zamanda İngiliz Hükümeti içinde yararlı olacaktır.

Mart 1907 de Bell, arkadaşı arkeolog William Ramsay ile birlikte Anadolu'ya seyahat etti. Bu seyahat ortak hazırladıkları bir kitapla sonuçlandı. **A Thousand and One Churches** adlı kitap da onların ortaklaşa yaptıkları arkeolojik kazılar hakkında bilgiler bulunuyordu. Bu seyahatin notlarını **Amurath to Amurath** adlı eserinde yayınlayan Bell, bu seyahat döneminde Konya'ya da uğramıştır. Bu gezisini İngiltere'de sonuçlandıran Bell, İngiltere'de kadınların oy hakkı ile ilgili şiddetli tartışmaların olduğu bir dönemde pek çok seçkin kadın gibi davranmış, *"anti suffrage movement"* hareketine destek vermiştir.

Bell, biraz da bu tartışmalardan kaçmak istemiş olsa gerek, 1909 yılında yeni bir kitabı için Ortadoğu'ya yeni bir gezi planladı. Mezopotamya'nın haritası yapılmamış ıssız bölgelerini dolaşmak istiyordu. Bu amaçla Ocak 1909 tarihinde Mezopotamya'ya yeni bir gezi yaptı. Bu sırada Geç Hitit dönemine ait Kargamış da önemli keşifler ve incelemelerde bulunarak, ünlü Ukhaydır Sarayı ve çevresindeki binaların ölçülerini aldı. Burada da kısa süreli de olsa kazılar yaptı. Daha sonra *"Necef'den sonra Antik dünyanın bu kadar yakınına geldiğimi nadir hissettiğim sıra dışı bir yer Babylon"* diye tanımladığı şehre gelmiş ve sonrasında tekrar Kargamış'a dönmüştür. Bell, Kargamış'da iki İngiliz Arkeolog'u ile buluşmak üzere bekler. Bunlardan birisi ünlü İngiliz arkeolog ve ajanı Arabistanlı Lawrence olarak da bilinen T.E.

Lawrence'dı. Bell, günlüğünde Lawrence için ilginç birisi şeklinde tanımlama yapmıştır.

Bu dönemde, İngilizler Ortadoğu'da daha aktif siyaset izlemeye başlayacaktır. 20. yy. başında Almanlar, finansmanını da kendilerinin yaptığı Berlin-Bağdat arasında demiryolu inşasına başladılar. Böylelikle Osmanlıyla yakınlaşırlar. Bu durum, Anglo Persian Petrollerinin paylaşım anlaşmasını imzalayan İngilizleri dehşete düşürdü. İngilizler, Arap kabilelerini Osmanlıya karşı organize ederek isyanlar çıkarmak suretiyle bu işbirliğini bozmayı amaçlıyorlardı. Savaş çıkması halinde Arap kabileleri arasında kendilerine destek verecek güçlü taraftarlarının olduğunu farkında olan İngilizler, böylece yeni kurulacak devletlerin temellerini attılar. Savaşın çıkmasıyla birlikte Osmanlılar Almanlarla müttefik olunca, Ortadoğu'daki çıkarları konusunda kaygıya kapılan İngilizler, Bell'in Mezopotamya ve Arap kabileleri arasında gerçekleştirdiği çalışmaları Kahire'deki İngiliz Askeri Operasyonlar direktörleri tarafından hatırlandı. Bell, Osmanlıların Arap kabileleri üzerindeki hâkimiyetini kaybettiğini biliyordu. Bu durumdan İngiliz ajanları vasıtasıyla Arap kabilelerinin Türklere karşı kışkırtılarak isyanlar çıkarılmak suretiyle faydalanılabileceğini tavsiye etti.

İngilizlerin bu gün bile aktif oldukları Ortadoğu siyasetinin kurucusu ve planlayıcılarından birisi olan Bell, Arap kabilelerini tanıması sebebiyle 1915 yılında İngiliz istihbarat adına Kahire'de Savoy Otel de resmen görevli olarak çalışmaya başlar. Lawrence ve diğer ajanların temin ettikleri coğrafi bilgi ve haritalar bu merkezde toplanıyordu. Buradaki görevi Türklere karşı Arapların seferberliğini sağlamak için bilgiler toplamaktı. Bell, Arap kabileleri hakkındaki bilgileri burada ayrıntılı bir biçimde tasnif etti. Onun insanı şaşırtan hatıraları Arap kabilelerinin soyları, nesiller arası bağlantı, arazi, su kaynakları gibi faydalı bilgileri içeriyordu. İngilizler Araplar arasında en güçlü insanlardan birisi olan Mekke

Şerifi Hüseyin ile görüşmeleri sırasında Bell'in, bu bilgilerinden faydalandılar.

Savaş sırasında bilinmeyen toprakların, suyollarının ve demiryolu hatlarının haritalarını çıkarmanın yanında, Türklere karşı iş birliği için Arap kabilelerini örgütlemeye başladı.

Nihayetinde Arap yarımadasında Türklere karşı elde edilen başarının Mezopotamya'da da yapılması gerekiyordu. Ordu için erzak, gemiler için petrole ihtiyaç vardı. Böyle stratejik bir noktanın kontrolü ise Türklerin elinde bulunuyordu. Bell, Mezopotamya bölgesindeki kabileleri Türklere kaşı ikna etmek üzere 3 Mart 1916 da Basra'ya gönderildi. İngiliz istihbaratı adına, **Sir Percy Cox ve Sir Arnold Wilson** himayesi altında bu bölgede faaliyetlerde bulunur. 1916 baharında İngiliz ordusu Bağdat'a doğru yürüyüşe geçer. Ancak ordu yolda Türk ordusu ve Arap kabilelerinin baskınlarıyla karşılaşmasının yanında, açlık, haritasız çöl ve bataklık şartları yüzünden ciddi zorluklarla karşılaşır. Bu durum karşısında Percy Cox, ümitsizce Bell'in tavsiyelerine kulak verir. Bu tavsiyeler sonrasında İngiliz ordusu Basra'da sıkıştığı ortamdan kurtulur. Sonuçta İngilizler Bağdat'ı 1917 senesinde ele geçirdiler.

1916 yazında eski düşmanlıklarını geride bırakan Arap kabileleri güçlü ve açık göz lider Faysal'ın önderliği altında birleşti. T.E. Lawrence'ın danışmanlığında hareket eden Faysal, Hicaz, Filistin ve Suriye cephelerinde Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı. İngiliz destekli Arap başarılarının ardında 1915 yılında Kahire'de Gertrude Bell tarafından yazılan raporlar yatıyordu. Bell, Lawrence'ın aksine başarılarının reklâm edilmesinden hep kaçınmıştır. Hatta ailesi tarafından kendisi hakkında gazetelere verilen demeçler için dahi ailesini azarlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu

üzerinde İngilizler ve Fransızlar arasında gizli bir anlaşma imzalanmıştı. İngiliz ve Fransızlar Osmanlı boyunduruğu altında yaşayan Araplara belirli bir süre sonunda milli parlamentolarını kurma ve nihayetinde de özgürlük verme vadedinde bulundular. Böylece Arap dünyası daha büyük bir karmaşanın içine sokuldu.

Bağdat'ta İngilizlerin kontrolü altında bulunan bölgede halkın büyük çoğunluğu bir Arap emir tarafından yönetilmek istiyordu. Fakat kim olacağına henüz karar verilememişti. Kürtler kuzeyde bağımsızlık isterken Şii'ler ve Sünnilerin her ikisi de kendi mezheplerinden bir dini lider tarafından yönetilmeyi arzuluyordu. Diğer yandan Yahudiler her iki fikre de sıcak bakmıyor, bazı Osmanlı sempatanları da anti-İngiliz kampanyası oluşturmaya çalışıyordu. Bu durum karşısında nasıl hareket edeceğini bilmeyen İngilizler Ocak 1919'da Bell'den Irak'ın geleceğine yönelik bir rapor istedi. Irak'ın bütün unsurlarını Siyonizm'de dahil olmak üzere inceleyen rapor sonunda Bell, Arapların asla kendilerini yönetemeyeceklerine inandı. Günümüz Ortadoğu'sunun en çarpıcı nihai yönetimi olan "kaos" böylelikle onun tarafından atıldı.

Savaş yıllarında ve sonrasında Irak'ın Osmanlı topraklarından ayrılması için mücadele etmiş ve nihayetinde Irak devletinin kurulmasında önemli gayretleri olmuştur.

1919'da Paris Konferansının önemli delegasyonundan birisi olan Bell, bu toplantıda yeni Irak devleti sınırlarının belirlenmesini istedi. Irak'ta tahta çıkan ilk hükümdar 1.Faysal'ın da hanedanı olan Haşimi hanedanlığının kurulmasında önemli katkılar yapmıştır. 1. Faysal'ı Irak Kralı olarak tahta çıkarmıştır. Onun bu çalışmaları Irak Kralı tarafından da ödüllendirilmiş, uzun yıllar kralın danışmanlığını yapmıştır. Savaştan sonra çalışmalarına Ortadoğu'da devam eden Bell, İngiliz istihbaratının Ortadoğu'dan sorumlu komiseri olmuştur. 1920'de Irak'da **British High Commis-**

sion için **Oriental Secretary** olarak görev yapmıştır. 1921’de Winston Churchill’in Koloni Sekreterliği yaptığı sırada, Mezopotamya’nın geleceğine karar vermek için Mısır’da toplanan konferansta Ortadoğu’nun en büyük uzmanı olarak görevlendirildi. Bell’in, Ortadoğu’da İngiliz Hükümeti adına yaptığı çalışmalar, İngiliz parlamentosunda da yankı bulmuş ve neticesinde Kraliyet Komutanı (CBE) nişanı ile ödüllendirilmişti.

Arkeoloji ve Sanata olan ilgisi sebebiyle, Irak’ta müzelerin kurulması, eski eserlerin toplanmasına yönelik olarak çalışmalar da yapmıştır. 1923-1926 yılları arasında Bağdat Müzesi’nin kurulması için çalışmıştır. Daha sonrasında Irak’ın Antikite Direktörlüğünü görevinde bulunmuştur. Bu çalışmaları sırasında Irak’tan topladığı bazı tarihi eserleri de ülkesine göndermiştir. Bugün **British Museum**’da sergilenen Irak kökenli eserlerin bir kısmı Bell’in yardımlarıyla toplanmıştır.

Irak’ta görev yaptığı yıllarda **Review of the Civil Administration in Mesopotamia** dergisini yayınlamıştır. Bu yayınının dışında Bell’in özellikle tarihi eserleri ve gezilerini anlatan başka yayınları da bulunmaktadır. Yayınlarından bazıları şunlardır:

- **Safar Nameh**, 1894. (Seyahat eskizleri)
- **Poems from the Divan of Hafiz**, 1897
- **Desert and the sown, by Gertrude Lowthian Bell. With many illustrations and a map.**, 1907. (Suriye seyahatini anlattığı kitabı)
- **Churches and monasteries of the Tur `Abdin / Gertrude Bell ; with an introduction and notes by Marlia Munnell Mango.** 1909
- **The Thousand and One Churches**, 1909. (Bir Bizans Yerleşmesinde yaptığı kazıları anlatan bir kitap)

- **Amurath to Amurath**, 1911. (Anadolu’da yaptığı seyahatleri anlatmıştır.)

- **The Palace and the Mosque of Ukhaidir**, 1914.

Hiç evlenmeyen ancak bir kez nişanlanan Bell, hayatının sonuna kadar yalnız yaşayacaktır. Nişanlısını Çanakkale savaşında kaybeden Bell’in Osmanlı düşmanlığının altında yatan kinin sebebi olarak bu gösterilmektedir. Yalnızlık ve sağlığının da bozulması sebebiyle bunalım geçiren Bell, 12 Temmuz 1926 da yüksek dozda uyku hapi alarak intihar etti. Cenazesi Bağdat’a gömüldü. Ölümünden bir yıl sonra 1600 sayfayı bulan mektuplarını üvey annesi yayınladı. (**The letters of Gertrude Bell, selected and edited by Lady Bell ...**, Newyork, 1927) Bell, gezileri sırasında çok sayıda fotoğraf çekmiş ve 16 defterden oluşan günlük tutmuştur. Yaklaşık 9600 civarındaki fotoğrafın tamamı 1962 yılından beri Newcastle Üniversitesindedir. Zaman zaman yayınlanan bu fotoğraflar ve mektuplar Prof.Dr. James Crow başkanlığında hazırlanan bir arşiv projesi olarak veri tabanına aktarılarak internet ortamında kullanıma sunulmuştur.

Bell’in fotoğrafları özellikle Ortadoğu ve Anadolu için önemlidir. Çünkü 20. yüzyıl başında mevcut olan pek çok tarihi eser günümüzde ya tahribat nedeniyle yok olmuş ya da orijinalitesini kaybetmiştir.

Gertrude Bell’in her ne kadar mektupları yukarıda da belirtildiği gibi üvey annesi tarafından yayınlanmışsa da bu çalışmada eksikler bulunmaktadır. Ancak Newcastle Üniversitesi Bell’in bütün mektupları ve günlüğünü derleyerek internet ortamına aktarmıştır. Bu araştırmada kullanılan mektuplar ve günlük Newcastle Üniversitesi’nin sitesinden alınmıştır. Site bir veri tabanı şeklinde olduğu için Konya ile ilgili mektup ve günlüklerin indeksi rahat bir biçimde taranmıştır. Konya ismi, Bell’in günlüğünde 29, mektuplarında ise 34 yerde kullanılmıştır. Ancak bunların bir kısmı sadece

Alaeddin tepesinden İnce Minareli Medrese ve Çevresi (G. Bell)

seyahatin diğer bölümlerinde sadece Konya isminin kullanıldığı bir anı veya yön tarifi yaparken geçmektedir. Günlükte Konya ile ilgili bölüm 17-19 Mayıs 1905 ve 9 Mayıs-24 Temmuz 1907'dır. Bell'in, Konya ya geldiği andan itibaren düzenli bir günlük tutmadığını görüyoruz. Günlüğün yukarıda belirtilen tarihler arasındaki bölümleri doğrudan Konya ile ilgilidir. Konya'ya geliş tarihinden itibaren mektup ve günlüklerinde verilen bilgiler şunlardır:

Konya, Bell'in nazarında önemli gördüğü bir şehirdi. Kenti bir istasyon olarak kullanan Bell, kent çevresindeki yakın yerleşmeleri de ziyaret etmiştir. Ne kadar süre Konya'da kaldığını kesin olarak bilinmeyen Bell'in, 1905 ve 1907 yılı baharında olmak üzere iki farklı tarihte kente geldiği günlüğünden anlaşılmaktadır. Ereğli üzerinden Konya'ya gelen Bell'in yanında Fattuh isimli bir Arap tercüman da

bulunuyordu. 15 Mayıs 1905 tarihli günlüğünde Ereğli hakkında biraz bilgi verir.

“12 de Ereğli’ye vardık. Doğruca Fransızlar tarafından işlenen otele gittik. Otel temizdi. Ereğli pis ve sıcak bir yerdi. Bütün öğleden sonra kapının önünde oturdum. Çaydan sonra dışarı çıktım. Harika bahçeler ve mavi gökyüzünde bir band şeklinde uzanan hoş minareler dikkat çekiciydi. Minareler şimdi kışla olarak kullanılan büyük tonozlu bir yapının yanındaydı. Burada çok karlı bir iş olan, badem yetiştirilmesi için toprak satmaya çalışan Shreider ile akşam yemeği yedik. Avusturya’lı Yahudi, Rosa Blanc için resimli bir posta kartı yazdım.”

Ereğli’de karşılaştığı Herr Bachus adlı Alman Mühendisle Anadolu’da kurulacak demiryolu hatlarının güzergâhları ve problemleri hakkında konuşur. Adana-Ereğli hattının çalışması, Urfa-Musul arasında hattın kum zemin, Beyşehir hattının ise balçığa benzeyen zemin suyu nedeniyle zorla inşa edildiğini anlatır.

Ereğli’den sonra 17 Mayıs 1905 tarihinde Konya’ya gelen Bell, burada kaldığı süre içinde kentin ve önemli anıtların fotoğraflarını çekmiş, bir diğer İngiliz Araştırmacısı W. Ramsay için planlar çıkarmış, yapıların ölçülerini almış ve bazı Latince ve Arapça kitabeleri kopyalamıştır. Şehirdeyken İngiliz Konsolos Doughty Wylie ve eşi ile Alman Konsolos Löytved ile karşılaşmış ve bunlarla bir kaç kez sohbet etmiştir. İngiliz Konsolos Doughty Wylie ve eşinin fotoğraflarını çekmiştir. *“Yıllar önce yüksek bir maaşla Konya’da çalışması teklif edilen Löytved”* hakkında kısa bilgiler verir. Kentte Hüsnü Bey, Savoie ve Trat isimli Araplarla karşılaşır. Bunlarla demir yolu inşası hakkında konuşur. Onlara göre Almanlar çok cimri ve çok fazla bencildi. Aynı gün Bell, Ramsay’la toplumların dejenerasyonu üzerine konuşur.

Çok sıcak bir gün dediği 18 Mayıs 1905 tarihinde yardımcısı Fatuh, yorgun ve hasta atlarını satar. Bell, sabah erken-

Eflatun Mescidi ve Saat Kulesi (G. Bell)

den Sırçalı Medrese ve Karatay Medresesi'nin kapısında bulunan Arapça kitabelerin kopyasını çıkarır. *"Bütün günümü Ramsay için(ismi metinde verilmemiş) kilisesinin ölçüsünü alarak geçirdim"* dediği bir yapı ile ilgilenmiştir. Bell'in ilgilendiği ve fotoğraflarını çektiği bu yapı, günümüzde yeri dahi tam olarak bilinmeyen Meram Kilisesi olmalıdır. Kilisede işleri bittikten sonra Konsolos Löytved'in karısının bulunduğu bahçeye doğru giden Bell, burada kaysı ağaçlarının altında harika bir yerle karşılaşır. *"Toz ve sıcaktan uzak harika bir yer"* diye tanımladığı bahçede, özel su sisteminin bulunması Bell'i şaşırtır. Çünkü Konya'da o tarihlerde su sistemi bulunmuyordu. Bell bu durumu, şehirde hiç kimseye su borusuyla evine su getirme izninin çok fazla su kullanılmasını diye verilmediği şeklinde açıklar. Konya'da kaynaklardan gelen suyun tamamıyla tuzlu ve acı olduğunu yazar. Konya ve şehir hakkında kısa bilgiler verir.

"Bundan sonra Löytved'lerle akşam yemeğindeyiz. Onların balkonunda yemek yedik. Ayışığı altında çifte minarelerin ötesinde bütün gizemiyle camii kubbeleri ve harabe şehir duvarlarıyla Konya, harika görünüyordu. Löytved daha çok Alman girişimciler hakkında konuştu. Alman girişimcilerin çok fazla konuştuklarını fakat hiç bir şey yapmadıklarından yakındı. Almanlar Anadolu'da hiç önemsenmiyordu. Sözde demiryolu hattı Almanların bile değildi, Hat Osmanlılara aitti."

Löytved Anadolu'daki Almanların sayıca azlığından da yakınır. İstanbul'dan Konya'ya kadar olan bölgede Almanların sayısının 10 geçmeyeceğinden dem vurur. Hatta demiryolunun Ankara'daki müdürünün de İsveç Fransız olan Huguenin olduğunu belirtir. Bell, Löytved'den edindiği bilgileri özel bir biçimde kaydeder. Özellikle demiryolu hattı hakkındaki düşünce ve tartışmaları ayrıntılı bir biçimde anlatır. *"Löytved, Alman firmalarının Anadolu'da tarım makinelerinin gerekliliği konusundaki girişimlerine yetersiz olmaları sebebiyle acıyordu. İngiliz firmaları ise henüz ajantala-*

Sille Aya Eleni Kilisesi batısı (G. Bell)

rını bile göndermemişti.” Diyen Bell, kendisi beğenmese de Löytved’in İngilizlerin koloni fikirleri ve süreçlerine hayran olduğunu söyler. Bell ve Löytved arasındaki sohbet Osmanlı hükümeti ve padişahına doğru yönelir. Löytved Abdülhamit hakkında dikkat çekici bir söz söyler, “Her ne olursa olsun Abdülhamit için bir şey söylenebilir. O da gelecekte muhtemelen büyük bir figür olarak anılacaktır. Askerlerini tamamen yeniden silahlandırdı. Onun reform çalışmaları sırasında ülkede demiryolu ve yollar gibi pek çok olumlu gelişme ortaya çıktı. Henüz ülkeye bir peni bile borç yüklememi.” Löytved’in bu tespitleri Bell üzerinde olumsuz etki yaratır. Konuşma sırasında bir ara Löytved Osmanlı’nın bölünmesinin daha faydalı olacağından bahseder. Çünkü ona göre Türkiye’nin parçalı bölünmesi ülkeyi güçlendirecektir. Konuşmaya katılan tek Türk olan Hüsne Bey’in, bu fikirleri protesto ettiğini günlüğüne kaydeder.

Sille Aya Eleni Kilisesi güneyi (G. Bell)

Löytved Osmanlı toplumunun vatansever kavramından anladıkları hakkında da bir takım tespitlerini aktarır. *“Löytoed, yurtseverliğin çoğu aydın Türk tarafından bile bilinmediğini söylüyor. Osmanlı vatandaşı sadece küçük bir yer olan onun memleketi doğduğu yer için vatanseverdir. O(nlar) Japonlar gibi milli vatanseverlik konusunda hiç bir şey bilmiyor.”*

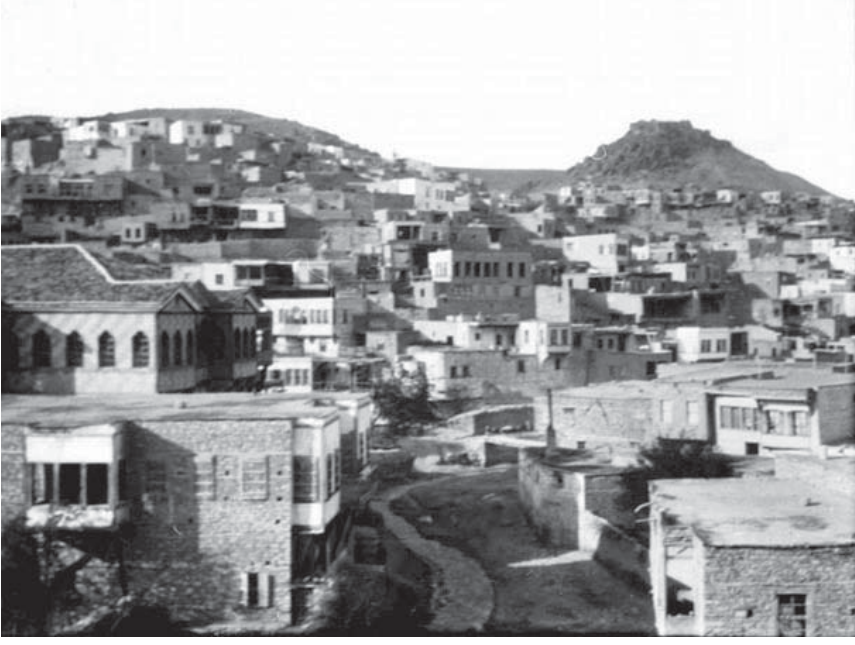
Daha sonra Bell, Löytved’in yanından ayrılır ve kaldığı otele geldiğini günlüğüne yazar. Günlüğüne sadece konuşmayı değil gün içinde edindiği bazı bilgileri de aktarır. Bunlar içinde tren ücretleri, trende uygulanan haremlik uygulaması Bell’e en ilginç gelen durumlardandır. Löytved, Almanların Ortadoğu’da yapmaya çalıştıkları Koloni tarzı yerleşmeleri ise küçük dini girişimler olarak tanımlar. Bell, Löytved’in dedesi Hartegg’in Haifa’da 50 yıl önce ilk Alman koloni yerleşmesini kurduğundan da bahseder. O günün

Sille Çay Camii (G. Bell)

sonunu anlatan notlar ise yine demiryolu hattı ile ilgilidir. Alman demiryolu hattının körfezde son durağının neresi olacağını sorarak konuya nokta koyar.

Bell, iki yıl sonra tekrar gelmek üzere Konya'dan ayrılır. Konya'dan ne zaman ayrıldığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1907 yılı bahar aylarında tekrar Konya'ya gelen Bell, bu seyahati sırasında Konya'ya gelmeden önce 4 Nisan 1907'de Kudüs'te Faik Paşa ile görüşür. Faik Paşa'nın 16 yaşındaki kızı Bell'e Konya'nın fotoğraflarını gösterir. Bu fotoğraflar Bell'in, çok fazla dikkatini çeker. Bell'in 1907 yılında Konya'ya hangi tarihte geldiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Mayıs ayı içinde Konya'da olduğu bilinen Bell, günlüğünde Konya hakkında ayrıntıya girmeden önce çevresindeki yerleşmeler hakkında bilgiler vermeye başlar. 7 Mayıs 1907'de Ilgın yakınlarındaki Efla-

Sille kent merkezi (G. Bell)

tun Pınarı çevresinde dolaşır. Yanında önceki seyahati sırasında da kendisine eşlik eden, Fattuh bulunmaktadır. Bell, bu gezisi sırasında çevredeki yerleşmeleri haritasına işler. Yonuzlar (Yunuslar) Köyü hakkında bir takım bilgiler verir. *“Bir niş şeklinde tepenin üzerinde bulunan köy bir ırmakla ikiye bölünmüştür. Şimdi mısır tarlaları ve meyve bahçeleri arasında bulunan harabeleri seçmek imkânsız gibi görünmektedir. Taze elmalardan olan kahvaltımızı yedikten sonra köye gittik. Köprü eski taşlardan, bütün köydeki yapılar iyi kesilmiş taşlarla yapılmıştı. Kaynak gürültülü bir çay şeklinde akıyordu. Yakınında bir yazılı bir kaya vardı. Kilise harabelerinin nerede olduğunu anlayamadım.”* Bell daha sonra köyden ayrılarak Kızılören tarafına doğru gider. Burada kervansarayın harabesini ve yol üzerindeki bir Roma Dönemi mil taşını görür. Bell, hanın yakınında kamp kurar. Sonra ağır eşyalarını bir araba ile Konya’ya

Sille (G. Bell)

gönderir. Kendiside buradan sonra Kilisra'ya doğru gider. 8 Mayıs 1907'de köyden yeni bir taşıyıcı hayvan aldıktan sonra Ramsay için Roma dönemi yolunu bulmak amacıyla yola çıkarlar. *"Vadinin aşağısında ve vadi boyunca uzanan eski Konya yolunu gördüm. Roma dönemi yolunun izi açıkça görülebiliyordu. Eiret (Eyret) yakınlarında büyük bir harabenin izlerini gördüm. Evlerde çok eski taşlar kullanılmış, Bu taşların bazılarında kaba oyulmuş ve işlenmiş daha çok haçlardan oluşan süslemeler görülmektedir. Cami duvarlarında pencere lentoları ve avluda çifte sütunlar görülüyor"* şeklinde tanımladığı spoliyen malzemeler hakkında bilgiler verir. *"Bazalt kaya üzerinde taş kaplı yol"* şeklinde tanımladığı güzergah üzerin güneye doğru seyahatine devam eder. Bell, bu yolun Roma dönemine ait olmadığını sanmaktadır. Bulumya adlı köyün hemen yukarısında gördüğü bazı kaya oyma mekânlar ve üstlerindeki harabe duvarlar dikkatini çeker. Bell, bu güzergâh üzerinden Kilisra'ya gider. *"Köyün kendisi kayanın içinde ve arasın-*

dadır” dediği Kilisra, Bell’i en çok etkileyen yerleşmelerden birisidir. Köyün evlerini peteğe benzetir. Kilisra’da iki gün kalan Bell, köyde cami yakınında “pis kokulu” bir oda kiralar. Dinlenip yemek yedikten sonra dışarı çıkan Bell, köyün kuzeyindeki kaya oyma mekânları görür. Bell bu mekânları “açık bir biçimde” ev olduğunu, içinde nişler ve şömine ocaklarının bulunduğunu belirtir. “Binaların kapıları genelde karedir. Bazıları kemerli, kapının etrafı kaba kitabeli, bazılarıysa alınlıklıdır. Bazıları bir revakın içinde kayadan kesilerek oluşturulmuş cepheleri vardır. Bütün kayaların büyük bir kısmının ön cepheleri kopmuş, arka tarafları ayaktadır. Hemen hemen hepsinde duvarlar boyunca divan sıraları, şöminelere benzer fakat bacası bulunmayan derin nişler vardır. Çoğu küçük pencerelere sahiptir” Bell, köyün içindeki bu harabeleri inceledikten hemen sonra vadinin karşısındaki kaya oyma mekânlara gider. Buradaki bazı mağaraların kapılarındaki kemerlerin üzerinde kitabelerin bulunduğunu söyler. Genelde basit tonozlarla inşa edilmiş kaya oyma mekânlardan köyün doğusunda bulunan bir kaçının imitasyon nervürlü tonozunun bulunduğuna değinir. Bu tarzda yapılmış kaya mekânlarının mezar yapısı olabileceği üzerinde durur. Buna gerekçe olarak da zemindeki mezar benzeri oyukları gösterir. “Köyün aşağısındaki vadi de nişlerin içindekilerin birisi kaba at nalı kemerlidir. Ve bunlardan bazıları Sille’deki şapelle benzerlikler göstermektedir.” Köyün evleri hakkında da bilgiler veren Bell, evlerin kaya oyma evler gibi birbirleri arasında merdivenler bağlı olduğunu anlatır. Kilisra’da kaldığı günlerde ailesine bir de mektup yazar. Mektupta şunlardan bahseder;

“9. Mayıs 1907 Kilisra,

Bugün Konya’dayım. Fakat burada bir gün daha fazla kalmamı gerektiren önemli eserler buldum. Sise ve yağmura rağmen dün yüksek bir dağın tepesine tırmandık. İlk bir saat muhtemel demiryolu hattını izledim. Etrafı harabelerle çevrilmiş ve eski taşlarla yapılmış bir köy dışında hiçbir şey bulamadım. Bu köy önemli bir

eski yerleşim olmalıdır. Muhtemelen tarihi yol izi bu köye yönelmişti. Görünüşe bakılırsa, Kiepert'in haritalarında şüpheli bir biçimde işaretlendiğinden olsa gerek, daha önce hiç kimse buraya uğramamıştı. Bu yüzden kitabeleri kopyaladım ve eğlenceli bir at yolculuğu yaptım. Büyük yaylalar ve yazlık otlaklar çok dik kayalıklar boyunca bize eşlik etti. Fakat hava kötüydü. Burası volkanik bir bölgenin ortasında uzuyordu. Tepenin üzerinde ve yuvarlak vadinin kenarlarında çok tuhaf sütunlar ve yumuşak kaya kuleleri kırılıp bir birinden ayrılmıştı. Buraları şimdi arı kovani olarak kullanılıyordu. Konya'ya doğru çadırlarımızı ve ihtiyaç duyduğumuz eşyaları iki eşeğin sırtında gönderdim.... Uzun iki saatlik yolculuktan sonra köye (Kilisra) geri döndük.... Bize pis, iğrenç ve ahır gibi kokan iki oda gösterdiler. Açlık ve uykusuzlukla bilenmiş kızgınlıkla reddettim. Nihayetinde köyün dışında harika manzaralı, ön cephesi balkonlu, iki boş odası olan bir evi kiraladık. Sonra biraz yemek yedim, dışarı çıktım ve kaya oyma evlere baktım. 2 yada 3 katlı kaya odalar, bir birinin üzerinde yükseliyor ve basamaklarla çıkılıyordu... Çevredeki eski kiliseler hakkında bazı söylentiler bana anlatıldı. Bu sebeple ertesi gün erkenden bu kiliseleri ölçmek üzere ev sahibim ve ölçüm metresini tutan Fattuh'la birlikte erkenden yola çıktık. İki kilise kayalık dağın en üst seviyesindeydi. Bu iki kilisenin çok ilginç olması sebebiyle bütün gün onları çalıştım... İkinci kiliseye geldiğimizde yağmur sele dönüştü. Bu kilise, haç biçiminde erken tarihli bir eser olmalı.

10 Mayıs 1907 tarihinde Konya'ya doğru yola çıkan Bell, Çayırbağ üzerinden kente gelir. Kentte gelir gelmez, mektuplarını alır ve İngiliz konsolos Doughty Wylie ve Alman konsolos Löytved'i görmeye gider.

13 Mayıs 1907 de Wylies'le öğle yemeği yer, sonrasında kabartmalı bir lahiti incelemek üzere müzeye gider. Burada yarı Çinli yarı İranlı diye tanımladığı kanatlı melek figürlerini görür. Müzede Roma döneminden bazı portreler ile bazı Selçuklu eserlerini inceler. Bell'in gittiği müze Abdülhamit tarafından Konya'da yaptırılan Müze eser deposu-

Sille Deresi ve çevresi (G. Bell)

dur. Sonraki günlerde Konya'dan kısa sürelerle ayrılan Bell, Karapınar ve Ereğli taraflarını dolaşarak Konya etrafında bir daire çizerek, Aksaray üzerinden kente döner yolda Akbaş Han'ının kalıntılarını ve Obruk Han'ı görür. Kente 16 Temmuz 1907 de tekrar dönen Bell, Löytved ve Doughty Wylie ile tekrar bir araya gelir. Yemek yedikten sonra Han'a dinlenmek üzere gider. 23 Temmuz'da Bell, konsolos Doughty Wylie'nin eşini de yanına alarak Amphilocheus Kilisesi olarak literatürde tanıttığı Eflatun Mescidi'ni ölçmeye gider. Ona göre, *"Amphilocheus'un ilk Çelebi'nin (Mevlana Celaleddin-i Rumi) arkadaşı olması kuvvetle muhtemeldir ve kilise gerçekten çok erken tarihte inşa edilmiştir."* Aynı gün İngiliz konsolosun doğum günü kutlamaları vardır. Bu törene neredeyse bütün Konya'nın katıldığını söyler.

Devletlerin tarihinde o devletin geleceğini şekillendiren çok az sayıda insan çıkar. İşte Bell, bu tür insanlardan birisidir. Kısa sayılabilecek bir ömre kendisinden sonraki dünya düzenini değiştirecek pek çok eylemi sıgırdırmıştır. Günümüz Ortadoğu coğrafyasının siyasi şekillenmesi onun sayesinde olmuştur. Osmanlı topraklarındaki seyahatinin asıl amacı bilgi toplamaktır. Topladığı bu bilgiler, İngilizler tarafından yıllarca kullanılmış ve kullanılmaktadır. Anadolu topraklarında yüzyılın başında Bell'in faaliyetlerine benzer biçimde gelen çok sayıda seyyah bulunmaktadır. Bunların pek çoğunun amacı Osmanlı Devleti hakkında bilgiler toplamaktı. Bu seyyah ve araştırmacılar içinde görevini en iyi biçimde yapan Bell olmuştur.

Bu araştırma ile Bell'in Konya seyahatine dikkat çekilmiş ve seyahati sırasında çektiği fotoğrafların tanımlamaları yapılarak, Konya kültürüne katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bundan sonra yapacağımız başka bir çalışmada da Bell'in Konya ile ilgili mektupları yayınlanacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Ainsworth , W. F. (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*. London.

Anonim. (1904). *Two Cities. Edessa and Merv in their relation to the life of Alexander the Great*. Hampstead.

Bell, G. (1911). *Amurath to Amurath*. Londra: Heinemann.

Bell, G. (2001). *The Desert and the Sown: The Syrian Adventures of the Female Lawrence of Arabia*. New York: Cooper Square Press,.

Bell, G. (2014). *AlbumF(1907)*. 08 19, 2016 tarihinde Gertrude Bell Archive: http://www.gerty.ncl.ac.uk/photos_in_album.php?album_id=6&start=240 adresinden alındı

Childs, W. J. (1917). *Across Asia Minor on Foot*. Londra: Dodd, Mead and Company.

Eisner, R. (1993). *Travelers to an Antique Land: The History and Literature of Travel to Greece*. Ann Arbor.

Eravşar, O. (1998). Ortaçağda Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

Eravşar, O. (1998). *Seyahatnamelerde Kayseri*. Kayseri.

Eravşar, O. (2001). Gezginlerin Gözüyle Konya. *Gez Dünyayı Gör Konya'yı* (s. 240-290). içinde İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

Eravşar, O. (2002). Gezginlerin Gözüyle Konya. A. Erdoğan (Dü.) içinde, *Gez Dünyayı Gör Konya'yı* (s. 240-270). Konya: Yapı Kredi Yayınları.

Eravşar, O. (2007). Gezginlerin Gözüyle Mevlana ve Türbesi. *Mevlana Ocağı* (s. 399-419). içinde Konya.

Eravşar, O. (2009). Seyahatnamelerde Konya II. O.Eravşar-H.Karpuz (Dü.) içinde, *Konya Kitabı XI* (s. 373-380). KTO.

Hamilton, W. (1838). Notes of a Journey in Asia Minor, in 1837. *Journal of the Royal Geographical Society of London*,(8), 137-150.

Hamilton, W. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With Some Account of Their Antiquities and Geology*. London: J.Murray.

Kinneir, J. M. (1818). *Journey Through Asia Minor, Armenia And Kurdistan, In The Years 1813 And 1814; With Remarks On The Marches Of*

Alexander And Retreat Of The Ten Thousand. Londra: Murray.

Kurat, A. N. (1953). *Türk İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi 1553-1610*. Ankara: A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.

Kurat, Y. T. (1968). *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği, 1877-1880*. Ankara.

Lennep, H. J. (1870). *Travels in little-known parts of Asia Minor*. Londra.

M.V. de Saint Martin. (1852). *Description Historique et Geographique de L'Asie Mineure*. Paris.

Osten, H. H. (1933.). *Discoveries in Anatolia, 1930-31, Oriental Institute Communications 14*. Chicago: University of Chicago Press.

Pace, B. (1926.). *Ricerche nella regione di Conia, Adalia e Scalanova. Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente. VI/VII 1923 bis 1924*. Bergamo .

Pococke, R. (1745). *A Description of the East, and Some Other Countries* (Cilt 1-2). Londra: W. Bowyer.

Porter, S. R. (1822). *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylon, Etc. During the Years 1817, 1818, 1819 and 1820*, (Cilt 1-2). Londra: S Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown.

Ridley, M. (1941). *Gertrude Bell*. Londra: Blackie and Son.

Roberts, S. R. (1877). *Asia Minor and the Caucasus*. Boston.

Rosemary, O. (2000). *Gertrude Bell : the Arabian diaries, 1913-1914*. New York: Syracuse University Press,.

Rubruck, W. (). *Mengü Hanının Sarayına Yolculuk*.

Rubruck, W. (1943). "Consisting of The Travel Records to the Eastern Parts of the World of William of Rubruck 1253-1255". M. Komroff (Dü.) içinde, *Contemporaries of Marco Polo* . Londra.

S. H. Weber, .. (1952). *Voyages and Travels in the Near East Made During The XIX. Century*. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.

Simon de Saint Quentin. (2006). *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu: 1245-1248*. (E. Özbayoğlu, Çev.) Antalya.

Tozer, H. F. (1881). *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*. Londra.

Van-Lennep, H. J. (1870). *Travels in Little-known Parts of Asia Minor: With Illustrations of Biblical Literature and Researches in Archaeology*, 1. cilt. Londra: J.Murray.

Wallach, J. (1996). *Desert queen : the extraordinary life of Gertrude Bell* ... New York: Anchor Books,.

Waugh, D. C. (2001-2002). *Rubruck's Route (1253-1255)*. Silk Road Seattle (the Simpson Center for the Humanities) : <http://depts.washington.edu/silkroad/maps/rubruck.html> adresinden alındı

Westrate, B. , (1992). *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East 1916-1920*. Pennsylvania.: Pennsylvania UP,.

Winstone, H. (1978). *Gertrude Bell*. Londra: Jonathan Cape,.

Yule, H. (1866). *Cathay and the way thither; being a collection of medieval notices of China*. Londra: Hakluyt Society.

Mevlevîlik Tarihinin Kaynaklarından Seyahatnameler

Dr. Rıza DURU

Tıp doktoru.

Giriş

Bu makalede “Mevlevîname: Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik”¹ adlı kitabımızın içeriğinden çıkarımlar yapılarak, Batı kökenli seyahatname ve tasvirlerden Mevlevîlik tarihi araştırmalarında yararlanılabileceği, bu kaynakların tarihe katkı sunabileceği gösterilmeye çalışılmıştır.

Tarihin Kaynağı Olarak Seyahatname ve Tasvirler

Tarihin ana kaynakları “devrinde veya devrine yakın zamanda, devrinin kaynaklarından faydalanılarak vücuda getirilmiş” olmaları şartıyla yazılı ve görsel nitelikte arşiv ve kütüphane malzemeleridir. Seyahatname ve tasvirler de bu malzemeler arasında yer alırlar. Bazen eseri cazip kılmak için mübalağaya kaçılabilse de, bu malzemeler gözlemlenen toplumdakilerin göremeyeceği veya yazamayacağı, yazılı kaynaklarda bulunmayan pek çok bilgiyi içerip aksettirebi-

1 DURU, Rıza, **Mevlevîname: Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik**, 1. B., Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012; 2. B., İstanbul: DÖSİMM, 2015.

lirler.² Kaynak malzemeler yerli veya yabancı kökenli olabilirler.

Mevlevîlik Tarihi Araştırmalarında Yerli ve Yabancı Kaynaklar

Mevlevîlik tarihi araştırmaları genellikle yerli yazılı malzemeye dayanmaktadır. Yerli görsel malzemenin ise bilgi kaynağı olarak yeterince kullanıldığı söylenemez.

Mevlevîliğin yerli kaynaklarında herkesin bildiği varsayılan bilgi ve uygulamaların kaydedilmemesi eğilimi vardı. Meselâ semain nasıl icra edildiği safha safha tarifiyle bu kaynaklarda yer bulmamıştı, zira herkesçe bilindiği farz olunuyordu. Bir nebze ayrıntılı tarifler ancak tekkelerin kapandığı devrin sonrasında, hatıradaki kalan bilgiyi muhafaza maksadıyla kaydedilmiştir.³ Oysa gözlemlerin ayrıntılı tarifleri yabancı, bilhassa da Batılı seyahat izlenimlerinin en göze çarpan unsurudur. Bu bakımdan Batı kaynaklı seyahatname ve tasvirler Mevlevîlik tarihine katkı sağlayacak değer taşır.

Mevlevîlik sahasında yabancı kaynaklar olarak seyahatnamelere atıflar, onların kısmî değerlendirmeleri⁴, özel alan çalışmaları⁵ pek az sayıda görülmüş olsa da, seyahatname ve tasvirlerin tümüne yakınına içeren, kitap hacminde, me-

2 KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usûl**, 6. B., s. 17-25, İstanbul: Kubbealtı, 1998.

3 Meselâ; GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Mevlevî Âdâb ve Erkânı**, İstanbul: İnkılap ve Aka, 1963.

4 DURU, Necip Fazıl, «*Batılı Seyyahların Gözüyle Dönen Dervişler*», Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı 130, Ekim 2007, s. 118-146, Ankara. Yayımlandığı tarihe kadarki en kapsamlı makaledir.

5 AKSOY, Bülent, **Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki**, İstanbul: Pan, 1994. Eserde Mevlevî musikisi hayli yer tuttuğundan örnek verildi.

totlu bir çalışma yenidir.⁶ Mevlevîlik ve seyahatnameler arasında bağ kuran evvelce mevcut bir elin parmağını geçmeyen çalışmanın çoğunun metotlu olduklarından söz etmek zordur. Bunlar, daha çok, kolayca erişilebilen ve Türkçeye tercüme edilmiş sınırlı kaynakların boca edildiği, sathî ve erken genellemelerin yer bulduğu, doğruluğu yeterince tahkik edilmemiş metin ve tasvirlerin kullanıldığı yayınlardı. Mevcut yayınlardaki yetersizlikler Mevlevîlikle yabancı seyahatnameleri mezcetmekte elzem olan bazı temel gereklik ve yeterliklerin noksanlığından veya aceleye getirilmekten kaynaklanmış gözükmektedir. Böylesi çalışmalarda Mevlevîlik kültür ve tarihine aşinalık ve çevrilecek Batı dillerini en azından sözlükle okuyabilecek bir vukufiyetin asgarî şartlar olması gerekir. Çevrilecek Batı dillerinin uzmanlarıyla Türk dili, eski Türk edebiyatı, Batı edebiyatı, genel tarih, dinler tarihi, tasavvuf tarihi, sanat tarihi, müzikoloji, sosyoloji, coğrafya, kütüphanecilik ve grafik tasarım alanlarından uzmanların teşkil edeceği çok disiplinli bir heyet çalışması ise ideal olandır.

Seyahatname, Seyyah Kavramları

Çerçevesi, seyahat edenlerin gözleme dayalı beyan, ilk elden nakil ve yerinde tetkiklerinin tamamına genişletilirse seyahatnamelerin yararlılıkları artar. Bu kapsamda seyyah tabirini de ilk elden gözlem, nakil veya tetkiklerini kaleme alan yazar, şair, gazeteci gibi her türden müelliflerle, görsel malzemeye dönüştüren ressam, hakkâk, fotoğrafçı gibi sanatkârlara genişletmek gerekir.

Mevlevîlikten söz eden yabancı seyahatnamelerin kahir ekseriyeti Batılı, yani öznel bağlamda, Hint-Avrupa dil ailesinden bir dille ve Latin alfabesiyle yazan Hristiyan müellif-

6 DURU, Rıza, a.g.e.

lere aittir. Bu ekseriyete yol açan en önemli etmen keşifler çağıyla başlayan Batılı insanın dünyayı tanıma, dünya sat-
hında dinî, maddî ve siyasî çıkarlarını kovalama arzusudur. Elbette matbaanın keşfinin basılı eserleri ucuzlatıp yaygın-
laştırması ve seyahat imkânlarının artmasının büyük katkısı
olsa da, seyyahların gözlem ve izlenimlerini kaleme alma,
resme dökme güdülenme ve gayretleri olmasa bu eserler
meydana gelmemiş olurdu.

Matbaa tekniklerinin Avrupa’da yaygınlaştığı on beşinci
yüzyılın ortaları Mevlevîliğin de Osmanlı Türk hâkimiye-
tindeki yerlerde yayılmaya başladığı devirdir. Bu devirden
itibaren hem mevlevîhanelerin üç kıtaya yayılması hem de
seyahat ve kitap basım imkânlarının giderek artmasıyla
Mevlevîlik izlenimlerinin de içinde yer aldığı Batılı seyahat-
nameleri çoğalmıştır. Mevlevîliğin Batılı seyahatnamelerin-
de izlenmesinde matbu eserler bu yüzden yeterlidir.

Seyyahlar edindikleri bilgi, gözlem, izlenim ve kanaatle-
rini genellikle seyahatname, hatırat ve mektup edebî türle-
rinde okuyucuya sunmuşlardır. Nadiren, gördüklerini hikâ-
ye, nazım veya diğer edebî türlerde dile getiren seyyahlar
da olmuştur. Jules de Laprade Gelibolu Mevlevîhanesi’ne
mensup bir dervişten ilhamla “*Hadgi Moustapha, Histoire
d’un Derviche Tourneur*” adında oldukça uzun bir hikâye ka-
leme almıştır. Jacques Villebrune 1880 yılında ziyaret ettiği
Kahire Mevlevîhanesi’ndeki izlenimlerini “*Sonnets Mys-
tiques*” kitabına aldığı “*Les Derviches Tourneurs*” şiiriyle dile
getirir. Joel Cook’un Akdeniz seyahatini anlattığı kitabında
aktardığı Canon Rawnsley’nin “*Dancing Dervishes*” şiiri bir
Batılının mutasema tasvirinden başka bir şey değildir. Mü-
ellifi meçhul 1837 tarihli “*My Travels: A Series of Conversa-
tions with a Younger Sister*” adlı seyahatname karşılıklı ko-
nuşma türünde kaleme alınmıştır. Amerikan *Massachusetts
Spy* gazetesinin İstanbul muhabirinin 28 Aralık 1839 tarihli
The Friend mecmuasına geçtiği Mevlevî ayinini tarif eden

“*The Whirling Dervishes*” başlıklı haberi de diğer türler cümlesindendir. Mevlevîlerden de söz eden hayalî seyahatnameler de kaleme alınmıştır; Priscilla Wakefield’in çocuklara coğrafyayı sevdirmek için yazdığı 1815 tarihli “*The Juvenile Travellers*” öyledir. Bazı seyyahlar diğerlerini tekrara düşmemek için izlenimlerini kaleme almamış, ya gördüklerinin yazı veya tasvirle çokça tarif edilmiş bulunduğunu ifadeyle yetinmişler ya da beğendikleri tariflere atıfta bulunmuşlardır. Dahası, Amerikan deniz subayı David Porter gibi “onları tarif etmeye değmez” diye kestirip atanlar ve onun aksine İrlandalı seyyah Godfrey Levinge gibi herhangi bir tarifi çok kifayetsiz bir fikir teşkil edeceği kanaatiyle bu işe hiç girişmeyenler de görülmüştür.

Seyahatname ve Görsellerden Yararlanma İlkeleri ve Mevlevîname

Seyahatname ve görsel malzemelerden yararlanırken seyyahların öznel tutumları olabileceği dikkate alınmalı, çevrilmiş olanlarda ise çevirmenlerin metne kendi öznel-liklerini katabildikleri, yanı sıra ekleme veya çıkarmalar da yapabildikleri göz ardı edilmemelidir.

Seyyahların öznel tutumları bilhassa gözlemlerini izlenim ve kanaate dönüştürme safhasında belirir. İnancılar, milliyet, tahsil ve kültür arka planı gibi unsurlar bu tutumlara yol açar. Bazen de seyyah evvelce okudukları, gördükleri ve duyduklarının etkisiyle gözlemlerine önyargıyla başlar. Meselâ “bir takım ciddî dinî maskaralıklar” veya “bazı manasız ve gösterişli ayinleri” görmeye hazır olarak Galata Mevlevîhanesi’ne gelen Amerikan J. Ellsworth De Kay kendince hayal kırıklığına uğramaz, “acayip saçmalıkları” seyrettikten sonra, “hakir görmeye karışık hislerle ve onları ilâhî ilhamların ışığında mütalâa etmek meylinde gözükten seyircilere acıma ile” mahalli terk eder. 1693’ün Aralık ayı-

nın sonunda Edirne’de sema seyreden İtalyan seyyah Gemelli Careri, semazenlerin dönüşlerini “erkek geyiklerin kızıışkınen dönmesini hatıra getiren bir delilik” diye vasıflandırmayı yeğlese de, iki hafta sonra Beşiktaş, ondan iki ay sonra da Bursa Mevlevîhanesi’nde tekrar be tekrar sema seyretmekten kendini alamaz. 1826’da Galata Mevlevîhanesi’ne uğrayan Fransız hekim Stephen Albert-Montémont tamamen keyfi bir kanaatle “hayli azgın densizler” olarak nitelediği Mevlevîlerin “hürmet edilen zahidane bir hayat sürdükleri”nden dem vurarak kendisiyle çelişir. Bazen önyargı öylesine güçlüdür ki dervişlerle temasa bile müsaade etmez. İngiliz dava vekili William Beamont “*Otelimin yakınındaki raks eden dervişlerin manastırı güzel bir binaydı, fakat sakinlerinin ne dış görünüşleri ne de şahsiyetlerini beğendiğimden onların temsilini seyretmek için oraya asla girmedim*”⁷ der. Alman Heinrich Brugsch Galata Mevlevîhanesi’nin sadece önünden geçtiği hâlde derviş raksının ‘kötü şöhreti’nden bahseder, dahası bu ithama bir dayanak da göstermez. Bazı seyyahlar Mevlevî semaini gülünç buluyorlardı. Ne var ki onların nezdinde bu gülünçlüğe yol açacak kıstaslar pek belli değildi, öyle ki aralarında “dervişlerin tefekkür tavrı, uzun sakalları ve hatta hareketlerinin zarafeti”ni bile gülünç telakki edeni vardı.

Nesnel kalmayı başarabilenler az değildir. Julia Pardoe Mevlevîleri evvelce mütalâa etmekle, zihninde gülmeye hazır bir önyargıyla ayini seyretmeye başlar ama “musikideki kederli figan, dervişlerin dindar haleti, derin ve zengin ilâhîler ve mabedin aydınlığıyla çoğalan tesir”in altında kendinde lâtife arayacak cür’eti bulamaz. Bursa Mevlevîhanesi’nde karşılaşacağı manzarayı “manasız ya da bezdirici” bulacağını zanneden Emily Beaufort, “her şeyin çok mükemmel

7 DURU, Rıza, s. 828’den BEAMONT, William, **A Diary of a Journey to the East in the Autumn of 1854**, 2 C., C. II, s. 292-293, London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1856.

olduğu, dinî tapınma fikrinin Mevlevîlerde zevke dönüştüğü” kanaatiyle oradan ayrılır. İtalyan seyyah Antonio Baratta şöyle der: *“Lakin hakkaniyet aşkı bizi ikaz etmeye icbar ediyor: Dervişlerin raksı güldürücü olmaktan uzaktır, çoğunun söylediği gibi edep dolu ve tesir edici bir dinî icraattır”*⁸.

Kitabının farklı yıllardaki baskılarında farklı kanaatler serdeden bir seyyah da görülmüştür. Amerikan edip Nathaniel P. Willis kitabının 1835 tarihli ilk baskısında yer vermediği *“kiliseye ne kadar yakın olursan, Tanrı’dan o kadar uzak olursun lâfı burada [mevlevîhanede] doğrudur”* hükmünü 1853 yılındaki baskıya koymuştur.

Seyyahların öznel tutumlarının tespit ve analizini içeren eleştiri yine seyyahlardan gelir. İngiliz bilim insanı söz Julian Huxley seyyahların hor görme eğilimlerini tespit eder. 20. yy. başında Kahire’de sema seyreden Kanadalı hukukçu J. P. Barry Batılıların peşin hükümlerinden şikâyet etmenin ardından, dervişlerin samimiyetine dikkat çeker: *“Korkarım ki bazımız tahkire hazırlanmış olarak geliyorlar. Kendileriyle din bakımından muvafık olamayabileceklerimizin dinî âdetleri için icap eden büyük bir hürmet hissini bırakıp da geliyoruz. Yirmi kadar Müslüman münzevinin yavaş, hürmetkâr dönme hareketlerinde ve kılavuzlarının ardından, katlanmış kollarıyla, ölçülü adımlarla ibadî yürüyüşlerinde derin dinî hissiyatın ispatı vardır. Her ne sebeple olursa olsun, samimiyetin, budalaca alaysı taklidin oklarına tevcihte kalkana ihtiyacı yoktur. Biri bile bir lâhza gözlerini seyircilere kaldırmadı”*⁹. Amerikan edip Constance Fenimore Woolson seyyah tariflerinden yola çıkarak bir dinî merasim olan semanın ciddiyetini tahayyül etmenin güç ol-

8 DURU, Rıza, s. 705’ten BARATTA, A[ntonio], **Costantinopoli Effigiata e Descritta**, s. 724, Torino: Alessandro Fontana, 1840.

9 DURU, Rıza, s. 408’den BARRY, J. P., **At the Gates of the East: A Book of Travel among Historic Wonderlands**, s. 107, London: Longmans, Green and Co., 1906.

duğunu söyler, zira semazenlerin “massolmuş görünüşleri, bütün haricî şeylerin farkında olmayışları, yüzlerindeki görünür iştiafın samimîliği” ancak görüldüğünde tesirlidir.

Çevirilerinde metne sadık olmak, müellifin kültür seviyesi ve üslûbunu yansıtabilmek, kelime karşılıklarını asıl metindeki nüansları verecek titizlikte seçmek seyahatnamelerin tarihe kaynaklık etme değerini yükseltir. Hem birbirine çevrilen dillere, hem de çevirinin konusuna hâkimiyet noksanlığından pek çok çeviri yavan kalmış, ayrıca müellifin üslûbu gösterilememiştir. Tercümelerimizde, kifayetsizlik denilmese bile, ne yazık ki bir kolaycılık hep olagelmıştır. “Great, big, large” gibi İngilizce kelimelerin, onları karşılayan “ulu, yüce, vâsi, cesim, iri, muazzam, kocaman, azametli, azîm” gibi çok sayıda kelimedenden üslûbu en iyi yansıtanını seçmek yerine, sadece “büyük” kelimesiyle dilimize çevrilmeleri buna örnek olarak yeterlidir. Ama en kötüsü, Mevlevîlikle ilk o anda karşılaşmış bir kişinin gözlem ve izlenime dayanan metinlerinin sanki kırk yıllık derviş tarafından kaleme alınmış gibi, düzeltilerek, terimlerle donatılarak çevrilmiş olmasıdır. Bu çevirilere bakıldığında seyyahların birikimine hayret edilir. O çeviri tavrı ne yazık ki gözlemleri çarpıtmış ve tekdüzeleştirmiş, her yazara aynı gözlüğü taktırmış, hepsini aynı lûgat, terminoloji, kalem mahareti, tahsil ve kültür seviyesi ile donatmıştır. Oysa bir şarkiyatçı ile bir denizcinin, bir asilzâde ile bir mühendisin, bir papazla bir cerrahın benzeşmesi mümkün değildir.

Milletlerarası Mevlânâ kongrelerinden birinde sunulan bir tebliğde Demetrius Cantimir’e ait diye sunulan şu çeviri çevirmenin öznelliğine bir örnek olarak verilebilir: *“Dervişlerin samimi inançları, âdetleri ve geleneklerinden bahsederken, doğrusu kendimizden ötürü utanıyorum. İsa’ya ve haça tapanlar, gerçek Hristiyanlar utansınlar, Müslümanlardan ders alsınlar! Çünkü bunlar (Mevlevî dervişler) imana ve insaniyetliğe dair boş laftan çekinirler, bu hususta gösterişi sevmezler, imanda ve insan*

sevgisinde gayet samimidirler, iman ve insaniyetliklerini lafla değil, işle, eylemle gösterirler. Mevlevîlerde takdire şayan ilk vasfı mütevazılık, maddi nimetlere düşkün olmamak, kanaatkârlık teşkil eder.” ve böylece devam edip gidiyor. Çevirinin Türkçesindeki sorunlar bir yana, Cantimir’in kaleme aldığı Latince kitabında ve onun ilk Fransızca ve İngilizce çevirilerinde ne yazık ki böyle bir metin yok. Metnin sadık çevirisi şöyle: “Mevlevîler ... monastere [manastır; tekke]lerinde tevazuun yoldaşlık ettiği büyük bir fakirlik içinde vazifelerini işlerler ve ziyarete gelen herkesi büyük ve küçük ayırt etmeksizin kabul ederler, sırayla aynı hürmeti izhar ederler. Dostlarını evvelâ kahveyle konuklarlar ve eğer onların fena bir yolda kirlenmişse sandal [nalın] ları gibi, ayaklarını da yıkarlar. Tâbi olanlarını aynı ihtimamla kapıda teşyi ederler ve ‘Eivallah’ [Eyvallah]’la bitıştirmeksizin nadiren söz söylerler. Lisanları gibi, huyları da tevazu ve hatır gözetmenin en samimî tesirini ifade eder.”¹⁰ İlk alıntıda mensup bulunulan din ve toplumu övme gayretiyle olsa gerek, metnin değiştirildiği ve ona eklemeye bulundduğu anlaşılıyor. Böyle bir çevirinin ilmî çalışmalara dayanak teşkil edecek bir ham malzeme olarak kullanılma imkânı yoktur. Çeviri metinlere ayrı bir dikkat ve tenkitle yaklaşmak gereği çok açıktır.

Aynı bakış açısıyla, görsel malzeme de aslî bir öznellik barındırabilir. Fonu Kahire Mevlevîhanesi’nin eyvanının ahşap şebekesini gösteren çok sayıda fotoğraf ve kartpostalın Selânik Mevlevîhanesi’ne mal edilmesi buna bir örnektir. Diğer bir örnekte fotoğraf sanatkârı Pascal Sébah’ın “Danse des Derviches Tourneurs” başlıklı çiziminde Kahire Mevlevîhanesi’ndeki bir sema resmedilmişken, aynı resim bir kartpostalda “Salut de Constantinople. Danse des Derviches

10 DURU, Rıza, s. 553’den CANTIMIR, Demetrius, *Histoire de l’Empire Ottoman où se Voyent les Causes de son Aggrandissement et de sa Decadence*, Latince’den Fransızca’ya çeviren: M. de Jonquieres, 3 C., C. I, s. 122-123, Paris: Despillly, 1743.

Tourneurs” başlığıyla sunulmuştur. Sébah’ın asıl eserinden habersiz olunduğunda kartpostaldeki mekân İstanbul’daki mevlevîhanelerden birisi sanılabilir.

Çeviri metinleri süslemek için çevirmen veya yayıncının eklediği görsel malzemeye de temkinle yaklaşmak gerekir. Meselâ bir akademisyenin seyyahların gözüyle Konya Mevlânâ Dergâhı’nı işleyen yayınında yer alan bir gravür baskısı “Konya kalesi ve çevresi” diye sunulmuştur, oysa o gravür baskısı Atina’daki Rüzgârlar Tapınağı ve çevresinin manzarasını gösteriyor. Böyle örnekler çoğaltılabilir.

Örneklenen türden mevcut öznellikler Mevlevîname’de¹¹ olabildiğince izale edilmeye ve yenilerinden sakınılmaya çalışılmıştır. Bu eserde Mevlevîlikle alâkalı seyahatname kısımlarının eski çevirilerinin hiç bir şekilde dikkate alınmadan ve dönem sözlüklerinin kullanılarak yeniden çevrilmesi, bu çeviri malzemenin metotlu bir değerlendirmeye tâbi tutulması, görsel malzemenin aslı kaynak bilgilerinin karşılaştırmalı değerlendirmelerle olabildiğince verilmesi, böylece Mevlevîlik tarihinin son üç buçuk asrının bir de Batılıların gözünden ortaya koyulması son derece yararlı olmuştur.

Seyyahlar

Clément Huart Avrupalıların “görünüşte öğrenmek, hakikatte ise yekşekil olmuş ve eskimiş bir kıt’ada artık bulamadıkları pittoresque [renkli ve canlı] hissiyatı kovalamak için” Şarkta seyahat ettiklerini söylese de, seyyahların Osmanlı ülkesine seyahat maksatları bundan çok daha fazlasıydı. Seyahatin maksadı seyyahın hüviyetiyle hemen her zaman örtüşür. Ana seyahat maksatları çoğunlukla dinî olup, bunlar arasında ilk sırayı seyyahların Mukaddes Topraklar diye ni-

11 DURU, Rıza, a.g.e.

teledikleri Filistin'e haccetmek alır. Tevrat ve İncil'de anılan hadise ve yerlerin kalan izlerini keşfetmek demek olan Kitab-ı Mukaddes arkeolojisi ve misyonerlik maksadıyla yapılan yolculuk ve ikametler de önemli seyahat maksatlarındandır. Bunlar dışında diplomatik ve askerî vazifeler; coğrafi keşif, bitki araştırması, klasik Yunan devri üzerine araştırmalar gibi ilmî sebeplerle yapılan seyahat ve ikametler öne çıkmaktadır. Dinî ve ilmî maksatlı seyahatlerde mevlevîhaneler genellikle güzergâhta olmaları hasebiyle meraka müstenit ziyaret edilirken, ikametler esnasındaki ziyaretler ya bir kültür ve sanat meşgalesi kabilinden veya oyalanma maksatlıdır. Ve nihayet asilzâdelerin ve maceracıların sadece dolaşmak maksatlı seyahatleri de anılmalıdır. Kaldı ki bütün Müslüman kurumlarına rahatça giremeyen ecnebi gayrimüslimler için, kapılarını onlara serbestçe açan, hatta onların bulunmasından memnun gözüken Mevlevîler ve Rûfâiler dışında ziyaret edilecek dinî mekân seçeneği de pek bulunmuyordu.

Batılı seyyahların çoğu için mevlevîhaneler dervişlik hakikatiyle karşılaştıkları ilk mahaller olsa da, yüzlerce seyahatnameden tespit ettiğimiz seyahat maksatlarından görünen odur ki seyyahların seyahatleri öncesinde Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili mahsus bir hazırlık yaparak, şuurulu bir surette mevlevîhanelere müteveccihen yola çıktıklarını söylemek mümkün değildir.¹²

Seyyahların Mevlevîleri görme arzularının başlıca sebebi meraktır. Mevlevî ayinini eğlence ve teşhir gibi sunan rehber kitapları da bu merakı besleyip yönlendiriyordu. Çoğu,

12 “Seyyahların bir kısmı, gezi güzergahlarını belirlerken, özellikle Mevlâna için Konya’ya uğramışlar; ya da Mevlâna için güzergahlarının dışına çıkmışlardır. Onları Konya’ya, Mevlâna’ya getiren ise gerçeklik olgusunun arayışıydı.” ERAVŞAR, Osman, “*Gezinlerin Gözüyle Mevlâna ve Türbesi*”, Mevlânâ Ocağı, Ed.: Mehmet Bayyığıt, s. 399, Konya: Kombassan Vakfı, 2007.

otellerle ilişki hâlinde vazife gören, genellikle Ermenilerden olan ve ayaklı tercümanlık da yapan, Osmanlı tebaasından gayrimüslim rehberlerin mevlevîhane ziyaretini bazı seyyahların aklına sokarak onları mevlevîhaneye yönelttikleri de anlaşılmaktadır. Elbette mevlevîhaneleri ziyaret eden seyyahların tamamının bir seyirlik yerine olduğu gibi, rehberlerinin sevgiyle mevlevîhaneleri ziyaret ettiklerini düşünmek doğru olmaz. Onların bir kısmı zaten Şarkiyat konularıyla alâkalıdırlar ve içlerinde Şark dillerine vâkıf olanları vardır; o kesimin ziyaretlerinin gözledikleri toplumun dinî, içtimâî yapısını anlamaları için lüzumlu olduğu söylenebilir. İstisna olarak rehber, tercüman kullanmayan seyyahlar da vardı. Yerli Hristiyan tercümanların “Garpla temasa gelmekten kederle meyus olmuş, gönülsüz ve çabalamayan” kimseler olduklarını düşünen İngiliz Victoria de Bunsen bunlardan biridir. Ona göre “hakikî İslâm hayatının bulunduğu bir yer merak edildiğinde, tercüman, bir fikir ifade eden insanların en az salâhiyetlisidir”.

Merakı takip eden sebep o havalide görmeye degecek başka şey bulunmayışıdır. Meselâ İngiliz denizci William Knight Gelibolu’da Mevlevîlerin ayinleri haricinde kendilerini alıkoyacak bir şey bulunmadığını yazar. Alman edip Karl May’in yaptığı gibi, bazen önceden hesaplanmaksızın, önünden geçerken verilen anlık bir kararla mevlevîhaneye girildiği olur. Perulu seyyah Paz Soldán’ın ayine girme sebebi ise sadece yağmurdan kurtulmaktır.

Amerikan Gulian Verplanck’ın ifadesiyle sema “bir kâfirin seyretmesine müsaade edilen, Muhammedîlerin çok az sayıda dinî ayinlerinden birisi”dir. Seyahatnamelerden izlendiği kadarıyla gayrimüslimlerin camilere girişleri bazı dönemlerde men edilmişti. Ayrıca şöhretsiz oluş ya da ziyaretçi kabul etmeyişlerinden olsa gerek Rufaî ve Mevlevî tekkeleri dışındakilere ziyaretler seyahatnamelerde pek yer bulmaz. Bu yüzden Osmanlı dinî hayatını görmek isteyen seyyahlar mevlevîhanelere girişin serbest, semanın mahiyeti

itibarıyla diğer bütün dinî tatbiklerden farklı ve seyre şayan oluşundan Mevlevî tekkelerine akın ediyorlardı. Dervişlerin ziyaretçileri hoş ve anlayışla karşılamaları da seyyahları cezbediyor, “Derviş Raksı”nın giderek yayılan şöhreti seyyahlarda görme arzusu uyandırıyordu. İçlerinden biri her ne kadar “Bir kez görmeye değebilir, fakat zannımca pek az kişi ikinci bir ziyarete meyleder” dese de, bir defa görmekle yetinmeyerek üç beş defa gören, gittiği farklı yerlerde mevlevîhaneleri mutlaka ziyaret eden seyyahlar vardı. Galata Mevlevîhanesi İngiliz tarihçi ve seyyah Charles Mac Farlane’in “âdet hükmüne girmiş uğraklarından biri”ydi. İngiliz deniz subayı Frederick Walpole “kafam asla onları seyretmeye dayanmıyordu” dese de iki üç defa Mevlevîlerin icralarında bulunur. Bazen merak ve arzu hasta yatağından kalkıp mevlevîhanede sema seyretmeye götürece kadar büyük olabiliyordu. İngiliz gazeteci Arthur Copping Kahire Mevlevîhanesi’ndeki semai “hekimlerin refakatinde olarak” görmüştür. Bazı Mevlevîhanelere erişmenin güçlüğü ve yolda karşılaşılabilen tehlikeler seyyahları yıldırılmıyordu. Amerikan Harry Gringo İzmir Mevlevîhanesi’ne çıkmak için “taşlı zemin üstünde taban tepmek” ve “fırsat kollayan başıbozuklar ve haydutlar”a mukavemet etmek mecburiyetinde kalmıştı. Meçhul bir İngiliz seyyah İstanbul’da yeni başlamış bulunan veba salgınına rağmen Tophane’de karaya çıkıp Galata Mevlevîhanesi’ne ayin görmeye gider. İngiliz gazeteci Grace Ellison “sapa muntık”da bulunan bir mevlevîhaneyi ziyarete, dikkat çekmemek için olsa gerek, peçe takarak gider. Zira “belli saatlerde buraların yilankavî dar sokaklarından geçmek, dinî bir şevkle Hristiyanların ayaklarına tüküren ve sadece kendisini esrarengiz bedduaların takip ettiği ‘köpek’ lâfının tahmin edilebildiği; anlaşılamaz, boşboğaz bunak sözlerle sizi takip eden; siyah hotozlu, ihtiyar mutaassıplar yüzünden sıkıntı verir.”¹³

13 DURU, Rıza, s. 940’tan IBÁÑEZ, Vicente Blasco, **Oriente (Viajes)**, 2. B., s. 190-191, Valencia: Prometeo, 1919.

Seyyahlar hemen her Hristiyan Batı memleketinin uyruğundan, çok farklı içtimaî tabaka ve mesleklerdendiler. Amerika'dan Avustralya'ya, Peru'dan İngiltere'ye, İsviçre'den Polonya'ya kadar hemen her ülkenin milliyetinden olan bu seyyahlar arasında konttan lorda, markionesden kontese, dükten arşidüke kadar asilzâdeler; şövalyeler ve sörler; amiralden mareşale kadar askerler; diplomatlar ve sefaret vazifelileri; zenginler ve hayırseverler; sosyal reformcular ve feministler; rahipten, başrahibeye, papazdan başpiskoposa kadar din vazifelileri, vaizler, misyonerler ve Kitab-ı Mukaddes âlimleri; ilâhiyatçılar ve mistikler; ayrıca yayıncı, şair, yazar, gazeteci, çocuk hikâyecisi, mizahçı, hicivci, münekkit, tercüman, mütercim, lügatçi, dil bilimci, filozof, bestekâr, müzikolog, ses sanatkârı, ressam, fotoğrafçı, savaş muhabiri, casus, hekim, cerrah, eczacı, hidroterapist, akademisyen, siyasetçi, milletvekili, senatör, vali, belediye başkanı, bürokrat, hukukçu, mühendis, yer bilimci, topografyacı, kâşif, mucit, tüccar, sanayici, iktisatçı, eğitimci, kütüphaneci, nüvizmatikçi, antikacı, koleksiyoner, arkeolog, tarihçi, sanat tarihçisi, paleolog, şarkiyatçı, antikiteci, antropolog, etnolog, halk bilimci, kriminolog, dağcı, mineralog, botanikçi, zoolog, kimyacı, fizikçi, armatör ve denizciler vardı. Elbette hepsinin müşterek tek bir hususiyeti bulunuyordu, o da seyahat izlenimlerini kaleme almış bulunmalarıydı.

Kadın seyyahlar hem Mevlevîlerce kendilerine gösterilen müspet manada ayrıcalıklı tutumlarla, hem de farklı sahalara yönelmiş çok derinlemesine gözlemleriyle ayrılırlar. 12 Mayıs 1880 Çarşamba günü öğleden sonra dört sularında Konya Mevlânâ dergâhının matbahında İngiltere'nin Kıbrıs'taki idarecilerinden birinin eşi olan Mary Scott-Stevenson'a mahsusen bir sema icra edilmiştir. Çünkü seyyah hanımın, mutat ayın günü olan cumayı bekleyecek zamanı yoktur ve Çelebi Efendi onun ayinde mevcudiyeti hakkın-

daki mülâhazaların nahoş olabileceğinden endişe etmektedir. Müellif kendisine gösterilen bu ayrıcalığın matbahta icra edilmesinin gerekçesini şöyle ortaya koyar: “*Ana met-halden bize tecessüsle bakan kalabalıktan sakınalım diye hususî bir kapıdan ayrıldık. Muhtemelen onların arasında en muhterem azizlerinin türbesinin yanında dikilen bir gâvur ve yaşmaksız bir kadın görmek kendisine acayip bir manzara gelmiş olan bazı hiddetli kimseler vardı. Raksçıların icrasını görmek için mutfaktaydık, çünkü şeyh biz imansızlara camide hususî bir temsil verip de halkın huysuzluğuyla çok fazla uğraşmak istemiyordu*”¹⁴. Bu yüzden Mevlânâ türbesini ziyaret etmek istediklerinde erkek ya da kadın ecnebi seyyahlar hâmuşandan geçirilerek arka kapıdan içeri alınmışlardır. Amerikan misyoner Josiah Brewer’in 1833 yılındaki tanıklığı da bu yöndedir.

Kadın seyyahlar kadınlar mahfiline girebilmekle nadide gözlemler naklederler. 1907 yılı civarında Antep Mevlevîhanesi’nde sema seyreden Victoria de Bunsen kabul edildiği kadınlar mahfilinden mahrem bilgiler aktarır. Alman kontes Ida Gustave Hahn 1843 yılında Galata Mevlevîhanesi’ni ziyaretinde Türk kadınlarını çok fazla merak ettiğinden ilkin onların mahfiline girer. Türk kadınlarının kendisine yönelttiği sualleri sathî ve budalaca bulup usanan kontes aşağı inip erkeklerin arasına karışır.

Kadın seyyahların şeyhin hususî dairesi olan ve ailesinin yaşadığı hareme girme, buradaki yaşantıyı gözlemleme imkân ve fırsatları oluyordu. Bunlardan biri de Manisa Mevlevîhanesi’nin haremine de ziyarette bulunan İngiliz seyyah Lucy Garnett’ti. Seyyah, şeyhin ilkin Baş Kadın denilen iki zevcesi olduğunu bildirdikten sonra bu hanımların şemail ve mizaçlarını çizer. Yine aynı seyyah Edirne Mevlevîhane-

14 DURU, Rıza, s. 245’ten SCOTT-STEVENSON, [Mary Esme Gwendoline Grogan], *Our Ride Through Asia Minor*, s. 331, London: Chapman and Hall, 1881.

si'nin şeyhinin, karısının "itaatsiz mizacıyla" bozulan huzurundan bahseder ve kadının komşularına da malum olan bir geçimsizliğinin gülünç bir hikâyesini nakleder.

Seyahatler günlerle ifade edilebilecek kısıalıktan on yıllar boyu süren ikametlere kadar geniş zaman aralıklarında vaki oluyordu. Galata, Tokat ve Afyonkarahisar mevlevîhanelerinden izlenimler aktaran Henry Van-Lennep İstanbul, İzmir ve Tokat'ta 29 yıl süreyle misyonerlik etmişti. Bağdat Mevlevîhanesi'ni de gören Rusya'nın Türkiye ve İran nezdindeki diplomatı Pierre Ponafidine Orta Doğu'da 33 yıl hizmette bulunmuştu.

Seyahat veya ikametler müddetince tutulan muhtıralar, çıkarılan taslaklar daha sonra yayınlanacak olan kitap veya tasvirin ana malzemesini teşkil ediyordu. İngiliz klasik bilgini John Morritt mektuplarını muhtıralarından yola çıkarak kaleme aldığını açıkça söyler. Amerikan rahip Horatio Southgate Bağdat Mevlevîlerinin beyanını muhtıralarının "arasına saçılmış" malumattan derler. Danimarkalı yazar Hans Christian Andersen'in yazı ve resim müsveddeleri, Adolphe Yvon ve Marius Bauer'in resim taslakları diğer örnekleri teşkil ederler. Kahire Mevlevîhanesi'nde sema eden dervişlerin taslak resimlerini yapan bir İngiliz sanatkârdan Bayard Taylor bahseder. Ziyaret ve sema esnasında not almaya, taslak çizmeye, fotoğraf çekmeye müsaade edilmediği devirler olmuştu; meselâ Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaretinde kılavuzluk eden derviş, İsviçreli edip ve münekkıt Henri de Ziegler'nin fotoğraf mühimmatına "Olmaz!" diye el koymuştu; böylesi devirlerde seyyahın yazı veya resmine ziyareti müteakip hafızasında kalanlar nakşedilmiş olmalıdır. Stüdyo fotoğrafları da böyle devirlerin mahsulleri olmalıdırlar. Taslak çıkarmanın serbest olduğu devirlerde elbette her şey daha kolay olmuştur, müsveddeler bilâhare temiz edilmiştir.

Seyyahlar seyahatleri müddetinde sıradan bir gözlemci

olarak kalmayıp daha derinlemesine sorarak ve okuyarak öğrenme fırsatlarını da değerlendirmişlerdir. Meselâ tekke yaşantısını bizzat gözlemlediği ifadelerinden anlaşılan John S. Brown sahip olduğu derin malûmatı dervişler hakkında “*The Darvishes*” adında müstakil bir kitap yazmak suretiyle ortaya koyar. Brown 1927 tarihli kitabında Mevlânâ’nın ne-sebi, manevî inkişafı, çelebilerin silsilesi, semanın tatbiki, diğer adap ve erkân, Mevlevîlik ve diğer tarikatlar arasındaki ilişkiler üzerine Mevlevîlik ıstılahlarını da yerinde kullanarak ayrıntılı, doğru ve tam malûmat aktarır. Şahsî gözlemleri zemininde kitabını kuran müdekkik seyyah tasavvuf üzerine kaleme alınan şark ve garp kaynaklarından da istifade etmiştir. Fransız diplomat ve şarkiyatçı Henri Gûys Suriye’de sürgünde bulunan bir dervişin gözlemlerini içeren el yazmasını aktardığı kitabı “*Un Dervich Algérien en Syrie*”de Mevlevîliğe kabul merasimini ayrıntısıyla göz önüne koyar.

Mevlevîlik âleminde görüp işittiklerinin tesiriyle Müslümanlığa merakı artanlar, ahlâken tasfiye olduğunu dile getirenler vardır. Meselâ 1794 yılında Galata Mevlevîhanesi’nde sema seyreden John Morritt evine döndüğünde kendini bu büyük “dinî iktisap” fikri tarafından aşırı derecede yükseltilmiş ve düzelmiş bulur. Alman hekim Ulrich Jasper Seetzen Şark’taki seyahati esnasında ihtida eder. İsviçreli şarkiyatçı John Lewis Burckhardt ise seyahati öncesinde zaten Müslüman olmuş bulunuyordu.

Seyahatnameler

Mevlevîlik ve mevlevîhanelere değinen tespit edebildiğimiz ilk seyahatname İngiliz George Sandys’in 1610 yılı civarında, Galata Mevlevîhanesi’ndeki izlenimlerini içerenidir. Son seyahatnameler ise bundan 338 yıl sonrasına aittir. Ermeni asıllı Amerikan muharrir John Roy Carlson’ın 1948 yılı Ramazan’ında Halep ve yine aynı yıl Julian Huxley’nin

Trablusşam Mevlevîhanesi'ni ziyaretleri faal hâldeki son mevlvîhane gözlem ve izlenimlerini barındırırlar. Bu tarihten sonraki pek az seyahatname Mevlevîliğin faal ve geleceğe uygun olanından ziyade hatıradaki kalan hâlini yansıtır.

Tespit edebildiğimiz 510 seyahatname başta Konya Mevlânâ Dergâhı ve İstanbul'daki Galata, Yenikapı, Beşiktaş-Bahariye, Kasımpaşa ve Üsküdar Mevlevîhaneleri olmak üzere, asitânelerden Afyonkarahisar, Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Halep, Kahire, Manisa; mevlvîhanelerden Ankara, Antep, Bağdat, Diyarbakır, Edirne, Hama, Hanya, Humus, İzmir, Karaman, Kırım Bahçesaray ve Karasupazar, Kırşehir, Kilis, Kudüs, Lefkoşe, Saraybosna, Selanik, Şam, Tokat, Trablusşam, Üsküp ve zaviyelerden Larnaka ve Remle hakkında malûmat içerirler.

İçinde Mevlevîlerin semalarının tarif edildiği, Filistin'de Remle'deki Kırk Şehitler Kulesi olarak da bilinen mahalde yerli kaynaklarda adı geçmeyen bir Mevlevî zaviyesi olduğunu seyahatnamelerden öğreniyoruz. Burası belki de muvakkat kullanılan bir mahal olduğundan yerli kaynaklarda zikredilmemiş olabilir. Aralarında Fransız edip Lamartine'in karısı ile Fransız seyyah Adrien-César Égron'un da bulunduğu dört ayrı şahitlikten hareketle en azından 1833-1842 yılları arasında bu mekânın Mevlevîler tarafından işgal edilmiş olduğunu ve Mevlevî ayininin icrası için kullanıldığını söyleyebiliriz.

Son yıllarda bazı yazılı ve görüntülü yayınlarda da Atina Mevlevîhanesi olarak sunulan Rüzgârlar Tapınağı adındaki sekiz kenarlı mabedin Mevlevî ayinleri için kullanıldığını söyleyen birkaç seyahatname olsa da, ilk elden çok sayıdaki şahitlik bu mahallin Rufaî ayinlerinde kullanıldığını göstermektedir. Ortada, 'dönen dervişler' ve 'raks eden dervişler' adlarının Rufaî ve Mevlevîler için müşterek kullanımından kaynaklanan bir karıştırma olduğu çok açıktır.

Erken devirler olan 17. ve 18. yy.ın Sandys, Della Valle, Ricaut, Le Bruyn, Motraye, Tournefort, Thevenot, Mariti, Baltimore, Moreno, Pereira gibi seyyahları yalın ‘derviş’ tabirini ‘Mevlevî’, ‘dervişler’ tabirini ise ‘Mevlevîlik’ kastıyla kullanıyorlar, diğer tarikatlara mensup dervişleri muhakkak tarikatlarıyla anıyorlardı. 19. yy.ın ortalarına gelindiğinde kimi müellifler “dervişler” tabiriyle hâlâ Mevlevîleri kastetmeye devam etseler de, ekser seyyahlar dervişlerikiye ayıran Fransız tasnifini benimsedi: Dönen Dervişler ve Feryat Eden Dervişler. Görünüşte bir tasnif olan bu, haki-katte seyyahların kolaylıkla ziyaret edebildikleri iki tarikatı, Mevlevîlik ve Rufaîlikten başkasını anlatmıyordu.

Seyyahlarca Mevlevîlere verilen adlar arasında en sık kullanılanlar raks eden dervişler, dönen dervişler ve fırıl fırıl, hızla dönen (fırıldanan) dervişlerdir. İlk iki ifadenin aynıyla Rufaîler için de kullanıldığını, bu yüzden karıştırmalara mahal verdiğine yukarıda değinmiştik. İngiliz gazeteci Henry Morton Mevlevîlerin hareketini tarif eden daha doğru adlandırmanın ‘dönen dervişler’ olduğunu söyler. Amerikan asker William Lynch “neredeyse en hafif bir çaba bile göstermeksizin hareket ediyor gibi” gözüksüklerinden ‘dönen’e göre ‘eğirilen’ kelimesinin daha iyi bir fikir verdiğini söyler. İngiliz arkeolog F. W. Hasluck “raks eden” isimlendirmesini yakışsız bulur, çünkü raks eden dervişler denince akla gelen Rufaîlerle kıyaslandıklarında Mevlevîler ruhsuzdurlar, icralarında “dinî taşkınlık” ve “delice heyecan”dan eser yoktur, “bütün iş şeklîdir”. Amerikan gazeteci Thomas W. Knox’a göre Mevlevîleri “raks edenler” diye çağırmak raksa iftira olur.

Seyahatnamelerin bazıları kimi özellikleriyle öne çıkarlar. Meçhul bir yazarın bir mecmuada yer alan “*The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*” başlıklı yazısı ve İtalyan romancı Edmondo de Amicis’in seyahat notları derin alaycılık barındırırlar. Fransız şair Théophile Gau-

tier'nin şairliğine yaraşır üslûbuyla kaleme aldığı metinle İspanyol romancı Vicente Blasco Ibáñez ve Fransız yazar Arthur Rhoné'nin metinleri en edebî üslûpla kaleme alınmış olanlardır.

Devrinde ve yerinde olmak üzere en uzun Mevlevîlik tetkikleri; İngiliz şarkiyatçı Frederick William Hasluck'ın "*Christianity and Islam Under the Sultans*" kitabında yer alan, ağırlıkla devlet ve Mevlevîlik ilişkilerinin yer aldığı 30 sayfa kadar tetkikle, Amerikan şarkiyatçı John Porter Brown'ın "*The Darvishes*" kitabında yer verdiği 26 sayfalık nakil ve tetkiklerdir. Gözlem ve izlenimleri içeren en uzun seyahatname kısmı ise Amerikan gazeteci William Buehler Seabrook'un "*Adventures in Arabia*" kitabında olup 60 sayfadan fazladır.

Türkiye'ye dair seyahat izlenimlerinin yüzyıllar boyunca değişmez aktörleri arasında bulunan Mevlevîler 'Dönen Dervişler' ya da 'Raks Eden Dervişler' namıyla hemen her seyahatnamenin fihristinde adeta bir kural gibi değişmez başlıklardandı; yazılı beyanın kifayet etmediği düşünüldüğünde onların gravür, resim ve fotoğrafları en alâka çekici unsurlar olarak bu eserlerde yer aldılar.

Erken devir seyyahlarının nakilleriyle başlayan, yüzyıllar boyu giderek artan ve 1830-1860 arasında çok yoğunlaşan merak¹⁵ 19. yy.ın ikinci yarısından itibaren giderek azalmaya yüz tutmuştu. 20. yy.ın ilk çeyreğinde ise Mevlevîlik seyyahların gündemlerinden neredeyse düşmüş bulunuyordu. Son devir seyahat beyanlarında Mevlevîlere ayrılan yerin azalması, beyanların tekdüzeleşerek kalıplaşması seyyahların meraklarındaki azalışın kitaplara akseden yanı olarak görülebilir. Meselâ İngiliz seyyah Adams Hyett

15 510 seyahatnamenin 190'ı yani %37'si (üçte birinden fazlası) 1830-1860 arasında kaleme alınmış veya basılmıştır.

1848 yılında Mevlevî ayinini sırf öyle yapmış olduğunu söylemek hatırına görür. Seyyahların çokça ziyaret ettiği Galata Mevlevîhanesi için çok sayıda ve birbirine benzer mahiyette beyanların elde olması kimi seyyahların bu mahal hakkındaki izlenimlerini aktarmakta gönülsüz olmalarına, ayrıntı vermeden geçıştirmelerine yol açar. Yüzyıllar boyu her seyyahın bir veya daha fazla yönünü Batı âlemine duyurarak teşkil ettikleri birikimle Mevlevîliğe yönelik merakın yerini artık doygunluk almış bulunuyordu. Türkiye’de tekke ve zaviyelerin setredilmesiyle beraber tabîi olarak seyahatnamelerde Mevlevîlerin neredeyse görülmedikleri bir devir yaşanır. 20. yy.ın son çeyreğinden itibaren günümüze dek yoğunlaşarak gelen devir ise Mevlevîliğe dair eserlerin Batı dillerine tercümelerindeki, Mevlevîlerin Batıya seyahat¹⁶ ve ikametlerindeki artış ve Batılı Mevlevîlerin ortaya çıkışı ve kendi eserlerini vermeleriyle bir bakıma Mevlevîliğin Batılıların ayağına gittiği bir devir olmaktadır. Bu yeni devrin Batılıları için seyahat onların sadece gözlemlemek, hatta remizlerin ötesindeki manayı anlamakla yetinmeyip Mev-

16 Mevlevîlerin Batıya ilk seyahatleri hakkında fikir veren bazı gazete haberleri özetle şöyledir: Gösteriler yapmak üzere New York’a getirilen başlarında şeyhleriyle 20 kadar Mevlevî ve Kadirî dervişi, kendilerini tutan kişi tarafından parasız ve aç olarak terk edilirler. Aylığı 15 dolara anlaştıkları menajerlerinin kaçmasıyla üç gün sadece ekmek ve suyla beslenen dervişler belediye başkanına müracaat ederler. Bu müracaatın ardından dervişler adeta bir top gibi oradan oraya havale edilirler. En nihayetinde idareciler tarafından da atlatılarak orta yerde bırakılırlar. Gazete haberi dervişlerin akıbetleri hakkında bilgi vermiyor. *Abandoned Dervishes*, **The New York Times**, 10 Eylül 1892. Mevlevî dervişlerinin Boston’da bir gösterileri olur. *What is Doing in Society*, **The New York Times**, 5 Ocak, 1899. New York’taki Coney adasındaki yıllık yaz eğlencelerinde tertip edilen Şark köyünde Şarka dair hediyelikler satılır, aralarında semazenlerin de bulunduğu gösteriler icra edilir, develer ve Türk kahvesi eğlencenin atmosfere katkıda bulunur. *Coney Island Opens Its Summer Season*, **The New York Times**, 23 Mayıs 1915. Amerikan yetişkin eğitim hareketi olan Chautauqua toplantılarında semazenler de yer alıyordu. *Chautauqua in New York*, **The New York Times**, 13 Temmuz 1919.

levîliğin manasına dâhil olmak gayretlerinin bir neticesidir dersek abartma olmayacaktır.

Seyahatnamelerde Mevlevîlik

Seyyahların mevlevîhane ziyaretlerini beyanları çoğu zaman kalıplaşmış bir seyir takip eder. Ziyaret için hazırlanma safhası ve Mevlevîler hakkında evvelce duyulmuş şeyler, ön fikirler, bazen de peşin hükümlerin serdedilmesinin ardından, varış yolu ve yolculuğu anlatılır. Mevlevîhane-nin umumî görünüşü, avlusu, binaları, hâmuşânı, ağaçları, manzarası, şahit olunmuşsa dervişlerin tekke içindeki faaliyet ve yaşantıları, tekkeye girmek için bekleyenler, tekkeye kabul ediliş, bu esnada ayakkabıların çıkarılması, mahfile yerleşme ve buradaki seyircilerin vaziyetlerini tarif bunu takip eder. Dervişlerin ve şeyhin girişi, yerlerini alışları, na't ve na'than, mutribânın hangi çalgılardan teşkil olduğu ve musiki hakkındaki değerlendirmelerin ardından semaa gelinir. Sema tarifleri genellikle ayrıntılıdır. Sema kıyafeti, Sultan Veled devrindeki adımlama ve selâmlamalar, semaa çıkış, kolların vaziyetindeki inkışaf, dönüşler, tennurenin açılışı, semazenbaşının gezinmesi, fasılalar, en nihayet birdenbire duruş ve duayı takiben semahaneyi terk ediş uzun uzun tarif edilir. Hemen hemen her zaman seyyahın hâsıl ettiği kanaat bazen bir veya iki paragraf, bazen de bir veya iki cümle ile belirtilerek beyan sona erdirilir. Nihaî kanaatlerin en yaygını Mevlevîlerin garip, tuhaf veya acayip bulunmalarıdır. Buna Mevlevîlerin emsalsiz kıyafet ve semaları neden olur. Fazla olmayarak, dervişlerin takındıkları vecd görünüşüyle kalabalıkları aldatmayı gaye edindiklerini iddia edenler boy gösterirler.

İngiliz edip Walter Thornbury “safi aylaklar” başlığı altında topladığı seyyahları “müşahitler, müstehziler, tahkir edenler ve kendini adamışlar” olarak isabetle sınıflar. As-

lında bu sınıflama seyyahların nihaî kanaatlerinin oluşacağı yönü de işaret eder.

Seyahatnamelerde Mevlevîlikle ilgili en çok değinilen konular şöyle sıralanabilir: Mevlevîlerin cemiyet içindeki muteberlikleri, devlet ve siyaset adamları ile Mevlevîler arasındaki ilişki, Mevlevîlik ve diğer inanışlar arasındaki benzerlikler, Çelebinin sultana kılıç kuşandırması, mevlevîhanelerin mevkileri, yapıları ve mamur oluşları; mevlevîhane mutfağı olan matbahın Mevlevîlerin hayatındaki merkezî rolü, buraların temizlik, bakım ve intizamı, yemeklerin muntazamlığı ve kifayeti; semain mevsim, gün ve vakitleri; Mevlevî musikisi ve mutrib, semaa seyircilerin kabulü, semahanenin yapısı, dervişlerin sema öncesi vaziyetleri, na't-ı şerif ve Mesnevî şerhi, devr-i Veledî, sema kıyafeti, sema, semazenler; semain ayın mı gösteri mi, ciddî mi gülünç mü olduğu tartışması; Mevlevîlerin ve postnişinlerin şahsiyet ve şekilleri, kıyafetleri, hoşgörülükleri, geçimlerini teminleri; nevniyazlık ve Mevlevîliğe kabul merasimi, Mevlevîlerin mevlevîhane içinde ve dışındaki vaziyetleri, seyahatleri; Mevlevî muhipleri, kadın ve çocukların Mevlevîlikle ilişkileri, diğer tarikatlarla yapılan müşterek ayinler ve Rufaîlerle karşılaştırma. Bunun dışında çoğu seyyah Mevlevîliğin kendi üzerindeki ruhî tesiri ve ayakkabılarını çıkarmak zorunda kalmak, bacaklarını büküp oturamamak ve baş dönmesine uğramak gibi zorlandığı hususları da dile getirir.

Şeyh veya dervişlerle görüşme yapılmışsa veya şeyhin ailesi, hanımı veya çocuğu görülmüşse beyan renklenir. Kadın seyyahlardan Lucy Garnett'in şeyh hareminden; Victoria de Bunsen, La Ferté-Meun kontesi ve Hahn-Hahn kontesi Ida'nın kadınlar mahfilinden naklettikleri bu mahallere dair yegâne yazılı numuneler olduklarından ayrı bir kıymet taşırlar.

Bilhassa Konya Mevlânâ Dergâhı ziyaretlerindeki türbe, onun tezyinatı ve matbahın tariflerini içerenlerde oldu-

ğu gibi, kalıplaşmış olanın dışına taşan beyanlar da vardır. Kendisiyle görüşülmüşse Çelebi efendinin tasviri ve beraber geçirilen vaktin beyanı da buna eklenir. Bayan Scott-Stevenson, Charles Eliot, Harry Charles Lukach, Henri de Ziegler, Maurice Barrés ve Walter A. Hawley çelebi efendilerle bizzat görüşmüş ve gözlemlerini yazıya dökmüş seyyahlardır. Bunlardan Lukach, De Ziegler ve Hawley çelebi efendinin idare ettiği ayinleri de seyretmişlerdir. Lukach bir ayrıcalık daha elde etmiş, bizzat çelebi efendinin semasına şahitlik etmiştir.

İngiliz Romancı Thackeray'in M. A. Titmarsh takma adıyla kaleme aldığı seyahat notlarında Tophane'de bir hamamda, Hans Christian Andersen'in Peşte'de Gül Baba türbesinde, adının baş harfleri W. B. H. olan bir seyyahın Akhisar'da bir kervansarayda gördükleri Mevlevî fertleri tasvirleri de kalıp dışı beyanlar cümlesindendir.

Seyahatnamelerde Mevlevî günlük yaşantısı, misafir ağırlayışı, kahve ve tütün içişi, merakı, öfkesi, tevazuu, zarafeti, misafirperverliği, hayırseverliği, cömertliği, müsama-hası, batıl inanışı, aşkı ve deliliğiyle semavî bir varlık gibi sunulma kaygısı olmadan bir "kişi" olarak göz önüne serilir. Bu dışarıdan bakışın yararlarından biridir.

Bazen dervişlere dair hikâyelerin nakledildiği de olur. Bu hikâyelerin söylenti, hatta uydurma olanları yanında ilk elden dinlenip kayıt altına alınanlar da vardır. Amerikan gazeteci Seabrook'un bizzat Trablusşam Mevlevîhanesi postnişini Şefik Dede'nin ağzından naklettiği Mevlevî ses ve saz sanatkârı Zeydan Hilmi'nin kimi zaman gülünç, nihayetinde ise facialı aşk macerası bunlardan biridir¹⁷. Başlı başına bir sinema filmi senaryosu olabilecek, yürek sızlatan

17 DURU, Rıza, s. 516-521'den SEABROOK, W. B., *Adventures in Arabia*, s. 255-269, New York: Harcourt, Brace and Co., 1927.

bu hikâyede Şefik Dede'nin çocuk yaştaki kızının ölümüne sebep olan bu Mevlevî dervişine düşmanlık duymaması, onu affetmesi Mevlevîlerin yüce gönüllülüğünün en büyük örneğidir.

Evvelce bilinmeyen, görülmemiş ve duyulmamış olanı bir bilinene benzeterek anlatmak insanın tabiatındandır. Seyyahlar da Mevlevîlik âleminde karşılaştıkları ve okuyucularına nakletmek istedikleri ilkleri müşterek bilinenlere benzeterek hem tarif kolaylığı elde etmişler, hem de kendilerince daha eğlendirici metinler ortaya koymuşlardır. Kimi zaman benzetmeler müellifin kültür seviyesini gösterme arzusuyla silsile hâlinde sıralanmış, kimi zaman da kendini beğenmiş bir alaycılığa alet edilmişlerdir. En yaygın benzetmeler dervişleri keşiş, rahip, papaz, münzevi karşılığı kelimelerle tarif etmektir. Sema için raks, vals, bale; sikke için 'kelle şeker'¹⁸ karşılıkları en yaygın olanlardır. Devr-i Veledden meydana, semadan tennureye Mevlevîlik âlemine ait her terim çok sayıda benzetmeye konu olmuştur. Oscanyan'ın sema kıyafetli dervişleri "diğer kürelerin hayalî mümessilleri" yani uzaylılara, Moreno'nun semazenleri 'canlı topaçar'a, Gautier'nin semada kolların açılışını "haçtaki İsa'nın vaziyeti"ne, Andrejevich'in dedeleri 'zahidî vezirler'e, Lukach'ın çelebiyi 'sünnî papa'ya benzetmesi ilginç örneklerden sadece bir kaçıdır.

Seyyahın benzetme çabasında kendi meslek, ilgi alanları ve kültürel derinliğinin etkisinin olması tabiidir. Meselâ semazenlerin açılmış kollarını gemi pervanesinin kanatlarına, buharlı motorun regülatörüne benzeten seyyah bir deniz subayıdır.

18 Kelle şeker [*sugarloaf, pain de sucre*], Avrupa'da 1470'ten 19. yy.ın sonlarına kadar üretilip satılan, sikkenin şekil ve büyüklüğünde, kırılarak veya öğütülerek kullanılan kalıp şekerdi.

Bir iki istisna dışında tamamı Hristiyan olan seyyahlar temasa gelebildikleri nadir dinî kurumlardan Mevlevîliği idrak ve anlamadaki müşküllerini izale etmek için kendi dinî ayin, teşkilat ve nizamlarıyla benzeşmeler arama, dahası zoraki benzeşmeler kurma eğiliminde olmuşlar ve okuyucularının bu benzerliklerden yararlanarak Mevlevîliği tahayyül etmelerini beklemişlerdir. Tarikat hiyerarşisi tanımlanırken Hristiyanlıktaki ruhbanlık kurumu ve inziva hayatına dair terminolojiye müracaat edilmiştir. Mevlevîhaneler genellikle erkek manastırı veya manastır olarak adlandırılmış, şeyh bu manastırın başpapazı görülmüş, dervişler ise rahip ve keşişler yerine sayılmışlardır. Mevlevîhaneler her ne kadar manastırlara benzetilse de, Fransız papaz Émilien Frossard'a göre manastırlar *"yüce âkillerin gömülüip kaldıkları, vadeden evvel mezarlar olan kasvetli mekânlar"* iken, mevlevîhanelerin *"içindeki her şey bir resim güzelliğinin izini ve kır hayatının neşe veren ve büyüleyen rayihasını taşır"*¹⁹. Seyyahların kurmaya çalıştıkları benzerlikler veya ikame etmeye çalıştıkları isimlendirmelerin Mevlevîliğin aslıyla tam olarak örtüştüğü elbette söylenemez; bunlar, sadece, ilk karşılaşılan bir dinî nizamı anlama ve anlatmanın samimî gayretleri olarak değerlendirilmelidir.

Seyahatnamelerin Mevlevîlik Tarihine Katkıları

Batılı seyyahların beyanları Mevlevîliğe dair bilgilere yerli kaynaklarda bulunmayan yenilerini katar, yaygın olarak bilinmeyenleri göz önüne koyarlar. Hatta bunlardan bazıları belki yerli kaynaklarda bile erişilemeyecek derinlikte, içriden sayılabilecek bilgiler naklederler. Meselâ Mevlevîlik sülûku, tarikat idaresi, matbahın mana ve ehemmiyeti gibi

19 DURU, Rıza, s. 952'den FROSSARD, Emilien, *The French Pastor at the Seat of War* s.294-295, London: James Nisbet, 1856.

hususlarda derinlemesine bilgi sahibi olduğunun işaretlerini veren Vladimir Andrejevich sabah namazından sonraki ism-i Celâl zikrini gözlemlemiş ve tarif etmiştir. “*Les Imams et les Dervichs*” adlı kitabı 1881 yılında Paris’te yayınlanan müellifin vukufiyetinde babasının beş sultana hekimlik ve kendisinin Osmanlı ordusunda tabur kumandanlığı etmiş olmasının elbette katkısı olmuştur.

Seyahatnamelerin Mevlevîlik tarihine katkılarına bolca örnek verilebilir. Saka Mevlevîler ve bu olgunun Mevlevîlikteki saka kavramıyla ilişkisi, yeniçeri üsküfünün sikkeden köken almış olabileceği, Galata ve Halep gibi bazı mevlevîhanelerin eski yapılarının nasıl olduğu, Galata gibi merkezî mevlevîhanelerin girişinde en azından ayin günlerinde askerlerin nöbet beklediği, Sultan Divânî’nin demir ayakkabılarının şifa maksatlı kullanıldığı, müteveffa dervişlerin sikkelerinin türbede muhafaza edildiği, avlu veya çadır gibi mahallerde sema edilebildiği, sema kıyafetinin her renk olabileceği, mutrib heyetinde serpent gibi alışılmadık çalgıların yer alabildiği, ayinde el çırpımlarının musikiye refakat edebildiği, Çelebinin semai, eski devirlerde Mevlevî erkânının nasıl olduğu, sema meydanında sema esnasında kedilerin dolaşabildiği, Abdülvahid Çelebi’nin evindeki ayin-i cemin tarifi, çelebilerin Meram’daki yazlık sayfiye meskeni, çelebinin St. Chariton manastırına yıllık zeytinyağı ianesi, bir devir mevlevîhanelerde mültecilerin barındırıldığı, Atina’daki Rüzgârlar Tapınağı’nın mevlevîhane olarak kullanılmadığı, Filistin Remle’deki gibi hiç bilinmeyen veya muvakkat kullanılan mevlevîhanelerin malûmatı, 1001 sayısının kökeni, şeyh kürsüsü, padişaha kılıç kuşandırma merasiminin ayrıntısı bunlardan sadece bazılarıdır.

Seyahatnamelerde sema erkânı ve kıyafette göze çarpan farklı gözlemler kaydedilmiştir. Adap ve erkânda yüzyıllar boyunca meydana gelen değişimler bu beyanlardan izlenebilir.

Devr-i Veledî'nin öncesinde şeyhin sema ettiği ve ney eşliğinde ilâhî söylendiği; devrin semanın ardından icra edildiği, devirde dervişlerin şeyhi çiftler hâlinde takip ettikleri; başı şeyh değil de semazenbaşının çektiği, bu sürede şeyhin postunda oturur kaldığı oluyordu. 17. yy. gibi erken devirlerde na't-ı şeriften sonra, şeyh, kürsüsünden yarım saat kadar Mesnevî okuyup şerh ediyor, sonra kürsüsünden inip postuna oturuyor ve ardından semaa geçiliyordu. Semaa başlama ve bitiş işaretinin şeyhin ellerini çırpmasıyla verildiği oluyordu. D'Arvieux'nün 1660 yılında Trablusşam'da seyrettiği ve bir saat süren semanın, kaçınıcı selâmı olduğunu belirtmediği son devresinde, şeyh, tek başına ve kol açmaksızın, elinde Kur'an [Mesnevî olması da muhtemeldir] ile sema etmiş, bu müddette dervişler onun etrafında ayakta dikilmişlerdi. Merasimin nihayetinde yer alan selâmlaşmada şeyh oturur vaziyette olduğu hâlde, dervişler onun elini öpmüşlerdi. De La Motraye'ın 1699 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada, ilk selâmda, şeyh, meydanın ortasında tek başına sema etmiş, etrafındaki dervişler tedricen ona uymuşlar ve bir müddet sonra şeyh, makamına dönmüştür. 1766 yılında Mariti'nin Larnaka'da seyrettiği ve bir buçuk saat süren ayinde şeyh de sema etmiştir. 1786 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi'ndeki semada, mevcut beş dervişten dördü bir halka hâlinde oturlarken, diğer derviş, Kur'an'dan bazı ayetleri ezberden söyleyerek halkanın içinde yürümüş, sonra münferiden sema etmiş ve giderek hızlanmış; bu esnada diğerleri de semaa katılmışlardı. Bayan Herbert'ın 1867'de Kahire'de seyrettiği ayinde, semadan evvel, şeyhin ortasında oturduğu derviş halkası, "alçak sesli, yeknesak bir musikiyle, hepsi aynı zamanda başlarını ve vücutlarını arkaya ve öne doğru sallamak suretiyle Kur'an'dan parçaları terennüm" etmişler, akabinde altısı devr-i Veledî ve sema icra etmişler; takatleri kesilenlerin yerine bir diğeri semaa girmiştir. De Lagarde'ın 1811 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semanın evvelinde, şeyhin tekrarladığı

“Allah Kerim” lâfzına dervişlerin “Hû” sözüyle mukabele ettikleri bir zikir icra edilmiştir. Bir beyanda, semada, bir defada bir düzine kadar dervişin yer tuttuğu, birden fazla takımın birbirlerinin yerini alarak ayın müddetince üç veya dört kere sıralarını savdıkları yazılıdır. 1850’li yıllarda Halep Mevlevîhanesi’ni ziyaret eden Gûys, semânı hemen evvelinde meydanda bir halka teşkil eden dervişlere “bir misâl vermek ve ilk sâik olmak üzere”, şeyhin, halkanın kenarına doğru üç adım çıkıp, sikkesini tutarak “çok zarif bir şekilde üç dönüş” icra ettiğini yazar. Gringo’nun 1854 yılında İzmir Mevlevîhanesi’nde seyrettiği semada, şeyh devri-Veledî sonrasında meydana çıkıp bir kez yavaşça döner, ardından yerine çekilir ve dervişler semaa başlarlar. Şeyhin semazenbaşı ile beraber ayini meydanın ortasından idare ettiği, semânı üç selâmla tamamlandığı, dördüncü selâmın icra edilmediği de oluyordu. Bayan Grosvenor ibadetin bir devresinde, kapıda vazifeli askerlerden biri marifetiyle ayağa kalkmalarının emredildiğini kaydeder; bu dua veya gülbank esnasında olmuş olmalıdır.

Hırka ve sema kıyafetleri her renk olabiliyordu. Şeyhler tennure giymedikleri hâlde 1693’de Edirne Mevlevîhanesi’nde sema seyreden Careri’nin ifadelerinden dördüncü selâmda semaa iştirak eden şeyhin tennureli olduğu anlaşılmaktadır. 19. yy.a gelinceye kadar sikkenin beyaz olduğu yönünde çok sayıda şahitlik vardır, bu asırdan sonra sikkelere genellikle kül rengine döner. Mevlevî kıyafetinin, bilhassa 17. yy. gibi erken devirlerdeki seyyahların bahsettikleri ve belki de daha sonraki devirlerde terk edilmiş bulunan hususiyetleri şunlardı: 17. yy. sonu itibarıyla, Edirne Mevlevîhanesi’nin şeyhi sarığının alt kısmından yapılmış bir kuşak sarıyor ve boynunda bir mendil veya atkı taşıyordu; tahminen 17. yy.’a ait bir Batılı yazmasındaki iki şeyh minyatüründe bu atkı resmedilmiştir.

Mevlevîhanenin merkezi olan şeyh makamında keçi, ceylan hatta kaplan gibi muhtelif hayvanlardan elde edilebilen,

genellikle kırmızı renkte bir post serilidir. Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'ndeki şeyh kürsüsünde yer alan post beyazdır. Trablusşam Mevlevîhanesi'ndeki koyun postu mavi boyalıdır; buna tanık olan Conder mavinin Trablusşam'ın mübarek rengi olduğunu da ekler.

Seyyahlar beyanlarında, ziyaret ettikleri mevlevîhanelerin postnişinlerini ve bazı kereler önde gelen veya kendi dikkatlerini çeken Mevlevî simaların şemail ve şahsiyetlerini, genellikle isimlerini bildirmeksizin, kendi bakış açılarından tarif etmişlerdir. Çoğu keresinde tarif edilen zatın adı zikredilmemiş olsa da, seyahat mahalli ve tarihine dair bilgi Mevlevîlik hakkındaki diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında, bu zevatın kimler oldukları tespit edilebilmektedir.

Mevlevîhanelerin mutat sema mevsimleri, günleri ve vakitleri seyahatnamelerden tespit edilebilmektedir. Sema iklim şartlarına göre belli mevsimlere hasr olabildiği gibi, sıcak iklimlerde açık havada, avluda ve/veya akşam sema edilebiliyordu. Amerikan yazar Locher 1888 yılında Diyarbakır'da hem akşam vakti hem de avluda icra edilen bir semaa şahit olmuştu. 1855 yılının Eylül ayında Money kardeşlerin Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde seyrettikleri sema akşam namazından sonraydı. Şam ve Humus'da kış ve yaz ayları haricinde, sekiz ay müddetle ve akşamları; Trablusşam'da sadece ilkbahar mevsiminde sema edilmekteydi. 1898 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden İngiliz diplomat Charles Eliot burada gece semayı seyrettiği imasında bulunur. Sema etmenin fizikî yükü orucu zorlaştırabileceğinden Ramazan müddetinde sema edilmediğine dair kayıtlar vardır. Bayramlarda sema ediliyordu. İngiliz akademisyen John Carne'in 1824 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayın Ramazan bayramı günlerindeydi. İspanyol seyyah Ibáñez 1907 yılının bayramlarından birinde Bahariye Mevlevîhanesi'nde sema seyrederek. Semaın beklenmedik gecikme veya iptalleri de oluyordu, bunun başta gelen sebebi şeyhin hastalanmasıydı.

Seyahatnamelerde yer alan müşahedeler içinde en fazla sayıda semazen 1943 yılında dört yüz Mevlevînin iştirak ettiği Şam Mevlevîhanesi'ndeki sema, ondan sonraki ise 1880'lerin başında yine Şam'da kırk elli dervişle icra edilen semadır.

Mevlevîhane dışındaki mahallerde sema olabiliyordu. Kanadalı tacir James Bell Forsyth Kahire'de bir çadırda sema seyrederek. İngiliz Alfred Reynolds-Ball'un tanıklığına göre Ramazan ayında Kahire Mevlevîleri Abdin sarayında ve Mehmed Ali Camii'nde sema ederler.

Misafire kurulan Mevlevî sofrasının zenginliği iki beyanda ayrıntıyla dile gelir. Amerikan gazeteci Seabrook'u Trablusşam Mevlevîhanesi'nde konuklayan Şefik Dede ona yirmiden fazla kaptan meydana gelen unutulmaz bir ziyafet verir. İngiliz müstemleke memuru Harry Charles Lukach'a Veled Çelebi'nin 1909 yılında Meram'daki sayfiye evinde verdiği iki saat süren mükellef öğle yemeği müellif tarafından liste hâlinde şöyle sıralanır: *"Izgara edilmiş koyun eti parçaları (kebab), yassıltılmış et köfteleri (bürek), ballı bir tatlı yufka (baklava), patlıcan dolması, pirinç doldurulmuş kabak sebzesi, domates dolması, kaymaklı tatlı pirinç muhallebisi, bamya güveci, tavada hafifçe kızartılmış koyun eti ve sebze, pilav, kabukları soyulmadan güveçte pişirilmiş armut, kavun."*²⁰

Mevlevîhanelerde dervişlere çıkarılan yemekler misafirlere sunulanlar kadar çeşitli olmamakla beraber mahrumane de değildir. Lucy Garnett onların yemeklerinin "basit ve yalnızca iki tabaktan ibaret" olduğunu, James Gardner "en bayağı yiyecekler"den faydalandıklarını söylese de Fransız hekim Jeannel Gelibolu Mevlevîhanesi'ni dolaşırken matbahtaki tabaklarda kuzu güveci artıkları görür. Bayan Scott-Stevenson Konya Mevlânâ Dergâhı'nın matbahında

20 DURU, Rıza, s. 274-275'ten LUKACH, Harry Charles, *The City of Dancing Dervishes*, s. 30-31, London: Macmillan and Co., 1914.

“ateşin üzerinde kızaran ve kaynayan iştah açıcı yemek ve çorbalar”dan söz eder. Mevlevîler tekkede pişen yemekten mutlaka fakirlere de dağıtırlar. Buna Hollandalı seyyah Van Der Nyenburg, İtalyan seyyah Gemelli Careri ve İngiliz asker Mark Sykes’in beyanları şahitlik eder.

En ilginç katkılardan biri de mevlevîhanelerin setredildiği dönem sonrasında dervişlerin ve sikke imal eden atölyelerin serencamını gözler önüne seren Henry Morton’un Konya gözlemleridir. Pir Dergâhı, kapısında üniformalı bekçilerin beklediği bir müzeye dönüşmüş, atölyelerde artık sikke yerine fötr şapka imal edilmektedir ve tekke dervişleri aç, perişan sokaklarda kalmışlardır:

“Mevlevî Dervişlerinin Camii’ni terk ederek, bükülmüş bir ihtiyar adamın ekmek aldığını gördüğüm, dar bir Pazar yerinin içinden geçtik. Bedeni eski püskü, kahverengi bir paltoya sarınmıştı ve bu palto bostan korkuluğu uzuolarından aşağı sarkıyordu.

Küçük oğlanların deniz kıyısında giydikleri gibi gülünç, küçük şapkası bile onun acıkmış facia havasını saklayamıyordu. Ve uzun, ince bedeni, sarkan kahverengi paltosuyla dükkândan dükkâna ilerlerken gözlerin alâkayla onu takip ettiklerini zannettim. Bana onun Raks Eden Dervişlerden biri olduğu söylendi.

-“Nasıl yaşar?” diye sordum Hasan’a.

-“Kim bilir?”

-“Dilenmesine izin verilir mi?”

-“Hayır.”

-“İnsanlar ona eski günlerin hatırına bir şeyler verirler mi?”

-“Kim bilir?”

Bu durumda orayı terk etmek mecburiyetinde kaldım. Fakat asırlar boyu bu fevkalâde inancın karargâhı olmuş bulunan bir şehirde, Türkiye’nin dışındaki çok sayıda Mevlevî tekkelerinden bi-

rine kaçamamış ihtiyar bir derviş için bir ekmek kabuğu uzatmaya hazır birkaç müşfik elin olması gerektiği kanaatine sahip oldum.

Çarşının içinden devam ettik, kaldırım üstüne istif edilmiş bir keçe şapka yığınının bakmak için durdum. Şimdilik imal edilmişlerdi ve güneşte kuruyorlardı. Atatürk'ün bir şapka tedarik menşeyini keşfetmiş olduğumu düşünüyüp gülümsedim.

Dükkânın kapısı açıldı ve içeriden beni gözetlemiş olduğu anlaşılan bir adam gülümseyerek geldi ve beni içeri davet etti. Anladım ki bir polis memuru gibi giyinmedikçe hemen hemen her Türk cana yakın ve yumuşak huyludur, her şeyin üzerinde şakayı sever. Şapka yığınınla eğlendiğimi görebiliyordu ve zannederim o da onların bir hayli eğlendirici olduklarını düşünüyordu, çünkü dükkânının içine yol gösterirken arkasını dönüp onlara baktı ve güldü.

Bir Türk şapka imalâthanesindeydim. İki şapkacı bağdaş kurup –bu onların Türk olduklarının yegâne delilidir- yere oturmuşlardı. Giydiklerinin en iyi Avrupa modellerinin halis, yeni numunelerine aşırı bir sadakat içinde olduğuna dikkat ettim.

Onlar keçeyi sürter ve döverlerken dükkânın sahibi benim alâkamdandır memnun oldu, kendi iptidaî kapama ve buhar verme cihazlarını gösterdi.

–“Demek ki bu yeni Türkiye'nin bir sanayiidir.” diye tahkik ettim.

–“Yok, hayır.” diye cevapladı Hasan. “Burası bir zamanlar Raks Eden Dervişler için uzun, keçe şapkalar imal eden bir dükkândır. Ama Raks Eden Dervişler tard edilince bu adamlar ne yapabilirlerdi? Kendi kendilerine şöyle dediler: «Dervişler için güzel şapkalar yapabiliyoruz, niçin şekli değiştirmeyelim ve köylüler için iyi şapkalar yapmayalım, şimdi fes artık giyilmiyor.»”²¹

Seyahatnamelerin katkılarından biri de Mevlânâ türbesi-

21 DURU, Rıza, s. 312-313'ten MORTON, H. V., *In the Steps of St. Paul*, s. 197-198, New York: Dodd, Mead and Co., 1936.

nin kubbe çinilerinin rengi üzerinedir. Mevlânâ türbesinin kubbesinin renginin yapıldığı günden bu yana yeşil çinilerle kaplı olduğunu zannedilir. Hatta “kubbet-ü’l hadrâ” diyerek Arapça, ağdayla söylemekten haz duyanlar olur. Oysa seyyah beyanlarının tarihiye göre sıralanması kubbe çinilerinin her yenilenişinde mavi ve yeşilin neredeyse sırayla kullanıldıklarını göstermektedir.

Türbe çinilerinin renginin yıllara göre değişimi seyahatnamelerdeşöyledir:²²

Yeşil (Leake, 1800; Browne, 1802; Brewer, 1833).

Mavi (Taylor, 1852 -deniz mavis-i; Scott-Stevenson, 1880 -parlak mavi-; Huart, 1898; Eliot, 1898; Percy, 1899 -mavimsi yeşil-; Bell, 1905 -semadan veya denizden daha mavi-; Ramsay, 1907).

Yeşil (Lukach, 1909).

Mavi (Ferriman, 1911; Ziegler, 1911 -keskin bahri rengi-; Clark, 1912)

Yeşil (Hawley, 1918 -bu tarih öncesinde mavi-).

Mavi (Zahm, 1921 -gökyakut, firuze mavis-i-).

Yeşil (Morton, 1935 -ada çayı yeşili-).

Mavi (Mair, 1960 -firuze-).

Kubbenin her iki rengine de şahitlik etmiş seyyahlardan Hawley, “*Kule birkaç sene evveline, ta ki hükûmet onları kaldırıp yeşil olan modernleriyle değiştirene kadar eski mavi çinilerle kaplıydı*”²³ der. Batılı seyyahların asırlar boyunca biriken gözlemleri Mevlânâ türbesinin kubbesinin sadece yeşil olduğu ve olabileceği peşin hükmünden sahiplerini vaz geçmeye

22 DURU, Rıza, s. 57.

23 DURU, Rıza, s. 301’den HAWLEY, Walter A., **Asia Minor**, s. 238, London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co., 1918.

zorlamaktadır.

Mevlevî fertlerin seyahat maksat ve şekilleri seyahatnamelerde yer bulur. Bu seyahatler kimi zaman ‘yolsuz’ bir dervişe verilen bir ceza nedeniyle olabileceği gibi, başkalarını kendi dinine çevirmek ve yumuşak huy kazanmak, Konya’da Mevlânâ, Peşte’de Gül Baba gibi Mevlevîlikçe önem taşıyan türbeleri ziyaret etmek, başka şehir ve ülkelerde ayin icra etmek gibi gerekçelerle de gerçekleştiriliyordu. Yol üstündeki mevlevîhaneler seyahat eden Mevlevîler için han hizmeti de veriyorlardı.

İlginç birkaç katkı daha şunlardır: 1833’deki tanıklığına göre Konya Mevlânâ türbesinin pencere kafeslerine “bazı faydalar sâdır olmasını umarak sayısız bez şeritler, hastalar tarafından gönderilmiş elbise parçaları” bağlanıyordu. Fransız yazar André Gide Konya Mevlânâ Dergâhı’nın avizelerinden birinin Amerika’ya gönderilmiş, yerine bir taklidinin asılmış olduğunu kendisine rehberlik eden dervişten öğrenerek 1914 yılı Mayıs’ının Journal’ine kaydeder. 1918 yılında Boğazlar’da görevlendirilmiş İngiliz yarbay C. C. Rowe Murphy “*Soldiers of the Prophet*” adlı kitabında Mevlevî taburları hakkında teknik bilgi verir.

Seyahatnamelerde hatalı gözlem ve bilgiler de yer bulabilir. Bir seyyah Konya Mevlânâ Dergâhı’ndaki türbede Kılıç Arslan ve Keyhüsrev’in medfun bulunduklarını sanır. Başka bir seyyaha Mevlevîlerin hepsinin “tek bir adamın torunları” oldukları söylenmiştir. Kimi seyyahlar mevlevîhane duvarlarının tezyin edildiği hat levhalarının bu kurumlara bağışta bulunan, onları kayıran, başta sultan olmak üzere büyükler ve hayırseverlere teşekkür yazıları olduğu yanlış bilgisini verirler. Kimileri ise neyin burundan üflendiğini zannederler.

Mevlevîlik tarihi bakımından değer taşıyan tespitleri hacmi arttırmamak için çoğaltmıyoruz.

Tasvirler

Mevlevîhanelere uğrayan, Mevlevîlikle temasa gelen seyyahlar gözlem ve izlenimlerini yazmakla kalmamış, bazen ya kendileri resmetmişler veya yanlarında bulunan resamlara resmettirmişlerdir. Meselâ İngiliz Julia Pardoe Galata Mevlevîhanesi izlenimlerini buradaki bir sema ens-tantanesini bizzat resmederek taçlandırmıştır. İngiliz Gert-rude Bell izlenimlerini kaleme almakla yetinmemiş fotoğ-raflamıştır da. Gördüğünü yalnızca resmetmekle yetinenler de olmuştur ki İstanbul'da muvakkaten ikamet ederek eser veren Jean-Baptiste Vanmour, Jean Brindesi, Fausto Zonaro gibi ressamlar, Pascal Sébah, Joaillier, Max Fruchtermann gibi fotoğrafçılar bu cümledendir.

Mevlevîlikle alâkalı tespit edebildiğimiz Batı kökenli ilk tasvir Danimarkalı ressam Melchior Lorck'un İstanbul'da bulunduğu yıllarda yaptığı 1575 tarihli ağaç oyma baskısı Mevlevî saka resmidir. Bazı kaynaklarda "Yeniçerilerin Aş-çısı" adıyla anılsa da, resim yeniçerilerin teşkilat ve kıyafet-lerinin Mevlevîlikle bağlantısı bulunduğu yönünde aşağıda sunacağımız tetkiklerle beraber incelenmelidir. Mouradgea Ignatius d'Ohsson'un "*Onların [dervişlerin] bazısı, bilhas-sa Mevlevîler fakirlere su tevzi etmek hikmetine hâlâ sahiptirler, bu sebepten onlara Saka denilir (Resim 125'e bakınız). Sırtlarına yüklenmiş bir kırbayla caddeler boyunca fy-sebil'illah [fî sebilillah] (bu, Tanrı uğruna veya daha evlâsı, Tanrı'nın makbulüne geçmek için demektir) diye bağırarak dolaşırlar ve isteyen herkese herhan-gi bir şey talep etmeksizin su verirler. Bununla beraber, ecirleri, fakirlere geri vermek veya en azından onlarla paylaşmak için kabul ederler.*"²⁴ der ve metne ressam Le Barbier ve hakkâk Hen-riquez'in Mevlevî saka tasvirini ilâştirir. 18 ve 19. yy.larda,

24 DURU, Rıza, s. 641'den D'OHSSON, M[ouradgea Ignatius], *Tableau Général de L'Empire Othoman*, C. IV/2, s. 661, Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791.

ressamı meçhul olanlardan başka, ressamlar Jean-Baptiste Vanmour, Bernard Picart, Jean-Jacques-François Le Barbier ve hakkâk Migliavacca da Mevlevî sakaları resmetmişlerdir. Temadaki bu devamlılık ve birbirini destekleyen tasvir ve metinler Lorch'un Mevlevî sakasını doğrular mahiyettedir. Mevlevîhanenin matbahında bulunan ve dervişliğe ikrar veren kimsenin üç gün oturtulduğu 'saka postu'nun, son tasvirlerin tarihleri itibarıyla en azından 18. yy. ortalarına kadar sürdüğü anlaşılan Mevlevîlerin sakalık hizmetiyle ilişkisi olduğu açıktır.

Yine d'Ohsson yeniçerilerin başlığı olan üsküfün aslını, Orhan I.'in oğlu Süleyman Paşa'nın Rumlara karşı seferde dua istemek üzere Konya'daki Mevlevîlerin başına göndermesi ve onun da bu zata sikke giydirmesine bağlar.²⁵ Benzer bir tetkik padişahın adındaki farkla John P. Brown'da da yer alır: *"Ekâbir, Mevlevîleri tercih eder gözükürler ve bu tarikattan olanları yalnız başlarınayken asla kavuklarından ve bu dervişlerin büyük külâhlarını giymekten vazgeçmezler. Bu tatbik Osman I.'in oğlu Süleyman Paşa zamanına kadar gider. Zaten bu şehzadenin aşağı imparatorluğun Rum'larına karşı yapmak üzere bulunduğu seferin lehinde hayır dua istemek için Mevlevîlerin Konya'daki en üst rütbelisine bizzat hitap ettiği görülmüştü. Bu yüksek rütbeli din adamı şehzadenin başına kendi külâhlarından birini dualar ederek giydirmiş ve zaferin adımlarına refakat edeceğini ona temin etmişti. O Süleyman Paşa bu külâhı gümüş nakışla kaplatmış ve kendisi ve ordusundaki bütün zabitan için hemen hemen aynı şekilde kavuk siparişi vermişti. Nihayet bu külâh saray maiyeti bütün ekâbirin resmî kavuğu hâline gelmişti ve sultanlar dahi bunların Muhammed'in terk etmiş bulunduğu altınla nakışlanmış olanlarını giyiyorlardı ve yeniçerilerin erkân-ı harp zabitlelerine de verilmişti. Bu başlığın mes'ut tesirinin ikram ettiği zan Mevlevîleri muhafaza eden ekâbirin tamamı tarafından hâlâ unu-*

25 DURU, Rıza, s. 642'den D'OHSSON, s. 673.

*tulmamıştır. Onlar Mevlevîlerle dostluğu ve bugün ve sonrasında bu külâhı onun iptidâî basitliğini de hesaba katarak giymeyi bir vazife telakki ederler.”*²⁶ Yeniçerilerle aşçı kavramı üzerinden bağlantı ise Davey’nin tetkikinde görülür: “Her şeyh, tarikatın işlerini idare eden ve an’ane ve sırları nesilden nesile halefiyet yolu ile geçiren bir şûraya veya şeyhlerden veya sırları ve âdetleri bilen dervişlerden (dedeler veya babalar olarak adlandırılırlar) bir meclise sahiptir. Keza onlar cemiyetin azalarını tekdir etme veya mükafat verme hakkına da sahiptirler. Reisleri Aktchi-Dédé [Ahçı-Aşçı- Dede] veya Baba Aşçı diye bilinir. Tahmin ederim ki okuyucularım ne halt etmeye bir aşçının bunu yapmak zorunda olduğuna şaşacaklardır, ama Türkler gibi konar göçer bir ahalide eski devirlerde aşçı istisnâî bir mevkii işgal ediyordu. Yeniçerilerin reisi Supreme Cook [Ulu Aşçı] unvanından hazzederdi ve tam kudretli teşkilatın alemi çorba kazanıydı.”²⁷

Erken devir tasvirlerinden Salomon Schweigger’nin 1608 tarihli “Türklerin Cenaze Alayı” çiziminde alayın önünde yürüyen sikkeli bir Mevlevî dervişi fark edilebilir. Corbain Fibus’ün 18. yy. sonlarından cenazenin önünden giden biri şeyh beş Mevlevînin görüldüğü “Eyüp Mezarlığı” ve Bernard Picart’ın “Türk Cenazesi” resimleri Schweigger’deki temayı tasdik eder.

Hollandalı ressam Rembrandt van Rijn’in Hind-Türk Okulu eserlerinden esinlenerek 1656 yılında yaptığı Mevlânâ çizimleri de erken örneklerdendir.

Bu temaları kıyafetleri içinde Mevlevî şeyh ve derviş çizimleri takip eder. İlk örnek Le Clerk’in 17. yy. ortasından “Derviş Kıyafeti, Derviş Tekkesinin Şeyhi” çizimidir. Bu çi-

26 DURU, Rıza, s. 605’ten BROWN, John P., **The Darvishes**, s. 294, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927.

27 DURU, Rıza, s. 582’den DAVEY, Richard, **The Sultan and His Subjects**, s. 67, London: Chatto and Windus, 1907.

zimde bir neyzen ve bir dairezenden müteşekkil ilk mutrib heyeti de tasvir olunur.

Semaı tarif eden ilk tasvir hakkâklar Smith ve Hogarth'a ait 1699 tarihli gravür baskısıdır. Bu tarihte Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Fransız seyyah De La Motraye beyanına üstüne harflerle işaret konulmuş bu hak baskıyı da katar; şeyh, mutrib heyeti, açılan tennureler ve dervişlerin secdeye varmaları hem resim hem de yazı ile tasvir olunur. İlk renkli sema tablosu Vanmour'un 1708-1713 arasında yaptığı "Pera'daki Mabetlerinde Dervişler, Dönmenin Tamamlanışı" ve 1711-1737 arasında yaptığı iki versiyonu bulunan "Pera'daki Mevlevî Tekkesindeki Raks Eden Dervişler" tablolarıdır. İlki o kadar şöhrat olmuştu ki çok sayıda benzerleri yapıldı ve basıldı.

Aynı tarihlerde farklı bir tema olarak, Vanmour'un "Türk Düğünü" tablosunda düğün alayının önünden giden Mevlevî kudümzen ve neyzenler resmedilmiştir. Hakkâklar William Hogarth, Gérard Scotin, Claude Duflos ve Bernard Picart düğün alayı temasını yeniden işlemişlerdir.

Bir Mevlevîhaneyi dışından gösteren ilk tasvir Corneille Le Bruyn'ün 1725 tarihli kitabında yer alan "Trablusşam'ın Kıymetli Tekkesi" gravür baskısıdır. Bunu F. Wallis'in 1850'de renkli çelik baskısı görülen "Pera'daki Derviş Manastırı (Tekke)" resmi takip eder. Fotoğraf devri öncesinde en çok tasvir edilmiş mevlevîhane yapısı Trablusşam'dakidir. Bu mevlevîhanenin bir nehir vadisinin yamacında; limon, zeytin, portakal ve dut ağaçlarının ortasında, gürleyen suları ile *Nahr Ebu Ali* de denilen Kadişa yani mukaddes nehrin vadisinin içinde; kubbeli, katlı taraçalı, su değirmenli hoş mimarisiyle mükemmel bir tablo gibi kurulu olması buna yol açmış olmalıdır. Fotoğraf devrinde ise Konya Mevlânâ Dergâhı ile Korinth düzeninde mermer sütunların desteklediği üç yana açık son derece hoş ahşap tahtapoşu ve şadırvanıyla Selanik Mevlevîhanesi öne çıkar.

Fotoğraf devrine kadar olan görsel malzemelerde şeyh, niyazda veya kol açmış vaziyetteki tennureli derviş ve semahanede sema konuları klasikleşmişti. 18 yy. sonuna kadar olan ilk dönem tasvirlerinin çoğunda sikkelerin istivalı olması dikkat çekicidir.

Fotoğraf devri öncesinin ilk ve tek çelevi tasviri 1808-1826 yılları arasında Grigoriy Sharopenko tarafından yapılmıştır. Renkli çizimin başlığında “Kendisini tahta çıkarmak için Zât-ı Şahâne’ye kılıç kuşandırmak maksadıyla mahsusen Konya’dan gelen şeyh” yazar.

Mevlevîlikle ilgili ilk fotoğraf Friedrich August de Leuw’un 1848 yılına ait bir fotoğraftır. “Bir Dönen Dervişin Portresi” başlıklı bu fotoğrafta her ne kadar sikkeli ve Mevlevîlerinkini andıracak bir kıyafete bürünmüş bir şahıs boydan gözükse de, sikke ve kıyafetin bol ve sakil duruşu, “Dönen Derviş”e benzesin diye alelâde birine bu kıyafetin giydirilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Mevlevîlerin yer aldığı hakikiliği tartışmasız ilk fotoğraf Galata Mevlevîhanesi’ne mensup dört dervişin bir stüdyo fotoğrafıdır. Carletti’nin çektiği fotoğraf 1860’larda bir kartpostal üstünde görünür. Diz çökmüş vaziyette bir neyzen, bir okuyucu ve ayakta kol açmış iki semazenin yer aldığı fotoğrafın merkezinde yer alan semazen, Hollandalı misyoner Van-Lennep’in kitabında çizimini verdiği ve “İstanbul’da, Pera’daki Mevlevî tekke veya mabedinin civarında iyi bilinen bir zatın tasviridir. Bu, efendiye çokça yakışır, nazik ve pek âlim bir zattır. Onların hususî tapınma usulünü tavsif eden raksa başlamak üzereyken, deruhte ettiği makamında tasvir edilmiştir.” diye tarif ettiği dervîştir. Fotoğraf devrinin başlamasıyla mutribin de dâhil olduğu muhtelif derviş gruplarını gösteren bu stüdyo fotoğrafları çok moda olmuştur.

Mevlevî şeyhlerinden birini gösteren ilk fotoğraf Galata Mevlevîhanesi postnişini Kudretullah Dede’nin 1865 civarında Abdullah Biraderler tarafından çekilmiş farklı

pozlamaları olan fotoğrafıdır. Ona yakın tarihlerde fotoğrafçılar Royer ve Aufiere'nin "Başdervişin Stüdyo Portresi" fotoğrafı büyük olasılıkla Hüseyin Azmî Dede'yi gösterir. 1870'lerde Arnaldo Tamburini, Abdullah Biraderler'in pozlarına benzer şekilde Kudretullah Dede'nin sol elinde kitap olduğu hâlde kara kalem resmini yapmıştır. En çok fotoğrafı çekilmiş çelebi Veled Çelebi'dir.

İngiliz edip bayan Baillie 1871 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde hem binanın hem de semain fotoğraflarının çekildiğini, bunların kartlarının Abdullah Biraderler'in dükkânından temin edilebileceğini söylese de, görebildiğimiz tek sema fotoğrafı Çankırı Mevlevîhanesi'nde Hasip Dede'nin idaresindeki bir semaa aittir, çeken meçhuldür.

Mevlevîhanelerin faaliyette olduğu devrin son tasvirleri 1930'dan sonrasına ait, Suriye Mevlevîlerini semada gösteren fotoğraflardır.

Her devirde gravürlerden başlayıp fotoğraflara kadar, Mevlevîleri tasvir eden bazı pozlar adeta moda olmuştur. Asıl resmin çok sayıda versiyonları yapılmış, siyah beyaz olanlar renklendirilmiş, fotoğraflar bir kez daha elle çizilmiş, İstanbul'da yayınlanmış ve oradaki dervişleri gösteren bir kartpostal Kahire'de, Selanik'te yayınlanıp üstündeki dervişler oraya mal edilmiş ve artık Mevlevîler seyyahlar için ilgi çekici olmayana kadar bu böylece devam etmiştir; zaten kısa bir zaman sonra da tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. 20. yy.a gelene kadar Mevlevî tasvirleri öylesine ilgi çekiyordu ki o sayfalar koparıldığından kütüphanelerde tasvirli kitap ve mecmuaları bulabilmek güçleşti. Bu yüzden hem çoğu tasvir, hem de bilinen tasvirlerin çoğunun bibliyografik (veya ikonografik) bilgisi meçhul kaldı veya en azından bu bilgilere erişmek eskisi kadar kolay olmadı. Bu durum Mevlevîlikle ilgili her hangi türden tasvirlerin bibliyografik bilgileri verilmeksizin miri malı gibi kullanılmasını da beraber getirdi. Batılı kaynaklarda yer alan Mevlevîlik tasvirleri

ve bu tasvirlerin bibliyografik bilgileri Mevlevîname'de²⁸ ilk kez derlenmeye çalışılmıştır.

Tasvirlerde Mevlevîlik, Onların Mevlevîlik Tarihine Katkıları

Mevlevîlik bakış açısıyla incelendiğinde seyahatnamelerde yer alan veya müstakil tasvirler mimarî, erkân, kıyafet, günlük hayat gibi alanlardan bilgi vererek Mevlevîlik tarihine katkıda bulunabilir. Meselâ "Mevlevîlik bakış açısı" ile bakılmadığında, başlığına "*Tour de Galata -Galata Kulesi-*" yazılı ve merkezinde bu kulenin yer aldığı Castellan ve Thienon'un resimlerinin sağ kenarındaki Galata Mevlevîhanesi'nin sekizgen şekilli eski dış yapısı fark edilmeyebilir ve değerli bir katkı gözden saklı kalmış olur. Bir diğer örnek evvelâ Van Mour'un resmettiği, ondan alarak Bernard Picart ve Melling'in birer versiyonunu ortaya koydukları Türk Düğünü temasıdır. Resimde düğün alayında yer alan destarlı, hırkalı bir kudümzen ve dal sikkeli, tennureli iki neyzen tasvir edilmiştir. Gelinin tahtırevanda nakli, davetlilerin mükellef kıyafetleri, başı çeken beş yeniçeri bu düğünün ileri gelen birinin, belki de saraya mensup birinin düğünü olduğunu düşündürmektedir. Tarifinde Mevlevîlerin adı anılmadığı için Mevlevîlik bakış açısından bugüne kadar dikkat çekmemiş bu resim Mevlevî mutrib heyetinin en azından ekâbir düğünlerinde musiki yapmış olabildikleri bilgisine götürmektedir.

Klasikleşmiş temalar dışında ilginç tasvirler de görülür. Bunlardan biri Vanmour'un resmettiği bir nota sayfasıdır. Bu nota sayfası görünümlü 1707-1709 tarihli resmin başlığı şöyledir: "*Pera Dervişlerinin Döndükleri Nağme (Mösyö Ferriol ile beraber bulunan ve Basse'yi besteleyen Sir Chabert tarafından*

28 DURU, Rıza, a.g.e.

notaya alınmıştır).” Çok sesli olarak notaya alınmış bu nağmenin başlığı her ne kadar bir ayin veya baş taksim bir kısmı olduğunu ifade etse de bugün tanınan nağmelerden biri değildir. Bu yorum H. V. Morton’un “*In the Steps of St. Paul*” ve L. De Launay’in “*Vues de Constantinople*” adlı seyahatnamelerinde yer alan diğer iki nota sayfası için de geçerlidir.²⁹

Mesnevî’yi Almanca’ya da tercüme eden Avusturyalı şarkiyatçı diplomat Valentin von Hussard 1823 yılında *The Harmonicon* mecmuasında yayınlanan makalesinde Hicaz, Nihâvend, Acem Bûselik, Pençgâh ve Beyâtî makamlarındaki ayin-i şeriflerden, Viyanalı papaz Stadler’in eşliklerini yazdığı, söz kısımları keman anahtarında olarak çok seslendirilmiş örnek notalar verir.

Bir diğer ilgi çekici tasvir yine Vanmour’un 1711-1737 arasında yaptığı, Mevlevî sofrasını gösteren tek tasvir olan “Dervişler Yemekte” tablosudur. D’Ohsson ve Ferrario’nun kitaplarında yer alan çizeni bizce meçhul “Çile veya Dervişlerin Hususî Tevbesi” tablosu biri boynunu bükülü dizlerine bağlamış, diğeri saçları tavana bağlı vaziyette hücrede iki Mevlevî dervişini gösterir. Jean Brindesi’nin 1860 tarihli, versiyonları da olan Türk Mezarlığı tablosunda İstanbul’da bir mezarlıkta bir mezarın kenarına oturmuş hâlde ney üfleyen bir Mevlevî resmedilmiştir. Bu konuyu Amadeo Preziosi ve J. I. Pease de işlemişlerdir. Hakkâk Théodore Valério’nun 1854 yılından bir baskısında uzun lülesinden nefeslenen hırkası omuzlarında sikkeli bir derviş görülür. Jean-Léon Gérôme’un 1900 tarihli bir camideki kürsüde Mesnevî kıraat eden Mesnevîhan tablosu ile 1889 tarihli Kahire’de Rûfâî tekkesinde onların ayinlerine katılan bir semazeni tasvir ettiği tablo da sıra dışı tasvirlerdendir.

29 Nota sayfalarını inceleyen Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuarı Türk Sanat Müziği Bölümü öğretim görevlisi neyzen Ömer BİLDİK’in verdiği görüştür.

Harry Charles Lukach'ın kitabında yer alan "Küçük Bir Tekkenin Raks Zemini" başlıklı fotoğraf bir Mevlevî zaviyesinin içini gösteren belki de tek tasvirdir. Müdevver sema yerini çevreleyen dar mahfiliyle küçük bir yapı olan bu zaviyenin mihrabının üstünde; merkezde, içinde Âl-i İmrân suresinin 37. ayetinin "[Zekeriyya] ne vakit mihraba girse" kısmının istif edildiği üst tarafında destarlı sikke olan daha büyük bir çelenkle, onu çevreleyen içleri boş altı adet çelenk görünümlü dairevî halka görülür. Mihrabın her iki yanında Hasaneyn yer alır, çelenklerden sağdakinde 'Hasan', soldakinde 'Hüseyn' yazıları seçilebilir.

Sıra dışı fotoğraflar arasında 1916'da Mısır'da el-Ariş yakınlarındaki manevralarda Mevlevî sıhhiyeler, 1918'de V. Mehmed Reşad'ın cenaze alayında en önde yürüyen çok sayıda Mevlevîler, 1894 Temmuz'undaki Adapazarı depremi ardından Galata Mevlevîhanesi'nin avlusunda depremzedeler için kurulan çadırlar, Selanik Mevlevîhanesi'ne yerleştirilen Türk mülteciler, İstanbul'un bir caddesinde kalabalık içinde yürüyen Mevlevî, Eskişehir çarşısında eski kıyafetler içindeki yaşlı Mevlevî, mahmili karşılayan Şam Mevlevîleri, 31 Mart vak'asında Hareket Ordusu'nda Rumeli'den İstanbul'a gelen sikkeli, üniformalı, silahlı Mevlevî; Selanik Mevlevîhanesi'nin şadırvanı önünde Yunan askerleriyle bir Mevlevî dervişi fotoğrafları sayılabilir.

Mevlevîleri tasvir eden iki karikatür görülür. L. Hopkins'in çizimi olan ilk karikatür Amerikan gazeteci Thomas W. Knox'ın 1870'de Galata Mevlevîhanesi'ndeki şu gözlemi yansıtır: *"Bir müddet sonra dervişlerden biri bitkinlik ve terleme keyfiyeti içinde, hâlsizlikten yere yığılarak (mecazî olarak) mücadeleden vaz geçti. Bir denizanası kadar esnekti ve ona imdat için gelen hizmetçiler ihtimamla el atıp, ölebileceğinin açık bir korkusu içinde onunla alâkadar oldular. Çok geçmeden bir diğeri düştü ve sonra bir üçüncüsü ve sonra bir dördüncüsü ve sonra reis, ruleti durdurmak için işaret verdi. Dervişler hemen hemen yirmi*

*dakika fırlanmış bulunuyorlardı ve bütün bütün oyunu bitirmeye hazırdılar. Sona doğru onların bazısının ayak başparmaklarının berbat bir şekilde kasılmış ve ayak toplardamarlarının davul kaytanı gibi şişmiş olduklarına dikkat ettim.”³⁰ Çizimde semazenlerin arasında hâlsizlikten yığılmak üzere olan bir derviş ve bu dervişe bir mayi eczayı belki de koklatmak suretiyle yardım etmek üzere getiren biri görülmektedir. Diğer karikatür bir kartpostalda yer alır. Karikatürist J.-L. Goyet’nin 1910 civarından renkli “*Salonique*” serilerinden bir çiziminde, yürüyüp giden bir zenci, Batılı iki kadın ve bir subay ile kafesler taşıyan bir Çinli fonu önünde Vietnamlı bir kadınla konuşan kolunda açılmamış şemsiyesiyle Selanik Mevlevîhanesi’ne mensup şişmanca bir derviş görülür.*

18. yy. başında Smith ve Hogarth’la başlayıp 19. yy. başına kadar süren erken devir semahane tasvirlerinde zeminde birkaç basamakla çıkılan, etrafı kolluklu, sandalye ile taht arası görünüşte şeyh kürsüsü fark edilir.

1880 civarından çeken belli olmayan bir siyah beyaz fotoğrafta sikkesi olmaksızın yandan poz vermiş bir Mevlevî dervîşi görülür. Genç yaştaki dervîşin başının sikkenin örtmesi gereken kısımları, terlemeyi önlemek için olsa gerek, alından enseye kadar ustura ile tıraşlanmış, sadece şakaklarda saç bırakılmıştır.

Seyyah beyanlarına eşlik eden tasvirlerin bazıları, ziyaret edilen mevlevîhane ve ziyaret tarihi bilindiği takdirde devrin şahısları hakkında şekli bilgi verir. Ricaut’un 1670’de yayınlanan kitabında yer alan şeyh tasviri çok büyük ihtimalle Gavsî Ahmed Dede’ye aittir. De La Motraye’in 1699 tarihli ziyaret beyanında yer alan semahane tasvirindeki şeyh büyük ihtimalle Nâcî Ahmed Dede’dır. 20 Ocak 1800 tarihinde

30 DURU, Rıza, s. 880’dan KNOX, Thomas W., **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 171, Hartford, Connecticut: A. D. Worthington and Co., 1875.

Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden William Wittman'ın seyahat kitabında yer alan, devrin Mevlevî şeyhini "sada-katle temsil" eden renkli tasvir yerli kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre postnişin Mehmed Rûhî Dede olmalıdır ve tasvir onun şekli, şemali ve kıyafeti hakkında eldeki tek vesika hükmüne bürünür.

Seyahatnamelerden İlgi Çekici Birkaç Örnek

Seyahatnameler ilgi çekici konu ve eğlendirici anlatımlarla da dikkat çekerler. Örnek olması bakımından birkaç aktarım yapıyoruz:

Amerikan edip Nathaniel Parker Willis 1830'larda ziyaret ettiği Galata Mevlevîhanesi'nin kapısında nöbetçi asker tarafından çizmelerini çıkartması için durdurulur, aralarında münakaşa meydana gelir, mesele bir karara bağlanamaz. Dervişler vasıl olduklarında, şeyh olması muhtemel "zarif görünüşlü ihtiyar bir adam" seyyahı içeriye buyur eder ve tüfekli askeri azarlar; seyyah çok çamurlu, dahası kayışları arasına pislik bulaşmış çizmeleriyle girip temiz hasıra bastığında asker dehşetten donakalmıştır.

İngiliz tarihçi Charles Mac Farlane 1847 yılında ziyaret ettiği Bursa Mevlevîhanesi'nin şeyhinin ayyaşlığından dem vurur: *"Tekkeden az bir mesafede semiz, ihtiyar, şişkin, Bardolph [damarları şarap içmekten genişlemiş bir burna sahip Shakespeare karakteri] burunlu ve elmacık kemiklerinin üzeri enlice ayyaş kızarıklıklarıyla damarlanmış bir zat olan Şeyh'e yahut hanenin reisine rast geldik. O esnada sarhoş bulunduğundan bize dikkat etmedi. Umumiyetle bu dervişler devamlı akşamcıdırlar. Hanenin reisi bütün Bursa'dakilerin en meşhuru olarak nam salmıştı. Onun içkisi en sert rakıydı, fakat o, bu ateşin ispirotoyu, saf alkolden yardım murat etmeye mecbur kalmış bulunan Sultan Mahmud gibi, kendisi için çok hafif bulmaya başlamıştı. Sonraki müsait zamanlarda bu din adamıyla daha sık rastlaştık, fakat onu*

tamamen ayık gördüğüme yemin edemem.”³¹

1851 yılında Galata Mevlevîhanesi’ni ziyaret eden İngiliz deniz subayı Frederick Walpole orada pabuçlarını kaybeder ve eve yalın ayak yürümek zorunda kalır. Semain tesiriyle tutulduğu baş dönmesinden dolayı akşam yemeği de yiyemez.

Kırım Savaşı sırasında, 1854 yılında Çanakkale Boğazı’nda kamp kurmuş olan Fransızlar bu havalideki en geniş bina olan Mevlevîhane’yi askerî hastahane yapmak üzere validen isterler. Vali bunun ancak Mevlevîlerin tasvibiyle mümkün olabileceğini söyleyip tarafları huzurunda meclis eder. Devrin şeyhi [Hüseyin Azmî Dede] bu “günahkâr teklif”le öfkeden köpürür. Onun şu tiradıyla Fransız generali teklifini yutup hastahaneyi sahraya kurmak zorunda kalır: “Kim? Ben mi Allah’ın ve biraderlerimin alâkalarına böylece hıyanet edeceğim? Ben, en münasip şekilde tanzim ettiğimiz ve mübarek neyin sesine uyarak içinde neşeyle dönüp durduğumuz mübarek evimizi gâvourların domuzlarına terk edeceğim ha? Semadaki kuşlar bile o kâfirlerin ve dostlarının murdar sakallarına yapışmaz mı? Mukaddesata bu menfur tecavüze müsaade etmektense onları kebab eti gibi dilim, dilim, dilim doğrarım!”³²

Amerikan gazeteci Thomas W. Knox 1875 civarında Galata Mevlevîhanesi’ne yol gösteren rehberini kendince işler. Rehberinden şeyhe bir telkinde bulunmasını ister. Telkin edilmesini istediği, Amerika’da büyük çamaşırhanelerde elbiseleri kurutmak için sahip oldukları, dakikada beş binin üstünde devirle dönerek içindeki çamaşırların nemini atan makinelerden bütün semazenleri içine alacak kadar büyük

31 DURU, Rıza, s. 329-330’dan MAC FARLANE, Charles, **Turkey and its Destiny**, 2 C., C. I, s. 200-201, London: John Murray, 1850.

32 DURU, Rıza, s. 338’dan JOUVE, Eugène, **Guerre D’Orient**, 2 C., C. I, s. 143, Paris: Alphonse Delhomme, 1855.

birinin semahaneye kurulması, çalıştırılması ve on beş dakika içinde dervişlerin bir haftada yapabileceklerinden daha fazla dönüş yaptırmasıdır. Seyyahın aklınca “saf rehber”in bu telkini şeyhe iletip iletmediği meçhul kalır.

Tanım yerindeyse tam bir Mevlevîlik filozofu olan Şefik Dede’nin Amerikan seyyah Seabrook’un beyanına derc edilmiş fikirleri hayranlık uyandırıcıdır. Bu fikriyata bir örnek olarak, Dede’yle beraber Hama ve Halep arasında bir Rufaî tekkesindeki ayine iştirak eden Seabrook’un sorusuna Dede’nin cevabı verilebilir. Seabrook, dönüş yolundaki lokantada, “hakikî dindarlığına rağmen estetik bir aristokrat” olan Şefik Dede’nin nasıl olup da Rufaîlerin “vahşi ayinlerine karşı his iştiraki içinde olabildiğini” sorar. Dede, bir peşkiri bir şeker kâsesinin etrafına bükerek küçük bir dağ meydana getirir ve aynen şu cevabı verir: *“Onun [peşkirin], Birlik veya Tanrı’ya remz eden dağ tepesi, zirve olduğunu farz edeceğiz. Ve dağın geniş kaidesinin bütün etrafının zirveye varmayı murat eden insanlar olduğunu farz edeceğiz. Kaidedeki herhangi bir noktadan tepe istikameti şimal, cenup, şark veya garp değildir; yukarıya doğrudur. Ama dağ herhangi bir fâninin dümdüz yukarı doğru tırmanması için çok sarptır, binaenaleyh burada bazı şarka doğru ve diğerleri garba doğru, dağın derece derece daha yüksek olduğu, dolambaçlı yollardan yolculuk ederler. Şarka yolculuk eden bir takım garba yolculuk edenle karşılaşır. Her biri diğer takıma “Nereye?” diye sorar. Hepsi “Tanrı’ya!” diye bağırır. Ve sonra, arif değillerse her biri diğerine şöyle bağırır: “Siz yolunuzu kaybetmişsiniz. Gelin, dönün ve beraber gidelim.” Ve daha sonra eyvah ki dostum, sadece yukarı doğru tırmanırlarsa bütün yolların Tanrı’ya götürdüğündeki kendi irfansızlıklarını bilmeyerek münakaşa eder ve kınarlar. Sana böyle bir irfansızlığa düşmekten sakınmanı söylerim dostum, kendi memleketine dön ve bu eski topraklar üstündeki hatırayı düşün.”* İnsan, din ve dünyanın hakikatini bu kadar basit bir örnekle bu kadar mükemmel anlatan büyük insan Şefik Dede ve fikirlerinden haberdar

olmak bile, seyahatnamelerin Mevlevîlik tarihi bakımından taşıdıkları değeri ifade etmeye yeterlidir.

Sonuç

Batı kaynaklı seyahatname ve tasvirler belli ilkelere bağlı kalınarak ve Mevlevîlik bakış açısıyla incelendiğinde yerli kaynaklarda görülmeyen ya da yeterince öne çıkarılıp işlenmeyen tarihî bilgiyi temin edebilirler. Yüzyıllar boyunca, Mevlevîlik kültürünün âdâb ve erkândan şahsiyete, kıyafetten mimarîye kadar farklı alanlardaki görünümünün, gözlem ve kayıt geleneğine sahip Batılı bireyin bakışından izlenmesi, yararlı olduğu kadar ilgi çekici ve eğlendirici de olmaktadır.

Seyahatnamelerde Akşehir

Ahmet YAVUZYILMAZ

*Öğr. Gör. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat
Tarihi Bölümü*

Cahit KARAKÖK

*Araş. Gör. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat
Tarihi Bölümü.*

Akşehir, İç Anadolu Bölgesi'nin batısında bulunan Konya iline bağlı bir ilçe olup, Sultan Dağları'nın eteklerinde, bir ova üzerinde kurulmuştur. 31° 24' 45" doğu boylamı ile 38° 02' 00" kuzey enlemleri arasında yer alan ilçenin¹ kuzeyinde Eskişehir, kuzeydoğusunda Ankara, kuzeybatısında Afyon, doğu ve güneybatısında Konya, batısında Isparta illeri yer almaktadır. İlçe merkezinin kuzeyinde ise Akşehir Gölü bulunmaktadır. Konya-Afyon karayolu üzerinde bulunan Akşehir, Konya iline 135 km., Afyon iline de 90 km. mesafededir².

1 T. Samur, **Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri**, Konya 1996, s.1.

2 Atilla Demirbaş, **Akşehir Şehir Coğrafyası**, (Ankara Üniversitesi S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 294

Tymbrion, Philomelium³, Akşar⁴, Ahşar⁵, Seher-i Beyza ya da Belde-i Beyza olarak isimlendirilen Akşehir⁶, tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Akşehir, eski bir antik kent olan Philomelium⁷ yerinde kurulmuş olup konumu itibariyle Frigya ile Kapadokya arasındaki yol üzerinde konak merkezi olan küçük bir şehirdir. Sart'tan başlayarak Ninova'ya kadar uzanan ve tarihte "Kral Yolu" olarak bilinen ünlü ticaret yolunun geçtiği bir yerleşim yeridir⁸. Bizans döneminde ise Constantinopolis'i Suriye'ye bağlayan posta yolu üzerinde, önemli bir askeri karakol kenti olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı Akşehir, bir yerleşim yeri olmanın yanında ticaret ve konaklama yeri olarak ta dikkat çekmektedir.

Tarih boyunca Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler, Roma-

3 İlhan Sahin, "Akşehir", **TDVİA**, C. II, İstanbul 1989, s. 298; Y. Demiralp, **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, (Ege Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Tezi), İzmir 1990, s.5.

4 Evliya Çelebi, **Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Çev. S. A. Kahraman- Y. Dağlı), C. 3-1, İstanbul, 2006, S.16; S. Öz, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Anadolu'da Yer Adları**, (Kırıkkale Ü. Sosyal Bil. Ens. Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2007, s.31-32.

5 C. Texier, **Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çev. Ali Suat), C. II, Ankara 2002.

6 M. Yusufoglu, "Akşehir Tarihine Kısa Bir Bakış", **Anıt**, IV, Mayıs, 1949, s.19.

7 M. Yusufoglu, **a.g.m.**, s.19; B. Darkot, "Akşehir", **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C. I, s.277.

8 İ. Hakkı Konyalı, **Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir Tarihi, Turistik Klavuz**, İstanbul 1945, s.5-20; B. Darkot, **a.g.m.**, s.277; M. Yusufoglu, **a.g.m.**, s.19; Y. Demiralp, **a.g.t.**, s.4.

lılar, Bizanslılar⁹, Emeviler, Abbasiler, Selçukluların¹⁰ hâkimiyet sürdüğü bir bölge olmuştur. Anadolu Selçukluların zayıflaması ile beraber 1320-1327 yıllarında Eşrefoğulları'nın, 1375 yılına kadar Hamitoğulları'nın eline geçmiştir¹¹. Anadolu'daki İlhanlı egemenli esnasında ise Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yönetilen kent, önemli merkezlerden biri olmuştur.

Akşehir, 1381 yılında Osmanlıların eline geçer. Hamitoğlu Hüseyin Bey, 80.000 altın karşılığında Akşehir ve çevresini Osmanlı padişahı I. Murat'a satmıştır. Daha sonra şehir Karamanoğulları'nın eline geçmişse de Karamanoğlu Alâeddin Bey, Murat Hüdavendigar'ın kızı Nefise Sultan ile evlenince Akşehir, Ilgın ve çevresini hediye olarak Osmanlı Beyliğine vermiştir¹². Fatih Sultan Mehmet 1467 yılında Karamanoğulları'nı ortadan kaldırmaya kadar Akşehir Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında sürekli el değiştirmiştir¹³. Akşehir bu tarihten sonra Osmanlı idaresinde bazen Konya'ya bağlı bir sancak, bazen de bir ilçe olarak yönetilmiştir. Osmanlı vezirlerine tımar olarak da verilmiştir¹⁴. Sevr anlaşmasıyla İtalyanlar tarafından kısa süreli de olsa işgal edilmiştir. 22 Kasım 1921 - 24 Ağustos 1922 tarihlerinde Kurtuluş Savaşı'nda ise Batı Cephesi Karargâhı olarak kullanılmıştır.

9 M. Halil YINANÇ, **Selçuklular Devri Türkiye Tarihi**, İstanbul 1944, s. 67.

10 C. Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul 1979, s. 82; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara 1993, s. 117.

11 M. Yusufoglu, **a.g.m.**, s.19.

12 Y. Demiralp, **a.g.t.**, s.5.

13 M. Yusufoglu, **a.g.m.**, s.20; İ. Hakkı Uzunçarsılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, Ankara 1988, s. 48.

14 M. Yusufoglu, **a.g.m.**, s.20; İbrahim Hakkı Konyalı, **a.g.e.**, s. 44

Osmanlı döneminde Anadolu, Suriye, Mısır, Arabistan, Rumeli ve Balkan ülkelerine giden yolların başlangıç yeri İstanbul'dur. Başkent İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli'ye sağ, sol ve orta kol olmak üzere üç kol halinde dağılan bir yol sistemi uygulanmıştır¹⁵. Bu yollar birbirlerine tali yollarla bağlanmıştır. Akşehir ise Anadolu sağ kol üzerinde bulunmaktadır. Bu güzergâh ise Üsküdar-Gebze-Eskişehir-Akşehir-Konya Adana-Antakya yolu ile Halep ve Şam güzergâhını takip eden hac yoludur.

Osmanlı döneminde de orduların konakladığı önemli bir merkez durumunda olan kent, Yavuz Sultan Selim'in Safevi Hükümdarı Şah İsmail üzerine yaptığı sefer¹⁶ ile IV. Murad'ın Bağdat Seferine çıktığı zaman bir konak merkezi olmuştur. Evliya Çelebi'nin bölgeye uğradığının bir delili olarak imzasını attığı İmaret Camii'nde ilçede bulunmaktadır.

Akşehir, gerek bulunduğu konum gerekse de bünyesinde barındırdığı eserler ile tarihsel süreç içerisinde önemli bir yere sahip olmuş ve daima bu önemini korumuştur. Önemli ticaret yolları üzerinde yer alan ve orduların konaklama ihtiyacını karşılamış, bu özelliğinden ve öneminden dolayı birçok seyyahın uğrak yeri olmuştur. Bu çalışmada, Akşehir'e uğrayan yerli ve yabancı seyyahlar kronolojik bir düzende verilerek, seyyahların kent için tarihin sayfalarına not düştükleri bilgi ve gözlemler aktarılmaya çalışılacaktır.

15 A. L. Armağan, **Osmanlı Zamanında Hac Yolu ve Menziller**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990, s.18-19; İ. Miroğlu, "Osmanlı Yol Sistemine Dair", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan**, S. 15, İstanbul 1997, s.241; M. H. Bostan, "Osmanlı Devletinde Yol ve Haberleşme Sistemi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 82, İstanbul 1993, s.65-66.

16 **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, (Haz.Yavuz Senemoğlu), İstanbul Tarihîsiz, s.96.

1. İbni Batuta

XIV. yüzyılın önemli gezginlerinden biri olan ve asıl adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî olan İbn Battûta (1304-1368) Fas'ın Tanca şehrinde dünyaya gelmiştir. 2 Receb 725 (14 Haziran 1325) yılından itibaren 28 yıl süren gezileri içerisinde 732/1332 yılında Anadolu topraklarına gelir¹⁷. İbni Batuta *Tuhfetü'n-Nuzzar fî Garaibi'l-Emsar ve Acaibi'l-Esfar* diye adlandırılan, yaygın olarak *Rihle* diye bilinen ve Türkçe'de *İbn Battuta Seyahatnamesi* diye adlandırılan eserinde, "Eğridir Gölü'nde dolaşan teknelerle iki günde Akşehir ve Beyşehir gibi köy ve kasabalara gitmek mümkündür"¹⁸, şeklinde ifadesinden seyyahın yanılğıya düştüğü anlaşılmaktadır. Eğridir Gölünün Akşehir ile bağlantısı olmadığı gibi teknelerle de gitmek mümkün gözükmemektedir.

2. Bertrandon de la Broquière

Akşehir'e uğrayan erken tarihli seyyahlardan biride Fransız **Bertrandon de la Broquière'dir**. 1432 yılından Venedik'ten bir gemi ile Akdeniz'e açılarak Yafa'ya buradan da Kudüs ve kutsal yerlere gider. Akabinde Suriye üzerinden Ramazanoğlu, Karamanoğlu, Osmanlı Beyliği topraklarından geçerek Bizans'ın başkenti İstanbul'a ulaşır. İstanbul'dan 23 Ocak 1433 tarihinde ayrılarak Edirne üzerinden Filibe, Belgrad, Buda ve Viyana'ya ulaşarak yolculuğunu tamamlar. Asıl amacı casusluk olan Bertrandon de la Broquière bir hacı gibi İslam devletlerini dolaşarak kara yolundan geri dönmüştür. Bu seyahatin asıl amacı ise Türklerin politik durumlarını yerinden incelemek ve Haçlı seferleri için

17 A. Sait Aykut, "İbn Battûta", **TDVİA**, C. XIX, İstanbul 2009, s. 361.

18 İbni Batuta, **İbni Batuta Seyahatnamesi**, (Çev. A. Sait Aykut), C. I, İstanbul 2004, s.406.

zemin yoklamaktır¹⁹. Bu seyahat notları daha sonra “Deniz Aşırı Seyahat” başlığı ile 1804 yılında yayınlanmıştır. Seyyah Konya’dan ayrılarak Ilgın üzerinden geçerek üç gün sonra Akşehir’e ulaşır. Kent’in fiziki görünümü ve nüfusu ile ilgili su bilgileri aktarmaktadır; “.....Bu Konya şehrinden, kaptanım olan kervan reisiyle birlikte ayrıldım. Kervandaki bütün yolcular burada yollarını ayırdılar; reislerle birlikte kendi adamları ve beraber seyahat ettikleri karısıyla çocuklarından ikisi kaldı. Çok güzel yerlerden geçerek Atsaray²⁰ adında bir şehre kadar geldik ve güzel kasabalar gördük. Akşehir güneyde tarafındaki yüksek bir dağın eteklerine yerleşmiş küçük bir şehirdir. Burası güzel bir düzlükte kurulmuş az nüfuslu bir yerdir. Kasabanın birinde geceleme için kaldık; burada geceyi geçireceğim konuttan dışarı çıkmam yasaklandı; çünkü bu kasabanın insanları büyük bir ihtimalle beni öldürebilirlerdi. Buranın sakinleri çok kötü insanlardır”²¹.

3. Haydar Çelebi

Osmanlı sefer günlükleri olarak nitelendirebileceğimiz ruzname veya menâzil türü eserlerden bir kısmı da seyahatnâme türüne dahil edebileceğimiz niteliktedir. Bunların

19 Semavi Eyice, “Bertrandon de la Broquière”, DİA, V, 523-524; Stefanos Yerasimos, Bertrandon de la Broquière, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1994, s.159.

20 Seyahatnamede Athsaray (Aksaray) olarak geçen yer Akşehir (Ak-c-heher) olmalıdır. S Eyice, La Bruquiere’nin gittiği istikamet Aksaray’a uğramasını gerektirmiyor. Metin akışından da Aksaray dediği yerin Akşehir olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Semavi Eyice, **Bertrandon de la Broquière’in Denizaşırı Seyahati**, (çev. İlhan Arda), İstanbul 2000, s.28.

21 Semavi EYİCE, **a.g.e.**, s.193-194; Semavi Eyice, “Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnamesi (1432-1433)” **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, Cilt: VI/1-2, İstanbul 1975, s.99.

en eski örneklerinden birisi Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferini anlatan *Haydar Çelebi Ruznamesi*'dir. Eserde çaldıran ve Mısır seferine gidiş ve dönüşteki menzil yerlerinin isimlerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Edirne'den hareket eden ordu İstanbul, Eskişehir, Konya, Kayseri, Sivas, Erzincan, Çaldıran, Huy, Merned, Tebriz'e kadar 116 menzil yerinin bulunduğunu, dönüş yolunda ise Tebriz, Nahçıvan, Çoban köprüsü, Amasya'ya kadar ise 58 menzil yeri olduğu kaydedilmiştir.

21 Mart 1514 tarihinde Edirne'den hareket eden ordu 18 Mayıs 1514 günü Akşehir yakınındaki Uluşar Çayırı Konağı'na gelindiği, 26 Mayıs 1514 gününe kadar yaklaşık 9 gün boyunca ordunun konakladığı bir yer olarak kullanılmıştır²².

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında da İstanbul'dan Konya'ya kadar aynı güzergâhı kullanmıştır. 4 Haziran 1516 tarihinde İstanbul'dan hareket eden ordu 26 Haziran 1516 tarihinde Akşehir ulaşmış ve buradan da Ilgın üzerinden Niğde, Kayseri, Malatya, Antep Halep, Şam, Mısır güzergâhını takip etmiştir. İstanbul-Konya güzergâhında, Akşehir ordunun konakladığı 26. menzil yeri olarak kaydedilmiştir²³.

Ruzname de ordunun Akşehir'de kaldığı süre içerisinde yaşanan olaylar şöyle anlatır:

"Perşembe: 18 Mayıs 1514 – Akşehir yakınındaki Uluşar Çayının konağına gelindi.

Cuma: 19 Mayıs 1514 – Uluşar konağında oturuldu.

Cumartesi: 20 Mayıs 1514-Uluşar konağında ikamet ve bu divanda sol ulufeciler ağası olan Lütüfî Bey, Şüca Bey'in yerine Ulu-feciler ağası oldu. Bu Şüca Bey'e Çavuş başılık verilmişti. Gureba-

22 Haydar Çelebi Ruznâmesi, s.63.

23 Haydar Çelebi Ruznâmesi, s.96.

yi Yemin ağası Rüstem Bey sol ulufeciler ağası oldu. Yesar ağası Ishak Bey sağ garipler ağası oldu. Bu ağalık sonradan verildi.

Pazar: Pazartesi: Salı;

21 Mayıs-22 Mayıs-23 Mayıs

Bu üç gün aynı konakta oturuldu. Pazar'dan sonra Pazartesi günü sol garipler ağalığı Sipahi oğlanları Kethüdası Behram ağaya, Salı günü Sipahi oğlanları Kethüdalığı'na Sipahi oğlanı kâtibi Kara Musa verildi.

Çarşamba: 24 Mayıs 1514-Oturak (ikamet)

Perşembe: 25 Mayıs 1514-Oturak.

Cuma: 26 Mayıs 151-Oturak.

Perşembe günü Fodla kâtibi Ahmed Çelebi'ye sipahi oğlanları kâtipliği verildi. Onun yerine Şahabeddin isimli biri Fodla kâtibi oldu. Cuma günü Akşehir'de oturulurken otağ-ı hümayum ileri yürüdü.

Yekûn Menzil

30 gün 22

Rebiyülâhâr, sene 920

Mayıs-Haziran 1514²⁴

Mısır seferi sırasında ordunun konak yeri olarak kullanıldığı Akşehir'de Ruzname'de şu bilgiler yer almaktadır²⁵:

“Perşembe: 26 Haziran 1516-(Akşehir)'e konuldu. Bugün Karahan'ın ve birçok kumandanlarının başları kesildi. (Diyarbakır) beylerbeyi muharebe edip düşmanı mağlûp ettiğini bildirdi. Şenlikler yapıldı”.

24 Haydar Çelebi Ruznâmesi, s.63-64.

25 Haydar Çelebi Ruznâmesi, s.96.

4. Bedreddin Gazzi

Asıl adı Gazzeli Bedrüddin İbni Mehmet İbni Razıyyid-din el Gazzi olan Bedreddin Gazzi 1462 senesi Ramazanın 24. günü Kahire’de dünyaya gelmiştir. Seyahate İstanbul’da ki işi sebebiyle 936/1529 yılında başlamıştır. Aynı yılın Ramazan ayının 18. Günü Suriye’den başladığı yolculuğunda Baalbek, Humus, Hama, Muarre, Halep güzergâhını takip ederek Anadolu’ya ulaşmıştır. Anadolu’da ise Misis, Adana, Kölek, Akköprü, Ereğli, Konya, Akşehir, Afyon, İnönü, Yenişehir, İznik, İzmit, Gebze, ve Üsküdar güzergâhını takip ederek İstanbul’a gelmiştir. İstanbul’daki işlerini bitiren seyyah Şevval ayının 22. günü 939 senesinde ise aynı güzergâh üzerinden Şam’a geri dönmüştür²⁶. Seyyah İstanbul’a gidiş yolunda uğradığı Akşehir’le ilgili izlenimlerini şöyle aktarmaktadır:

“...Sürekli yolculuktan sonra ayın 19.Çarşamba günü kuşluk vakti Akşehir’e vardık. Akşehir; güzel, şirin bir şehirdir. Burası Karamaniye ülkesinin sonu ve en iyi bir yerdir. Osmanoğulları ile hudut olan bu şehrin, karı andırır beyaz, dama taşı gibi muntazam evleri vardır. Bol sulu ve yeşil bahçelerinde çeşitli, güzel ve pek bol meyve yetişir. Bu meyvelerin bir kısmı mücavir Türk şehirlerine ve İstanbul’a gönderilmektedir. Hoş, tatlı ve güzel gözyaşı gibi berrak ve temiz suları süzüle süzüle akıyor ve etrafa hayat saçıyordu. Bu şehrin zengin çarşıları, büyük mescidleri ve kadim hamamları ve şehrin yakınında büyük bir çimenlik vardır. Cuma namazını kılmağa mahsus veziri âzam Hüseyin Paşa’nın yaptırdığı büyük camiden başka misafirlerin inmesine mahsus bir de imaret vardır ki onu ilimle müteveaggil fakihler süslemektedir. Ne bir hisarı ve ne de bir suru yoktur. Bolluk içinde olan bu şehrin halkı cidden temiz ve âlicenaptır.

26 Ekrem Kâmil, “Gazzi-Mekki Seyahatnamesi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi**, İstanbul 1937, s.15; A. Çaycı, “Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 21, Konya 2006, s.116.

Şehirden bir merhale uzak mesafede, içinde ufak mikyasta gemilerin ve kayıkların yüzdüğü büyük bir gölü vardır. Bu gölde balık da avlanır. Bu avlanan balıkların bir kısmı civar şehirlere götürülerek satılır... Dört tarafı bahçelerle çevrilmiş ve çemenle örtülmüş olan bu şehir, yıldızların ortasındaki aya benzemektedir. Meşhur Nasreddin Hoca'nın mezarı buradadır... Burada öğleyi geçirdikten sonra yolumuza koyulduk.”²⁷

5. Matrakçı Nasuh

Kanuni döneminin önemli simalarından biri olan Nasûh bin Karagöz bin Abdullah el-Bosnevî²⁸ hakkında kaynakların verdiği bilgiler kısıtlıdır. Bosnalı bir aileden geldiği ve babasının adının Abdullah, dedesinin adının da Karagöz olduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır²⁹. En önemli eseri olarak bilinen *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han* adındaki yazma 944/1537 tarihli olup, Kanuni Sultan Süleyman için özel olarak hazırlanmıştır. Yazmanın tek nüshası, İstanbul Üniversitesi El Yazmaları Kütüphanesinde No:5964’de kayıtlıdır³⁰.

1533-1536 yılında Kanuni Sultan Süleyman’ın çıktığı ilk İran seferine katılan Matrakçı Nasuh İstanbul’dan Tebriz’e,

27 Ekrem Kâmil, **a.g.e.**, s.32; A. Çaycı, **a.g.m.**, s.117.

28 Nasûhü’s-Silâhî (Matrikçı), **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Hân**, (haz. Hüseyin G. Yurdaydın), Ankara 1976, s. 1; Hüseyin Gazi Yurdaydın, **Matrakçı Nasûh**, Ankara 1963, s. 17, 50; Hüseyin Gazi Yurdaydın, “Matrikçı Nasûh”, **TDVİA**, C. XVIII, s.143-145; Davut Erkan, “Matrikçı Nasûh’un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar”, **Osmanlı Araştırmaları**, C. XXXVII, İstanbul 2011, s. 182.

29 H.G. Yurdaydın, “Matrikçı Nasûh”, **TDVİA**, C. XVIII, s.143.

30 S. Kumcu, “Nasuh bin karagöz bin Abdullah ve Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi**, Yıl: 13 Sayı: 26, Güz 2014 s. 163.

oradan Bağdat'a; Bağdat'tan yine Tebriz üzerinden İstanbul'a kadar ordunun konakladığı menziller hakkında bilgiler vererek bir kısmının minyatürlerini hazırlamıştır. Bu sefer esnasında Akşehir'e de uğramasına rağmen kentin minyatürünü çizmemiş, sadece kent hakkında kısa bilgiler vermekle yetinmiştir³¹.

Kasaba-i Akşehir olarak geçen şehir “*fî 14 Rebiyülevve, sene (955/23.IV.1548), mil 16 Oturak yevm 2. Mezkur konak dahi orta olup ve konakta Şehzade Sultan Bayezîd Konya'dan Hüda-vendigar hazretlerine karşı gelüp el öptüler. Kızıbaş tarafından dahi başlar gelüp arpanın kilesi onara alındı*”³².

6. Monsieur D'Aramon

Akşehir yerli seyyahlar kadar yabancı seyyahlarında uğrak yeri olmuştur. XVI. yüzyıl ortalarında Akşehir'e uğrayan **Monsieur D'Aramon** 1547 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında Fransa Kralı I. François tarafından İstanbul'a büyükelçi olarak gönderilmiştir. **D'Aramon'** un Osmanlı ülkesine yaptığı seyahatin birinci bölümünü İstanbul oluştururken, ikinci bölümünü ise Anadolu ve Mezopotamya oluşturmaktadır. Kanuni'nin İran Seferine katılmak üzere beraberindekilerle ve Osmanlı ordusuyla birlikte Anadolu ve Mezopotamya'yı dolaşır, bu sırada hac ibadetini de yerine getiren Monsieur D'Aramon 26 Ekim 1549 yılında İstanbul'a dönüş için Mısır'dan ayrılır. 28 Ocak 1550 yılında İstanbul'a ulaşan D'aramon üç yıl gibi bir süre zarfında bu seyahatini tamamlamış ve 3 Eylül 1553 yılında Fransa'ya dönmek için İstanbul'dan ayrılmıştır.

31 Davut Erkan, “Matrakçı Nasûh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar”, **Osmanlı Araştırmaları**, C.XXXVII İstanbul 2011, s. 191.

32 Matrakçı Nasuh, **Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han**, (Çev. Hüseyin Yurdaydın), Ankara 1976, s.64; 223

2 Mayıs 1548 yılında İstanbul'dan ayrılan seyyah dönüş yolunda 8-9 Ocak 1549 yılında Akşehir'e ulaşır. Bir gün Akşehir'de kalan seyyah kent hakkında detaylı bilgiler bizlere sunmaz. Akşehir'in tepeciklerinin yakınında ovada yer aldığını, surlarla çevrili olmayan açık ve küçük bir şehir olduğunu bizlere aktarmaktadır³³.

7. Mekki

Aslen Nehrevanlı olduğu kabul edilen Mekki 917/1511 yılında doğmuştur ve 990/1586 yılında vefat etmiştir³⁴. Devrin Arap ulemasından dersler almak ve bilgisini arttırmak için seyahatlere çıkmıştır. 943/1536 yılında eğitim görmek için geldiği İstanbul'a 965/1557 yılında elçi olarak gönderilmiştir. İstanbul'a ikinci gelişinde Medine'den başlayarak Tebuk, Maan, Şam, Humus, Hama, Halep, Adana, Kölek Yokuşu, Kızılışık, Sarıışık, Gavursandık, Ulukışla, Ereğli, Karapınar, Bozok, Ilgın, Akşehir, Çay, Karahisar, Döğer, Kütahya, Karahöyük, Bozöyük, İznik, Gebze, Üsküdar üzerinden İstanbul'a ulaşmıştır. Dönüşte ise deniz yolu ile İskenderiye'ye ve Mısır'a buradan da kara yolu ile Mekke'ye geçmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Mekke'de yaptırdığı medrese de onu müderris olarak günlük 70 akçe karşılığında görevlendirerek onun yüksek ilim sahibi oluşunu takdir etmiştir³⁵.

Mekki ise Akşehir ile ilgili olarak şu bilgileri bizlere verir;

33 Jean Chesneau, **D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya**, (Çev. Işıl Erverdi), İstanbul 2014, s.91.

34 Ekrem Kâmil, "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi**, İstanbul 1937, s.17; A. Çaycı, **a.g.m.**, s.118.

35 Ekrem Kâmil, **a.g.e.**, s.17; A. Çaycı, **a.g.m.**, s.118.

“.... Ayın 23 üncü pazartesi günü ikindi üzeri Akşehir’e vardık. Soğukların şiddetinden geceyi ve ertesi günü burada geçirmek mecburiyetinde kaldık.

Akşehir; hoş, temiz, binaları güzel bir yerdir. Burada Hasan Paşa’nın imaretine indik. Bu Hasan Paşa, Sultan Bayezid ibni Mehmed Han’ın kölesi idi. 920/1514’de Sultan Selim, Şah İsmail ile yaptığı (Çaldıran) muharebesinde şehid düşmüştür. Burada bir minberi ihtiva eden bir cami var. Bunun hatibi Abdurrahman ibni Mahmud’dur. Burada bir de medrese vardır ki müderrisi 14 osmanî alan İsmail Çelebi’dir. Bu zat tac-el halvet’nin torunudur.

Bu şehrin kadısı Hacı Ali Efendi idi, ki bununla geçen sene hacca geldiği zaman tanışmıştır. Kendisini ziyarete gittim. Fakat, beni pek soğuk karşıladı. Gayetle pinti bir adam olmakla beraber alim ve fâzıl bir zattır. Menasik adında bir de kitabı vardır. Bunun bir kısmını, Mekke’ye geldiği zaman benim topladığım Menasik’ten almıştır. Bunun bir de âlim oğlu vardır, ki sahib medresesinde 30 osmanî ile müderristir”³⁶.

8. Polonyalı Simon

17. yüzyılın önemli seyyahlarından biri olan **Polonyalı Simon**, aslen Kefe’li olup 1584 yılında Polonya’nın Zamostsa (Zamosc) şehrinde doğmuştur. 15 Şubat 1608 tarihinde Bağdanlı Ermeni tacirleriyle birlikte Kudüs’e hacca gitmek üzere Polonya’nın Lwow şehrinden yola çıkmış ve 1608’de 24 yaşında iken İstanbul’a gelmiştir. Bu hac vesilesi ile yapmış

36 Ekrem Kâmil, **a.g.e.**, s.32-33; A. Çaycı, **a.g.m.**, s.119-120.

olduğu seyahati on bir yıl sürmüştür³⁷. Seyahati boyunca Venedik, Roma başta olmak üzere Anadolu'nun büyük bir bölümü ile o dönem Osmanlı ülkesi sınırları içerisinde bulunan Mısır, Suriye, Filistin'i de görme fırsatı elde etmiştir. Simon, kendisinden sonra hacca gidecekler için faydalı olabileceği düşüncesiyle çektiği sıkıntıları ve karşılaştığı zorlukları Polonya'ya döndükten sonra 1619 yılında Ermenice olarak kaleme almıştır. *Polonyalı Simon'un Seyahatnamesi*, Lwow (Lemberg) Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 1964 yılında Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçe'ye çevrilen eser³⁸, 1932 yılında Ermeni Mekhitarist Filolog Per Nerses Akinian tarafından keşfedilmiş ve 1936'da yayınlamıştır. Andresyon Simon'un 17. Yüzyıl başlarında gerçekleştirdiği seyahatlerinin güzergâhını sekiz başlık altında toplamıştır.

1. Lwow-İstanbul
2. İstanbul-Marmara ve Ege Havzası
3. İstanbul-Venedik-Roma
4. Roma-Venedik-İzmir-Muş,
5. Muş-İstanbul
6. İstanbul-Mısır-Kudüs
7. Kudüs-Suriye-İstanbul
8. İstanbul-Lwow

37 Hrant D. Andreasyan, "Ermeni Seyyahı Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619", **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, İstanbul 1953, s. 269-276; Davut Kılıç, "Polonyalı Simeon'un Gözüyle Osmanlı Ermenilerinin Dini-Sosyal Hayatı ve Türk-Ermeni Münasebetleri (1608-1619)", **Türk Yurdu**, S. 310, Ankara 2013, s.112-118.

38 Hrant D. Andreasyan, **Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1609)**, İstanbul 1964.

Andersyan'ın 1618-19 tarihinde Kudüs yolculuğu dönü-
şünde 7. güzergah olarak belirlediği, Şam, Halep, Maraş,
Kayseri, Ankara, üzerinden Konya'ya gelen seyyah bura-
dan, Akşehir, Yenişehir, Sivrihisar, Afyon (Karahisar), Bey-
pazarı, Sarular ve İzmit şehirlerinden geçerek 1918 Haziran
ayının ilk haftasında İstanbul'a ulaşmıştır. Kent hakkında
fazla bilgi vermeyen Simeon *"Ankara'dan Konya'ya oradan
Akşar'a³⁹ ve az sayıda Ermeni bulunan Yenişehir'e gittik. Burada
(Akşehir) Nasreddin'in üstü kemerli kabrini görerek çok güldük"*
şeklindeki ifadeleriyle kentten ayrılarak Yenişehir'e geçer⁴⁰.

9. Abdurrahman Hibri

Abdurrahman Hibri 1041/1632 yılında gerçekleştirdiği
hac yolculuğu esnasında Edirne'den başlayarak, Hicaz'a
kadar gidiş ve dönüş yol güzergâhı ve uğranılan yerler
(Edirne-İstanbul-Şam-Mekke) hakkında bilgiler vermekte-
dir. Yolculuk sırasında yolda gördüğü ve yaşadığı olayları,
kutsal topraklara ait hatıralarını, haccın menasikini ve men-
ziller hakkındaki izlenimlerini *Menâsik-i Mesâlik*⁴¹ isimli ese-
rinde bizlere aktarmaktadır. Yazar eserinde Akşehir ile ilgili
şu bilgileri vermektedir:

*"Ertesi Ak şehir nâm kasaba -ki İshaklı ile mâbeyni altı saatlik
yoldur- nuzûl olundu. Bunda üç câmi'-i şerîf ve üç han vardır.*

39 Akşar, olarak tanımlanan mekan Akşehir'dir.

40 Hrant D. Andreasyan, **a.g.e.**, s.162; Hrant D. Andreasyan, **a.g.m.**, s.
276.

41 Abdurrahman Hibri, "Menasik-i Mesâlik", (Haz. Sevim İlgürel), **İs-
tambul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 6,
İstanbul 1975, s.111-128; daha geniş bilgi için bkz.; A. Çaycı, **a.g.m.**,
s.121; M. Atalar, "Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı (1253/1837)", **Os-
manlı Tarih Araştırmaları Merkezi (OTAM) Dergisi**, C. 4, Ankara
1993, s. 43-90.

Câmi'in biri Haşan Paşa'nındır ki Sultân Bâyezîd Hân asrının evâhırında 916 tarihinde binâ olunmuştur. Tarihi bu mısra'dır:

وہی بیت 'عمری للحامدين

Yanında tabâkhânesi dahi vardır. Nasreddin Hoca bu câmi'in kurbündeki mezâristanda medfûndur. Tarîki sahrâlardır. Ertesi Ilgın nâm kasaba -ki Akşehir ile mâbeyni, on saatlik yoldur- nuzûl olundu. Bunda Kars Fatihî Kara Mustafa Paşa'nın bir a'lâ câmi'i vardır ki, sene erba'a ve semânîne ve tis'a-mi'ede binâ eylemiştir ve tarihi:

جامع الخير

*ve kurbünde bir kârgir çifte hanı vardır ve bunda bir câmi' ile bir han vardır. Tarîki sahrâlar ve çirivelerdir"*⁴².

10. IV. Murat Revan ve Tebriz Seferi Ruznamesi

Osmanlı Padişahlarının günlükleri diye tanımlanabilecek olan ruznâmeler içerisinde IV. Murad'ın Revan ve Tebriz seferlerini konu alan Ruzname de Akşehir hakkında bilgiler yer almaktadır. H.1044-1045/28 Mart- 27 Aralık 1635 tarihinde İstanbul'dan Hareket Eden Ordu Üsküdar, Gebze, Hereke, İzmit, İzmit, Bursa, Eskişehir, Afyon, Bolvadin, İshaklı üzerinden geçerek Zi'l-ka'de 6 Pazarertesi günü Akşehir'e ulaşmıştır. Eserde Akşehir menziline beş saatte gelindiğini ve Nasreddin Hoca'nın burada medfun bulunduğunu yazmaktadır⁴³.

42 Abdurrahman Hibri, a.g.m., s.117-118.

43 Yunus Zeyrek, IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznâmesi, Ankara 1999, s.7.

11. IV. Murat Bağdat Seferi Menzilnamesi

Menzilnameler, bir yol üzerinde konaklanacak yerleri ve bunların arasındaki mesafeyi bildiren eserlerdir. Konak yerleri arasındaki mesafeler saatle ifade edilir. Ordu 8 Mayıs 1638 yılında Üsküdar'dan hareket etmiş, Sultan IV. Murad'ın bizzat katıldığı bu seferde Bağdat 40 günlük kuşatma neticesinde 25 Aralık 1638'de fethedilmiştir⁴⁴ Eser, ordunun Üsküdar'dan Bağdat'a ulaşana kadar ordunun konakladığı yerleri, bu yerler arasındaki mesafeleri ve sefer sürecinde yaşanan önemli olaylar hakkında ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır. Menzilname'nin kim tarafından kaleme alındığı bilinmemekte olup, menzilname defteri 12,6x19,6 cm. boyutlarında olup, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterleri Katalogu'nda 14357 numarada kayıtlıdır. Bağdat seferi sırasında ordunun bir konak yeri olarak kullanıldığı Akşehir ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır⁴⁵:

"Menzil-i Akşehir der yeomü's-sülâsâ,

İshaklı'dan bu menzile gelince dört saatlik mesâfedür, tarykı latîfdür, yer yer sular akar, sağ tarafda dağ dibinde cümle bağ ve bağçeler [vardur]. Bu menzilde iki gün oturak olundu. Şehrin yanında bir latif mesiresi vardur".

12. Katip Çelebi

17.yüzyılda Akşehir'e uğrayan diğer bir seyyah, *Kâtip Çelebi'dir*. Kâtip Çelebi'nin 1058/1648 yılında Sultan IV. Meh-

44 Mehmet İnbaşı, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 12, Erzurum 1999, s.277.

45 Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi", **Belgeler**, C. XIII/17, Ankara 1993, s.58.

med için kaleme aldığı *Cihannümâ*⁴⁶ adlı eserinde, Akşehir hakkındaki gözlemleri şöyledir;

“Livai Akşehir: Bu sancağın kazaları bunlardır: İshaklı, Ilgın, Doğanhisar. Akşehir bir geniş sahranın sol cenubunda şarktan garba uzanmış dağların eteğine yakın akarsulu, bahçeli bir kasabadır. Konya yolu üzerinde arası üç menzil, Akşehir’in Baştekkesi bir lâtif mesiredir. Yol üzerinde birkaç ziyaretgâh vardır. Evvelâ Buhari Dede merkadi ve Nimetullah Veli merkadi ve Ahi Evren ve Kürt Emîr ve Başteke nam yere varılır ki eşsiz mesire, bir nice sedler üstü çimen ve her şeddin kenarına bir nice oluk vaz’- olunup herbirinden kol gibi su akar ve Hoca Nasreddin meşhur ziyaretgâhtır... İshaklı Akşehir’den bir merhale ciheti şarkta şehrah üzere bir kasabadır. Yol üzerinde bir merhale garba düşmüştür. Yolcu için han vardır. Bolvadin’den İshaklı beş, Akşehir üç saat, Argıd Hanı viranedir. Dört saatlik mesafededir”.

13. Nâbî

Hac ibadeti, İslâm toplumlarında ve özellikle de Osmanlılarda uzun mesafe yolculukların anlatıldığı yeni bir türün doğmasına sebep olmuştur. Menâzilü’l-Hac olarak adlandırılan bu eserlerin ilk örnekleri XVI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu tür eserlerde hac yolu güzergâhı, bu güzergâh üzerinde bulunan şehirler ve hac ibadetinin usulleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu eserlerde genellikle İstanbul, Mısır, Şam ve Mekke arasındaki güzergâhın islenmiş olup, şehirlerarasındaki mesafeyi mil veya saat hesabıyla bildirilen rehber kitaplardır⁴⁷.

46 Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1245, s.614-616, 619; İ H. Konyalı, *Nasreddin Hoca’nın Şehri Akşehir, Tarihi-Turistik Kılavuzu*, İstanbul 1945, s.146-147.

47 Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnâmeleri ve Nabî’nin Tuhfetü’l-Harameyn’i*, Ankara 2002; Bilgin Aydın, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Seyahatnâmeleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. XL, İstanbul 2012, s.450.

Şair Nâbî, 1642 yılında, o zamanlarda Ruha olarak anılan dönemin önemli kültür ve tasavvuf merkezlerinden Urfa'da dünyaya gelmiş, 1712 yılında İstanbul'da vefat etmiştir⁴⁸. Asıl adı Yûsuf olmakla beraber Nâbî mahlasıyla bilinmektedir⁴⁹. Şair ve edip kişiliği ile tanınan Nâbî'nin kaleme aldığı ve hacca gidişinden beş yıl sonra yayınladığı⁵⁰ Tuhfetü'l Haremeyn⁵¹ isimli eserinde hac menzilleri ve bu menziller üzerinde karşılaştığı ziyaretgâhlar hakkında bilgiler bulunmaktadır⁵². Ayrıca kitapta Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler de yer alır. 1679 yılında İstanbul Üsküdar'dan başladığı yolculuğu sırasında Akşehir'e de uğramış ancak ayrıntılı bilgiler vermemiştir. Nâbî, Akşehir'de bulunan, Seyid Mahmud Hayrani, Nimetullah Nahcivanî Hazretlerini türbesi ve Nasreddin Hoca'nın Türbesini ziyaret etmiştir⁵³. Akşehir ile ilgili olarak şu bilgileri bizlere aktarır⁵⁴; *"Akşehir kasabasında kutb-ı dâ'ire-i 'irfân Şeyh Mahmûd-ı Hayrân hazretlerinin mazmûnı nakş-ı kitâbesi olan âstân-ı âlîsi ve Seyyid Ni'metu'llâh-i Nahcevanî hazretleri ziyâret olunup be-tahsîs leta'if-i meşhûre-i muhtemilü's-sıdkı devâ'ir-i âfâkı nümûdâr-ı kal'a-i kâhkâha eyleyen Hâce Nasreddin aleyhirramenün ziyaret-i hâk-i za'ferân-ı hâsiyyet-i hande-fermâası ile iktisâb-ı inşirâh-ı derûn olındıktan sonra miyân-ı kûh-ı behişt-şükûhda vâki vâdî-i hâtır-rübâda olan kasr-ı İrem-Nümûn ki sultân-ı behişt-mekân Murâd Hân Gâzî,*

48 Nurgül Özcan, "Nâbî Divanı'nda Medine", **Turkish Studies**, C. 8/1, Ankara 2013, s.2039.

49 Abdülkadir Karahan, "Nâbî", **DİA**, C. 32, İstanbul 1992, s.258.

50 Abdülkadir Karahan, **a.g.m.**, s. 260

51 Menderes Coşkun, "Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn Adlı Seyahatnamesinin Edebi Kaynakları", **İlmi Araştırmalar**, S.XII, İstanbul 2001, s.63-72.

52 A. Çaycı, **a.g.m.**, s.131-132.

53 Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s.166-167.

54 Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s.166-167.

tâbe serâh hazretleri azîmet-i feth-i Bağdâd esnâsında Şeyhü'l-islam-ı âlî-makâm Yahyâ Efendi ilesâyeye-endâz-ı teşrif olduklarında hevâ-yı hâtır-zidâsı kâh-rûb-ı zamîr-i şehriyârî olmanın nüzhet-i nişîmen-i şevk-güster ütavâret-i havâlî-i rûh-perverin mutazamının nev-nihâl-i ravza-i saltanat ile safha-i dîvarîn tezyin buyurmuşlar⁵⁵".

14. Evliya Çelebi

17. yüzyılın en önemli Türk gezginlerinden olan *Evliya Çelebi* elli yılı aşkın süreyle Osmanlı topraklarını gezmiş ve gördüklerini *Seyahatnâme* adlı eserinde toplamıştır. Recep ayının birinci gününde Defterzade Mehmed Paşa ile birlikte Erzurum'a karadan gitmek için Üsküdar'dan hareket eden Çelebi, seyahati sırasında gördüğü konak yerlerini, kasabaları ve bölgelerde bulunan büyük sanat eserlerini ayrıntılı olarak Seyahatname'sinde tanıtmaya çalışmıştır. Evliya Çelebi özellikle Akşehir'in coğrafi, ekonomik ve sosyal yapısı ile ziyaret edilecek yerler hakkında kısa bilgiler vermektedir.

Evliya Çelebi, 1650 yılında uğradığı Akşehir hakkında seyahatnamesinde şu bilgileri verir;

"Ama meşhur galatı Akşehir'dir. Bazıları Ahşehir derler, bazı Etraklar Ahşer derler, bazıları Akşar derler. Türkistan vilayetleri olduğundan çeşit çeşit özel lehçeleri vardır. Rum şehirlerindendir.

55 Nabi'nin eserinde Akşehir ile ilgili bölümün günümüz Türkçesi ile çevirisi ise şöyledir: Akşehir kasabasında ilim ve fazilet dairesi merkezi olan Şeyh Mahmud Hayrani Hazretlerinin büyük dergahı ve Seyyid Nîmetullah Nahcivânî hazretleri ziyaret edilip özellikle devrin meşhur ve hoş sözleriyle kahkahaya boğan Hoca Nasreddin ziyareti ile derin bir iç açılması yaşandıktan sonra hatır vadisinde bulunan cennet mekan Gazi Murat Han'ın Bağdat fethi sırasında Şeyhülislam Yahya Efendi ile gelişleri evleri ferahlatmış, tazelik ve güzellik dağıtmıştır.

Rum kayseri kızı Sine adlı bir krale yaptığından Rum tarihlerinde Sinehisar derler. Konya'nın kuzeyinde bulunup Konya onun kıblesinde üç günlük yoldur. On yedinci örfi iklimin ortasında olduğundan suyu ve havası soğuktur. Yazı yaz ve kış kışdır.

793 [1391] tarihinde Yıldırım Han Karamanoğulları eşkıyaları elinden alıp Müslüman hacıların yolları güvenli hale getirdi.

Süleyman Han yazını üzere hala Karaman eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Beyinin hass-ı hümayunu padişah tarafından 190.500 akçedir. 500 asker ile yönetip senelik 20 kese hasıl edip sefer eşer. Sancağında zeamet sahipleri 16 ve tımar erbabı 122'dir. Cebelüleri ile sefer sırasında 800 asker olup paşası ve alaybeyisi bayrağı altında sefer eşerler (savaşa giderler). Alaybeyisi, çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır.

150 akçe payesiyle şerif kazadır. Ara sıra 300 akçe ile sadaka olunur yüksek mansıptır. Kadısına senelik sekiz kese hasıl olur. Müftüsü, nakibüleşrafi, ayanı, kibar ve eşrafi çoktur. Sipah ket-hüda yeri, yeniçeri serdari, şehir naibi, şehir muhtesibi ve şehir subaşısı vardır, ama kalesi bir tepe üzerinde olduğundan fethinde zorluk çekilmiştir, haraptır.

Bundan dolayı dizdari ve kale neferatları yoktur, ama şehir direkli İrem Bağları gibi bir ağaçlık ve yeşillik içinde iki katlı ve tek katlı güzel evlerden meydana gelmiştir. Evvela, beğenilenlerinden; Akşehir'in al yanaklı tebekanî elması herkes tarafından bilinir. Suyu ve havası tatlı olduğundan mahbub ve mahbubesi düzgün endamlı olup Akşehir tebekani elması gibi al yanaklı güzelleri olur. Gerçi Etrak şehirlerindendir ama uleması, salihleri ve ileri gelenleri değerli elbiseler giyer muhteşem adamları vardır. Hepsi tüccar, hizmet ehli ve sanat ehli adamları garipleri severler.

Evlıya Çelebi Akşehir'de gezilecek yerler hakkında; Evvela şehrin kible tarafı dışındaki mezarlık içinde din ve dünya uleması, kaf-ı yakın simurgu Mevlana Hazret-i Şeyh Hoca Nasreddin: İlk çıkışları yine bu Akşehir'dendir. Gazi Hudavendigar'a yetişip Yıldırım Bayezid Han zamanında gelişmiş engin erdem sahibi

olup hazır-cevap, keşif ve keramet sahibi ulu sultan idi. Timur ile hem-meclis olmuştur. Timur sohbetlerinden hoşlanıp mübarek hatırları için bu Akşehir'i muaf tutup yağmalayıp yakıp yıkmamıştır. Bütün insanların dilinde Nasreddin Hoca öğütleri ve latifeleri atasözü gibi yaygındır. Yıldırım Han ölümünden sonra Çelebi Sultan Mehmed zamanında vefat edip bu Akşehir dışında bir kubbe ve türbesi belli mahalde gömülüdür ve dört tarafı parmaklık ile çevrilmiştir. Mevlana Hüsrevzade Mustafa Efendi'nin de Nasreddin Hoca Kabristanı'nda yatmaktadır"⁵⁶.

15. Uluslu İbrahim Efendi

1737 yılında Uluslu İbrahim Efendi tarafından yazıldığı düşünülen bir coğrafya kitabında ise Akşehir'le ilgili şu bilgiler yer alır⁵⁷:

"Livai Akşehir: Bunun kasabaları İshaklı, Ilgın, Doğanhisar

Evsafı Akşehir; Altmış beş derece tul ve otuz sekiz deneye kırk dakika arada rumdan bir vasi sahranın intihai cenubisinde şarktan garba mümted dağların eteğine karip enhari cari ile latif bağlı ve bağçelü bir kasaba olup tariki Konya'da Üç menzildir. Bu Akşehir'in latif ruhperver mesiregâhları olup cümleden biri Baş Tekye'dir ki yol ziyaretgahı ve havassu avamdır ve Buhari Dede merkadi ve Nimetullah veli merkadi ve Ahi ören ve kürd emir ve baş tekye nam mahalle varılır ki bi nazir mesire olup bir nice sedler fevki çimenzar ve her bir şeddin kenarına bir nice mizap vaz'olunmuş her birinden adem kolu kadar âb carî olup eshabı sevdaya ilâci kâfidir ve merkadi Hâce Nasredini meşhur ziyaretgâhtır".

56 Evliya Çelebi, **Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Çev. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), C. 3-1, İstanbul 2006, s.16-19.

57 Talat Mümtaz Yaman, "200 Sene Evvel Konya, Uluslu İbrahim Hamdi Efendi'ye Göre", **Konya Dergisi**, S. 22-23, Konya 1938, s. 1218.

16. Üsküdar'dan Şam-ı Şerife

1780 tarihli Hac Risalesinde İstanbul'dan Şam'a kadar menzil yerleri arasında Akşehir hakkında da malumat mevcuttur. “Akşehir: İshaklı'ya beş saat uzaklıkta olan kasabanın mükellef hanları, çarşısı ve camisi vardı. Güzel kaymağı olan kasabada her şey ucuzdu. Nasreddin Hoca'nın Türbesi kasaba yakınında olup, hacılar tarafından ziyaret edilirdi. Kasabanın ulaşımı kolay olan bir yolu vardı”⁵⁸.

17. Robert Walpole

Robert Walpole 1781- Lizbon'da doğmuş ve 1856 yılında Londra'da vefat etmiştir. Avrupa ve Anadolu'ya yaptığı seyahatlerini *Memoirs relating to European and Asiatic Turkey* (1817), *Travels in various Countries of the East* (1820) isimleriyle yayınlamıştır. Doğu'nun çeşitli ülkelerinde Seyahatleri başlığı ile 1820 yılında yayınladığı eserinde İstanbul'dan başladığı yolculuğu sırasında İzmit, Bursa, İzmit, Kütahya, Afyon Akşehir, Ilgın üzerinden Konya'ya gelir. Seyahatnamesinde Akşehir'in sosyal, ekonomi, fiziki yapısı ile birlikte halkın giyim-kuşamı hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır⁵⁹.

“Afyonkarahisar'dan ayrılarak Akşehir'e geldim. Afyonkarahisar'da 3 saat sonra bir kahve dükkânı göründü, biraz uzağında İshaklı olarak isimlendirilen tek başına bir köy, küçük fakat geniş çaplı meyve bahçeleri, özellikle de armut bahçeleri ile çevrilmiş-

58 A. Latif Armağan, “XVIII. Yüzyılda hac yolu güzergahı ve menziller”, Osmanlı Araştırmaları, S. 20, İstanbul 2000, s.86; “Üsküdar'dan Şam-ı Şerife Varınca Yolda Vâki olan Konaklardır”, Süleymaniye Kütp., Mihrişah Sultan 322, s. 27.

59 Robert Walpole, *Travels in Various Contries of the East*, London 1820, s.117-119.

tir. Şafak vaktinde sol tarafındaki gölün görülebildiği yakındaki yüksek bir zeminde hoş bir şekilde, göle akar biçimdeki su membasının yanında konumlandırılan başka bir kahve evine geldik. Bu noktadaki bazı ağaçlar güzel, fakat hemen sonra şehrin yüzü açık bir hal alıyor. Akşehir'e girmeden yaklaşık yarım saat önce tepenin altın kısmında yolun sağında antik olabileceğini düşündüğüm iki sağlam duvar gözlemledim. Yontulmuş taşların diğer parçaları şehirde görülebilir, fakat dağınık olup algılanamayabilir. Akşehir'in girince, sağ tarafta gösterişli mermerden yapılmış fakat şimdi bakımsız olan büyük bir cami varlığını göstermektedir. Sola doğru açılan geniş bir ovada toprak parlak ve aynı düzende ekilmiştir. Yüzeyinde çekirgeler hala zıplamakta ve akasyalar hala yüzeyi kaplamaktadır. Akşehir'in batısında dağın sağ tarafında yer alan bir yol Karaman'a ulaşmaktadır. Anadolu'nun bu kısmında, üst kesim Müslümanların kıyafetleri diğerlerinininki gibi aynıdır. Alt kesim kadınlar paçalı don, mavi ya da beyaz, farklı boyutlarda kabaca islenmiş yün ipliğinden 5-6 inc derinliğinde, sadece omuzlarını ve kollarının üst kısımlarını kapatan ceket giymektedirler. Kadınların hepsi peçeli değildir. Yunan kültüründen olan Hristiyanların çoğu kasabada ticaretin yapıldığı yerlerde, bazıları da köylerde konumlanmışlardır. Yaşam tarzları, gelenekleri Müslümanlarınkine benzemektedir. Akşehir'de kasap eti az bulunur ve hatta ekmek de düşük kalitededir. Bölgede bulgur ana yiyecektir. Hanlar kirli ve konforsuzdur. Çarsıda bir kaç deri üreticisinin yanı sıra, nalbant dükkânları, cübbeci, koşum takımcı, eğer takımcı yer almaktadır. Şehrin üç tarafı ovalar ile çevrilmiş, dördüncü taraftan ise bir dağ ile sonlanmaktadır. Bazıları taştan, bazıları da tuğladan yapılmış olan binalar çürümüş vaziyette olup bunların aralarında sekiz minare görünmektedir. Geniş olan şehir kalabalık değildir. Karahisar'dan- Akşehir'e 21 saat harcadık".

18. W. M. Leake

19. yüzyıl başlarında Anadolu'ya gelen ve bir İngiliz Subay olan Leake (1777-1860), gözlemlerini 1824'te yayınladığı

Journal of a Tour in Asia Minor (Anadolu'da Bir Gezinin Notları) eserinde toplamıştır⁶⁰. 19 Ocak 1800 yılında İstanbul'dan Mısır'a doğru başladığı yolculuğu sırasında Akşehir'e de uğramıştır. Seyyah Akşehir ile ilgili olarak gözlemleri şöyledir:

"Akşehir'e gelene kadar Sultan Dağı eteklerindeki güzergâhı takip ettik. Akşehir dağların eteklerinde kurulmuş geniş bir şehir olup doğal verimli topraklar ve çokça su kaynağı ile kaplıdır. Kent hoş bahçeler ile çevrili, fakat caddeleri dar, kirli olup ev ve cami yığınlarıyla doludur. Şehrin batı girişinden kısa bir mesafede Nasreddin Hoca'nın mezarı yer almaktadır. Nasreddin Hoca bir Türk aziz (din adamı), onun türbesi Müslümanlar için hac yeridir. Genel formda tastan yapılmış bir yapı (baldeken) olup sütunların taşıdığı üst örtü bir çatı ile kapatılmıştır. Sütunlar Antik Yunan yapılarından alınmıştır. Gömme zemin tamamen Türk mezar taşlarına dönüştürülmüş Yunan mimarisi kalıntıları ile doludur ve malzemeler Akşehir'in önemli bir yunan kenti olduğunun göstergesidir. Konakta bizim için yalnızca Menzilhane'deki harabe bir odası tahsis edildi. Ağa bizim serzenişimize saygısızca gönderilen bir mesaj ile karşılık verdi. Yorucu bir günün sonunda hemen bir sonraki planımız için düşündük. Atlar hazırlanırken, soğuktan korunmak için yaktıkları ateş etrafında kahve içerek eğlenen deve sürücülerinin çadırına sığındık ve kebaplarımızı yedik. Biz vardığımızda insanların şehri güçlendirmek için basit kapılar eklediklerini gözlemledik".

19. Charles Texier

Fransız arkeolog, mimar ve gezgin olan Charles Texier, 1802 yılında Versailles'da doğmuş ve 1871 yılında Paris'te vefat etmiştir. Bayındırlık müfettişliği görevi sırasında Fransız Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Anado-

60 W. M. Leake, *Journal of Tour in Asia Minor*, London 1824, s.40.

lu'da ilki 1833 ikincisi 1843 yıllarında olmak üzere Anadolu topraklarının büyük bir bölümünü dolaşmıştır. Gezdiği yerlerdeki şehirler ve bu şehirlerdeki mimari eserleri hakkında bilgiler vererek bunların çizim ve gravürlerini yapmıştır. Ayrıca, Anadolu'nun jeolojik yapısı, coğrafi özellikleri, yer altı ve yer üstü kaynakları ve kültür merkezlerinin tarihi ve o günkü halkın etnik, demografik, kültürel, ekonomik vb. durumu hakkında bilgi vermiştir. Yapmış olduğu bu seyahat notlarını 1839-1849 yılları arasında Paris'te üç cilt olarak yayınlamıştır⁶¹. Eserin ikinci cildinde Akşehir'in o dönemki durumu hakkında şu bilgileri bizlere aktarır;

“Philomelium kasabası, Frigya Paroree 'nin Şuhut (Synnada) dairesine bağlı küçük bir şehirdi. Peutinger'in haritasında bu şehir, Synnada'nın güneyinde Kapadokya'ya giden büyük yol üzerinde gösterilmiştir. Efes'ten çıkarak Kayseri (Mazaea) yönüne giden diğer bir yol da yine Philomelium'dan geçirdi. Bütün bu topografya şartları, Philomelium şehrini şimdiki Akşehir'in yerine koymaya uygundur. Eski şehrin harabesinden ancak düzensiz birtakım duvar enkazıyla sokaklara dağılmış bazı mimari süsleme parçalarından başka bir şey görülmez. Bazı kitabeler elde edilmişse de hiçbirinde bu eski şehrin adına ilişkin bir kayıt yoktur. Akşehir, bir dağın eteğine kurulmuştur. Kasabanın işgal ettiği arazi çok geniş ve evlerin etrafı bahçelerle çevrilidir. Sokaklar dar ve harabe enkazıyla doludur; camileri bile düzenli değildir. Santon Hoca Nurettin'in Türbesi, batı tarafın kenar mahallesindedir. Bu tür-

61 Charles Texier'nin; *Asie Mineure; Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese d'Asie* (Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi) adlı kitabı, 1923-1924 yılları arasında Küçük Asya; Coğrafyaya, Tarihe, Âsâr-ı Atıkaya Ait Tarif adıyla Ali Suat tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiş ve son olarak da Kazım Yaşar Koprıman tarafından Latin harflerine aktararak Enformasyon ve Dokümantasyon Vakfı tarafından 2002 yılında yayımlanmıştır. Eserde 289 gravür, çizim, resim ve harita vardır.

benin etrafı sütunludur ve sütunlar eski anıtların harabesinden alınmıştır. Mezarlığın mimari enkazlarla dolu olması, buradaki eski kasabanın önemli bir şehir olduğuna işaret eder. Şehrin altı mil kuzeyindeki göl, Anne Comnene'nın kuzeyde Bolvadin (Pol-ybotum) ve güneyde Akşehir (Philomelium) arasında olarak söz ettiği Kırk Aşıklar gölünün yerine denk gelir"⁶².

20. William John Hamilton

İngiliz asıllı Jeolog uzmanı olan William John Hamilton 5 Temmuz 1805 yılında Wishaw, Lanarkshi'de dünyaya gelmiş, 27 Haziran 1867 yılında vefat etmiştir. William John Hamilton'ın 1835-1842 yılları arasında Anadolu'ya yaptığı seyahat ve araştırmalarını anlattığı *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia* (Küçük Asya)⁶³ isimli iki ciltlik eserinde, o dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalan bölgelerin tarihi, coğrafyası, yeryüzü şekilleri, bitki örtüsü ve jeolojisi hakkında bilgiler vermektedir. Seyyah ayrıca gezdiği bölgelerdeki insan ilişkileri, yönetim biçimi ve ticari hayat üzerine yaptığı gözlemleri de bizlere sunmaktadır. Seyyah gezmiş olduğu bölgelerdeki kitabeleri kopyalamış ve bunları kitabın ekler kısmında yayınlarak bu kitabelerden yararlanmak isteyen araştırmacılar içinde bir kaynak oluşturmuştur. 24 Haziran 1837 tarihinde Afyon'dan yola çıkan seyyah 26 Haziran günü Akşehir'e ulaşır. Akşehir hakkında şu bilgileri aktarır;

“İshaklıdan Akşehir beş saattir. Saat 9'dan kısa bir süre sonra Akşehir harap varoş mahallelerine girdik. Dar cadde dilenciler

62 Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çev. Ali Suat), C. II, Ankara 2002, s.381-382.

63 William John Hamilton, **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia**, C.II, London 1842, s.185-186; William John Hamilton, **Küçük Asya**, (Çev.Kasım Toraman), Ankara 2013, s.545.

ile doludur, fakat Müslüman gurur örneği gibi, her gecen Türk'e ve hatta sürücüye yüksek sesle ağlamalarına ve yalvarmalarına rağmen, benden ve Dimitri'den para istemeye tenezzül etmediler. Ermeni yerleşkesinde kendime kasabanın arkasında vadiye yakın küçük bir bahçeye kurulmuş rahat bir konak buldum. Vadinin aşağısında Akşehir suyu olarak adlandırılan geniş bir su akıntısı vardır, ve caddeler boyunca akarak kasaba etrafındaki bahçeleri sulamaktadır. Buradaki fazla su ise göle akmaktadır. Meridyen gözleminden sonra, antik eserler ve yazıtlar aramaya başladım. İki taneden birincisini cadde üzerinde buldum ve Tekke'in komşu duvarında, çok sayıda mermer bloklar, sütunlar ve 3 adet yazıt yer almaktaydı. İmam benim kopya almamdan hoşnut değildi, fakat ben kopya alana kadar Hafız onu oyaladı. Çoğu evin duvarlarında, çeşmelerde, camilerde antik mimarinin kanıtları olarak mermer bloklara ek olarak iki adet yazıt gözlemime takıldı".

21. William Francis Ainsworth

19. yüzyılın ilk yarısında Akşehir'e uğrayan ve dönemin entelektüel bir Britanyalı ailesinden gelen William Francis Ainsworth (1807-1896)⁶⁴, 1835 ila 1837 yılları arasında İstanbul, Kastamonu, Çorum, Ankara, Malatya, Diyarbakır gezilerini birinci ciltte; Divriği, Sivas, Amasya, Tosya, Bolu, İstanbul, İznik, Eskişehir, Konya, Adana, Urfa, Bitlis, Muş, Erzurum, Trabzon seyahatini ise ikinci ciltte toplamıştır. Bu seyahatlerini İngiltere'ye döndükten sonra 1838 yılında yayınlamış olup Akşehir ile ilgili gözlemlerini şu şekilde ifade etmektedir;

"14 Kasım da İshaklıdan ayrılarak, caddelerin diz boyunda çamur ile kaplandığı ve şehrin kapısında para için yalvaran bir dervişin beklediği bir türbeye vardık. 12 mil yolculuktan sonra Akşehir'e (Beyaz Şehir) ulaştık. Yol daima Sultan Dağı'nın etek-

64 W. F. Ainsworth, **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia**, Londra 1842, s.16-23.

lerinde ilerliyordu, neredeyse her vadi bir köy ile doludur ki onların bahçeleri yarım mile çeyrek kalaya kadar tepelerin yamaçlarına kadar uzanıyordu. Bu köylerden bazıları camışlar sahiptir ve onların çoğu hoş ve çok canlı bir şekilde konumlandırılmıştır. Akşehir yaklaşık 500 ev bulunan küçük bir şehirdir, bunlardan 50 tanesi Ermenilere aittir. Kalmak için Hristiyan'a ait bir ev aradık. Çok büyük zorlukla önceki akşamlarda kalmak için bir konut bulduk, fakat daha sonraları iyi para ödememize rağmen Ermeniler ev sahipliği yapmaktan kaçındılar, sonunda dışta tatarlar ve hizmetçiler için ayrılmış açık bir bölümü olan bir oda tuttuk. Yere serilen gruplardan biri bizim hakkımızdaki tüm kötü tahminleri ve küfür dolu konuşmaları beni çok eğlendirdi. Basit bir kibarlık davranışı olarak bir su getirilmesi istediğimizde adam umursamadan uzaklaşıyor, eğer bir bayan ise aşağılayıcı biçimde sırtını dönüyordu. Bir yolcu bazen gerçekten küçük kabalıkları affedebilir. Kasım 14'te Akşehir'den ayrıldık"⁶⁵.

22. John Murray

John Murray dünyanın çeşitli yerleri için seyahat rehberleri hazırlamıştır. Bu rehberleri hazırlarken büyük oranda farklı seyyahların yazdıklarından derlemeler yapmıştır. Farklı tarihlere ait bu rehberlerden biri 1840 tarihli dir. Murray, eserini hazırlarken vermiş olduğu rotalardan 93. rota olarak adlandırdığı İstanbul'dan Konya'ya, buradan da Tarsus ve Baias'a giden yolda, güzergâh üzerinde bulunan Akşehir'e de yer vermiştir⁶⁶.

⁶⁵ W. F. Ainsworth, a.g.e., s.63-64.

⁶⁶ John Murray, **A Hand-Book for Travellers in Turkey: Costantinople, European Turkey, Asia Minor, Armenia and Mesopotamia**, London 1854, s. 214; John Murray, **A Hand-Book for the Travellers in the Ionia Island, Greece, Turkey, Asia Minor and Costantinople**, London 1840, s.299-301.

Seyyah Akşehir hakkındaki gözlemleri ise şöyledir⁶⁷; “Akşehir dağın eteklerinde kurulmuş geniş bir şehirdir. Hoş bahçeler ile çevrili, fakat caddeler dar ve kirli ve ev ve cami yığınlarıyla kaplanmıştır. Şehrin batı girişinden kısa bir mesafede Nasreddin Hoca’nın mezarı yer alır. Nasreddin Hoca bir Türk aziz (din adamı), onun türbesi Müslümanlar için hac yeridir. Tastan yapılmış bir yapı, genel formda, sütunların taşıdığı üst örtü bir çatı ile kapatılmış. Sütunlar antik Yunan yapılarından alınmış. Gömme zemin tamamen Türk mezar taslarına dönüştürülmüş Yunan mimarisi kalıntıları ile doludur ve malzemeler Akşehir’de önemli bir Yunan kentinin olduğunun göstergesidir. Philomelium olabilir. Akşehir Gölü kasabadan 6 mil uzaktadır”.

23. Clément Huart

Fransız seyyah Clément Huart 1854 yılında Paris’te dünya’ya gelmiş, 1927 yılında vefat etmiştir. 1875 yılında Şam Fransız Konsolosluğu tercüman muavini olarak görev yapmıştır. İstanbul’a aldırıldığı nakil ile tercüman ve konsolos olarak burada 20 yıl görevini icra etmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe’yi öğrenerek, İslam dünyasının dil, edebiyat, din, siyaset ve sanat tarihine dair incelemeler ve araştırmalarda bulunmuştur. C. Huart’ın Anadolu’da yaptığı seyahat hatıralarını 1897’te Paris’te “*Konia la villa des Derviches Tourneurs; Souvenirs d’un Voyage en Asia Minor*” adıyla basılmıştır. 13 Mayıs 1891 yılında İstanbul’dan başladığı seyahati boyunca Mudanya, Bursa, Bilecik, Söğüt, İnönü, Eskişehir, Kütahya, Çavdarhisar, Afyon, Çay, Akşehir üzerinden 28

67 John Murray, **A Hand-Book for Travellers in Turkey: Costantinople, European Turkey, Asia Minor, Armenia and Mesopotamia**, London 1854, s. 216-217; John Murray, **A Hand-Book for the Travellers in the Ionia Island, Greece, Turkey, Asia Minor and Costantinople**, London 1840, s.302.

Mayıs 1891 yılında Konya'ya ulaşmıştır⁶⁸. Konya'dan 1 Haziran 1891 yılında ayrılan seyyah dönüş güzergâhında ise yine Iğın, Çay, Dinar, Honaz, Pamukkale, Denizli, Aydın, Efe üzerinden İzmir'e varmıştır. C. Huart, incelemeleri sırasında geçmiş olduğu güzergâhlar üzerindeki Antik ve Türk dönemine ait eserler hakkında bilgiler vererek, eserler de yer alan kitabeleri Fransızca 'ya çevirmiştir⁶⁹.

26 Mayıs 1891 tarihinde İshaklı'dan hareket eden seyyah aynı gün öğleden sonra saat 3.40' ta Akşehir'e ulaşmıştır. Eser de Akşehir ile ilgili gözlemelerini şöyle anlatır:

"Sultan Dağı'na keyifle yaslanmış, tepelerden inen sularla yıkanan bir şehir, sokaklardan dereler akıyor. Girişte antik kalıntılarla inşa edilmiş Arap stilinde Taş Medrese dikkatimizi çekiyor. Yanılmamışız..."

Okuduğumuz yazılar bize I. İzzeddin Keykavus devrine ait bir yapının önünde bulunduğumuzu haber veriyordu. Medrese'nin durumu pek iç acıcı değildi, içeride antik sütun başlıkları mermer direklere kaide olmuştu, içlerinden bir tanesi oldukça garipti, üzerinde kabartma bir bereket boynuzu taşıyordu. Harabe halinde eski bir türbenin duvarı da nefis bir kufi yazı gördük". Medreseye ait kitabeyi okuyan seyyah, yine Sahip Ata tarafından yaptırılan günümüzde mevcut olmayan hankahın da kitabesini okumuştur.

Şehri gezmeye devam eden seyyah sekizgen planlı piramidal külahlı Seyyid Mahmut Hayrani Türbesi'ni ziyaret

68 C. Huart, **Mevleviler Beldesi Konya**, (Çev. Nezih Uzel), İstanbul 1978, s.77-81.

69 C. Huart'ın hayatı ve eserleri hakkında bkz. İ.A. Gövsa, **Meşhur Adamlar Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, 1933-1936, s.738; S. Eyice, "Anadolu Selçuklu Sanatı Çalışmalarının Başlangıcında İki Yabancı: C. Huart ve F.Sarre", **Türkiyat Mecmuası**, C. XVII, İstanbul 1972, s.133-137.

Nasreddin Hoca Türbesi (C. Huart)

ederek türbe hakkında şu bilgileri bizlere sunar:

“Şehrin yukarı mahallelerine çıkarken küçük sokakların ortasında tatlı şırıltılarla akan suların sesini dinliyorduk. Seyyid Mahmud Hayrani’ye ait olduğu söylenen bir türbe, değişik şekli ile dikkatimizi çekti. Yola çıktığımızdan bu yana ilk defa sekizgen tabanlı piramit şeklinde bir kubbeye rastlıyorduk, bu cins yapıları daha sonra Likya bölgesinde pek sık görecektik, Konya ve Ilgın’da yakından inceleyecektik. Buradaki türbe detaylarına inerek incelemeyi gerektiriyordu. Cümle kapısını geçtikten sonra sağımızda bir camii gördük. Şüphesiz pek çok değişikliklere uğramış olan bu yapının üzerinde Alaeddin Keykubad devrine ait Arapça bir kitabe

bulunuyordu⁷⁰.

İkinci kapıyı aştıktan sonra sekiz parçalı piramit kubbe ile örtülü türbenin içine giriliyordu. Giriş kapısının üzerindeki kitabeyi sökmek oldukça zordu, lakin okuyabildiğimiz bazı kelimelerden bunun yanlışlıkla Seyyid Mahmud'a atfedildiğini, türbenin aslında Şeydi Muhyiddin'e ait olduğunu çabucak keşfettik. Bu zat Seyyid Mahmud'un torununun oğluydu. Türbe, kitabeden anlaşıldığına göre hicri 812 (1409 -1410) da tamir edilmişti. Kubbenin içi, burada evvelce yer alan renkli tuğla süslerin artıklarını taşıyordu. Bunlardan birisinin üzerinde ustasının adını görerek sevindik. Musullu Abdullah bin Ahmed⁷¹...San'atını göstermek için belki de İran'dan yola çıkmış, buralara kadar gelmişti. İran tesiri altındaki Konya sarayında fazlası ile itibar gördüğü düşünülebilirdi. Müzenin içinde abanoz veya Hint meşesinden imal edilmiş, İran yazıları ve arabesk motiflerle süslü, parlak siyah dört sanduka yer alıyordu”.

Daha sonra Nasreddin Hoca Türbesi'ni ziyaret eden seyahatın türbe hakkındaki izlenimleri şöyledir⁷²: “Nasreddin Hoca'nın türbesini ziyaret etmek istiyorduk. Biliyorduk ki dünyanın en garip lakırdılarını söyleyen, acayip işler işleyen, ünlü Nasreddin Hoca, Akşehir'de yatmaktadır. Gariplikler üstadının türbesi Müslüman mezarlığının ortasında yükseliyordu; etrafı, acık ve tahta bir parmaklıkla çevrilmişti. Orta yerde basit bir Müslüman mezarı yer alıyordu, üzerinde şu yazdan okuduk:

Bu mezarda merhum ve mağfur Nasreddin Hoca yatıyor. Ruhuna Fatiha 386.”

70 C. Huart'ın bahsettiği bu yapı günümüzde Anıt Mahallesinde bulunan 1224 tarihinde inşa edilen Ferruhşah Mescidi'dir. Mescid hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. T. Samur, **Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri**, Konya, 1996, s.24-26.

71 Usta kitabesinde Musullu Ahmed oğlu Abdullah Aslı ismi yazılıdır. Bkz. T. Samur, **a.g.e.**, s.97.

72 C. Huart, **a.g.e.**, s.80-81.

Şehri gezmeye devam eden seyyah, şehre girerken, hükümet konağına yakın bir yerde bulunan çeşmenin Arapça kitabesini okumuş ve Fatih Sultan Mehmet döneminde (1472-73) yapılmış olduğunu belirtmiştir. Sonra C. Huart, kentten ayrılarak Konya'ya doğru yoluna devam etmiştir.

24. Sir Charles Wilson

14 Mart 1836 da İngiltere'nin Liverpool şehrinde doğmuş, 25 Ekim 1905 yılında vefat etmiştir. 1879-1882 yılları arasında Anadolu'da başkonsolos olarak görev yapmıştır. Bu görevi sırasında Anadolu'nun birçok bölgesini gezme fırsatı bulmuş ve Akşehir'e de uğramıştır. Kent hakkında şu bilgileri bizlere aktarır:

“Akşehir dağların eteğinde yer alan büyük bir şehirdir. Ne bazarlar (Perşembe) ne de hanlar iyi değildir. Ermeni olan biri en iyisidir. Akşehir hoş bahçeler ile çevrilidir, fakat caddeler dar ve kirli, harap cami ve ev kalıntıları ile doludur. Şehrin batı kapısından kısa bir mesafede Nasreddin Hoca mezarı yer alır. Nasreddin Hoca Türk evliyalarından ve onun türbesi Müslümanlar için hac yeridir. Olağan formda yapılmış taş eser açık sütun dizisi (revak) ile çevrili olup, bunların taşıdığı bir çatı ile örtülüdür. Sütunlar bazı antik yunan yapısından alınmıştır. Gömme zemin Türk türbe taşlarına dönüştürülmüş antik yunan mimari kalıntıları ile doludur. Bunlar bu alan üzerinde yer alan (Philomelum), bir Pergamenian yapısı kalıntılarıdır. Burası Kilikya valisi olduğu zaman Cicero tarafından ziyaret edilmiş ve İzmir'in yerlileri Philomelians için Polycrap şehitliğini tanıtan bir mektup yazmıştır. Daha sonra burası Hamid'lerin en iyi şehirlerinden biri olmuştur. Akşehir gölü bazen Kırk Azizler-Şehitler-Hocalar olarak da anılır, şehirden 6m uzaklıktadır⁷³”.

73 Sir Charles Wilson, **Handbook For Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persia**, London 1895, s. 132.

25. Şemseddin Sami

Şemseddin Sami, H. 1306 / M. 1888-1889 yılında yayımladığı ilk Türkçe Ansiklopedi olan *Kamusu'l-Âlam* adlı eserinde⁷⁴ Akşehir ile ilgi şu bilgileri vermektedir;

“Konya vilayet ve sancağında kaza, merkezi bir şehir olup Konya'nın 24 saat garb şimalinde, sultan dağı eteklerinin altında, şarka doğru vasi bir ovanın kenarında ve bir saat kadar şimal-i şarkisinde Akşehir gölü namı ile maruf olan göle dökülen bir çayın sahil yemininde (sağ tarafı) vakıdır. Bağ ve bahçeleri çok ve manzarası güzel bir şehir olup 1256 hanesi, yalnız 2000 kadar Ermeni olmak üzere takriben 7500 nüfusu, mükemmel bir hükümet konağı, rüştiye mektebi, Sultan Bayezıd-ı evvel hazretleri tarafından bina olunmuş gayet güzel bir camii şerifi ile diğer birkaç cami ve medresesi ile iki kilisesi vardır. Hoca Nasreddinin merkad-ı şerifi bu kasabadadır. Eski bir şehir olup vaktiyle hayli büyük bulunmuştur. İsmi kadim hakkında ihtilaf vakı olup bir rivayete göre “pisioantikia'ası”, diğer bir rivayete göre “soryum” ve bir üçüncü rivayette dahi isterben” zikrettiği (filumilyun) şehir kadiminin aynıdır. Kazası Cihanbeyli ve Doğanhisarı, nahiyelerini dahi cami olarak vilayetin şimal garbı köşesinde vakı ve şimalin Karahisar sahibi, sorkun yalvaç, cenuben Ilgın kazaları ile hem hudut olup şark tarafında tuz çölü denilen ve arazisi tuzlu olan hali bir saharası vasi'a olur. Kazanın 82 kariye ve kasabası ve takriben 30.000 ahalisi olup bunlardan merkez kazada bulunan 2000 kadarı Karaman rumu, bazı kazada bulunan 500 miktarı dahi Ermeni, ve kusura (ortası) İslami'dir. Merkez dahil kazada 65 camii, 11 medrese ve 13 mescit bulunuyor. Hububat-ı mütenevvie ile afyon tütün, çehri, mahsulatı ve envai meyveler vardır. Sanata mütelik başlıca keten bezi ile şahtıyan kaza dahilinde bulunan Akşehir gölü 70 kadar murabba kilometre vasında olup, dahil kazada sultan dağından inen 2 çay bu göle döküldüğü gibi Karahisarı Sahip sancağındaki eber gölünün ayağı dahi İshaklı çayıyla birleşerek şimalinden

74 Şemseddin Sami, **Kâmûs'ul-Âlâm**, C. I, İstanbul 1306, s.266-267.

Eski Akşehir Evlerinin Görünümü (F. Sarre)

gelip mezkur göle mansab olur. Gölün içinde birkaç nevi balık bulunursa da rağbet olunmadığından --- yoktur”.

26. Friedrich Sarre

Konya ve Çevresinde araştırma yapan bir diğer seyyah ise Fransa’dan göçmüş Alman Friedrich Sarre’dir. 1895 yılı başlarında İzmir’den başladığı seyahatinde Buldan, Denizli, Dinar, Çay, İshaklı üzerinden 20 Mart 1895 yılında Akşehir’e ulaşır. Sarre, kentin nüfusu, evleri ve tarihi eserleri hakkında izlenimlerini aktarmış; çekmiş olduğu fotoğraflar ile de şehirde yer alan eserlerin 19 yy.daki fiziki durumlarını belgelemiştir⁷⁵.

75 S. Eyice, “Anadolu Selçuklu Sanatı Çalışmalarının Başlangıcında İki Yabancı: C. Huart ve F.Sarre”, **Türkiyat Mecmuası**, C. XVII, İstanbul 1972, s.137.143.

Taş Medrese Taçkapısı Taş Medrese yan Eyvanı (F.Sarre)

“İshaklı’nın arkasında ikinci ve daha büyük olan Akşehir Gölü bulunuyor: bu göl suyunu Sultan Dağı’ndan inen birçok çaydan alıyor. Bu çaylardan birisi de Brussa (Bursa) vilayeti ile Konya vilayeti arasında sınır çiziyor. İyi durumdaki şose burada çayın kıyısında aniden kesiliyor ve toprak yol olarak iki tarafa devam ediyor. Burada bitki örtüsü zenginleşiyor; muhteşem ceviz ve erik ağaçları var. Yol dağların etekleri boyunca uzanıyor ve yamaçlarda üzüm bağları görülüyor. Akşam yedi buçukta ve günbatımı sıralarında Akşehir’e vardı; şehrin minarelerinin beyaz parıltısını birkaç saattir zaten görüyorduk. Şehir bir vadinin çıkışında kurulmuş ve zengin bir yer olduğu izlenimini veriyor. Nüfusunun 6000-8000 arasında olduğu söyleniyor. Evlerin bir kısmı ahşap ve bakımlı. Meydanın ortasında hükümet memuru olan kaymakamın evi, yani konak bulunuyor. Bölgenin en büyük hanına indik; hanın terası, dağların ve önündeki şehrin harikulade manzarasına açılı-

Taş Medrese Mescidi ve Minarenin Görünümü (F.Sarre)

yor. Ertesi sabah erkenden şehri yakından görmeye karar verdik.

Eski adı Philomelium olan Akşehir, Eğridir ve Beyşehir göllerinin çevresindeki beş önemli şehirle birlikte Antik Pisidya eyaletinin ve XIV. Yüzyıl başında, Konya Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra kurulan Hamid Beyliği'nin toprakları içerisindeydi. Hamid Beyi toprağını 1381 yılında Sultan I. Murad'a sattı. I. Murad Akşehir'i, kent Osmanlı imparatorluğuna katılmadan önce 1390'da Karaman Beyi Alaeddin'e karşı savunmak zorunda kaldı. Akşehir'de Osmanlı öncesi dönemden kalan birkaç yapı var; bunlar arasında Taş Medrese'den özellikle söz etmek gerekir. Yapı bugün kullanılmıyor ve yakında da yıkılmaya mahkum. Basık bir kubbe ile örülmüş eyvan önünde, iki antik sütun tarafından taşınan bir revak bulunuyor. Bunun yanında da yapılırken mavi çinilerle bezenmiş –şimdi çoğu dökülmüş- minare yükseliyor. Girişte medrese giden taç kapı, bu mimarının özelliği gereğince, çok süslü mukarnaslı bir niş şeklinde. Bütün süsleme beyaza kırmızı damar-

lı Frig mermeriyle yapılmış. Binanın dış duvarı da bütünüyle aynı mermerden kesme taş plakalarla kaplanmış. Duvarların ancak bir kısmı bugüne kalmış. Medresenin iç avlusu bu yapıların hepsinde olan tezyinata sahip; iki uzana sütunlu koridorlar, bunların sonundaki oturma odalarına açılıyor. Karşıdaki duvar yay şeklindeki bir başka nişle toplanıyor. Bu nişin tonozu yıkılmış; sadece ağır kesme taşlarla yapılmış güzel bir profile sahip olan kemer ayakta duruyor. Yan koridorlardaki korint düzeni antik sütun başlıkları özellikle dikkate değer.

Bu medresenin inşası hakkında da kitabeleri bilgi veriyor. Ana giriş kapısının üzerinde medresenin 1216 yılında ve Sultan I. Keykavus döneminde Hasan Emirdadın oğlu Ali tarafından yapıldığı belirtiliyor, ama binanın önünde yerde yatan bir taşta da şu kitabe var: “bu binayı yapan, büyük sultan, rûy-i zemîn izzud- dünya ved-dîn, fatihlar babası Keyhüsrev oğlu Keyavus’un hükümdarlığı zamanında din ve devletin gururu büyük ve ulu vezir Hüseyin oğlu Ali’dir. Allah onun yaptıklarını görsün ve bu dünyada da öteki dünyada da arzularını hedefine kavuşmasını sağlasın 659 yılında”. Bu kitabeden anlaşıldığına göre 1260-1261 yılında ve Sultan II. Keykavus döneminde onun kudretli valisi ve veziri Sahip Fahreddin aracılığıyla bu medrese ya yeniden inşa edilmiş yada başka bir şekle dönüştürülmüş.

Sabahın erken saatinde bu avluya girdiğimizde, bir ağaç gölgesi altında ki kerevetinde uyuyan bir derviş rahatsız etmiştir. Kendisinden, bu tablo gibi avluda çekeceğimiz fotoğrafta yer almasını istedik. Ama o bunu kabul etmedi. Böylece fotoğrafa onun sadece yastıklarını ve örtülerini almakla yetinmek zorunda kaldık.

Akşehir’de bu eski yapıların yanı sıra 16. ve 17. Yüzyıllardan kalma birçok ilginç camii var. Şehirde ayrıca aziz mertebesindeki birçok kişinin türbesi bulunuyor ve Türklerin ünlü Nasreddin hocasının da buraya gömüldüğüne inanılıyor.

Seyyid Mahmut Hayrani’nin Türbesi’ndeki bir kitabe bu türbenin 1224’te, I. Keykubad zamanında yapıldığını belirtiyor. Aynı türbedeki en ilginç detay yazılı sırlı tuğla. Tuğlanın üzerinde

şunlar yazılı “Musullu Abdullah’ın oğlu Ahmed’in işi”. Ama bu imza türbenin tamir edildiği zamandan kalma çünkü bu bilgide türbeyi 1409-1410 yıllarında yeniden tamir eden çok sonraki bir torun tarafından üçüncü bir kitabede veriliyor⁷⁶.

27. Mehmed Ziya

Mehmed Ziya *Bursa’dan Konya’ya Seyahat* isimli eserinde Akşehir hakkında en ayrıntılı bilgileri veren eserlerden birisidir⁷⁷. Özellikle de Nasreddin Hoca Türbesi, Taş Medrese ve Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi üzerinde özellikle durmuş ayrıntılı bilgiler vererek kitabeleri okumuştur.

“(Akşehir) İstasyonu’na yediyi otuz yedi dakîka geçerek girdik. Bu mevkıfın sath-ı bahrdan i’tibâren irtifâ’ı (998) metredir.

Sun’î tepelere burada da tesâdüf ettik. Hattâ bu tepelerden biri üstünde te’essüs etmiş olan (Karaev) isminde oldukça büyücek bir karye pek ziyâde nazarımıza çarptı. Çünkü der ü duvarı, altı-üstü kara topraktan ibâret olan bu karyede nazara hoş görünecek hiç bir şeye tesâdüf etmedik. Yörük evleri gibi burasının da damları (hâne) müstatîl ve bazen dört köşe bir oda ile önünde üzeri sap ve ekseriyyâ toprakla örtülmüş bir gezinti mahallinden ibâret olup vakt ü hâli müsâ’id olanların hânelerinin etrâfına çitten bir duvar çekilmiş, zahûreliği, yemliği de bu duvarın bir köşesine yapılmıştır⁷⁸. Hâneleri bu tarz-ı sakîl üzere inşâ etmek görenek denilen

76 F. Sarre, **Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı**, (Çev. Dârâ Çolakoğlu), İstanbul 1998, s.26-28.

77 Mehmed Ziya, **Bursa’dan Konya’ya Seyahat**, (Haz. A.Çaycı-B. Ürekli), Konya 2010, S.286-296; Mehmed Ziya, **Bursa’dan Konya’ya Seyahat**, (Haz. M.F. Birgül-L.A. Çanaklı), Ankara 2010, S.301-309;593-600.

78 Eski Akşehir evlerinin plan ve mimari özellikleri için bkz. Neşide Gencer, **Akşehir Eski Evleri**, Ankara 1995; C. Bektaş, **Akşehir Anadolu Evleri Dizisi**, İstanbul 2005.

bir seyyi'e olup, sâye-i ma'mûriyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde, peyderpey iskân edilen muhâcirîn'in inşâ ettikleri hâneler ise hem tarz-ı inşâca oldukça latîf ve hem de hıfzu's-sıhhaya muvâfıktır. Hiç şüphe yoktur ki, bu hâneler civâr karyeler ahâlîsınca nümûne-i imtisâl olarak beş on sene sonra bu gün hoş göremediğimiz damların yerinde latîf hâneler görülecektir.

*

(Akşehir)i bu def'a ziyâret edemedik. Fakat üç yüz on târîhinde buraya uğramış ve bir gece de kalmış idim. O vakit henüz Konya şimendöferi yapılmamış idi. Şu kadar ki mühendisler filamlarla güzergâhı ta'yîn ile meşgûl idiler. Konya'dan kirâladığımız yaysız muhâcir arabası bizi pek ziyâde sarsmış olduğundan nâzil olduğumuz hânda bir kaç sa'at ârâm ve istirahatata mecbûr olduk. Bu esnâda me'mûrîn-i kazâdan ba'zı zevât bulunduğumuz hânı teşrîf ile bizi taltîf ve tatyîb etmiş olduklarından ehîbbâ-yı kadîmeden Sâmî Efendi Hazretleri'yle (298) birlikte dâ'ire-i hükûmete azîmetle kâ'im-makâm bey efendiyi ziyâret ve biraz musâhebetten sonra nüktedânlığı dillerde sâ'ir olan Hâce Nasre'd-dîn Efendi merhûmun türbe-i şerîfesini görmeğe gittik. Herkes bilir ki, Hâce merhûmun türbesinin dört tarafı açık. Kapısında büyük bir kilit asılmış olduğu hâlde tersîm ve tasvîr ederler, işte biz de Hâce'nın türbesini işittiğimiz gibi zannediyorduk.

Fakat kasaba tarafına nâzır olan büyücek bir kabristânın bir iki ayak merdivenden ibâret olan medhalinden içeri girdiğimiz zamân hey'et-i umûmiyyesiyle karşımıza çıkan türbeyi dedikleri ve tasvîr ve tersîm eyledikleri gibi bulmadık.

Türbenin üzeri altı köşeli ve mahrûtî bir dam ile kapalıdır. Köşelerin birisi kapı olmak üzere açık olduğu hâlde diğer taraflarını gâyet alçak bir duvar ihâta eylemişti. Bu duvarın üstünde demirden bir parmaklık, bunun da bâlâsında sakfa dayanmak üzere gayr-ı muntazam inceli kalınlı tahta bir parmaklık görülüyordu. Kapısının yan ve üst taraflarını da kezâlik tahtadan bir parmaklık setreyliyordu. Parmaklıkları arasındaki tahta direklerin başlıkları

da üzerleri sıvanmış dâ'ire şekline karîb bir resimde idi.

Duvarın üstündeki demir parmaklığa râst gelen bir bez parçası, püskül teli, pamuk ipliği bağlamış olduğundan parmaklık görünmez olmuştur. Çatının kenârını tutan bu direklerle duvar beyrinde dâ'iren mâdâr bir açıklık var idi. Hey'et-i hâzırasından anlaşılıyor ki, türbe-i Hâce Nasre'd-dîn dört tarafı açık iken sonradan damın istinâd eylediği sûtûnların arasını bir kısa duvarla doldurmuşlar.

Türbe de, merkad de hüsn-i muhâfaza edilmemiş. Hattâ bu ciheti o vakit kâim-makam beye de söylemiş idik.

Daha türbeye girmeden, Hâce'nın hikâyelerini tekrâr ederek gülüyordum...

Merkadın üzerini eski yeşil bir örtü setreyliyor. Kapıya nâzır tarafına içleri su dolu bir sıra testi dizmişler.

Merkadın etrâfında âsâr-ı kadîmeden kalın altı mermer sûtûn daha var. Bunlar tavana kadar varıyor. Şu hâle nazaran, hâriçteki sûtûnlarla çatının sonradan yapıldığına ve asıl türbenin medfeni ihâta eden sûtûnlarla beyrindeki kısa parmaklıktan ibâret olduğuna hükm ediliyor. Türbenin kible tarafına tesâdüf eden kısmı kapı tarafındaki demir parmaklığa nazaran biraz daha (299) yüksekçe duvarla muhât bulunuyordu. İmâret Câmî'i bu kabristânın cenûb cihetine düşüyor. Kabristânın ötesinde berisinde bir çok eski taş parçaları görülüyor ki, bu da eski (Akşehir)in vaktiyle oldukça hâ'iz-i ehemmiyyet bir belde-i ma'mûre olduğunu gösteriyor. Bu duvarın iç tarafına, râstgelen, bir şey yazmış olduğundan bir satır bile yazacak kadar yer kalmamış desem mübâlağa etmiş olmam...

Oraya yazılan fıkraların kimi manzûm kimi mensûr, fakat ekserîsi sûfiyâne, niyâz- mendânedir. Bir derecedeki, bunların hepsini bir yerde cem' edecek olsak bir mecmû'a-i garâbet, bir silsile-i dıhk-âver teşkîl eder.

Hulâsa-i kelâm, Hâce'nın şahsı gibi ârâm-gâh-ı ma'nevîsi de timsâl-i garâbet denecek bir hâlde duruyor...

Daha kabristâna girerken insânı bir gülmedir alıyor...

Bursa'da Zeyne'd-dîn Hâfî Kabristânı'nda (Dürer Gurer)i te'lîf eden Mollâ Hüsrev Hazretleri'nin sıbt-ı mükerreremi Mustafa Efendi, Hâce merhûm mezârlığında medfûndur.

İnsan her geçtiği yerde mutlakâ bir nâm u nişân bırakmak gayret-i fitrîsinde bulunduğu için fakîr de merkadın baş tarafındaki duvara:

"Hâce'ye bizim de hediyeğimiz bir Fâtiha olsun!"

ibâresini yazdım. Altına da imzâmı attım. Bu yazıyı her kim okursa lisân-ı rikkiyyet-beyânı behemehâl Fâtihatü'l-kitâbı tekrâr edeceği cihetle, Hâce merhûm hakkında bu sûretle delâlet-i hasene-de bulunmağla şeref-yâb oldum demektir.

Merkadın taşında şu ibâre yazılıdır:

Hâzihi't-türbeti'l-merhûm

El-mağfûr el-muhtâc ilâ Rabbihi'l-gafûr

Nasre'd-dîn Efendi rûhuna

Fâtiha 386

Şu târîh pek ziyâde nazar-ı dikkat ve tecessüsümü da'vet etti. Çünkü Hâce Nasre'd-dîn'in hicret-i nebeviyyeden (386) sene sonra vefât etmiş olması, garîb geliyordu. Bi'l-âhire anlaşıldı ki târîhin rakamları ters okunmasıyla hâsıl olacaktı. Ya'nî (683) imiş. (301) Hâce'nin her bir hâlinde bir garâbet mervî olduğu gibi seng-i mezârındaki târîhte de garâbet mevcûd.

Yan tarafında Hâce merhûmun zevcesi Habîbe Binti Muhammed Çelebi'nin mezârı vardır. Kabrin üzerinde gerçi Hâce'nin zevcesi olduğuna dâ'ir sarâhat yok ise de bizimle türbeye gelen bir zâtın ifâdesine göre bu kadın merhûmun zevcesi imiş.

*

Vazîfe-i ziyâreti îfâ ettikten sonra, Hâce'ye tekrâr rahmet oku-

yararak ve en tuhaf ve garîb hikâyelerini der-hâtırla gülerek kabristândan çıktık. Doğruca hâna geldik.

Mehmet Ziya şehirde bulunan en önemli Selçuklu yapısı olan Taş medrese hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir.

“Taş medrese tarz-ı mimari Arap üzere yapılan sâ’ir mebânî gibi gayet latîf, kapısı üzerinde ki nukûş ve tezyinat hakikaten nazar-rübâ imiş. Medresenin avlusundaki kalın somaki sütunların kaideleri eki mebaniden kalma sütun başlıkları imiş. Bu sütun başlıklarının bir takımı korintin bozuntusu bazıları da Bizantin şeklindedir. El-yevm hâl-i harâbîde eski bir türbenin kubbesinin iç tarafında dâ’iren mâdâr gayet lâtîf bir hatt-ı Kûfî yazılmış süver-i Kur’âniyye okunuyor. Bu medresenin kapısı üzerindeki kitabede bu müessese-i irfân-penâhın İzzeddin Keykavus bin Keyhüsrev zamanında Hicret-i seniyyenin (613) sâli Muharremü’l-Harâm’ında inşa edildiği muharrerdir⁷⁹.

Medrese-i mezkûrenin yanında bir duvara yaslanmış yazılı bir taş nazar-ı dikkatimi celb ettiğinden bunu da okumadan geçemedim. Bi’l münâsebe beyân eylediğim vechile zuhur-ı devlet-i ebed-müddet-i Osmanîyye’den evvel veyahûd fütûhât-ı celîleden sonra Müslümanlar tarafından yapılan mü’essesât-ı diniyye ve umûmiyye üzerindeki kitabelerin yazıları grift ve bir takım nukûş içine alınmış hutûtta ibâret olup okunması pek ziyâde dikkate muhtaç ise de Halep’te, Anadolu’da epeyce tedkikatım olduğu cihetle bu gibi hutûtu okumakta bir dereceye kadar meleke peydâ etmişimdir.

Bu taşın İzzeddin Keykavus-ı (Sani) Keyhüsrev tarafından

79 Taş Medrese 648/1250 yılında inşa edilmiştir. Seyyah yanlışlıkla H.613 yılında yaptırıldığını söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ.H. Konyalı, **a.g.e.**, s.290; A. Kuran, **Anadolu Medreseleri I**, Ankara 1969, s.79-82, M. Akok, “Konya Akşehir’de Taş Medrese Binası ve Restorasyon Çalışmaları”, **Türk Etnografya Dergisi**, S.XVI, Ankara 1977, s.5-26.

hicret-i Seniyyenin (659)'uncu sâlinde inşa ettirilen bir hângâhın kapısı üzerine konulmuş bir kitabe olduğunu okuyunca anladım. Hicretin (659)'uncu sâli, Efrencî târîhin 1260 senesi Kânûn-i Evvelî'nin altısından 1261 senesi Teşrin-i sâni'sinin yirmialtısına kadar imtidâd eder.

Bu mü'essesât-ı kadîme-i ziyaretten sonra yukarı mahallatı dolaştım: Akşehir'in sokakları pek temizdir. Dağdan inen sular sokakların ortasına akıp gider. Bu civarda (Seyyid Mahmud Hayrani'nin) türbesi pek ziyade nazar-ı dikkatime çarptı. Sekiz köşeli bir ehrâm şeklinde yapılmış bir kümbede işte ilk defa olarak tesadüf ediyoruz. Bu şekil ve heyette kümbedler Konya ve havalisinde pek çoktur.

Bu türbe bazı müştemilatı hâvîdir ki, ayrı ayrı tedkîke şâyândır. Aölu kapısından içeri girilince küçük bir mescid görülür. Burası birkaç defa tamir edildiği heyet-i umumiyyesinden anlaşılıyor. İşbu mescid-i mübarekin hariçdeki duvarı üzerindeki kitabeyi okudum. Alaeddin Keykubad bin Keyhüsrev zamanında Ferruh bin Kalıtbây Konevî'nin himmet ve gayretiyle hicretin (621) Sâli Rebi'ül'evvelî'nin birinde inşa edildiği, mastûr ve mahkuktur (24 Mart 1224).

İkinci kapıdan dahi geçilince asıl türbeye yaklaşılr. Kapının üzerindeki kitabeyi pek müşkilâtla okudum. Seyid Mahmud Hayrani'nin türbesi olmak üzere gösterilen bu medfen, merhum-ı müşârün ileyhın hafîdi seyyid Muhyiddin'in ârâm-gâh-ı manevisi olduğu anlaşıldı.

Medfen-i mezkûr (812/1409-1410) sâl-i hicrisinde tamir edilmiş ve kitabe de o vakit konulmuştur. Bu kubbe vaktiyle kamilen çini ile kaplanmış iken mürur-ı zaman ile pek çoğu düşmüş mahvolmuştur. Bu çinilerden biri tesadüf kabilinden olarak bize bir hakikat daha izhar etti. Malumdur ki, çinicilik sanatı ize İran'dan intikal etmiştir. Hatta İznik bahsinde beyan edildiği vechile, çini âmilleri, cennetmekan Sultan Orhan Gazi Hazretleri'nden görüldükleri hüsn-i kabul ve iltifât-ı mahsus üzerine İznik'ten nefis

çiniler imal ederek Bursa'ya ve civar memâlike göndermişlerdir⁸⁰.

Tesadüf ettiğim bir çini üzerinde Ahmet bin Abdullah el Mavsilî namında bir üstadın çîre-destî-i mahareti olduğunu okudum. Bu türbenin içinde siyah abanozdan üzeri arabeks denilen tarz-ı latifte nukûş ile tezyîn ve ibârâtı Fârisiyye ile tevşîh edilmiş dört sanduka görünür.

Seyyah Akşehir'e uğradığı tarihlerde şehrin nüfus durumu hakkında da bilgiler vermektedir. Kentin toplam nüfusu 27.050 olup bunun 23.318 Müslüman, 2070 Ermeni, 1660'ı Rum'dur.

28. J. R. Sittington Sterrett

Amerikalı bir arkeolog olan J. R. Sittington Sterrett, 1851-1914 tarihleri arasında yaşamıştır. Yunanistan, Suriye, Anadolu ve Irak bölgelerinde yapmış olduğu arkeolojik keşifler ile burada yer alan anıtlar, yazıtlar ve bölgelerin tarihsel topografyası üzerine çalışmalar yapmıştır. Özellikle de antik yazıtların çevirisini yaparak kayıt altına almıştır. Anadolu seyahati sırasında Akşehir'e uğrayarak kentin fiziki görünümü ve yapı kalıntıları hakkında kısa bilgiler verdiği⁸¹ eserinde antik bir yazıt parçasına da yer vermiştir.

80 Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz, İstanbul 1945, s. 417-443; Yekta Demiralp, "Akşehir Seyyid Mahmud Hayran Türbesi'nin Mimari Özellikleri ve İnşa Evreleri Hakkında Gözlemler", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler**, Ankara 1995, II, 23-31; Yekta Demiralp, **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, Ankara 1996, s. 65-71; Rıfki Melûl Meriç, "Akşehir Türbe ve Mezarları", **TM**, V (1936), s. 145, 146, 210-212; Yılmaz Önge, "Konya-Akşehir-Seyyid Mahmud Hayran Türbesi'nin Restorasyonu", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, S. 2, Ankara 1975, s. 77-121.

81 J. R. Sittington Sterrett, **An Epigraphical Journey in Asia Minor**, Boston 1888, s.154,

“20 Haziran, Yalvaç’tan Akşehir 5 saat 42 dakika sürdü. Yalvaç’tan ayrılan yoldan Antiochia akropolüne 30 dakika devam ettik ve hisara geldik. Oradan dar bir geçide tırmandık ve burada aşağıya doğru akan bir nehir yer almaktadır. Hisardan 43 dakika sonra geçit bölmelerinden hiç bir kolu takip etmedik, fakat birden bire meydana gelen dik zikzaklardan iki geçit arasında uzanan dağın kayalık çıkıntısına doğru tırmandık. Yalvaç ve Akşehir arasında Sultan Dağı’na karşı inşa edilen yeni yol görüldü. Yolda hala yüzlerce işçi çalışmaktaydı. Tabii ki eski yoldan daha iyiydi, fakat hala yeni yolda zahmetli çalışmaya devam ediliyordu. Akşehir ve Yalvaç arasındaki bu yol şimdiye kadar bir geçiş olarak düşünülmüş. Bu yol Akşehir’in kuzeybatısındaki Philomelium ovasına ulaşmaktadır. Geçidin alt kısmına gelmeden, ağızda Akşehir şehri uzanmaktadır. Akşehir’de bir kaç antik Yunan yapısı kalıntısı bulunmuş, fakat diğer taraftan gördükleri aşırı güzel Selçuklu kalıntıları seyyahları şaşırtmıştır. Hatta detaylarda uygulandığı görülen doğru işçilik, iyi bir dönemdeki Yunan yapıları ile karşılaştırılabilir. Akşehir’de daha önceden ayarlandığı gibi Prof. Dr. J. H. Haynes, (İstanbul’da Robert Koleji dekanı), fotoğrafçı olarak bana eşlik etti. Haynes’in gelişi ve ekipmanlar sevinçle karşılandı. Bundan sonra uzun yolculuklar yapabileceğimiz kadar bol yiyeceğimiz vardı. 21 Haziranda Ilgın’a geçtim”.

29. Egbert C. Hudson

Egbert C. Hudson, 20.yy. başlarında Anadolu’da gerçekleştirmiş olduğu seyahati sırasında Akşehir’e uğramış ve izlenimlerini aşağıdaki biçimde aktarmıştır:

“Philomelium’um modern ismi Akşehir –Beyaz şehirdir. Nüfusu yazarlara göre yaklaşık 20.000’dir. Sultan Dağı eteklerinde uzanmakta olan şehir İzmir’e yaklaşık 150 mil, meşhur Midas çeşmesinin güneyine yaklaşık 5 mil. uzaklıkta olup, diğer tarafında Psidia Antiochia ve Bağdat demir yolu kalıntıları yer almaktadır. Şehir geniş sığ bir dere tarafından ikiye ayrılmaktadır. Akşehir’de

çok sayıda ilginç yapı ya da yapı kalıntıları mevcuttur. Seyit Mahmut Hayrani Türbesi sekizgen planda olup muhteşem çiniler ile süslenmiştir. Taş Medrese ve Seyit Mahmut Türbesi 13. yüzyıl Selçuklu döneminin en iyi örnekleridir. Fakat en çok bilinen ise Nasreddin Hoca Türbesi'dir. Hoca 1360 da burada doğmuş ve 1413'te vefat burada vefat etmiştir.⁸² Müslüman dünyasında çok bilinen Hoca hakkındaki mizah, anekdotlar ve orijinal işleri ile çok meşhur. Bunlardan biri, bir gün vaaz kürsüsünden ayağa kalkıp, cemaate "Ey Müslümanlar, bugün size ne anlatacağımı biliyor musunuz? Cevap Hayır. Hoca, artık ben yapmayacağım diyerek hızlıca camiden ayrılmıştır. Gelecek cuma aynı soruyu tekrarlamış, fakat bu sefer halkın cevabı evet olmuştur. Bunun üzerine Hoca, eğer biliyorsanız benim söylememe gerek yok, diyerek tekrar camiden çıkıp gitmiştir. Gelecek hafta tekrar aynı soruyu sormuş, cemaat düşünmüş kurnazlık yaparak bazılarımız biliyor, bazılarımız bilmiyor demişler, bunun üzerine Hoca'da bilenler bilmeyenlere söylesin o zaman demiş ve cemaati yine atlatmış. Gelecek hafta cemaat hocaya kaçma fırsatı vermemek için hiçbir şey söylememe kararı almışlar, hatta camiye hoca girince selamını bile almamışlar, görelim bizim hoca ne yapacak. Hoca tam zamanında görünmüş ve cemaati selamlamış, anlaşmaları üzerine kimse cevap vermemiş, sevgili ben diyerek caminin içine bakmış, ben yalnızım, bugün hiç kimse camiye gelmemiş der ve bu sözlerle kalkarak cemaatten ayrılıp yine vaazdan kurtulur.

Çoğu yıllar Philomelium'da kilise ve Hristiyan bulunmamış, fakat son zamanlarda Yunan ve Ermeni işçiler Bağdat demir yolu için Akşehir demir yolunda çalışmışlardır. Karadeniz orduları 1919'da ülkeyi işgal ettikleri zaman, bir Kral alayı Akşehir'e gönderilmiş ve onlarla birlikte bir tabur papazi H. Q.'dan (Afyon Karahisar daki) buraya gelmiş. Sonra birden çok kutsal mucize Philomelium Kilisesi için kutlanmıştır⁸³.

82 Hoca için verilen tarihler ile mezartaşındaki bilgiler örtüşmemektedir.

83 Egbert C. Hudson, **The Early Church in Asia Minor**, 1920, s.31-32.

30. Walter A. Hawley

1863 yılında San Francisco'da doğmuş, 1920 yılında ise vefat etmiştir. 1918 yılında yayınlanan eserinde başta İstanbul ve çevresi olmak üzere, İzmit, Bursa, Smyrna, Pergamos, Manisa, Akhisar, Sardis, Ephesus, Priene, Laodicea, Hierapolis, Alaşehir, İshaklı, Afyonkarahisar, Akşehir, Konya, Eskişehir, Ankara, Samsun ve Trabzon şehirleri hakkında bilgiler vermiştir. Seyyahın Akşehir ile ilgili gözlemleri şunlardır:

"İpsos'un güneyinden Sultan Dağ'ının eteklerini takip eden yoldan Akşehir Gölü'nün etek kısımlarından Akşehir'e girmiştir. Akşehir Gölü yaklaşık 17 km uzunluğunda, erken Philomelium antik yerleşmesinin biraz ötesinde, bülbüllerin yerinde, resmedilmeye değer fakat kirli şehir- Akşehir bahçeler ile çevrelenmiştir. 13. yüzyıl'da Selçuklular tarafından inşa edilmiş, çini süslemeli bir caminin kalıntılarını hala muhafaza etmektedir. Bu yerleşmenin doğusunda yol, zengin kara toprağa sahip bataklık arazi boyunca kireçtaşı tepeleri arasından ilerlemektedir. Bu kireçtaşı tepelerinde antik sur kalıntıları izleri görülmektedir. Hatta yakın olan birinde Hititlere ait kitabe bulunmuştur. Çözülmemiş olmasına rağmen, kesin olarak Hititlerin Doğu ve Batı arasındaki Güney yolu yönündeki bir mile taşı izidir"⁸⁴.

31. Semyon İvanoviç Aralov

Semyon İvanoviç Aralov (1880-1969) Moskova'da büyük bir tüccarın oğlu olarak dünyaya gelmiş. I. Dünya Savaşı'nda, Rus ordusunda istihbarat subayı olarak görev yapmış, bu görevine 1920 yılına kadar devam etmiştir. 1921 yılında Dışişleri Halk komiserliği bünyesinde Litvanya'ya; 5 Ocak 1922 tarihinden itibaren Rusya Sovyet Federatif Sosya-

84 Walter A. Hawley, **Asia Minor**, London 1918, s.210-211.

list Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği'ne atanır. 28 Ocak günü Ankara'ya gelen Aralov sürmekte olan Kurtuluş Savaşına destek amacıyla yapılan Sovyet yardımlarının koordinasyonunu başarıyla sağlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin talebi doğrultusunda 1923 yılı Nisan ayında görevine son verilmiştir. Aralov, Türkiye'de bulunduğu süre içinde başta; Gazi Mustafa Kemal olmak üzere üst düzey komutanlar, subaylar ile yakın temaslarda bulunmuş, Sakarya Zaferi sonrası Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 10 gün boyunca cepheye birlik ziyaretlerine katılmış, Türk askerini yakından tanımış, halkın arasına karışıp Türkiye ve Türkler hakkında gerekli gözlemlerde de bulunmuş, önemli bir yabancı diplomattır⁸⁵. İ.S. Aralov görevde bulunduğu süre içerisinde gözlemlerini anlattığı ve *Bir Sovyet Diplomatının Hatıraları*, olarak Türkçeye çevrilen eserinde Akşehir'le ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Özellikle de kentin kurtuluş savaşı yıllarındaki durumunu bizlere anlatması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

“Çay istasyonuna döndük, oradan da trenle Akşehir' e geldik. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile batı cephesi komutanlığının karargâhları burada bulunuyordu. İstasyondan Mustafa Kemal'in evine kadar uzanan bir kilometreyi aşkın, iki yanı ağaçlı yol boyunca, erler dizilmişti. İstasyondaki törenli karşılanmadan sonra, karargâha uğradık, bizim için hazırlanmış olan eve gittik.

Akşehir, küçük, rahat, yeşillikler içinde bir kasaba. Karargâh, kasabanın en iyi evlerinden birinde olup, bütün konforuyla, Avrupa usulünce döşenmişti. Akşehir Yunanlılar tarafından işgal edilmemişti. Ama kenar mahallelerdeki evlerin çoğu, topçu ateşiyle yıkılmıştı.

Sabahleyin Akşehir mezarlığına gittik. Türk halk hicivcisi Nasrettin Hoca'nın mezarı da orada bulunmaktadır. Hocanın mezarı

85 http://www.turkey.mid.ru/20-30gg_t.html/19.03.2016

büyük bir saygı görmekte, çevresinde her zaman bir kalabalık görülmekte, burası bir çeşit ziyaret yeri sayılmaktadır. Mezarı ziyaretimiz sırasında, mezarın çevresinde çarşafli Türk kadınları, birçok da subay bulunuyordu. Subaylar ateşli ateşli konuşuyorlardı. Mezarın üzerinde, çoğu Nasrettin Hoca'nın fıkralarından alınmış birçok yazılar vardı. Bazılarının söylediklerine göre, bu mezarda kimse yokmuş. Nasrettin Hoca bu mezarı kendisi yaptırmış ve öldüğünü etrafa yayarak, bilinmeyen bir ülkeye çekip gitmiş. Gece Mustafa Kemal, Nasrettin Hoca'nın serüvenleriyle, onun padişahların, hocaların, zenginlerin hileciliklerini meydana vuran davranışlarıyla ilgili birçok fıkralar anlattı"⁸⁶.

32. Ahmet Emin Yalman

1888 yılında Selanik'te doğmuş, 9 Aralık 1972 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Yaşamının son yıllarında hatıralarını 4 ciltlik bir kitapta toplayan Yalman, eserinde Akşehir'le ilgili izlenimleri şöyledir;

"Garp Cephesi Karargahı'nın muhasebe müdürü, Kütahya'da sürgün iken dost olduğum, sonraki Niğde milletvekili Faik Bey'di. Akşehir'de böyle bir dosta rast geldiğime sevindim. Boş zamanlarda beraberce Akşehir'i dolaştık. Bu arada Nasrettin Hoca'nın Türbesi'ni ziyaret ettik. Çok yağmurlu bir gündü. Türbenin etrafı bataklık halinde idi. Gözüümü türbeye diktim. Hocanın başkaldırmasını ve: "Ben sağ iken şuradan geçerdim" demesini adeta bekledim. Kapı ve kilitten ibaret olan eski türbeden o zamanlar, kapı kısmı çökmüştü, kilit bir köşeye ilişik olarak, dünya ile alay edercesine sallanıyordu"⁸⁷.

86 İ.S. Aralov, **Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Hatıraları I**, (Çev. Hasan Ali Ediz), Ankara 1997, s.109-110; İ.S. Aralov, **Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Anıları (1922-1923)**, (Çev. Hasan Ali Ediz), İstanbul 2010, s.82-83.

87 Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1922) I**, (Haz. Erol Şadi Erdinç), İstanbul 1997, s.759.

33. Doktor Hilmi

Mustafa Kemal Atatürk reisi cumhur sıfatıyla yaptığı Anadolu seyahatleri sırasında Akşehir'e de uğramıştır. Bu seyahatler sırasında Atatürk yanında bulunan Malatya Milletvekili Doktor Hilmi'nin bu seyahate ilişkin anılarını bu eserinde anlatmıştır. Özellikle bu anıların yer aldığı eserde 1337 senesinde Akşehir'deki medrese sayısı, faaliyetleri, öğrencilerin yaş grupları gibi konularda fikir sahibi olabilmekteyiz.

Doktor Hilmi'nin anlattıklarına göre⁸⁸:

"1337 senesi yaz mevsimi idi. Garp cephesi karargâhu o zaman Akşehir'de bulunuyordu. Bir sabah erken sokağa çıkmıştım. Mûttad hilâfına olarak Gazi'nin de erkenden bir ata binerek yaveri ile birlikte gezmeğe çıkmış olduğunu gördüm. Karşılaşınca derhal resmî selâmı ifa ettim. Gazi atını durdurdu.

-Burada medrese var mıdır? Kaç tanedir? Faaliyette olanları hangileridir?

Akşehir'de kırk kadar medrese varmış. Bunu daha evvelden ben tetkik etmiştim. Fakat bunlardan yalnız iki, üç tanesinin faaliyette bulunduğunu öğrenmiştim. Bunu cevap olarak söyledim. Faaliyette olan medreselerden biri bu muhaverenin vuku bulduğu yerin hemen kırk, elli adım ilerisinde idi. Burada Akşehir Müftüsü bulunuyordu".

Atatürk bahsedilen medreseyi ziyaret ettiğinden o dönemdeki durumu hakkı edinmekteyiz. "Medresenin içerisine girdik. Burası küçük bir kışla şeklinde dörtken bir yer idi. Medresenin bütün odaları zemin katında idi. Bu küçük, karanlık odaların içinde yalnız birer ocak bulunuyordu. Birkaç odayı gezdik. İçlerinde kimse yoktu. Buralarda kalanların ekserisi köylerden gelmiş talebeler idi. Bunlar ocağın içerisinde ateş yakarlar, ateşin

88 Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul 1964, s.94-101.

üstünde bakır, yahut toprak birer kap içerisinde yemek pişirirlerdi. Bundan dolayı yer odalarının hemen hepsi nezafetsiz, içerisine yemek kokusu sinmiş şeylerdi.

Vaziyete bakınca talebenin bu sırada derste oldukları anlaşılıyordu. Talebenin ders okuduğu yer de medresenin büyük kapısı üstünde çıkma bir katta bulunuyordu. Bunun üzerine Gazi ile birlikte yukarıya çıktık. Burada bir kapının önümle bir sürü ayakkabı gördük. Talebenin burada toplandıklarını anladık. Kapıyı vurduk, içeriye girdik. Talebe yerde diz çökmüş bir kavis teşkil ederek bir karatahtanın etrafında toplanmış duruyorlardı. Müderris Kafkasya'lı Nurnan Efendi kasabanın müftüsü idi. Aynı zamanda bizi görünce hepsi birden ayağa kalktılar”.

Atatürk medreseyi ziyaretinden sonra Akşehir’de bulunan maarif mektebini ziyaretini ise şöyle anlatır:

“Maarif mekteplerinden idadi namı altında bir mektep vardı. Oraya gittik. Kapıdan içeriye girerken müdürün yatak odası olduğu anlaşılan bir oda bulunuyordu. Merdivenden yukarıya çıktık. Bir sofa etrafında birkaç oda vardı. Bunların üzerlerindeki yazılardan her birinin bir dersane olduğu anlaşılıyordu. Dershanelerden birine girdik” diyerek medrese ve mektepleri ziyaretleri sırasındaki olayları ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

34. Doktor Nazmi

1921-1922 yılında Konya Vilayeti Sıhhiye Müdürü Doktor Nazmi (1338/1922), hazırladığı *Türkiye’nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası Konya Vilayeti* isimli eserinde Akşehir’in sağlık bilgileri, dil, tarih, coğrafya, idari yapı, folklor, nüfus, edebiyat, eğitim, tarım, iktisadi durumu, tarihi eserleri gibi konularda ilçenin panoramasını sunmaktadır⁸⁹.

89 Doktor Nazmi Aziz Selcen, **Türkiye’nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası Konya Vilayeti**, (Haz. Mehmet Karayaman), Konya 2009, s.41-61.

İlçenin coğrafi konumu hakkında şu bilgileri vermektedir; “Başlangıç noktası Paris olmak üzere 28. Boylam 42. Enlem derecesinde ve kuzey yönünde Sivrihisar Kazası, güneyde Ilgın, Karaağaç, Beyşehir Kazaları, doğuda Haymana, Ilgın kazaları, batıda Yalvaç, Bolvadin, Aziziye kazalarıyla çevrilidir. Konya’nın 24 saat kuzeybatısında Sultan dağı eteklerinin altında, doğuya doğru uzanan ovanın kenarında ve bir saat kadar kuzeydoğusunda Akşehir gölü ismiyle bilinen göle dökülen Köyceğiz deresi tabir olunan bir çayın etrafında kuruludur. Haydar Paşa’dan itibaren 572 kilometre ve 600 m. mesafede ve tren hattı üzerinde olup, yüzölçümü 6.000 kilometrekaredir. Deniz seviyesinden yüksekliği 1012 metredir. kazanın nüfusunun 64.495 olduğu tamamının Türk ve Müslüman’dır.”⁹⁰.

Akşehir kazasının evlerinin hakkında ise; “Kazanın evleri bir aradadır. Havluları kerpiçten yapılmış duvarlarla çevrilidir. Köyler ve nahiyelerde ise evler gelişi güzel yapılmıştır. Genellikle kerpiçten ve üzerleri kamış ile örtülüdür”⁹¹.

Akşehir’in lağım tertibatı olmadığını, abdesthanelerin çukur tarzında olduğunu, sızdırmaya ve kirletmeye müsait olduğunu söyler⁹².

Akşehir ilçe merkezinde üçü taştan yapılmış camii ile 20-30 kadar mescit ve bir hükümet dairesi ve yanında köhne her türlü sağlık şartlarından uzak rutubetli, karanlık bir halde jandarma koğuşları mevcuttur. Kazada biri idadi ikisi ibtidai olmak üzere üç erkek mektebi ile biri ana diğeri ibtidai iki kadın mektebi, köyler ve nahiyelerde ise 35 ibtidai mektebi vardır. Kazada 28 medrese mevcut ise de yalnız biri faaliyettedir. Ayrıca Üç hamam, beş han, dört otel, bir un fabrikası bir adet de zirai alet fabrikası bulunmaktadır.”

90 Doktor Nazmi Aziz Selcen, **a.g.e.**, s.46.

91 Doktor Nazmi Aziz Selcen, **a.g.e.**, s.49.

92 Doktor Nazmi Aziz Selcen, **a.g.e.**, s.49.

Ziyaret yerleri ve tarihi eserler hakkında ise şu bilgileri vermektedir;

“Seyyid Mahmud Hayrani hazretlerinin türbesi H.625 (1227-1228) tarihinde inşa edildiğini ve H.812 (1409-1410) tarihinde yeniden tamir edilmiştir.

Sultan Bayezıt, Timurlenk tarafından Akşehir’e getirilip 805 yılı Recep ayı ortalarında vefat etmiş, cenazesi Akşehir’de Seyyid Mahmud Hayrani hazretlerinin türbe-i şerifeleri civarındaki mes-cidin altında, çilehane denilen taş mahzene geçici olarak defnedilmiş ve daha sonra Musa çelebi vasıtasıyla Bursa’ya nakil edilmiştir.

Nasreddin Hoca: dünyaca meşhur olan türbesi Akşehir’in güneydoğusunda Büyük Mezarlık ortasında, altı mermer sütun üzerine oturtulmuş bir kubbe altında olup etrafı açık ve demir parmaklıkla çevrilmiştir. Kabri birçok defalar tamir edilmiş ise de şöhretine uygun bir sanduka ve bir kitabesi yoktur. Sandukanın yan tarafında gayet kötü bir yazı ile; “Haze’t-türbeten el-merhûm / El-mağfûr ila abdil-Gafûr Nasreddin Efendi ruhuna Fatiha (386) yazmaktadır.

Bu kitabe ve tarihin acemi bir kaleminden çıktığı görülmektedir. Tarihin 386 yazılması güya merhumun latife yönünün kuvvetli olmasından dolayı, kinaye olarak tarihin ters yazıldığı, okunurken tersine olarak 683 okunması icap ettiğini cahil sebeplerle türbedarı ifade etmektedir. Tetkikat, türbedarın ve taştaki tarihin aksini göstermektedir. Çünkü Akşehir’in 9 kilometre kuzeyinde göl civarında “Maruf denilen köyde gömülü bulunan ve birçok imaret ve hayratıyla meşhur olan “Sultan Hacı İbrahim türbesinde şu ibare yazılıdır:

“Emere bi inşai hazel-imareti el-mübareketü mlilik-meşayihı ve’l-ma’ârif

Fellahatül-halayık minel-evliyal-vâslin Hacı İbrahim el-merhum

El-mağfurbin eş-Şeyh Haşan rahmetullâh yağfirani erselehü elhaç ila-cenanihi izzihî Fi Zilhiccet-i Sene: îhda ve seb'in ve seb'a -mie.

Sene: 771(1369/1370)

Hicri 17 Rebiyülevvel 1340 (18 Kasım 1921) günü karargâhı ile Akşehir'e gelen Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerinin karargâh olarak kullandığı belediye dairesinin batısındaki hamam, Meydan Hamamı ismiyle bilinmekte olup, merhum Hacı İbrahim Sultanın vakfındandır."

Kapısında şu ibare yazılıdır:

"İmaretüü emara elhammamı lil-emiri'l-kebir el müeyyed Şerafeddin ceme'ahu sene selase seba mie 736 (1335/1336)

34 tarih-i hicrisinde ilk İslam kuvvetleri ile gelen Alemdar Resul Abdülvahap Gazi Hazretleri, Akşehir'de vefat ettiği, kasabanın kuzey tarafında bulunan Yarenler Kabristanı civarında gömülü bulunduğu bilinmektedir. Kabri dere ağzında olup etrafı oraya mahsus kırmızı renkli menekşeler vardır ki "Vahap Gazi Çiçeği" olarak adlandırılmaktadır.

Bahar Sultan Türbesi olup Kızılca Mahalle'de bulunmaktadır.

Gevheri Emire Türbesi olup Hacı Kuşçu Mahallesinde Abdullahoğlu Mescidi'ndedir.

Molla Taceddin Türbesi olup Kızılca Mahallede Tekke Mezarlığı denilen yerde bulunandır.

Hızır Türbesi olup Hızırlık nam medresede gömülüdür.

Şeyh Eyüp Türbesi "Yağlı Deve namıyla maruftur". Güllüce Mahallesi'ndedir.

Zenekli Sultan olup "Eskici Sultan" dahi denilmektedir. Güllüce Mahallesi'nde Bayramyeri'nde mescit yanında bulunmaktadır.

Çakır Patır Sultan veyahut Şeyh Battal “Şatır Bahadır” Türbesi olup Kızılca Mahalle’de meydan üzerinde gömülüdür.

Nasuhi Dede Türbesi olup Kutubu’l-küttap olarak tanınmıştır. Kızılca Mahalle yolu üzerinde bahçeler arasında etrafı çevrilmiş küçük kabristanda gömülüdür.

Ebu Mahmud Sinan Türbesi olup Hoca Nasreddin civarındaki çay kenarında gömülüdür. Bunun taşları hiçbir türbede görülmemiş mahrutî ve som mermerdendir.

Sinaneddin Baba Türbesi olup Ebu Mahmud Şan Hazretlerinin kabri yanındadır ve Ebu Mahmud Şan Hazretlerinin oğludur.

Abdülmevlevî Türbesi olup Tekke nam mahaldeki Mevlevî dergâhındadır. Sultan IV. Murat’ın misafir olduğu tekke.

Nimet Baba Türbesi olup Köyceğiz Deresi’nde latif bir mevki-dir. (Tefsir sahibi Nimetullah Efendidir.)

Şeyh Sultan Muhiiddin Türbesi olup Hacı Ömer hanesinde Şabanzadelerin haneleri içerisindedir.

Seyyid Yunus Türbesi olup Meydan Mahallesi’ndedir.

Sultan Nevreste veyahut Yamaçlı Baba Türbesi olup Asker Deposu civarında Hacı Battalzadelerin tarlasında gömülüdür.

Ahi Celal ve Ahi Mahmud Türbeleri olup Ahi Celal Mahallesinde hanelerin arasında bulunmaktadır.

Kazan Baba Türbesi olup Taş Medrese civarındadır.

Sahib-i Ata ismiyle bir medrese mevcut olup, Hicri 650 (1252/1253) tarihinde Selçuklu sultanlarından Keykavus oğlu Keyhüsrev’in veziri olup, Konya’da gömülü Sahib Ata namıyla şöhret bulan Ali oğlu Hüseyin tarafından yapıldığı kapısının üstündeki kitabeden anlaşılmaktadır. Medresenin süslü mermerden inşa edilmiş olan cümle kapısı enfes eserlerden yapılmış ise de Rumi 1325 (1909) senesinde tamir sırasında yıkılan kapı, Evkaf Nezareti idaresince tamirat masrafları karşılanmadığı için maale-

sefharabe durumunda kalmıştır. Medresenin çeşitli hücrelerinden bir kısmı sağlam ise de diğer kısmı harap ve unutulmuş bir halde olduğundan içerisinde eğitim yapılmamaktadır.

Maruf Köyünde Hacı İbrahim Veli Türbesi olup bir bahçe içerisinde üzeri kubbeli ve mermerden yapılmıştır. Mermerden yapılmış olan kapısı ile bir penceresindeki nefis tarihi eserler meşhurdur. Türbe civarında vaktiyle zaviyesi, mutfağı, hamamı olduğu halde bunlar tamamen tahrip olmuştur. Zaviyenin yeme içme harcamaları için Akşehir Çarşısında birisi kadınlara diğeri erkeklerle mahsus olmak üzere iki hamam inşa edilmiş olup, geliri vakıf idaresince istifa edilmektedir.

Camiler: Cami-i Kebir ve Ulu Cami olarak bilinir. Selçuklular zamanında eski bir mabedin camiye çevrilmesi ile meydana gelmiştir.

Yeni Cami veya İplikçi Cami, Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Anbardar Abdülkerim Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Hasanpaşa Cami, İmaret Cami denilen büyük bir kubbe üzerine bina edilmiş, sanatkârane bir camidir. İçerisinde Hacı Ömer Efendi merhumun bir kütüphanesi mevcuttur. Selçuklular zamanında inşa edilmiş⁹³, fakat zamanla harap olmuş, mescit enkazı görülmektedir. Bazı çinilerle süslenmiş ise de hemen tamamen dökülmüştür.

Sultan IV. Murat Akşehir'de: 1048 tarihinde sultan IV. Murat, Bağdat seferine giderken Akşehir'de misafir kalarak, Tekke ismindeki yerde Mevlüd dergâhında ikamet etmişlerdir. O vakit mezkûr zaviye gayet mükemmel ve güzel idi. Civarındaki memba suyundan hoşlanarak duvarına ise bir kıta yazmıştır."

93 Bu yapı Osmanlı döneminin yapısıdır. Sehven Selçuklu yazılmış olmalıdır.

35. Yerasimos Stephane

Yerasimos Stephane hazırladığı bibliyografya niteliğindeki eserinde, XIV-XVI. yüzyıllarda Akşehir'e uğrayan seyyahların isimleri ve eserleri kronolojik olarak verilmektedir⁹⁴.

Sonuç

Anadolu, pek çok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış bir coğrafya olmasının yanında, konumu gereği eski dünyanın merkezine ve Batı için daima gizemini koruyan egzotik dünyalara açılan bir kapı olmuştur. Bu sebepten ötürü tarihi süreç boyunca pek çok seyyah, bilim adamı, mutasavvıf, oryantalist ve maceraperest bu topraklara gelmiş ve izlenimlerini kayıt altına almıştır. Anadolu'nun bu özel şehirlerinden biri de Philomelium, Akşar, Ahşar, Aqşehir, Sehr-i Beyza, Belde-i Beyza gibi isimlerle de anılan Akşehir'dir. Özellikle Ortaçağ'da Kral ve Hac Yolu, üzerinde yer alan ve dönemin Selçuklu başkentine yakınlığı dışında ciddi bir insan popülasyonuna da sahip olan Akşehir, belki de tarihinin en silik dönemlerini günümüzde yaşamaktadır. Zira 14. yüzyıldan itibaren tarihi süreç içerisinde pek çok seyyahı cezbeden bu kadim şehir, güzelliği, yaşana bilinirliği ve tarihi eserleriyle, çok sayıda esere konu olmuştur.

Bu araştırmayla 14-120. yüzyıl ilk çeyreği arası dönemlerde yolu Akşehir'e düşmüş otuz altı seyyahın eserine ulaşılmıştır. Bu seyyahlar Akşehir'in tarihi, coğrafyası, kültürü, ekonomisi ve etnografyasına varıncaya kadar geniş bir bakış açısıyla şehri ele almışlardır. Saha ile ilgilenenlere yararlı olacağını ümit ederek sonlandırmak istiyoruz.

94 Stephane Yerasimos., **Les Voyageurs Dans L'empire Ottoman (XIV-XVI Siecles): Bibliographie, Itinéraires Et Inventaire Des Lieux Habites** , Ankara 1991, s.466.

KAYNAKÇA

ABDURRAHMAN HİBRÎ, "Menasik-i Mesâlik", (Haz. Sevim İlgürel), **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 6, İstanbul 1975, s.111-128

AİNSWORTH, W. F., **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia**, Londra 1842.

AKOK, M., "Konya Akşehir'de Taş Medrese Binası ve Restorasyon Çalışmaları", **Türk Etnografya Dergisi**, S.XVI, Ankara 1977, s.5-26.

ANDREASYAN, H. D., **Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1609)**, İstanbul 1964.

ANDREASYAN, H. D., "Ermeni Seyyahı Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619", **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, İstanbul 1953, s. 269-276;

ARALOV, İ.S., **Bir Sovyet Diplomatın Türkiye Anıları (1922-1923)**, (Çev. H. A. Ediz), İstanbul 2010

ARMAĞAN, A. L., **Osmanlı Zamanında Hac Yolu ve Menziller**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990.

ARMAĞAN, A. L., "XVIII. Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı ve Menziller", **Osmanlı Araştırmaları**, S. XX, İstanbul 2000, s.73-118.

ATALAR, M. , "Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı (1253/1837)", **Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi (OTAM) Dergisi**, C.IV, Ankara 1993, s. 43-90.

AYDIN, B., "XVI. Yüzyıl Osmanlı Seyahatnameleri Hakkında Bir Değerlendirme", **Osmanlı Araştırmaları**, S. XL, İstanbul 2012, s.435-451.

AYKUT, A. S., "İbn Battûta", **TDVİA**, C. XIX, İstanbul 2009, s. 361-368.

BEKTAŞ, C., **Akşehir Anadolu Evleri Dizisi**, İstanbul 2005.

BOSTAN, M. H., "Osmanlı Devletinde Yol ve Haberleşme Sistemi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 82, İstanbul 1993, s.63-67.

CAHEN, C., **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul 1979.

CHESNEAU, J., **D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İs-**

tambul-Anadolu Mezopotamya, (Çev. Işıl Erverdi), İstanbul 2014.

COŞKU, M., "Nabi'nin Tuhfetü'l Hameyn Adlı Seyahatnamesinin Edebi Kaynakları", **İlmi Araştırmalar**, S.12, İstanbul 2001, s.63-72.

COŞKUN, M., **Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnâmeleri ve Nabi'nin Tuhfetü'l Hameyn'i**, Ankara 2002.

ÇAYCI, A., "Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi", **S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi**, Sayı:21, Bahar 2006, Konya 2006, s.115-146.

DARKOT, B., "Akşehir", **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 1978, s.277.

DEMİRALP, Y., "Akşehir Seyyid Mahmud Hayran Türbesi'nin Mimari Özellikleri ve İnşa Evreleri Hakkında Gözlemler", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler**, C. II, Ankara 1995, s.23-31.

DEMİRALP, Y., **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, Ankara 1996.

DEMİRBAŞ, A., **Akşehir Şehir Coğrafyası**, (Ankara Üniversitesi S. B.E. Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

ERKAN, D., "Matrakçı Nasûh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar", **Osmanlı Araştırmaları**, C. XXXVII, İstanbul 2011, 181-197.

EVLİYA ÇELEBİ, **Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Çev. S. A. Kahraman- Y. Dağlı), Cilt:3-1, İstanbul, 2006.

EYİCE, S., "Anadolu Selçuklu Sanatı Çalışmalarının Başlangıcında İki Yabancı: C. Huart ve F. Sarre", **Türkiyat Mecmuası**, C. XVII, İstanbul 1972, s.133-148.

EYİCE, S., "Bertrandon de la Broquière ve Seyahatnamesi (1432-1433)" **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. VI/1-2, İstanbul 1975, s. 85-126.

EYİCE, S., "Bertrandon de la Broquière", **TDVİA**, C.V, İstanbul 1992, s.523-524.

EYİCE, S., **Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati**, (çev. İlhan Arda), İstanbul 2000.

GENCER, N., **Akşehir Eski Evleri**, Ankara 1995.

GÖKBİLGİN, M. T., "XVI. Asırda Karaman Eyâleti ve Larende Vakıf ve Müesseseleri", **Vakıflar Dergisi**, S.VII, İstanbul 1968, s.29-39..

GÖVSA, İ.A., **Meşhur Adamlar Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, 1933-

1936.

HAMILTON, W. J., **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia**, C.II, London 1842.

HAMILTON, W. J., **Küçük Asya**, (Çev. K. Toraman), Ankara 2013.

HAWLEY, W. A., **Asia Minor**, London 1918

HAYDAR ÇELEBİ **Haydar Çelebi Ruznâmesi**, (Haz.Y. Senemoğlu), İstanbul.

HUART, C., **Mevleviler Beldesi Konya**, (Çev. N. Uzel), İstanbul 1978

HUDSON, E. C., **The Early Church in Asia Minor**,

İBNİ BATUTA, **İbni Batuta seyahatnamesi**, (Çev. A. S. Aykut), C. I, İstanbul 2004.

İNBAŞI, M., "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 12, Erzurum 1999, s.277.

KÂMİL, E., "Gazzi-Mekki Seyahatnamesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi**, İstanbul 1937.

KARAHAN, A., "Nâbî", **TDVİA**, C. 32, İstanbul 2006, s. 258-260.

KÂTİP ÇELEBİ, **Cihannüma**, İstanbul 1245.

KILIÇ, D., "Polonyalı Simeon'un Gözüyle Osmanlı Ermenilerinin Dini-Sosyal Hayatı ve Türk-Ermeni Münasebetleri (1608-1619)", **Türk Yurdu**, Ankara, Haziran 2013, Sayı:310, s.112-118.

KONYALI, İ.H., **Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir Tarihi-Turistik Klavuz**, İstanbul 1945.

KUMCU, S., "Nasuh Bin Karagöz Bin Abdullah Ve Beyan-ı Menazil-ı Seferi İrakeyn-i Sultan Süleyman Han", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi**, Yıl: 13 S. 26 Güz 2014 s. 161-171.

KURAN, A., **Anadolu Medreseleri I**, Ankara 1969.

LEAKE, W. M. **Journal of Tour in Asia Minor**, London 1824.

MEHMED ZİYA, **Bursa'dan Konya'ya Seyahat**, (Haz. A.Çaycı-B. Ürekli), Konya 2010.

MEHMED ZİYA, **Bursa'dan Konya'ya Seyahat**, (Haz. M.F. Birgül-L.A. Çanaklı), Ankara 2010.

MERİÇ, R.M., "Akşehir Türbe ve Mezarları", **Türkiyat Mecmuası**, S. V,

İstanbul 1936, s. 141-221

MIROĞLU, İ., "Osmanlı Yol Sistemine Dair", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan**, S. 15, İstanbul 1997, s.241-253.

MURRAY, J., **A Hand-Bookfor Travellers in Turkey: Costantinople, European Turkey, Asia Minor, Armenia and Mesopotamia**, London 1854.

MURRAY, J., **A Hand-Bookfor the Travellers in the Ionian Island, Greece, Turkey, Asia Minorand Costantinople**, London 1840.

NASÛHÜ'S-SİLÂHÎ **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i SultânSüleymân Hân**, (haz. H. G. Yurdaydın), Ankara 1976,

ÖNGE, Y., "Konya-Akşehir-Seyyid Mahmud Hayran Türbesi'nin Restorasyonu", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, S. 2, Ankara 1975, s.77-121.

ÖZ, S., **Evliya Celebi Seyahatnamesi'ne göre Anadolu'da Yer Adları**, (Kırıkkale Üni. Sosyal Bil. Ens. Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2007.

ÖZCAN, N., "Nâbî Divanı'nda Medine", **Turkish Studies**, S. 8/1, Ankara 2013, s.2037-2047.

SAHİLLİOĞLU, H., "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi", **Belgeler**, C. XIII/17, Ankara 1993, s.58

SAHİN, İ., "Akşehir", **TDVİA**, C.II, İstanbul 1989, s. 298-299.

SAMUR, T., **Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri**, Konya 1996.

SARRE, F., **Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı**, (Çev. Dârâ Çolakoğlu), İstanbul 1998.

SELCEN, N. A., **Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâi Coğrafyası Konya Vilayeti**, (Haz. Mehmet Karayaman), Konya 2009.

SEVİM, A., **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara 1993.

STEPHANE, Y., **LesVoyageurs Dans L'empireOttoman (XIV-XVI Siecles) :Bibliographie, Itinéraires Et InventaireDesLieuxHabites**, Ankara 1991.

STERRETT, J. R. S., **An epicraphical Journeyin Asia Minor**, Boston 1888.

ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kâmûs'ul-Âlâm**, C. I, İstanbul 1306.

TEXİER, C., **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, (Çev. Ali Suat), C. II, Ankara 2002.

US, A., **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul 1964.

UZUNÇARSILI, İ. H., **Osmanlı Tarihi**, I, Ankara 1988.

ÜNVER, A. S., İstanbul'dan Adana'ya Yürüyüşlerden Biri", **Önasya**, Cilt: V, Sayı:49, Eylül 1969

WALPOLE, R., **Travels in Various Contries of the East**, London 1820.

WILSON, S. C., **Handbook For Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persia**, London 1895.

YALMAN, A. E., **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1922) I**, (Haz. Erol Şadi Erdinç), İstanbul 1997

YAMAN, T. M., "200 Sene Evvel Konya, Uluslu İbrahim Hamdi Efendi'ye Göre", **Konya Dergisi**, 22-23, Konya 1938, s. 1208-1219.

YERASİMOS, S., "Bertrandon de la Broquière", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1994 s. 159,

YİNANÇ, M. Halil, **Selçuklular Devri Türkiye Tarihi**, İstanbul 1944.

YURDAYDIN, H. G. "Matrakçı Nasûh", **TDVİA**, C. XVIII, Ankara 2003, s.143-145.

YURDAYDIN, H. G. **Matrakçı Nasûh**, Ankara 1963,

YUSUFOĞLU, M. "Akşehir Tarihine Kısa Bir Bakış", **Anıt**, IV, Mayıs, 1949, s.19

ZEYREK, Y., **IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznâme-si**, Ankara 1999.